Міністерство освіти і науки України
Карпатський національний університет
імені Василя Стефаника

FOLIUM

№ 9

Видавничий дім
«Гельветика»
2026

УДК 80(082)

Засновник – Карпатський національний університет імені Василя Стефаника
Реєстрація в Національній раді України з питань телебачення і радіомовлення:
Рішення № 1534 від 23.11.2023 року. Ідентифікатор медіа R30-02048
Суб'єкт у сфері друкованих медіа: Карпатський національний університет імені Василя Стефаника
(вул. Шевченка, 57, м. Івано-Франківськ, 76018, office@cnu.edu.ua, тел. (0342) 75-23-51)

Друкується за рішенням Вченої ради
Карпатського національного університету імені Василя Стефаника
(Протокол № 14 від 09 вересня 2026 року).

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Головний редактор:
Бистров Яків Володимирович, доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри англійської філології, Карпатський національний університет імені Василя Стефаника, Україна

Члени редакційної колегії:
Бігун Ольга Альбертівна, доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри французької філології, Карпатський національний університет імені Василя Стефаника, Україна
Білик Ольга Ігорівна, кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри англійської філології, Карпатський національний університет імені Василя Стефаника, Україна
Бойко Яна Вікторівна, доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри філології та перекладу, Київський національний університет технологій та дизайну, Україна
Вирубалова Ема, доктор філософії, доцент, доцент кафедри англійської літератури, Трініті Коледж Дублін, Ірландія
Домбровска Анна, доктор філософії, доцент, доцент кафедри прикладної лінгвістики, Університет Марії Кюрі-Склодовської в Любліні, Польща
Єсипенко Надія Григорівна, доктор філологічних наук, професор, професор кафедри англійської мови, Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, Україна
Лівінгстоун Девід, доктор філософії, доцент, доцент кафедри англо-американських студій, Університет Палацького в Оломоуці, Чехія
Малишівська Ірина Василівна, кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри англійської філології, Карпатський національний університет імені Василя Стефаника, Україна
Ніконова Віра Григорівна, доктор філологічних наук, професор, професор кафедри романо-германських мов, Національна академія Служби безпеки України, Україна
Пилячик Наталія Євгенівна, кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри англійської філології, Карпатський національний університет імені Василя Стефаника, Україна

Адреса редакційної колегії: 76018, м. Івано-Франківськ, вул. Шевченка, 57.
E-mail: folium@pnu.if.ua. Вебсайт збірника: journals.pnu.if.ua/index.php/folium

Folium. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2026. № 9. 302 с.
DOI: https://doi.org/10.32782/folium/2026.9

Науковий журнал містить статті, які досліджують актуальні питання сучасної філології (дискурсознавства, лексичної семантики, лінгвокультурології, літературознавства, термінознавства, лінгвістики тексту, лексикології, когнітивної, комунікативної та прикладної лінгвістики).
Метою видання є висвітлення та популяризація сучасних наукових студій у галузі філологічних наук. Журнал призначений для широкого кола фахівців-філологів: науковців, викладачів, аспірантів, магістрантів та студентів старших курсів. Виходить двічі на рік.

Фахова реєстрація (категорія «Б»): Наказ МОН України № 928 від 11 червня 2026 року (додаток 15).
Кластер: Гуманітарні науки та мистецтво.
Спеціальність: В11 Філологія (за спеціалізаціями).
Журнал індексовано в наукометричній базі даних Index Copernicus International, DOAJ, ERIH PLUS.
Статті у виданні перевірені на наявність плагіату за допомогою програмного забезпечення StrikePlagiarism.com від польської компанії Plagiat.pl.

ISSN 2786-8001 (Print)
ISSN 2786-801X (Online)
© Карпатський національний університет імені Василя Стефаника, 2026

ЗМІСТ

Ольга Алієва
СЕМАНТИЧНЕ ЯДРО ТЕРМІНА:
КОНЦЕПТУАЛЬНА ЄДНІСТЬ І АСПЕКТИ ЇЇ РЕАЛІЗАЦІЇ 9

Наталія Базилевич
КВІНТЕСЕНЦІЯ ЛІДЕРА В БІОГРАФІЧНОМУ ДИСКУРСІ Б. ДЖОНСОНА
(НА МАТЕРІАЛІ КНИГИ «ФАКТОР ЧЕРЧИЛЛЯ:
ЯК ОДНА ЛЮДИНА ЗМІНИЛА ІСТОРІЮ») 16

Марія Базів
КОГНІТИВНІ МЕХАНІЗМИ РЕКОНСТРУКЦІЇ ТРАВМИ
В РОМАНІ ГІЗЕР МОРРІС «ТАТУЮВАЛЬНИК ІЗ АУШВІЦУ» 24

Ганна Бафян
КОГНІТИВНО-ПРАГМАТИЧНІ ФУНКЦІЇ МОВЛЕННЄВИХ АКТІВ УТОЧНЕННЯ,
ПІДТВЕРДЖЕННЯ ТА КОРИГУВАННЯ У ВНУТРІШНІХ КОМУНІКАЦІЯХ
ФАХІВЦІВ СЕКТОРУ БЕЗПЕКИ І ОБОРОНИ УКРАЇНИ 32

Галина Бахматова, Ольга Горбонос
ТРАНСФОРМАЦІЯ ЖАНРОВИХ МОДЕЛЕЙ В РОМАНІ М. ЕТВУД *THE PENELOPIAD*
У КОНТЕКСТІ ГЕНОЛОГІЇ: ПОСТМОДЕРНА ДЕКОНСТРУКЦІЯ МІФУ 40

Yakiv Bystrov, Uliana Pasechko
“DOUBT OVER CERTAINTY”: FREE INDIRECT SPEECH AS A MARKER
OF PSYCHOLOGICAL CRISIS IN ROBERT HARRIS’S *CONCLAVE* 50

Оксана Вечірко, Марія Фока
ДРАМАТУРГІЯ МЕЖІ XIX – XX СТОЛІТЬ: ХУДОЖНІ ПОШУКИ ТА ЕСТЕТИЧНІ
ТРАНСФОРМАЦІЇ (НА МАТЕРІАЛІ ТВОРЧОСТІ Г. ІБСЕНА, Б. ШОУ
ТА М. МЕТЕРЛІНКА) 57

Ольга Воробйова, Валерія Спаська
МОТИВ ЕМПАТІЇ У РОМАНІ КАДЗУО ІШІҐУРО “KLARA AND THE SUN”:
СИМВОЛІКО-ТРОПЕЇЧНИЙ АСПЕКТ 63

Diana Haydanka, Oleksandra Mushchynko
CORPUS ANALYSIS OF STRATEGIES FOR REPRODUCING INTERTEXTUALITY
MARKERS BASED ON A PARALLEL CORPUS OF DAVID LODGE’S
“CHANGING PLACES” AND “SMALL WORLD”,
AND THEIR UKRAINIAN TRANSLATIONS 70

Валерій Ганзін
КРИТИЧНИЙ ДИСКУРС-АНАЛІЗ НАРАТИВІВ ВІЙНИ В АМЕРИКАНСЬКОМУ
ПЕРЕДВИБОРЧОМУ ДИСКУРСІ: ЛІНГВОПРАГМАТИЧНИЙ ВИМІР 81

Владислава Головчук, Тетяна Соловйова
МОВНО-СТИЛІСТИЧНІ ЗАСОБИ РЕАЛІЗАЦІЇ СТРАТЕГІЙ ТА ТАКТИК ВПЛИВУ
В МОВЛЕННІ Д. ТРАМПА (У ДИСКУСІЇ ЩОДО УКРАЇНСЬКОГО ПИТАННЯ) 89

ISSN 2786-8001

Yuliia Hrybinyk, Tetiana Halai
CONVERSION IN ENGLISH GEODETIC TERMINOLOGICAL SYSTEM: STRUCTURAL, SEMANTIC AND FUNCTIONAL PECULIARITIES 96

Тетяна Гуляк, Ірина Костів
ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕКЛАДУ ЛЕКСИЧНИХ ЗАСОБІВ ЕКСПРЕСИВНОСТІ (НА МАТЕРІАЛІ РОМАНУ САЛЛІ РУНІ “NORMAL PEOPLE”) 104

Юлія Дем’янчук
ПЕРЕКЛАДАЦЬКІ ТРАНСФОРМАЦІЇ ЛІНГВОПОЛІТИЧНОЇ СИНЕРГЕТИКИ: КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЯ ТА ТИПОЛОГІЯ 111

Iryna Dumchak
THE LINGUISTIC REPRESENTATION OF INDIGENOUS IDENTITY IN LOUISE ERDRICH’S *TRACKS* AND LESLIE MARMON SILKO’S *GARDENS IN THE DUNES* 125

Ганна Клименко (Синьоок)
ВІД ЕРОСУ ДО ТАНАТОСУ: ДИНАМІКА ІДЕНТИЧНІСНИХ ФРЕЙМІВ МЕДЕЇ (НА МАТЕРІАЛІ ТРАГЕДІЇ ЕВРИПІДА) 135

Катерина Кобута
КУЛЬТУРНА ІДЕНТИЧНІСТЬ У РОДИННИХ МЕМУАРАХ ВІКТОРІЇ БЕЛІМ “THE ROOSTER HOUSE” 146

Тетяна Кондратьєва
ІСТОРИЧНА ПАМ’ЯТЬ ЯК ПРОСТІР ДЕКОЛОНІЗАЦІЇ: СУЧАСНЕ ПРОЧИТАННЯ РОМАНІВ РОМАНА ІВАНИЧУКА В КОНТЕКСТІ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ 154

Тетяна Крисанова
МУЛЬТИМОДАЛЬНИЙ КАСКАД: КОГНІТИВНО-ПРАГМАТИЧНА МОДЕЛЬ СМИСЛОТВОРЕННЯ У НОВИННОМУ ВІДЕОДИСКУРСІ 161

Ірина Малишівська, Віра Романко
ВІДТВОРЕННЯ АНГЛОМОВНОЇ МОВНОЇ ГРИ В УКРАЇНСЬКОМУ АУДІОВІЗУАЛЬНОМУ ПЕРЕКЛАДІ (НА МАТЕРІАЛІ СИТКОМІВ “FRIENDS” ТА “HOW I MET YOUR MOTHER”) 172

Nika Marushchak
BEYOND THE VERSE: POETIC NARRATIVITY AS A HALLMARK OF POE’S IDIONARRATION 178

Ігор Михида
АНТИІМПЕРСЬКА СПРЯМОВАНІСТЬ ОСОБИСТОСТІ ПИСЬМЕННИКА: ПСИХОЛОГІЧНІ МАРКЕРИ РЕКОНСТРУКЦІЇ (НА МАТЕРІАЛІ БАГРЯНОЗНАВСТВА) 185

Тетяна Монолатій
ХУДОЖНЯ ІДЕНТИЧНІСТЬ «Я» В НІМЕЦЬКІЙ ЛІТЕРАТУРІ ХХ – ПОЧАТКУ ХХІ СТОЛІТЬ: ДИНАМІКА ТА ТРАНСФОРМАЦІЇ 192

Ірина Овчиннікова, Олександр Леута
СЕМІОТИКА СУЧАСНОГО ІНТЕРНЕТ-СПІЛКУВАННЯ 200

Марія Палій, Ольга Бігун
ЕВФЕМІЗАЦІЯ ЯК СТРАТЕГІЯ ПОЛІТКОРЕКТНОСТІ
В СУЧАСНІЙ ФРАНЦУЗЬКІЙ МОВІ 212

Тарас Пиц
МОДЕЛЮВАННЯ ШЛЯХІВ ПОШИРЕННЯ НІМЕЦЬКИХ ЛЕКСИЧНИХ
ЗАПОЗИЧЕНЬ В УКРАЇНСЬКУ МОВУ Й СТАТУС ЗАПОЗИЧЕНИХ СЛОВОФОРМ 220

Ігор Помазан
ОСОБЛИВОСТІ ВЕРБАЛІЗАЦІЇ КОНЦЕПТУ *СМЕРТЬ* У РОМАНІ
ТЕРРІ ПРАТЧЕТТА «МОРТ» 228

Anastasiia Romanchuk
MYTHOPOETIC AND POSTCOLONIAL DIMENSIONS IN THE ENGLISH
TRANSLATION OF VIKTOR NEBORAK'S *"THE FLYING HEAD"* 236

Iryna Rudik
THE ILLUSION OF NEUTRALITY IN LEGAL ENGLISH AS A LINGUA FRANCA 242

Олена Рупа, Ірина Карамишева
ЧАСТОТНИЙ ПРОФІЛЬ СПОНУКАЛЬНИХ КОНСТРУКЦІЙ У СУЧАСНОМУ
АНГЛІЙСЬКОМОВНОМУ ТА УКРАЇНСЬКОМОВНОМУ МЕДІАДИСКУРСІ:
ЛІНГВОСТАТИСТИКА ТА АЛГОРИТМ АВТОМАТИЗОВАНОГО ВІДБОРУ 250

Sergiy Sydoriv, Svitlana Yatsiv
RISK COMMUNICATION IN ENGLISH- AND UKRAINIAN-LANGUAGE
EORE MATERIALS: A DISCURSIVE AND MULTIMODAL ANALYSIS 259

Олег Соловей
ПРО «ТЕМНІ МІСЦЯ» У ЗБІРЦІ ВАСИЛЯ СТУСА «ВЕСЕЛИЙ ЦВИНТАР» 267

Наталія Телегіна, Марія Волощук
РОЛЬ МЕТАФОРИ В ХУДОЖНЬОМУ ТВОРІ: ПРАГМАТИЧНИЙ АСПЕКТ
(НА МАТЕРІАЛІ ОПОВІДАННЯ Ф. С. ФІЦДЖЕРАЛЬДА «БАГАТИЙ ХЛОПЕЦЬ») 275

Юлія Фертіль
МІЖГЕНЕРАЦІЙНИЙ ДІАЛОГ ЯК ТРАВМАТИЧНИЙ ДОСВІД
У РОМАНІ ЕЛІЗАБЕТ ҐІЛБЕРТ «STERN MAN» 282

Інна Юрова
ГАСТРОНОМІЧНИЙ ДИСКУРС МАЛОЇ ПРОЗИ Є. КОНОНЕНКО 289

Віта Юрчишин, Олександр Вовчук
ГРА ЗА ВЛАСНИМИ ПРАВИЛАМИ: ЛІНГВОПРАГМАТИКА УХИЛЕННЯ
ВІД ПРЯМОЇ ВІДПОВІДІ 295

ISSN 2786-8001

CONTENTS

Olha Aliieva
TERM SEMANTIC CORE: CONCEPTUAL UNITY AND ASPECTS OF ITS REALIZATION 9

Nataliia Bazylevych
THE QUINTESSENCE OF A LEADER IN BORIS JOHNSON'S BIOGRAPHICAL DISCOURSE (BASED ON THE BOOK "THE CHURCHILL FACTOR: HOW ONE MAN MADE HISTORY") 16

Mariia Baziv
COGNITIVE MECHANISMS OF TRAUMA RECONSTRUCTION IN HEATHER MORRIS'S NOVEL *THE TATTOOIST OF AUSCHWITZ* 24

Hanna Bafian
COGNITIVE-PRAGMATIC FUNCTIONS OF CLARIFICATION, CONFIRMATION AND CORRECTION SPEECH ACTS IN INTERNAL COMMUNICATIONS AMONG PROFESSIONALS IN UKRAINE'S SECURITY AND DEFENCE SECTOR 32

Halyna Bakhmatova, Olha Gorbonos
TRANSFORMATION OF GENRE MODELS IN THE NOVEL BY M. ATWOOD *THE PENELOPIAD* IN THE CONTEXT OF GENOLOGY: POSTMODERN DECONSTRUCTION OF MYTH 40

Yakiv Bystrov, Uliana Pasechko
"DOUBT OVER CERTAINTY": FREE INDIRECT SPEECH AS A MARKER OF PSYCHOLOGICAL CRISIS IN ROBERT HARRIS'S *CONCLAVE* 50

Oksana Vechirko, Mariia Foka
DRAMA AT THE TURN OF THE 19TH AND 20TH CENTURIES: ARTISTIC EXPLORATIONS AND AESTHETIC TRANSFORMATIONS (BASED ON THE WORKS OF H. IBSEN, B. SHAW, AND M. MAETERLINCK) 57

Olga Vorobyova, Valeriia Spaska
THE MOTIF OF EMPATHY IN KAZUO ISHIGURO'S "KLARA AND THE SUN": A SYMBOLIC-TROPOLOGICAL ASPECT 63

Diana Haydanka, Oleksandra Mushchynko
CORPUS ANALYSIS OF STRATEGIES FOR REPRODUCING INTERTEXTUALITY MARKERS BASED ON A PARALLEL CORPUS OF DAVID LODGE'S "CHANGING PLACES" AND "SMALL WORLD", AND THEIR UKRAINIAN TRANSLATIONS 70

Valerii Hanzin
CRITICAL DISCOURSE ANALYSIS OF WAR NARRATIVES IN AMERICAN PRE-ELECTION DISCOURSE: LINGUOPRAGMATIC PERSPECTIVE 81

Vladyslava Holovchuk, Tetiana Soloviova,
LINGUISTIC AND STYLISTIC DEVICES OF IMPLEMENTING PERSUASIVE STRATEGIES AND TACTICS IN DONALD TRUMP'S SPEECH (IN THE DISCUSSION OF THE UKRAINIAN ISSUE) 89

Yuliia Hrybinyk, Tetiana Halai
CONVERSION IN ENGLISH GEODETIC TERMINOLOGICAL SYSTEM: STRUCTURAL, SEMANTIC AND FUNCTIONAL PECULIARITIES 96

Tetiana Huliak, Iryna Kostiv
FEATURES OF TRANSLATING LEXICAL MEANS OF EXPRESSIVENESS (BASED ON SALLY ROONEY'S NOVEL "NORMAL PEOPLE") 104

Yuliia Demianchuk
TRANSLATION TRANSFORMATIONS OF LINGUOPOLITICAL SYNERGETICS: CONCEPTUALIZATION AND TYPOLOGY 111

Iryna Dumchak
THE LINGUISTIC REPRESENTATION OF INDIGENOUS IDENTITY IN LOUISE ERDRICH'S *TRACKS* AND LESLIE MARMON SILKO'S *GARDENS IN THE DUNES* 125

Hanna Klymenko (Syniook)
FROM EROS TO THANATOS: THE DYNAMICS OF MEDEA'S IDENTITY FRAMES (BASED ON EURIPIDES' TRAGEDY MEDEA) 135

Kateryna Kobuta
CULTURAL IDENTITY IN VIKTORIA BELIM'S FAMILY MEMOIR "THE ROOSTER HOUSE" 146

Tetiana Kondratieva
HISTORICAL MEMORY AS A SPACE OF DECOLONIZATION: CONTEMPORARY READING OF ROMAN IVANYCHUK'S NOVELS IN THE CONTEXT OF THE RUSSIAN-UKRAINIAN WAR 154

Tetiana Krysanova
MULTIMODAL CASCADE: COGNITIVE-PRAGMATIC MODEL OF MEANING-MAKING IN NEWS VIDEO DISCOURSE 161

Iryna Malyshivska, Vira Romanko
RENDERING ENGLISH WORDPLAY IN UKRAINIAN AUDIOVISUAL TRANSLATION (BASED ON THE SITCOMS "FRIENDS" AND "HOW I MET YOUR MOTHER") 172

Nika Marushchak
BEYOND THE VERSE: POETIC NARRATIVITY AS A HALLMARK OF POE'S IDIONARRATION 178

Ihor Mykhyda
ANTI-IMPERIAL ORIENTATION OF THE WRITER'S PERSONALITY: PSYCHOLOGICAL MARKER OF RECONSTRUCTION (BASED ON MATERIALS FROM BAGRIAN STUDIES) 185

Tetiana Monolatii
LITERARY REPRESENTATIONS OF IDENTITY IN GERMAN LITERATURE OF THE 20TH AND EARLY 21ST CENTURIES: DYNAMICS AND TRANSFORMATIONS 192

ISSN 2786-8001

Iryna Ovchynnikova, Oleksandr Leuta
SEMIOTICS OF MODERN INTERNET COMMUNICATION 200

Maria Palii, Olga Bigun
EUPHEMIZATION AS A STRATEGY OF POLITICAL CORRECTNESS IN MODERN FRENCH 212

Taras Pyts
MODELING THE PATHWAYS OF GERMAN LEXICAL BORROWINGS INTO THE UKRAINIAN LANGUAGE AND THE STATUS OF BORROWED WORD FORMS 220

Ihor Pomazan
FEATURES OF THE VERBALIZATION OF THE CONCEPT *DEATH* IN TERRY PRATCHETT'S NOVEL *MORT* 228

Anastasiia Romanchuk
MYTHOPOETIC AND POSTCOLONIAL DIMENSIONS IN THE ENGLISH TRANSLATION OF VIKTOR NEBORAK'S *"THE FLYING HEAD"* 236

Iryna Rudik
THE ILLUSION OF NEUTRALITY IN LEGAL ENGLISH AS A LINGUA FRANCA 242

Olena Rupa, Iryna Karamysheva
FREQUENCY PROFILE OF CAUSATIVE CONSTRUCTIONS IN CONTEMPORARY ENGLISH AND UKRAINIAN MEDIA DISCOURSE: LINGUOSTATISTICS AND AUTOMATED SELECTION ALGORITHM 250

Sergiy Sydoriv, Svitlana Yatsiv
RISK COMMUNICATION IN ENGLISH- AND UKRAINIAN-LANGUAGE EORE MATERIALS: A DISCURSIVE AND MULTIMODAL ANALYSIS 259

Oleh Solovei
ABOUT «DARK PLACES» IN VASYLY STUS'S COLLECTION «THE CHEERFUL CEMETERY» 267

Nataliya Telegina, Mariia Voloshchuk
THE ROLE OF METAPHOR IN A LITERARY WORK: THE PRAGMATIC ASPECT (BASED ON FRANCIS SCOTT FITZGERALD'S SHORT STORY «THE RICH BOY») 275

Yuliia Fertil
INTERGENERATIONAL DIALOGUE AS A TRAUMATIC EXPERIENCE IN ELIZABETH GILBERT'S NOVEL «STERN MEN» 282

Inna Yurova
GASTRONOMIC DISCOURSE OF SHORT PROSE BY E. KONONENKO 289

Vita Yurchyshyn, Oleksandr Vovchuk
PLAYING BY ONE'S OWN RULES: THE LINGUOPRAGMATICS OF EVADING A DIRECT ANSWER 295

УДК 811.111’373.46
DOI https://doi.org/10.32782/folium/2026.9.1

СЕМАНТИЧНЕ ЯДРО ТЕРМІНА: КОНЦЕПТУАЛЬНА ЄДНІСТЬ І АСПЕКТИ ЇЇ РЕАЛІЗАЦІЇ

Ольга Алієва
кандидат філологічних наук,
Львівський національний університет імені Івана Франка
ORCID ID 0000-0003-4449-9205
Web of Science Researcher ID KOD-8557-2024
olhabox@gmail.com

Ключові слова: *семантична структура, термін, концепт, семантична ознака, семантична опозиція.*

У пропонованому дослідженні розглянуто структуру і властивості семантичного ядра слова-терміна, проаналізовано його концептуальну єдність, аспекти її реалізації і вивчення. Особливу увагу зосереджено на застосуванні різних проекцій і підходів до аналізу процесів виокремлення і дослідження комплексів дискретних інтегральних і диференційних семантичних компонентів, а також відповідних недискретних образів-концептів семантичного ядра. Поєднання вивчення розвитку слова-терміна та його семантичного ядра у діахронії та синхронії є одним із ключових моментів дослідження. Процеси нерозривної взаємодії екстралінгвального і лінгвістичного рівнів формування і розвитку слова-терміна розглянуто як основу для утворення і постійного розширення термінологічних полів і доменів. Аналіз формування і розширення системи смислів у структурі лексеми полісемічного слова-терміна враховує їх паралельний розвиток у декількох вимірах – у недискретному і дискретному. У процесі дослідження визначаються і аналізуються як експліцитно виражений концептуальний образ-архетип, так і розгалужена система імпліцитних семантичних компонентів та їх комплексів. Виявляємо, що складність концептуальної структури семантичних компонентів у складі виявлених комплексів ознак полягає також і в тому, що система конотативних параметрів постійно взаємодіє із кожною з визначених семантичних ознак (яка, зі свого боку, має власну логіку розвитку, і може виявляти абсолютно різну інтенсивність реалізації у кожному зі смислів лексеми полісемічного слова-терміна. Аналізуються ступені інтенсивності прояву виявлених семантичних ознак у різних їх композиціях, а також на різних рівнях ієрархічної структури семантичного ядра, розглядається функціонування явища нейтралізації семантичних компонентів. Така структура семантичного ядра слова-терміна створює практично необмежений потенціал для позначення різних класів і видів денотатів, що, відповідно, знаходить свій вираз у внутрішній логіці і напрямах розвитку лексемної структури слова-терміна. Процес актуалізації семантичних ознак і їх комплексів розглянуто у різних видах дискурсу.

TERM SEMANTIC CORE: CONCEPTUAL UNITY AND ASPECTS OF ITS REALIZATION

Olha Aliieva
Candidate of Philological Sciences,
Ivan Franko National University of Lviv

Key words: *semantic structure, term, concept, semantic feature, semantic opposition.*

The proposed study examines the structure and properties of the semantic core of a terminological word. The conceptual unity of the semantic core and the aspects of its realization are being studied. Particular attention is focused on the application of various perspectives and approaches to analyzing the processes of isolating and investigating complexes of discrete integral and differential semantic components, as well as the corresponding non-discrete concept-images of the semantic core. Combining the study of the development of a terminological word and its semantic core, in both diachronic and synchronic terms, is a key aspect of the research. The processes of inextricable interaction between the extralinguistic and linguistic levels of the formation and development of a term are examined as the basis for the creation and continuous expansion of terminological fields and domains. An analysis of the formation and expansion of the system of meanings within the structure of a polysemous term-lexeme takes into account their parallel development across several dimensions, the non-discrete and the discrete. Both the explicitly expressed conceptual image-archetype and the extensive system of implicit semantic components and their complexes are defined and analyzed in the course of the research. We have elicited that the complexity of the conceptual structure of the semantic components within the identified feature complexes also lies in the fact that the system of connotative parameters constantly interacts with each of the defined semantic features. Moreover, each semantic feature has its own logic of development and may manifest varying degrees of realization across the different senses of a polysemous term-lexeme. The degrees of intensity with which the identified semantic features manifest, both in their various combinations and at different levels of the semantic core's hierarchical structure, have been analyzed. The functioning of the phenomenon of semantic component neutralization is also examined. Such a structure of the semantic core of a term creates virtually unlimited potential for designating various classes and types of referents. Thus, the structure of the semantic core finds its expression in the internal logic and developmental trajectories of the lexemic structure of the term. The process of actualizing semantic features and their complexes has been examined across various types of discourse.

Вступ. Сучасні семантичні дослідження розвитку мови безпосередньо пов'язані з вивченням когнітивних процесів, їх зв'язків і взаємодії з лінгвістичним шаром свідомості, внутрішньої логіки і багатовекторних характеристик формування і функціонування мовних одиниць. Різноманітні аспекти вивчення цих питань розглядаються у багатьох загальнонаукових і спеціалізованих напрямах. Дослідження розвитку і взаємозв'язків окремих терміносистем і доменів (праці Ж. Базена, Е. Панофського, Е. Ґомбріха та інш. (Bazin, 1986; Panofsky, 2005; Gombrich, 2006)) демонструють сталу тенденцію до зближення із вивченням питань знаковості мовних одиниць, когнітивних концептуальних моделей та інших питань лінгвістичної семантики та когнітивної лінгвістики (праці Дж. Лакоффа, Дж. Лайонза, Дж. Байбі, К.Балдінгера, та інш. (Lakoff & Johnsen, 2003; Lyons, 1977; Bybee, 2010; Baldinger, 1980)). Актуальність обраної теми зумовлена постійним інтересом, який виявляється в наукових дослідженнях щодо вивчення когнітивних аспектів розвитку мови і, зокрема, окремих терміносистем у її складі.

Мета пропонованого дослідження – вивчення семантичної структури слова-терміна і його ядра, ментальних і лінгвістичних аспектів, які є підґрунтям їх формування і функціонування.

Матеріал і методи дослідження. Методологічна основа дослідження ґрунтується на синтезі методів лексичної семантики, диференційного і компонентного аналізу, підходів когнітивної лінгвістики, контекстуального аналізу. Матеріалом дослідження слугували полісемічні терміни, відібрані із лексикографічних джерел, англомовної фахової літератури, мистецтвознавчих студій, електронних ресурсів.

Результати та обговорення. Проведемо дослідження структури полісемічного слова і його семантичного ядра, розглянемо процеси, які є підґрунтям їх формування і функціонування. Аналіз цих явищ здійснимо на прикладі слова-терміна *gem*. У процесі нерозривної взаємодії екстралінгвального і лінгвістичного рівнів формування і розвитку слова-терміна *gem* звертаємо особливу увагу на виокремлення і дослідження образів-концептів семантичного ядра в діахронії, і ці спостереження є важливими, з одного боку, як дослідження напрямів і характерних рис процесів виникнення понять на ментальному рівні, так і їх лінгвістичного «оформлення» і вираження. А з іншого боку, це є живою ілюстрацією утворення і постійного розширення термінологічних полів, до того ж, цей процес також відбувається одночасно і паралельно у декількох вимірах – у недискретному (ментальному, образно-концептуальному), і в дискретному (в розвитку як системи денотатів термінологічних полів, так і системи смислів у лінгвістичній структурі лексеми полісемічного слова-терміна).

У серцевині семантичного ядра слова-терміна *gem* перебуває концептуальний образ-архетип, який первісно за своєю природою є прикладом складного семантичного «злиття», в основі якого лежать глибокі ментальні процеси, ще на рівні формування архетипів та їх лінгвістичного оформлення. Так, за часів античності словом *gem* первісно називали бруньку (на рослинах), бруньку на виноградній лозі і інколи бутон квітки (Skeat, 1991; Collins, 2006). Симбіоз цих образів в межах однієї фонетичної і морфологічної оболонки одразу заклав семантичну основу для позначення денотатів, наділених певними параметрами і характеристиками. До того ж, як свідчить їх дослідження, потенціал для розширення класів цих денотатів буде практично необмеженим.

Вищезазначений складний концептуальний образ присутній у структурі семантичного ядра експліцитно. На наступному етапі дослідження виявляємо розгалужену систему імпліцитних диференційних компонентів та їх комплексів:

1) імпліцитна диференційна ознака – образ-концепт *«невеликий розмір (мініатюра)»*. Проілюструємо функціонування визначеної ознаки на прикладі: *«The question arises whether all of these **gems** – even those without explicitly magical writing or signs – were used as amulets, or only those with added inscriptions… an already powerful image has been miniaturized and made more portable, and thus used to protect, heal, or otherwise aid a single human body.»* (Faraone, 2012);

2) імпліцитний інтегральний комплекс *«певний матеріал (на якому виконана ґема)»*. Виокремлений семантичний комплекс потенційно є основою для багатокомпонентної опозиції, кожен представник якої буде диференційним семантичним компонентом, який буде актуалізуватися під час позначення певного конкретного денотату (тобто певного виду і класу ґем): *напівдорогоцінне каміння :: дорогоцінне каміння :: органічні матеріали (мушлі, перламутр, слонова кістка, бурштин, корал) :: рослинний матеріал (дорогоцінна деревина)*. Наведемо приклади актуалізації зазначених диференційних компонентів: «*напівдорогоцінне каміння*» – *«A Greek gold and carnelian scarab swivel ring with an amazon, attributed to the Semon Master, inscribed «Teisistratos,» late Archaic period… J. Boardman considered this **gem** among «the «top hundred» of antiquity» »* (A Greek gold and carnelian scarab swivel ring with an amazon, attributed to the Semon Master, 2023)); «*дорогоцінне каміння*» – *«A Roman beryl ringstone with Bacchus, c. late 1st century B.C… The **gem** is mounted as a ring in an 18th century gold setting…»* (A Roman beryl ringstone with Bacchus, c. late 1st century B.C., 2024); «*органічні матеріали (мушлі)» – «Shell Cameos (**Gems**) are carved from mollusks that have two inner layers, typically a white layer and an underlying brown, pink or orangish layer. Cassis Mollusks which include the Helmet Conch, Cameo Conch, and Queen Conch, have a brownish or orangish background. Strobus Mollusks, including the Giant Conch and the Fountain Conch, have a pink background. The outer darker layer is removed and shell cameos are cut, not carved like hardstone, from the more beautiful inner layers.»* (Shell, 2026);

3) диференційний семантичний компонент-концепт *«твердість, щільність»*. Ступінь інтенсивності може бути різною залежно від того, які інші семантичні компоненти будуть актуалізовані у поєднанні з ним. Проілюструємо на прикладі – *«These treatises formalized a distinction between «Oriental» and «Occidental» **gems** that was also a distinction between hard and soft **gems**. The best judges of hardness were **gem** cutters, a group that participated in mineralogy through the culture of collecting. Finally, the knowledge of cutters contributed to*

the quantification of hardness in the form of the hardness scale and the scratch sclerometer.» (Bycroft, 2022);

4) на основі семантичної опозиції *«вид (спосіб) дії на матеріал (тему)»* виокремлюємо семантичну ознаку *«обробка (врізання, вирізання, обточування) матеріалу»*. В процесі дослідження доходимо висновку, що ця семантична ознака є «семантичним вузлом»-концептом, і інтегральним комплексом, який розпадається на диференційні семантичні компоненти, кожен з яких актуалізується у певній комбінації з рештою компонентів семантичного ядра. Визначаємо цей комплекс диференційних ознак:

а) *«заглиблення в поверхню матеріалу, врізання»*. Актуалізація цього диференційного компонента породжує в лексичній структурі терміна смисл *«тема-інтальо» (gem-intaglio)* (Алієва, 2025). У діахронії цей смисл з'являється першим. Наведемо приклад: *«One of the most important **gems** in the Sangiorgi collection is this extraordinary amethyst intaglio engraved with a portrait bust of Demosthenes, … and signed by the **gem** engraver Dioskourides. It is so deeply cut that in the impression, the bust stands out in such high relief that it nearly reads like a statue in the round. »* (A Roman amethyst ringstone with a portrait of Demosthenes, signed by Dioskourides, 2015);

б) *«обточування (шліфування) матеріалу – створення рельєфної поверхні»*. Під час актуалізації цього семантичного компонента виникає смисл *«тема-камея» (gem-cameo) – «A Roman carnelian ringstone with a portrait of the Empress Sabina, c. 130 AD… The slightly convex oval stone is engraved with a profile draped portrait bust of the Empress Sabina… The **gem** has an illustrious history, having been published already in 1750 by A.F. Gori when it was in the collection of the Venitian Count Antonio Maria Zanetti.»* (A Roman carnelian ringstone with a portrait of the Empress Sabina, c. 130 AD., 2020);

5) спостерігаємо, що виокремлена семантична ознака *«призначення (теми)»* також є комплексом компонентів-концептів, які утворюють певну градацію за ступенем інтенсивності ознак *«художня цінність»* і *«прикладний характер»* (ці останні пов'язані між собою відношенням від'ємного зворотного зв'язку – тобто підсилення однієї об'єктивно зумовлює ослаблення іншої). Визначаємо такий комплекс диференційних семантичних компонентів:

а) *«прикраса (особиста прикраса)»*. Проілюструємо реалізацію цього компонента на прикладі – *«Silver pendant with a Roman yellow jasper **gem** depicting Pegasus, 13th–14th-century; British Museum»* (Ternovácz, 2025);

б) *«прикраса з часткою утилітарного призначення»* – наприклад, *«During the Middle Ages, especially between the 12th and 15th centuries, ancient and contemporary **gems** across Western Europe were often reused as seals, frequently set into rings or pendants. » (*Ancient gems in mediaeval seals, 2026);

в) *«прикрашення (прикраса) чогось (на відміну від особистих прикрас)»* (інтер'єру, речей і т.інш.) – *«…in France Abbot Suger of St. Denis knew how to send emissaries to comb the known world for **gems** to ornament the Cathedral he was building in the middle of the twelfth century»* (Pointon, 2009);

г) семантична ознака *«утилітарне призначення»*. Проілюструємо реалізацію цієї ознаки у дискурсі: *««Initially», says Bernheimer, «engraved **gems** were portable seals used to imprint the wearer's chosen design into wax or clay in order to ratify documents and objects, in a time before signatures existed.»… A Minoan blue chalcedony tabloid seal with three swans, Late Palace period, c. 16th century BC…»* (Bernheimer, 2024);

б) інтегральний семантичний компонент *«художньо-фізичні характеристики матеріалу, з якого виготовлена тема»* також визначаємо як складний семантичний комплекс диференційних ознак – образів-концептів:

а) семантична ознака *«візерунчаста структура (шаруватість, смугастість)» – «A Roman gold and sardonyx finger ring with a nereid riding a hippocamp, circa 2nd-1st century BC… Set within the bezel is a convex sardonyx, the natural banding exploited so that the dark brown upper layer, with small red inclusions, is offset by a thin oval band in white… A Nereid riding a hippocamp was a popular subject on Greek and Roman **gems**. This example is noteworthy for its large size and the exceptional quality of the workmanship.»* (A Roman gold and sardonyx finger ring with a nereid riding a hippocamp, circa 2nd-1st century BC, 2020);

б) семантичний компонент *«особлива насиченість кольору, яскравість»*. Актуалізація цього компоненту у семантичному ядрі зумовлює функціонування слова-терміна *gem* в таких видах контексту і дискурсу: *«By the 1910s, leading European jewellers were rediscovering the aesthetics of Mughal India through carved **gems** – emeralds, rubies, and … These dazzling stones, vibrant with the colours of India,…were removed from their original mounts, reworked, and sometimes recut to suit modern tastes.*

*Cartier, Chaumet, Janesich, Mauboussin, and Dusausoy all found in India a fertile source of ornamental renewal. The Western imagination embraced the exuberant colours of carved **gems**. What would later be known as the «Tutti Frutti»*

style – perfected by Cartier in the 1920s – became one of its most iconic expressions…» (Juncker, 2025);

в) семантична ознака-концепт *«особливий блиск, «гра» на світлі»*. Цікавим є те, що латинське і пізнє давньогрецьке *gemmeus* мало значення *«сяючий, променистий, оздоблений»*.

У процесі дослідження спостерігаємо цікаве явище – ознаки-концепти досліджуваного семантичного комплексу виявляють надзвичайну «рухливість» під час їх реалізації у конкретних смислах лексемної структури, позначуючи певні денотати. Ступені інтенсивності прояву як кожної ознаки окремо, так і у різних їх композиціях, можуть змінюватися від найвищої точки до позиції нейтралізації ознаки. До того ж, на нашу думку, саме явище нейтралізації семантичної ознаки насправді є удаваною нейтралізацією, тому що семантична ознака залишається як «потенційно зайняте місце» у структурі семантичного ядра слова-терміна. І відбувається це, на нашу думку, власне завдяки концептуально-образній, нелінійній природі як семантичного ядра, так і самого слова-терміна, а також через наявність в цій структурі символічного рівня.

7) Заслуговує на особливу увагу виокремлений комплекс семантичних ознак – складних концептів, яким апріорі притаманний високий ступінь конотативності:

а) семантичний компонент – образ-концепт *«майстерність, віртуозність виконання»*. Наведемо приклад його реалізації – *«The current enthusiasm for carved **gems** and historic forms raises a **fundamental** question: how can one distinguish an authentically old Indian **gem** from a contemporary creation inspired by Mughal styles?... Canadian master lapidary Patrick Dubuc reflects on this challenge with both humility and insight: «I engraved the Shahs using a digital graver, an oil-lubricated steel tip set with a small diamond. After numerous passes, the result was astonishing. What always intrigued me was how Mughal artisans managed to engrave diamonds with such precision, without our modern tools. A rotary tool? A vibrating tip? Or were some of the pieces reworked later?»»* (Juncker, 2025);

б) семантичний компонент-концептуальний образ *«особлива, витончена краса»*;

в) одна з найважливіших семантичних ознак-концептів в термінології мистецтва – ознака *«художня цінність»*, яка є безпосередньо пов'язаною з семантичними ознаками *«раритетність»*, *«виняткова, висока цінність в багатьох інших вимірах (у т.ч. і вартість)»*. Проілюструємо функціонування цих ознак – *««Despite their small size, the highest quality engraved **gems** rival monumental marbles, vases and bronzes in terms of artistic skill», explains Christie's International Head of Antiquities G.Max Bernheimer.»* (Bernheimer, 2024). Складність концептуальної структури семантичних компонентів цього комплексу полягає і в тому, що конотативні параметри (їх характер, а також ступені інтенсивності) є додатковою «змінною величиною», яка постійно взаємодіє із кожною з визначених в цій групі семантичних ознак (яка, зі свого боку, має власну логіку розвитку, і може виявляти абсолютно різну інтенсивність реалізації у кожному зі смислів лексеми полісемічного слова-терміна *gem*).

8) Слід зауважити, що в процесі актуалізації міфологічного рівня в структурі семантичного ядра виникає явище персоніфікації, яке тісно пов'язане з актуалізацією особливої системи конотативних ознак – складних концептів. Виокремлюємо один із ключових концептів цієї системи – *«символізм»*, який функціонує на різних рівнях узагальнення:

а) семантичний компонент-концепт *«складний символізм, що є синтезом символіки ментальних архетипів (символізм кольору, символізм моральних якостей, символізм певних понять, явищ, особистостей, міфонімів та інш.)»*. Приклади функціонування цього концепту у ментальному і, відповідно, лінгвальному вимірах: *«As is well known, **gems** are frequently entioned both in the Old and in the New Testament: the two most famous examples are probably the priestly breastplate of Aaron and the foundations of the New Jerusalem. Each of the **gemstones** on Aaron's breastplate symbolised one of the twelve tribes; this model would later be followed in the Book of Revelation: according to John, the walls of the New Jerusalem would have twelve foundation stones, and on each of these **gems** would be written the name of one of the Apostles»* (Beghelli, 2015); додавання особливого акценту компоненту *«символізм кольору»* – *«I suggest, then, that the consistent yellow colour of these scorpion **gems** is as important as the image: a yellow stone inscribed with a scorpion is designed to keep yellow scorpions away by a two-fold strategy of like-banning-like…the combination of the eight-legged scorpion and a yellow stone continues a very old Egyptian tradition: a yellowish brown stone, in this case a glazed steatite, set in a ring discovered on the left hand of the mummy of a noblewoman named Hanofer…»* (Faraone, 2011);

б) *«уособлення певних якостей, явищ і т.п.»*; відзначимо, що на міфологічному рівні ця ознака набуває конотативних рис реальності, буквального фізичного сприйняття (проілюструємо це на такому прикладі: *«In the late 4th century, the Christian writer Epiphanios of Salamis again mentioned the amethyst's wine-like colour and its relation to drunkenness, but reversed the usual*

*meaning: «The **gem** amethyst glows all around like a blazing ire in which there is a white brilliancy and it has also the colour of wine. ... Its name is applied to it in accord ance with its power and potency, for those who look on it become drunk.»»* (Bosselmann-Ruickbie, 2015);

в) семантична ознака-концепт *«надприродні властивості (денотата – геми)»* – наприклад, набуває особливої інтенсивності у смислі *«гема-амулет»*, із одночасною актуалізацією семантичної ознаки-концепту *«символізм кольору»* (*«These **gems** generally date to the Roman period and they comprise by far the largest corpus of extant Greek amulets…The decipherable Greek inscriptions on these green and white **gems**, then, all seem to be names or epithets used to invoke the radiant serpent-god Chnoubis. This idea is occasionally spelled out in brief prayers inscribed, for example, on the back of a Chnoubis **gem** of greenish black jasper in Paris («Keep the stomach of Proclus healthy!») or a light green **gem** in Berkeley («Avert all tension, all indigestion and all pain from the stomach of Julian, whom Nonna bore»).»* (Faraone, 2011).

Висновки. Процеси формування термінологічних полів і доменів, а також їх розширення та взаємодія із загальною лексикою, відбуваються завдяки, з одного боку, наявності семантичного ядра, якому притаманна певна структура. Цю структуру описуємо шляхом поєднання процесу виявлення і дослідження концептуальних образів, напрямів і логіки їх розвитку, із процесом виявлення диференційних семантичних компонентів та їх комплексів, що входять до складу зазначених концептів. Охарактеризуємо це, як перший аспект аналізу. З іншого боку, підґрунтям для існування усіх вищезгаданих процесів і явищ є імпліцитне існування у слові-терміні та у його семантичному ядрі символічного, а часто – і міфологічного рівнів. Аналіз їх функціонування назвемо другим аспектом дослідження.

Отже, під час дослідження доходимо висновку про необхідність поєднання дискретних і недискретних понять, пояснюємо це апріорі недискретною, нелінійною природою як самого слова-терміна, так і його семантичного ядра. Перспективи подальшого дослідження вбачаємо у синтезі різнобічних підходів і аспектів вивчення процесів розвитку як окремих терміносистем і їх доменів, так і їх функціонування у системі мови в цілому.

ЛІТЕРАТУРА

1. Алієва, О. (2025). *Семантична структура терміна: ядро, взаємозв'язки, потенціал*. *Folium*, (7), 9–15. https://doi.org/10.32782/folium/2025.7.1
2. Baldinger, K. (1980). *Semantic Theory. Towards a Modern Semantics*. New York.
3. Bazin, G. (1986). *Histoire de l`histoire de l`art: de Vasari à nos jours*. Paris: Albin Michel.
4. Bybee, J. (2010). *Language, Usage and Cognition*. Cambridge: Cambridge University Press.
5. Collins English Dictionary. (2006). New York. https://www.abbyy.com/en-ee/translation_dictionary
6. Gombrich, E. H. (2006). *The Story of Art.* London,Oxford, New York: Phaidon Publishers Inc.
7. Lakoff, G., Johnsen, M. (2003). Metaphors we live by. London.
8. Lyons, J. (1977). *Semantics* (Vols 1–2). Cambridge, England.
9. Panofsky, E. (2005). *The Life and Art of Albrecht Durer*. Princeton University Press.
10. Skeat, W.W. (1991). *An Etymological Dictionary of the English Language*. Oxford.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. *A Greek gold and carnelian scarab swivel ring with an amazon, attributed to the Semon Master*. (2023, October 17). Christie`s. https://www.christies.com/lot/lot-6446511
2. *A Roman amethyst ringstone with a portrait of Demosthenes, signed by Dioskourides.* (2015, April 29). Christie`s. https://www.christies.com/lot/lot-a-roman-amethyst-ringstone-with-a-portrait-6199216/?from=salesummery&intobjectid=6199216&sid=d6fd71ee-bf2b-4146-a03a-63496cf8c6a0
3. *A Roman beryl ringstone with Bacchus, c. late 1st century B.C.* (2024, April 9). Christie`s. https://www.christies.com/en/lot/lot-6476242
4. *A Roman carnelian ringstone with a portrait of the Empress Sabina, c. 130 AD.* (2020, June 16). Christie`s. https://onlineonly.christies.com/s/masterpieces-miniature-ancient-engraved-gems-formerly-g-sangiorgi/roman-carnelian-ringstone-portrait-empress-sabina-227/87239
5. *A Roman gold and sardonyx finger ring with a nereid riding a hippocamp, circa 2nd-1st century BC*. (2020, June 16). Christie`s. https://onlineonly.christies.com/s/masterpieces-miniature-ancient-engraved-gems-formerly-g-sangiorgi/roman-gold-sardonyx-finger-ring-nereid-riding-hippocamp-214/87250
6. *Ancient gems in mediaeval seals*, (2026). Phoinix Platform. https://phoinixplatform.org/page/ancient-gems-in-mediaeval-seals
7. Beghelli, M. (2015, October 20–22). *From the Bible to the Liber Pontiicalis. Gems and Precious Stones*

in the Early Medieval Churches: Combinations, Colours and Contexts [Conference presentation]. Gemstones in the First Millenium AD, 2015, Römisch-Germanisches Zentralmuseum, Mainz, Germany. https://www.academia.edu/33237935/From_the_Bible_to_the_Liber_Pontificalis_Gems_and_precious_stones_in_the_Early_Medieval_churches_combinations_colours_and_contexts

8. Bernheimer, G.M. (2024, March 18). *A brief history of engraved Classical gems*. Christie`s. https://www.christies.com/en/stories/ancient-engraved-gems-collecting-guide-80af80d1d070411d83be8e8c2620ef39
9. Bosselmann-Ruickbie, A. (2015, October 20–22). *The Symbolism of Byzantine Gemstones: Written Sources, Objects and Sympathetic Magic in Byzantium*. [Conference presentation]. Gemstones in the First Millenium AD, 2015, Römisch-Germanisches Zentralmuseum, Mainz, Germany. https://www.academia.edu/32315288/The_Symbolism_of_Byzantine_Gemstones_Written_Sources_Objects_and_Sympathetic_Magic_in_Byzantium_In_Gemstones_in_the_First_Millenium_Mines_Trade_Workshops_and_Symbolism_Conference_Proceedings_ed_by_A_Hilgner_S_Greiff_D_Quast_Mainz_2017
10. Bycroft, M. (2022, November 25). The hand of the connoisseur: Gems and hardness in Enlightenment mineralogy. *History of Science*, 60 (4), 500–523. https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/36427244/
11. Faraone, C.A. (2011). *Text, Image and Medium: the Evolution of Graeco-Roman Magical Gemstones.* [Conference presentation]. «Gems of Heaven»: Recent Research on Engraved Gemstones in Late Antiquity, AD 200–600 (British Museum Research Publications) Trustees of the British Museum, 2011, 50–61, London, UK. https://www.academia.edu/3631617/_Text_Image_and_Medium_The_Evolution_of_Greco_Roman_Magical_Gemstones_C_Entwistle_and_N_Adams_eds_Gems_of_Heaven_Recent_Research_on_Engraved_Gemstones_in_Late_Antiquity_British_Museum_Research_Papers_no_179_London_2011_
12. Faraone, C.A. (2012, February 16–18). *Magical Gems as Miniature Amuletic Statues.* [Workshop presentation]. «Magical Gems in their Contexts», Proceedings of the International Workshop, Museum of Fine Arts, 2012, 85–103, Budapest, Hungary. https://www.academia.edu/44875370/Magical_Gems_in_their_Contexts_Proceedings_of_the_International_Workshop_held_at_the_Museum_of_Fine_Arts_Budapest_16_18_February_2012_Roma_LErma_di_Bretschneider_2019
13. Juncker, C. (2025, June 2). *Dreaming of India (II): engraved gemstones and Mughal influence in Art Deco jewellery*. Property of a Lady. https://propertyofalady.fr/en/exhibitions/linde-revee-ii-influences-mogholes-et-pierres-gravees-dans-lart-deco/
14. Pointon, M.R. (2009). *Brilliant Effects: A Cultural History of Gem Stones and Jewellery*. Paul Mellon Centre for Studies in British Art.
15. Shell. (2026). *Antique Jewelry University*. https://www.langantiques.com/university/shell-2/
16. Ternovácz, A. (2025, November 4). *Engraved Gems as Seals: Power, Faith, Magic*. History Medieval. https://historymedieval.com/engraved-gems-as-seals-power-faith-magic/

Дата першого надходження статті до видання: 23.07.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 12.08.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 01.10.2026

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу (CC BY 4.0)

УДК 821.111.09-312.6:81’42
DOI https://doi.org/10.32782/folium/2026.9.2

КВІНТЕСЕНЦІЯ ЛІДЕРА В БІОГРАФІЧНОМУ ДИСКУРСІ Б. ДЖОНСОНА (НА МАТЕРІАЛІ КНИГИ «ФАКТОР ЧЕРЧИЛЛЯ: ЯК ОДНА ЛЮДИНА ЗМІНИЛА ІСТОРІЮ»)

Наталія Базилевич
кандидатка філологічних наук, доцент,
Херсонський державний університет
ORCID ID 0000-0002-5800-4915
Scopus Author ID 57413612700
nbazylevych@ksu.ks.ua

Ключові слова: *біографічний дискурс, Вінстон Черчилль, архетип Маверика, архетип Героя, мономіф Джозефа Кемпбелла, міфоніми.*

У статті розкрито специфіку конструювання образу лідера у книзі Бориса Джонсона «Фактор Черчилля: Як одна людина змінила історію». Увага гуманітарних наук до феномену харизматичного лідера в періоди глобальних соціокультурних зсувів визначає актуальність нашого дослідження. Б. Джонсон демонструє нову модель формування образу лідера – через синергію архетипів Маверика та Героя. Теоретико-методологічну основу дослідження становить теорія архетипів Карла Юнга і Джозефа Кемпбелла. Комплексний підхід поєднує контекстуальний, герменевтичний та архетипний методи аналізу. Виявлено міфопоетичні складники образу лідера-рятівника нації, актуалізовані античними міфонімами: Геркулес, Ахіллес, Ікар, Кассандра, які наділяють його героїчними рисами та слугують маркерами, що переводять реальну історичну постать лідера у площину міфу. Ідентифіковано деструктивно-креативні риси, притаманні архетипу Маверика, реалізовані в образі В. Черчилля: готовність йти на ризик, креативність, ексцентричність, прагнення уваги та визнання, ігнорування правил політичного істеблішменту, уміння прогнозувати події, проактивне конструювання власного іміджу. Встановлено, що Б.Джонсон, руйнуючи канонічний образ бездоганного державного лідера, обґрунтовує тезу, що саме відвага, неординарність, уміння прогнозувати події, тобто визначальні риси Маверика, заклали підґрунтя для тріумфальної місії Героя Вінстона Черчилля. Через протиставлення бунтарського духу свого персонажа конформізму політичної еліти, автор пропонує власну концепцію: справжній лідер формується у горнилі непокори Маверика – одинака, чия тривала політична ізоляція з часом конвертується в абсолютну легітимність рятівника нації. Дослідження демонструє, що створюючи образ лідера, Борис Джонсон поєднує документальну достовірність із художньо-образною інтерпретацією, використовує концептуальні метафори, метафоричні епітети, прецедентні феномени, алюзії та архетипні образи, що формують багатовимірний образ політичного лідера, державника і рятівника нації.

THE QUINTESSENCE OF A LEADER IN BORIS JOHNSON'S BIOGRAPHICAL DISCOURSE (BASED ON THE BOOK "THE CHURCHILL FACTOR: HOW ONE MAN MADE HISTORY")

Nataliia Bazylevych
Candidate of Philological Sciences, Associate Professor
Kherson State University

Key words: *biographical discourse, Winston Churchill, Maverick archetype, Hero archetype, Joseph Campbell's monomyth, mythonyms.*

The article reveals the specific features of constructing the image of a leader in Boris Johnson's book "The Churchill Factor: How One Man Made History". The relevance of the study is determined by the focus of humanitarian sciences on the phenomenon of a charismatic leader during periods of global socio-cultural shifts. B. Johnson demonstrates a new model of leader image formation achieved through the synergy of the Maverick and Hero archetypes. The theoretical and methodological framework of the research is grounded in the archetype theories of Carl Jung and Joseph Campbell. A comprehensive approach integrates contextual, hermeneutic, and archetypal methods of analysis. The study identifies that the mythopoetic components of the leader-as-nation-saviour image are actualized by classical mythonyms such as Hercules, Achilles, Icarus, and Cassandra. These names endow the leader with heroic traits and serve as markers that transition a real historical figure into the realm of myth. The destructive-creative traits inherent to the Maverick archetype and realized in W. Churchill's image are identified: a readiness to take risks, creativity, eccentricity, a desire for attention and recognition, disregard for the rules of the political establishment, the ability to foresee events, and the proactive construction of one's own image. It is established that B. Johnson laid the foundation for Winston Churchill's triumphant mission as a Hero by shattering the canonical image of a flawless statesman, substantiates the thesis that courage, originality, and foresight – the defining traits of a Maverick. By juxtaposing his character's rebellious spirit with the conformism of the political elite, the author proposes his own concept: a true leader is forged in the crucible of defiance characteristic of a Maverick – a loner whose prolonged political isolation eventually converts into the absolute legitimacy of a nation's saviour. The research demonstrates that Boris Johnson, in constructing the leader's image, blends the documentary authenticity with artistic and figurative interpretation, utilizing conceptual metaphors, metaphorical epithets, precedential phenomena, allusions, and archetypal imagery that shape a multidimensional portrait of a political leader, statesman, and saviour of the nation.

Вступ. Феномен лідера завжди привертав увагу науковців. Фрідріх Ніцше, наприклад, сформулював ідею політичного лідера як надлюдини. Томас Карлейль і Ральф Емерсон вважали лідера творцем історії. Борис Джонсон, віддаючи шану винятковій геніальності лідера XX століття, створив «оду Черчиллю» у п'ятдесяту річницю його смерті, де «пафос поєднується з гумором і приємною ясністю історичного викладу» (Kampfner, 2014). Б. Джонсон зображає Вінстона Черчилля як безстрашного лідера, який бере на себе відповідальність у критичні моменти та веде націю крізь екзистенційні кризи до рішучої перемоги. Автор переконливо доводить, що Черчилль буквально змінив хід світової історії завдяки своїй непохитній рішучості «втілити власне бачення майбутнього в реальність» (Bunn & Williams, 2017).

Звернення до теми лідерства В. Черчилля – великого державного діяча, прем'єр-міністра Великої Британії, видатного оратора, лауреата Нобелівської премії з літератури, національного героя, який зміг об'єднати націю у час небезпеки і багато зробив для перемоги у Другій світовій війні, визначає актуальність нашого дослідження.

Мета дослідження – розкрити специфіку конструювання образу лідера у біографічному дискурсі Бориса Джонсона «Фактор Черчилля: Як одна людина змінила історію».

Матеріал і методи дослідження. Матеріалом дослідження є оригінальний текст книги Б. Джонсона «Фактор Черчилля: Як одна людина змінила історію». Контекстуальний метод дозволив аналізувати образ Черчилля крізь призму історичної епохи та політичного контексту.

Герменевтичний метод використано для цілісного тлумачення і розуміння прихованих смислових пластів тексту, інтерпретації авторських інтенцій та декодування символічного значення постаті Черчилля у сучасній британській культурі. Метод архетипного аналізу (за К. Юнгом та Дж. Кемпбеллом) залучено для дослідження структурних елементів образу лідера.

Результати та обговорення. Аналіз наукових праць уможливив виявити численні розвідки, які інтерпретують феномен лідера крізь призму історичних, політологічних, літературознавчих та лінгвістичних підходів. У літературознавстві лідер зазвичай розглядається як тип персонажа або символічна фігура, що використовується для аналізу таких понять, як влада, харизма, відповідальність та моральна сила. У сучасних українських мовознавчих студіях вивчають дискурси та дискурсивні портрети харизматичних лідерів (К. Лезор, О.Мелещенко, В.Рейкін та ін.), вербальні ефекти публічних виступів видатних політичних лідерів минулого та сучасності (Н. Петлюченко, С. Потапенко та ін.).

У нашому дослідженні зроблено спробу довести, що Б. Джонсон конструює образ лідера нації, фокусуючись на унікальному поєднанні двох ключових архетипів: Маверика (ексцентричного бунтаря-одинака) та Героя (рятівника нації). У межах дослідження методологічно виправданим є звернення до теорії Карла Юнга, де поняття архетипу визначається як елемент колективного несвідомого, що вказує на існування певних форм у психіці, які присутні завжди і всюди (Jung, 1980: 56). Дослідник обґрунтував, що всі люди мають спільні ментальні патерни – схожі способи мислення, почуття та приховані спогади. Водночас, будучи іманентно несвідомою структурою, архетип трансформується під час переходу у свідомість. Він набуває індивідуальних рис і специфічного забарвлення під впливом особистісного сприйняття тієї людини, у чиїй психіці він проявляється (Jung, 1980: 21). Саме ця універсальність зумовлює досить широке використання архетипів у літературознавчому дискурсі. Вони можуть використовуватися як у створенні персонажів, так і в побудові сюжету, а також у більш абстрактних літературних засобах – образах та символізмі (Mambrol, 2025). Відтак, кожен письменник створює власних персонажів, ситуації чи символи, спираючись на універсальні архетипні зразки, закладені на рівні колективної психіки, завдяки чому художні чи біографічні образи набувають особливої переконливості й резонують із підсвідомим досвідом читача.

Важливо враховувати, що кожній культурі притаманна власна система архетипів. А на сприйняття та особливості їх актуалізації завжди впливає етнокультурний контекст. Так для української культури ментально ближчим та історично затребуваним є архетип Бунтаря, який, маючи спільні з Мавериком риси непокори, все ж володіє іншим семантичним наповненням, частіше фокусуючись на національно-визвольній боротьбі чи стихійному спротиві, а ніж на індивідуалістичному бізнес-новаторстві чи ексцентричному інтелектуальному лідерстві. Зокрема, у західній традиції архетип Маверика асоціюється із самореалізацією, життєтворчістю і самоактуалізацією. Цей архетип уособлює відвагу створювати індивідуальні правила та керуватися власним компасом всупереч тиску загальноприйнятих догм. Він асоціюється з готовністю відповідати за свою автентичність і відмову від конформізму (Encyclopedia of Archetypes).

Для глибшого розуміння звернімося до етимології поняття «маверік». Використання лексеми «маверік» в англійській мові зафіксовано у другій половині 60х років XIX століття. Вона походить від імені Семюеля Маверіка, техаського скотаря, який став відомим через відмову клеймувати власних телят, що суперечило тогочасним усталеним звичаям. З кінця XIX століття термін «маверік» почали використовувати метафорично для позначення людей, які воліють йти власним шляхом. Дослідник В. Стронг (2021) підкреслює, що це поняття характеризує людину, яка не дотримується усталених норм і звичаїв, є «одиноким вовком», людина, яка прокладає власний шлях і готова йти проти натовпу та характеризується незалежністю мислення. Лексична одиниця «маверік» у Cambridge Dictionary тлумачиться як людина, яка мислить і діє самостійно, часто поводиться не так, як від неї очікують .

В англомовній науковій літературі є велика кількість праць, присвячених дослідженню основних характеристик осіб-мавериків. Головною рисою мавериків визначають деструктивність, яка проявляється у зневазі та свідомому порушенні внутрішніх норм і політик організації, тоді як креативне, нешаблонне мислення слугує підґрунтям такої нонкомформної поведінки. (Gardiner & Jackson, 2011). Відкритість до нових вражень сприяє розвитку широти їхніх поглядів та появі інноваційних ідей і нестандартних рішень. Це – екстраверти, які мають здатність переконувати інших. (Everett, 2012). Водночас ця неординарність диктує специфічну поведінкову модель: маверики готові нехтувати внутрішніми правилами організації, якщо це необхідно для реалізації поставлених завдань (Jordan et al., 2023). Іншою визначною рисою маверика є готовність йти на ризик (Gardiner & Jackson, 2011). До переліку ключових атрибутів цього типу також відносять: креативність, (Jordan et al., 2021; Silva et al.,

2025), здатність ставити під сумнів припущення та бачити за межами уявних обмежень і бар'єрів (Cheverton et al., 2000), неортодоксальне та нешаблонне мислення (Toller, 2025), готовність кидати виклик і порушувати правила (Jones et al.,2016). Маверік отримує задоволення від того, що виділяється з натовпу, тож, теоретично, має бути безстрашним майстром самореклами (Glick, 2017). Проактивна поведінка мавериків орієнтована на зміни та зосереджена на майбутньому, тому маверики – це агенти змін, які заздалегідь обмірковують, планують, і діють, передбачаючи майбутні події ще до того, як вони відбудуться (Grant & Ashford, 2008). Схожі атрибути архетипу Маверика знаходимо у книзі Брук Лоусбі «Lawyer Archetypes: From Burnout to Breakthrough». Авторка екстраполює цей архетип на юридичну сферу. Вона підкреслює, що архетип Маверика уособлює інноватора, особистість із незалежною думкою, яка вміє креативно вирішувати проблеми і має здатність передбачати події (Loesby, 2026). Отже, спектр маніфестацій архетипу Маверика у сучасному англомовному дискурсі є надзвичайно широким – від фінансово-поведінкових моделей, зокрема, у концепції фінансових архетипів (Duffield-Thomas, 2026) до знакових фігур масової культури (Vanourek & Vanourek, 2012).

В англомовній політичній традиції саме ексцентричний вимір Маверика стає фундаментом для формування національного лідера. Яскравим прикладом такої концептуалізації є книга Б. Джонсона «Фактор Черчилля: Як одна людина змінила історію». У цьому творі автор не просто фіксує історичну хроніку, а моделює багатовимірний образ Черчилля як лідера нації, особливістю якого є синтез двох ментальних моделей. Досліджуваний образ розгортається на перетині двох архетипів – ексцентричного Маверика (Бунтаря-одинака) та класичного Героя (Рятівника). Це спонукає нас звернутися до текстового простору досліджуваного твору, щоб простежити, як визначені деструктивно-креативні характеристики архетипу Маверика реалізуються в образі Вінстона Черчилля.

– Готовність йти на ризик та безмежна хоробрість: *his willingness to back himself and his ideas – to take risks that no one else would take* (Johnson, 2015: 54); Джонсон підкреслює, що не можливо виграти війну без ризиків, але ризикувати може лише той, хто має сміливість. Черчилль перетворив власну сміливість і рішучість в інструмент, який допоміг йому вести за собою націю. Образне порівняння із жайворонком: *glorying lark-like in the high places, boasting about the speed and the convenience of the air* (Johnson, 2015: 60) має метафоричний підтекст. Черчилль часто здійснював перельоти до Франції, ризикуючи життям. Його політ крізь призму небезпеки – це не просто переміщення у просторі, а стан вищого емоційного тріумфу та абсолютної свободи.

Вислів *«He was essentially a buccaneering Victorian Whig»* побудований на оксюморонному поєднанні семантично контрастних характеристик. Атрибут *buccaneering* актуалізує любов Черчилля до ризиків та схильність до авантюр. Словосполучення а *Victorian Whig* репрезентує традиційні вікторіанські цінності: респектабельність, суворий етикет, високе походження (Gent, 2010). Віги заохочуючи особисті чесноти та релігійність, прагнули зміцнити соціальну гармонію. Завдяки цьому контрасту Джонсон представляє Черчилля не просто політиком, а системним бунтарем, який використовував консервативні інструменти імперії для реалізації своїх сміливих, нестандартних задумів.

– Креативність та пов'язані з нею когнітивні характеристики актуалізовано лексичними одиницями: *the imagination, creative-depressive personality*, а *prodigious memory, a keen analytic mind*, *a thoroughgoing genius, one of the great linguistic innovators.* Метафоричний вислів: *He also had the zigzag streak of lightning in the brain that makes for creativity* (Johnson, 2015: 197) концептуалізує творчість як потужний інтелектуальний імпульс та акцентує увагу на нестандартності і продуктивності мислення. Винятковий інтелектуальний потенціал Черчилля також об'єктивовано метафоричною гіперболою *his hundred horsepower mind* (Johnson, 2015: 197).

– Ігнорування правил політичного істеблішменту репрезентовано в наступних контекстах: *in the course of his forty-year parliamentary career Churchill had shown a complete contempt for any notion of political fidelity* (Johnson, 2015: 34), *he peeved his elders so badly* (Johnson, 2015: 35), *when he gets to Parliament in 1900 he began by setting up his own group of rebellious young Tories <…> and razzes the Tory high command, with Randolphian brio and insolence* (Johnson, 2015: 48). У наведених прикладах яскраво проявляються риси політичного нонконформіста, який грає за власними правилами.

– Прагнення уваги та визнання об'єктивується лексичними одиницями *exposure*, *acclaim, prestige* та метафорою *he hungered prestige*: *He wanted the exposure, the adrenalin – and the acclaim* (Johnson, 2015: 101). *It is as though he hungered – like Achilles or some Arthurian knight – for the prestige that goes not just with being in the thick of battle, but above all for being seen in the thick of battle* (Johnson, 2015: 61). Ахіллес уособлює пристрасть до індивідуальної слави. Ахіллес обрав коротке, але засліплююче від слави життя замість довгого й непомітного буття. Черчилль так само з юності вірив у свою особливу

«долю» (Destiny) і був готовий поставити життя на карту заради історичного безсмертя. Слід також зазначити, Джонсон порівнює Черчилля з Ахіллесом для того, щоб підкреслити, що його маверикство мало глибоке, майже архаїчне коріння. Ахіллес відмовляється коритися верховному лідеру Агамемнону, який принизив його особистий внесок. Ахіллес протиставляє особисту честь і доблесть сліпому підпорядкуванню владі, тим самим демонструючи, що військова сила та статус будуються на повазі, а не лише на титулі. Образ Ахіллеса – це художня, міфологічна маска одного й того самого психологічного феномену, який сьогодні в науці називають «архетипом маверика». Черчилль переніс цей міф у реальність геополітики XX століття. Він так само неодноразово впродовж своєї кар'єри (і в часи Першої світової війни, і у 1930-х роках) відмовлявся коритися лідерам власної партії (розсварився з керівництвом Консервативної партії щодо питання Індії: *but this time Churchill had gone too far in his rebelliousness, not least over India, and there was no place for him in the cabinet* (Johnson, 2015: 218), але найбільше – через незгоду із стратегією умиротворення Гітлера, коли вважав, що їхня політика принижує інтереси країни або ігнорує реальні загрози.

Порівнюючи Черчилля з іншою міфологічною постаттю, Ікаром: *one of the very first people since Icarus to master the skies*, Джонсон проводить аналогію з давньогрецьким міфом. Черчилль та Ікар мали сміливість піднятися в небо, коли це здавалося майже неможливим, але якщо Ікар став жертвою своєї мрії, то Черчилль став її господарем .

– Проактивне творення власного іміджу актуалізується виразами *publicise himself*, *his strategy for self-promotion*. Лексичні одиниці *effort, preparation також* об'єктивують цілеспрямовані зусилля Черчилля на формування свого політичного образу: *His speeches were a triumph of effort and preparation* (Johnson, 2015: 87). Вислів *He knew how to project his personality* (Johnson, 2015: 146) вербалізує уміння Черчилля свідомо конструювати власний публічний образ. Наведені приклади яскраво ілюструють, що автор репрезентує свого персонажа не як особу, яка підпорядковується обставинам, а як активного творця власної політичної долі.

– Здатність передбачати майбутні події: *he had been gloomy about the prospects of the war, and had predicted that it wouldn't end before 1919* (Johnson, 2015: 165). *He said the war would last four years, when the others said it would be over by Christmas* (Johnson, 2015: 222). Яскравим прикладом цього хисту став написаний у 1911 році розлогий меморандум для Комітету імперської оборони, в якому Черчилль дуже точно передбачив перебіг подій протягом перших сорока днів конфлікту. Сучасники висміяли цей аналіз, назвавши *ridiculous and fantastic – a silly memorandum*, проте історія довела його правоту: *Every word of it came true, to the very day* (Johnson, 215: 221). Саме тому Джонсон порівнює Черчилля з Кассандрою, легендарною провісницею із давньогрецької міфології: *he spoke as a Cassandra, as one who had glimpsed a charnel-house of the future* (Johnson, 2015: 173). Подібно до Кассандри, яка попереджала про падіння Трої, але над її попередженням сміялися, Черчилль стикався з глузуванням його колег. Однак прогнози Черчилля збувалися не завдяки містичному одкровенню, а тому що він був краще інформований, умів аналізувати інформацію глибше, ніж будь хто інший.

– Ексцентризм Черчилля актуалізовано лексичними одиницями: *eccentric, over the top, camp, with his own special trademark clothes, a thoroughoing genius*, які підкреслюють його демонстративну несхожість з іншими. Цей образ ексцентричного діяча підсилюється гіперболізованими характеристиками: *the greatest adventure of modern political history* (Johnson, 2015: 33), *tendency to hyperbole, to overexcitement, even to hysteria <…> he did behave with a death-defying self-belief* (Johnson, 2015: 38) *his continual and unselfconscious eccentricity* (Johnson, 2015: 145), *his Homeric desire for glory* (Johnson, 2015: 54). Це «гомеричне прагнення» – і є «внутрішнім компасом» Черчилля-маверика. У той час як його сучасники-політики керувалися прагматизмом, партійною дисципліною чи конформізмом, Черчилль керувався античним ідеалом слави та служіння історії. Саме це робило його одинаком, незрозумілим для більшості колег у мирний час, але незамінним лідером під час катастрофи Другої світової війни.

Аналіз ранньої кар'єри Черчилля крізь призму архетипу Маверика дозволяє побачити бунтівну, неординарну та орієнтовану на особисту славу людину. Проте гомерівська складова його характеру зумовлює наступний етап еволюції – набуття рис архетипу Героя. У найтяжчий для країни час, коли вирішувалася доля Британії, деструктивний бунтівник-маверік трансформується: його егоцентричне прагнення слави стає жертовним служінням, а готовність йти проти системи перетворює Черчилля на єдиного захисника нації: *He saved our civilization. And important point is that only he could have done it* (Johnson, 2015: 5), *the Greatest Living Englishman and the savior of his Country* (Johnson, 2015: 46). Джонсон аргументовано доводить, що Черчилль переміг не тому, що був системним політиком, а тому, що був самобутнім одинаком, який не боявся йти проти усталеної загальної думки.

За Юнгом, Герой – це один із архетипів персонажа, а саме персонаж, який володіє великою силою і проходить шлях, щоб виконати певну місію. Шлях героя не є легким. Цей шлях пов'язаний із ризиками, іноді з боротьбою проти супротивника, а також із подоланням труднощів. Дії Героя зазвичай характеризуються мужністю, добровільністю та служінням, а мотивація такої людини не випливає з очікування зовнішньої вигоди (Heiner, 2019). На лексико-семантичному рівні цей універсальний образ захисника, який існує в колективному несвідомому, актуалізується через апеляцію до міфоніму Геркулеса: *he used his Herculean strength to bend the course of events* та підсилюється концептуальними метафорами: *he was a beaver that dammed the flow of events* (Johnson, 2015: 5) CHURCHILL is A BEAVER = CHURCHILL is A TRANSFORMER; *dared to try to change the entire shape of history:* CHURCHILL is A CHANGER, які репрезентують семантику активного впливу на розвиток подій. За Юнгом, головна ознака архетипу Героя – ініціювання та втілення змін. Герой покликаний змінювати світ, таким перед нами постає й Вінстон Черчилль, активний творець історії: *The difference between Churchill and others was that he acted on his insights. He not only meditated on what was happening; he tried to changed it. <…> he used his Herculean strength to bend the course of events* (Johnson, 2015: 224). Фізична сила Геркулеса є метафорою, яка репрезентує психологічну стійкість Черчилля, його сміливість *a man who had the courage to stand up to tyranny* та політичну волю, яку він проявив у найскладніший для країни час.

Відповідно до концепції Юнга іншою характерною ознакою архетипу Героя є перемога над монстром темряви (Yung, 1980). У бібліографічному дискурсі Джонсона ця архетипна схема переноситься на реальність: *he helped save Britain from fascism* – Вінстон Черчилль очолив країну у боротьбі з фашизмом, він веде боротьбу з «монстром», уособленим Гітлером і нацистською Німеччиною. Лексичні одиниці: *sheer horror, the Hitler menace, new military master race, the satanic crew, infernal Nazi, tyranny, a maniacal German leader* формують семантичне поле загрози й демонізації, що сприяє конструюванню образу монстра.

Архетип Героя також маніфестується через архетипні образи воїна, захисника і рятівника які актуалізують його ключові ознаки – боротьбу, відвагу, захист нації та її цінностей: *an officer of the British army, a bold and skillful horseman* (Johnson, 2015: 61), *he was under fire for hour after hour* (Johnson, 2015: 63), *the savior of his Country* (Johnson, 2015: 46). Кожен із вище зазначених образів виконує унікальну функцію у структурі лідерства Черчилля. Образ воїна актуалізується через опис участі у бойових діях. Автор підкреслює, важлива характеристика, яка вирізняла Черчилля, це його знання воєнної справи: *there was nothing that he was going to ask the British armed forces to do that he would not have done himself* (Johnson, 2015: 68). Образ захисника реалізується у відданості Черчилля захищати британські цінності перед загрозою тиранії.

Унікальність образу Черчилля полягає в тому, що архетип Героя проявляється у двох площинах – на полі бою: *at Omdurman in the Sudan he took part in the last full cavalry charge by the British army* (Johnson, 2015: 63), *he then fought in the Boer War and came under fire on many occasions* (Johnson, 2015: 64), *showed 'conspicuous gallantry' at a battle called Diamond Hill* (Johnson, 2015: 65) – він був учасником Малакандської кампанії, брав участь у кавалерійській атаці під Омдурманом, командував батальйоном і полком на полях Першої світової війни та на політичній арені: *No one else had such long experience of fighting – both as a politician and a soldier* (Johnson, 2015: 54), де він демонстрував таку ж безкомпромісну стійкість.

Історія поразки Вінстона Черчилля на загальних виборах у липні 1945 року у момент тріумфу та завершення Другої світової війни в Європі – є, майже, хрестоматійним втіленням концепції Джозефа Кемпбелла про «Повернення героя» (The Return) (Campbell, 2004: 34). У міфологічній концепції Кемпбелла герой проходить крізь випробування, щоб здобути «благо» (boon) – те, що «може сприяти відродженню спільноти, нації, світу» (Campbell, 2004: 179). Для Черчилля та Великої Британії таким «благом» була перемога над нацизмом та збереження свободи країни. Черчилль виконав свою сакральну місію: він провів націю крізь темряву 1940 року та привів Велику Британію до тріумфу. Але щойно благо було здобуто, розпочався найважчий етап – повернення у звичайний світ. За Кемпбеллом, під час повернення герой часто стикається з тим, що звичайний світ не сприймає його, оскільки світ розмовляє зовсім іншою мовою, ніж світ героїчних битв. Після перемоги Черчилль залишився державним діячем-воїном, який мислив категоріями перемоги та геополітики, попереджав про майбутню холодну війну. Але після шести років руйнувань та поневірянь британське суспільство поринуло у буденність, люди не хотіли нових геополітичних битв. Вони прагли таких базових потреб як робочі місця, відбудовані будинки, соціальні гарантії: *The people needed a new language, a new vision for post-war Britain*. Кемпбелл вказує, що інколи суспільство може не прийняти Героя, тому що він пропонує істину,

до якої соціум не готовий або яка здається загрозою для нового життя. Вінстон Черчилль допустився фатальної помилки, пропонуючи під час передвиборчої кампанії 1945 року нову боротьбу: *fight the damned socialists. I do not believe in this brave new world*. Проте згодом, коли суспільне життя стало стабільним, британці знову закликали свого Героя, і у 1951 році Вінстон Черчилль повернувся на посаду прем'єр-міністра, завершивши своє коло подорожі.

Вислів *one man made history* ґрунтується на концептуальній метафорі HISTORY IS HUMAN CREATION, яка концептуалізує історію як результат діяльності видатної особистості. З погляду міфопоетики вислів *one man made history* репрезентує мотив місії. Цей мотив теж наближає Черчилля до архетипного Героя, тому що його діяльність набуває символічного значення. Черчилль представлений як рушійна сила історичних подій. Вислів *impact of his personality on the world and on events* також репрезентує здатність Черчилля трансформувати реальність і впливати на історичний розвиток. Лексична одиниця impact акцентує увагу на масштабності та силі впливу Черчилля, тоді як словосполучення on the world and on events розширює сферу цього впливу до глобального рівня. У такий спосіб автор конструює образ лідера, здатного визначати перебіг історичних подій і впливати на долю світу.

Для репрезентації виняткової ролі Черчилля-лідера в історії країни й усього демократичного світу, Джонсон використовує прецедентні художні смисли й інтертекстуальні алюзії: *What were the elements that made him capable of filling that gigantic role? In what smithies did they forge that razor mind and iron will?* (Johnson, 2015: 6). У наведених прикладах Джонсон актуалізує образ метафізичної кузні. Запозичуючи блейківську метафорику кузні (*smithies, forge*), Джонсон поетизує звичний біографічний виклад. Таким чином він надає постаті Черчилля епічного, майже сакрального виміру. Джонсон вдало використовує метафоричні епітети: *razor mind*/«розум-бритва» – символ інтелектуальної проактивності Маверика та *iron will*/ «залізна воля» – ключова ознака Героя-захисника). Джонсон поєднує їх в одному реченні, знову демонструючи синтез цих двох архетипів – Маверика та Героя, які формують ядро досліджуваного образу лідера.

Висновки. Зясовано, що для створення образу лідера Борис Джонсон поєднує документальну достовірність наративу з його художньо-образною інтерпретацією. Вербальна складова досліджуваного тексту вирізняється високим рівнем лексико-стилістичної експресивності. Автор використовує концептуальні метафори, метафоричні епітети, прецедентні феномени, алюзії та архетипні образи для формування багатовимірного образу політичного лідера, державника й рятівника нації. Зазначений лінгвостилістичний інструментарій дозволяє авторові трансформувати документальний біографічний дискурс у динамічний, емоційний наратив. Борис Джонсон деконструює традиційну модель бездоганного лідера, показуючи, що саме сміливість, ексцентричність та готовність Вінстона Черчилля йти проти усталеної суспільної думки (характерні риси Маверика) зрештою уможливили його рятівну місію у 1940 році (архетип Героя). Джонсон піддає критиці системний конформізм тогочасних політиків і виводить формулу, за якою справжній лідер народжується лише з непокірного Маверика – одинака, чия колишня ізоляція стає джерелом його майбутньої легітимності як рятівника нації. У контексті концепції мономіфу Дж. Кемпбелла поразку Вінстона Черчилля на виборах 1945 року інтерпретовано як драматичний етап «повернення Героя». Здобувши для нації «велике благо» (перемогу над нацизмом), лідер зіткнувся з проблемою реінтеграції у мирне суспільство через когнітивний розрив між його мілітарно-геополітичним мисленням та прагненням громадян до соціальної відбудови. Проте, коли повоєнне життя країни стабілізувалося, нація знову відчула потребу в харизматичному Герої. Повернення Вінстона Черчилля у 1951 році на посаду прем'єр-міністра стало логічним завершенням його політичної подорожі.

Узагальнюючи результати дослідження, можна стверджувати, що квінтесенція образу лідера в біографічному дискурсі Бориса Джонсона – є тріумф проактивної індивідуальності над конформістською системою.

Перспективу подальших розвідок у цьому напрямі ми вбачаємо у дослідженні наративних стратегій актуалізації архетипних образів у біографічному дискурсі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ковтун, Н. (2019). *Структурно-функціональний аналіз архетипу культурного героя*. Монографія. Житомир: Видавництво ЖДУ ім. Івана Франка
2. Bunn, M. & Williams, C. (2017). *Review of The Churchill Factor: How One Man Made History, by Boris Johnson*. https://thehistoriansmanifesto.wordpress.com/?s=johnson&submit=Search
3. Campbell, J. (2004). *The hero with a thousand faces*. Princeton University Press
4. Cheverton, R., Vincent, L., Wilson, B., Dunn, L. & Vincent, L. (2000), *The Maverick Way: Profiting from the Power of the Corporate Misfit*. Maverick Way Publishing, La Palma, California

5. Duffield-Thomas, D. *Who is the Maverick Money Archetype?* The Ultimate Guide https://www.denisedt.com/blog/who-is-the-maverick-money-archetype-the-ultimate-guide
6. Encyclopedia of Archetypes. *Marverik. Archetype Meaning and Symbolism* https://mymythos.org/archetype/maverick/
7. Everett, C. (2012). *How to spot a maverick (and channel their talents*). https://hrzone.com/how-to-spot-a-maverick-and-channel-their-talents/
8. Gardiner, E., & Jackson, C. (2011). Workplace mavericks: How personality and risk-taking propensity predicts maverickism. British Journal of Psychology, 103, 497–519. DOI: https://doi.org/10.1111/j.2044-8295.2011.02090.x
9. Gehrs, L. M. (1994). The Relationship Between Literature and Leadership: A Humanities-Based Approach for Studying Leadership. *Journal of Leadership Studies*, 1(4), 145–158. DOI: https://doi.org/10.1177/107179199400100413
10. Gent, D. Ch. (2010) *Aristocratic Whig politics in early-Victorian Yorkshire: Lord Morpeth and his world*. [Doctoral dissertation, University of York] https://etheses.whiterose.ac.uk/id/eprint/876/1/Gent_-_Aristocratic_Whig_Thesis.pdf
11. Glick, B. (2017). Are you a maverick or a charmer? Mastering the art of self-promotion. *The Guardian* https://www.theguardian.com/small-business-network/2017/jul/26/selling-yourself-self-promotion-how-to-beverley-glick
12. Grant, A.M. , Ashford S.J. (2008). The dynamics of proactivity at work Research. *Organizational Behavior*, 28, 3–34. DOI: https://doi.org/10.1016/j.riob.2008.04.002
13. Heiner, E. K. (2019). Fostering heroism in fourth- and fifth-grade students. *Journal of Humanistic Psychology*, 59 (4), 596–616. DOI: https://doi.org/10.1177/0022167817753997
14. Jones, C., Svejenova, S., Pedersen, J.S. & Townley, B. (2016), "Misfits, mavericks and mainstreams: drivers of innovation in the creative industries", *Organization Studies,* 37 (6), 751–768. DOI: https://doi.org/10.1177/0170840616647671
15. Jordan, R., Fitzsimmons, T.W. & Callan, V.J. (2021), Fear not your mavericks! Their bounded non-conformity and positive deviance helps organizations drive change and innovation. In Andersen, T.J. (Ed.), *Strategic Responses for a Sustainable Future: New Research in International Management* (pp. 123–146). Emerald Publishing.
16. Jordan, R., Fitzsimmons, T.W., & Callan, V.J. (2023). Positively Deviant: New Evidence for the Beneficial Capital of Maverickism to Organizations. *Group & Organization Management*, *48*(5), 1254–1305. DOI: https://doi.org/10.1177/10596011221102297
17. Kampfner, J. (2014) The Churchill Factor review – Boris Johnson's flawed but fascinating take on his hero. *The Gaurdian.* https://www.theguardian.com/books/2014/nov/03/churchill-factor-review-boris-johnson-winston
18. Loesby, B. (2026). The *Lawyer Archetypes: From Burnout to Breakthrough: The Blueprint for Legal Career Alignment*. ESQ
19. Mambrol, N. (2025). *Archetype.* Literary Theory and Criticism. https://literariness.org/2025/05/22/archetype/#google_vignette
20. Online etymology dictionary. *Maverick.* https://www.etymonline.com/search?q=maverick
21. Online Oxford dictionary. *Maverick.*
22. https://www.oxfordlearnersdictionaries.com/definition/english/buccaneering?q=buccaneering
23. Silva, D., Junça-Silva, A. & Pinheiro, P. (2025). Folie ? a deux? How mavericks shape the relationship between the dark triad and negative deviant behaviours through malevolent creativity. *Personality and Individual Differences*, 233, 1–6 DOI: https://doi.org/10.1016/j.paid.2024.112877
24. Strong, W.F (2021). The Texan origins of the word 'maverick'. https://texasstandard.org/stories/the-texan-origins-of-the-word-maverick/
25. Toller, P.D. (2025). *Word with a Past: Maverick.* https://www.historyinthemargins.com/2025/12/20/word-with-a-past-maverick/
26. Vanourek, B. & Vanourek, G. (2012). *Is the Maverick at your company a genius or a jerk?* Fast Company
27. Yung, C. (1980). *Archetypes and the collective unconscious*. Volume 9. Translated by R. F. C. Hull. Princeton University Press

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Johnson, B. (2015) *The Churchill factor: How one man made history*. Hachette UK.

Дата першого надходження статті до видання: 23.07.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 17.08.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 01.10.2026

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу (CC BY 4.0)

УДК 811.111’42:821.111
DOI https://doi.org/10.32782/folium/2026.9.3

КОГНІТИВНІ МЕХАНІЗМИ РЕКОНСТРУКЦІЇ ТРАВМИ В РОМАНІ ГІЗЕР МОРРІС «ТАТУЮВАЛЬНИК ІЗ АУШВІЦУ»

Марія Базів
аспірантка кафедри англійської філології,
Карпатський національний університет імені Василя Стефаника
ORCID ID 0009-0006-2017-9388
mariia.baziv@cnu.edu.ua

Ключові слова: *когнітивна лінгвістика, травма, Голокост, концептуальна метафора, концептуальна інтеграція, втілене пізнання.*

У статті досліджено лінгвокогнітивні механізми репрезентації травматичного досвіду Голокосту в сучасному художньому дискурсі на матеріалі роману Г. Морріс «Татуювальник із Аушвіцу». Актуальність дослідження зумовлена необхідністю переосмислення літератури про Голокост не лише як історичного свідчення, а як складного процесу ментального конструювання граничних станів людського існування. Методологічну основу роботи становить інтегрований підхід, що поєднує теорію концептуальної метафори Дж. Лакоффа та М. Джонсона, теорію концептуальної інтеграції Ж. Фоконьє та М. Тернера, а також напрацювання в галузі травма-студій та втіленого пізнання. У межах дослідження виявлено, що центральним вузлом реконструкції травми є соматична метафора ІДЕНТИЧНІСТЬ Є ЧОРНИЛО, яка маркує онтологічний зсув від суб’єктності до індустріальної одиниці обліку. Встановлено, що опис процесу татуювання активує образ-схему ВТОРГНЕННЯ У КОНТЕЙНЕР, де фізичне тіло стає реєстром насильства. Особливу увагу приділено механізмам концептуальної інтеграції, що дають змогу головному герою інтегрувати ментальні простори «ремісника-митця» та «інструмента дегуманізації». Проаналізовано функціонування базових образ-схем, які структурують динаміку виживання. Образ-схема ШЛЯХ інтерпретується як перервана траєкторія, що замикає вцілілого у «вічному теперішньому» травми, тоді як схема БАЛАНС описує стан когнітивної дисоціації та апатії як захисних реакцій психіки. Доведено, що кохання в романі виконує функцію якоря, який допомагає героям вибиратися з деструктивної реальності табору в ментальний притулок «таємного завтра». Зроблено висновок, що стилістичні особливості тексту Г. Морріс є проявом когнітивного реалізму, що відтворює біологічні алгоритми збереження травматичної пам’яті. Результати дослідження поглиблюють розуміння ролі тілесності та концептуальної інтеграції в літературній обробці колективних та індивідуальних травм.

COGNITIVE MECHANISMS OF TRAUMA RECONSTRUCTION IN HEATHER MORRIS'S NOVEL *THE TATTOOIST OF AUSCHWITZ*

Mariia Baziv
Postgraduate Student at the Department of English Philology
Vasyl Stefanyk Carpathian National University

Key words: *cognitive linguistics, trauma, Holocaust, conceptual metaphor, conceptual integration, embodied cognition.*

The article investigates the linguo-cognitive mechanisms for representing the traumatic experience of the Holocaust in contemporary fictional discourse, specifically within H. Morris's novel The Tattooist of Auschwitz. The relevance of the study is driven by the need to reinterpret Holocaust literature not only as historical testimony but as a complex process of mental construction regarding the limit-experiences of human existence. The methodological framework constitutes an integrated approach that combines the Conceptual Metaphor Theory of G. Lakoff and M. Johnson, the Conceptual Integration Theory of G. Fauconnier and M. Turner, as well as developments in trauma studies and embodied cognition. The study identifies the somatic metaphor 'Identity is Ink' as the central node of trauma reconstruction, marking an ontological shift from subjectivity to an industrial unit of inventory. It is established that the description of the tattooing process activates the 'Invasion of a Container' image schema, where the physical body serves as a ledger of violence. Special attention is paid to conceptual blending mechanisms that enable the protagonist to integrate the polar mental spaces of the 'artisan-artist' and the 'instrument of dehumanization.' Furthermore, the functioning of basic image schemas that structure the dynamics of survival is analyzed. The Path schema is interpreted as a severed trajectory that locks the survivor into the 'eternal present' of trauma, while the Balance schema describes the states of cognitive dissociation and apathy as psychological defense mechanisms. The research demonstrates that love in the novel functions as an anchor, allowing the characters to navigate out of the camp's destructive reality into the mental sanctuary of a 'secret tomorrow.' It is concluded that the stylistic features of H. Morris's text are manifestations of cognitive realism, replicating the biological algorithms of traumatic memory storage. The findings deepen the understanding of the role of embodiment and conceptual integration in the literary processing of collective and individual traumas.

Вступ. Репрезентація досвіду Голокосту в сучасній літературі дедалі частіше розглядається як складне когнітивне відтворення екстремальних переживань, а не як хронологічний виклад подій. У цьому контексті роман Г. Морріс «Татуювальник із Аушвіцу» виступає як показовий текст, що відтворює травму крізь призму механізмів концептуальної інтеграції. Травматичний досвід виникає через складне поєднання ментальних просторів, де фізичне насильство, втрата ідентичності та стратегії виживання створюють нові значення.

У науковому середовищі літературу про Голокост переважно досліджують у контексті етики репрезентації травматичного досвіду та аналізу свідчень жертв. Зокрема, ці питання висвітлено у працях Л. Лангера (1991), який розглядає специфіку наративів свідків Голокосту, а також Д. ЛаКапри (2001), що досліджує напругу між історіографією та психоаналітичним осмисленням травми в культурній пам'яті. Однак ці методи недостатньо висвітлюють динамічні ментальні процеси, які сприяють цілісності зображення травми. Актуальність дослідження зумовлена потребою інтерпретувати роман «Татуювальник із Аушвіцу» не лише як сукупність мемуарних свідчень, а як систему когнітивної організації досвіду, у межах якої значення сформовано через взаємодію концептуальних метафор та образ-схем. Лінгвокогнітивний підхід, розвинений у працях Дж. Лакоффа і М. Джонсона, а також у дослідженнях когнітивної поетики З. Ковечеша, дозволяє простежити, як травма та психологічна стійкість концептуалізуються в тексті за допомогою тілесно-просторових механізмів (Kövecses, 2000).

ISSN 2786-8001

Метою статті є виявлення когнітивних структур, за допомогою яких у романі сконструйовано модель травматичного досвіду як способу збереження ідентичності через соматичну метафору. Для досягнення мети передбачено вирішення таких завдань: 1) проаналізувати мовні засоби, що передають досвід травми; 2) ідентифікувати ключові концептуальні метафори; 3) описати роль образ-схем у формуванні архітектоніки травми.

Матеріал і методи дослідження. Матеріалом дослідження є роман Г. Морріс «Татуювальник із Аушвіцу» (2018). Роман стає осередком втілення травми на основі соматичного досвіду. К. Карут визначає травму як «незасвоєний досвід», коли людина стає жертвою систематичного насильства, свідомість часто не в змозі опрацювати події в той самий момент. К. Карут пише: «Травму не можна локалізувати в самій насильницькій або первинній події в минулому людини, а скоріше в тому, як її сама неасимільована природа... повертається, щоб переслідувати того, хто пережив її, пізніше» (Caruth, 1996).

Б. ван дер Колк стверджує, що травматичні спогади зберігаються не у вигляді лінійної історії, а як фізичний стан. Дослідник пояснює: «Люди, які пережили травму, постійно відчувають небезпеку всередині свого тіла: минуле живе у вигляді нестерпного внутрішнього дискомфорту» (Van der Kolk, 2014). Щоб розповісти свою історію, людина, яка пережила травму, зосереджується на органах чуття. Е. Скаррі зазначає, що інтенсивний фізичний біль «руйнує» світ, позбавляючи людину здатності користуватися складною мовою. Людина, яка пережила травму, змушена повернутися до примітивного, тілесного способу існування (Scarry, 1985).

Методологічною основою дослідження є лінгвокогнітивний підхід, що включає теорію концептуальної метафори Дж. Лакоффа та М. Джонсона (1980) та теорію концептуальної інтеграції, розроблену Ж. Фоконьє та М. Тернером (2003).

Теорія концептуальної метафори, запропонована Дж. Лакоффом і М. Джонсоном, стверджує, що метафора є фундаментальним когнітивним процесом, а не лише мовним засобом. Відповідно до концепції втіленого пізнання, мислення людей розвивається через фізичну взаємодію з навколишнім світом. Це веде до виникнення міждоменного мапування — процесу, у якому структура зі сфери-джерела, заснована на конкретному сенсомоторному досвіді, переноситься на сферу-ціль, що являє собою абстрактне поняття (Lakoff & Johnson, 1980).

Коли людина стикається з кризою, яка руйнує відчуття «Я», розум намагається опрацювати цю втрату, оскільки «ідентичність» не має фізичної форми. Щоб впоратися з цим, мозок переносить абстрактну дезінтеграцію на фізичну реальність. Цей процес часто ґрунтується на образ-схемах, у межах яких формуються доконцептуальні ментальні структури, що походять із тілесного досвіду (Lakoff & Johnson, 1980).

Образ-схема КОНТЕЙНЕРА займає центральне місце в літературі про травму. Люди природно сприймають тіло як контейнер із чіткою межею між внутрішнім і зовнішнім простором. За звичайних умов «Я» займає внутрішню частину, тоді як травма порушує цілісність і в художньому дискурсі часто репрезентується як насильницьке вторгнення. Таке осмислення активує образ-схему КОНТЕЙНЕРА, що лежить в основі концептуалізації втрати тілесної та психологічної цілісності (Lakoff & Johnson, 1980).

Якщо теорія концептуальної метафори вивчає переважно сталі міждоменні відображення, то теорія концептуальної інтеграції розкриває механізми динамічного формування значень, а також показує як розум одночасно оперує двома й більше «ментальними просторами», щоб створити нову структуру (Fauconnier & Turner, 2002).

У цій моделі розум активує щонайменше два вхідні простори та визначає загальний простір, що містить їхні спільні структурні властивості. Інтеграція відбувається у інтегрованому просторі. Розум дозволяє елементам з обох вхідних просторів взаємодіяти, створюючи логіку, яка не існує в жодному з них окремо. У наративах про Голокост це дає змогу концептуалізувати неможливі парадокси.

Визначальним теоретичним підґрунтям дослідження є концепція втіленого пізнання Р. Гіббса (2006). Науковець обґрунтовує, що когнітивні процеси глибоко вкорінені в сенсомоторних переживаннях тіла. У межах цього підходу тілесний досвід розглядається як основа осмислення травматичних переживань, що знаходять своє відображення в художньому тексті. Такий підхід узгоджується з нейробіологічною точкою зору Б. ван дер Колка (2014), який стверджує, що травматичні спогади зберігаються не у вигляді цілісного наративу, а як фізіологічний стан, де «тіло запам’ятовує все» (Van der Kolk, 2014). Е. Скаррі (1985) пояснює, що інтенсивний фізичний біль руйнує людський світ, позбавляє можливості повноцінної вербалізації пережитого та змушує повернутися до довербального досвіду.

У дослідженні наративної ідентичності Я. Бистров (2025) наголошує, що «Я» у літературі конструюється через взаємодію концептуальних просторів, де перетинаються соматичне та психологічне. Згідно з дослідженням Я. Бистрова, літературне зображення

внутрішнього світу персонажа ґрунтується на когнітивній обробці зовнішніх стимулів, перетворює фізичні відчуття на будівельні блоки реконструйованої ідентичності (Bystrov, 2025).

Важливе доповнення до описаних вище теоретичних основ становить дослідження С. Сторожук та ін. (2022), яке зосереджене на концептуалізації емоційних станів у літературному дискурсі. Дослідники підкреслюють, що на побудову «концептуальної моделі світу» персонажа глибоко впливає емоційна інтенсивність пережитого досвіду, яка визначає вибір метафоричних маркерів, що використовуються для стабілізації реальності (Storozhuk et al., 2022).

Результати та обговорення. **Перехід від ДЕГУМАНІЗАЦІЇ до МОРАЛЬНОЇ АКТИВНОСТІ: ТІЛО ЯК РЕЄСТР.** Ключовою когнітивною моделлю є метафора ІДЕНТИЧНІСТЬ – ЦЕ ЧОРНИЛО. Якщо на початковому етапі ув'язнення татуювання сприймається як зовнішнє насильницьке нав'язування, то в міру розвитку сюжету воно інтерналізується як центральний механізм, що визначає межі «Я»:

(1) He stares in disbelief as the numbers 32407 are stabbed into his skin... He wonders if for the rest of his life, be it short or long, he will be defined by this moment, this irregular number: 32407 (Morris, 2018: 17).

У прикладі (1) Г. Морріс описує початкову травму за допомогою дієслова «викарбували», яке активує образ-схему ВТОРГНЕННЯ В КОНТЕЙНЕР. Фізичне тіло зазнає насильницького втручання, де символічний вміст, а саме ім'я та історія, стають конкретним числовим кодом. Така онтологічна зміна згодом знаходить відгук у словах Ґіти:

(2) 'I'm just a number. You should know that. You gave it to me.' 'Yes, but that's just in here. Who are you outside of here?' 'Outside doesn't exist anymore. There's only here.' (Morris, 2018: 55).

Діалог активує рамку ІМ'Я – ЦЕ ІНДИВІДУАЛЬНІСТЬ / ЧИСЛО – ЦЕ ПРАКТИЧНІСТЬ. Твердження Ґіти про те, що «зовнішнього не існує», ілюструє повне злиття часових і просторових цільових доменів у безпосередню фізичну присутність знака.

Щоб зобразити внутрішній конфлікт Лале, Г. Морріс використовує метафору ДЕГУМАНІЗАЦІЯ – ЦЕ ЗНИЩЕННЯ ТІЛА:

(3) Tattooing the arms of men is one thing; defiling the bodies of young girls is horrifying (Morris, 2018: 10).

Дієприкметник 'defiling' активує метафору ТІЛО – ЦЕ ХРАМ / СВЯЩЕННИЙ ПОСУДИН. Акт татуювання перестає бути простою працею й концептуалізується як акт морального забруднення. Для Лале стати «Татуювальником» означає діяти як фізичний інструмент стирання ідентичності, що спричиняє глибоку моральну травму.

У рамках когнітивної моделі Г. Морріс виживання в умовах обмеженої свободи волі концептуалізується за допомогою моделі ВИЖИВАННЯ – ЦЕ МОРАЛЬНА УГОДА:

(4) I have been given the choice of participating in the destruction of our people, and I have chosen to do so in order to survive. I can only hope I am not one day judged as a perpetrator or a collaborator (Morris, 2018: 116).

У прикладі (4) когнітивна модель трактує моральну цілісність як борг, накопичений під час перебування в таборі. Іменники «виконавець» та «співучасник» символізують психологічну ціну цієї угоди. Головний герой приймає позицію відносного привілею, Лале отримує фізичні засоби для виживання, але ризикує моральним банкрутством. Соматичний вимір травми додатково структурується за допомогою метафори ТРАВМА – ЦЕ ТІЛЕСНИЙ СЛІД:

(5) Lale slides his shirt off slowly and turns his back to her. She says nothing but runs her fingers ever so softly over the welts on his back (Morris, 2018: 144).

Приклад (5) безпосередньо корелює з теорією втіленого пізнання. Фізичні 'welts' на спині Лале виконують функцію соматичного запису його перебування у каральному блоці. Тактильна взаємодія («дуже ніжно проводить пальцями») демонструє, що фізичний дотик діє як основний когнітивний міст, де мовні засоби виявляються недостатніми.

Для аналізу того, як роль Лале трансформується з інструменту смерті в механізм опору, застосовується теорія концептуальної інтеграції Ж. Фоконьє та М. Тернера. У когнітивному просторі роману постать «Татуювальника» виступає динамічною моделлю, що розвивається через взаємодію двох різних ментальних просторів (рис. 1).

Вхідний простір 1 представляє сферу ремесла, де чорнило та ручна майстерність використовуються для збереження фізичного об'єкта. Вхідний простір 2 відображає сферу концентраційного табору, що визначається владою СС (нім. SS, Schutzstaffel), систематичною дегуманізацією, чисельним обліком та фізичним знищенням.

Результатом цієї інтеграції є інтегрований простір, у якому формується структура ТАТУЮВАЛЬНИК ЯК ЗАХИСНИК. В інтегрованому просторі справжня мета татуювання (дегуманізація та відстеження) перевертається: голка стає інструментом, що надає привілейований статус та свободу пересування. Новостворений простір

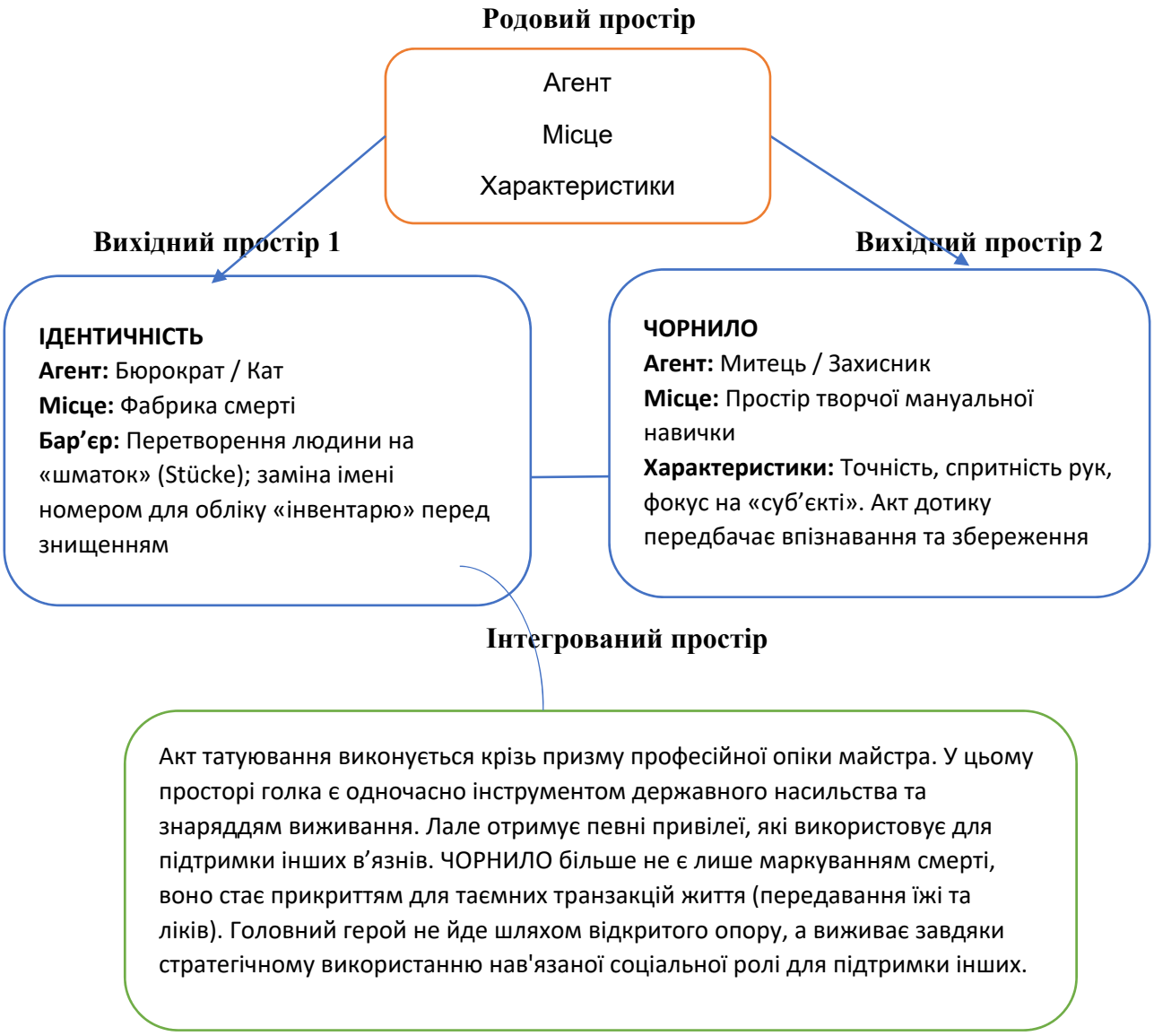

Рис. 1. Бленд «Татуювальник» (Від дегуманізації до моральної суб'єктності)

показує, що Лале використовує своє становище для передачі їжі, ліків та інформації, фактично перетворюючи акт осквернення на засіб виживання.

Траєкторія від ІДЕНТИЧНОСТІ до ВИЖИВАННЯ. У романі ШЛЯХ стає фундаментальною когнітивною структурою, що складається з вихідної точки, пункту призначення та низки проміжних точок. Травматичний досвід починається з буквального руху поїзда з худобою. Спроба Лале зберегти свою ідентичність («випрасуваний костюм») – це боротьба за те, щоб залишитися на шляху свого колишнього життя. Однак після прибуття цей шлях висвітлюється як кінцева траєкторія:

(6) 'Where are we?' Lale turns to see Aron at his side. 'The end of the line, I'd say.' (Morris, 2018: 16).

У прикладі (6) активується образ-схема ШЛЯХУ, але в той же час головний герой позбавлений руху вперед. Для нього «пункт призначення» більше не є метою, а глухим кутом. Пережите віддзеркалює теорію К. Карут про травму як «незасвоєний досвід» (unclaimed experience) (Caruth, 1996). Свідомість постійно повертається до події, оскільки шлях було насильно перервано. У романі ця схема використовується для інтеграції минулого життя Лале з «вічним сьогоденням» табору.

Подорож Лале починається зі свідомої спроби зберегти свою цивілізовану ідентичність. Початковою точкою його шляху є Братислава, яка постає як простір елегантності та свободи волі:

(7) Lale dressed in his usual attire: a pressed suit, clean white shirt and tie. Always dress to impress (Morris, 2018: 11).

Коли шлях приводить Лале до Аушвіца, траєкторія переривається. Фізичний рух «поїзда для худоби» знаменує перехід від суб'єкта до об'єкта. Проте схема шляху залишається активною завдяки роботі Лале. Кожне татуювання, яке він наносить, є когнітивним маркером плину часу в місці, де час інакше б зупинився. Кожна цифра, яку він наносить, – це «крок» на шляху, яким він ненавидить йти. Травма посилюється усвідомленням того, що саме він штовхає інших до їхнього призначення:

(8) He must transfer the numbers onto the girl who holds it... The needle hasn't gone deep enough and he has to trace the number again (Morris, 2018: 38).

Лале розглядає свою роль як низку точок на лінії виживання. Коли він зустрічає Пепана, попереднього татуювальника, шлях вербалізується як вибір між двома пунктами призначення:

(9) 'Typhus. You were destined for an early grave.' Lale shudders. 'Then why am I sitting here with you?' (Morris, 2018: 30).

У прикладі (9) «рання могила» є кінцевою точкою шляху в'язня. Головний герой уникає її та мусить прийняти нову траєкторію, де професійні навички стають засобом виживання. Схема шляху надалі використовується для зображення остаточного звільнення, де фізична хода відображає повернення до людини:

(10) Lale takes his hand and begins to walk. Lale is led... merging into the crowded street, one young couple among many in a war-ravaged city (Morris, 2018: 185).

В інтегрованому просторі «Шлях в'язня» та «Шлях закоханого» збігаються, Лале виходить з «вічного сьогодення» травми й повернутися до власної життєвої історії (рис. 2).

БАЛАНС: **дисоціація як спосіб виживання.** Образна схема БАЛАНС передбачає, що суб'єкт підтримує рівновагу, і в той же час протистоїть ворожим силам. У розповідях про травму ця схема ілюструє когнітивний механізм дисоціації, а саме психічний відхід, необхідний для того, щоб витримати нестерпну реальність. Лале мусить знайти баланс між своєю ідентичністю як людини та роллю «нацистської маріонетки».

Коли розум переповнений травмою, тіло втрачає фізичне відчуття рівноваги. У творі простежується принцип втіленого пізнання, відповідно до якого шок проявляється як нездатність утриматися на ногах. Це простежується в моменті, коли Лале стає свідком промислових масштабів роботи газових камер:

(11) Lale drops to his knees, retching... He remains there, sick in the dirt, as the screams fade. (Morris, 2018: 29)

(12) His legs give out and the officers drag him the remaining short distance. (Morris, 2018: 132)

З прикладів (11), (12) видно, що внутрішня РІВНОВАГА зруйнована. Лале більше не може витримати реальність Аушвіца. Фізичний колапс є метафорою нездатності психіки осмислити жах «мертвих людей, що падають, наче кам'яні блоки». Подальше життя головного героя залежить від прийняття морально неоднозначної ролі, яка забезпечує фізичне виживання, але водночас вимагає емоційного дистанціювання від подій навколо. Він змушений перебувати у стані того, що В. Франкл називав «апатією» (Frankl, 2006). Лале повинен відсторонитися від облич людей, яких він татуює:

(13) Lale works robotically, reaching for the paper, taking the offered arm, numbering (Morris, 2018: 71).

У прикладі (13) простежується стан емоційного заціпеніння, який був викликаний реаліями і сформувався як захисна реакція на травматичний досвід. Лале звужує поле зору до «голки та чорнила». Він виживає, балансуючи на тонкій межі між «учасником» та «спостерігачем», ніколи не дивлячись надто пильно на «ходячих мерців», щоб уникнути тягаря, який затягнув би його в безодню.

Перехід від ВІДЧАЮ до СТІЙКОСТІ: ЛЮБОВ ЯК КОНТЕЙНЕР БЕЗПЕКИ. Ключовою когнітивною моделлю в романі є метафора ЛЮБОВ – ЦЕ СВЯТИНЯ. В умовах табору, де ШЛЯХ до майбутнього перерваний, головний герой використовує романтичну близькість як когнітивний механізм для відновлення реальності. Лале створює ментальний КОНТЕЙНЕР безпеки, який захищає залишки його ідентичності від безодні навколо:

(14) It's never going to be safe. Talk to me. I want to hear your voice. I want to know all about you. All I know is your name. Gita. It's beautiful (Morris, 2018: 55).

Г. Морріс описує цей механізм, зосереджуючись на імені як орієнтирі. Поки система СС нав'язує відповідність ІДЕНТИЧНІСТЬ – ЦЕ ЧОРНИЛО, щоб стерти особистість, Лале протидіє цьому, активуючи рамку ІМ'Я – ЦЕ ЛЮДСЬКІСТЬ. Він прагне дізнатись ім'я Гіти, для того щоб створити приватний ментальний простір, у який не може проникнути промислова машина Аушвіца.

У рамках когнітивної моделі Г. Морріс надія не є абстрактним почуттям, а фізичною конструкцією, яку авторка часто зображає за допомогою метафори НАДІЯ – ЦЕ ФІКСОВАНА ТОЧКА У ПРОСТОРІ:

(15) Gita's name and her presence are things Lale «holds onto»... he steers Gita around the back of the administration building... He slides his back

down the wall of the building, pulling Gita with him (Morris, 2018: 53-54).

Коли світ руйнується під тиском болю, свідомість шукає «точку опори», яка здатна протистояти психологічній дезінтеграції. Стіна за адміністративною будівлею стає буквальним втіленням цього ментального притулку. Утворюється інтегрований простір, де «зовнішнє» (табір) когнітивно вилучається, щоб «внутрішнє» (стосунки) могло функціонувати.

Для аналізу цього зв'язку, який виступає стратегією виживання, застосовується теорія концептуальної інтеграції. Простір вхідних даних 1 уособлює «Романтичне майбутнє», що характеризується мріями про Братиславу, ароматом і молодістю. Простір вхідних даних 2 відображає «Аушвіцьке сьогодення», яке визначається електричним дротом та смертю (Рис. 2).

Результатом цієї інтеграції є інтегрований простір, у якому формується нова структура: ВИЖИВАННЯ – ЦЕ ОБІЦЯНКА. Лале не просто кохає Ґіту, він використовує її як уособлення кращого майбутнього. Проєктуючи своє виживання на її життя, він обіцяє собі витримати:

(16) Yes, we do [have a future]. There will be a tomorrow for us... We will survive and make a life where we are free to kiss when we want to (Morris, 2018: 100).

У прикладі (16) головний герой переносить далеке, неможливе майбутнє у болісне сьогодення. Така проєкція дає змогу витримати травму й не втратити надію на краще життя.

Висновки. Когнітивний аналіз роману «Татуювальник з Аушвіца» показує, що цей твір є літературною реконструкцією архітектури свідомості в умовах екстремального тиску. За допомогою теорії концептуальної метафори та теорії концептуальної інтеграції можна простежити, як розповідь структурує невимовний масштаб травми Голокосту через досвід людини, яка вижила.

Рис. 2. Бленд «Таємне завтра» (Від відчаю до стійкості)

Ключовим результатом дослідження є реконструкція соматичної концептуальної метафори ІДЕНТИЧНІСТЬ — ЦЕ ЧОРНИЛО. Акт татуювання символізує фундаментальний онтологічний зсув, під час якого людина перекваліфіковується на промислову одиницю. Таке насильницьке порушення схеми КОНТЕЙНЕРА «я» перетворює шкіру на біологічний запис. Досвід Лале Соколова доводить, що травматична пам'ять часто зберігається не у вигляді лінійних історій, а у вигляді повторюваного фізичного уколу голкою та візуальної присутності знака.

Крім того, теорія концептуальної інтеграції пояснює виникнення моральної суб'єктності Лале. Формується образ головного героя, який використовує своє становище для допомоги іншим в'язням.

Дослідження показало, що розум покладається на БАЛАНС задля збереження внутрішньої стабільності, а любов постає не романтичною розкішшю, а життєво важливою стратегією відновлення. У концептуальній інтеграції простежується, що людина не дає свідомості впасти у смертельну апатію повної дисоціації. Любов приносить надію на далеке майбутнє у безпосереднє сьогодення і слугує щитом.

Г. Морріс відтворює когнітивні механізми, які необхідні для виживання під час «руйнування світу». Роман «Татуювальник з Аушвіца» демонструє, що навіть коли тіло розглядається як реєстр, розум використовує складні схеми, щоб зберегти залишки ідентичності. Роман слугує життєво важливим мостом між фізичною реальністю тіла та незламною стійкістю людського духу.

Перспективи подальших досліджень полягають у розширенні кола аналізованих творів і подальшому вивченні когнітивних механізмів репрезентації травматичного досвіду в англомовній літературі про Голокост.

ЛІТЕРАТУРА

1. Bystrov, Y. (2025). Holocaust Remembrance, Resilience, and Reconciliation in Alicia Appleman-Jurman's and Anita Ekstein's Memoirs: A Comparative Literary Analysis of Narrative Strategies. *Roczniki Humanistyczne*. Vol. 73, no. 11. P. 43–59. DOI: https://doi.org/10.18290/rh257311.3
2. Caruth, C. (1996). Unclaimed experience: Trauma, narrative, and history. Johns Hopkins University Press. https://doi.org/10.1353/book.20639
3. Gibbs, R. W., Jr. (2006). Embodiment and cognitive science. Cambridge University Press.
4. Fauconnier, G., & Turner, M. (2002). The way we think: Conceptual blending and the mind's hidden complexities. Basic Books.
5. Frankl, V. E. (2006). Man's search for meaning. Beacon Press. (Original work published 1946)
6. Kövecses, Z. (2000). Metaphor and emotion: Language, culture, and body in human feeling. Cambridge University Press.
7. LaCapra, D. (2001). Writing history, writing trauma. Johns Hopkins University Press.
8. Lakoff, G., & Johnson, M. (1980). Metaphors we live by. University of Chicago Press.
9. Langer, L. L. (1991). Holocaust testimonies: The ruins of memory. Yale University Press.
10. Morris, H. (2018). The Tattooist of Auschwitz. Zaffre.
11. Scarry, E. (1985). The body in pain: The making and unmaking of the world. Oxford University Press.
12. Storozhuk, S., Kryvda, N., Hoian, I., Mozgova, N., Doichyk, M., Matviienko, I., & Doichyk, O. (2022). Mental health after trauma: Individual and collective dimensions. Wiadomości Lekarskie, 75(1 Pt. 2), 248–253. https://doi.org/10.36740/WLek202208119
13. Van der Kolk, B. A. (2014). The body keeps the score: Brain, mind, and body in the healing of trauma. Viking.

Дата першого надходження статті до видання: 20.07.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 11.08.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 01.10.2026

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу (CC BY 4.0)

УДК 81’42:351.86(477)
DOI https://doi.org/10.32782/folium/2026.9.4

КОГНІТИВНО-ПРАГМАТИЧНІ ФУНКЦІЇ МОВЛЕННЄВИХ АКТІВ УТОЧНЕННЯ, ПІДТВЕРДЖЕННЯ ТА КОРИГУВАННЯ У ВНУТРІШНІХ КОМУНІКАЦІЯХ ФАХІВЦІВ СЕКТОРУ БЕЗПЕКИ І ОБОРОНИ УКРАЇНИ

Ганна Бафян
аспірантка кафедри стратегічних комунікацій та прикладної лінгвістики,
Національна академія Служби безпеки України
ORCID ID 0009-0002-0605-5187
anika72672@gmail.com

Ключові слова: *мовленнєвий акт, метакомунікація, уточнення, підтвердження, коригування, спільне розуміння, зворотний зв’язок, професійний дискурс.*

У статті обґрунтовано когнітивно-прагматичний статус мовленнєвих актів уточнення, підтвердження та коригування у внутрішніх комунікаціях фахівців сектору безпеки і оборони України. Актуальність дослідження зумовлена тим, що ефективність професійної взаємодії залежить не лише від передавання повідомлення, а й від досягнення достатнього для спільної дії рівня взаєморозуміння, своєчасного виявлення неоднозначності та актуалізації інформації. Теоретичну основу становлять теорія мовленнєвих актів, концепції common ground і grounding, дослідження clarification requests, мовленнєвого feedback, repair-організації та функціональної анотації діалогових актів. Мета статті полягає у визначенні когнітивно-прагматичних функцій уточнення, підтвердження та коригування, систематизації моделей їх реалізації та встановленні їхньої взаємодії у процесі верифікації професійного розуміння. Матеріалом слугували відкриті нормативні й навчально-методичні джерела та змодельовані авторкою мікродіалоги, які не відтворюють реальних службових повідомлень. Застосовано мовленнєво-актовий, функціонально-прагматичний, контекстуально-семантичний і послідовнісний аналіз, а також когнітивно-дискурсивну інтерпретацію змін у ситуаційній моделі адресата. Установлено, що досліджувані акти доцільно трактувати як взаємопов’язані метакомунікативні дії, спрямовані на виявлення, перевірку й усунення розбіжностей між інтенцією адресанта, пропозиційним змістом повідомлення та його інтерпретацією адресатом. Уточнення локалізує проблемний компонент і звужує множину можливих інтерпретацій; підтвердження засвідчує досягнутий рівень прийняття змісту; коригування деактивує попередню версію та оновлює ситуаційну модель. Систематизовано сім типів уточнення, запропоновано шестирівневу модель підтвердження — від контактного до результативного рівня, а також розмежовано виправлення помилки й актуалізацію інформації. Показано, що прагматична сила цих актів залежить від мовної форми, статусно-рольового напряму, ступеня прямоти й експліцитності та позиції репліки в діалоговій послідовності. Наукова новизна полягає в системному поєднанні уточнення, підтвердження та коригування в рекурсивну модель верифікації професійного розуміння, у якій кожен компонент усуває окремий тип комунікативної невизначеності та забезпечує перехід до подальшої узгодженої дії. Запропонована модель створює категоріальну основу для подальшого корпусного аналізу відкритого, анонімізованого або офіційно дозволеного професійного дискурсу.

COGNITIVE-PRAGMATIC FUNCTIONS OF CLARIFICATION, CONFIRMATION AND CORRECTION SPEECH ACTS IN INTERNAL COMMUNICATIONS AMONG PROFESSIONALS IN UKRAINE'S SECURITY AND DEFENCE SECTOR

Hanna Bafian
Postgraduate Student at the Department of Strategic Communications and Applied Linguistics, National Academy of the Security Service of Ukraine

Key words: *speech act, metacommunication, clarification, confirmation, correction, common ground, feedback, professional discourse.*

The article substantiates the cognitive-pragmatic status of clarification, confirmation and correction speech acts in internal communications among professionals in Ukraine's security and defence sector. The relevance of the study derives from the fact that effective professional interaction depends not merely on message transmission but on achieving a level of mutual understanding sufficient for coordinated action, identifying ambiguity in a timely manner, and appropriately updating information. The theoretical framework integrates speech act theory, the concepts of common ground and grounding, research on clarification requests, linguistic feedback, conversational repair, and functional dialogue-act annotation. The study aims to identify the cognitive-pragmatic functions of clarification, confirmation and correction, systematise their linguistic realisation, and establish how they interact in the verification of professional understanding. The material comprises open regulatory and instructional sources together with author-modelled micro-dialogues that do not reproduce authentic service communications. The methodology combines speech-act, functional-pragmatic, contextual-semantic and sequential analysis with a cognitive-discursive interpretation of changes in the addressee's situational model. The findings demonstrate that the three acts are best conceptualised as interrelated metacommunicative actions designed to detect, verify and resolve discrepancies between the addresser's intention, the propositional content of a message, and the addressee's interpretation. Clarification localises the problematic component and narrows the range of plausible interpretations; confirmation provides evidence of the level at which content has been accepted; and correction deactivates a previous version and updates the situational model. Seven types of clarification are systematised, a six-level model of confirmation ranging from contact to result confirmation is proposed, and error correction is distinguished from information updating. The analysis further shows that the pragmatic force of these acts is shaped by linguistic form, status-role direction, degrees of directness and explicitness, and the position of an utterance within the dialogic sequence. The study's novelty lies in integrating clarification, confirmation and correction into a recursive model for verifying professional understanding, in which each component resolves a distinct type of communicative uncertainty and supports progression towards subsequent coordinated action. The proposed model provides a categorical framework for future corpus-based research using open, anonymised or officially authorised professional discourse.

Вступ. Внутрішні комунікації в секторі безпеки і оборони України виконують не лише функцію передавання службової інформації, а й забезпечують формування спільного розуміння ситуації, узгодження відповідальності та координацію подальших професійних дій. Сам факт отримання повідомлення ще не засвідчує його однозначного й достатнього розуміння адресатом: для належної інтерпретації необхідно ідентифікувати референт, визначити очікувану дію, часові та процедурні параметри, а також критерії її результативності. На цьому етапі комунікативної взаємодії можуть виникати неповнота або неоднозначність змісту, розбіжності у пресупозиціях учасників комунікації, а також втрата актуальності раніше повідомленої

ISSN 2786-8001

інформації. Інституційна специфіка такої взаємодії зумовлюється її нормативною регламентацією, статусно-рольовою асиметрією учасників і необхідністю забезпечення контрольованого зворотного зв'язку (Міністерство оборони України, 2025; Про Статут внутрішньої служби Збройних Сил України, 1999).

Теорія мовленнєвих актів дає змогу розглядати висловлення не лише як носій пропозиційного змісту, а і як комунікативну дію, що характеризується певною ілокутивною силою та передбачає відповідний перлокутивний ефект (Austin, 1962; Searle, 1969). Концепція встановлення спільного розуміння (grounding) виходить із того, що комунікативний внесок може вважатися достатньо узгодженим лише за наявності свідчень розуміння, необхідних для досягнення конкретної спільної мети (Clark & Brennan, 1991; Clark & Schaefer, 1989). Запити на уточнення (clarification requests) дають змогу локалізувати джерело інтерпретаційної невизначеності (Purver, 2004; Rieser & Moore, 2005; Schlangen, 2004); мовленнєвий зворотний зв'язок (linguistic feedback) забезпечує свідчення встановлення контакту, сприйняття та розуміння повідомлення (Allwood et al., 1992), тоді як комунікативне виправлення (repair) охоплює механізми виявлення й усунення проблем, пов'язаних із продукуванням, сприйняттям та інтерпретацією висловлень (Schegloff et al., 1977). Стандарт ISO 24617-2, своєю чергою, створює методологічні підстави для врахування багатофункціональності діалогових актів та їхньої послідовнісної залежності від попередніх комунікативних ходів (Bunt et al., 2020; International Organization for Standardization, 2020). Водночас взаємодія уточнення, підтвердження та коригування як функціонально взаємопов'язаних мовленнєвих актів, що сукупно забезпечують верифікацію професійного розуміння, залишається недостатньо систематизованою, що й визначає дослідницьку проблему цієї статті.

Мета статті – визначити когнітивно-прагматичні функції мовленнєвих актів уточнення, підтвердження та коригування, установити основні мовні моделі їх реалізації та змоделювати їхню функціональну взаємодію в процесі верифікації професійного розуміння. Для досягнення поставленої мети передбачено такі завдання: визначити лінгвопрагматичний статус досліджуваних мовленнєвих актів; систематизувати їхні функціональні типи та мовні засоби реалізації; з'ясувати вплив статусно-рольових і послідовнісних параметрів комунікативної взаємодії на їх функціонування; розробити інтегровану модель верифікації професійного розуміння.

Матеріал і методи дослідження. Дослідження має теоретико-аналітичний характер. Теоретичну та методологічну основу становлять праці з прагмалінгвістики й діалогічної семантики, а також дослідження встановлення спільного розуміння (grounding), мовленнєвого зворотного зв'язку (linguistic feedback), запитів на уточнення (clarification requests), комунікативного виправлення (repair) та функціональної анотації діалогових актів. Інституційний контекст дослідження визначено на основі відкритих нормативних і навчально-методичних джерел, що регламентують статусно-рольову взаємодію та мовну комунікацію у військових і правоохоронних структурах (Полторак та ін., 2013; Міністерство оборони України, 2025). Ілюстративний матеріал охоплює змодельовані авторкою репліки та мікродіалоги, сконструйовані відповідно до узагальнених комунікативних ситуацій, пов'язаних із невизначеністю референції, неповнотою часової конкретизації, перевіркою інтерпретації, виправленням помилки та актуалізацією інформації. Змодельовані приклади не відтворюють реальних службових повідомлень, а тому не можуть слугувати підставою для висновків щодо частотності досліджуваних мовленнєвих явищ.

Одиницею аналізу є функціонально завершений мовленнєвий хід, співвіднесений із попереднім професійно значущим повідомленням, або діалогова мікропослідовність у тих випадках, коли функціональне значення мовленнєвого акту може бути встановлене лише в межах суміжної пари. У дослідженні застосовано мовленнєво-актовий, функціонально-прагматичний, контекстуально-семантичний і послідовнісний аналіз, доповнений когнітивно-дискурсивною інтерпретацією змін у ситуаційній моделі адресата. Категорії стандарту ISO 24617-2 використано як методологічний орієнтир для функціонального аналізу діалогових актів, а не як повну схему корпусної анотації.

Результати та обговорення. Уточнення, підтвердження та коригування не співвідносяться безпосередньо з трьома окремими однорідними класами мовленнєвих актів у таксономії Дж. Серля, оскільки відповідні комунікативні функції можуть реалізуватися за допомогою різних мовних форм – питання, директивного висловлення, повтору, парафразу, перформативної формули або конструкції заміни. Визначальними для їх ідентифікації є не стільки формально-граматичні характеристики висловлення, скільки його функціональна залежність від попереднього комунікативного внеску та спричинена ним зміна стану взаєморозуміння між учасниками комунікації. З огляду на це уточнення, підтвердження та коригування пропонуємо трактувати як взаємопов'язані метакомунікативні дії, спрямовані на виявлення, перевірку й усунення розбіжностей між комунікативною інтенцією адресанта,

пропозиційним змістом повідомлення та його інтерпретацією адресатом. У когнітивному вимірі уточнення звужує множину можливих інтерпретацій і локалізує проблемний компонент; підтвердження засвідчує досягнутий рівень прийняття змісту; коригування деактивує попередній елемент ситуаційної моделі та замінює його актуалізованим. У прагматичному вимірі уточнення ініціює додатковий комунікативний внесок, необхідний для усунення невизначеності; підтвердження створює підстави для переходу до наступного етапу професійної взаємодії; коригування встановлює актуальну версію змісту як основу подальшої дії.

Статусно-рольовий напрям комунікації впливає на вибір мовних засобів реалізації досліджуваних актів і ступінь їхньої прямоти. У низхідній комунікації уточнення може набувати форми прямого директивного висловлення: «Уточніть термін виконання». У висхідній взаємодії воно зазвичай реалізується за допомогою формул, що знижують категоричність запиту та водночас забезпечують перевірку інтерпретації: «Дозвольте уточнити: термін стосується подання матеріалу чи завершення роботи?». У горизонтальній комунікації характерними є кооперативні моделі, орієнтовані на узгодження спільного розуміння: «Правильно розумію, що остаточну версію узгоджуємо до кінця дня?». Отже, за збереження спільної метакомунікативної функції мовна реалізація уточнення варіюється залежно від статусно-рольових відносин між учасниками: змінюються ступінь прямоти, модальне оформлення висловлення та способи мовного вираження взаємовідносин адресанта й адресата.

Статусно-рольова й ілокутивна варіативність. Метакомунікативна функція висловлення не визначається лише його граматичною формою. Питальна конструкція може реалізувати не запит нової інформації, а непрямий директив, спрямований на конкретизацію змісту попередньої репліки; імперативна конструкція, своєю чергою, може бути не виявом конфронтації, а нормативно нейтральним засобом оперативного усунення комунікативної невизначеності. У висхідній взаємодії модальні та етикетні компоненти «дозвольте», «прошу», «чи правильно я розумію» знижують категоричність висловлення, не змінюючи його основної метакомунікативної функції – перевірки правильності інтерпретації попереднього повідомлення. У горизонтальній комунікації інклюзивні форми на зразок «уточнімо» або «узгодьмо» репрезентують учасників взаємодії як спільного суб'єкта комунікативної та професійної дії. Отже, ілокутивна сила висловлення визначається взаємодією його граматичної форми, комунікативної інтенції, статусно-рольових відносин між учасниками, інституційних конвенцій та позиції репліки в діалоговій послідовності (Бацевич, 2004).

Багатофункціональність особливо виразно виявляється в лаконічних формулах професійної комунікації. Висловлення «Підтверджую отримання та розпочинаю виконання» одночасно засвідчує отримання повідомлення й виражає зобов'язання щодо подальшої дії. Формула «Коригую: термін подання – 17:00» поєднує метакомунікативну функцію скасування попередньої версії з репрезентативною функцією введення актуалізованого змісту. Така поліфункціональність є закономірною властивістю професійного дискурсу, оскільки забезпечує комунікативну економність і дає змогу реалізувати кілька взаємопов'язаних функцій у межах одного мовленнєвого ходу. Водночас її інтерпретація потребує обов'язкового врахування контексту та позиції висловлення в діалоговій послідовності, оскільки одна й та сама лаконічна формула залежно від умов її вживання може засвідчувати різний рівень сприйняття, розуміння або прийняття повідомлення.

Уточнення як механізм локалізації невизначеності. Потреба в уточненні виникає тоді, коли зміст попереднього повідомлення є недостатнім для однозначної інтерпретації відповідно до поточної комунікативної мети. Функція уточнення полягає не в простому розширенні обсягу інформації, а у виявленні та локалізації проблемного компонента повідомлення, конкретизації його змісту й звуженні множини можливих інтерпретацій. Залежно від джерела комунікативної невизначеності виокремлюємо сім функціональних типів уточнення, систематизованих у таблиці 1. Мовними засобами їх реалізації є спеціальні та альтернативні питання, імперативні конструкції з дієсловами «уточніть», «конкретизуйте», «поясніть», частковий повтор, парафраз із функцією перевірки інтерпретації, а також метакомунікативні маркери й конструкції на зразок «тобто», «точніше», «чи правильно я розумію».

Функціональна залежність від попереднього комунікативного ходу дає змогу відмежувати уточнення від запиту на нову інформацію. У мікропослідовності «Матеріали передати другій групі» – «Другій за нумерацією чи резервній?» – «Резервній» – «Прийнято: передаю резервній групі» уточнювальний запит локалізує референційну неоднозначність і звужує множину можливих інтерпретацій, тоді як парафраз у завершальній репліці експліцитно засвідчує інтерпретацію уточненого референта адресатом і робить її доступною для подальшої верифікації, створюючи комунікативні підстави для професійної дії.

Таблиця 1

Типи уточнення у внутрішній професійній комунікації

Тип уточнення	Об’єкт конкретизації	Типові мовні моделі
Перцептивне	Неповно або нечітко сприйнятий фрагмент повідомлення	«Повторіть, будь ласка»; «Повторіть останню частину»
Референційне	Особа, група, об’єкт або інший референт	«Який саме?»; «Йдеться про А чи Б?»
Пропозиційне	Змістові зв’язки та співвідношення між компонентами повідомлення	«Спочатку А, а потім Б?»; «Правильно розумію, що А передує Б?»
Інтенційне	Комунікативний намір та очікувана дія адресата	«Потрібно повідомити чи погодити?»; «Від мене очікується погодження?»
Темпорально-просторове	Часові та просторові параметри	«Коли саме?»; «До якого часу?»; «Де саме?»
Термінологічне	Значення або зміст спеціального терміна	«Що означає Х?»; «Що мається на увазі під Х?»
Процедурне	Спосіб, порядок, канал або формат виконання дії	«Яким способом це потрібно виконати?»; «Яким каналом передати?»; «У якому форматі подати?»

Підтвердження як верифікація рівня професійного розуміння. Формули «Отримано», «Зрозуміло», «Прийнято», «Розпочинаю виконання» та «Виконано» засвідчують різні рівні проходження комунікативного циклу й, відповідно, різний ступінь досягнення професійного взаєморозуміння. На основі концепції встановлення спільного розуміння (grounding) та теорії мовленнєвого зворотного зв’язку (linguistic feedback) пропонуємо шестирівневу типологію підтвердження (табл. 2), що охоплює контактний, перцептивний, семантичний, прагматичний, операційний і результативний рівні. Окремі рівні можуть поєднуватися в межах одного мовленнєвого ходу, однак їх аналітичне розмежування дає змогу диференціювати встановлення комунікативного контакту, отримання повідомлення, розуміння його змісту й комунікативної інтенції, прийняття завдання до виконання та підтвердження досягнутого результату. Таке розмежування є принципово важливим для верифікації професійного розуміння, оскільки сам факт отримання повідомлення не засвідчує ані правильності його інтерпретації, ані прийняття відповідного завдання до виконання, ані завершення передбаченої дії.

Мінімальна реакція «Прийнято» є контекстуально залежною: вона може засвідчувати лише отримання повідомлення або також прийняття завдання до виконання. Парафраз критичного параметра – «Підтверджую: остаточну версію подаємо до 16:00» – дає адресантові змогу перевірити правильність інтерпретації. Висловлення «Підтверджую отримання та розпочинаю опрацювання» поєднує репрезентативну й комісивну функції, що узгоджується з багатовимірним описом діалогових сегментів (Bunt et al., 2020). Функціональна достатність підтвердження визначається комунікативною метою попереднього мовленнєвого акту: після директивного акту необхідним є операційне підтвердження, тоді як після запиту щодо стану виконання – результативне.

Формальне та змістове підтвердження. Доцільно розмежовувати формальне підтвердження як конвенційно очікувану реакцію на попередній комунікативний внесок і змістове підтвердження як експліцитне засвідчення інтерпретації його критично важливих параметрів. Формула «Прийнято» формально завершує суміжну пару, однак не завжди дає змогу встановити, чи правильно адресат ідентифікував об’єкт, часові параметри та очікуваний результат. Натомість змістове підтвердження передбачає вибірковий повтор або парафраз ключового компонента повідомлення: «Прийнято до виконання: узгоджену

Таблиця 2

Рівні підтвердження у внутрішній професійній комунікації

Рівень	Що засвідчується	Ілюстративні формули
Контактний	Наявність комунікативного контакту	«На зв’язку»; «Чую»
Перцептивний	Отримання повідомлення	«Отримано»
Семантичний	Розуміння змісту повідомлення	«Зрозуміло»; повтор ключового параметра
Прагматичний	Розуміння комунікативної інтенції	«Потрібно погодити»
Операційний	Прийняття завдання до виконання	«Розпочинаю опрацювання»
Результативний	Завершення виконання дії / завдання	«Виконано»

версію надішлю до 16:00». Така форма забезпечує адресантові можливість оперативно верифікувати інтерпретацію адресата та, за потреби, виявити розбіжність без повного відтворення первинного повідомлення.

Функціональна доцільність змістового підтвердження визначається насамперед ступенем потенційної неоднозначності повідомлення та комунікативними умовами його інтерпретації. У рутинній взаємодії зі спільним усталеним контекстом мінімальна формула підтвердження може бути достатньою. Натомість за наявності нового адресата, зміни строку виконання, кількох потенційних референтів або складної послідовності дій доцільним є експліцитне відтворення саме того компонента повідомлення, неправильна інтерпретація якого може порушити спільне розуміння. Отже, функціональна ефективність підтвердження визначається не максимальним обсягом повтору, а релевантністю відтвореного компонента щодо конкретної комунікативної мети. Це положення конкретизує концепцію grounding: критерієм завершеності комунікативного внеску є не сам факт реакції адресата, а достатність свідчень взаємного розуміння для досягнення конкретної спільної мети (Clark & Brennan, 1991).

Коригування як комунікативне виправлення (repair) та оновлення ситуаційної моделі. Коригування передбачає зміну змісту, уже введеного до спільного комунікативного контексту: адресат має деактивувати попередню версію відповідного компонента та перебудувати пов'язаний із ним фрагмент ситуаційної моделі. З огляду на організацію комунікативного виправлення (repair) розрізняємо самокоригування, коригування, ініційоване сигналом адресата, та пряме виправлення іншим учасником взаємодії (Schegloff et al., 1977). Для професійного дискурсу принципово важливим є також розмежування виправлення помилки й актуалізації інформації. У першому випадку попередня інформація була помилковою вже на момент її повідомлення, тоді як у другому – була правильною, проте втратила актуальність унаслідок зміни обставин.

Виправлення помилки може маркуватися перформативними формулами «виправляю», «коригую», конструкцією «не …, а …», повтором із заміною або маркером «точніше». Актуалізація інформації, натомість, експлікується за допомогою формул «за новими даними», «попередню інформацію вважати неактуальною», «змінено». Експліцитне маркування заміни дає змогу однозначно встановити актуальну версію повідомлення та запобігає одночасному функціонуванню попередньої й оновленої версій у спільному комунікативному контексті. Так, висловлення «Коригую: термін подання – 17:00» чітко сигналізує про заміну попереднього часового параметра, тоді як ізольоване «17:00» не експлікує статусу нового значення щодо попереднього. У висхідній комунікації коригування може супроводжуватися засобами мовленнєвого етикету, які пом'якшують категоричність висловлення, однак не повинні знижувати однозначність актуалізованого змісту.

Послідовнісна взаємодія та межі моделі. Досліджувані мовленнєві акти функціонують як взаємопов'язані компоненти рекурсивної системи верифікації професійного розуміння, яку можна представити у вигляді такої послідовності: *первинне повідомлення → інтерпретація → виявлення невизначеності або невідповідності → уточнення → підтвердження інтерпретації → за потреби коригування → повторне підтвердження → професійна дія → підтвердження результату*.

Стрілки в моделі відображають функціональну та послідовнісну залежність між її компонентами, а не жорстко фіксовану лінійну послідовність. Рекурсивний характер моделі передбачає можливість повернення до попередніх етапів: поява нової інформації, виявлення неоднозначності чи розбіжності в інтерпретації або зміна актуальних параметрів повідомлення можуть знову активувати уточнення, коригування чи повторне підтвердження. Отже, верифікація професійного розуміння постає не як односпрямований процес, а як динамічний цикл послідовного узгодження й актуалізації спільного розуміння відповідно до поточної комунікативної мети.

Таблиця 3 демонструє діагностичний потенціал моделі: кожен акт не лише виконує локальну функцію, а й закриває окремий тип комунікативної невизначеності. Уточнення керує множиною значень, підтвердження – ступенем спільного прийняття, коригування – чинністю версії, а результативна реакція – статусом професійної дії. Саме їхня взаємозалежність дає підстави трактувати модель як механізм комунікативної саморегуляції, а не як механічну послідовність реплік.

Когнітивна динаміка спільної ситуаційної моделі. У процесі професійної взаємодії зміст повідомлення може набувати послідовних епістемічних статусів: «невизначений», «уточнений», «прийнятий», «скасований» та «реалізований». Уточнення актуалізує проблемний компонент і спрямовує на нього спільну увагу учасників комунікації; підтвердження засвідчує прийняття певної інтерпретації; коригування деактивує попередню версію та замінює її актуалізованою, яка стає підставою для подальшої професійної дії.

Таблиця 3

Діагностичні наслідки неповного комунікативного циклу

Відсутній компонент	Комунікативна недостатність	Можливий наслідок
Уточнення	Зберігаються альтернативні інтерпретації	Різне розуміння об'єкта, строку або способу дії
Змістове підтвердження	Невідомо, як адресат інтерпретував повідомлення	Формальне прийняття без верифікації критичних параметрів
Явне коригування	Стара й нова версії співіснують у спільному контексті	Використання скасованої або неактуальної інформації
Результативне підтвердження	Не встановлено статус завершення дії	Неможливо відрізнити прийняте завдання від виконаного

Така динаміка дає змогу розмежувати індивідуальне розуміння адресата і зміст, що набув статусу спільно прийнятого знання: без зовнішньо вираженого свідчення розуміння адресант не має достатніх підстав вважати відповідну інтерпретацію складником спільного комунікативного знання (common ground). Отже, аналітично значущим є не лише семантико-прагматичний зміст конкретної мовленнєвої формули, а й зміна стану взаєморозуміння, яку її вживання забезпечує в діалоговій послідовності. Це узгоджується з концепцією встановлення спільного розуміння (grounding), відповідно до якої комунікативний внесок вважається достатньо узгодженим тоді, коли учасники мають необхідні для досягнення конкретної спільної мети свідчення його взаємного прийняття (Clark & Brennan, 1991; Clark & Schaefer, 1989).

Запропонована модель має певні теоретико-аналітичні обмеження. Короткі формули професійної комунікації значною мірою залежать від контексту, а наявність певного мовного маркера сама по собі не є достатнім свідченням фактичного розуміння повідомлення. Рівень розуміння може бути верифікований за допомогою парафразу, подальшої комунікативної або професійної дії чи іншого релевантного поведінкового свідчення. Функціональна лаконічність висловлення також не означає його максимальної стислості: надмірне скорочення повідомлення може, навпаки, створювати додаткову неоднозначність і потребу в подальшому уточненні. Запропонована система категорій має лінгвопрагматичне, а не процедурно-оперативне призначення й не передбачає оцінювання професійних або оперативних процедур. Її емпірична валідизація потребує подальшої апробації на матеріалі відкритих, анонімізованих або офіційно дозволених корпусів професійного дискурсу.

Висновки. Мовленнєві акти уточнення, підтвердження та коригування доцільно розглядати як функціонально взаємопов'язані метакомунікативні дії, спільним об'єктом яких є попередній комунікативний внесок, його достатність, прийняття, точність і актуальність. Уточнення локалізує проблему та звужує інтерпретаційне поле; підтвердження індексує рівень прийняття змісту; коригування змінює статус уже введеного знання. Їхня прагматична сила залежить від мовної форми, статусного напряму, ступеня експліцитності та місця репліки в послідовності.

Прагматична сила досліджуваних актів залежить від статусного напряму, ступеня прямоти, експліцитності та послідовнісної позиції. Одна функція може реалізуватися питанням, директивом, повтором, парафразом, перформативом або конструкцією заміни. Тому аналітично значущою є взаємодія мовної форми, інтенції, інституційної ролі та очікуваної професійної дії.

Запропонована рекурсивна модель охоплює первинне повідомлення, інтерпретацію, виявлення невизначеності або невідповідності, уточнення, підтвердження, коригування, повторну верифікацію, професійну дію та підтвердження результату. Наукова новизна полягає в системному поєднанні трьох актів як механізму верифікації професійного розуміння та в розробленні функціональних типологій, придатних для подальшого корпусного аналізу.

Перспективою дослідження є апробація моделі на відкритих, анонімізованих або офіційно дозволених матеріалах, зіставлення висхідної, низхідної та горизонтальної комунікації, а також вивчення комунікативних невдач, пов'язаних із невідповідністю рівня підтвердження меті попереднього мовленнєвого акту.

ЛІТЕРАТУРА

1. Алещенко, В. І., Невальонний, Є. О., & Починок, С. М. (2020). Система внутрішньокомунікаційної роботи: сучасний стан та шляхи подальшого розвитку. *Наука і оборона*, 1, 21–27. https://doi.org/10.33099/2618-1614-2020-10-1-21-27
2. Бацевич, Ф. С. (2004). *Основи комунікативної лінгвістики*: Підручник. Київ: Видавничий центр «Академія».
3. Міністерство оборони України. (2025). Деякі питання реалізації стратегічних

комунікацій у системі Міністерства оборони України: Наказ від 02.10.2025 № 653-нм. https://zakon.rada.gov.ua/go/v0653322-25
4. Полторак, С. Т., Пелепейченко, Л. М., Посмітна, В. В., & Ревуцька, С. М. (2013). *Мовна комунікація в діяльності сил охорони правопорядку*. Київ: Академія внутрішніх військ МВС України.
5. Про Статут внутрішньої служби Збройних Сил України: Закон України від 24.03.1999 № 548-XIV. (1999). https://zakon.rada.gov.ua/go/548-14
6. Allwood, J., Nivre, J., & Ahlsén, E. (1992). On the semantics and pragmatics of linguistic feedback. *Journal of Semantics*, 9(1), 1–26. https://doi.org/10.1093/jos/9.1.1
7. Austin, J. L. (1962). How to do things with words: The William James Lectures delivered at Harvard University in 1955 (J. O. Urmson, Ed.). Oxford; Cambridge, MA: Clarendon Press; Harvard University Press.
8. Bunt, H., Petukhova, V., Gilmartin, E., Pelachaud, C., Fang, A., Keizer, S., & Prévot, L. (2020). The ISO standard for dialogue act annotation, second edition. In *Proceedings of the Twelfth Language Resources and Evaluation Conference* (pp. 549–558). European Language Resources Association. https://aclanthology.org/2020.lrec-1.69/
9. Clark, H. H., & Brennan, S. E. (1991). Grounding in communication. In L. B. Resnick, J. M. Levine, & S. D. Teasley (Eds.), *Perspectives on socially shared cognition* (pp. 127–149). American Psychological Association. https://doi.org/10.1037/10096-006
10. Clark, H. H., & Schaefer, E. F. (1989). Contributing to discourse. *Cognitive Science*, 13(2), 259–294. https://doi.org/10.1207/s15516709cog1302_7
11. International Organization for Standardization. (2020). ISO 24617-2:2020 Language resource management – Semantic annotation framework (SemAF) – Part 2: Dialogue acts. Geneva: Author. https://www.iso.org/standard/76443.html
12. Purver, M. (2004). The theory and use of clarification requests in dialogue [Doctoral dissertation, University of London]. https://webspace.eecs.qmul.ac.uk/m.purver/papers/purver04thesis.pdf
13. Rieser, V., & Moore, J. (2005). Implications for generating clarification requests in task-oriented dialogues. In *Proceedings of the 43rd Annual Meeting of the Association for Computational Linguistics* (pp. 239–246). Association for Computational Linguistics. https://doi.org/10.3115/1219840.1219870
14. Schegloff, E. A., Jefferson, G., & Sacks, H. (1977). The preference for self-correction in the organization of repair in conversation. *Language*, 53(2), 361–382. https://doi.org/10.2307/413107
15. Schlangen, D. (2004). Causes and strategies for requesting clarification in dialogue. In *Proceedings of the 5th SIGdial Workshop on Discourse and Dialogue at HLT-NAACL 2004* (pp. 136–143). Association for Computational Linguistics. https://aclanthology.org/W04-2325/
16. Searle, J. R. (1969). *Speech acts: An essay in the philosophy of language*. Cambridge University Press. https://doi.org/10.1017/CBO9781139173438

Дата першого надходження статті до видання: 27.07.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 01.09.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 01.10.2026

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу (CC BY 4.0)

УДК 82.09:821.111(71)-31
DOI https://doi.org/10.32782/folium/2026.9.5

ТРАНСФОРМАЦІЯ ЖАНРОВИХ МОДЕЛЕЙ В РОМАНІ М. ЕТВУД *THE PENELOPIAD* У КОНТЕКСТІ ГЕНОЛОГІЇ: ПОСТМОДЕРНА ДЕКОНСТРУКЦІЯ МІФУ

Галина Бахматова
здобувач другого магістерського рівня,
Херсонський державний університет
ORCID ID 0009-0007-5299-5870
galyna.bakmatova25@gmail.com

Ольга Горбонос
кандидат філологічних наук, доцент,
Херсонський державний університет
ORCID ID 0000-0001-7268-9116

Ключові слова: *Маргарет Етвуд, The Penelopiad, жанрові моделі, генологія, постмодернізм, реміфологізація, феміністична критика, хор, поліфонія, деконструкція міфу, міфопоетика.*

Стаття присвячена аналізу трансформації жанрових моделей в романі Маргарет Етвуд The Penelopiad (2005), який репрезентує постмодерну стратегію деміфологізації та феміністичного переписування міфу. У статті здійснено аналіз жанрових модифікацій глав роману, включно з хоровими партіями служниць, які формують поліфонічну структуру тексту. Залучено сучасні англомовні та українські літературознавчі студії, які дозволяють окреслити місце The Penelopiad у сучасному літературному процесі, який демонструє трансформацію міфу та жанрову гібридність як інструмент феміністичної критики. Досліджено, яким чином текст XXI століття створює нові жанрові моделі, що детермінує такі трансформації як відображаються в них культурні та комунікативні зміни.

Метою статті є аналіз сучасних теорій жанру та виявлення ключових тенденцій, що визначають жанрову систему літератури XXI ст. та художньо реалізують постмодерну деконструкцію міфу на прикладі роману М. Етвуд The Penelopiad з дослідженням жанрових моделей роману. Методи дослідження: поєднання структурного, деконструктивного, наратологічного, дискурсивно-аналітичного підходів, у межах яких жіночий наративний голос розглядається як жанроутворюючий елемент художнього тексту. Теоретичне підґрунтя дослідження сформовано на основі класичних і сучасних праць з теорії жанрів, постмодернізму, трансформації міфу та феміністичної літературної критики. У статті досліджено, яким чином в романі М. Етвуд The Penelopiad створюються нові жанрові модифікації, які формують постмодерну деконструкцію міфу, постмодерністські трансформації жанру і міфу, пропонується концептуальне переосмислення жанрового змісту роману. В статті зроблено підсумки про досягнення сучасних генологічних студій у контексті жанрових модифікацій, про роман М. Етвуд The Penelopiad як сучасний жанровий маніфест, про феміністичну деконструкцію міфу.

TRANSFORMATION OF GENRE MODELS IN THE NOVEL BY M. ATWOOD *THE PENELOPIAD* IN THE CONTEXT OF GENOLOGY: POSTMODERN DECONSTRUCTION OF MYTH

Halyna Bakhmatova
Master's Student,
Kherson State University

Olha Gorbonos
Candidate of Philological Sciences, Associate Professor,
Kherson State University

Key words: *Margaret Atwood, The Penelopiad, genre modifications, postmodernism, remythologizing, feminist criticism, chorus, polyphony, demythologizing, deconstruction of myth, mythopoetic.*

The article analyses the transformation of genre models in Margaret Atwood's novel The Penelopiad (2005), which represents a postmodern strategy of demythologizing and feminist rewriting of myth. The work analyses the genre modifications of the chapters of the novel, including the choral parts of the maids, which form the polyphonic structure of the text. Modern English-language and Ukrainian literary studies are involved, which allow us to outline the place of The Penelopiad in the modern literary process, which demonstrates the transformation of myth and genre hybridity as a tool of feminist criticism. It is investigated how the 21st-century text creates new genre models, what determines such transformations, and how cultural and communicative changes are reflected in them. The purpose of the article is to analyse modern theories of genre and identify key trends that determine the genre system of 21st-century literature and artistically implement the postmodern deconstruction of myth using the example of M. Atwood's novel The Penelopiad, with the study of genre models of the novel. Research methods: a combination of structural, deconstructive, narratological, discursive-analytical approaches, within which the female narrative voice is considered a genre-forming element of the literary text. The theoretical basis of the study is formed on the basis of classical and contemporary works on genre theory, postmodernism, myth transformation, and feminist literary criticism. Results. The article examines how new genre modifications are created in M. Atwood's novel The Penelopiad, which form a postmodern deconstruction of myth, postmodernist transformations of genre and myth, and proposes a conceptual rethinking of the genre content of the novel. Conclusions. The article summarizes the achievements of modern genological studies in the context of genre modifications, about M. Atwood's novel The Penelopiad as a modern genre manifesto, and about feminist deconstruction of myth.

Вступ. Дослідження теми трансформації жанрових моделей в контексті сучасної енологія, вивчення тенденцій постмодерністської літератури, направлених на деконструкцію міфу, аналіз літературно-художньої практики в цьому аспекті на прикладі роману Маргарет Етвуд *The Penelopiad* дозволяє визначити актуальність та новаторство такого синкретичного підходу. Теорія постмодерної деконструкції міфу досліджувалася у класичних роботах Ж. Дерріди, Р. Барта, Ж-Ф. Ліотара, в сучасних розвідках Л. Гатчеон (Hutcheon, 1988), Ж. Женетта (Genette, 1997), К. Міллєр (Miller, 1984), Н. Ністандри (Nistandra, 2021), Е. Гаузер (Hauser, 2018), О. Єфремової (Єфремова, 2023, 2024). Дослідження трансформації жанрових моделей в постмодерній деконструкції міфу базується на роботах Ц. Тодорова (Todorov, 1970), Е. Девітт (Devitt, 2004), Т. Бьюза (Bewes, 2022), Д. Германа (Herman, 2002), Ґ. Кресса і Т. Левена (Kress, Leeuwen, 2001), Т. Гундорової (Гундорова, 2005), В. Агеєвої (Агеєва, 2011), О. Забужко (Забужко, 2020). Проте значна роль саме жанрової трансформації в постмодерній деконструкції міфу, особливо в такому знаковому романі, як *The Penelopiad*, вивчена ще недостатньо, що й визначає мету дослідження.

Метою статті є аналіз сучасних жанрових моделей, що демонструють різнобарвну жанрову

систему сучасної літератури і процеси феміністичної трансформації міфу на прикладі постмодерністського роману Маргарет Етвуд *The Penelopiad,* в якому деконструкція міфу реалізується великою мірою саме художніми прийомами нових жанроутворень.

Матеріал і методи дослідження. Поєднання структурного, деконструктивного, наратологічного, дискурсивно-аналітичного підходів, у межах яких жіночий наративний голос розглядається як жанроутворюючий елемент художнього тексту. У статті досліджено, яким чином в романі М. Етвуд *The Penelopiad* створюються нові жанрові модифікації, які формують постмодерну деконструкцію міфу, постмодерністські трансформації жанру і міфу, пропонується концептуальне переосмислення жанрового змісту роману.

Результати та обговорення. Роди і жанри літератури – це найзагальніші, багатовікові способи та принципи зображення дійсності, світу і людини в літературному творі. В минулому столітті стався тектонічний зсув в теорії та практиці жанрів: якщо у XIX столітті жанр був фіксованою формою, у XX ст. – динамічною структурою, то в XXI столітті він стає активним процесом. Спостерігаються яскраві метаморфози способу художнього зображення в літературі як певна діалектику жанру.

В XIX ст. межі канонічних жанрів були чіткими, функція нормативна, наратор одноголосний; в XX ст. межі жанру стали рухливі, функція інтерпретаційна, почали з'являтися наративна поліфонія, критичне ставлення до канону; у XXI ст. жанр стає соціальною дією, етичним жестом, інструментом деконструкції канону, медіагібридом, простором для маргіналізованих голосів, межі жанру стають розмитими та відкритими, жанрові моделі виконують важливі соціальні, етичні та політичні функції, жанру стають притаманні мультимедійність, цифровість, поліфонія, тотальна інтертекстуальність, а читач перетворюється на рецептивного співтворця. Погоджуємось з М. Бахтіним, який ще в середині XX ст. сформулював перспективну концепцію літературних родів та жанрів, розглядаючи їх як динамічні, соціально зумовлені утворення, а не застиглі форми: *"Genre lives in the present, but always remembers its past."* (Bakhtin, 1986: 60). Автор визначив роман як «антижанр» та живу історичну форму, який постійно розвивається, ще і досі незавершений, бореться за панування і руйнує старі, жорсткі жанрові форми (Bakhtin, 1986). Ця теорія і стала головним підґрунтям сучасної ідеї рухливості жанру: жанр як екзистенційна сутність людської комунікації в XXI ст. не існує поза когнітивним дискурсом (процесом спілкування та пізнання), стає новітнім світовідчуттям, привносячи в літературу демократичність і діалог.

Поділяємо концепції західних дослідників кінця XX ст., які стали основою вивчення мінливості жанрових моделей XXI ст. Ц. Тодоров сформулював жанр як модель читання: *"Genres are not classes of texts, but classes of utterances grounded in discourse."* (Todorov, 1976: 162), що в XXI столітті сформує ідею жанру як комунікативної практики. Ж.Женетт показав жанр як транстекстуальність: *"A relationship of copresence between two texts or among several texts … the actual presence of one text within another"* (Genette, 1997: 1–2), що стало ключом до розуміння інтертекстуальної природи жанру XXI ст. Ю. Крістева сформувала знаменитий вислів щодо мозаїки цитат в тексті: *"Any text is constructed as a mosaic of quotations; any text is the absorption and transformation of another"* (Kristeva, 1980: 66). C.Miller визначила жанр як соціальну дію: *"A rhetorically sound definition of genre must be centered not on the substance or the form of discourse but on the action it is used to accomplish"* (Miller, 1984: 151), а також *"Genres are typified rhetorical actions based in recurrent situations"* (Miller, 1984: 159), що в XXI ст. стало фундаментом теорії жанру як соціального інтерфейсу. A. Devitt визначила жанр як екосистему практик, коли жанри сприймаються не як готові «контейнери», а як способи діяти у світі: *" Genres operate as a nexus between an individual's actions and a socially defined context"* (Devitt, 2004: 31). Вона також сформулювала знаменитий вислів про неможливість творчості в порожнечі: *«One never writes or speaks in a void. What fills that void is not only cultural context ... and situational context ... but also generic context"* (Devitt, 2004: 27–28). Всі ці студії сформулювали новітнє визначення жанру як процесу, а не як сталої форми. Нові жанрові моделі стали ефективними способами деміфологізації в сучасній літературі.

Постмодерна деконструкція міфу полягає в переосмисленні класичних міфологічних сюжетів, архетипів, традиційних ідеологем з метою виявлення внутрішніх суперечностей, владних ієрархій та створення новітніх художньо-евристичних ситуацій. На відміну від модерністів початку XX ст. (Дж. Джойс, Т. С. Еліот), які художньо переосмислювати міф заради впорядкування хаотичного світу, постмодерністи шукають у міфі «великий наратив»/метанаратив, вони іронізують над сакральністю міфу і висвітлюють його обмеження як текстового конструкту. Деконструкція як метод з'явилася у класичних загальновідомих працях філософів XX ст. Ж. Дерріди, Р. Барта, Ж-Ф. Ліотара і має

на меті перевернути традиційні бінарні опозиції (чоловіче/жіноче, розум/міф, центр/периферія), реконструювати форму та подолати сакральність міфу. Саме ідея розвінчання міфу стала базою для постмодерної деконструкції.

Феміністична деконструкція міфу в класичній праці канадської дослідниці L. Hutcheon *Postmodernism: History,Theory,Fiction* ((Hutcheon, 1988) визначається як "*historiographic metafiction*": постмодерна література переписує історію та міфи, часто з феміністичної перспективи, змушує нас усвідомити, що те, що ми вважали «природною» правдою, насправді є культурно сконструйованим дискурсом: *"Works to situate itself within historical discourse without surrendering its autonomy as fiction; it also challenges the assumption of historical knowledge as unproblematic by foregrounding the discursive nature of what we take to be 'natural' truth."* (Hutcheon, 1988: 13). Це прямо пояснює стратегію деконструкції партіархального міфу в романі М. Етвуд *The Penelopiad.*

Постмодерна деконструкція міфу як канонічного авторитетного тексту в літературі XXI ст. реалізується наступними художніми прийомами: інтертекстуальність як гра культурними кодами, палімпсест як переписування міфу, гіпертекстуальність як накладання нових текстів, автобіографічні та іронічні трансформації, поліфонія як множинність нараторів, жанрова гібридність як розвиток нових жанрових модифікацій, руйнування «єдиного» значення міфу (*"все не те, чим здається"* (Джон Фаулз)), зміна точки зору (альтернативний наратор), деміфологізація героїв (викриття прихованих мотивів), введення маргінальних голосів (які завжди були мовчазними). В результаті такої деконструкції сталий міф перетворюється на множинний, відкритий текст, на новий твір, який стає іншою інтерпретацією, критикою, переосмисленням. Концепт постмодерної деконструкції міфу активно вивчається в сучасних теоретичних студіях. Ж. Женет (Genette, 1997) говорить про вторинний текст/палімпсест, що є накладанням смислів на класичний сюжет. Н. Ністандра (Nistandra, 2021) на прикладі *The Penelopiad* визначає переозначення міфу через нову перспективу. Е. Хаузер (Hauser, 2018) називає цей концепт діалогом із прототекстом. Т. Гундорова (Гундорова, 2005) пише про деконструкцію міфу, що руйнує єдину істину та канонічний наратив. В. Агеєва (Агеєва, 1999; 2011) пропонує перепрочитання класики через нові (зокрема гендерні) інтерпретації. І-Г. Хане (Hane, 2019) підкреслює в цьому аспекті реверсію перспективи (зміна наратора). Дж. Сародж (Saroj, 2021) виявляє рекламацію наративу методом повернення голосу замовчуваним. Е. Девітт (Devitt, 2004) розглядає жанри як динамічну риторичну й соціальну категорію, що формується під впливом ситуації, культури та взаємодії з іншими жанрами (жанрова гібридність).

Отже, постмодерна деконструкція міфу виконує важливу роль в постмодерністській літературі, проводячи ревізію культурної пам'яті, критику ідеології патріархату та героїки: це переосмислення канонічного сюжету через інтертекстуальне переписування, поліфонію та зміну наративної перспективи, внаслідок чого міф постає як відкритий палімпсест, себто текст із множинністю значень. Деконструкція міфу в художньому тексті працює як іронія та пародія (зняття сакрального статусу з богів та героїв), як зміна фокусу (децентрація) та множинність істини, серед яких немає «правильної» версії міфу, які художньо переосмислюються в різних жанрових модифікаціях.

У XXI ст. літературний процес переживає радикальну трансформацію, яка зумовлена глобальними соціокультурними змінами, цифровою революцією та появою нових форм комунікації. У центрі уваги опиняється концепція жанру як динамічної моделі, що формується у взаємодії тексту, автора, читача та медіального середовища, перетікаючи з обмеженого літературного контексту в культурний дискурс. Сучасні європейські та американські дослідники Тімоті Бьюз (Bewes, 2022), Керолін Міллер (Miller, 1984), Емі Девітт (Devitt, 2004), Девід Герман (Herman, 2002), а також автори журналу *C21 Literature: Journal of 21st-Century Writings* і дослідницької групи *Literature in the 21st Century* (University of Amsterdam) вивчають нові типи «літературності» та нові жанрові конвенції в дискурсі сучасної культурної трансформації XXI ст. Поділяємо впевненість західних дослідників, які розвивають посткласичну теорію жанру і наголошують, що жанр в літературі XXI ст. більше не виконує функцію «*рамки*», у яку вписується текст, а сам літературний текст стає активним творцем нових жанрових конфігурацій. Отже, посткласична генологічна теорія розглядає жанр як динамічну систему, а не стабільну форму: літературні тексти формують жанрові патерни, а не навпаки, вплив цифрових медіа, мультимодальності та глобалізації перетворює жанр на ситуативну соціальну дію.

Риторична жанрологія Керолайн Міллер створила концепцію «*genre as social action*». яка доводить, що жанри – це не класифікації, а динамічні моделі жанрових інновацій, які формуються літературними практиками (Miller, 1984: 159).

Когнітивна наратологія Девіда Германа інтерпретує жанр XXI століття як схему, що структурує способи сприйняття та інтерпретації

наративу: "*Narrative genres function as cognitive models that guide our interpretation of stories*" (Herman, 2002: 85).

Емі Девітт в роботі *Writing Genres* доводить, що художні тексти створюють нові жанрові патерни/моделі, які виступають як соціальні та когнітивні системи: "*Genres develop, change, and decay as the situations and communities that use them change"* (Devitt, 2004: 27).

Концепція постфікційності Тімоті Бьюза показує сучасний роман як простір розмиття меж між документальним/реальним (non-fiction) і художнім (fiction), що породжує нові гібридні жанрові форми. Погоджуємось з Т. Бьюзом, що сучасний роман демонструє жанровий експеримент: він більше не намагається створити ілюзію вигаданого світу, а натомість прямо взаємодіє з реальністю (включає фактичний матеріал, щоденники, документи, інтерв'ю, автобіографічні елементи, есеїстику тощо), і виникає несподіваний етичний вимір, коли текст не просто «вигадує», а відповідає за реальність, «на плечах» постмодернізму шукає шляхи до нової серйозності та взаємодії з реальністю. *"The postfictional novel no longer asks whether something is invented or real; it inhabits the space where this distinction collapses"* (Bewes, 2022: 12).

У межах мультимодальної теорії жанру Ґюнтер Кресс і Тео ван Левен (Kress & Leeuwen, 1996; 2001) стверджують, що сучасні тексти XXI століття складаються не лише зі слів, а з кількох модусів, що і створює мультимодальність твору: текст, зображення, звук, відео, графіка, просторові структури, інтерфейс, і читач стає інтерпретатором мультимодального досвіду.

Український сучасний літературний контекст демонструє активне формування нових жанрових моделей: дослідження Т. Гундорової, В. Агеєвої, есеїстика О. Забужко засвідчують, що сучасна література створює гібридні форми, які поєднують документальність, свідчення, художню реконструкцію, аналітичний авторський коментар, транслюють досвід травми в нових жанрових структурах для осмислення карколомних історичних подій. Т. Гундорова пише про *«нові жанрові гібриди, у яких документальність і художність взаємно проникають одна в одну"* (Гундорова, 2013: 47). В.Агеєва аналізує жанрові трансформації: *"Феміністична проза руйнує традиційні жанрові моделі, пропонуючи нові форми саморепрезентації жінки"* (Агеєва, 2011: 112). О. Забужко говорить про нові жанрові форми на перетині документального й художнього письма: *"Сучасний текст мусить бути водночас свідченням і інтерпретацією, тому документальне й художнє письмо сьогодні зростаються в єдину форму"* (Забужко, 2020: 9).

Новітня генологія засвідчує, що сучасні жанрові модифікації включають в себе мультимодальну композицію, жанр використовується як інструмент ідентичності для феміністичного переписування міфу, для постколоніальної критики, для деколонізації канону, для репрезентації маргіналізованих груп. Жанрова диференціація в сучасному літературному процесі та наукових літературних студіях спирається на термінологічний плюралізм категорії «жанр», який розвивається в інтертекстуально-інтермедіальному дискурсі через взаємодію, взаємовплив та поєднання різних видів мистецтва і медіа, в результаті чого створюються текстові інваріанти та тексти-реципієнти. Така синергія існує також і в рамках самого романного жанру: спостерігаємо тенденції жанрової гібридизації, деконструкції та метатекстуальності, коли література все частіше звертається до самої себе.

Отже, жанр перестає бути структурною схемою, а організує «*формозмістовну єдність*» (М. Бахтін), сучасні тексти не просто «належать до жанру», а самі формують нові жанрові динамічні моделі та модифікації.

Аналіз поетики жанру та деконструкції міфу в романі The Penelopiad. Саме в цьому новітньо-жанровому контексті, в динаміці жанру – від авторських інтенцій до руйнування канонів – запропоновано розглянути постмодерністський роман Маргарет Етвуд *The Penelopiad* (Atwood, 2005) як ідеальний приклад жанрового інтертекстуального палімпсесту. Якщо перефразувати Ж. Женетта, роман *The Penelopiad* функціонує як гіпертекст щодо гомерівської *Odyssey*, утворюючи *своєрідний міфологічний палімпсест,* у якому первинний міф набуває нових смислів через трансформацію та переосмислення (Genette, 1997: 5). Одночасно «*роман М. Етвуд The Penelopiad є зразком постмодерністської прози»* (Ленська, 2021: 5). Вже перший рядок роману задає тон деконструкції епосу та реміфологізації, змінює ракурс наративу і самого наратора: "*Now that I'm dead I know everything*." (Atwood, 2005: 1), що надає старт невпинним жанровим метаморфозам. Така анти-епічна сповідь про саму себе одночасно розповідає і про античний міф зсередини жіночого досвіду міфічної героїні: *"Atwood opens the narrative with a confessional tone that destabilizes the authority of the Homeric epic"* (Hauser, 2018: 110). Поділяємо твердження О. Єфремової, що М. Етвуд змінює роль Пенелопи, надаючи їй власний голос і змінюючи акценти в оповіді, формує поліфонічний наратив через введення хору дванадцяти повішених служниць (Єфремова, 2025).

Сучасні міфологічні парадигми в літературі – *трансформація міфу, міфотворчість*

та *міфопоетика* – присутні в романі М. Етвуд і формують феміністичну деконструкцію гомерівської «Одіссеї», яка переосмислюються через суб'єктивну розповідь Пенелопи з царства Аїда, дегероїзує Одіссея, надає голос «німим» персонажам. Авторка новоствореного міфу змінює кут оповіді, і твір набуває ознак феміністичної ревізії міфу: *"The Penelopiad is a postmodern rewriting in which the feminist discourse criticizes the patriarchal view on the relationship between sexes in the desacralization of the Odysseus – Penelope couple"* (Hane, 2019: 197). Зміна наратора робить з головної героїні коментатора історії, яка лише після смерті намагається «виправити» офіційну версію міфу.

М. Етвуд використовує жанрову гібридність як інструмент феміністичної критики, що типово для постмодерністського ретелінгу: *«…в контексті феміністичного дискурсу відбувається активне переосмислення міфологічних сюжетів з точки зору жіночих персонажів… щоб привернути увагу до проблем гендерної нерівності та виразити маніфест жіночності»* (Єфремова, 2024: 252). Феміністична критика аналізує роман дуже активно: "*Margaret Atwood's novel The Penelopiad inspires to reflect upon the relationship between women's writing and intertextuality. Therefore, I will argue that the book could be situated in the perspective of feminist literary criticism*" (Lisowska, 2015: 45).

Заміна наратора змінює жанр: роман перетворює епічний міф на модерну надскладну постмодерністську психологічну драму з елементами близько 20 жанрових модифікацій. Погоджуємось з західними дослідниками, що переосмислення міфу призводить до наративного зсуву, різкого повороту жанрових модифікацій та металітератури: *"Atwood rewrites the story … with narrative shift that brings postmodern irony and parody, self-reflexivity and metafiction"* (Saroj, 2021: 177). Досліджено основні міфопоетичні особливості роману через нові жанрові механізми. Вивчення жанрового інструментарію роману яскраво демонструє жанрову поліфонічність, гібридність та палімпсест одночасно, деякі дослідники називають новий жанр роману *«жіночим епосом»: "The The Penelopiad is read as propounding a new genre, the female epic or romance*" (Bottez, 2012: 49).

Дослідження тексту демонструє два способи деконструкції міфу. Реміфологізація як новітня постмодерна стратегія не просто переказує давній епос, а підриває його патріархальні основи на основі критичного переосмислення, що формує постфеміністський фрейм в романі: *«Margaret Atwood's Penelope offers a reinterpretation which questions traditional epic values through a cynic narrative, full of autonomy, sarcasm and individualism»* (Argibay Ares, 2025: 1). Деміфологізація переосмислює Гомерівський міф як простір для критики влади та патріархату, для аналізу травми, для осмислення жіночої суб'єктності, відповідальності та провини. Постмодерна іронія знімає маски з героїв, а жанр стає інструментом критичного мислення. Поліфонія та хор створюють унікальну лейтмотивну стилізацію античної трагедії і визнані найбільшим художнім досягненням роману М. Етвуд. Гендерна оптика будується на феміністичній стратегії переприсвоєння голосу і яскраво передає саме феміністичний погляд на міф, що стало однією з чітко артикульованих тенденцій культури XXI ст. Підтримуємо загальновживаний термін метажанровості роману, що означає самоусвідомлення художньої форми, саморефлексію жанру і наративу.

Досліджено жанрові модифікації в усіх 29-ти главах роману: 21 глава з оповіддю "*Her story"* (наратор Пенелопа) і окремо 8 глав, побудованих на оповідачах *"They story*" (події коментують 12 служниць); кожна глава демонструє різнобарвні жанрові моделі. Двоголосий наратив роману, голос Пенелопи та голоси служниць, формують жанр жіночої сповіді з постмодерною іронічною дистанцією. «*Поліфонічна структура твору, де голос Пенелопи постійно перетинається з хоровими репліками дванадцяти повішених служниць, формує жанрову модель, що поєднує міфологічний роман, феміністичну прозу та постмодерністську пародію*» (**Єфремова, 2025: 272). Далі надаємо покроковий аналіз постмодерних жанрових модифікацій всіх глав роману, які реалізують** деконструкцію міфу. Цитування роману проводиться за виданням (Atwood, 2005), номера сторінок надаються в дужках після кожної цитати з роману.

I. The Scandalous Art – постмодерна жіноча сповідь в поєднанні з есеїстичним монологом руйнує епічну дистанцію, автобіографія з того світу формує статус «надійного або ненадійного оповідача», який уже нічого не боїться, тому її спогади перетворюються на ще одну жанрову модифікацію – метафізичні мемуари, а сюжет на гостросоціальне розслідування: "*Now that I'm dead I know everything*."(1). *III. My Childhood* – це автобіографічна деміфологізація про дитинство: *"My father was a king, but not a very important one."(7),* яка насміхається з міфологічної величі: "*Atwood demythologizes Penelope's origins, stripping away the grandeur of epic lineage*" (Lisowska, 2015: 47). *V. Asphodel* – міфологічна психологічна проза, яка відображує світ мертвих як простір рефлексії: *" In the fields of asphodel... we wander, we drift..."(17). VI. My*

Marriage – жіноча сповідь/феміністичне переписування про розуміння шлюбу як патріархальної угоди, а не романтичного союзу: *“I was handed over to Odysseus like a package of meat..”(39). VII. The Scar* – психологічна новела про травму: *“The scar was small, but it marked me.”(45).* Західні дослідники називають таку жанрову модифікацію як «переписаний текст травми»: “*The body becomes a text of trauma in Atwood’s rewriting*” (Nistandra, 2021: 68).

IX. The Trusted Hen – побутова сатира про домашній простір: *“I was expected to keep the household in order.”(61). XI. Helen Ruins My Life* – психологічний монолог з деконструкцією краси: *“Helen was always the centre of attention.”(75). XII. Waiting* – екзистенційна жіноча проза про очікування як нав’язане страждання: *“Waiting is a form of suffering.”(81). XIV. Suitors Stuff Their Faces* – соціальна сатира на владу: *“They ate and drank as if the world owed them.”(103). XV. The Shroud* – міфопоетична алегорія про опір та свободу: *“By day I wove, by night I unwove.”(113).* Дослідника визначають в’язання савану як символ жіночої стійкості: “*The shroud becomes a symbol of female resistance.*” (Nistandra, 2021: 69). *XVI. Bad Dreams* – сюрреалістична психологічна новела: *“My dreams were full of shadows.”(119).* Сучасні дослідження називають це «пригнічена травма оповідача»: “*Dreams reveal the suppressed trauma of the narrator.*” (Hane, 2019: 205). *XVIII. News of Helen* – хроніка пліток: *“Rumours of Helen reached me again.”(131). XIX. The Joy of Reunion* – лірично-іронічна проза: *“My heart leapt.”(137).* Про лейтмотивну іронію автора часто згадують дослідники: “*Atwood ironizes the reunion trope*” (Hauser, 2018: 122).

XX. Dirty Tricks – стилізована судова сатира: *“They whispered lies about me.”(143).* Дослідники додають до цього ще і патріархальний контроль: “*Penelope’s reputation becomes a site of patriarchal control*” (Zborovska, 2020: 160) *XXII. Helen Takes a Bath* – психологічна новела про тілесність та марнотратство: *“She shimmered like a goddess.”(153).* Дослідники зауважують символізм цієї жанрової модифікації: “*Helen’s body becomes a political symbol*” (Lisowska, 2015: 58). *XXIII. The Killing of the Maid* – постмодерна трагедія як етичний катарсис: *“They were hanged without mercy.”(159).* Дослідники називають сцену страти служниць «етичним ядром» роману: “*The execution scene is the ethical core of the novel*” (Hauser, 2018: 124).

XXIV. Anthropology Lecture – псевдонаукова лекція як пародія на академічний дискурс: *“Let us consider the evidence.”(163). XXV. Heart of Stone* – психологічна психоделічна проза: *“My heart hardened.”(171). XXVI. Trial of Odysseus* – судова драма в поєднанні з пародією як деконструкція героя: *“The evidence is inconclusive.”(177).* Дослідники підкреслюють також і дестабілізацію справедливості: “*The mock trial destabilizes heroic justice.*” (Nistandra, 2021: 71). *XXVII. Home Life in Hades* – побутовий міф як реміфологізація потойбіччя та пародія на домашнє життя: *“We quarrel even in death.”(183). XXIX. The Package* – метанаратив про відповідальність за власну історію, фінальний акорд рефлексії Пенелопи:*“This is my story.”(191).* О. Єфремова пише про фінал роману як «присвоєння наративу» (Єфремова, 2025: 218).

Глави з хоровим наратором, в яких 12 повішених служниць ведуть свою оповідь з того світу, теж створюють різноманітні жанрові моделі: *II. Chorus: Rope-Jumping Song* – пародійна трагедія, яка імітує античну оду в гротескній формі, де античний хор перетворено на дитячу гру: *“We danced on air/ our feet twitched.”(5).* Дослідники пишуть про хорові оди як про викриття прихованого насильства: “*The maids’ chorus functions as a counter-epic, exposing the violence hidden beneath the heroic narrative.*” (Nistandra, 2021: 66). *IV. Chorus: Lament* – фольклорний плач жінок-жертв замінює традиційний епічний хор: *“We are the maids, the ones you killed.”(13).* Дослідники характеризують цю жанрову модифікацію як колективну травму: “*The lament genre foregrounds the collective trauma of the silenced female group.*” (Hane, 2019: 200).

VIII. Chorus: If I Was a Princess – кабаретна фольклорна пародія з висміюванням соціальної нерівності поєднує народну пісню з естрадною стилізацією: *“If I’d been a princess / I’d have had a golden comb.”(51). X. Chorus: Idyll* – пародія на пастораль, розповідає про біль материнства: *“A baby’s cry, a mother’s sigh.”(67). XIII. Chorus: Sailor Song* – морська балада як пародія пригодницького епосу: *“He sailed the seas, bold and free.”(93). XVII. Chorus: Dreams* – сюрреалістична поема як колективна пам’ять служниць: *“We drift through your dark.”(147). XXI. Chorus: Drama* – мінідрама з театралізацією жіночих страждань у форматі короткої п’єси: *“Enter Penelope, weeping.”(147). XXVIII. Chorus: Love Song* – любовна пісня у поєднанні з хорор-пародією на любовні переслідування Одисея: *“We’re walking behind you, master...”(189)* Дослідники зазначають в цій жанровій модифікації ще і полювання на героя: “*The maids’ song blends desire and haunting.*” (Hauser, 2018: 126).

Отже, хорові партії – це стилізовані або пародійні тексти, які формують новітню драматично-поетичну жанрову систему та жанрову поліфонію, що методично проводить деконструкцію міфу. Поліфонія художнього цілого роману

вивчалась майже в усіх сучасних студіях постмодернізму, а реміфологізація визнається як *«акт визволення»: "The different voices blend and clash and no final, authoritative meaning is possible. The reworking, thus, becomes an act of liberation."* (Nistandra, 2021: 67).

На основі проведеного аналізу виявлено ключові принципи жанрових інновацій роману. Поліфонічний хор стає інструментом феміністичної деконструкції через голоси жертв, яких Гомер замовчував, що визначено як радикальну інновацію в деконструкції міфу і переосмисленні етичних понять справедливості. Деміфологізація – реміфологізація – міфотворчість – міфопоетика дозволяють маргіналізованим в минулому героїням створити новий міф про себе, демонструючи феміністичний акт самоприсвоєння історії. Особливо цікавою новацією можна вважати жанрову модифікацію метанаративу, коли способом завершення історії в постмодерному епілозі роману стають коментарі героїні до самого процесу створення міфу. Текст продовжує рефлексувати сам себе навіть в примітках автора: там авторський коментар перетворюється на жанр метатексту, тому що сама авторка роману М. Етвуд пояснює джерела своєї творчості і підкреслює інтертекстуальність свого роману та гру з образами світової літератури. Метажанровість роману робить текст "самосвідомим", що типово для постмодерної літератури.

Таким чином, виявлено і доведено незвичну, новаторську структуру поліфонічного роману: поруч із монологом оповіді Пенелопи звучить голос дванадцяти страчених служниць, навіть сам хор деконструюється як елемент давньогрецької трагедії, який звучить вже не традиційним коментарем до подій, а звинуваченням, що провокує жанрову систему роману бути вже не формою, а методом критичного мислення, який загострює інструмент боротьби з каноном. Отже, дослідження жанрових модифікацій роману М. Етвуд *The Penelopiad* у контексті деміфологізації в сучасній постмодерністській прозі з використанням новітніх літературознавчих студій виявило різнобарвні форми жанрового змісту роману, які можна охарактеризувати частково синонімічними дефініціями, але кожна з них несе окремий евристичний інтелектуальний заряд. Це можна назвати як жанровий колаж, жанрова гібридність, жанрова мозаїка, жанровий калейдоскоп, жанрова дифузія, жанровий палімпсест, жанрова багатошаровість, жанрова поліфонія, складне жанрове синтетичне утворення, суміжне з трьома родами літератури (епос – лірика – драма), з високим і низьким стилем. Роман М. Етвуд також можна визначити як жанровий експеримент, жанровий маніфест, жанрові диференціації та модифікації, жанрову реконструкцію. Окремо виділяються метажанровість роману, полістилістичність текстотворення, соціокультурна функція жанру, в якому образ Пенелопи трактується як інструмент «маніфесту жіночності» та критики гендерної нерівності.

Порівняльний огляд трьох популярних сучасних творів з трансформацією міфів, а саме роману М. Етвуд *The Penelopiad*, романів М. Міллер *Circe* (Miller, 2018) та *The Song of Achilles* (Miller, 2012), твору О. Забужко «Казка про калинову сопілку» (Забужко, 2000) дає змогу дійти ще одного висновку щодо спільних тенденцій постмодерністської прози: жанрові модифікації демонструють різні моделі феміністичної та ліричної реміфологізації, але всі вони створюють постмодерну деконструкцію міфу. Маргарет Етвуд блискуче і художньо сміливо трансформує міф через поліфонію, іронію, інтертекстуальність, хор, жанровий калейдоскоп. Мадлен Міллер створює вкрай актуальну для сучасного світу психологічну гуманізацію міфу через емпатію, тілесність, витончений психологізм. Оксана Забужко творить національну реміфологізацію через жіночу травму, український фольклор, міфопоетику, історичну пам'ять, болезапис імперської травми та родинних табу. Але такий компаративний аналіз ще потребує подальших досліджень.

Висновки. Аналіз жанрових модифікацій та деконструкції міфу в романі Маргарет Етвуд *The Penelopiad* у контексті постмодернізму дозволяє зробити певні узагальнення про вектор розвитку сучасного роману. Роман М. Етвуд є зразком постмодерного жанрового синтезу, у якому поєднуються ***близько 20 жанрових моделей*** (!). У постмодерній літературі жанр дедалі більше втрачає функцію жорсткого формального обмеження та перестає бути художньою «кліткою»: сьогодні це інструментарій, який автор обирає залежно від мети, він поєднує епос, лірику, драму та есеїстку в межах одного тексту; це вже не стала форма, а процес постійної трансформації, динамічний інструмент культурного діалогу. Сучасна література діалогічна, вона не існує у вакуумі, а веде постійний діалог із традицією, і жанр «*переписування*» стає одним із провідних у XXI столітті. Етичний поворот мистецтва сучасної літератури доводить, що зміна жанрового ракурсу (з героїчного епосу на жіночу сповідь) – це не просто літературна гра, а спосіб відновлення історичної справедливості через художнє слово. Жанрові модифікації використовуються для політичного і гендерного висловлювання.

Жанрова структура *The Penelopiad* являє собою мозаїку, де кожна жанрова модель виконує якусь функцію критики канону,

деконструкції або переписування міфу. Жанрова структура роману створюється наративом Пенелопи, яка дивиться на світ через жанровий калейдоскоп, що постійно змінює ракурси художньої репрезентації заради альтернативного перепрочитання міфу. Роман М. Етвуд як приклад творчої та духовної свободи, інтелектуальної сміливості та критичного погляду в роботі з каноном формує нові моделі читання і незаангажовані арт-рецепції. Компаративний огляд інших сучасних творів в американській та українській літературі виявив спільні тенденції феміністичної реміфологізації та вільних жанрових модифікацій. Роман М. Етвуд *The Penelopiad* можна вважати *жанровим маніфестом*, який демонструє, що сучасний роман може бути одночасно міфом і антиміфом, інтимною сповіддю та філософським есе, феміністичною боротьбою та етичним вибором у захисті прав соціально вразливих людей.

Перспективи подальших наукових досліджень вбачаємо у розширенні компаративного аналізу роману *The Penelopiad* з іншими творами сучасної української та світової літератури, що репрезентують стратегії реміфологізації та жанрового переписування класичних сюжетів. Актуальним видається також поглиблене вивчення жанрової поліфонії постмодерного роману в контексті наратології, гендерних студій, феміністичної критики та теорії інтертекстуальності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Агеєва, В. (1999). *Поетеса зламу століть: Творчість Лесі Українки в постмодерній інтерпретації.* Либідь.
2. Агеєва, В. (2011). *Поетика жіночого письма.* Смолоскип.
3. Гундорова, Т. (2005). *Післячорнобильська бібліотека: Український літературний постмодерн*. Критика.
4. Єфремова, О. В. (2023). *Т*рансформація античного міфу у романі Маргарет Етвуд The Penelopiad. *Вісник Маріупольського державного університету. Серія: Філологія,* 29, 15–20. https://doi.org/10.34079/2226-3055-2023-16-29-15-20
5. Єфремова, О. (2024). Трансформація образу Пенелопи у романах Маргарет Етвуд та Костаса Варналіса: порівняльний аспект. *Актуальні питання гуманітарних наук*, 74(1), 252–256. https://doi.org/10.24919/2308-4863/74-1-35
6. Єфремова, О. (2025). Переосмислення патріархальних поглядів Гомера на жіночність у романі Маргарет Етвуд The Penelopiad. *Теоретичні і практичні студії,* 39(2), 210–218. https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2025.39.2.45
7. Забужко, О. (2000). *Казка про калинову сопілку*. Факт.
8. Забужко, О. (2001). *Хроніки від Фортінбраса: Вибрана есеїстика.* Факт.
9. Забужко, О. (2020). *Планета Полин.* Комора.
10. Ленська, С. (2021). Постмодерністська поетика роману М. Етвуд «Пенелопіада». *Філологічні науки,* 34, 5–12. https://doi.org/10.33989/2524-2490.2021.34.250097
11. Aćamović, B. (2020). Replenishing the Odyssey: Margaret Atwood's and John Barth's postmodern epics. *ELOPE: English Language Overseas Perspectives and Enquiries, 17*(1), 41–55. https://doi.org/10.4312/elope.17.1.41-55
12. Argibay Ares, A. (2025). *Penelope within the postfeminist frame: Contemporary retelling to the mythic figure through Margaret Atwood's The Penelopiad and Amanda Elyot's The Memoirs of Helen*. *Amaltea. Revista de Mitocrítica, 17*, e102000. https://doi.org/10.5209/amal.102000
13. Atwood, M. (2005). *The Penelopiad.* Canongate Books.
14. Bakhtin, M. M. (1986). *Speech genres and other late essays* (C. Emerson & M. Holquist, Eds.; V. W. McGee, Trans.). University of Texas Press.
15. Bewes, T. (2022). *Free indirect: The novel in a postfictional age.* Columbia University Press.
16. Bottez, M. (2012). Another Penelope: Margaret Atwood's *The Penelopiad*. *University of Bucharest Review. Literary and Cultural Studies Series, 2*(1), 49–56.
17. *C21 Literature: Journal of 21st-Century Writings*. (n.d.). Open Library of Humanities. https://c21.openlibhums.org
18. Devitt, A. J. (2004). *Writing genres.* Southern Illinois University Press.
19. Genette, G. (1997). *Palimpsests: Literature in the Second Degree* (C. Newman & C. Doubinsky, Trans.). University of Nebraska Press.
20. Hane, I.-G. (2019). Margaret Atwood: The Penelopiad – Rewriting in postmodern feminine literature. *Journal of Humanistic and Social Studies, 10*(2), 197–207.
21. Hauser, E. (2018). "There is another story": Writing after the Odyssey in Margaret Atwood's The Penelopiad*. Classical Receptions Journal, 10*(2), 109–126. https://doi.org/10.1093/crj/clx016
22. Herman, D. (2002). *Story logic: Problems and possibilities of narrative.* University of Nebraska Press.
23. Hutcheon, L. (1988). *A poetics of postmodernism: History, theory, fiction.* Routledge.
24. Kress, G., & van Leeuwen, T. (1996). *Reading images: The grammar of visual design.* Routledge.
25. Kress, G., & van Leeuwen, T. (2001). *Multimodal discourse: The modes and media of contemporary communication.* Arnold.

26. Kristeva, J. (1980). Word, dialogue, and novel. In L. S. Roudiez (Ed.), *Desire in language: A semiotic approach to literature and art* (T. Gora, A. Jardine, & L. S. Roudiez, Trans., pp. 64–91). Columbia University Press.
27. Lisowska, K. (2015). Women and intertextuality: On the example of Margaret Atwood's The Penelopiad. Replay. *The Polish Journal of Feminist Studies, 2*, 45–60. https://doi.org/10.18778/2353-6098.2.03
28. Miller, M. (2012). *The song of Achilles*. Ecco.
29. Miller, M. (2018). *Circe*. Little, Brown and Company.
30. Miller, C. R. (1984). Genre as social action. *Quarterly Journal of Speech, 70*(2), 151–167. https://doi.org/10.1080/00335638409383686
31. Nistandra, N. (2021). Re-writing myth: An analysis of Margaret Atwood's The Penelopiad. University of Bucharest Review. *Literary and Cultural Studies Series, 11*(2), 64–70. https://doi.org/10.31178/ubr.11.2.5
32. Petruș, R.-A. (2024). A postmodernist rewriting of Homer's Penelope: Margaret Atwood's The Penelopiad. *Romanian Journal of English Studies, 21*(1), 89–97. DOI:10.2478/rjes-2024-0008
33. Saroj, G. C. (2021). Reclamation of the narrative for the silenced voice in Margaret Atwood's The Penelopiad. *Literary Studies, 34*(1), 177–191. https://doi.org/10.3126/litstud.v34i01.39538
34. Todorov, T. (1970). *Introduction à la littérature fantastique.* Seuil.
35. Todorov, T. (1976). The origin of genres. *New Literary History, 8*(1), 159–170.
36. University of Amsterdam. (n.d.). *Literature in the 21st Century*. Amsterdam School for Cultural Analysis. Literature in the 21st Century

Дата першого надходження статті до видання: 06.07.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 31.07.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 01.10.2026

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу (CC BY 4.0)

UDC 821.111-31.09:81’42
DOI https://doi.org/10.32782/folium/2026.9.6

“DOUBT OVER CERTAINTY”: FREE INDIRECT SPEECH AS A MARKER OF PSYCHOLOGICAL CRISIS IN ROBERT HARRIS’S *CONCLAVE*

Yakiv Bystrov
Doctor of Philology, Professor,
Vasyl Stefanyk Carpathian National University
ORCID ID 0000-0002-6549-8474
Scopus Author ID 56268636100
yakiv.bystrov@cnu.edu.ua

Uliana Pasechko
Master’s Student at the Faculty of Foreign Languages,
Vasyl Stefanyk Carpathian National University
ORCID ID 0009-0005-6886-0132
ulianapasechko@gmail.com

Key words: *free indirect speech, narrator, character, syntactic markers, stylistic markers, lexical variety, epistemic modality, Robert Harris.*

The article addresses the lexical, grammatical and stylistic features of the functioning of free indirect speech (FIS) in Robert Harris’s novel Conclave. FIS emerges as a pivotal linguo-stylistic device in Robert Harris’s writing, primarily because it merges the detached perspective of a third-person narrator with Cardinal Lomeli’s intimate internal struggles. By using this dual-voice technique, Robert Harris adds psychological depth to the story, paving the way for a complex analysis of inner conflict and the breakdown of strict religious rules. The relevance of the study is determined by the need to examine free indirect speech not only as a syntactic phenomenon, but also as a powerful cognitive and stylistic tool for representing a character’s psychological drama and social criticism in contemporary English-language prose. The aim of this study is to explore how specific language features of free indirect speech are used in Robert Harris’s Conclave to illustrate Cardinal Lomeli’s state of mind. The objectives of the paper are as follows: to outline the concept of FIS, to reveal the peculiarities of the use of epistemic modality; to detect grammatical and stylistic markers of psychological crisis; and to statistically prove the prevalence of uncertainty in the text. The following research methods were used in this study: the descriptive method; the method of lexical-semantic and stylistic analysis; contextual-interpretative analysis; and the method of quantitative calculations and the comparison of the data obtained. The study pays particular attention to how syntactic fragmentation and lexical variety within FIS reflect the protagonist’s inner conflict against the backdrop of the Vatican environment. The results of the research indicate that markers of doubt, as well as the implicit complexity of the text, are the main linguistic mechanisms for representing a crisis of faith and a shift in religious worldview.

"DOUBT OVER CERTAINTY": НЕВЛАСНЕ-ПРЯМЕ МОВЛЕННЯ ЯК МАРКЕР ПСИХОЛОГІЧНОЇ КРИЗИ У РОМАНІ РОБЕРТА ГАРРІСА «CONCLAVE»

Яків Бистров
доктор філологічних наук, професор
Карпатський національний університет імені Василя Стефаника

Уляна Пасечко
студентка магістратури факультету іноземних мов
Карпатський національний університет імені Василя Стефаника

Ключові слова: *невласне-пряме мовлення, наратор, персонаж, синтаксичні маркери, стилістичні маркери, лексична варіативність, епістемічна модальність, Роберт Гарріс.*

У статті окреслено лексичні, граматичні та стилістичні особливості використання невласне-прямого мовлення (НПМ) у романі Роберта Гарріса «Conclave». НПМ виступає ключовим лінгвостилістичним засобом у творчости Роберта Гарріса. Адже насамперед НПМ поєднує об'єктивну точку зору оповідача від третьої особи з особистими внутрішніми конфліктами кардинала Ломелі. Підкреслено, що завдяки техніці подвійного голосу Роберт Гарріс надає оповіді психологічної глибини, створюючи передумови для комплексного аналізу внутрішнього конфлікту та руйнування суворих релігійних правил. Актуальність дослідження зумовлена необхідністю розглянути невласне-пряме мовлення не лише як синтаксичне явище, а й як потужний когнітивний і стилістичний засіб для відображення психологічної драми персонажа та соціальної критики в сучасній англомовній прозі Дослідження має на меті встановити специфіку лексико-стилістичних характеристик НПМ для зображення психологічного стану кардинала Ломелі в романі Роберта Гарріса «Conclave». Виокремлено такі завдання: окреслити поняття НПМ, розкрити особливості використання епістемічної модальности; виявити граматичні та стилістичні маркери психологічної кризи; а також довести статистично перевагу сумніву над впевненістю. У роботі використано такі методи дослідження: описовий метод; метод лексико-семантичного та стилістичного аналізу; контекстуально-інтерпретаційний аналіз; метод кількісних підрахунків. Особлива увага звернена на синтаксичну розірваність та лексичну варіативність у межах НПМ, що відображають внутрішній конфлікт головного героя на тлі подій Ватикану. Результати дослідження свідчать про те, що маркери сумніву, а також імпліцитне ускладнення тексту є основними лінгвістичними механізмами репрезентації кризи віри та зміни світогляду щодо релігії.

Introduction. Free indirect speech (FIS) is widely recognized in modern linguistics and narratology as a powerful cognitive and stylistic device used by the narrator who combines their own objectivity with the character's subjective experiences. Traditional linguistic studies on FIS (I. Bekhta, G. Leech, M. Short, E. Rundquist, A. Benfield, E. Semino) have centered on 19th- and 20th-century literature. Today, modern prose provides new narrative frameworks to explore specific emotional states. Consequently, the relevance of this study lies in addressing a specific academic gap: the comprehensive linguistic-stylistic analysis of FIS as a tool for revealing the doubt over certainty paradigm in modern fiction, particularly as a mechanism for depicting inner psychological drama against the backdrop of an institutional crisis.

The specific features of how epistemic modality and syntactic constructions require further investigation in order to understand the mechanisms involved in capturing the reader's interest. Such research enables the identification of the ways in which FIS is used to convey unspoken utterances.

The concept of «free indirect discourse» functions as a broader umbrella term, encompassing the categories of free indirect thought and free indirect speech. FIS captures character's unspoken utterances to an addressee, whereas FIT expresses only

the internal monologue, reflections and emotions, which remain within the protagonist's mind (Leech & Short, 2007; Lukšić, 2017).

At its core, FIS is a narrative technique that merges the narrator's grammatical framework, specifically through verb tenses and personal pronouns, with the subjective thoughts and emotional perspective of a character. The academic proposes that FIS creates the illusion of capturing a character's unspoken mental states and turning them into text (Rundquist, 2017).

This technique serves to convey intense emotions, such as anxiety, confusion, surprise, doubt, anger, joy or regret, of a character who is unable to express them verbally. FIS is interpreted as a character's speech, woven into the narrator's account, which at the same time retains the characteristics of a live utterance. Moreover, FIS fulfils an important stylistic function in a literary text, as this form allows the character's worldview to be presented without direct quotation and creates a distinctive mode of expression that combines the author's perspective with the character's individual speech (Bekhta, 2012).

FIS is distinct from other types of speech reproduction in the following features: the absence of quotation marks and attributive structures, deictic shifts (temporal, spatial, pronominal), evaluative vocabulary, epistemic modality and expressive coordination (the subjective expressiveness of the narrative is retained through emotional, tonal and lexical features) (Leech & Short, 2007, 2010).

FIS becomes a manifestation of linguistic layering, a synthesis of different perspectives and narrative strategies. The free indirect constructions are based on the interpenetration of the narrator's and the character's discourse, as well as on the superimposition of the author's and the character's points of view (Bekhta, 2004). The FIS form is defined by the manner in which the character's perspective is reproduced, as seen through the prism of the narrator's perspective. In other words, an effect of duality or a two-voiced narrative is created.

Moreover, M. Toolan concludes that epistemic modal adverbs are effective in creating the impression of a dual perspective in free indirect structures, where the reader senses both the narrator's presence and the character's internal reactions to the surrounding reality (Toolan, 2007).

It is widely acknowledged that the structure of FIS contains individual words, phrases, sentences or larger text fragments. First and foremost, in pronominal-temporal transposition, we observe the use of third-person singular pronouns in combination with past verb forms. Preference is given to subjective-evaluative vocabulary, for example, colloquial elements, affirmative and negative statements, interrogative sentences, repetitions. Stylistic markers of FIS most commonly include ellipsis, aposiopesis, anaphora, alliteration, assonance, rhetorical questions, direct addresses, and exclamations (Fludernik, 1993; Banfield, 1982; Khan et al., 2024).

This paper aims to investigate the linguistic markers of FIS that objectify the paradigm of doubt over certainty within Cardinal Lomeli's consciousness in Harris's novel *Conclave.* To achieve the set goal, the following tasks were accomplished:

- to examine how the stylistic duality of FIS functions as a narrative mechanism to reveal the protagonist's psychological crisis;
- to identify the core lexico-semantic markers of doubt in free indirect combinations, specifically focusing on the role of epistemic modal lexemes;
- to analyze grammatical and syntactic patterns, namely hypothetical models, rhetorical questions, deictic shifts, and fragmentation;
- to evaluate the extracted examples to prove the statistical dominance of uncertainty markers.

Material and Methods. The material for this study comprises the text of Robert Harris's novel *Conclave*. Robert Harris is an outstanding English writer of political and historical fiction, whose works have frequently been adapted into successful films. In terms of genre, *Conclave* is a psychological and political thriller, set in a confined space where the main battlefield is the mind of the protagonist. A total of 97 contextual fragments containing FIS were extracted. The research employs a mixed-method approach, combining both qualitative and quantitative analysis. First, the qualitative part uses descriptive, lexical-semantic and syntactic methods to investigate the text. Combined with contextual interpretation, this approach helps identify specific markers of FIS (such as deictic shifts and rhetorical figures) and reveals the character's hidden cognitive states. Second, to confirm these findings, a quantitative method is applied to the 97 selected instances. This involves calculating the frequency of specific words and grammatical models to statistically demonstrate the predominance of uncertainty markers.

Results and Discussion. Robert Harris succeeds in presenting to the reader the consciousness of the novel's main protagonist, the Dean of the College of Cardinals, Jacopo Lomeli. Lomeli's innermost thoughts turn out to contradict the image of a high-ranking religious figure a reader could typically expect. Since the reader could logically or perhaps idealistically assume that the papal conclave is conducted honestly and transparently and the electors adhere to Christian laws, such expectations are subverted. An enormous responsibility for organizing the papal conclave falls on the Cardinal's shoulders. Lomeli experiences a crisis of faith and even

submits a letter of resignation, though the Pope does not accept it at the time; consequently, this leads to profound doubts about his own faith and the Church as a whole. The novel focuses specifically on Lomeli's inner experience, his struggle with doubts, which reveals a crisis, prolonged internal conflicts and a desire to know the answers to countless unspoken questions.

The analysis of Robert Harris's novel *Conclave* reveals that the representation of Lomeli's consciousness is mainly covered by free indirect speech. This is perfectly illustrated in the extract where the protagonist observes other candidates, ponders over Adeyemi's popularity amongst the cardinals and acknowledges his ability to lead the Church: «*Perhaps he was indeed the candidate to unite the Church. He certainly had the largeness of personality required to fill St Peter's Throne*» (Harris, 2016:164). Here, we can observe the core elements of indirect speech, namely: third-person pronoun, past tense, absence of quotation marks and explicit reporting tags, epistemic modality (perhaps, certainly).

The effect of duality, where the author's objective voice blends seamlessly with Cardinal Lomeli's subjective reflections, can be seen in the following excerpt: «*Lomeli wondered what thoughts must be passing through his mind at the prospect. He was far too lofty for gossip or intrigue*» (Harris, 2016: 55). We trace the narrator's voice confirms the protagonist's state of cognitive exploration through the use of the verb ***wondered*** and the modal verb ***must***. However, the second sentence demonstrates not an objective character sketch by the author but an internal utterance of Lomeli himself. Hence, through FIS, Robert Harris shows how Lomeli attempts to overcome his own doubt by relying on an illusory confidence in the perfection of his colleagues.

In *Conclave*, there is frequent use of lexical patterns such as adverbial elements at the beginning of sentences, epistemic lexemes and parenthetical phrases, which lend an emotional and personal tone to the narrative. Lexical structures involving polyphony, empathy, irony and spontaneous reflections of consciousness are prominent in this narrative.

Due to isolation, intrigue, corruption schemes and fabricated stories, Lomeli's mind becomes filled with paranoia. Linguistically, this is expressed through epistemic lexemes*: perhaps, maybe, no doubt, sure, might, could, would, possible, be likely to, probably, certainly.* In the analyzed fragments of FIS, we observe an accumulation of modal phrases: «***No doubt*** *they were trying to memorize the figures... Or* ***perhaps*** *they were simply savouring the only record there would ever be...*» (Harris, 2016: 152); «*A pair of dark eyes were watching him.* ***Perhaps*** *the fellow could lip-read? Anything was* ***possible***» (Harris, 2016: 286). These modal words indicate a shift in Lomeli's consciousness from the stage of observation to a stream of hypotheses. At first, the Cardinal expresses distrust of his colleagues, who might have been spreading rumours. In the second example, Lomeli doubts whether the bus driver could have overheard the conversation with Bellini about the crisis in the Church. He clearly did not want the outside world to know the truth that the voters were unable to reach a decision, given that there had already been as many as six ballots.

During the study, we felt the need to highlight the development of the paradigm of doubt over certainty. It illustrates a shift away from dogmatic beliefs, which can lead to intellectual stagnation and foster dogmatism. In *Conclave*, doubt functions as a tool for active self-reflection, ultimately leading to the shattering of the illusion of certainty. Lomeli finds himself at the centre of responsibility, discovery and deception, with various circumstances only increasing his distrust. The painful transition from dogmatic conviction to doubt is presented as an awakening. It is precisely in the FIS that Harris shows that an environment corrupted by the certainty of ambition and impunity triggers the emergence of doubt, which becomes the sole mechanism for Lomeli to maintain moral clarity.

An analysis of the lexemes in the structures of FIS identifies the lexical-semantic group that confirms a clear predominance of doubt over certainty. Quantitative analysis indicates a dominance of characteristics of hypotheticality and epistemic modality. The highest frequency is attributed to the modal verbs of the conditional mood *would* – 30% and *could* – 18%, as well as the epistemic adverb *perhaps* – 14.4% (see Figure 1). In light of these findings, Lomeli's thinking occurs mainly on a hypothetical level. His consciousness is not based on religious dogma, but instead constantly develops alternative scenarios, assumptions and doubts. We observe that lexemes expressing absolute certainty account for only 12%. This significant imbalance is evidence of the Cardinal's lack of faith. It shows the vulnerability of a person in doubt, marking a deep psychological rift in Lomeli's consciousness.

Beyond lexical choices, the paradigm of doubt over certainty in Lomeli's narrative is structurally embedded through complex grammatical and stylistic shifts. One of the notable syntactic markers of FIS in the analysed examples is temporal deixis, where present-oriented temporal indicators are deliberately combined with past-tense narration. The purpose of this is to reflect the protagonist's cognitive dissonance, which occurs in real

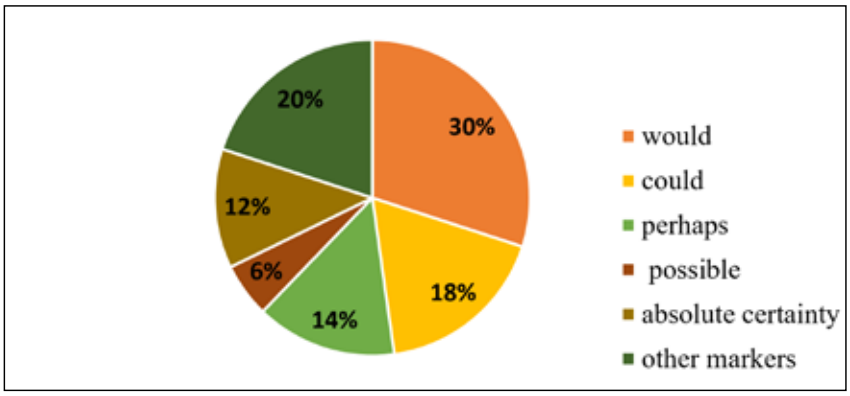

Fig. 1. Frequency of modal words and adverbs in FIS

time. This technique clearly conveys the tension between the inevitability of the event and the protagonist's deep uncertainty: «*Now that the moment had arrived, he was not sure what name to write*» (Harris, 2016: 294). While the narrator sets the scene using past-tense verbs, the deictic marker ***now*** immerses us into Lomeli's mind. By merging these two perspectives, the grammar itself illustrates his internal crisis and profound state of doubt.

Furthermore, the protagonist's inner turmoil is often conveyed through subjunctive clauses. For example: «*If only he had experienced life in an ordinary parish, just for a year or two!*» (Harris, 2016: 38). We see Lomeli's doubts about his own competence. As the second-highest authority after the Pope, he becomes responsible for the crucial election of a successor, as a crisis within the Church begins to take shape. The cardinals are very concerned that the voting might be delayed for a long period, which could expose a rift publicly. The hypothetical wish, expressed in an exclamatory manner, reveals to the reader Jacopo's true emotions and aspirations.

A parallel example can be found in next sentences: «*On past form, if he was not careful, he would have to take to his bed for a day or two. Perhaps he should?*» (Harris, 2016: 265); «*It was hard not to be impressed. If a man had that strong a sense of destiny, perhaps he had indeed been chosen? Perhaps he had been given a sign, invisible to the rest of them?*» (Harris, 2016: 55). It is important to mention that Harris is prone to adding modal phrases after conditionals. This method creates a double layer of doubt. Cardinal Lomeli can no longer endure the stressful reality. He fails to keep track of the objective facts and therefore begins to construct hypothetical scenarios in his mind.

One of the most striking stylistic markers of Lomeli's psychological crisis is the implementation of rhetorical questions within FIS. This syntactic device allows the author to convey the character's inner dialogue and moral dilemmas without directly introducing verbs of perception. The following example is illustrative, in which Cardinal reflects on the nature of power and human ambition during the papal election:

«*Who could blame a man if he felt exhilarated at the prospect of being the vehicle of such a manifestation of the Divine Will?*» (Harris, 2016: 158). Lomeli attempts to overcome his own doubts regarding the purity of the candidates' motives. This clash between vocabulary items ***exhilarated*** and ***Divine Will*** gives rise to the protagonist's cognitive and existential dissonance.

In addition, repeated rhetorical questions serve as a powerful device in the text. Throughout the work, rhetorical questioning emerges as a structural marker of profound uncertainty, a dynamic perfectly captured in the following excerpts: «*What if God had a plan for him? Could that explain why he had been seized by that extraordinary impulse in St Peter's?*» (Harris, 2016: 127); «*How were they to continue with their deliberations after what had occurred? But equally, how were they to stop?*» (Harris, 2016: 321); «*What sin therefore did she have to confess? Where was her guilt?*» (Harris, 2016: 201). The character's rational thinking is literally paralyzed. Through FIS, we can trace how Lomeli's consciousness may split. He desperately tries to find a foothold, which has led to a sense of loneliness and psychological vulnerability. The technique of rhetorical questions succeeds in recreating the dialogisation of Lomeli's consciousness, where there is no boundary between the narrator and the protagonist.

The following passage reflects this dynamic particularly well: «*He contemplated the mess. Shavings, sawdust, crates, cartons, strips of underlay. Particles of timber and fabric swirling in the shafts of light. Hammering. Sawing. Drilling. He felt suddenly appalled. Chaos. Unholy chaos. Like a*

building site. And in the Sistine Chapel!» (Harris, 2016: 215). In the process of preparing for the election in the Sistine Chapel, Lomeli experiences not only the external chaos of the temporary structure being erected in the historical building but an inner spiritual turmoil as well. Through fragmentation and nominative sentences, Harris reflects Lomeli's inner conflict.

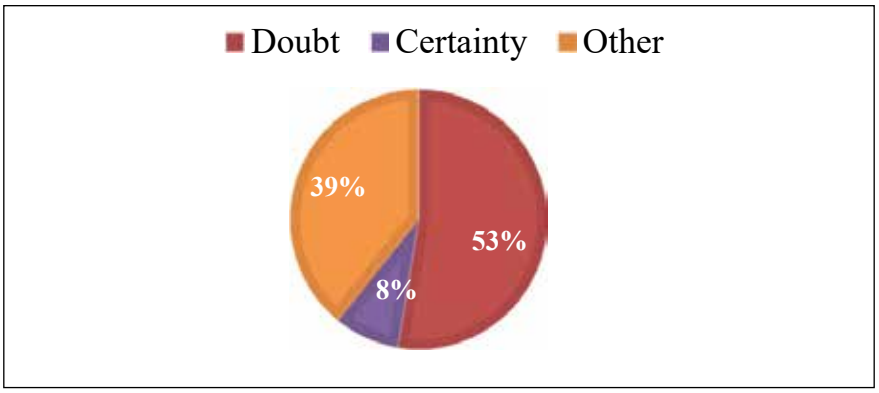

Fig. 2. Percentage of free indirect markers in *Conclave*

To study and systematize FIS used in the novel, an analysis was conducted on 97 instances of free indirect speech. The statistical distribution presented in Figure 2. yields the following results: markers of doubt constitute the majority – 52.6% in the character's cognitive dimension, whilst markers of certainty account for only 8.2%. In an institution where absolute dogmatic certainty is a fundamental requirement of a leader, the protagonist's consciousness is dominated by hesitation, epistemic ambiguity and questions. The remaining 39.2% consist of neutral or descriptive parts of the internal narrative. Ultimately, this analysis reinforces the pragmatic function of FIS in the novel: it quantitatively exposes the profound dissonance between the public façade of a confident Catholic cardinal and the reality of a deeply conflicted, doubting private individual.

Conclusions. The linguistic analysis of free indirect speech in Robert Harris's *Conclave* demonstrates that narrative duality is heavily utilized to reflect Cardinal Lomeli's internal psychological crisis. The transition of the protagonist's worldview is linguistically framed through the emergence of the paradigm of doubt over certainty. Quantitative analysis shows that markers of doubt in internal unspoken speech predominate over the lexicon of certainty, confirming the doubt over certainty paradigm. Lexically, this is realized through a high density of epistemic modal lexemes. Syntactically, Lomeli's cognitive dissonance is conveyed via unrealistic and hypothetical models, high-frequency rhetorical questions and syntactic fragmentation. Furthermore, deictic shifts successfully blur the boundaries between the narrator's objective report and the character's subjective panic.

Ultimately, doubt in *Conclave* is not presented as a linguistic weakness, but as a complex cognitive tool. Future research could explore a comparative analysis of FIS alongside alternative forms of representing another's speech and thought, investigating how various discourse strategies objectify cognitive dissonance in modern literature.

Конфлікт інтересів: Бистров Я. є головним редактором журналу. Для забезпечення незалежності редакційного процесу рукопис розглядався уповноваженим редактором, який не перебував у підпорядкуванні автора та не мав конфлікту інтересів. Автор не брав участі у відборі рецензентів, процесі рецензування та прийнятті рішення щодо публікації статті. Рукопис пройшов стандартну процедуру подвійного сліпого рецензування.

BIBLIOGRAPHY

1. Бехта, І. А. (2004). *Дискурс наратора в англомовній прозі: монографія*. Грамота.
2. Бехта, І. А. (2012). Дискурсна зона персонажа у фактурі художнього тексту. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія: Філологічна, 29*, 248–250.
3. Banfield, A. (1982). *Unspeakable sentences: Narration and representation in the language of fiction*. Routledge & Kegan Paul.
4. Fludernik, M. (1993). *The fictions of language and the languages of fiction*. Routledge.
5. Harris, R. (2016). *Conclave*. Hutchinson.
6. Khan, K. U., et al. (2024). Voices entwined: The stylistic and thematic significance of free indirect discourse in Austen's writing. *Journal*

of Applied Linguistics and TESOL (JALT), 7(4), 1591–1618.
7. Leech, G. N., & Short, M. (2007). *Style in fiction: A linguistic introduction to English fictional prose*. Pearson Education.
8. Leech, G. N., & Short, M. (2010). *Style in fiction: A linguistic introduction to English fictional prose*. Pearson Longman.
9. Lukšić, S. (2017). Uses of the category of free indirect thought presentation in Virginia Woolf's novel To the Lighthouse. *Hum, 12*(17-18), 326–341.
10. Rundquist, E. (2017). *Free indirect style in modernism*. John Benjamins Publishing Company. https://doi.org/10.1075/lal.29
11. Toolan, M. (2007). *Narrative: A critical linguistic introduction* (2nd ed.). Routledge.

Дата першого надходження статті до видання: 22.07.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 17.08.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 01.10.2026

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу (CC BY 4.0)

УДК 821.09-2(100)“18/19”
DOI https://doi.org/10.32782/folium/2026.9.7

ДРАМАТУРГІЯ МЕЖІ XIX – XX СТОЛІТЬ: ХУДОЖНІ ПОШУКИ ТА ЕСТЕТИЧНІ ТРАНСФОРМАЦІЇ (НА МАТЕРІАЛІ ТВОРЧОСТІ Г. ІБСЕНА, Б. ШОУ ТА М. МЕТЕРЛІНКА)

Оксана Вечірко
кандидат філологічних наук, доцент,
Центральноукраїнський державний університет імені Володимира Винниченка
ORCID ID 0000-0002-7326-167X
Web of Science Researcher ID JCN-8299-2023
o.l.vechirko@cuspu.edu.ua

Марія Фока
доктор філологічних наук, професор,
Центральноукраїнський державний університет імені Володимира Винниченка
ORCID ID 0000-0001-9172-4642
Scopus ID 57908279000
Web of Science Researcher ID AAR-9459-2020
m.v.foka@cuspu.edu.ua

Ключові слова: *модернізм, «нова драма», Г. Ібсен, Б. Шоу, М. Метерлінк, інтелектуально-аналітична драма, драма ідей, символістська драма, драматичний конфлікт, європейський театр.*

У статті досліджено феномен «нової драми» кінця XIX – початку XX ст. як важливого етапу трансформації європейської драматургії, зумовленого глибокими соціальними, культурними та філософськими змінами доби. Розглянуто вплив ідей ірраціоналізму, інтуїтивізму та психоаналізу на формування модерністського світогляду й оновлення художніх принципів драматичного мистецтва. Визначено основні передумови виникнення «нової драми», серед яких криза традиційної драматичної моделі, посилення соціальних суперечностей, загострення проблеми особистої свободи, відчуження та духовної кризи людини. З’ясовано особливості поетики «нової драми»: перенесення акценту із зовнішньої дії на внутрішній світ персонажа, психологізацію конфлікту, інтелектуалізацію діалогу, використання підтексту, символіки, психологічних пауз і відкритого фіналу. Особливу увагу приділено трансформації взаємодії між драматичним твором і глядачем, який залучається до самостійного осмислення порушених проблем.

На матеріалі творчості Г. Ібсена, Б. Шоу та М. Метерлінка простежено різні шляхи оновлення драматургії. Проаналізовано інтелектуально-аналітичну модель Г. Ібсена та проблему особистісної свободи в драмі «Ляльковий дім»; особливості «драми ідей» Б. Шоу, його принцип парадоксу й утвердження самореалізації особистості у п’єсі «Пігмаліон»; символістську концепцію М. Метерлінка та філософське осмислення щастя, духовного пізнання й людських цінностей у драмі-феєрії «Синій Птах». Обґрунтовано, що, попри відмінність художніх методів, творчість трьох драматургів об’єднує прагнення переосмислити місце людини у світі та активізувати інтелектуальну й моральну рефлексію глядача. Доведено, що «нова драма» стала визначальним чинником розвитку модерної європейської драматургії та заклала основи подальших пошуків у театрі XX ст.

DRAMA AT THE TURN OF THE 19TH AND 20TH CENTURIES: ARTISTIC EXPLORATIONS AND AESTHETIC TRANSFORMATIONS (BASED ON THE WORKS OF H. IBSEN, B. SHAW, AND M. MAETERLINCK)

Oksana Vechirko
Candidate of Philological Sciences, Associate Professor,
Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State University

Mariia Foka
Doctor of Philology, Professor,
Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State University

Key words: *modernism, "new drama", H. Ibsen, B. Shaw, M. Maeterlinck, intellectual-analytical drama, drama of ideas.*

This paper deals with the phenomenon of "new drama" in the late 19th and early 20th centuries as an important stage in the transformation of European drama, driven by the profound social, cultural, and philosophical changes of the era. It examines the influence of the ideas of irrationalism, intuitionism, and psychoanalysis on the formation of a modernist worldview and the renewal of the artistic principles of dramatic art. The study identifies the main preconditions for the emergence of the "new drama," including the crisis of the traditional dramatic model, the intensification of social contradictions, the escalation of the issue of personal freedom, alienation, and the spiritual crisis of the individual. The distinctive features of the poetics of the "new drama" are examined: a shift in emphasis from external action to the inner world of the character, the psychologization of conflict, the intellectualization of dialogue, and the use of subtext, symbolism, psychological pauses, and open endings. Particular attention is paid to the transformation of the interaction between the dramatic work and the audience, which is drawn into an independent reflection on the issues raised.
Based on the works of H. Ibsen, B. Shaw, and M. Maeterlinck, this study traces various paths toward the renewal of drama. The paper analyzes H. Ibsen's intellectual-analytical model and the issue of personal freedom in the play "A Doll's House"; the distinctive features of B. Shaw's "drama of ideas," his principle of paradox, and the affirmation of personal self-realization in the play "Pygmalion"; M. Meterlinck's Symbolist concept and his philosophical reflection on happiness, spiritual knowledge, and human values in the fairy-tale drama "The Blue Bird". It is argued that, despite differences in artistic methods, the works of these three playwrights are united by a desire to rethink humanity's place in the world and to stimulate the audience's intellectual and moral reflection. It is demonstrated that the "new drama" became a defining factor in the development of modern European drama and laid the foundations for further explorations in 20th-century theater.

Вступ. Межа XIX–XX століть – період глибоких соціальних, культурних і філософських змін, які докорінно змінили світогляд людей та вплинули на розвиток літератури, мистецтва й театру. У цей час стрімко розвиваються промисловість і науково-технічний прогрес, формується індустріальне суспільство, посилюються соціальні суперечності, активізуються боротьба за права робітників і жіночі рухи. У таких умовах людина дедалі частіше переживає почуття самотності, відчуження та невпевненості в майбутньому. У царині філософії поширюються нові ідеї, які ставлять під сумнів раціональне пояснення світу. Так, на зміну «філософії розуму» приходить «філософія життя», яка проголошує першоосновою буття життєву стихію, що не піддається раціональному пізнанню й осягається ірраціонально – за допомогою інтуїції. Філософія ірраціоналізму А. Шопенгауера, інтуїтивізм А. Бергсона та психоаналітична теорія З. Фройда стали філософським підґрунтям для формування нових літературних течій і художніх напрямів межі

XIX–XX ст. Саме ці ідеї сприяли виникненню модернізму – мистецького напряму, що відмовився від традиційних принципів реалізму та зосередив увагу на внутрішньому світі людини, її психології, інтуїції, підсвідомому й духовних пошуках.

Порубіжжя XIX–XX століть – час активного розвитку драматичного мистецтва і серйозних змін у драматургічних практиках. Відбувається криза класичної драматичної моделі, яка ґрунтувалася на чіткому сюжеті, єдності дії, причинно-наслідкових зв'язках і завершеному конфлікті. Ці докорінні трансформації дістали назву «нова драма», виникнення якої було зумовлене не лише змінами в художній свідомості, а й глибокими соціальними, філософськими та культурними процесами доби. На відміну від традиційної драматургії, у центрі якої перебував конфлікт характерів і зовнішня дія, «нова драма» зосереджується на внутрішньому світі людини, її духовних пошуках, моральних суперечностях і світоглядних кризах. Особистість перестає розглядатися як типовий представник певного соціального середовища і постає як унікальний духовний феномен, через який осмислюються універсальні проблеми людського буття.

Методичні аспекти драматургії межі століть у різний час розглядали І. Голубішко, О. Кеба, П. Шулик (2006); О. Пронкевич (2013). Проблеми рецепції та перекладу творчості Б. Шоу в українській літературі, а також інтерпретації дійсності як дискурсу в його драматургії вивчала Ю. Дяків (2012). Предметом дослідження Л. Горболіс (2025) стали літературно-критичні праці Б. Шоу, М. Метерлінка, М. Вороного та Лесі Українки, у яких розкрито погляди критиків на «нову драму» і театр кінця XIX – початку XX ст. Водночас системний аналіз «нової драми» крізь призму взаємозв'язку соціально-філософських змін кінця XIX – початку XX ст. та трансформація її поетики на матеріалі творів Г. Ібсена, Б. Шоу та М. Метерлінка залишається недостатньо дослідженим.

З огляду на це мета студії полягає в комплексному аналізі феномену «нової драми» кінця XIX – початку XX ст., визначенні соціально-філософських передумов її виникнення, з'ясуванні основних особливостей поетики та художньо-естетичних принципів, а також дослідженні трансформації драматичного конфлікту, образу героя й нових форм взаємодії між драматичним твором і глядачем на матеріалі творчості знакових драматургів цього періоду –Г. Ібсена, Б. Шоу та М. Метерлінка.

Матеріал і методи дослідження. Методологічну основу дослідження становить насамперед комплексний підхід та історико-літературний метод – для аналізу «нової драми» в контексті соціально-філософських і культурних змін межі XIX–XX ст.; компаративний аналіз – у процесі зіставлення художніх моделей драматургії Г. Ібсена, Б. Шоу та М. Метерлінка; структурно-поетикальний метод – для аналізу специфіки драматичного конфлікту, образу герою, підтексту, композиційних особливостей тощо.

На межі XIX–XX ст. європейська драматургія зазнала докорінних змін, зумовлених кризою традиційної реалістичної драми та потребою художнього осмислення нових суспільних, філософських і психологічних викликів епохи. Саме в цей період формується феномен «нової драми», представники якої відмовляються від зовнішньої видовищності, гострої інтриги та однозначних розв'язок, натомість зосереджуючи увагу на внутрішньому світі людини, її моральному виборі, духовних пошуках і складних взаєминах із суспільством. Особливого значення набувають інтелектуальна дискусія, психологічний аналіз, символіка та відкритий фінал як засоби художнього осмислення сучасності. У цьому контексті творчість Г. Ібсена, Б. Шоу та М. Метерлінка репрезентує різні шляхи оновлення драматургії, що визначили подальший розвиток європейського театру. У цьому контексті постає актуальність дослідження, що зумовлена необхідністю цілісного осмислення феномену «нової драми» як одного з ключових явищ європейської культури межі XIX–XX ст. в контексті змін її художньої парадигми.

Результати та обговорення. Однією з визначальних рис нової драматургії стає переосмислення природи драматичного конфлікту. Якщо традиційний театр будувався на зіткненні індивідуальних характерів, то драматурги нового покоління, передусім Г. Ібсен, змістили центр уваги на конфлікт ідей, світоглядних позицій і суспільних цінностей. Особиста трагедія героя набуває значення соціального узагальнення, оскільки розкриває закономірності функціонування суспільства, його моральних і правових засад. Для прикладу, у драмі «Ляльковий дім» історія Нори Хельмер виходить за межі приватного сімейного конфлікту й постає художнім осмисленням становища жінки в патріархальному суспільстві, де особистість змушена підпорядковуватися усталеним соціальним нормам. У цьому контексті завдання драматурга полягає не лише у відтворенні людських переживань, а й у стимулюванні інтелектуальної рефлексії глядача, який має і співпереживати героям, і осмислювати глибинні причини їхніх конфліктів.

Відповідно змінюється і поетика драматичного твору. Так, зовнішня інтрига, динамічна дія та ефектні сюжетні повороти поступаються

місцем психологічній напрузі, внутрішньому діалогу й моральним дискусіям. Події набувають умовного характеру, а сама драма дедалі більше функціонує як метафора духовного життя людини. Особливого значення набувають діалоги, підтекст, психологічні паузи, мовленнєві особливості персонажів, через які розкриваються їх внутрішні конфлікти. Така художня модель зумовила й нові вимоги до театрального мистецтва, насамперед до акторської гри, що мала відтворювати найтонші психологічні стани та створювати ілюзію справжнього життя на сцені.

Не менш суттєвими стали зміни у взаємодії між сценою та глядачем. Театр «нової драми» прагнув максимальної сценічної достовірності, створюючи ефект безпосереднього спостереження за реальним життям персонажів. Саме тому в театральній практиці утверджується принцип сценічної ілюзії: темний глядацький зал, природність сценічної поведінки акторів, увага до побутових деталей і психологічної правдивості сприяли тому, що глядач уже не залишався стороннім спостерігачем, а ставав співучасником внутрішньої дії, залученим до морального й інтелектуального осмислення драматичного конфлікту. Важливою художньою особливістю «нової драми» є відкритий фінал, у якому конфлікт не отримує остаточного розв'язання із завершенням сценічної дії, а продовжується поза її межами, спонукаючи глядача до самостійного осмислення порушених проблем, можливих наслідків і формування власних висновків.

Водночас «нова драма» активно інтегрувала естетичні здобутки модернізму – символізму, неоромантизму, імпресіонізму та інших течій. Унаслідок цього творчість кожного драматурга виробила власну художню модель: інтелектуальний театр Г. Ібсена, символістська драматургія М. Метерлінка чи театр парадоксів Б. Шоу стали самобутніми явищами європейської культури, що засвідчили багатовекторність розвитку драматичного мистецтва на межі століть.

Г. Ібсен – класик норвезької та світової літератури, один із тих митців, який став знаковою постаттю своєї епохи, а започаткована ним система драматургічних принципів, означена терміном «ібсенізм», справила вагомий вплив на розвиток світового театру та літератури. Основними ознаками його драматургії є психологізм, соціальна проблематика, реалістичність, інтелектуально-аналітична композиція та відкритий фінал. Його п'єси зосереджені на внутрішньому світі людини, її духовному конфлікті й боротьбі за особистісну свободу.

К. Ніколенко, аналізуючи естетичні погляди Б. Шоу, викладені в його програмній статті «Квінтесенція ібсенізму», наголошує, що англійський драматург відзначав таке: «провідним способом розгортання дії та сюжету в п'єсах Г. Ібсена є дискусія, у якій знайшли відбиток психологічні колізії й важливі суспільно-філософські питання. Вона фактично стала духовним центром п'єси, довкола якого зосереджувалися всі просторово-часові зв'язки й стосунки між персонажами. Використання дискусії для розкриття ідейного змісту драматичного твору вплинуло й на композицію, сюжет, характери, конфлікти» (Ніколенко, 2017: 40).

Композиція п'єс норвезького драматурга має інтелектуально-аналітичний характер. Аналітизм композиції творів Г. Ібсена полягає в тому, що майже всі його п'єси розпочинаються показом зовнішньої ілюзії щастя, а закінчуються катастрофою. На початку твору читач спостерігає за Норою, яка постає життєрадісною, веселою та безтурботною, її взаємини з чоловіком, який називає її то «білочкою», то «жайворонком», справляють враження гармонійної сімейної ідилії, але впродовж розповіді читач дізнається про вчинок дружини, яким вона сама, до певного часу, пишається, адже вона врятувала від хвороби свого чоловіка: «Отож… я також маю чим пишатись і тішитися. Бо це я врятувала Торвальдові життя» (Ібсен, 1930: 28). Однак гроші на лікування Нора отримала, підробивши підпис свого батька, якого вона теж хотіла вберегти від надмірних хвилювань: «це було неможливо, тато лежав хворий. Коли б я попросила його підписати, то я мусіла сказати йому, що мій чоловік смертельно хворий, коли він сам був тяжко слабий?» (Ібсен, 1930: 28).

Почуття тривоги головної героїні посилюється в п'єсі поступово, у розмові з Крогстадом вона зауважує: «невже дочка не має права врятувати свого старого, тяжко хворого батька від тривоги і горя, або жінка не має права врятувати від смерті свого чоловіка?» (Ібсен, 1930: 29). На жаль, такої жертви не оцінив чоловік Нори, жорстоко повівшись із нею, після того, як дізнався про її вчинок.

У фіналі твору Нора усвідомлює, що все своє життя намагалася спочатку подобатися батьку, а згодом чоловіку, і в бажанні відповідати їхнім ідеалам загубила себе: «коли я жила вдома, з татом, він викладав мені усі свої погляди, і в мене були ті самі, якщо ж у мене були інші, я їх приховувала, – йому б це не сподобалось. Він називав мене своєю лялечкою-дочкою, грався мною, як я своїми ляльками». Дорікаючи чоловіку, вона говорить: «Ти все влаштовував за своїм смаком, і в мене став твій смак, або я тільки вдавала, що це так» (Ібсен, 1930: 66). Її життя в мить знецінюється: «Коли я озиралась назад, то мені здається, що я жила тут, як той старець: мене

годували, а я мусіла розважати за це тебе, Торвальде… І ти, і тато мій – обоє вчинили великий гріх проти мене…» (Ібсен, 1930: 66).

Г. Ібсен розкриває головну причину внутрішньої кризи Нори: усе життя вона підлаштовувалася під очікування спочатку батька, а потім чоловіка, не маючи можливості бути собою: «але весь наш дім був ніщо як велика лялькова хата. Там я була твоєю дружиною, так само, як удома я була лялькою-дитиною батькові» (Ібсен, 1930: 67). Усвідомлення того, що її особистість була пригнічена, а власні думки й бажання залишалися прихованими, змушує героїню переосмислити своє минуле. Саме це прозріння стає переломним моментом, який спонукає Нору відмовитися від ролі «ляльки» та розпочати пошук власної ідентичності й свободи, і жінка бачить для себе вихід: вона твердо переконана почати все з початку самостійно, із самовиховання, саморозвитку й самореалізації. Вона відчуває в собі сили та твердість духу: « я повинна подбати, щоб виховати себе саму. Ти не така людина, щоб допомогти мені. Я сама повинна попрацювати коло цього. Через те я виїду від тебе» (Ібсен, 1930: 67).

Інший видатний представник англійської драматургії цього періоду – Б. Шоу – був не лише прихильником і творцем «драми ідей» – проблемної, гостросоціальної п'єси. На відміну від багатьох інших представників «нової драми», він умів говорити про серйозні суспільні проблеми дотепно, з гумором і парадоксальністю. Як відзначає Ю. Дяків, в «основі творчих устремлінь Б. Шоу – прагнення розвинути у своїх потенційних реципієнтів уміння критичного мислення, спонукати їх до перегляду своїх світоглядних позицій, вказати життєві орієнтири. У драмі ідей він убачав органічну перехідну ланку до нової ери розвитку театрально мистецтва» (Дяків, 2012: 167). Основним художнім інструментом драматургії Б. Шоу був парадокс, автор не давав готових відповідей, а провокував інтелектуальний конфлікт, у якому глядач сам мав дійти висновків.

У своїй п'єсі «Пігмаліон» Б. Шоу переосмислив давньогрецький міф, перетворивши його на сучасну історію про цінність людської особистості, можливості самореалізації та розкриття її внутрішнього потенціалу.

Професор фонетики Генрі Хіггінс, виступаючи в ролі своєрідного Пігмаліона, укладає з полковником Пікерінгом парі щодо проведення наукового експерименту. За кілька місяців він прагне навчити вуличну торговку квітами Елізу Дулітл правильної літературної вимови та манер, щоб її можна було прийняти за представницю аристократичного кола. Експеримент Хіггінса завершується блискучим успіхом: у процесі навчання Еліза не лише опановує правильну вимову й світські манери, а й розкриває свої інтелектуальні здібності, силу характеру та почуття власної гідності.

«Пігмаліон» – це блискуча комедія, але комедія не стільки розважальна, скільки соціальна. Попри комедійний характер п'єси, між героями поступово зароджуються почуття, хоча вони не завжди усвідомлюють їх. Однак Б. Шоу свідомо відмовляється від традиційного для драматургії фіналу зі шлюбом між «Галатеєю» і «Пігмаліоном». Галатея, яка, за міфом, має бути покірною своєму творцю, у комедії англійського драматурга бунтує проти свого Пігмаліона – проти його егоїзму, грубості, жорстокості: «о, коли я здумаю, як то я повзала у вас під ногами та як ви мене попихали та всіляко узивали» (Шоу, 2009: 460). Еліза протестує проти того, що її сприймали лише як річ, ляльку: «ви не можете забрати ті знання, що дали мені. Ви самі казали, що я маю чуліше вухо, ніж у вас. І ще я можу бути чемною та доброзичливою з людьми, на що ви нездатні» (Шоу, 2009: 460). Для головної героїні одруження з Хіггінсом не є кінцевою метою, адже вона прагне насамперед особистої незалежності, самоповаги та свободи.

Жанрові особливості п'єси-дискусії зумовлюють гостру полемічність висловлювань і вчинків персонажів, які стають носіями різних світоглядних позицій та ідей. Тож парадоксальність «Пігмаліона» полягає в тому, що Б. Шоу переосмислює античний міф і руйнує традиційні драматургічні схеми: зовнішнє перевтілення приводить до внутрішнього визволення героїні, а замість романтичного фіналу автор утверджує ідею особистої свободи, самоповаги та незалежності людини.

Один із шляхів оновлення драматургії межі XIX–XX ст., пов'язаний із заснуванням символістської драми, провідним представником якої став М. Метерлінк. Письменник був переконаний, що людина повинна навчитися бачити не зовнішню форму речей, а їх приховану сутність, адже лише так можна пізнати істину й відкрити справжній сенс життя. У драмі-феєрії «Синій Птах» звичайні речі, явища природи й тварини мають душу та власний характер, а це підкреслює думку, що весь світ живий і взаємопов'язаний.

Подорож Тільтіля і Мітіль символізує духовне пізнання: діти стають «ясновидцями», які навчаються бачити красу й глибокий сенс у повсякденності. М. Метерлінк наголошує на цінності простих речей – хліба, води, вогню, сім'ї, любові, спогадів, природи. Людина повинна ставитися до них із вдячністю, адже саме вони становлять основу її життя. Автор наголошує, що щастя

неможливо знайти в насолодах і багатстві, т. зв. найтовстіші Земні Блаженства – Блаженство Бути Багатим, Блаженство Володіти, Блаженство Вдоволеного Честолюбства та ін. – не роблять людину по-справжньому щасливою, а лише створюють ілюзію щастя.

У фіналі твору образ Синього Птаха символізує мрію, надію та прагнення людини до щастя: «Якщо Синій Птах здатний принести Людині Щастя, яке так важко знайти, хай він летить, і хай на Землі Добрих та Щасливих стає більше й більше. Хай відсьогодні кожна Людина шукає і знаходить цього чарівного Птаха!» (Метерлінк, 2011: 254). Пошуки Синього Птаха в різних місцях показують, що воно не існує як матеріальна річ і зникає, якщо його намагаються «замкнути». Справжнє щастя полягає в доброті, любові, гармонії з природою та вмінні бачити красу поруч із собою та здатності дарувати добро іншим.

Висновки. «Нова драма» на межі XIX–XX ст. стала важливим етапом оновлення світової драматургії, оскільки змістила центр уваги із зовнішньої дії на внутрішній світ людини, її духовні пошуки, моральний вибір і гострі суспільні проблеми. Зокрема, Г. Ібсен утвердив інтелектуально-аналітичну драму, у якій через психологічний конфлікт і дискусію порушуються питання свободи особистості та права людини на самореалізацію. Своєю чергою, Б. Шоу розвинув «драму ідей», поєднавши соціальну проблематику з парадоксом, гумором і відкритою полемікою, а М. Метерлінк збагатив драматургію символістським світобаченням, утверджуючи думку про духовне пізнання світу та справжню природу людського щастя. Незважаючи на відмінність художніх методів, усіх трьох митців об'єднує прагнення змусити глядача не лише співпереживати героям, а й осмислювати власне життя, моральні цінності та місце людини у світі. Саме тому їхня творчість стала визначальним чинником розвитку модерної європейської драматургії й зберігає свою актуальність донині. Дослідження «нової драми» межі століть відкриває широкий простір для нових наукових пошуків, зокрема гендерних та компаративних студій.

ЛІТЕРАТУРА

1. Голубішко, І., Кеба, О., & Шулик, П. (2006). Драматургія кінця XIX–XX ст. (Г. Ібсен, Б. Шоу, Б. Брехт). Абетка НОВА.
2. Горболіс, Л. (2025). «Нова драма» і театр у світовому літературно-критичному дискурсі кінця XIX – початку XX ст. Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського, 36(75), 7–12. DOI: https://doi.org/10.32782/2710-4656/2025.1.2/02
3. Дяків, Ю. (2012). Драматургія Бернарда Шоу: дискурсивна дійсність та її інтерпретація. *Наукові записки [Національного університету «Острозька академія»]*, *Сер. : Філологічна, 27,* 167–169.
4. Дяків, Ю. (2013). Художній доробок Бернарда Шоу в українськомовних інтерпретаціях. *Актуальні питання гуманітарних наук, 4,* 143–149.
5. Ібсен, Г. (1930). Вибрані твори (В. Гладка & К. Корякіна, пер.). Державне видавництво України (Оригінал опубліковано у 1879 році).
6. Метерлінк, М. (2011). *Синій птах* (Н. Павловська, пер.). АВІАЗ. (Оригінал опубліковано у 1908 році).
7. Ніколенко, К. (2017). Естетичні погляди Б. Шоу в статті «квінтесенція ібсенізму»: інтертекстуальний аспект. *Філологічні науки*, *27,* 39–48.
8. Пронкевич, О. (2013). *«Нова драма» кінця XIX – початку XX ст.* Вид-во ЧДУ ім. Петра Могили.
9. Шоу, Б. (2009). Вибрані твори (О. Мокровольський, пер.). Вид-во ФОП Жупанського. (Оригінал опубліковано у 1914 році).

Дата першого надходження статті до видання: 24.07.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 19.08.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 01.10.2026

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу (CC BY 4.0)

УДК 811.111’42’373.612.2:821.111](045)
DOI https://doi.org/10.32782/folium/2026.9.8

МОТИВ ЕМПАТІЇ У РОМАНІ КАДЗУО ІШІҐУРО “KLARA AND THE SUN”: СИМВОЛІКО-ТРОПЕЇЧНИЙ АСПЕКТ

Ольга Воробйова
доктор філологічних наук, професор,
Національний технічний університет України
«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»
ORCID ID 0000-0001-9039-9737
Scopus Author ID 57197713431
Web of Science Researcher ID T-8236-2017
o.p.vorobyova@gmail.com

Валерія Спаська
здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти,
Національний технічний університет України
«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»
ORCID ID 0009-0007-8517-1317
spaskavaleriia@gmail.com

Ключові слова: *емпатія, антиутопія, образ-символ, метафоричні тропи, метонімічні тропи, метафтонімія, технологічне відчуження.*

У статті розглянуто специфіку актуалізації мотиву емпатії у романі Кадзуо Ішіґуро “Klara and the Sun” крізь призму ключових і супровідних образів-символів роману та тематично пов’язаної тропеїки, що сукупно формують цей мотив у контексті філософсько-етичної проблематики творів жанру антиутопії. Роман “Klara and the Sun”, де оповідь ведеться від першої особи − дівчинки-робота, яка живиться сонячною енергією, штучної приятельки і компаньонки іншої героїні роману, − проблематизує вияви емпатії і її відсутності у світі дистопії. У статті запропоновано модель образної системи роману, що містить ключові (Клара, Сонце) та супровідні образи-символи (Жебрак і собака, Крамниця, Пагорб), пов’язані з реалізацією мотиву емпатії, кожен з яких асоціюється з однією із засадничих філософсько-етичних проблем твору – технологічного відчуження, класової сегрегації, екологічної кризи. Розгортання цього мотиву значною мірою ґрунтується на взаємодії метафоричних і метонімічних тропів у створенні метафтонімічного образу Клари (ШТУЧНІСТЬ / СКОНСТРУЙОВАНІСТЬ замість ПРИРОДНОСТІ → СКОНСТРУЙОВАНИЙ АНТРОПОМОРФНИЙ ОБ’ЄКТ Є ЛЮДЯНА ІСТОТА) та персоніфікованого образу сонця (СОНЯЧНЕ СВІТИЛО Є ЛЮДИНА; ЕМПАТІЯ Є ЖИВЛЕННЯ / СВІТЛО). Супровідні образи-символи увиразнюють соціальний, лимінальний і випробувальний виміри емпатії андроїдки за допомогою низки метафор і метонімій: БЕЗХАТНИЦТВО замість САМОТНОСТІ; ЕМПАТІЯ Є БЛИЗЬКІСТЬ / ПРИВ’ЯЗАНІСТЬ; РОЗУМІННЯ Є БАЧЕННЯ / СПОСТЕРЕЖЕННЯ; ІМІТАЦІЯ / КОНСТРУЮВАННЯ ЕМПАТІЇ Є ТОВАР; ЕМПАТІЯ Є ПОДОЛАННЯМ ДИСТАНЦІЇ / ПРОХОДЖЕННЯМ ЧУЖОГО ШЛЯХУ; КРАМНИЦЯ замість ДОСТАТКУ; ЖЕРТОВНІСТЬ − ЦЕ ДІЯ. Синтез жанрової теорії антиутопії, засадничих положень когнітивної поетики та теорії образності, поряд із концепцією художнього символізму сприятиме глибшому розумінню механізмів художньої репрезентації емпатії у ракурсі технологізації суспільства та пошуку шляхів інтерпретації мовно-художніх явищ у філософсько-етичному контексті.

THE MOTIF OF EMPATHY IN KAZUO ISHIGURO'S "KLARA AND THE SUN": A SYMBOLIC-TROPOLOGICAL ASPECT

Olga Vorobyova
Doctor of Sciences in Philology, Professor,
National Technical University of Ukraine «Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute»

Valeriia Spaska
MA Student, Faculty of Linguistics,
National Technical University of Ukraine «Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute»

Key words: *empathy, dystopia, image-symbol, metaphorical tropes, metonymical tropes, metaphtonymy, technological alienation.*

This paper addresses the specificity of the empathy motif in Kazuo Ishiguro's "Klara and the Sun" through the prism of its key and accompanying image-symbols, along with thematically related tropes, which jointly shape this motif within the framework of philosophical and ethical problematics of dystopian fiction. The novel, narrated in the first person by a solar-powered girl-robot – an artificial friend and companion to another of the novel's heroines – problematises manifestations of empathy and its absence in a dystopian world. The paper suggests a model of the novel's imagery system comprising key (Klara, the Sun) and accompanying (the Beggar Man and his dog, the Store, the Hill) image-symbols related to the empathy motif, each of them being associated with one of the novel's basic philosophical and ethical issues, those of technological alienation, class segregation, and ecological crisis. The unfolding of the above motif is to a great extent grounded in the interaction of metaphorical and metonymical tropes used to create Klara's metaphtonymic image (ARTIFICIALITY / CONSTRUCTEDNESS stands for NATURALNESS → A CONSTRUCTED ANTHROPOMORPHIC ARTEFACT IS A HUMANE BEING) and the personified Sun's image (LUMINARY BODY IS A PERSON; EMPATHY IS NOURISHMENT / LIGHT). The accompanying image-symbols foreground the social, liminal, and trial-related dimensions of the android's empathy via the chain of metaphors and metonymies: HOMELESSNESS stands for LONELINESS; EMPATHY IS CLOSENESS / ATTACHMENT; UNDERSTANDING IS SEEING / OBSERVING; EMPATHY IMITATION / CONSTRUCTION IS A COMMODITY; EMPATHY IS BRIDGING THE DISTANCE / TRAVELING ANOTHER'S PATH; THE STORE stands for WELL-BEING; SACRIFICE IS ACTION. Synthesising the Genre theory of dystopia, the main assumptions of Cognitive poetics and Theory of imagery, along with the Conception of literary symbolism, will foster a deeper understanding of the mechanisms behind the literary representation of empathy viewed through the lens of society technologisation, as well as searching the ways of interpreting various linguistic and literary phenomena within the philosophical and ethical context.

Вступ. Сучасна англомовна проза у жанрі антиутопії дедалі активніше звертається до осмислення меж людського й штучного (Висоцька, 2024: 17; Прокопович, 2024: 126–127), а отже, й до художнього моделювання емпатії як здатності відчувати, розуміти й переживати емоційний досвід іншого (Скокова, 2022). У цьому контексті роман нобелівського лауреата, відомого британського письменника Кадзуо Ішіґуро "Klara and the Sun" набуває особливої ваги, оскільки розповідь у ньому ведеться від імені роботки-андроїда, однієї з так званих штучних приятелів чи приятельок (далі ШП) (англ. artificial friend) генетично відредагованих (*lifted*), проте нерідко самотніх підлітків, надприродна емпатійність якої є основою для вибудови наративу роману й способом непрямої критики техногенного суспільства.

Актуальність дослідження зумовлена кількома чинниками. По-перше, у гуманітаристиці

емпатія все більше стає об'єктом міждисциплінарного інтересу – від наратології з її спрямованістю на встановлення оповідних технік зображення емпатії (Keen, 2006: 207) до постгуманістичної етики турботи (Shankari & Karmakar, 2024: 169). Однак власне лінгвопоетичні механізми репрезентації емпатії у творах жанру антиутопії, зокрема на рівні образів-символів і сукупності тематично пов'язаних тропів, залишаються недостатньо вивченими (див. Таратута, 2024; Бєлєхова & Шаповал, 2025; Мельник, 2026). Жанрова природа антиутопії передбачає тісний зв'язок мотиву емпатії з комплексом філософсько-етичних проблем – технологічного відчуження, класової сегрегації, екологічної кризи (Мірошниченко, 2025: 81–83; Мельник, 2026), – взаємодія яких з образною системою тексту потребує окремого системного опису.

Емпатія в досліджуваному романі не експлікується прямими номінаціями (*empathy*, *compassion*), а опредметнюється системою одиниць вторинної номінації – ключових (Клара, Сонце) і супровідних образів-символів (Жебрак і собака, Крамниця, Пагорб), дотичних до проблематики жанру антиутопії. Літературознавча рецепція роману зосереджена здебільшого на проблематиці постлюдини (Shankari & Karmakar, 2024: 171), неоміфологізму у технократичному суспільстві (Висоцька, 2024) та класової нерівності (Muhsina & Gnanamuttu, 2023: 174), тоді як власне лінгвопоетичний, символіко-тропеїчний вимір репрезентації емпатії у контексті жанрової специфіки антиутопії ще не здобув системного висвітлення, що й зумовлює новизну розвідки.

Теоретичним підґрунтям дослідження слугують жанрова теорія антиутопії (Saleem, 2025: 32), теорії концептуальної метафори (Lakoff & Johnson, 1980: 3) і художнього символізму (Sadiq, 2023: 41; Long & He, 2021: 1269) та наукові студії явища метафтонімії (Goossens, 1990: 323).

Метою статті є обґрунтування теоретичних засад дослідження мотиву емпатії у творах жанру антиутопії, розкриття жанрово-стилістичних і філософсько-етичних вимірів аналізованого роману в ракурсі емпатії та системний опис образів-символів, що репрезентують цей мотив. Для досягнення поставленої мети передбачено вирішення таких завдань: 1) уточнити теоретико-методологічні засади дослідження; 2) розкрити жанрово-стилістичну й філософсько-етичну специфіку роману крізь призму проблем технологічного прогресу, класової нерівності та забруднення довкілля; 3) уточнити зміст поняття образу-символу в контексті роману-антиутопії; 4) описати ключові образи-символи (Клара й Сонце) та їхнє тропеїчне підґрунтя; 5) схарактеризувати супровідні образи-символи роману (Жебрак і собака, Крамниця, Пагорб) та їхні функції у розкритті мотиву емпатії.

Матеріал і методи дослідження. Матеріалом дослідження слугує текст роману Кадзуо Ішіґуро "Klara and the Sun" (Ishiguro, 2021). Одиницями аналізу є емпатійно навантажені текстові фрагменти, мінімальний контекст яких становить речення або надфразова єдність, що містять символіко-тропеїчну репрезентацію емпатійного досвіду персонажів.

Дослідження проведено в кілька етапів: з опертям на жанрову теорію антиутопії (Saleem, 2025: 32) встановлено зв'язок мотиву емпатії з базовою філософсько-етичною проблематикою жанру; шляхом контекстуально-інтерпретаційного аналізу визначено межі й функційне навантаження емпатійно маркованих фрагментів тексту; завдяки використанню методик лінгвостилістичного й концептуального аналізу (Lakoff & Johnson, 1980: 3; Goossens, 1990: 323) окреслено тропеїчне підґрунтя ключових образів-символів роману; у руслі семіотичного аналізу художньої символіки (Sadiq, 2023: 41; Long & He, 2021: 1269) розкрито зміст наскрізних образів-символів твору як носіїв мотиву емпатії у романі.

Результати та обговорення. Антиутопія як жанр традиційно будується на загостренні певних тенденцій розвитку сучасного суспільства аж до їхніх граничних гіпотетичних виявів (Іванова, 2020: 80; Таратута, 2024: 250–251; Saleem, 2025: 32–33). Це дозволяє письменникам поставити під сумнів самоочевидність прогресу й випробувати етичні категорії в екстремальних умовах вигаданого світу, де здатність чи нездатність людини співпереживати визначає, наскільки гуманним чи дегуманізованим є зображене суспільство (Таратута, 2024: 253). У романі "Klara and the Sun" ця закономірність реалізується шляхом парадоксального зміщення емпатійного центру наративу до штучно сконструйованого суб'єкта – роботки-андроїда Клари, тоді як персонажі-люди демонструють вибіркову емпатію, значно послаблену соціальними й технологічними чинниками.

З погляду теорії наративної емпатії (Keen, 2006: 207–209) оповідь від імені ШП Клари, є потужним прийомом керування читацьким емоційним відгуком: поступове ототожнення свого «Я» з неантропологічною нараторкою-спостерігачкою дозволяє читачеві переосмислити категорію емпатії як таку. Звернення до словесної і концептуальної метафор (Lakoff & Johnson, 1980: 3–6) дає змогу простежити, крізь призму яких конкретно-чуттєвих образів (світло, живлення, тепло, геометричні форми) актуалізується концепт ЕМПАТІЯ; опертя на архетипні символи (Sadiq, 2023: 41–42) й культурні коди символіки

(Long & He, 2021: 1269–1270) уможливлює опис наскрізних образів роману; залучення поняття метафтонімії (Goossens, 1990: 323–326) сприяє виявленню подвійної, метоніміко-метафоричної природи зазначених образів-символів як маркерів мотиву емпатії у досліджуваному романі.

Жанрова своєрідність роману полягає у поєднанні стилістичної стриманості, характерної для доробку Кадзуро Ішіґуро (Довганич, 2020: 369), з принципом часткового, ненадійного знання, що його практикує оповідачка-роботка (Бєлєхова & Шаповал, 2025: 263): світ постає перед читачем фрагментарно, крізь фільтр обмеженого і геометрично структурованого сприйняття Клари (*"the space had become* ***partitioned into ten boxes****, so that I* ***no longer had a single unified picture*** *of the view before me"* − Ishiguro, 2021: 30), яка не пояснює технологічних і соціальних реалій власного світу безпосередньо, а лише натякає на них: *"When I was still new* ***in the house****, I believed there were particular danger topics for Josie, and that if only the Mother could be prevented from* ***finding routes to these topics****, the Sunday breakfasts would remain comfortable"* (Ishiguro, 2021: 103).

У межах роману виокремлюються три філософсько-етичні проблеми, які формують тло мотиву емпатії: технологічний прогрес як чинник відчуження, класова нерівність і сегрегація та забруднення довкілля.

Технологічний прогрес у романі зображено амбівалентно: він сприяє формуванню штучно створених, але здатних на глибоке співпереживання істот (Клара), водночас призводячи до руйнування людських зв'язків. Генетично модифіковані діти (зокрема Джозі) навчаються вдома, використовуючи електронні пристрої, метафтонімічно позначені як прямокутники, або довгастики *(oblongs)*, спілкуються з однолітками майже виключно під час спеціально організованих зустрічей *(interaction meetings)*, а батьки компенсують власну емоційну відчуженість купівлею для дітей штучних приятелів.

Другою наскрізною проблемою роману є соціальна сегрегація, зумовлена практикою генетичного редагування *(lifting)*, яка відкриває «удосконаленим» дітям доступ до якісної освіти й визнання, тоді як «неудосконалені» (зокрема сусідський хлопчик Рік) опиняються на узбіччі соціальних можливостей (Muhsina & Gnanamuttu, 2023: 174). Порівняймо: *"'I suppose they have a point though,' he said. '****I don't belong here****. This is* ***a meeting for lifted kids****.'"* (Ishiguro, 2021: 93).

Ця обставина впливає на емпатійну близькість персонажів: стосунки Джозі й Ріка випробовуються на міцність під тиском соціальної нерівності, а сама ШП Клара стає маркером високого соціально статусу Джозі як її власниці. Парадоксально, проте Клара не визнає цієї межі: вона виявляє однакове піклування про Ріка, Жебрака та інших незалежно від їхнього статусу, що увиразнює контраст між вибірковою людською й безумовною «штучною» емпатією. Наприклад: *"They* ***have rough ways****, but they* ***may not be so unkind****. They fear loneliness and that's why they behave as they do"* (Ishiguro, 2021: 94).

Третя проблема – екологічна – оприявнена передусім через образи Будівельно-дорожної машини (*Cootings Machine*) та Забруднення *(Pollution)*, що затьмарюють сонячне світло на вулиці, де мешкала Клара до її продажу в сім'ю Джозі. Як бачимо, проблема забруднення довкілля є прямим продовженням проблеми технологічного прогресу: промисловий розвиток, що раніше ізолював людей одне від одного, тепер загрожує й самому джерелу емпатійного живлення Клари – сонячному світлу.

Кожна з окреслених проблем має свій образний корелят у художній системі роману, який маніфестовано у вигляді образів-символів, які її втілюють. Технологічне відчуження знаходить найповніше втілення в образі самої Клари, покликаної компенсувати брак живого людського контакту; класова сегрегація найповніше матеріалізується в супровідних образах Жебрака й Крамниці як символів кордону між світами достатку й злиднів, а забруднення довкілля – в антисимволі Будівельно-дорожної машини, що прямо протистоїть образу Сонця – універсальному джерелу емпатійного «живлення», яке протидіє усім трьом загрозам одночасно.

Поняття «образ», «символ» та «образ-символ» є нерозривно пов'язаними у ланцюжку послідовної кореляції: образ є формою мислення й засобом пізнання, що перетворює первинне буття на вторинне, чуттєво доступне (Хаботнякова, 2015: 190), тоді як символ вказує на щось, що перебуває поза межами його прямого значення, – внутрішній стан, ідею чи сенс, безпосередньо не тотожний зображуваному (там само) і більш значущий ніж це зображуване. Образ-символ, де символ «виростає» з образу (див. Бєлєхова, 2002: 145), у плані змісту має комплекский характер (Ніконова, Хаботнякова, 2021: 109) і постає органічним поєднанням двох начал – образного та знакового (Горчак, 2009: 10). Його основу складає образне мислення, зумовлене здатністю людини уявляти один предмет крізь призму іншого (там само: 5), а сам він є імплікативним, металогічним, макроконтекстуальним і динамічним словесним утворенням, референція якого розщеплена між конкретним предметом і абстрактним конструктом свідомості, що з'ясовується лише в межах цілого тексту (Бєлєхова, 2002: 146; Горчак, 2009: 29).

Виходячи з цього, образ-символ розуміємо як художню одиницю, що поєднує чуттєву предметність образу зі здатністю символу виходити за межі прямої номінації, накопичуючи додаткові, нерідко архетипні смисли (Sadiq, 2023: 41; Long & He, 2021: 1269).

Розглянемо детальніше ключові й супровідні образи-символи роману як складники мотиву емпатії з акцентом на їхню тропеїчне підґрунтя.

Образ-символ Клари побудований на взаємодії метонімії й метафори в межах одного механізму тропеїзації – метафтонімії (Goossens, 1990: 323–326). Метонімічна основа образу полягає в тому, що Клара як штучна приятелька частково заміщує повноту людського емоційного зв'язку для оточуючих, залишаючись товаром, який можна купити в крамниці. Водночас ця концептуальна метонімія – ШТУЧНІСТЬ / СКОНСТРУЙОВАНІСТЬ замість ПРИРОДНОСТІ – послідовно метафоризується: Клара описує себе в категоріях, що виходять за межі інструментального розуміння *(see, think, believe, sense, confess, get better at watching, feel)*. Відтак роботка-андроїд Клара поступово метафорично «олюднюється» в очах читача, кристалізуючись як концептуальні метафори ШТУЧНА ІСТОТА Є ОСОБИСТІСТЮ / СКОНСТРУЙОВАНИЙ АНТРОПОМОРФНИЙ ОБ'ЄКТ Є ЛЮДЯНА ІСТОТА.

На відміну від Клари, образ-символ Сонця побудований передусім на персоніфікації. Клара приписує сонцю статус живої, наділеної волею й добротою істоти – СОНЯЧНЕ СВІТИЛО Є ЛЮДИНА: *"I could understand that* ***for all his kindness****,* ***the Sun was very busy****; that there were many people besides Josie* ***who required his attention****; that even the Sun could be expected to miss individual cases like Josie, especially if she appeared well looked after by a mother, a housekeeper and an AF"* (Ishiguro, 2021: 130). У такий спосіб актуалізується архетипний вимір символу: Сонце постає втіленням позалюдського джерела піклування (Sadiq, 2023: 42). Навколо цього образу-символу вибудовується концептуальна метафора ЕМПАТІЯ Є ЖИВЛЕННЯ / СВІТЛО (див. Lakoff & Johnson, 1980: 4–5): турбота й підтримка осмислюються як світло, тепло й живлення – модель з подвійною мотивацією, фізичною (Клара як роботка живиться сонячним світлом) і морально-етичною (сонце «живить» емоційний стан людей).

Поряд з ключовими образами-символами у романі розгортається система супровідних образів-символів, які увиразнюють окремі грані мотиву емпатії, пов'язуючи їх з філософсько-етичними проблемами, описаними вище.

Інтегрований образ-символ Жебрака та його пса, яких Клара вважає врятованими сонцем після важкої хвороби, виконує функцію провісника: повторюваність символічного «сюжету порятунку» (Жебрак :: Джозі) формує композиційний паралелізм. Прикметно, що маргіналізований, позбавлений суспільної уваги безхатько (БЕЗХАТНИЦТВО замість САМОТНОСТІ) стає об'єктом щирої емпатії як Клари, так і Джозі, її власниці, про що свідчить такий уривок твору: *"****I felt sadness then, despite it being a good thing they'd died together,*** *holding each other and trying to help one another"* (Ishiguro, 2021: 43). Можемо говорити про розвиток концептуальної метафори ЕМПАТІЯ Є ЖИВЛЕННЯ / СВІТЛО у бік її конкретизації – ЕМПАТІЯ Є БЛИЗЬКІСТЬ / ПРИВ'ЯЗАНІСТЬ; ПРИВ'ЯЗАНІСТЬ Є ПОРЯТУНКОМ ВІД САМОТНОСТІ.

Образ-символ Крамниці, де Клара перебуває, очікуючи на покупця, функціонує у романі подвійно: як символ соціальної статусності (КРАМНИЦЯ замість ДОСТАТКУ) і як символ пороговості, лімінальності – межі між двома статусами дівчинки-андроїда: статусом товару й статусом суб'єкта емпатійних стосунків. Вітрина, крізь яку Клара спостерігає за перехожими, є просторовим аналогом мотиву спостереження-як-передчуття емпатії: ще до того, як стати «приятелькою», Клара вже практикує співпереживання: *"And I could* ***see the weariness in the boy AF's walk****, and wondered what it might be like to have found a home and yet to know that* ***your child didn't want you****"* (Ishiguro, 2021: 20). Звідси виводимо концептуальні метафори РОЗУМІННЯ Є БАЧЕННЯ / СПОСТЕРЕЖЕННЯ і ЕМПАТІЯ Є ПРОХОДЖЕННЯМ ЧУЖОГО ШЛЯХУ. Крім того, статус крамниці як місця купівлі-продажу імпліцитно повертає читача до проблеми технологічного відчуження: емпатія, втілена у Кларі як техногенному артефакті, від самого початку є товаром – ІМІТАЦІЯ / КОНСТРУЮВАННЯ ЕМПАТІЇ Є ТОВАР.

Образ Пагористої місцевості, яку Клара та Рік долають на шляху до стодоли містера Макбейна, де, на переконання Клари, спочиває сонце, формує просторовий символ випробування й сходження. Подолання фізичної відстані увиразнює метафору морального зусилля, яке Клара докладає заради збереження життя Джозі (ЕМПАТІЯ Є ПОДОЛАННЯМ ДИСТАНЦІЇ): шлях угору прочитується як аналог жертовного паломництва (ЖЕРТОВНІСТЬ − ЦЕ ДІЯ), характерного для архетипної моделі звернення до вищої сили (Sadiq, 2023: 41). Порівняймо: *"Rick* ***moved confidently, crashing through the grass, and since his arms were occupied holding me, most of the impact was taken by his head and shoulders****. I felt sorry about this, and that there was so little I could do myself to push back the grass"* (Ishiguro, 2021: 178).

Отримані результати засвідчують, що мотив емпатії розгортається у романі на перетині жанрової логіки антиутопії та системи образів-символів, ядро якої становлять метафтонімічний образ Клари й персоніфікований символ Сонця, а периферію – супровідні образи-символи, кожен з яких асоціюється з однією із засадничих філософсько-етичних проблем твору. І хоча питання про застосовність терміна «емпатія» до штучного суб'єкта залишається дискусійним, мовна тканина роману розмиває межу між «справжньою» і «змодельованою» емпатією (Shankari & Karmakar, 2024: 173).

Висновки. Результати проведеного дослідження способів актуалізації мотиву емпатії у романі-антиутопії Кадзуо Ішіґуро "Klara and the Sun" підтверджують, що жанрово-стилістичні особливості роману ґрунтуються на притаманній творам жанру антиутопії філософсько-етичній проблематиці, зокрема питанням технологічного відчуження, соціальної сегрегації та забруднення довкілля, яка формує смислове тло творення мотиву емпатії. Ключовими образами-символами, що визначають розгортання цього мотиву у романі, є дівчинка-роботка Клара, образ якої побудовано на взаємодії метонімії (ШТУЧНІСТЬ / СКОНСТРУЙОВАНІСТЬ замість ПРИРОДНОСТІ) й метафори (ШТУЧНА ІСТОТА Є ОСОБИСТІСТЮ) як складників концептуальної метафтонімії СКОНСТРУЙОВАНИЙ АНТРОПОМОРФНИЙ ОБ'ЄКТ Є ЛЮДЯНА ІСТОТА, та образ Сонця, репрезентований тропеїкою персоніфікації (СОНЯЧНЕ СВІТИЛО Є ЛЮДИНА) й концептуальною метафорою ЕМПАТІЯ Є ЖИВЛЕННЯ / СВІТЛО. Супровідні образи – Жебрака й собаки, Крамниці та Пагорба, що увиразнюють різні виміри емпатійного досвіду роботки-андроїда, оприявнено у цілій низці концептуальних метафор і метонімій, дотичних до концептів ЕМПАТІЯ, ЖИВЛЕННЯ / СВІТЛО, ПРИВ'ЯЗАНІСТЬ, САМОТНІСТЬ і ДІЄВА ЖЕРТОВНІСТЬ.

Перспективи подальших досліджень актуалізації мотиву емпатії у романі-антиутопії Кадзуо Ішіґуро вбачаємо у проведенні кількісного аналізу, спрямованого на встановлення закономірностей і відмінностей у функціонуванні тропеїко-наративних структур оригіналу й перекладу роману, що втілюють зазначений мотив, шляхом їх зіставлення.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бєлєхова, Л. І. (2002). *Образний простір американської поезії: лінгвокогнітивний аспект* [Дис. докт. філол. наук, Київський національний лінгвістичний університет].
2. Бєлєхова, Л. & Шаповал, О. (2025). Неприродний наратив у романі Кадзуо Ішіґуро «Клара і Сонце» у когнітивно-наратологічній перспективі. *Вісник науки та освіти, 10*(40), 256–266. https://doi.org/10.52058/2786-6165-2025-10(40)-256-266
3. Висоцька, Н. О. (2024). (Нео)міфологічна «свідомість» штучного інтелектув технократичній дистопії Кадзуо Ішіґуро. *Матеріали Всеукраїнської наукової конференції «Література в деталях: культурологічний аспект» (XXI Філологічні читання пам'яті Н. С. Шредер)* (с. 17–20). Тріменс ЛТД.
4. Горчак, Т. Ю. (2009). *Словесний образ-символ в американській поезії ХХ століття: когнітивно-семіотичний аспект* [Дис. канд. філол. наук, Київський національний лінгвістичний університет].
5. Довганич, М. В. (2020). «Японський» контекст романів Кадзуо Ішіґуро. *Записки з романо-германської філології*, *1*(44), 360–374. https://doi.org/10.18524/2307-4604.2020.1(44).211029
6. Іванова, А. О. (2020). Жанрові особливості антиутопії: теоретичний аспект. *Закарпатські філологічні студії, 3*(13), 77–81. https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2020.13-3.14
7. Мельник, Т. (2026). Трансформація гуманізму як орієнтир формування соціальної та етичної відповідальності особистості (на матеріалі роману К. Ішіґуро «Клара і Сонце»). *Journal of Cross-Cultural Education*, *1*(7). https://doi.org/10.31652/2786-9083-2026-7(1)-92-102
8. Мірошниченко, Л. (2025). Варіації взаємодії людини і соціальної роботки в імажінативному експерименті Кадзуо Ішіґуро – романі «Клара і Сонце». *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Літературознавство. Мовознавство. Фольклористика*, *2*(38), 78–85. https://doi.org/10.17721/1728-2659.2025.38.11
9. Ніконова, В. Г., Хаботнякова, П. С. (2021). Ґенеза біблійного образу-символу в лінгвістичній парадигмі. In *Innovative pathway for the development of modern philological sciences in Ukraine and EU countries* (с. 102–119). Baltija Publishing. https://doi.org/10.30525/978-9934-26-031-5-29
10. Прокопович, Л. В. (2024). Проблематика морально-етичних меж біотехнологій в контекстіантиутопій. *Перспективи. Соціально-політичнийжурнал*,(3),125–130.https://doi.org/10.24195/spj1561-1264.2024.3.15.
11. Скокова, Н. (2022, 10 січня). Засторога на майбутнє. *Kyiv Daily.* https://kyivdaily.com.ua/klara-i-soncze-2/

12. Таратута, С. Л. (2024) Жанр антиутопії в творчості Кадзуо Ішігуро: традиції і новаторство. *Сучасні дослідження з іноземної філології, 2*(26), 237–258. https://doi.org/10.32782/2617-3921.2024.26.237-260
13. Хаботнякова, П. С. (2015). Кореляція понять "образ", "символ" та "образ-символ" у сучасній лінгвістичній парадигмі (на прикладах творів Френка Перетті). *Вісник Київського національного лінгвістичного університету. Серія Філологія*, *18*(2), 190–194.
14. Goossens, L. (1990). Metaphtonymy: The interaction of metaphor and metonymy in expressions for linguistic action. *Cognitive Linguistics*, *1*(3), 323–340.
15. Keen, S. (2006). A theory of narrative empathy. *Narrative*, *14*(3), 207–236. https://doi.org/10.1353/nar.2006.0015
16. Lakoff, G., & Johnson, M. (1980). *Metaphors we live by*. University of Chicago Press.
17. Long, J., & He, J. (2021). Cultural semiotics and the related interpretation. In *Proceedings of the 2021 International Conference on Public Relations and Social Sciences* (ICPRSS 2021) (pp. 1268–1272). Atlantis Press. https://doi.org/10.2991/assehr.k.211020.340
18. Muhsina, M. S., & Gnanamuttu, L. A. (2023). A critical study of genetic enhancement through 'lifting' in Kazuo Ishiguro's *Klara and the Sun*. *Journal of the Asiatic Society of Mumbai*, *96*(32), 173–179.
19. Sadiq, M. A. (2023). Through archetypal criticism in Shakespeare's *The Merchant of Venice*. *European Journal of English Language and Literature Studies*, *11*(2), 40–48. https://doi.org/10.37745/ejells.2013/vol11n24148
20. Saleem, F. (2025). Exploring dystopian literature as a medium to critique and reflect on contemporary societal issues. *Synergy: International Journal of Multidisciplinary Studies*, *2*(4), 32–44. https://doi.org/10.63960/SIJMDS-2025-2478
21. Shankari, G., & Karmakar, M. (2024). Compassion, empathy, and trust: A study of posthuman care in Kazuo Ishiguro's *Klara and the Sun*. In D. A. Karras et al. (Eds.), *Integrating advancements in education and society for achieving sustainability* (pp. 169–174). Routledge.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Ishiguro, K. (2021). *Klara and the Sun*. Faber & Faber.

Дата першого надходження статті до видання: 08.07.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 03.08.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 01.10.2026

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу (CC BY 4.0)

UDC 81-139+81’42:811.111’25+821(410)Лодж
DOI https://doi.org/10.32782/folium/2026.9.9

CORPUS ANALYSIS OF STRATEGIES FOR REPRODUCING INTERTEXTUALITY MARKERS BASED ON A PARALLEL CORPUS OF DAVID LODGE’S “CHANGING PLACES” AND “SMALL WORLD”, AND THEIR UKRAINIAN TRANSLATIONS

Diana Haydanka
Candidate of Philological Sciences, Associate Professor,
State University «Uzhhorod National University»
ORCID ID 0000-0001-9239-4200
diana.haydanka@uzhnu.edu.ua

Oleksandra Mushchynko
Bachelor Student,
State University «Uzhhorod National University»
ORCID ID 0009-0002-7549-7894
mushchynko.oleksandra@student.uzhnu.edu.ua

Key words: *corpus linguistics, parallel corpora, intertextuality, translation studies, translation strategies, Sketch Engine.*

The article examines corpus-based analysis of strategies for reproducing intertextuality markers, based on a self-compiled parallel English-Ukrainian Sketch Engine corpus of David Lodge’s novels “Changing Places” (1975) and “Small World” (1984), and their Ukrainian translations by Tetiana Nekriach. The study employs corpus-based methods in literary and translation studies, with a focus on the notion of intertextuality. For the purposes of the present study, the authors analysed the existing approaches to studying intertextuality from the perspectives of literary studies, corpus stylistics, cultural and translation studies, and digital corpora compilation to identify intertextuality markers in the source texts. Further on, the authors proposed the classification of intertextuality markers in the source texts and compiled a parallel corpus of the source and target texts. During the study, the authors analysed 572 pages of the source novels and 715 pages of their translations. The empirical material was classified using a modified framework based on Genette and Bazerman, identifying 568 intertextuality markers, among which mentions represent the most frequent category with 454 instances to conduct a corpus-based analysis to ensure the precision of qualitative and quantitative findings. To evaluate translation decisions, Peter Newmark’s classification of translation procedures was applied. The study findings demonstrate that transference by transcription, through-translation, and transference by transliteration. Other strategies, such as paraphrase and footnotes were also utilized. The thematic distribution of markers covers literary, historical, socio-political, and religious groups, with literary intertextuality being the most prominent. The study demonstrates that Tetiana Nekriach successfully preserved the intertextual richness of David Lodge’s works, ensuring their cultural resonance for the Ukrainian target audience. The research demonstrates that the compilation of a self-compiled parallel bilingual corpus in Sketch Engine serves as an effective and precise tool for analyses of literary texts and translation strategies.

КОРПУСНИЙ АНАЛІЗ СТРАТЕГІЙ ВІДТВОРЕННЯ МАРКЕРІВ ІНТЕРТЕКСТУАЛЬНОСТІ НА МАТЕРІАЛІ ПАРАЛЕЛЬНОГО КОРПУСУ РОМАНІВ ДЕВІДА ЛОДЖА “ПЕРЕМІНА МІСЦЬ” І “СВІТ ТІСНИЙ” ТА ЇХ УКРАЇНСЬКИХ ПЕРЕКЛАДІВ

Діана Гайданка
кандидат філологічних наук, доцент,
Державний вищий навчальний заклад «Ужгородський національний університет»

Олександра Мущинко
студентка бакалаврського рівня,
Державний вищий навчальний заклад «Ужгородський національний університет»

Ключові слова:
корпусна лінгвістика, паралельні корпуси, інтертекстуальність, мовна гра, стратегії перекладу, Sketch Engine.

У статті розглядається корпусний аналіз стратегій відтворення маркерів інтертекстуальності на основі укладеного авторами паралельного англо-українського корпусу романів Девіда Лоджа «Зміна місць» (1975) та «Маленький світ» (1984), а також їхніх українських перекладів Тетяни Некряч за допомогою програми Sketch Engine. У дослідженні використовуються методи корпусної лінгвістики, літературознавства та перекладознавства, які досліджують поняття інтертекстуальності. Автори проаналізували наявні підходи до вивчення інтертекстуальності з позицій літературознавства, корпусної стилістики, культурології та перекладознавства, а також укладання паралельних корпусів для виявлення маркерів інтертекстуальності в текстах оригіналу. Далі автори запропонували класифікацію маркерів інтертекстуальності у вихідних текстах та уклали паралельний корпус оригінальних і перекладених текстів. З цією метою автори проаналізували 572 сторінки оригіналів романів і 715 сторінок їхніх перекладів. Емпіричний матеріал було класифіковано на основі теоретичного підходу Жерара Женетта та Шарля Базермана, що дозволило визначити загалом 568 маркерів інтертекстуальності, серед яких алюзії є найчастішою категорією. Для аналізу перекладацьких рішень і застосованих трансформацій автори послуговувалися класифікацією процедур перекладу Пітера Ньюмарка,. Результати дослідження показують, що транскрипція, наскрізний переклад і транслітерація застосовувалися найчастіше. Також використовувалися інші стратегії, такі як перефразування та додавання зносок. Тематична класифікація маркерів інтертекстуальності охоплює літературні, історичні, соціально-політичні та релігійні, причому маркери літературної інтертекстуальності виявилися найчастотнішими. Результати проведеного дослідження демонструють, що Тетяна Некряч успішно відтворила інтертекстуальне розмаїття творів Девіда Лоджа, забезпечивши їхнє якнайкраще сприйняття серед української цільової авдиторії. Дослідження також доводить, що укладання паралельного двомовного корпусу в Sketch Engine є ефективним інструментом для аналізу художніх текстів і стратегій їх перекладу.

Introduction. The corpus-based approach to linguistic research has come to the fore in recent years, owing to its diverse applications in various fields. Both translation and literary studies have adopted this novel approach, enriching traditional research practices. This methodology allows for the investigation of intertextuality and the strategies employed to reproduce it during translation. The objective of the present study is to identify intertextual markers in David Lodge’s novels “Changing Places” and “Small World” and to analyse their reproduction strategies using a self-compiled parallel English-Ukrainian corpus of these texts. Due to the textual basis of translation studies and the comparative methods used to study translation strategies, corpus-based translation

studies emerged in the early 1990s (Bernardini, 2015: 515). Corpora prompted the development of computer-assisted translation (CAT) tools and machine translation (MT) systems. However, translation corpora are essential in translation research as both subjects and tools (Bernardini, 2022: 486). These corpora are referred to as translation-relevant or «translation-driven,» as defined by Federico Zanettin (2012), presupposing that they are «created and/or utilised for specific translation purposes» (Zanettin, 2012: 8). The scholar offers a classification system for translation-driven corpora, categorising them according to the number of languages involved, text types, and directions of translation. For the purposes of the present research, we focus on parallel bilingual corpora, which entail comparative analyses of source and target texts in two languages (Zanettin, 2012: 10-11). These parallel corpora are recognised as effective tools for examining translation strategies, commonly referred to as *translation procedures* (Vinay, Darbelnet, 2000: 84-93).

From the perspective of literary studies, it is worth mentioning that non-fiction has emerged as the leading genre whose research employs corpus-based methods (Fischer-Starcke, 2010: 56). Particularly since the 2000s, there has been a notable increase in the popularity of the corpus-based approach (Biber, 2011: 21). Corpus-based methods are employed in literary studies under the term «corpus stylistics» (Biber, 2011: 16). Mahlberg (2015) defines corpus stylistics as «the study of literary texts that employs corpus-linguistic methods to support the analysis of textual meanings and the interpretation of texts» (Mahlberg, 2015: 346). The primary objective of corpus stylistics is to achieve equilibrium between quantitative and qualitative analysis methods in literary studies (Ho, 2011: 272). By utilising linguistic corpora to investigate literary texts, researchers can reveal connections between literary and linguistic elements. This approach, along with literary criticism, ensures that corpus stylistics remains relevant across broader fields of literary and linguistic research. Furthermore, the corpus-based method facilitates the introduction of innovative research methodologies (Mahlberg, 2015: 357-358). Essentially, corpus-based literary analysis does not negate the need for manual analysis, which is important for a comprehensive understanding, but rather serves as a valuable supplementary tool for textual research (Mahlberg, McIntyre, 2011: 206). The versatility of corpus-based research enables an in-depth investigation of intertextuality as a primary concept in literary studies. A corpus-based approach enhances the precision of qualitative and quantitative analyses conducted by scholars.

Intertextuality has its roots in the Old Testament and Antiquity, yet it was formally defined in the 1960s, a period during which it was referred to as the "linguistic Big Bang" (Orr, 2003: 22). The term "intertextuality" was first introduced by Julia Kristeva in her seminal works «Word, Dialogue and Novel» (1966) and «The Bounded Text» (1966-1967) (Allen, 2021: 14-15). In «Word, Dialogue and Novel,» Kristeva characterizes intertextuality as "a mosaic of quotations; any text is the absorption and transformation of another" (Kristeva, 2024: 64). This essay has established itself as a foundational text for the interpretation of intertextuality among scholars in the Anglo-American context (Orr, 2003: 21). In the latter half of the 20th century, further research and classification of intertextuality were conducted by Roland Barthes (1974; 1977), Michaël Riffaterre (1980), and Gérard Genette (1997). The studies that followed built upon their foundational contributions. Currently, research on intertextuality is evolving, reflecting its growing influence in contemporary culture that extends beyond the boundaries of literature. Allen suggests that "theories of intertextuality need to be rearticulated" (Allen, 2021: 178-204). Additionally, recent developments in digital approaches to intertextuality research have been incorporated into various studies, thereby enriching the field and offering new large-scale perspectives.

Material and Methods. In light of recent developments, this study aims to employ corpus linguistics to analyse the translation strategies for reproducing intertextuality in Tetiiana Nekriach's Ukrainian translations of David Lodge's novels "Changing Places" (1975) and "Small World" (1984). To facilitate this research, we introduce the term «*intertextuality marker*,» which designates the manifestation of various intertextuality types through specific linguistic units. These markers appear in contexts which we will refer to as *intertextually marked contexts* (Haydanka, Polinko, 2023: 55).

At the initial stages of our study, we conducted a contextual analysis to identify markers of intertextuality in the source texts. This analysis involved a close reading of the source and target novels, with a particular focus on proper names, explicit references to specific concepts, and quotations from both the narrator and the characters. Overall, we analysed 572 pages of the source texts, the novels «Small World» and «Changing Places» by David Lodge, and 715 pages of their Ukrainian translation, carried out by Tetiana Nekriach. Our approach leveraged our background knowledge to emphasise the functions of these elements in the narrative structure. Subsequently, we consulted

relevant online sources and the works cited in the novels to verify the accuracy of our findings. To conduct the research, we compiled a parallel English-Ukrainian corpus of source and target texts using the Sketch Engine software.

The procedure for building the corpus was carried out through the following steps:

1. Collection of printed editions of the novels «Small World» and «Changing Places,» along with their respective Ukrainian translations; 2. Scanning of the printed editions to create digital copies; 3. Compilation of two PDF files: one for the original text and another for the translation; 4. Execution of Optical Character Recognition (OCR) on the PDF files utilising Adobe Acrobat tools; 5. Configuration of the necessary parameters in the Sketch Engine corpus creation tool, uploading the files, and their subsequent alignment.

As a result of these procedures, we compiled a parallel English-Ukrainian corpus of the novels' original English text and their Ukrainian translations (see Figs 1, 2, and 3). The Sketch Engine software automatically aligned the provided English and Ukrainian texts without additional manual alignment.

Results and discussion. For our research on *intertextuality markers*, we propose a comprehensive classification system that integrates the frameworks established by Genette (1997: 1–2) and Bazerman (2003: 88–89), with minor modifications. This classification encompasses the following categories: quotation (direct quotation, indirect quotation, misquotation); plagiarism; allusion; mention of a person, phenomenon, or object; comment or evaluation on a statement, text, or otherwise invoked voice; usage of recognisable phrasing, terminology attributed to specific people or groups of people or particular documents; and usage of language and forms seemingly echoing certain ways of communicating, discussions among people, and types of documents. Overall, our research identified 568 intertextuality markers. Among them

Fig. 1. The Procedure of Documents Alignment and Parallel Corpus Creation

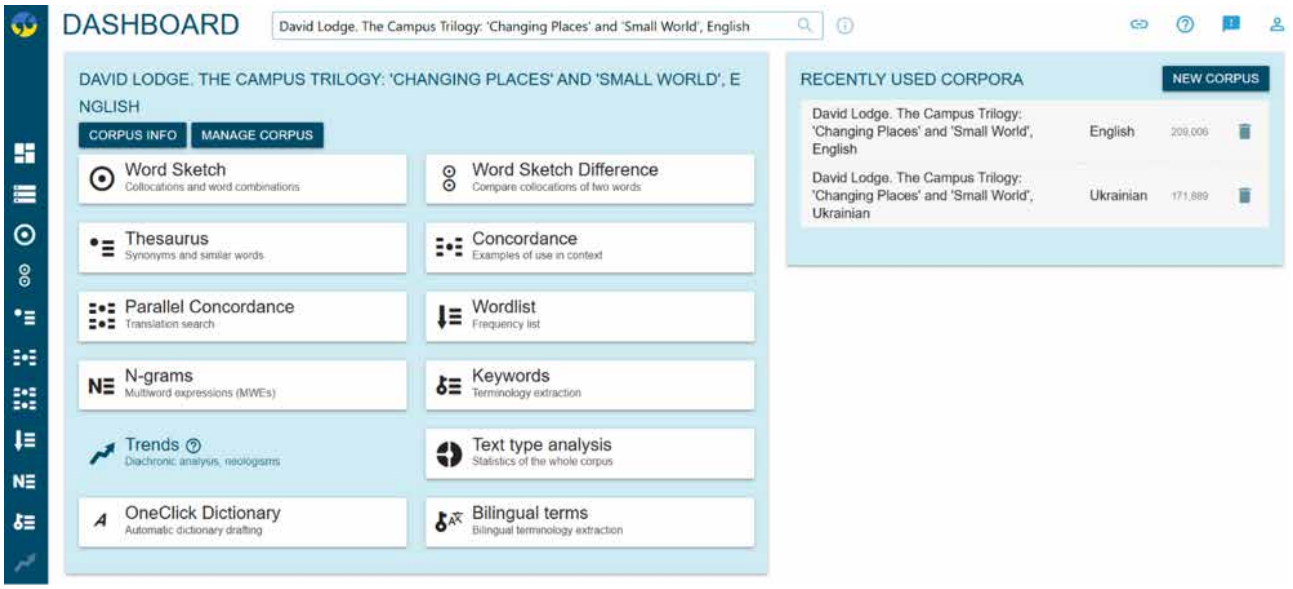

Fig. 2. Dashboard of the English corpus

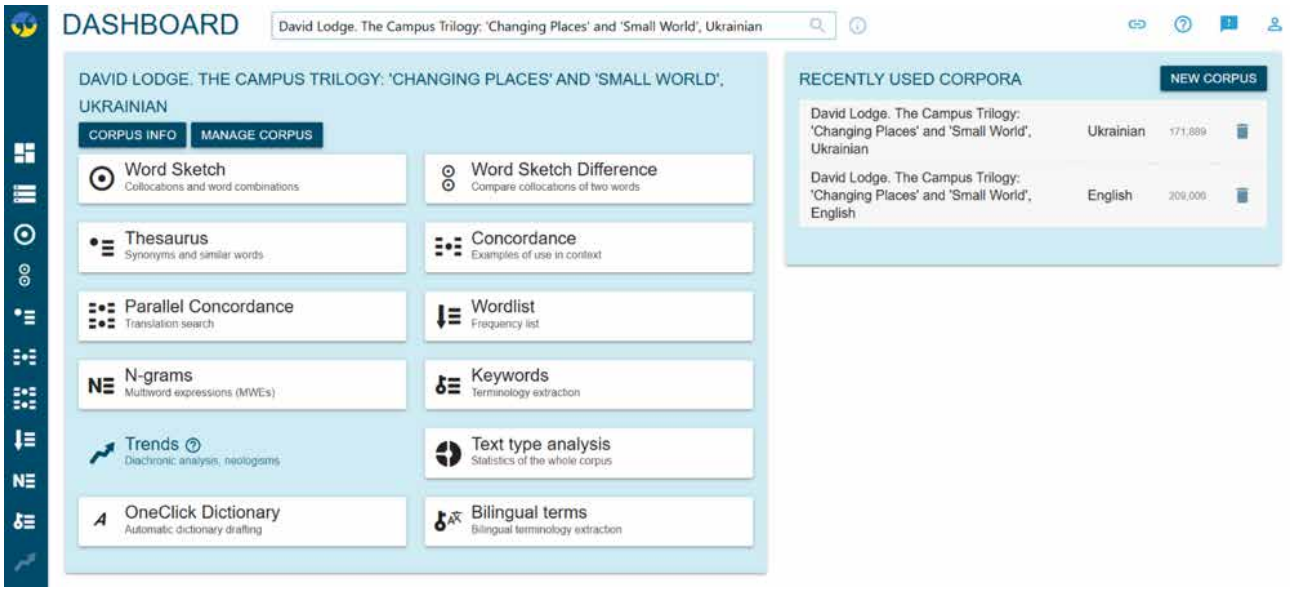

Fig. 3. Dashboard of the Ukrainian corpus

are the following types: *mentions* – 454 markers (79.93%), *allusions* – 47 instances (8.27%), *direct quotations* – 51 instances (8.98%), *indirect quotations* – 3 instances (0.53%), *misquotations* – 8 instances (1.41%), and *commentary* – 5 instances (0.88%).

For the analysis of *intertextuality reproduction strategies*, we refer to Peter Newmark's classification of translation procedures (Newmark, 93: 68-93). Furthermore, we identified 672 translation procedures used to render the intertextuality markers into Ukrainian (See Table 1).

In our examination of the themes in Lodge's novels, «Changing Places» and «Small World,» we can categorise intertextual markers into four thematic groups: literary and scientific, historical, political and socio-cultural, and religious. This classification provides a framework for understanding the rich intertextuality present in Lodge's work. According to our findings, literary intertextuality is the most prominent theme, as the novels' plots centre on scholars engaged in literary studies and linguistics.

The subtitle of "Changing Places" is "*A Tale of Two Campuses"* (mentioned once), which is an allusion to Charles Dickens' novel "A Tale of Two Cities'. It is translated into Ukrainian as "*Повість про два кампуси", employing a couplet of recognised translation for the novel's name and a* through-translation of the word "*campuses*".

Lodge opens "Small World" with three epigraphs, quoting famous writers. ***The first epigraph*** is a quotation from Horace's Epistles (Horace, 1894: 33): "*Caelum, non animum mutant, qui trans mare currunt"* (Lodge, 2011: 221), translated into Ukrainian as "*Ti, що за море пливуть, тільки небо міняють, не душу"* (Лодж, 2025: 9), using the procedure of paraphrase.

Table 1

Distribution of Translation Procedures in T.Nekriach's Translation of the Novels

Transference by transcription	**210 times**	**31.25%**
recognised translation	118 times	17.56%
through-translation	81 times	12.05%
transference by transliteration	74 times	11.01%
paraphrase	35 times	5.21%
footnote	25 times	3.72%
transference by means of a loan	24 times	3.57%
naturalisation	21 times	3.13%
expansion	23 times	3.42%
transposition	16 times	2.38%
Other types (cultural, descriptive and functional equivalents, synonymy, reduction and addition)	20 times overall	Less than 3%

Meanwhile, the name "*Horace"* is mentioned once and translated as "*Горацій'*, employing the recognised translation procedure. ***The second epigraph*** is a quote by N. Hawthorne from the novel "The House of the Seven Gables" (Hawthorne, 1903: 3): "*When a writer calls his work a Romance, it need hardly be observed that he wishes to claim a certain latitude, both as to its fashion and material, which he would not have felt himself entitled to assume had he professed to be writing a Novel"* (Lodge, 2011: 221). Tetiana Nekriach translates the quote as "*Коли письменник називає свій твір куртуазним або пригодницьким романом, навряд чи необхідно пояснювати, що він прагне отримати певну свободу як форми, так і змісту, на яку не міг би претендувати, оголосивши, що пише просто роман"* (Лодж, 2025: 9), using a couplet of paraphrase and expansion. The name "*Nathaniel Hawthorne"* is mentioned twice and translated as "*Натаніель Готорн'*, applying recognised translation. ***The third epigraph*** is a direct quotation from James Joyce's "Finnegans Wake" (Joyce, 1975: 13): "*Hush! Caution! Echoland!"* (Lodge, 2011: 221), rendered by Tetiana Nekriach as "*Цить! Обережно! Ехоленд!"* (Лодж, 2025: 9).

Throughout his novels, Lodge frequently references a range of esteemed writers, including Joyce, Chaucer, Shakespeare, Jane Austen, T.S. Eliot, Keats, and W.B. Yeats. Jane Austen stands out as the most frequently mentioned novelist, appearing a total of 38 times: 37 instances under her full name «Jane Austen» and once as «Austen», rendered as «Джейн Остін» through transcription. T.S. Eliot is also referenced with notable frequency, appearing 20 times under the full name «T.S. Eliot» and 5 times simply as «Eliot.» His name is transliterated into Ukrainian as «Т. С. Еліот».

Eliot's poem "The Waste Land" in Lodge's "Small World" is referenced eight times. The poem's title is translated into Ukrainian as "*Безплідна земля*," utilising a recognised translation along with a footnote for clarity. Tetiana Nekriach cites the version attributed to Ivan Drach's translation of the poem. This is elaborated in the footnote accompanying the first mention of the poem in "Small World," which states: "*Так переклав назву поеми Т. С. Еліота 'The Waste Land' Іван Драч"* (Лодж, 2025: 15). This translates to "*This is how Ivan Drach translated the title of T. S. Eliot's poem 'The Waste Land*." Lodge opens Chapter 1 of "Small World" with a quotation of the first line from "The Waste Land', "*April is the cruellest month"* (Lodge, 2011: 227). The quotation is translated employing the procedure of recognised translation using Ivan Drach's translation, "*Жорстокий місяць квітень"* (Лодж, 2025: 15). Lodge further provides quotations from "The Waste Land", including those in French, Italian, and German, which are preserved in the Ukrainian translation.

Moreover, Lodge further refers to the poem through allusions. The sentence "*Somewhere in the neighbouring streets, a clock struck nine, with a dead sound on the final stroke, though by Persse's watch it was twenty-five minutes past the hour"* (Lodge, 2011: 491) alludes to "The Waste Land" through the line *"a clock struck nine, with a dead sound on the final stroke"*, which is an allusion "The Waste Land" line *"With a dead sound on the final stroke of nine"* (44). The sentence from "Small World" is translated as "*Десь на сусідніх вулицях куранти відбили дев'яту з глухим звуком на останнім ударі, хоча наручний годинник Перса показував уже двадцять п'ять хвилин на десяту"* (Лодж, 2025: 342), using a synonymous *"глухий звук"* translation instead of Drach's recognised "*мертвий звук"* from "The Waste Land" translation: *"З мертвим звуком на дев'ятім останнім ударі"* (Еліот, 1990: 72).

Persse receives a card with the text *"Madame Sosostris, Clairvoyante. Horoscope and Tarot. The Wisest Woman in Europe"* (Lodge, 2011: 491), which alludes to the lines of "The Waste Land": *"Madame Sosostris, famous clairvoyante, / Had a bad cold, nevertheless / Is known to be the wisest woman in Europe, / With a wicked pack of cards"* (Eliot, 2020). The card text from "Small World" is translated as *"Мадам Созостріс. Ясновидиця. Гороскоп і таро. Наймудріша жінка в Європі"* (Лодж, 2025: 342), referring to Drach's recognised translation of the above-mentioned line from "The Waste Land": *"Мадам Созостріс, уславлена ясновидиця, / Мала сильний нежить, незважаючи на те, / Що мала славу наймудрішої жінки в Європі / З колодою карт зловісних"* (Еліот, 1990: 71).

Besides direct quotations, Lodge also employs intentional misquotations. T. S. Eliot's poem *"East Coker"* is misquoted with Lodge's characters saying, *"What is the late December doing / With the disturbance of the spring?"* (Lodge, 2011: 553), thus having *"December"* replace Eliot's *"November"* from the original lines *"What is the late November doing / With the disturbance of the spring"* (Eliot, 1943). The quotation from "Small World" is translated as *"Як може грудень цей похмурий / Принести радощі весни?"* (Лодж, 2025: 417), using the procedure of paraphrase.

In "Changing Places", Lodge misquotes John Keats' "Ode to a Nightingale'. He describes Morris Zapp finding himself surrounded by strip clubs in London, away from home, the following way: *"So Morris had never crossed the threshold of any strip-club on South Strand, though he had often felt a stab of low curiosity, passing on his way to a restaurant*

or movie-house; and now, standing amid the alien porn of Soho, six thousand miles from home, only strangers around to observe him, and not many of those (for it is a cold, raw night) he thinks, "Why not?" and ducks into the very next strip-joint he comes to, under the nose of a disconsolate-looking Indian at the door" (Lodge, 2011: 94). The phrase "*standing amid the alien porn"* is a misquotation of a line from Keats' "Ode to a Nightingale" (Кам'янець, Некряч, 2010: 126-127): *"stood ... amid the alien corn"* (Keats, 1819). The misquotation is translated into Ukrainian as *"опинившись у центрі чужого порно"* (Лодж, 2024: 120), applying the procedures of synonymy and literal translation.

Lodge frequently comes back to Keats' works in "Small World". For instance, Keats' poem "The Eve of St. Agnes" is quoted 6 times. One of the passages quoted *is 'Of all its wreathed pearls her hair she frees, / Unclasps her warmed jewels one by one; / Loosens her fragrant bodice: by degrees / Her rich attire creeps rustling to her knees'* (Lodge, 2011: 271), translated using a couplet of recognised translation by Mysyk: *"Він ожив, коли вона з колін / Звелася й сітку з голови зняла, / І перл теплих ледве вчувся дзвін, / І станик розстібнувсь, і спроквола / Розкішна сукня їй до ніг спливла…"* (Лодж, 2025: 70) and a footnote *"Тут і далі переклад Василя Мисика"* (ibid.: 70) ('Here and further on, Vasyl Mysyk's translation). This passage is followed by another, *"Beyond a mortal man impassioned far / At these voluptuous accents, he arose, / Ethereal, flushed, and like a throbbing star / Seen 'mid the sapphire heaven's deep repose; / Into her dream he melted, as the rose Blendeth its odour with the violet – Solution sweet"* (Lodge, 2011: 271-272), translated using the couplet of recognised translation by Mysyk with an expansion for two and a half more lines than quoted in the source text: *"Надлюдським захватом її слова / Порфіро пройняли. Підвівся, весь / Як зірка, що тремтить, легка й жива, / В сапфіровій пустельності небес, / І в сон ввійшов їй – так у полі десь / Єднають пахощі в вечірній час / Фіалка і троянда. Раптом скрес / Морозний вітер і вікно потряс, / Мов знак подаючи: Аґнесин місяць згас"* (Лодж, 2025: 71). The lines *"Раптом скрес / Морозний вітер і вікно потряс, / Мов знак подаючи: Аґнесин місяць згас"* (Лодж, 2025: 71) are the translation of the poem lines *"…meantime the frost-wind blows / Like Love's alarum pattering the sharp sleet / Against the window-panes; St. Agnes' moon hath set"* (Keats, 1920), not originally used by Lodge.

W. B. Yeats's poem "Sailing to Byzantium" is referenced in both "Changing Places" and "Small World": it is quoted twice. Once in "Changing Places" as "*That is no country for old men..."* (Lodge, 2011: 213), and once in "Small World" as "*It is no country for old men"* (ibid.: 308). The former is the correct word-for-word quotation of the poem (Yeats, 1989). On both occasions, the quotation is translated as "*В країні цій старим немає місця..."* (Лодж, 2024: 270; 134: 115), using the procedure of modulation. In "Small World", the translator employs a couplet of modulation and a footnote "*Рядок з вірша Вільяма Батлера Єйтса 'Плавання до Візантії'"* (Лодж, 2025: 115) ("A line from William Butler Yeats's poem 'Sailing to Byzantium'").

Lodge returns to his practice of humorous misquotations in "Small World". In the novel, Désirée Zapp writes a feminist novel entitled "Men" and uses misquotations of famous, stereotypical sayings about women, replacing the words *"woman"* or *"women"* with *"man"* or *"men"*, e.g. she misquotes a line from Act 1, Scene 2 of 'Hamlet', *'Frailty, thy name is woman'* (Shakespeare, 1899: 22), as *'Frailty Thy Name Is Man'* (Lodge, 2011: 311). The section title is translated as *'Зрадливість – ось твоє найменння, чоловіче'* (Лодж, 2025: 118), using the Leonid Hrebinka's translation: *'Зрадливість – ось твоє найменння, жінко!'* (Шекспір, 1986: 16), and through-translation of the replaced word. *'No fury like a woman scorned'* from William Congreve's play 'The Mourning Bride' (Congreve, 1697: 39), becomes *'No Fury Like A Man Scorned'* (Lodge, 2011: 311). It is paraphrased as *'Найстрашніше на світі – це чоловік зневажений'* (Лодж, 2025: 118). And the quote from Act III of O. Wilde's play "Lady Windermere's Fan", "*Wicked women bother one. Good women bore one. That is the only difference between them"* (Wilde, 1903: 88), becomes "*Wicked Men Bother One. Good Men Bore One. That Is The Only Difference Between Them"* (Lodge, 2011: 311). The quotation is translated as "*Аморальні чоловіки зухвалі. Порядні чоловіки занудні. Це єдина між ними відмінність"* (Лодж, 2025: 118), using a paraphrase procedure.

Besides the famous novelists and poets, Lodge also refers to scholars whose work was popular at the time when the novels take place, the late 1960s–1970s. One of the most vivid examples is Freud's divisive legacy. Sigmund Freud himself is mentioned 6 times as *"Freud"*, which is translated as "*Фройд'*, using the procedure of transference by means of transcription. In "Small World", Morris Zapp provides commentary on Freud's *"Primal Horde Theory"* (Freud, 2001: 164-166), projecting it onto the academic world: *"You know Freud's idea of primitive society as a tribe in which the sons kill the father when he gets old and impotent, and take away his women? In modern academic society they take away your research grants. And your women, too, of course"* (Lodge, 2011: 267). This passage is literally

translated as *"Ти ж знайомий з ідеєю Фройда про примітивне суспільство як плем'я, в якому сини вбивають батька, коли той старіє і стає імпотентом, і забирають собі його жінок? У сучасній науковій спільноті вони забирають собі твої дослідницькі гранти. Ну, і жінок теж, зрозуміло"* (Лодж, 2025: 65-66).

As for historical intertextuality, it is represented only by three markers. One of them is the allusion to The Siege of Masada (Bunting, 2024): "*the Jewish army of Eleazar committed collective suicide rather than surrender to the Romans in 73 A.D"* (Lodge, 2011: 533). This allusion is literally translated as *"в 73 році нової ери єврейська армія Елеазара вчинила масове самогубство, щоб не здаватися римлянам"* (Лодж, 2025: 394).

As the events of "Changing Places" and "Small World" are set against the backdrop of the 1960s and 1970s, political, social, and cultural processes are also referenced through various intertextuality markers.

The Vietnam War is mentioned 9 times: 6 times as *"Viet Nam"* (See Figure 3), and thrice as *"Viet Nam War"* (See Figure 4). "*Viet Nam"* is 4 times translated as *"В'єтнам"*, using the recognised translation, once as "*війна у В'єтнамі'*, using the couplet of expansion and recognised translation, and once it is fully omitted, using the procedure of reduction. "*Viet Nam War"* is once translated as "*війна у В'єтнамі"*, applying a couplet of transposition and recognised translation, once as "*в'єтнамська війна"*, using the recognised translation, and once it is fully omitted, using the procedure of reduction.

The Beatles, given their immense popularity, are referred to several times. For instance, "*Why Don't We Do It in the Road?"* is mentioned once under the incorrect name "*Let's Do It In The Road"*. In the Ukrainian translation, Tetiana Nekriach performs the procedure of transference by means of a loan of the correct title of the song and addition *"'Why Don't We Do It in the Road?' – 'Чому б не зайнятися цим на дорозі?'"* (Лодж, 2024: 271). While "Unfinished Music No. 1: Two Virgins', the 1968 album by The Beatles, John Lennon and his wife, Yoko Ono (Cunningham, 2026), is alluded to once: "*John Lennon/Yoko Ono album with the full-frontal nude photo of the famous couple on the sleeve"* (Lodge, 2011: 143). This allusion is translated "*альбом Джона Леннона/Йоко Оно з їхньою фотографією голяка на конверті"* (Лодж, 2024: 180), using the couplet of transference by means of transcription and paraphrase.

Due to Lodge's Catholic background, religious beliefs are also referred to in the novels. In particular, Lodge refers to the Bible a few times.

For instance, Exodus, the biblical story of the Israelites' departure from Egypt, is mentioned once in the context of comparing it with the University of Rummidge's English Department moving to

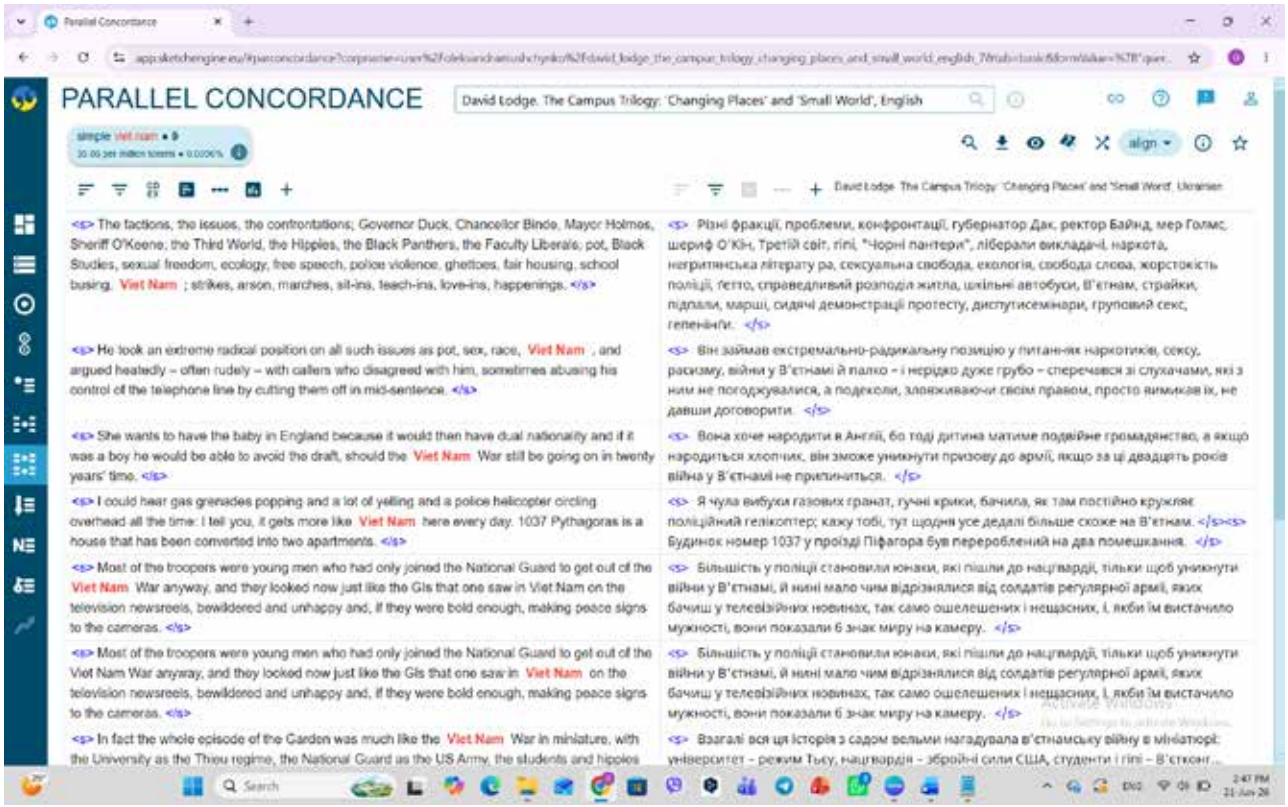

Fig. 4. Results of the "Viet Nam" search in the Parallel Concordance

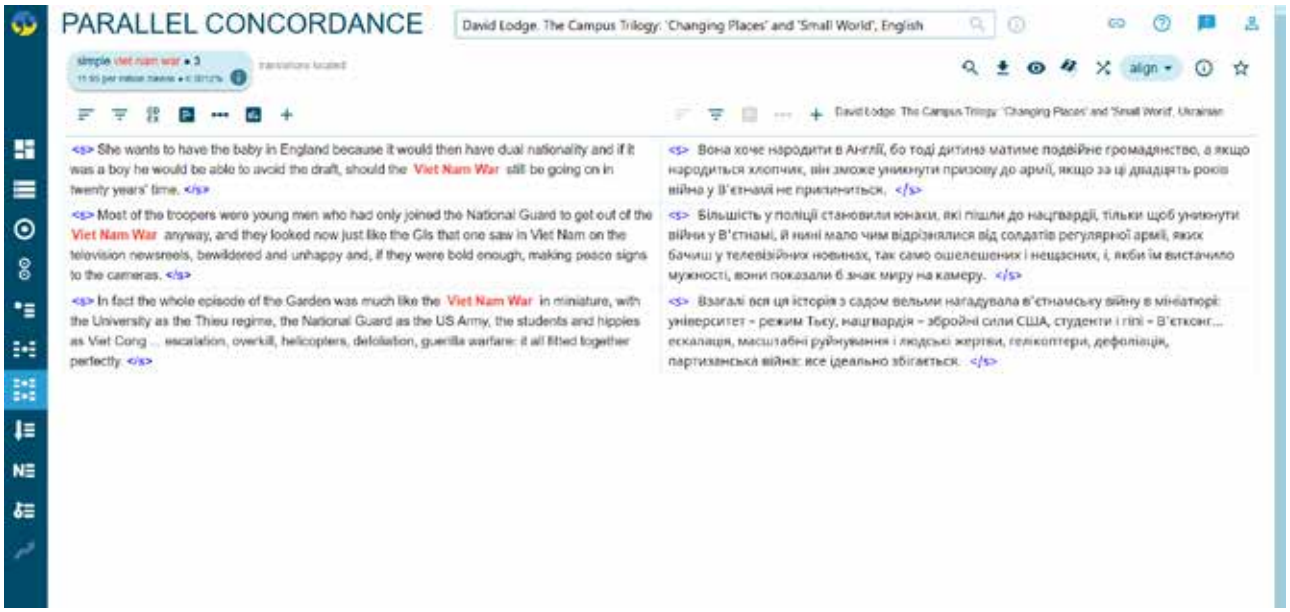

Fig. 5. "Viet Nam War" search in the Parallel Concordance

another building*: "The changeover had taken place in the Easter vacation amid much wailing and gnashing of teeth. Oy, oy, Exodus was nothing in comparison. With a characteristically whacky, yet somehow endearing tenderness for individual liberty over logic and efficiency, the Administration had allowed each faculty member to decide which items of furniture he would like transferred from his old accommodation to the new, and which he would like replaced"* (Lodge, 2011: 180). This passage is translated as follows, using a reduction procedure for the Exodus mention: "*Переїзд відбувся під час великодніх канікул і супроводжувався гіркими воланнями і зубовним скреготом. З типово безглуздою, проте на диво милою чуйністю до персональної свободи адміністрація, всупереч логіці й ефективності, дозволила всім викладачам самим вирішувати, що з меблів перенести зі старого приміщення в нове, а що замінити"* (Лодж, 2024: 227–228).

Conclusions. In his campus novels, "Changing Places" and "Small World", David Lodge, a widely recognised master of intertextuality, skillfully utilises intertextual markers to humorously depict the cultural landscape of the 1960s and 1970s, with a particular emphasis on the literary and academic spheres. The focus of our research is a parallel English-Ukrainian Sketch Engine corpus comprising the texts of Lodge's novels, alongside their Ukrainian translations by Tetiana Nekriach. We undertook a contextual analysis to identify instances of intertextuality markers in their respective intertextually marked contexts, followed by a corpus analysis to assess their frequency and identify appropriate Ukrainian equivalents.

We propose a classification of intertextuality types developed by Gérard Genette and Charles Bazerman. In our analysis of the strategies for rendering intertextuality markers, we applied Peter Newmark's classification of translation procedures. Our research identified 568 intertextuality markers, with the most prevalent being references to a person, phenomenon, or object, comprising 454 markers. Additionally, we identified 672 translation procedures for these markers, with transcription as the most frequently employed method, occurring 210 times.

Overall, by analysing translation procedures, we can single out the following: literal translation used 12 times, transference by means of transcription – 210 instances, transference by means of transliteration – 74 instances, transference by means of a loan – 24 instances, naturalisation – 21 instances, cultural equivalent – one instance, functional equivalent – two instances, descriptive equivalent – one instances, synonymy–10instances,through-translation–81instances, transposition – 16 instances, modulation – 4 instances, recognised translation – 118 instances, reduction – 11 instances, expansion – 23 instances, paraphrase – 35 instances, footnote – 25 instances, and addition – 4 instances.

The variation observed between the total number of intertextuality markers and the translation strategies employed arises from the need to employ multiple strategies to effectively render certain markers. From our perspective, the translator Tetiana Nekriach has effectively captured all intertextuality markers, ensuring that the translation resonates with the intended Ukrainian audience.

BIBLIOGRAPHY

1. Allen, G. (2021). *Intertextuality* (3rd ed.). London: Routledge. 270 p.
2. Barthes, R. (1974). Théorie du texte. *Encyclopædia Universalis*. URL: https://www.universalis.fr/encyclopedie/theorie-du-texte/.
3. Barthes, R. (1977). *Image-music-text* (S. Heath, Trans. & Ed.). London: Fontana Press. 220 p.
4. Bazerman, C., & Prior, P. (2003). *What writing does and how it does it: An introduction to analyzing texts and textual practices*. London: Routledge. 372 p.
5. Bernardini, S. (2015). Translation. In: D. Biber & R. Reppen (Eds.). *The Cambridge handbook of English corpus linguistics*. Cambridge: Cambridge University Press, 515–536.
6. Bernardini, S. (2022). How to use corpora for translation. In A. O'Keeffe & M. McCarthy (Eds.). *The Routledge handbook of corpus linguistics* (2nd ed.). London: Routledge, 485–498.
7. Biber, D. (2011). Corpus linguistics and the study of literature: Back to the future? *Scientific Study of Literature, 1*(1), 15–23. DOI: https://doi.org/10.1075/ssol.1.1.02bib .
8. Bunting, T. (2024). "Siege of Masada". Encyclopedia Britannica, 29.07.2024. URL: https://www.britannica.com/event/Siege-of-Masada.
9. Congreve, W. (1697). *The mourning bride, a tragedy*. London: Jacob Tonson. 76 p.
10. Cunningham, J.M. (2026). "Yoko Ono". Encyclopedia Britannica, 22.07.2026. URL: https://www.britannica.com/biography/Yoko-Ono.
11. Eliot, T.S. (1943). *Four quartets*. Harcourt: Brace and Company. 39 p.
12. Eliot, T.S. (2020). *The waste land*. Poetry Foundation. URL: https://www.poetryfoundation.org/poems/47311/the-waste-land.
13. Fischer-Starcke, B. (2010). *Corpus linguistics in literary analysis: Jane Austen and her contemporaries*. London: Continuum. 240 p.
14. Freud, S. (2001). *Totem and taboo*. London: Routledge. 224 p.
15. Genette, G. (1997). *Palimpsests: Literature in the second degree*. Lincoln: University of Nebraska Press. 508 p.
16. Hawthorne, N. (1903). *The house of the seven gables*. New York: Collins Clear-Type Press. 490 p.
17. Haydanka, D., Polinko, K. (2023). Intertextuality as a Mirror of American Culture in Neil Gaiman's American Gods. *SKASE Journal of Literary and Cultural Studies, 5*(2), 52–63.
18. Ho, Y. (2011). *Corpus stylistics in principles and practice: A stylistic exploration of John Fowles' The Magus*. London: Continuum. 272 p.
19. Horace. (1894). *The Epistles* (F. G. Plaistowe & F. P. Shipham, Eds.). University Correspondence Press. 130 p.
20. Keats, J. (1819). Ode to a Nightingale. *Poetry Foundation*. URL: https://www.poetryfoundation.org/poems/44479/ode-to-a-nightingale
21. Keats, J. (1820). The eve of St. Agnes. *Poetry Foundation*. URL: https://www.poetryfoundation.org/poems/44470/the-eve-of-st-agnes
22. Kristeva, J. (2024). *Desire in language: A semiotic approach to literature and art*. New York: Columbia University Press. 352 p.
23. Lodge, D. (2011). *The campus trilogy*. London: Vintage Books. 912 p.
24. Mahlberg, M. (2015). Literary style and literary texts. In: D. Biber & R. Reppen (Eds.). *The Cambridge handbook of English corpus linguistics*. Cambridge: Cambridge University Press, 346–361.
25. Mahlberg, M., McIntyre, D. (2011). A case for corpus stylistics: Ian Fleming's Casino Royale. *English Text Construction, 4*(2), 204–227. DOI: https://doi.org/10.1075/etc.4.2.03mah.
26. Newmark, P. (1988). *A textbook of translation*. London: Prentice-Hall International. 402 p.
27. Orr, M. (2003). *Intertextuality: Debates and contexts*. Cambridge: Polity Press. 256 p.
28. Riffaterre, M. (1980). La trace de l'intertexte. *La Pensée*, 4–18.
29. Shakespeare, W. (1899). *The works of Shakespeare: The tragedy of Hamlet* (E. Dowden, Ed.). Methuen and Co. 237 p.
30. Ungvarsky, J. (2020). Intertextuality. URL: https://www.ebsco.com/research-starters/literature-and-writing/intertextuality.
31. Vinay, J.-P., Darbelnet, J. (2000). A methodology for translation (J. C. Sager & M.-J. Hamel, Trans.). In: *Translation Studies Reader*. London: Routledge, pp. 84–93.
32. Wilde, O. (1903). *Lady Windermere's fan: A play about a good woman*. Leonard Smithers. 132 p.
33. Yeats, W.B. (1989). Sailing to Byzantium. *Poetry Foundation*. URL: https://www.poetryfoundation.org/poems/43291/sailing-to-byzantium
34. Zanettin, F. (2012). *Translation-driven corpora: Corpus resources for descriptive and applied translation studies*. St. Jerome Publishing. 244 p.
35. Еліот, Т. С. (1990). *Вибране* (С. Павличко, упоряд. та передм.). Дніпро. 198 с.
36. Кам'янець, А., Некряч, Т. (2010). *Інтертекстуальна іронія і переклад: Монографія*. Видавець Карпенко В. М. 176 с.
37. Лодж, Д. (2024). *Переміна місць* (Т. Некряч, Пер.). Вавилонська бібліотека. 280 с.

38. Лодж, Д. (2025). *Світ тісний* (Т. Некряч, Пер.). Вавилонська бібліотека. 464 с.

39. Шекспір, В. (1986). *Твори в шести томах* (Т. 5) (В. Коптілов, Ред.). Дніпро. 693 с.

Дата першого надходження статті до видання: 28.07.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 04.09.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 01.10.2026

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу (CC BY 4.0)

УДК 81’42:81’37:32.019.5
DOI https://doi.org/10.32782/folium/2026.9.10

КРИТИЧНИЙ ДИСКУРС-АНАЛІЗ НАРАТИВІВ ВІЙНИ В АМЕРИКАНСЬКОМУ ПЕРЕДВИБОРЧОМУ ДИСКУРСІ: ЛІНГВОПРАГМАТИЧНИЙ ВИМІР

Валерій Ганзін
асистент кафедри англійської філології,
Карпатський національний університет імені Василя Стефаника
ORCID ID 0009-0004-2467-0292
valerii.hanzin@cnu.edu.ua

Ключові слова: *критичний дискурс-аналіз, наратив війни, комунікативний вплив, когнітивний простір, імплікатура, пресупозиція, дейксис.*

Комунікативний вплив на цільові аудиторії є важливим компонентом комунікації під час збройних конфліктів. Такий вплив часто реалізується у наративах війни – особливих мультимодальних повідомленнях про війну, створених з метою впливу на цільову аудиторію. Аналіз лінгвопрагматичного та когнітивного компоненту наративів війни може розширити спектр досліджень як комунікації під час збройних конфліктів, так і лінгвістичних дисциплін, таких як лінгвопрагматика, когнітивна лінгвістика та (критичний) дискурс-аналіз. У статті проведено критичний дискурс-аналіз американського передвиборчого дискурсу 2023–2024 років, представлений у вигляді заяв Дональда Трампа та його оточення, які були опубліковані у міжнародних верифікованих медіа ресурсах. Теоретико-методологічну основу дослідження складає адаптована тривимірна модель критичного дискурс-аналізу, метод лінгвопрагматичного аналізу, та концепція комунікативного впливу та контекстуальних обмежень (маніпуляції) Дідьє Майлатта та Стіва Освальда. Головними лінгвопрагматичними одиницями аналізу є дейксис, імплікатура та пресупозиція. Проведено аналіз використання дейксису та формування дейктичних полів, декодування потенційних імплікатур та наявних пресупозицій, проаналізовано їхній потенційний вплив на обмеження та посилення конекстуальних припущень, які цільова аудиторія використовує для декодування висловлювань та встановлення їхньої релевантності. Виявлено потенційний зв’язок між використанням певних вибірок контекстуальних припущень та соціо-політичними мотиваціями нараторів. Результати дослідження вказують на те, що комбіноване використання вищезгаданих лінгвопрагматичних одиниць призводить до підвищення релевантності вибірок контекстуальних припущень за рахунок збільшення їхньої доступності та їхнього посилення у когнітивному просторі цільової аудиторії, що посилює комунікативний вплив. Актуальними напрямами подальших досліджень вважаємо корпусні дослідження наративів війни, типологізацію лінгвопрагматичних та лінгвокогнітивних одиниць комуінкативного впливу, дослідження з використанням критичного дискурс-аналізу та його підвидів.

CRITICAL DISCOURSE ANALYSIS OF WAR NARRATIVES IN AMERICAN PRE-ELECTION DISCOURSE: LINGUOPRAGMATIC PERSPECTIVE

Valerii Hanzin
Teaching Assistant at the Department of English Philology,
Vasyl Stefanyk Carpathian National University

Key words: *critical discourse-analysis, war narrative, communicative influence, cognitive environment, implicature, presupposition, deixis.*

The communicative influence on target audiences is a key component of communication during armed conflicts. This influence is often carried out through the use of war narratives – specific multimodal messages about war, designed to influence the target audience. An analysis of the linguopragmatic and cognitive components of war narratives can broaden the scope of research into both communication during armed conflicts and linguistic disciplines such as linguopragmatics, cognitive linguistics and (critical) discourse analysis. This article presents a critical discourse analysis of the American pre-election discourse of 2023–2024, as represented by statements made by Donald Trump and his team, which were published in verified international media outlets. The theoretical and methodological framework of the study comprises an adapted three-dimensional model of critical discourse analysis, the method of linguopragmatic analysis, and the concept of communicative influence and contextual constraints (manipulation) developed by Didier Maillat and Steve Oswald. The main linguopragmatic units of analysis are deixis, implicature and presupposition. The study analyzes the use of deixis and the formation of deictic fields, as well as the decoding of potential implicatures and existing presuppositions. It also examines how these elements may influence the constraints and reinforcement of contextual assumptions that the target audience uses to interpret utterances and determine their relevance.. A potential link has been identified between the use of certain sets of contextual assumptions and the socio-political motivations of narrators. The results of the study indicate that the combined use of the aforementioned linguopragmatic units leads to an increase in the relevance of selections of contextual assumptions by enhancing their accessibility and reinforcing them within the target audience's cognitive environment, thereby strengthening communicative influence. We consider the following to be relevant areas for further research: corpus-based studies of war narratives, the typology studies of linguopragmatic and linguocognitive units of communicative influence, research utilising critical discourse analysis and its sub-types.

Вступ. Сучасні збройні конфлікти характеризуються боротьбою сторін конфлікту та їхніх союзників за когнітивні простори цільових аудиторій (далі – ЦА), як власних, так і ворожих. Однією з центральних концепцій пов'язаних з таким впливом є поняття «когнітивної війни», яка поєднує в собі використання інформаційних (ІО), психологічних (ПсО), медіа та кібер операцій, стратегічних комунікацій, на рівні з високотехнологічними засобами, з метою експлуатації людської когніції та впливу (Blatny & Sondergaard, 2025: 9–10; Le Guyader, 2022). Хоча основний вектор досліджень за напрямком відбувається у сферах національної безпеки, стратегічних комунікацій та міжнародних відносин, його лінгвістичний аспект є також важливим, адже в переважній більшості випадків ті чи інші засоби впливу реалізуються у політичному та медіа дискурсі, та вводяться за рахунок мовних одиниць, що дає можливість фахівцям-лінгвістам проводити дослідження різноманітних мовних параметрів та аналізувати їхній потенційний комунікативний вплив.

Одним із засобів дослідження такого впливу на ЦА може виступати Критичний дискурс-аналіз (далі – КДА): «тип аналітичного дослідження дискурсу, який в першу чергу вивчає те, як зловживання соціальної влади, домінація та нерівність здійснюються, відтворюються у тексті та усному мовленні та протистоять їм у соціальному та політичному контексті» (Van Dijk, 2015: 466). Хоча метою створення КДА був аналіз соціальних проблем (гендерна нерівність, расизм, сексизм,

ксенофобія), його методи та гнучка структура дозволяють використання й в інших контекстах. Саме тому низка дослідників використовує КДА для виявлення пропаганди в контексті тероризму та екстремізму (Richards, 2023), аналізу медіатекстів пов'язаних із російсько-українською війною (Ганзін & Білик, 2023; Alyahya, 2023; Pavlichenko, 2022), ізраїльсько-палестинським конфліктом (Amer, 2017; Amer, 2022; Damanhoury et al., 2025) та іншими збройними конфліктами.

Особливістю КДА є його адаптивність. Класична тривимірна структура підходу та її варіації (Fairclough, 2013; van Dijk, 2012; Wodak, 2015) можуть видозмінюватись залежно від поставлених цілей дослідження, що особливо стосується першого (текстового) рівня аналізу, на якому дослідник сам обирає ті чи інші лінгвістичні одиниці, які він буде аналізувати. КДА в такому випадку є не жорсткою вибіркою правил та дій, а радше загальним критичним та філософським підходом-поглядом, який вказує на позицію аналітика. Через це Тойн ван Дейк надає перевагу терміну "критичні дискурс-студії" (КДС), які на думку вченого краще відображають те, чим КДА (КДС) є насправді (van Dijk, 2015). Зважаючи на те, що комунікативний вплив на ЦА відбувається завдяки ефекту на їхні когнітивні простори, у цій статті зосередимося на когнітивно-прагматичних параметрах мови, які можуть використовуватись нараторами задля реалізації цього впливу.

Цікавим для дослідника є визначення об'єкту дослідження. Такі поняття як "пропаганда", "маніпуляція", "дезінформація" та "ІПСО" є доволі поширеними в медіа просторі та наукових колах, але є проблематичними для дослідника-лінгвіста за рахунок їхньої нечіткості та узагальненості. Тому спираємося на концепт "наративу війни" (далі – НВ), запропонований Оксаною Дойчик та Валерієм Ганзіним як потенційне вирішення проблеми визначення об'єкту дослідження (Дойчик & Ганзін, 2025, 2026). "Наратив війни – це особливе мультимодальне повідомлення про війну, створене з метою впливу на цільову аудиторію" (Дойчик & Ганзін, 2025: 13–14).

Для визначення "комунікативного впливу" звертаємось до роботи Стіва Освальда (2014), в якій він розглядає маніпулятивний комунікативний вплив (оману) на аудиторію в розрі виконання двох умов:

(a) "Висловлювання є оманливим, якщо воно навмисно використовується як засіб для досягнення перлокутивної мети, яку мовець таємно переслідує." (Oswald, 2014: 99).

(b) "Оманлива комунікація є успішною, коли адресат прийняв зміст висловлювання, яке він сприймає як епістемічно сильне, і водночас йому було перешкоджено отримати критичну інформацію, яка б дозволила йому поставити під сумнів зазначений зміст (така критична інформація існує і може бути доступною для нього)" (Oswald, 2014: 102).

У цій статті комунікативний вплив наративів війни розглядається тільки через призму умови (b), не пов'язуючи його з умовою (a) та маніпулятивністю. Взаємодію між НВ та умовами комунікативного впливу детально розглянуто у дослідженні Оксани Дойчик та Валерія Ганзіна (2026). Умова (b) є адаптацією досліджень маніпулятивної комунікації С. Освальда та Д. Майлатта (2009, 2011), згідно якої мовець використовує мовні елементи з метою обмеження контекстуальних припущень, які слухач реалізує задля інтерпретації того чи іншого висловлювання. Обмеження відбувається за рахунок контролю доступу до потрібного "бажаного" сету контекстуальних припущень *C* з відсіканням доступу до "небажаного" сету *C`*. Дослідники виокремлюють дві загальні стратегії, які допомагають мовцю контролювати *C*:

1. Стратегія орієнтована на зусилля полягає у збільшенні доступності *C*, що досягається за рахунок повторів. Іншими словами, регулярне нагадування слухачу про *C* робить вибірку більш доступною та релевантною, адже в такому випадку на її використання слухачеві треба задіювати менше ресурсів, що посилює позитивний когнітивний ефект такої інтерпретації.

2. Стратегія орієнтована на ефект полягає у посиленні *C* за рахунок використання емоційності, логічних помилок та чорних когнітивних дір. Іншими словами, збільшення релевантності відбувається за рахунок посилення *C*. Чим сильніше контекстуальне припущення, тим швидше воно приносить позитивний когнітивний ефект, особливо в комбінації з використанням стратегій, орієнтованих на зусилля.

Російсько-українська війна, як вже було згадано, часто стає фокусом аналітиків КДА. Війна є серйозним багатокомпонентним явищем та полем реалізації незчисленних НВ на різні теми: бойові дії, втрати, полонені, мобілізація, обстріли, мирні перемовини, фінансова допомога, корупція, справделивість, майбутнє, минуле тощо. Фокусом цієї статті будуть НВ, які реалізовувались американською стороною, а саме Дональдом Трампом та його оточенням, під час передвиборчої кампанії 2023–2024 року, ЦА якої став не тільки американський народ, але й весь світ.

Метою статті є аналіз когнітивно-прагматичних параметрів наративів війни у передвиборчому дискурсі, реалізованих Дональдом Трампом та його оточенням, та визначення їхнього потенційного комунікативного впливу на цільову аудиторію.

Матеріал та методи дослідження. Матеріалом дослідження є заяви Дональда Трампа та його оточення в 2023 та 2024 років, які були оприлюднені / цитовані у міжнародних верифікованих медіа. Кількість статей складає 10 одиниць.

Методологічну основу дослідження складає тривимірна модель критичного дискурс-аналізу та прагмалінгвістичний аналіз, адаптовані до концепції комунікативного впливу в контексті контролю за контекстуальними обмеженнями *C*. На першому (текстовому) рівні відбувається аналіз мовних прагмалінгвістичних одиниць, а саме дейксису, дейктичного поля, пресупозицій та імплікатур. На другому (інтерпретаційному) рівні відбувається аналіз впливу прагмалінгвістичних одиниць на когнітивний простір ЦА за рахунок визначення ролі цих одиниць у процесах обмеження контекстуальних припущень *C*. Третій рівень аналізу (пояснення) представлений у вигляді загального висновку, який базується на аналізі репрезентативних прикладів.

Результати та обговорення. Одним з ключових контекстуальних обмежень проаналізованих у роботі є порівняння війни зі сферою бізнесу, а саме угодою, яку Дональд Трамп міг би укласти доволі швидко, про що він заявив CNN ще в 2023 році:

(1) «If I'm president, I will have that war settled in one day, 24 hours," (Colton, 2024).

Формування такого контекстуального обмеження призводить до створення певного когнітивного скорочення, за допомогою якого членам ЦА швидше та легше інтерпретувати ті чи інші заяви адміністрації Трампа та їхніх союзників завдяки підвищенню релевантності репрезентацій в "бажаному" контексті *C*. Водночас така вибірка контекстуальних припущень блокує, або як мінімум ускладнює, доступ ЦА до "небажаного" сету контекстуальних припущень *C`*, який би призвів до іншої інтерпретації висловлювань, а саме ідеї того, що війна – це складне соціо-політичне явище, яке не піддається швидкому вирішенню. Тому пропонуємо розглянути інші приклади висловлювань Дональда Трампа та його оточення та проаналізувати їхні когнітивно-прагматичні параметри за умови, що *C = війна – це (невигідна) бізнес угода*.

Розглянемо вибірку висловлювань пов'язаних з можливостями Дональда Трампа як переговірника:

(2) **Дональд Трамп**: *"I know Zelenskyy very well, and I know Putin very well, even better. And I had a good relationship, very good with both of them. I would tell Zelenskyy, 'No more. You got to make a deal.' I would tell Putin, 'If you don't make a deal, we're going to give him a lot. We're going to [give Ukraine] more than they ever got if we have to.' I will have the deal done in one day. One day."* (Colton, 2024).

(3) **Гезер Нойєрт**: *"He could tell Putin to pound sand and immediately withdraw his forces."* (Colton, 2024).

(4) **Річард Ґреннел**: *"He [Trump] has shown he knows how to bring both sides to the table," <…> "He's done it consistently. Arabs and Israelis, Russians and Ukrainians will be next."* (Hodunova, 2024).

(5) **Джей Ді Венс** (пряма та непряма мова у матеріалі The New York Times): *"Mr. Vance said Mr. Trump would sit down with Russians, Ukrainians and Europeans and say, "You guys need to figure out what a peaceful settlement looks like."* (Barnes, 2024).

(6) **Колишній чиновник адміністрації Трампа**: *"President Trump, with his history in deal-making, we'd envision a situation where he would be able to convene some discussion or negotiation in which he would have leverage over both parties."* (Colton, 2024).

Для початку звернімо увагу на конфігурацію дейктичного поля. Якщо у НВ часу президентства Джозефа Байдена дейктичним центром була або Україна як жертва агресії, борець за демократію тощо, або союзники у вигляді групи США + Україна + Європа, то у випадку НВ адміністрації Дональда Трампа помічаємо зсув дейктичного центру тільки на США, доволі часто саме на Дональда Трампа. Це проілюстровано використанням персонального дейксису у вигляді особових займенників "I" в прикладах (1) та (2) та "he" в прикладах (3), (4) та (6). Також цю зміну помічаємо й у ставленні до сторін конфлікту, а саме України та Росії, іноді й колективної Європи, які тепер знаходяться на відносно однаковій дистанції від дейктичного центру. Персональний дейксис у вигляді особових займенників "you" та "them" використовується однаково для позначення дистанції до очільників обох сторін конфлікту у прикладі (2) та прикладах (2), (4) та (6), де сторони конфлікту згруповані займенником "both" (*both of them*, *both sides, both parties*). Приклад (5) додає до групи колективну Європу та ілюструє схожу динаміку дистанції за допомогою комбінації персонального та відносного соціального дейксису "you guys". Приклад (4) також групує сторони конфлікту за допомогою порівняння російсько-української війни з ізраїльсько-палестинським конфліктом. Звернімо увагу й на використання персонального дейксису "we" в прикладі (2), який є радше ексклюзивним (ми ≠ США + союзники, ми = американський істеблішмент / республіканці / народ), тобто віддаляє дейктичний центр від сторін конфлікту,

а не інклюзивним, яким він часто був у НВ президентства Джозефа Байдена (ми = США + Україна / Європа). Дистальний дейксис місця у вигляді демонстративного займенника “that” в прикладі (1) також віддаляє війну (та сторони конфлікту) від дейктичного центру.

Тепер розглянемо пресупозиційні параметри згаданих прикладів та інформацію, яка проектується на фоні під час контекстуальних обмежень. Основну частину складають екзистенційні пресупозиції:

(1) >> Існує конкретна невирішена війна (тригер: демонстративний займенник “that”)

(2), (3), (4), (5), (6) >> Існують сторони угоди (тригери: прізвища президентів, персональні займенники “I”, “he”, “they”, займенник“both”, іменники “guys”, “sides” та “parties”)

(2), (5), (6) >> Існує потенційна угода (тригери: неозначені та означений артиклі “a” / ”the” (“a / the deal”, “a peaceful settlement”), детермінатив “some” (“some discussion or negotiation”)).

Звернімо увагу й на лексичну пресупозицію у прикладі (4) >> Існують кейси (“Arabs and Israelis”), в яких Дональд Трамп зміг владнати конфлікти. Тригером в цьому випадку виступає саме прикметник (предикатив) “next”. Основна частина прикладу не несе цю пресупозицію.

Розглянемо й імплікатури, які можуть з’являтись на основі вищезгаданих прикладів. Приклади (1) та (2) вводять одну з найцікавіших партикуляризованих імплікатур усього передвиборчого періоду: +> Війну можна завершити за один день. Таке спрощення є прикладом використання стратегії впливу на досягнення когнітивного ефекту. Журналісти CNN (Dale, 2025) підрахували, що Дональд Трамп заявляв, що може завершити війну за 24 години (або до своєї інавгурації), 56 раз. Це є типовим прикладом стратегії орієнтованої на зусилля, основою якої є збільшення доступу до контексту *C* за рахунок повтору потрібних ідей. Враховуючи контекст передвиборчих перегонів та доволі агресивну риторику як республіканців, так і демократів, вважаємо можливим й доступ до наступної партикуляризованої імплікатури в контексті *C*: +> Чинна влада досі не змогла завершити війну, яку можна завершити за 24 години.

Вищезгадані приклади також можуть надавати доступ до партикуляризованої імплікатури +> Дональд Трамп має унікальну можливість завершити цю війну. Ефект досягається за рахунок використання стратегій впливу, орієнтованих на досягнення когнітивного ефекту. У прикладі (2) це проілюстровано за допомогою вказівки на стосунки, які Дональд Трамп має з очільниками України та Росії. Хоча посилення й відбувається, варто звернути увагу і на Q-скалярну імплікатуру +> Дональд Трамп не має ідеальних стосунків з очільниками України та Росії. Це пояснюється використанням прикметників “well” та “good”, які є середніми елементами в шкалі <excellent, good/ well, bad>, вживання яких імплікує автоматичне не використання елементу вищого в шкалі, тобто “excellent”. Приклад (3) посилює когнітивний ефект використанням ідіоми “pound sand” (“йти до біса”) та прислівника “immediately”. У прикладах (4) та (6) це відбувається за рахунок згадки досвіду Дональда Трампа як переговірника.

Контекстуальні обмеження *C* також підсилюються ідеєю того, що зупинка війни має відбутись у будь-якому форматі через жахливі наслідки війни. Розглянемо декілька заяв Дональда Трампа:

(7) *“I don’t think in terms of winning and losing. I think in terms of getting it settled so we can stop killing all those people.” < ... > “I want everybody to stop dying. They’re dying. Russians and Ukrainians. I want them to stop dying.”* (CNN, 2023).

(8) *“Those cities are gone. They’re gone. And we continue to give billions of dollars to a man who refuses to make a deal,”* (Sullivan et.al, 2024).

(9) *“I ,as your next President of the United States, will bring peace to the world and end the war that has cost so many lives and devastated countless innocent families. Both sides will be able to come together and negotiate a deal that ends the violence and paves a path forward to prosperity.”* (Donald J. Trump, 2024).

Звернімо увагу на ідентичну конфігурацію дейктичного поля. У центрі знаходяться США / Дональд Трамп, що проілюстровано персональним дейксисом у вигляді особових займенників “I” та ексклюзивного по відношенню до сторін конфлікту “we”, який дещо відрізняється від використання у прикладі (2). Вважаємо, що у (7) та (8) “we” формує іншу групу учасників за рахунок включення в неї чинної на той час влади, тобто адміністрації Джозефа Байдена. Дистанцію між дейктичним центром та сторонами конфлікту проілюстровано дейксисом місця у вигляді вказівного прикметника “those” у прикладі (8). Жертви України та Росії зрівнюються за допомогою персональної дейксис у вигляді неозначеного займенника “everybody”, особових займенників “they” та “them”, а також вказівного займенника “those” у прикладі (7). Займенник “both” підтримує групування сторін конфлікту в прикладі (8).

Екзистенційні та лексичні пресупозиції вказаних прикладів формують наступний фон:

(7), (9) >> Триває конкретна війна, в якій гинуть українці та росіяни та США причетні до цього (тригери: дієслова “stop” та “end”, означений артикль “the”).

(9) >> Існує угода, яка призведе до припинення насильства (тригер: неозначений артикль “a”).

(8) >> США надали мільйони доларів Володимиру Зеленському / Україні (тригер: дієслово “continue”).

Звернімо увагу на партикуляризовані імплікатури вищезгаданих прикладів, які використовують стратегії впливу, орієнтовані на досягнення когнітивного ефекту. Зважаючи на конфігурацію дейктичного поля приклад (7) може генерувати:

+> Жертви обох сторін конфлікту є важливими.

+> Війна має зупинитись через великі жертви.

+> Війна не має переможців та переможених.

Вважаємо ці імплікатури реалізаціями використання “когнітивних чорних дір” (Malliat & Oswald, 2011). Контекст жахіття війни стирає питання справедливості (концепти агресора та жертви) та призводить до більш поверхневої інтерпретації +> Головне, щоб це жахіття закінчилось або +> Це жахіття має закінчитись будь-якою ціною.

Цікавим є використання персонального дейксису “we”, який може генерувати +> США несуть відповідальність за жертви у війні. Ця імплікатура розширюється й у прикладі (8) у вигляді +> США продовжують нести відповідальність за руйнацію війни, бо продовжують надавати допомогу Україні.

Фінансовий аспект та політика “America First Policy” також відігравали важливу роль у формуванні передвиборчої складової цього НВ. Розглянемо наступні заяви Дональда Трампа та його оточення:

(10) **Дональд Трамп**: *“Every time Zelensky comes to the United States he walks away with $100 billion, I think he’s the greatest salesman on Earth,”* (Seitz-Wald & Doyle, 2024).

(11) *“There are two things America will insist on. We will not have any men or women in the enforcement mechanism. We’re not paying for it. Europe is paying for it,”* (Russell, 2024).

(12) **Джей Ді Венс**: *«the biggest problem here is that this war has distracted and consumed a lot of resources at a time when Americans are suffering.»* (Hutzler et.al, 2024)

(13) **Кіт Келлог і Фред Фляйц**: “*The war in Ukraine and Ukraine’s dependency on Western nations for military equipment has thus given rise to Ukraine fatigue among the Europeans, threatening to leave the United States, once again, as the primary defense contributor to Europe and further straining America’s ability to maintain its own critical defense stockpiles.”*

(14) *The vast sum of support depleted U.S. military stockpiles, strained our defense industrial base, and jeopardized America’s military readiness. … U.S. has sent over 2,000 Stinger anti-aircraft missiles to Ukraine.*[iii] *Yet at the current rate of production, it will take the United States 13 years to backfill and replenish this munition stockpile.*[iv] *The U.S. has also sent Ukraine more than 2 million 155mm artillery rounds, but the U.S. currently produces only 14,000 rounds of 155mm ammunition per month.*[v] *The Pentagon has noted that 14,000 rounds are often depleted by the Ukrainian army within 48 hours of direct fighting between Ukrainians and Russians .*[vi] (Kellogg & Fleitz, 2024).

Конфігурація дейктичного поля залишається незмінною з поверненням фокусу персонального дейксису “we” на республіканців. Звернімо увагу й на пресупозиційний компонент згаданих прикладів:

(10) >> Володимир Зеленський регулярно відвідує США (темпоральна пресупозиція з тригером “every time”).

(12) >> Війна в Україні відволікла та поглинула ресурси в той час, коли американці страждають (фактивна пресупозиція в підрядній частині речення) .

(13) >> Україна залежить від західних держав (екзистенційна пресупозиція з тригером у вигляді присвійного відмінка “Ukraine’s dependency”).

>> США колись (як мінімум раз) відігравали головну роль у забезпеченні безпеки Європи (ітеративна пресупозиція з тригером у вигляді ітеративного прислівника “again”).

>> Оборонні запаси США є виснаженими (ітеративна пресупозиція з тригером у вигляді прислівника “further”)

Розглянемо партикуляризовані імплікатури прикладів, які є реалізацією стратегій, направлених на посилення когнітивного ефекту. Порівняння Володимира Зеленського з “найкращим продавцем у світі” в (10) у контексті згаданої вище імплікатури у (8), може генерувати +> США витрачають гроші на сторону конфлікту, яка не хоче його припинення (концепт “продавця”). Інші приклади розкривають фінансовий компонент, формуючи наступну ланку з імплікатур:

(12) +> США витрачали гроші тоді, коли вони були потрібні страждаючим американцям

(13), (14) +> Безпека США може постраждати / вже постраждала через війну

(14) +> Надання підтримки Україні серйозно виснажує оборонні запаси США

(11) +> США не будуть витрачати ресурси (гроші, людей) для забезпечення виконання безпекових угод.

Висновки. Підбиваючи підсумки аналізу передвиборчого компоненту НВ мирних переговорів періоду президентства Дональда Трампа, можемо сформувати наступну

інтерпретацію контекстуальних обмежень *С = війна – це (невигідна) бізнес угода*. Центральним елементом є США, часто сам Дональд Трамп, що помічаємо у використанні різних видів дейксису, що формують дейктичне поле саме навколо США. Сторони конфлікту, а саме Україна та Росія, знаходяться на відносно однаковій дистанції від центру. Таке формування дейктичного поля ставить США на перше місце, що є ключовим для контексту *С*, адже головним переговірником якраз виступатимуть США. Відстань є ключовим елементом якісних переговорів, в яких треба вмовити обидві сторони. Саме тому ці сторони часто прирівнюються між собою, а питання справедливості, концепти агресора та жертви, переможця та переможеного, питання військових злочинів або применшуються, або повністю зникають. Це помічаємо у використанні когнітивних чорних дір, що призводять до поверхневої інтерпретації війни як жахіття, яке має закінчитись якомога швидше та за будь-яких умов. Швидкість, з якою це жахіття може закінчитись, також надається – 24 години, за які можна домовитись щодо вигідної бізнес угоди. Невигідність наявної угоди, тобто війни, пояснюється в першу чергу фінансовими та ресурсними питаннями для центрального елементу – США, що є важливим аргументом для ЦА американських виборців. Невигідність угоди для сторін конфлікту пояснюється вбивствами та руйнуванням. Вирішення угоди та перетворення її з невигідної на вигідну припадає на Дональда Трампа, його досвід переговірника та контакти з очільниками України та Росії. Це призводить до поверхневої інтерпретації вирішення війни як чогось дуже простого, для чого потрібен тільки Дональд Трамп та 24 години, що відбудовує доволі просту поверхневу, але дуже релевантну та легку для декодування партикуляризовану імплікатуру +> Дональд Трамп може швидко змінити умови цієї жахливої та невигідної для всіх нас угоди.

Зважаючи на актуальність як російсько-української війни, так й інших сучасних збройних конфліктів, аналіз комунікативного впливу НВ є важливим об'єктом дослідження, адже надає можливість проаналізувати роль лінгвістичного компоненту комунікацій під час збройних конфліктів та систематизувати ті елементи, які використовуються нараторами та їхній потенційний комунікативний вплив на ЦА. Потенційними актуальними напрямами досліджень вважаємо: корпусні дослідження НВ, типологізацію лінгвопрагматичних та лінгвокогнітивних одиниць комуінкативного впливу, дослідження з використанням КДА та його підвидів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Білик, О., & Ганзін, В. (2023). Медіадискурс та його вплив на зображення російсько-української війни: критичний аналіз дискурсивних стратегій і маніпулятивних технік. *Folium*, 33–39 doi: https://doi.org/10.32782/folium/2023.3.4
2. Дойчик, О., & Ганзін, В. (2025). Наратив війни: визначення і структура (контекст сучасних збройних конфліктів). *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Германістика та міжкультурна комунікація»*, (1), 9–15. doi: https://doi.org/10.32999/ksu2663-3426/2025-1-2
3. Дойчик, О., & Ганзін, В. (2026). Принципи дослідження комунікативного впливу в наративах війни. *Актуальні питання іноземної філології*, 24, 57–63, doi: https://doi.org/10.32782/2410-0927-2026-24-8
4. Alyahya, A Fahad. (2023). Critical Discourse Analysis of Newspaper Articles Declaring the Outbreak of War in Ukraine: The Washington Post vs. The Moscow Times. *International Journal of Society, Culture & Language*, *11*(2 (Themed Issue on Language, Discourse, and Society)), 47–59. doi: 10.22034/ijscl.2023.1982871.2969
5. Amer, M. (2017). Critical discourse analysis of war reporting in the international press: the case of the Gaza war of 2008–2009. *Palgrave Communications*, *3*(1), 13.
6. Amer, M. M. A. (2022). BBC and New York Times' coverage of the May 2021 Israeli onslaught on Gaza: A critical discourse analysis. *International Journal of English Linguistics*, *12*(5), 1–18. doi: https://doi.org/10.5539/ijel.v12n5p1
7. Blatný, J. M., & Søndergaard, S. (2025). Cognitive warfare. NATO Science & Technology Organization. https://www.sto.nato.int/wp-content/uploads/chief-scientist-report-cognitive-warfare-4.pdf
8. Dale, D. (2025, April 26). *Fact check: It wasn't 'in jest.' Here are 53 times Trump said he'd end Ukraine war within 24 hours or before taking office*. CNN. https://edition.cnn.com/2025/04/25/politics/fact-check-trump-ukraine-war
9. El Damanhoury, K., Saleh, F., & Lebovic, M. (2025). Covering the Israeli–Palestinian Conflict: A Critical Discourse Analysis of Al Jazeera English and BBC's Online Reporting on the 2023 Gaza War. *Journalism and Media*, *6*(1), 9. doi: https://doi.org/10.3390/journalmedia6010009
10. Fairclough, N. (2013). *Critical discourse analysis: The critical study of language*. Routledge.
11. Le Guyader, H. (2022). Cognitive domain: A sixth domain of operations. *Cognitive warfare: The future of cognitive dominance*, 3-1
12. Maillat, D., & Oswald, S. (2009). Defining manipulative discourse: The pragmatics of

cognitive illusions. *International Review of Pragmatics*, *1*(2), 348–370. doi: https://doi.org/10.1163/187730909x12535267111651
13. Maillat, D., & Oswald, S. (2011). *Constraining context. Critical discourse studies in context and cognition*, 43, 65. (pp. 65–80). John Benjamins. doi: https://doi.org/10.1075/dapsac.43.04mai
14. Oswald, S. (2014). It is easy to miss something you are not looking for: A pragmatic account of covert communicative influence for (critical) discourse analysis. *Contemporary critical discourse studies*, 97–119. doi: https://doi.org/10.5040/9781472593634.ch-004
15. Pavlichenko, L. (2022). Polarization in media political discourse on the war in Ukraine: Critical discourse analysis. *Alfred Nobel University Journal of Philology*, *2*(24), 214–223. doi: 10.32342/2523-4463-2022-2-24-18
16. Richards, J. (2023). The use of discourse analysis in propaganda detection and Understanding. In *Routledge Handbook of Disinformation and National Security* (pp. 385-400). Routledge.
17. van Dijk, T. A. (2012). *Ideology and discourse: A multidisciplinary introduction*. https://discourses.org/wp-content/uploads/2022/06/Teun-A.-van-Dijk-2012-Ideology-And-Discourse.pdf
18. van Dijk, T. A. (2015). Critical discourse analysis. In *The handbook of discourse analysis* (pp. 466–485). Wiley-Blackwell. https://doi.org/10.1002/9781118584194.ch22
19. Wodak, R. Critical Discourse Analysis, Discourse-Historical Approach. In Illie C., Sandel T., Tracey K. *The International Encyclopedia of Language and Social Interaction*, JohnWiley & Sons, Inc., 2015. 14 p. doi: https://doi.org/10.4135/9780857028020.d6

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Barnes, E. (2024, September 13). Vance Describes Plan to End Ukraine War That Sounds a Lot Like Putin's. *The New York Times*. https://www.nytimes.com/2024/09/13/us/politics/vance-trump-ukraine-russia-war.html
2. Colton, E. (2024, February 23). *Trump said he could end Ukraine war nearly a year ago but still hasn't laid out specifics*. CNN. https://www.foxnews.com/politics/trump-said-he-could-end-ukraine-war-nearly-year-ago-still-hasnt-laid-out-specifics
3. Donald, J. Trump (@realDonaldTrump). (2024, July 20). *President Zelenskyy of Ukraine and I had a very good phone call earlier today. He congratulated me on a very* [Post] Truth Social.
4. Hodunova, K. (2024, September 27). *Trump meets with Zelensky, says his views on ending the war 'as soon as possible' have not changed*. The Kyiv Independent. https://kyivindependent.com/everything-possible-must-be-done-to-put-pressure-on-putin-to-stop-war-zelensky-says-after-meeting-trump/
5. Hutzler, A., Walsh, K., Ibssa, L., & Kim, S. R. (2024, September 2025). *Trump lashes out at Zelenskyy after Ukraine's leader questioned his claim he could end war*. ABC News. https://abcnews.com/Politics/trump-lashes-zelenskyy-after-ukraines-leader-questioned-claim/story?id=114115473
6. Russel, A. (2024, November 6). Donald Trump's foreign policy plan: embrace unpredictability. *Financial Times*. https://www.ft.com/content/f18588c8-a122-4dc2-b095-0f75aeb748bf?syn-25a6b1a6=1
7. Seitz-Wald, A., & Doyle, K. (2024, September 26). *Zelenskyy's meeting with Harris and spat with Trump reveal a growing partisan divide on Ukraine*. NBC News. https://www.nbcnews.com/politics/2024-election/zelenskyys-meeting-harris-spat-trump-reveal-growing-partisan-divide-uk-rcna172648
8. Sullivan, K., Grayer, A., & Ferris, S. (2024, September 25). *Republicans follow Trump's lead of icing out Zelensky*. CNN. https://edition.cnn.com/2024/09/25/politics/donald-trump-ukraine-republicans
9. Kellogg, K., & Fleitz, F. (2024, April 11). *America First, Russia, & Ukraine*. America First Policy Institute. https://www.americafirstpolicy.com/issues/america-first-russia-ukraine
10. Transcript of CNN's town hall with former President Donald Trump (2023, May 11). *CNN*. https://edition.cnn.com/2023/05/11/politics/transcript-cnn-town-hall-trump

Дата першого надходження статті до видання: 27.07.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 26.08.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 01.10.2026

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу (CC BY 4.0)

УДК 811.111’42’38:32
DOI https://doi.org/10.32782/folium/2026.9.11

МОВНО-СТИЛІСТИЧНІ ЗАСОБИ РЕАЛІЗАЦІЇ СТРАТЕГІЙ ТА ТАКТИК ВПЛИВУ В МОВЛЕННІ Д. ТРАМПА (У ДИСКУСІЇ ЩОДО УКРАЇНСЬКОГО ПИТАННЯ)

Владислава Головчук
магістр
Карпатський національний університет імені Василя Стефаника
ORCID ID 0009-0004-9220-7312
vladyslava.holovchuk.21@pnu.edu.ua

Тетяна Соловйова
доктор філософії (PhD)
Карпатський національний університет імені Василя Стефаника
ORCID ID 0000-0003-0516-7398
Scopus Author ID 58027620100
tetiana.soloviova@cnu.edu.ua

Ключові слова: *політичний дискурс, лінгвопрагматика, комунікативна стратегія, комунікативна тактика, мовно-стилістичні засоби, маніпуляція, англомовний політичний дискурс.*

Статтю присвячено дослідженню мовно-стилістичних засобів реалізації комунікативних стратегій і тактик впливу в сучасному англомовному політичному дискурсі. Увагу зосереджено на аналізі лінгвопрагматичного потенціалу стилістичних засобів у мовленні Президента США Дональда Трампа під час публічної дискусії з Президентом України Володимиром Зеленським, що відбулася 28 лютого 2025 року в Білому домі. Матеріалом дослідження стали фрагменти політичного мовлення, які містять різноманітні мовно-стилістичні засоби та реалізують комунікативні стратегії й тактики впливу. У дослідженні застосовано лінгвопрагматичний підхід, метод критичного дискурс-аналізу, інтент-аналіз, а також метод суцільної вибірки, компонентного, описово-аналітичного, системного аналізу, індукції та дедукції. Здійснено аналіз мовно-стилістичних засобів, що забезпечують реалізацію маніпулятивного впливу в політичній комунікації. Виявлено, що одними з найефективніших мовностилістичних засобів, застосованих для реалізації комунікативних стратегій і тактик, є евфемізми, дисфемізми, гіпербола, антитеза, алюзія, концептуальна метафора, пресупозиція та риторичні запитання. Проаналізовано їхню роль у реалізації стратегій самопрезентації, дискредитації опонента, апеляції до страху, віктимізації, та інших стратегій і тактик політичного впливу. Аналіз засвідчив, що мовно-стилістичні засоби серед провідних функцій мають не лише експресивну, а й прагматичну функцію, оскільки сприяють формуванню необхідної інтерпретації політичної інформації, конструюванню бажаної картини політичної реальності та посиленню комунікативного впливу на адресата й широку аудиторію.

LINGUISTIC AND STYLISTIC DEVICES OF IMPLEMENTING PERSUASIVE STRATEGIES AND TACTICS IN DONALD TRUMP'S SPEECH (IN THE DISCUSSION OF THE UKRAINIAN ISSUE)

Vladyslava Holovchuk
Master's degree
Vasyl Stefanyk Carpathian National University

Tetiana Soloviova
PhD in Linguistics
Vasyl Stefanyk Carpathian National University

Key words: *political discourse, linguopragmatics, communicative strategy, communicative tactic, linguistic and stylistic devices, manipulation, English-language political discourse.*

This article is devoted to the study of the linguistic and stylistic means used to realize communicative strategies and tactics of influence in contemporary English-language political discourse. Particular attention is paid to the analysis of the linguopragmatic potential of stylistic devices employed in the speech of the President of the United States, Donald Trump, during the public discussion with the President of Ukraine, Volodymyr Zelenskyy, held at the White House on February 28, 2025. The research material comprises selected fragments of political discourse containing various linguistic and stylistic devices that realize communicative strategies and tactics of influence. The study employs a linguopragmatic approach, critical discourse analysis, intent analysis, as well as the methods of continuous sampling, component analysis, descriptive and analytical analysis, systemic analysis, induction, and deduction. The analysis identifies the linguistic and stylistic means that facilitate manipulative influence in political communication. The findings indicate that euphemisms, dysphemisms, hyperbole, antithesis, allusion, conceptual metaphor, presupposition, and rhetorical questions are the most frequently used devices for implementing communicative strategies and tactics. Their role in realizing the strategies of self-presentation, opponent discreditation, appeal to fear, victimization, and other tactics of political influence is examined. The analysis confirms that linguistic and stylistic devices perform not only an expressive but also a pragmatic function, as they contribute to shaping the intended interpretation of political information, constructing a desired representation of political reality, and enhancing the communicative impact on both the immediate addressee and the broader audience.

Вступ. Сучасний розвиток гуманітарних наук дедалі більше зосереджується на дослідженні комунікації, відходячи від традиційного розуміння мови як статичної системи. Поняття дискурсу стає ключовим у цьому контексті. Дискурс розглядається не просто як текст у контексті, а як складне комунікативне явище, що відображає взаємозв'язок мовних засобів із намірами мовця, соціокультурним середовищем та стратегіями впливу на реципієнта (Клименко, 2009). Таке розуміння є ключовим для нашої роботи: воно дозволяє нам дослідити не лише структуру публічних виступів, а й приховані механізми реалізації політичної ідеології та інструменти мовного впливу в межах політичного дискурсу. Саме тому політичний дискурс постає як своєрідне комунікативне поле боротьби, де за допомогою мовних засобів реалізуються стратегії впливу, переконання тощо (Миголинець-Шовак і Петій, 2014). Мовно-стилістичні засоби в межах політичного дискурсу вже постають не стільки мовною прикрасою, як потужним засобом впливу на слухача, засобом реалізації маніпулятивних тактик впливу як на прямого адресата, так і другорядного (медіа, електорат, соціум). Тому ці мовні одиниці яскраво проявляють свій лінгвопрагматичний потенціал саме в межах сучасного політичного дискурсу.

Теоретичні витоки аналізу дискурсу та політичного дискурсу зокрема закладені в працях Е. Бенвеніста, М. Стаббса, Д. Манжено та М. Фуко. Проблеми прагматики політичного тексту та критичного дискурс-аналізу активно розроблялися такими закордонними вченими, як

Т. ван Дейком, Н. Феркло, Р. Водаком та П. Чілтоном та ін. Вагомий внесок у дослідження політичної комунікації зробили й українські дослідники: Н. Кондратенко, І. Клименко, Т. Ващук, І. Вільчинська, О. Білик, Ю. Великорода, Т. Соловйова, Ю. Яворська та ін. Проте попри наявність ґрунтовних праць, лінгвопрагматичний потенціал сучасних політичних наративів потребує подальшого комплексного вивчення, чим і зумовлена актуальність нашого дослідження.

Особливу увагу в роботі було приділено аналізу стилістичних засобів політичного дискурсу. Серед них – евфемізм і дисфемізм, два взаємопов'язані мовні явища, що мають спільну когнітивно-лінгвістичну основу, однак реалізують протилежні комунікативні цілі. У політичному дискурсі евфемізми часто використовуються для пом'якшення негативної інформації або її завуалювання. Дисфемізми, навпаки, застосовуються для навмисного посилення негативної оцінки, різкості висловлювання або критики, що дозволяє підкреслити небажані чи конфліктні явища (Заєць, 2022: 86). У ширшому контексті ці засоби можуть використовуватися для опису ситуацій, подій тощо. У такому випадку важливо враховувати загальний контекст, адже значення залежить не тільки від слів, а й від того, як, кому, де і з якою метою їх висловлюють. Саме тому евфемізми і дисфемізми часто застосовуються в політичному дискурсі як засіб впливу на сприйняття реальності.

Серед інших стилістичних засобів було виділено алюзію та антитезу. Алюзія – це непряме посилання на відомі культурні, історичні або політичні події, образи чи тексти, завдяки якому у свідомості адресата виникає певний зміст без його прямого називання. Її основна функція полягає в передачі інформації опосередковано, спираючись на спільні знання та досвід мовця і слухача. У результаті виникає ефект прихованого розуміння між політиком і виборцем (Кібальнікова, 2020).

Антитеза є стилістичною фігурою, що базується на зіставленні прямого висловлювання (тези) та його протилежного за змістом варіанта (антитези). Композиція висловлювання залежить від того, яка з цих думок виступає основною – теза чи антитеза. У результаті таке протиставлення сприяє організації тексту промови, забезпечуючи його послідовність і логічну зв'язність окремих частин (Шевченко, 2022). У поєднанні ці та інші мовно-стилістичні засоби складають потужний арсенал засобів реалізації комунікативних стратегій та тактик впливу.

Метою нашої роботи є дослідження мовно-стилістичних засобів реалізації комунікативних стратегій та тактик впливу в мовленні Президента США Дональда Трампа, зокрема в його дискусії щодо українського питання. Для реалізації поставленої мети були виконані такі завдання: окреслено теоретичну та методологічну базу вивчення політичного дискурсу, комунікативних стратегій та роль мовно-стилістичних засобів в них; проаналізовано матеріал дослідження з точки зору політичного контексту, учасників політичного дискурсу, застосованих комунікативних стратегій впливу та ін.; відібрано мовно-стилістичні засоби та проаналізовано їх лінгвопрагматичний аспект, зокрема їх роль у реалізації конкретних тактик та стратегій впливу; результати аналізу узагальнені та систематизовані з урахування лінгвістичних, лінгвопрагматичних та інших екстралінгвальних факторів, які є невід'ємною частиною сучасного політичного дискурсу.

Матеріали і методи дослідження. Матеріалом дослідження стали тексти публічної зустрічі Президента США Дональда Трампа та Президента України Володимира Зеленського, що відбулася 28 лютого 2025 року в Білому домі (The Guardian, 2025). Для аналізу було відібрано фрагменти політичного мовлення, які містять різні стилістичні засоби (евфемізми та дисфемізми, алюзії та інші), що слугували потужним засобом реалізації комунікативних стратегій та тактик впливу.

Методологічну основу дослідження становить лінгвопрагматичний підхід до аналізу політичного дискурсу, який дає змогу розглядати мовні засоби у взаємозв'язку з комунікативною метою мовця, прагматичними стратегіями та особливостями політичної комунікації. У роботі ми послуговувалися методологією критичного дискурс-аналізу, що передбачає дослідження мовлення з урахуванням його соціального, комунікативного та прагматичного контекстів (Wodak, 2015), (Соловйова і Колоїз, 2026). Було застосовано метод інтент-аналізу з метою виявлення інтенцій комунікантів, що уможливило визначення використаних ними тактики та стратегії впливу (Завальська, 2019). Також у роботі використані були такі методи, як: метод суцільної вибірки, компонентного аналізу, описово-аналітичний метод, метод індукції та дедукції, системного аналізу та інші.

Результати та обговорення У політичному дискурсі, одну з важливих ролей відіграють *евфемізми* та *дисфемізми*. Евфемізми виконують функцію мовного камуфляжу, пом'якшуючи негативну інформацію. Натомість дисфемізми можуть реалізувати стратегію дискредитації опонента через використання зневажливих чи експресивно забарвлених одиниць. В межах одного політичного тексту евфемізми й дисфемізми

часто функціонують паралельно, створюючи виразний риторичний контраст (Яворська, 2022).

Досліджуючи лінгвопрагматичний аспект евфімізмів та дисфемізмів в сучасному англомовному політичному дискурсі, ми вважаємо необхідним окреслити їхню роль у реалізації комунікативних стратегій і тактик. Нашу увагу привернула риторика нинішнього американського президента Дональда Трампа щодо України, зокрема під час аудієнції президента України Володимира Зеленського (2025 рік). Стилю цього політика характерне застосування досить агресивних стратегій та маніпулятивних тактик, які яскраво проявилися саме в зазначеній дискусії.

Одним із характерних прийомів досліджуваної промови є використання евфемізмів, які дозволяють пом'якшити оцінку конфліктних ситуацій або уникнути прямого називання політично чутливих тем.

Так, у висловлюванні: «*We've been dealing with each other for a long time and very well.* ***We had little negotiations spat****, but that worked out great, I think for both countries*», – Д. Трамп використовує евфемізм «little negotiations spat» («невелика суперечка під час переговорів»), щоб пом'якшити можливі розбіжності між сторонами та представити їх як незначний епізод. Згодом він додає: «*I spoke with President Putin, and* ***we're going to try and bring this to a close****. It's something that you want and that he wants, we have to negotiate a deal*» («Ми спробуємо наблизитися до завершення»). Фраза «bring this to a close» («закінчити війну»), виступає евфемістичною заміною прямого вислову. Таке висловлювання сприяє пом'якшенню категоричності висловлювання, збереженню дипломатичного тону та фокусує увагу на перспективі переговорного врегулювання конфлікту, а не на самому факті воєнного протистояння. Необхідно взяти до уваги і те, що американський президент намагається виступати посередником у перемовинах і намагається триматися нейтралітету, а країна-агресор заперечує витлумачення війни як такої, зображуючи її як військову операцію. Відтак і Д. Трамп у своїй риториці евфімізує поняття війни і дотичних термінів у спробі утримати своєрідний нейтралітет.

Евфемістичний характер має також словосполучення *«confines of a deal»* («умови угоди») за допомогою якого, американський президент описує можливі межі майбутньої угоди, не конкретизуючи питання територіальних поступок чи інших політично складних аспектів переговорів: «*But we've started the* ***confines of a deal*** *and I think something can happen. The big thing is the number of soldiers mostly at this point, but soldiers being killed*». Тут варто зауважити, що риторика Д. Трампа і його тип комунікації тяжіє до комерціалізації політично-дипломатичного дискурсу, а тому соціально-політичні реалії, конфлікти та ситуації ословлюються ним через мову ведення бізнесу (Соловйова та ін., 2026: 425). Тому евфімізація у мовленні Д. Трампа тяжіє до зображення політичних угод, перемовин про мир, війни та іншого як бізнесових процесів.

Евфімізацію спосетрігаємо і у вислові: «We want to see it stop. And we want to see **the money get put to different kinds of use** like rebuilding the rebuilding» («ці гроші йдуть на зовсім різні цілі») функціонує як непряме повідомлення про можливе припинення або скорочення американської фінансової та військової підтримки України без прямого озвучення такого наміру, оскільки пряма заява такого плану на той момент мала б негативний вплив на імідж Білого дому.

Поряд з евфемізацією у промові використовуються дисфемізми – лексичні одиниці, що замінюють нейтральні найменування на стилістично знижені, зневажливі або експресивно негативно забарвлені. Їхнє використання слугує засобом вираження негативного ставлення до політичних опонентів, посилення критики та формування у реципієнта відповідного емоційно-оцінного сприйняття.

У досліджуваній промові спікер часто старається підкреслити свою велич та показати, що тільки він знає та розуміє, як покласти край війні, активно знецінюючи старання чи рішення своїх попередників. Тут варто згадати про стратегії самопрезентації, яку Д. Трамп найчастіше реалізує через тактику гіперболізації власних досягнень та одночасної дискредитації політичних опонентів (Соловйова і Колоїз, 2026). Одним із найпотужніших засобів реалізації цієї стратегії є дисфемізація. Наприклад: *«And we want to be able to stop it. And we want to be able also to spend money on other things. We don't want to. This is a tremendous amount of money.* ***What the Biden administration did was terrible****. They were giving money, but he had no security on the money*», – («… Те, що зробила адміністрація Байдена, було жахливо. Вони виділяли гроші, але не забезпечили їхню безпеку»), – містить категоричну негативну оцінку діяльності попередньої адміністрації США та використовується для підкреслення власної політичної переваги.

Як зазначають науковці, політична мова характеризується складним використанням мовних засобів, які дозволяють політикам одночасно формувати позитивний власний імідж, дискредитувати опонентів і впливати на громадську думку (Pan, 2019). Р. Водак наголошує, що політичний дискурс широко використовує різні стилістичні засоби, як інструменти непрямого впливу на аудиторію (Wodak, 2015).

Показовим прикладом реалізації вже згаданої стратегії самопрезентації, але цього разу через тактику гіперболізації власних досягнень та тактику приписування унікальних досягнень є висловлювання: «*I've stopped wars. I've stopped many wars. My people will tell you, I stopped wars that nobody ever heard about. I stopped wars before they ever started*» («Я зупиняв війни. Я зупиняв багато воєн. Мої люди підтвердять: я зупиняв війни, про які ніхто й не чув. Я зупиняв війни ще до того, як вони взагалі починалися»), у якому за допомогою перебільшення, підсиленого неодноразовим повтором, формується образ політика як винятково ефективного миротворця.

У висловлюванні: «*I don't know, they broke it with Biden, because Biden, they didn't respect him. They didn't respect Obama. They respect me*» («Не знаю, вони зіпсували стосунки з Байденом, бо Байдена вони не поважали. Вони не поважали й Обаму. А мене вони поважають»), – складні міжнародні відносини інтерпретуються крізь призму особистісного авторитету політичного лідера. У такий спосіб, Трамп персоналізує складні геополітичні процеси, представляючи власну постать як ключовий чинник ефективної взаємодії з іншими державами. Також, у самому висловленні: «*They didn't respect Obama. They respect me*», застосовано антитезу, побудовану на протиставленні двох (чи точніше трьох) президентів США, що посилює позитивну самопрезентацію мовця. Ефект підсилюється ще й застосуванням спрощеного стилю мови з простим синтаксисом, емоційно забарвленою лексикою і категоричністю заяв, що є характерним для стилю комунікації Д. Трампа, однак не відповідає загальноприйнятому стилю міжнородної політичної комунікації (Соловйова та ін., 2026 : 425)

Потужні маніпулятивні прийоми застосовувалися американським президентом протягом всієї дискусії. Система тактик та прийомів у поєднанні із мовно-стилістичними засобами забезпечила реалізацію надпотужного тиску на іншу сторону перемовин. Проаналізуймо кілька з них у такому уривку: «***And what you're doing is very disrespectful*** *to the country. This country that's back to you, far more than a lot of people said they should have.* ***Have you said «thank you» once?****». «****Have you said «thank you» once?»*** містить пресупозицію про недостатню вдячність української сторони, незалежно від того, чи відповідає це дійсності. Такий прийом можна визначити стилістичним терміном літота, який має форму умовно риторичного питання. Цей прийом має на меті свідоме применшення «вияву вдячності за допомогу» (близьке до знецінення) та застосовується для реалізації тактики дискредитації опонента і тактики навішування ярликів.

Важливо розуміти контекст ословлення: В. Зеленський як представник української сторони намагається логічними та раціональними аргументами й фактами продемонструвати свою позицію, яка суперечить позиції Д. Трампа. Наведена цитата є прямою відповіддю на ці аргументи. Тому ми спостерігаємо маніпулятивний зсув комунікативного фокусу: відбувається підміна понять. Якщо одна сторона застосовує стратегію раціонального переконання, то у відповідь, інша сторона (Д. Трамп), не маючи раціональних контраргументів, переходить на особистості та емоції – атакує опонента, звинувачуючи у моральних/поведінкових недоліках (неповага, невдячність). Обговорення суті свідомо зміщується на обговорення форми та емоційного ставлення опонента. Д. Трампом застосовується тактика віктимізації (так із ролі домінатора, що нав'язує свою точку зору і не терпить заперечень, мовець стає жертвою, чию допомогу не цінують, і чий статус та почуття були утиснуті умовно неповагою): «…***what you're doing is very disrespectful to the country***». Сам процес аргументації та контраргументації, який є невід'ємною частиною будь-якої дискусії, оцінюється однією зі сторін (американською) як щось негативне: відбувається пейоритизація (через оцінну лексему disrespectful) акту комунікації, мета якої примусити співрозмовника (через силу і авторитет, психологічний тиск) прийняти озвучену позицію без обговорення. За допомогою оклеслених маніпулятивних прийомів та із застосуванням авторитетного статусу (дискусія проходить в стінах Білого дому перед переважно американською пресою) відбувається спроба нав'язування власної позиції як єдино правильної. Спроби конструктивного раціонального політичного аналізу нівелюються за допомогою відведення уваги на особистісні та морально-емоційні категорії.

Маніпулятивні прийоми також часто підсилюються алюзіями різного змісту. Алюзії на історичні події, що апелюють до страху часто використовуються у межах стратегії та/або тактики апеляції до страху та безпеки (Wodak, 2015). Так, висловлювання «this could lead to the third World War», актуалізує асоціації з глобальними катастрофами минулого (зокрема світовими війнами), формуючи емоційне сприйняття ситуації. Апеляція до так званої можливої Третьої світової війни трапляється у межах аналізованої дискусії повсякчас: «***You don't have the cards*** *right now. With us, you start having cards. Right now, you don't have – you're playing cards. You're playing cards. You're* ***gambling*** *with the lives of millions of people. You're* ***gambling with World War III****»;* («Зараз у вас немає карт. З нами ви отримуєте карти. Зараз у вас їх немає – ви лише граєте в карти. Ви лише граєте

в карти. Ви ризикуєте життями мільйонів людей. Ви провокуєте Третю світову війну»). Така алюзія на умовну майбутню катастрофу з розширеним ословленням її наслідків застосовується у контексті перекладання відповідальності на українську сторону та звинувачення її, як опонента, у наслідках. Враховуючи те, що ця дискусія відбувалася перед представниками медіа, такий прийом сприяв реалізації тактики апеляції до страху та знову ж таки – тактики навішування ярликів на опонента.

Висловлювання: «You don't have the cards» та «You're gambling with World War III» містять концептуальні метафори, які представляють міжнародні переговори як азартну гру, тим самим акцентуючи увагу на нерівності сторін та потенційних ризиках ескалації конфлікту. Вислів: *«You don't have the cards»* містить алюзію на англійські ідіоматичні вирази *to have a card up one's sleeve* («мати приховану перевагу, козир у рукаві») та *to hold all the cards* («мати всі козирі, контролювати ситуацію»). У цьому контексті автор висловлювання вказує на відсутність у співрозмовника достатніх ресурсів або переговорних переваг для впливу на перебіг подій.

Подальший вислів: *«You're gambling with World War III»* розвиває цю «картярську» образність через використання лексеми *gambling*, яка семантично пов'язана зі сферою азартних ігор і ризикованих ставок. У переносному значенні дієслово *to gamble* означає також свідомо ризикувати можливими наслідками. Поєднання обох висловів формує концептуальну метафору «міжнародні переговори – це азартна гра», у межах якої політичне протистояння осмислюється як ситуація зі ставками, переможцями та переможеними. Такий образ підсилює уявлення про нерівність переговорних позицій сторін і водночас акцентує увагу на високій ціні потенційної ескалації конфлікту.

Висновки. Аналіз мовлення Д. Трампа засвідчує, що комунікативні стратегії та тактики впливу реалізуються через активне використання широкого спектра мовностилістичних засобів, зокрема евфемізмів, дисфемізмів, гіпербол, антитез, пресупозицій, концептуальних метафор, алюзій та ін. Кожен із цих засобів виконує не лише експресивну, а й прагматичну функцію, оскільки дозволяє мовцеві цілеспрямовано впливати на інтерпретацію політичної інформації адресатом та непрямим адресатом (медіа). Використання евфемізмів у досліджуваній дискусії свідчить про прагнення мовця пом'якшити сприйняття потенційно конфліктних тем, уникнути різких формулювань і сформувати образ дипломатичного врегулювання ситуації там, де це вигідно самому мовцю. Гіпербола, антитеза та концептуальні метафори акцентують увагу на вигідних для мовця аспектах дійсності, спрощують складні політичні процеси та роблять повідомлення більш емоційно насиченим і переконливим. Алюзії та апеляція до страху активізують колективну пам'ять і культурні асоціації аудиторії, апелюючи до її емоційного досвіду та стимулюючи необхідну реакцію. Завдяки такому комплексному використанню стилістичних засобів політик не лише передає інформацію, а й конструює потрібну картину політичної реальності, формує позитивний власний імідж, дискредитує опонентів, посилює психологічний вплив на співрозмовника та спрямовує інтерпретацію подій відповідно до власних комунікативних намірів. Перспективою дослідження цієї тематики є також вивчення інших мовно-стилістичних засобів як інструментів реалізації тактик впливу, їхнього місця у пропаганді, вивчення їхнього функційного потенціалу тощо.

ЛІТЕРАТУРА

1. Завальська, Л. В. (2019). Основні принципи лінгвопрагматичного аналізу політичного дискурсу. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Філологія, 3(38), 61–64.
2. Заєць, Є. (2022). Евфемізми та дисфемізми в політичному дискурсі (лінгвоперекладацький аспект). У Сучасні питання філології: теоретична та прикладна лінгвістика: Матеріали IV Всеукраїнської науково-практичної конференції (с. 86–89). Полтавський інститут економіки і права ЗВО Відкритий міжнародний університет розвитку людини «Україна».
3. Клименко, І. В. (2009). Теоретичні засади лінгвістичного аналізу політичного дискурсу. Лінгвістичні студії, 19, 183–185.
4. Кібальнікова, Т. (2020). *Алюзія як вияв інтертекстуальності в американському фемінному політичному дискурсі.* Наукові записки. Серія: Філологічні науки, 187, 251–255. https://doi.org/10.36550/2522-4077.2020.187.40
5. Миголинець-Шовак, О., Петій, Н. (2014). До поняття дискурсу в сучасній лінгвістиці. Сучасні проблеми мовознавства та літературознавства, 19, 62–65.
6. Соловйова, Т., Колоїз, Ж. (2026). Комунікативні стратегії та тактики впливу в сучасному міжнародному політичному дискурсі: стратегія самопрезентації. Folium, 8, 197–203. https://doi.org/10.32782/folium/2026.8.24
7. Соловйова, Т., Матіяш-Гнедюк, І., Гуляк, Т. (2026). Комунікативні стратегії та тактики у сучасному міжнародному політичному дискурсі: стратегія переконання.

Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Філологія. Журналістика, 1 (Ч. 2), Т. 37 (76), 421–427. https://doi.org/10.32782/2710-4656/2026.1.2/61
8. Шевченко, Д. (2022). Функції антитези в тексті промови Президента України з нагоди тридцятої річниці Незалежності України. У Інноваційний потенціал та правове забезпечення соціально-економічного розвитку України: виклик глобального світу: Матеріали VI Міжнародної науково-практичної конференції (с. 664–666). Полтавський інститут економіки і права.
9. Яворська, Ю. Д. (2022). Прагматичні аспекти англійських евфемізмів та дисфемізмів політичного дискурсу соціальних медіа. Молодий вчений, 4.1(104.1), 76–79. https://doi.org/10.32839/2304-5809/2022-104.1-19
10. Pan, J. (2019). The Pragmatics of Political Discourse: An Analytical Framework and a Comparative Study of Policy Speeches in the United Kingdom and Hong Kong. Bandung: Journal of the Global South, 6(2), 252–284. https://doi.org/10.1163/21983534-00602006
11. The Guardian. (2025, February 28). Trump's explosive clash with Zelenskyy: Read the full transcript. https://www.theguardian.com/us-news/2025/feb/28/trump-zelenskyy-meeting-transcript
12. Wodak, R. (2015). The politics of fear: What right-wing populist discourses mean. SAGE. https://doi.org/10.4135/9781446270073

Дата першого надходження статті до видання: 10.07.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 03.08.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 01.10.2026

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу (CC BY 4.0)

UDC 811.111:81`276.6
DOI https://doi.org/10.32782/folium/2026.9.12

CONVERSION IN ENGLISH GEODETIC TERMINOLOGICAL SYSTEM: STRUCTURAL, SEMANTIC AND FUNCTIONAL PECULIARITIES

Yuliia Hrybinyk
Candidate of Philological Sciences, Associate Professor,
Ivano-Frankivsk National Technical University of Oil and Gas
ORCID ID 0000-0002-5461-5540
SCOPUS ID 57935056600
yul_hrybinyk@ukr.net

Tetiana Halai
Candidate of Philological Sciences, Associate Professor,
Ivano-Frankivsk National Technical University of Oil and Gas
ORCID ID 0000-0001-7988-9639
SCOPUS ID 57934274100
galajtania@gmail.com

Key words: *English geodetic terminology, term, specialized language, conversion, zero derivation, word formation, term-building.*

The article investigates conversion (zero derivation) as a productive mechanism of term formation in contemporary English geodetic terminology. The relevance of the research is determined by the rapid development of geodesy and digital surveying, which continuously enrich English professional vocabulary with new terminological units. The aim of the study is to identify structural, semantic, and functional characteristics of conversion in English geodetic terminological system, determine principal conversion patterns, and evaluate their role in the development of contemporary geodetic terminology. The research material consists of English geodetic terms extracted from specialized dictionaries and glossaries, state standards, technical documentation, and recent scientific publications in the field. The study employs descriptive, structural, semantic, functional, comparative, and quantitative methods of linguistic analysis. The investigation identified six basic conversion models in the structure of English geodetic terminology: Verb → Noun, Noun → Verb, Noun → Adjective, Adjective → Noun, Verb → Adjective, and Adjective → Verb. The findings demonstrate that Verb → Noun and Noun → Verb are the most productive patterns, serving to designate surveying operations, measurement procedures, technical processes, instruments, products, and measurement results. The study shows that conversion contributes to terminological economy, semantic transparency, lexical cohesion, and the systematic organization of English geodetic terminology while facilitating the efficient nomination of emerging concepts in the field of geodesy and surveying. The results confirm that zero derivation is a productive mechanism of terminology development in modern English geodetic terminology and reflects the close conceptual relationship between technical operations and their outcomes. The findings may be applied in terminology studies, lexicology, technical translation, English for Specific Purposes, and the standardization of professional vocabulary. Further research should focus on the functioning of converted terms in professional discourse and specialized linguistic corpora.

КОНВЕРСІЯ В АНГЛІЙСЬКІЙ ГЕОДЕЗИЧНІЙ ТЕРМІНОЛОГІЧНІЙ СИСТЕМІ: СТРУКТУРНІ, СЕМАНТИЧНІ ТА ФУНКЦІОНАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ

Юлія Грибінык
кандидат філологічних наук, доцент,
Івано-Франківський національний технічний університет нафти і газу

Галай Тетяна
кандидат філологічних наук, доцент,
Івано-Франківський національний технічний університет нафти і газу

Ключові слова: *англійська геодезична термінологія, термін, фахова мова, конверсія, нульова деривація, словотвір, термінотвір.*

статті досліджується конверсія (нульова деривація) як продуктивний механізм терміноутворення в сучасній англійській геодезичній термінології. Актуальність дослідження зумовлена стрімким розвитком геодезії та цифрової геодезичної зйомки, що постійно збагачують англійську фахову лексику новими термінологічними одиницями. Метою дослідження є виявлення структурних, семантичних та функціональних особливостей конверсії в англійській геодезичній термінологічній системі, визначення основних моделей конверсії та оцінка їхньої ролі у розвитку сучасної геодезичної термінології. Матеріал дослідження складається з англійських геодезичних термінів, вибраних із спеціалізованих словників і глосаріїв, державних стандартів, технічної документації та останніх наукових публікацій у цій галузі. У дослідженні застосовано описовий, структурний, семантичний, функціональний, порівняльний та кількісний методи лінгвістичного аналізу. У ході дослідження було виявлено шість основних моделей конверсії в структурі англійської геодезичної термінології: дієслово → іменник, іменник → дієслово, іменник → прикметник, прикметник → іменник, дієслово → прикметник та прикметник → дієслово. Отримані результати свідчать про те, що моделі дієслово → іменник та іменник → дієслово є найпродуктивнішими і використовуються для позначення геодезичних операцій, процедур вимірювання, технічних процесів, приладів, виробів та результатів вимірювань. Дослідження показує, що конверсія сприяє термінологічній економії, семантичній прозорості, лексичній згуртованості та систематичній організації англійської геодезичної термінології, водночас полегшуючи ефективне найменування нових понять у галузі геодезієї та геодезичної зйомки. Результати підтверджують, що нульова деривація є продуктивним механізмом розвитку термінології в сучасній англійській геодезичній термінології та відображає тісний концептуальний зв'язок між технічними операціями та їхніми результатами. Отримані результати можуть бути застосовані в термінологічних дослідженнях, лексикології, технічному перекладі, англійській мові для спеціальних цілей та стандартизації професійної лексики. Подальші дослідження слід зосередити на функціонуванні утворених в результаті конверсії термінів у професійному дискурсі та спеціалізованих лінгвістичних корпусах.

Introduction. One of the central issues in contemporary linguistic research is the analysis of subject-specific terminological systems and their vocabulary in terms of its formation, structural and functional peculiarities. While conducting such research, it is important to bear in mind that terminology refers to a subset of a language as a whole and is a kind of a "special language" (specialized language), which differs from "common language" regarding the meaning and function of its lexical items – terms. Like all other meaningful units of a linguistic system, terms are part of a structured language system. They belong to a specific level within that system, and are related to other units on

the same level, as well as to the units on the other levels with which they build the discourse. Within a language's lexical component, terms are much more closely related to the other terms in the same discipline,with which they form specific structures, than to other terms from different subject fields (Cabre, 1999). Subject-specific terminological systems consist of terms which are lexical units with a specific meaning in a specialized domain. They can be analyzed from three points of view: the formal (the designation), the semantic (the concept), and the functional (grammatical category and distribution) (Cabre, 1999).

The theory of word and term formation, as well as current terminological issues is a significant component of modern linguistic research, which is the focus of attention for many linguists, such as: M. T. Cabré, Chulieva Shakhnoza, D. S. Lotte, A. L. Mishchenko, O.I. Pavlova, I. Plag and others; peculiarities of conversion as a productive word-building mechanism are actively studied by D. A. Azimbayeva, L. Bauer, & S. Valera, M. Vaneva & M. I. Bojadjiev and others.

This paper is mainly based on structural and functional analysis of English geodetic terminological units from the point of view of their formation, focusing on conversion as one of important term-building mechanisms. In terminology studies, term-building is the formation of lexical units that denote specialized concepts of a discipline. The common term-building mechanisms are: affixation, compounding, abbreviation and acronymy, semantic specialization / terminologization, conversion or zero derivation. Within English geodetic terminological system conversion is quite productive because it allows to create paired names to denote process and result, operation and product, procedure and document, action and measurement, or instrumental operation and its output without increasing formal complexity.

The relevance of this study is due to significant development of subject-specific terminological systems, namely English geodetic terminology, which necessitates the analysis of its vocabulary and term-formation mechanisms, one of which is conversion or zero deviation.

The aim of this paper is to investigate conversion as a productive term-building mechanism in the English geodetic terminological system by identifying its structural, semantic, and functional characteristics, determining the main conversion patterns, and evaluating their role in the development of contemporary geodetic terminology. To achieve this aim, the study pursues the following objectives: to define conversion (zero derivation) within the framework of contemporary word-formation and terminology theory; to examine theoretical approaches to conversion proposed in modern linguistic research; to identify principal conversion models functioning in English geodetic terminological system; to classify converted geodetic terms according to their structural and semantic characteristics; to analyse the functional role of conversion in the formation and development of English geodetic terminology; to determine the productivity of different conversion models; to evaluate the significance of conversion for the systematic organization and conceptual development of contemporary English geodetic terminology.

According to traditional linguistic studies, conversion is interpreted in several ways, based on morphological (conversion is a type of derivation involving a zero suffix / zero morpheme), syntactic (conversion is viewed as a change in syntactic function / category without necessarily positing a zero morpheme) and lexical-semantic (the emphasis is placed on semantic relation between source and derivative) approach. Morphological approach is dominant in lexicological and terminological studies, as far as it allows conversion to be described within the general system of derivation.

The notion of conversion is especially productive in English because it has: weak inflectional morphology, high positional and syntactic flexibility, a long tradition of a Noun – Verb alternation, a strong tendency toward economy and compactness of scientific naming. For this reason, conversion is highly relevant not only in general vocabulary but also in specialized languages, including specialized language of geodesy.

Functional methods, available for creation of new terms, as stated by M. T. Cabre comprise two processes: conversion and lexilacalization. Conversion or zero derivation i.e. changing the category of an existing word without changing its form (except that in this grammatical conversion any characteristics of inflection belonging to the former category are eliminated and replaced by those corresponding to the new category) belongs to functional methods of terms creation. For example: *to survey* (Verb) – *a survey* (Noun); *to plot* (Verb) – *a plot* (Noun); *a grid* (Noun) – *to grid* (Verb), etc. Another functional method, distinguished by the linguist is lexicalization, which occurs as a result of converting one of the inflected forms of a lexeme into a new word with a different grammatical category. For example: *to level – leveling (spirit leveling, geometric leveling, differential levelling); to position – positioning (satellite positioning, absolute positioning, precise positioning); to map – mapping (3D mapping, drone mapping, mobile mapping),* etc.

M. Vaneva and M. I. Bojadjiev described zero derivation as a process which is lexico-grammatic,

that is, syntactic, connected with both derivation and inflection. The lexical part of the process is pictured in the lexical changes of the word and the creation of a new lexeme, while the grammatical or syntactic aspect is seen in a different function that the element obtains depending on its position in the sentence (Vaneva, 2020).

Chulieva Shakhnoza underlines the importance of conversion and explains that it allows for the efficient reuse of existing words in different grammatical contexts, contributing to the adaptability and versatility of a language. It reflects how languages can innovate without having to invent entirely new forms, relying instead on the flexible application of existing words (Chulieva, 2025).

Conversion, as one of the mechanisms of word formation, plays a significant role in expanding the vocabulary of the English language, as well as that of English geodetic terminology, which forms a part of the national language. The essence of conversion as a word-formation process lies in the functional shift of a word from one part of speech to another, or the formation of one part of speech from the root of another without altering the original form. In this case, not only a grammatical, but also a semantic restructuring takes place. The derived word adopts the semantics of the root, adding its own meaning, determined by the status of the new part of speech.

According to Ukrainian researcher A. L. Mishchenko, with whom we agree, as a result of conversion, the semantics of derived words narrows, since the formation of a new lexical unit is based on the modification of only one lexical meaning within the semantic field of a polysemous word. Thus, as a result of conversional word formation, words belonging to one part of speech are transformed into lexical units of a different morphological composition, without, however, exhibiting any formal, explicitly expressed differences (Mishchenko, 2013).

As the German linguist I. Plag notes, conversion refers to derivation without affixation and can be defined as the derivation of a new word without obvious markers. In order to identify instances of conversion, one should look for pairs of words that are derivationally related and are completely identical in phonetic sound (Plag, 2003).

According to the Oxford Dictionary of Linguistics, conversion (or zero derivation) is the process by which a lexical unit that originally belonged to one syntactic class also belongs to another (Matthew, 2014). In other words, the essence of such conversional changes lies in the fact that, as a result of the grammatical and lexical reinterpretation of a word, it shifts from one part of speech to another.

A major contribution to the contemporary theory of conversion was made by L. Bauer and S. Valera in their article “On the borders of conversion”, where the authors focus their attention on the long-standing problem of how conversion should be defined and analyzed within the system of word-formation. Their central argument is that conversion cannot always be treated as a fully homogeneous and unequivocally bounded process, because its identification depends on a cluster of formal, grammatical, and semantic conditions rather than on a single diagnostic feature. According to Bauer and Valera, the description of conversion exceeds the limits of morphology in a narrow sense because the process involves several descriptive levels simultaneously: orthographic, phonological, morphological, syntactic, and semantic. In other words, the identification of a converted lexeme does not rest solely on the fact that a word appears in another lexical category; rather, it requires attention to a set of interrelated properties that together shape what may be called the profile of conversion. One of the most important theoretical consequences of this position is the distinction between major (central) conversion and borderline or non-central conversion. Central cases are those in which the converted item clearly functions as a new lexeme belonging to another word class and exhibits a sufficiently stable grammatical and semantic profile. In English geodetic terminology, the most common examples include Noun – Verb or Verb – Noun pairs such as to survey – survey, to scan – scan, to model – model, map – to map, where the relation between base and derivative is systematic, recurrent, and lexically entrenched (Bauer and Valera, 2026).

Majority of linguists, studying zero derivation in English have identified its two main types, namely: verbalization (formation of verbs) and substantivization (formation of nouns). In verbalization the main semantic relationships between the original and derived words include instrumental, agentive, locative, cause-effect/ resultative and temporal. This is the most productive way of forming words using conversion. When substantivizing there also appear a lot of new nouns, and sometimes they can change their spelling, pronunciation and shifting stress. The most common conversion models are: Noun →Verb (N→V), Verb→Noun (V→N), Adjective →Verb (Adj →V), Adjective → Noun (Adj→N), Noun→Adjective (N→Adj). The most productive are Noun→Verb and Verb→Noun models. The least common are those models where one of the components is an adjective. This may be due to the peculiarities of the phonomorphological structure of the adjective (Azimbayeva, 2024).

Plag identifies four possible ways of determining the direction of conversion. The first involves studying the history of the language and determining

which word came first, the source word. Another important method is to examine the semantic complexity of the two words under consideration; generally, derived words are semantically more complex than their base forms, as affixes usually add additional meanings to the root. A parallel can be drawn in the case of conversion: the derived word (formed as a result of conversion) should be semantically more complex than the source word from which it is derived. Thus, if one component of a pair of words is semantically more complex, or dependent on the other component, this indicates that the dependent component is derived from the other. The next criterion is stress; in cases where there is a change or shift in stress, we can speak of a derived word in which this change occurs. The frequency of use of a particular word is also important; generally, there is a tendency for derived words to be used less frequently than their source words. According to the scholar – and as our study also demonstrates the main types of conversion are the conversion of a noun into a verb, a verb into a noun, an adjective into a verb, and an adjective into a noun; there are other types, but they are few in number (Plag, 2003).

Material and Methods. The material for this study comprises English geodetic terminological units formed through conversion (zero derivation). The corpus was compiled from contemporary English-language specialized dictionaries and glossaries of geodesy and surveying, technical standards, professional publications, and scientific literature in the fields of geodesy and digital surveying. The research covers a combination of descriptive, structural, semantic, functional, and comparative methods. The descriptive and structural methods were used to identify converted terms and classify them according to the principal conversion patterns (Verb → Noun, Noun → Verb, Noun → Adjective, Adjective → Noun, Verb → Adjective, and Adjective → Verb). Semantic and functional analyses were applied to examine the conceptual relationships between source and derived terms and to determine the role of conversion in the development of English geodetic terminology. Elements of quantitative analysis were also employed to determine the relative productivity of different conversion models and to identify the most frequent patterns of term formation.

Results and Discussion. Conversion, as one of the methods of word and term formation, plays a significant role in the process of developing terminological units in the field of geodesy.

As a result of our analysis, we have identified six types (models) of conversion in the structure of English geodetic terminological system, namely:

Verb → Noun: *to survey – to measure an area of land to enable a scale map or plan to be produced → a survey – an examination of an area or land in order to make a map of it; to record – to write information down or to store in a computer or on film so that it can be looked at in future → a record – information about something that is written down or stored on computer, film etc. so that it can be looked at in future; to lay – to put someone or something down carefully into a flat position → lay – the appearance of an area of land, for example the way it slopes*, etc.;

Noun → Verb: an aim– the action of directing something at an object → to aim – to point or direct at a particular object, to level; level – a device for determining whether a surface is horizontal → to level – to make (*a surface*) *horizontal;* ***scale – the ratio of two numbers a and b, where b is the length of a characteristic dimension of some object and a is the length of the corresponding dimension in a representation (model or map) of that object*** *→ to scale – t****o measure lengths, or distances between points on an object***, etc.;

Noun → Adjective: *light – the energy from the sun that allows you to see → light – full of light, well-lighted, illuminated; standard – level of quality, a fixed official rule for measuring weight, purity, value → standard – of the usual, regularized, medium, or accepted kind; surface – outside, top layer of a land → surface – situated near the surface, related to the surface*, etc.;

Adjective → Noun: *constant – staying the same → a constant – a number or quantity that never changes; high – being a relatively great distance from top to bottom → height – distance above the ground; perpendicular – not leaning to one side or the other, but exactly vertical → perpendicular – an exactly vertical position or line*, etc.;

Verb → Adjective: *to close – to move the parts of something together so that there is no longer a space between them → close – not far from someone or something; to mediate – to be in a middle or intermediate position → mediate – intermediate; to decussate – to cross or cause to cross in the form of the letter X; to intersect in the form of the letter X; → decussate – crossed, intersected*, etc.;

Adjective → Verb: *direct – going straight from one place to another → to direct – to aim something in a particular direction; reverse – opposite or contrary in direction, position, order, nature, etc. → to reverse – to turn or set in an opposite direction, order, or position*, etc.

The distribution of the identified conversion models demonstrates that they are not equally productive in English geodetic terminology. As shown in Figure 1, which presents the productivity of different conversion types in the analysed terminological system, Verbal → Nominal conversion (V → N) has proved to be the most productive type

in geodetic terminology and is used to form nouns denoting: process, act of measurement, result, dataset, document, etc. Terminological functions of V → N conversion are: naming the procedure (*to survey → survey: cadastral survey, topographic survey*), naming the result or product (*to scan → scan*: *laser scan, mobile scan*), naming a completed operation or positional determination (*to fix → fix*: *GPS fix, position fix)*, naming a route-based measurement procedure (*to traverse → traverse:* alpine traverse, high-level traverse). Nominal → verbal conversion (N → V) is also very productive in geodetic discourse. It is especially common when a noun denoting an instrument, object, representation, point, or reference system gives rise to a verb meaning "to use / apply / create / assign / process with X". This type is highly significant for geodetic terminology, because it transforms a static technical object into a name of an operation. The remaining four models: Noun → Adjective, Adjective → Noun, Verb → Adjective, and Adjective → Verb occur considerably less frequently. This distribution indicates that conversion in English geodetic terminology is predominantly associated with the transition between verbal and nominal categories, reflecting the process-oriented and operational nature of geodetic professional discourse.

Typical of surveying terminology are converted nouns derived from verb phrases, for example: *to set back → setback – the horizontal distance from the fiducial mark on the front end of a tape, or on the part of the tape that is in use at the time, back to the point on the mark or monument to which the particular measure is being made; to set up → setup – (1) in general, the adjustment of a surveying instrument so that it is in proper position at a point from which observations are to be made. In particular, the actual physical placement of a leveling instrument over an instrument station, or the situation resulting from such placement; (2) the horizontal distance from the fiducial mark on the front end of a tape, or on the end of the tape which is in use at the time, measured forward to the point on the mark or monument to which the particular measure is being made; (3) the positions of those parts of a stereoscopic plotting instrument that are adjustable but remain fixed while the instrument is in use,* etc.

Conversion is extremely productive in modern English, especially in response to social, technological, and cultural innovations. Digital communication platforms and social media facilitate the emergence of numerous neologisms through conversion (zero derivation), enabling speakers to create and adapt new lexical items rapidly without morphological modification while preserving communicative efficiency and stylistic brevity. We observe the same trend in modern English geodetic terminology, which contains neologisms formed as a result of zero derivation, mainly substantivization and verbalization:

Verb → Noun: *to scan – to capture spatial data from an object, terrain, structure, or surface by means of terrestrial laser scanning, mobile laser scanning, or another remote-sensing technology → scan – a single scanning result, digital capture, or point-cloud acquisition.* In contemporary geodetic discourse *scan* functions as a fully established technical term, which is also used as a part of terminological word combinations: *terrestrial scan, registered scan, scan alignment, scan registration*, etc.; *to buffer – to create a buffer zone around a*

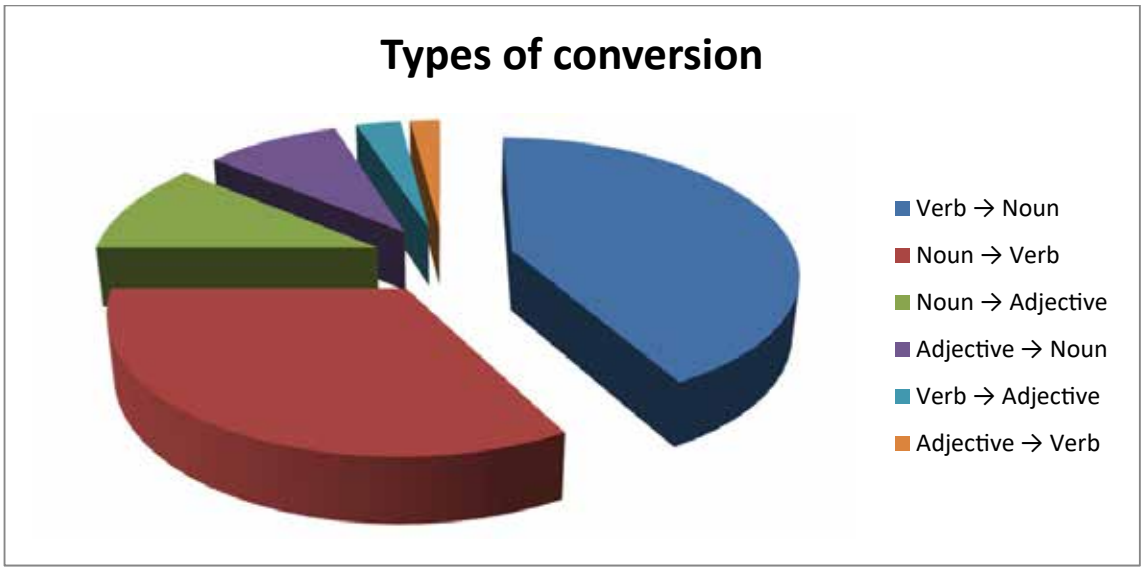

Fig. 1. Productivity of different conversion types in English geodetic terminology

geographic feature → a buffer – the buffer zone produced by that operation. The noun ***buffer*** is a converted (zero-derived) term denoting the result of the GIS buffering operation, which is also a component of word combinations*: variable-distance buffer, circular buffer, linear buffer*, etc.

Noun → Verb: *profile – a longitudinal or cross-sectional representation of terrain, a road, a riverbed, a pipeline route, etc. → to profile – to produce or measure such a profile.* The noun *profile* is actively used in digital terrain analysis, road design, hydrographic surveying, and corridor mapping. The verbal use *to profile* is especially characteristic of technical documentation and data-processing contexts: *terrain profile, river profile, to profile the embankment, to profile the alignment*, etc.; *drone* – an unmanned aerial vehicle used in geodesy and surveying as a platform for aerial data acquisition, mapping, photogrammetry, remote sensing, and spatial monitoring → *to drone a site* – to survey or inspect a site using a drone/UAV. In modern English geodetic terminology, the terminological unit *drone* forms a productive set of terminological collocations associated with surveying, photogrammetry, remote sensing, and geospatial data processing: *drone-based survey, drone mapping, drone LiDAR survey, drone imagery, drone point cloud, drone georeferencing, and drone ground control points*, etc.

Conclusions. Conversion, as a process of creating terminological units, therefore plays a significant role in expanding the vocabulary of English geodetic terminology, as zero derivation is not just a formal linguistic process, it also reflects how knowledge is organized in the field, links operation and conceptual product, facilitates the naming of workflows in digital geodesy, supports terminological compression, which increases informational density, typical of scientific and engineering communication. Zero derivation is quite beneficial in geodetic terminology as it provides: economy (no overt affix is needed), productivity (the same root can generate multiple related terms), semantic transparency (specialists can infer the relation between action and result because the forms are identical and conceptually linked), systemic cohesion (converted terms form tightly connected lexical networks, which is valuable for scientific classification and technical documentation). The two most productive types of conversion in the terminological system under study are: substantivisation (the transition of words, mainly verbs, from other parts of speech to the class of nouns) and verbalisation (the transition of other parts of speech, in most cases nouns, to the class of verbs). The first conversion pattern is characterised by the derivation conveying the result of the action expressed by the verb stem, whilst the second is characterised by the presence of agentive or instrumental relations between the original and derived stems. Conversion in English geodetic terminology promotes brevity, systematicity, and semantic coherence in professional communication, technical documentation, and scientific discourse within the field of geodesy and surveying. The perspectives of future research are exploring the role and functioning of converted terms in professional communication and specialized linguistic corpora.

BIBLIOGRAPHY

1. Azimbayeva, D. A. (2024). Conversion as a method of word formation in linguistics. International Journal of Trend in Scientific Research and Development, Special Issue (Advancing Multidisciplinary Research and Analysis – Exploring Innovations), 78–80. URL: https://www.ijtsrd.com/papers/ijtsrd64802.pdf
2. Bauer, L., & Valera, S. (2026). On the borders of conversion. Folia Linguistica. Advance online publication. DOI: https://doi.org/10.1515/flin-2025-0165
3. Cabré, M. T. (1999). Terminology: Theory, methods and applications (J. C. Sager, Ed.; J. A. DeCesaris, Trans.). John Benjamins Publishing Company. DOI: https://doi.org/10.1075/tlrp.1
4. Chulieva Shakhnoza Oybek qizi, C. (2025). The types of word-formation in enriching vocabulary system of language. Web of Scientists and Scholars: Journal of Multidisciplinary Research, 3(1), 239–243. URL: https://webofjournals.com/index.php/12/article/view/3120
5. Hrybinyk, Y., Halai, T., Yesypenko, N., & Bloshchynskyi, I. (2022). Approaching metaphorical terms in subject-specific terminologies (Geologic and geodetic): Semantic and structural aspects. World Journal of English Language, 12(6), 470–484. DOI: https://doi.org/10.5430/wjel.v12n6p470
6. Hrybinyk, Y., & Sunko, N. (2023). The vocabulary of subject-specific terminologies: Peculiarities of composition and formation (Based on the English geodetic terminology). Analele Universităţii din Craiova. Seria Ştiinţe Filologice. Lingvistică, 45(1–2), 112–130. https://doi.org/10.52846/aucssflingv.v45i1-2.91
7. Matthews, P. H. (2014). The concise Oxford dictionary of linguistics (3rd ed.). Oxford University Press. https://doi.org/10.1093/acref/9780199675128.001.0001

8. Mishchenko, A. L. (2013). The linguistics of specialised languages and the modern model of scientific and technical translation. Nova Knyha.
9. Plag, I. (2003). Word-formation in English. Cambridge University Press.
10. Vaneva, M., & Bojadjiev, M. I. (2020). English zero derivation revisited: Nouning and verbing in online business articles. International Journal of English Linguistics, 10(6), 307–321. DOI: https://doi.org/10.5539/ijel.v10n6p307
11. Yankovets, O., Mitrousova, T., Svintsitska, O., Mychkovska, V., Bahrii, H., Herasimova, O., Mysechko, O., Isaieva, I., & Bloshchynskyi, I. (2023). Functions of the terminological units of English border terminology. World Journal of English Language, 13(1), 200–204. DOI: https://doi.org/10.5430/wjel.v13n1p200

SOURCES OF ILLUSTRATIVE MATERIAL

1. Dictionary of Earth Science (2nd ed.). (2003). McGraw-Hill Professional.
2. ДСТУ 2393-94. (1994). Геодезія. Терміни та визначення. Держстандарт України.
3. ДСТУ 2402-94. (1994). Прилади геодезичні. Терміни та визначення. Держстандарт України.
4. Геодезичний енциклопедичний словник. (2001). В. Літинський (Ред.). Євросвіт.
5. Gorse, C., Johnston, D., & Pritchard, M. (2012). A dictionary of construction, surveying and civil engineering. Oxford University Press.
6. Заблоцький, Ф. Д., & Заблоцька, О. Ф. (2010). Англійсько-український геодезичний словник (Б. Є. Рицар, Ред.). Видавництво Національного університету «Львівська політехніка».

Дата першого надходження статті до видання: 28.07.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 31.08.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 01.10.2026

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу (CC BY 4.0)

УДК 811.111’25’37
DOI https://doi.org/10.32782/folium/2026.9.13

ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕКЛАДУ ЛЕКСИЧНИХ ЗАСОБІВ ЕКСПРЕСИВНОСТІ (НА МАТЕРІАЛІ РОМАНУ САЛЛІ РУНІ “NORMAL PEOPLE”)

Тетяна Гуляк
кандидат філологічних наук, доцент,
Карпатський національний університет імені Василя Стефаника
ORCID ID 0000-0002-7297-415X
Scopus Author ID 58724946300
Web of Science Researcher ID LCD-6826-2024
tetiana.huliak@cnu.edu.ua

Ірина Костів
студентка магістратури факультету іноземних мов,
Карпатський національний університет імені Василя Стефаника
ORCID ID 0009-0002-0249-7754
irynaakostiv2003@gmail.com

Ключові слова: *лексичні засоби експресивності, перекладацька трансформація, модуляція, конкретизація, генералізація, компресія, декомпресія.*

Статтю присвячено дослідженню лексичних засобів експресивності як одного з ключових компонентів ідіостилю сучасної художньої прози та особливостей їх відтворення в українському художньому перекладі. Увагу зосереджено на перекладацьких трансформаціях, застосованих під час передачі експресивно маркованої лексики англомовного оригіналу цільовою мовою. Матеріалом слугують фрагменти роману ірландської письменниці Саллі Руні “Normal People” (2018) та його українського перекладу “Нормальні люди” (2020) у виконанні Анастасії Коник. Здійснено комплексний аналіз лексичних засобів експресивності, реалізованих в оригінальному тексті, та висвітлено перекладацькі трансформації, застосовані для їх відтворення українською мовою. Згадано й окремі стилістичні фігури, що підсилюють експресивний ефект досліджуваних одиниць. У дослідженні застосовано метод суцільної вибірки, порівняльний та трансформаційний аналіз, які допомогли не лише виявити й систематизувати досліджувані мовні явища, а й зіставити змістовну та функціональну природу перекладацьких трансформацій. Аналіз засвідчив, що експресивність художнього мовлення Саллі Руні творять розмовно-сленгова лексика, емоційно-оцінні лексеми та стилістичні фігури. При цьому перекладачка послуговується різними трансформаціями залежно від типу експресивної одиниці та контексту її вживання. Серед найпродуктивніших виявлено трансформації модуляції, конкретизації, генералізації, компресії та декомпресії, а також випадки граматичних змін і компенсаторного посилення експресивності засобами цільової мови. У межах реалізації окреслених трансформацій було зафіксовано такі лексичні засоби експресивності, як розмовні сленгізми, емоційно-оцінна лексика, метафора, антитеза, порівняння, лексичний повтор та інтенсифікатори. Ці засоби слугували для розкриття психологічного стану персонажів, їхнього соціального статусу та вікових особливостей мовлення зокрема й для формування ідіостилю авторки загалом.

FEATURES OF TRANSLATING LEXICAL MEANS OF EXPRESSIVENESS (BASED ON SALLY ROONEY'S NOVEL "NORMAL PEOPLE")

Tetiana Huliak
Candidate of Philological Sciences, Associate Professor,
Vasyl Stefanyk Carpathian National University

Iryna Kostiv
Master's Student at the Faculty of Foreign Languages,
Vasyl Stefanyk Carpathian National University

Key words: *lexical means of expressiveness, translation transformation, modulation, specification, generalization, compression, decompression.*

The article deals with lexical means of expressiveness as one of the key components of the idiostyle of contemporary fiction and the peculiarities of their reproduction in Ukrainian literary translation. Attention is focused on the translation transformations applied when rendering the expressively marked vocabulary of the English-language original into the target language. The material comprises fragments of the novel Normal People (2018) by the Irish writer Sally Rooney and its Ukrainian translation (2020) by Anastasiia Konyk. A comprehensive analysis of the lexical means of expressiveness realized in the original text has been carried out, and the translation transformations applied to reproduce them in Ukrainian have been highlighted. Certain stylistic devices that reinforce the expressive effect of the units under study are also mentioned. The study employs the continuous sampling method, comparative-translational analysis, and transformational analysis, which helped not only identify and systematize the linguistic phenomena under study but also compare the substantive and functional nature of the translation transformations. The analysis has shown that the expressiveness of Sally Rooney's literary language is created primarily through colloquial and slang vocabulary, emotionally evaluative lexemes, and stylistic devices. In doing so, the translator resorts to different transformations depending on the type of expressive unit and the context of its use. Among the most productive transformations identified are modulation, specification, generalization, compression, and decompression, as well as instances of grammatical shifts and compensatory intensification of expressiveness by means of the target language. Within the framework of these transformations, the following lexical means of expressiveness were recorded: colloquial slang, emotionally evaluative vocabulary, metaphor, antithesis, simile, lexical repetition, and intensifiers. These means served to reveal the characters' psychological states, social status, and age-specific speech patterns in particular, and to shape the author's idiostyle in general.

Вступ. Протягом тривалого часу в літературі простежувалося різноманіття напрямів і жанрів. Але в 21 столітті деякі письменники повертаються до простоти, стриманості форми, прагнення відтворити щирість та справжні сенси.

У третьому тисячолітті з'являються автори, які хочуть змусити світ думати над питаннями людської психології. Серед них Саллі Руні, яку називають "Селінджером покоління Снепчату". Вона спонукає до аналізу близькості, вразливості та взаємозалежності, адже її твори не є суто романами з історіями кохання, які "читають задля розваги", а проникненням у потаємний внутрішній світ людини (Alférez-Mendía, 2025).

Емоційність та експресивність є тими елементами художніх творів, які роблять їх чуттєвими, помітними та виразними. Українські дослідники Ганна Асмаковська та Ганна Ковальова наголошують на відмінності між емоційністю й експресивністю, вказуючи, що кожна емоційна одиниця є експресивною, проте не кожна експресивна одиниця – емоційною. Таке твердження випливає з того, що експресивність пов'язана не тільки з емоційністю, а ще й з "логічною оцінністю, стилістичним

значенням" тощо (Асмаковська & Ковальова, 2025: 4).

Експресивні мовні засоби, відповідно до дослідження українського мовознавця Віктора Чабаненка, можна класифікувати на фонетичні, морфологічні, лексичні, фразеологічні та синтаксичні (Ляшенко, 2020). Науковиця Надія Бойко стверджує, що лексичні експресивні одиниці є "найпродуктивнішими", через те, що мовець вживає їх найчастіше для того, щоб "виділити окремі об'єкти серед низки подібних, передати їхні особливості на тлі однотипних". Вони охоплюють тропи, синоніми, антоніми тощо. (Бойко, 2005: 8).

Лексичні засоби експресивності роблять цікавими сюжет, ідіостиль автора та культурні особливості оригіналу, водночас становлячи проблему для перекладача. Саме тому в процесі перекладу неминуче доводиться вдаватися до трансформацій. Українська дослідниця Роксолана Назарчук наголошує на лексико-семантичних трансформаціях: модуляції, конкретизації та узагальненні, а також виокремлює диференціацію значення як спосіб вибору потрібного відповідника серед кількох словникових значень полісемічної одиниці (Назарчук & Муха, 2024). На матеріалі перекладу роману Террі Пратчетта дослідниця констатує значне переважання модуляції над іншими типами трансформацій, що, на її думку, свідчить про прагнення перекладача передусім відтворити атмосферу та дух оригінального твору, а не його формальну структуру (Назарчук & Муха, 2024).

Перекладознавець Андрій Козачук звертає увагу на додавання, опущення тощо, наголошуючи на термінологічній розбіжності між українською та англомовною перекладознавчими традиціями: те, що в україномовному дискурсі позначається як "перекладацькі трансформації", в англомовному науковому обігу здебільшого відповідає поняттю "перекладацькі прийоми" (translation techniques) (Козачук, 2023). Дослідник окремо розглядає компенсацію як особливий різновид заміни, до якого перекладачі вдаються тоді, коли неможливо відтворити необхідний стилістичний ефект аналогічними засобами мови перекладу, а також зауважує, що на практиці трансформації здебільшого застосовуються комплексно, а не в чистому вигляді (Козачук, 2023).

Дослідниці Оксана Лесінська та Тетяна Балан аналізують компресію, декомпресію та інші стратегії відтворення молодіжного сленгу на матеріалі перекладу американського телесеріалу "Джинні й Джорджія", доводячи, що передача розмовно-сленгової лексики персонажів-підлітків вимагає від перекладача особливої уваги до прагматичного й соціокультурного навантаження висловлювання, а не лише до його словникового значення (Лесінська & Балан, 2025). Це спостереження є особливо релевантним для нашого дослідження, оскільки мовлення персонажів роману Саллі Руні також насичене розмовними й сленговими одиницями, притаманними сучасній ірландській молоді.

Творчість Саллі Руні, зокрема, роман "Normal People" привернув увагу дослідників майже одразу після публікації. Алан Еппель досліджує роман із психіатричної точки зору, аналізуючи образи Маріанни та Коннелла крізь призму "найгіршого" і "найкращого" Я (Eppel, 2020). Мерве Сарикая-Шен аналізує мовчання Маріанни як спосіб пережити насильство та її парадоксальне прагнення "нормальності" через збереження психологічних травм (Sarıkaya-Şen, 2021). Марія Амор Баррос-дель Ріо простежує формування ідентичності героїв мілленіального покоління на тлі посткельтської Ірландії (Barros-Del Río, 2022). Абдельнаїм Ібрагім Авад Елареф вивчає нелінійну наративну структуру роману та роль флешбеків і зміни ракурсів оповіді у розкритті психологічного розвитку персонажів (Elaref, 2025).

Актуальність цього дослідження зумовлена відсутністю наукових студій, присвячених перекладознавчому аспекту роману "Normal People".

Метою статті є виявлення лексичних засобів експресивності в оригінальному тексті роману Саллі Руні "Normal People", що слугують для передачі емоційності та виразності твору, а також з'ясування особливостей і способів їх відтворення в українському перекладі.

Для досягнення поставленої мети потрібно розв'язати такі *завдання*: 1) проаналізувати лексичні експресивні засоби в англомовному творі Саллі Руні; 2) дослідити перекладацькі трансформації в цільовому тексті, які перекладач використав для розуміння твору українськими читачами.

Матеріал і методи дослідження. Матеріалом цієї наукової розвідки є роман Саллі Руні "Normal People". У процесі написання статті було використано такі методи: метод суцільної вибірки для відбору лексичних засобів експресивності з оригінального тексту роману "Normal People" та їхніх відповідників в українському перекладі; порівняльний аналіз для зіставлення англомовних лексичних засобів експресивності з їхніми варіантами перекладу українською мовою; трансформаційний аналіз для виявлення конкретних перекладацьких трансформацій.

Результати та обговорення. Саллі Руні з'явилася як нова постать серед письменників не так давно. Її перша книга "Conversations with Friends" побачила світ у 2017 році. Другий

роман "Normal People" був опублікований в 2018 році. Цей твір є одним з найбільш популярних, оскільки було продано понад 3 мільйони екземплярів і в 2020 році BBC та Hulu його екранізували.

У романі "Normal People" є два протагоністи – Маріанна та Коннелл, які навчаються в одній школі та починають невизначені стосунки. Дівчина – "сіра миша" з багатої сім'ї, хлопець є популярним серед однокласників, проте з неблагополучної родини. Мати Коннелла працює прибиральницею в домі Маріанни, де молоді люди часто зустрічаються, бо в школі не подають вигляду близькості між собою. Головні герої переживають період "після завершення ери "Кельтського тигра", що впливає на їхній спосіб життя і стосунки.

На початку роману під час розмови Коннелла та Маріанни про їх результати з німецької бачимо використання порівнянь у діалозі: *"Well, you're smarter than me. Don't feel bad. I'm smarter than everyone"* (Rooney, 2018: 9) (переклад українською тут і надалі Анастасії Коник: *"Ну, ти розумніша за мене. Не побивайся. Я розумніша за всіх.")"* (Rooney, 2020: 9). Порівняння дають читачеві зрозуміти риси Маріанни, яка зневажає інших у школі, в протиставленні з соціумом. Зі синтаксичного боку ці порівняння утворюють паралельні конструкції. Вираз *"Don't feel bad"* (*"Не побивайся")* перекладено за допомогою модуляції.

Незважаючи на успіхи Маріанни в навчанні, Коннелл зазначає, що вона не найбільш вправна в англійській, на що дівчина іронічно реагує, вказуючи на його некомпетентність у мові: *"Maybe you should give me grinds, Connell"* (Rooney, 2018: 9) (*"Мабуть, варто взяти в тебе кілька уроків, Коннелле"*) (Rooney, 2020: 9). Лексичним засобом експресивності тут виступає сленговий вираз *"give me grinds"*. Зі синтаксичного боку активний стан був змінений на пасивний, а з лексичного – вираз *"give me grinds"*, де слово *"grinds"* передає значення важкої роботи, яка втомлює фізично чи психологічно, було перекладено за допомогою конкретизації (grinds – уроки), що випливає з контексту, та декомпресії.

Маріанна питає Коннелла про його розмову з вчителькою – пані Нірі, яка, на думку дівчини, не байдужа до свого учня: *"Does she fancy you or something?"* (Rooney, 2018: 10) (*"Вона що, запала на тебе?"*) (Rooney, 2020: 10). Експресивність репліки створює розмовне дієслово *"fancy"*. Переклад супроводжується модуляцією з різницею в чуттєвому сприйнятті, через яку до вихідного тексту було додано більше експресивності й українського підліткового сленгу.

Саллі Руні продовжує додавати деталі про стосунки Коннелла та пані Нірі, вказуючи: *"Actually he doesn't do or say anything to her, he just sits there quietly while she does and says things to him"* (Rooney, 2018: 10) (*"Насправді Коннелл нічого не робить і не каже, просто тихенько сидить, поки вона до нього чіпляється"*) (Rooney, 2020: 10). Показово, що в оригіналі вжито стилістично нейтральний вираз *"says things to him"*, тоді як перекладач компенсаторно підсилив висловлювання експресивною лексемою *"чіпляється"*, якої немає в тексті-джерелі. У перекладі використано модуляцію та конкретизацію.

Маріанна з Коннеллом не показують у школі, що спілкуються за її межами. Усе почалося нещодавно, коли Коннелл приходив по свою маму, Лорейн, де живе Маріанна, про що він не знав, і зустрів її зранку в халаті. Дівчина почувалася незручно: *"Maybe she seemed flustered"* (Rooney, 2018: 12) (*"Можливо, це її схвилювало"*) (Rooney, 2020: 12) та *"He certainly didn't tell anyone in school about it, that he had seen her in a bathrobe, or that she looked flustered"* (Rooney, 2018: 12) (*"У школі він, звісно, нікому про це не розповів: що бачив її в халаті чи про її схвилювання"*) (Rooney, 2020: 12). Лексичним засобом виступає емоційно-оцінна лексема *"flustered"*, вжита двічі. Привертає увагу переклад слова *"flustered"* в обох випадках, бо у вихідному тексті в першому випадку його вербалізовано, а в другому – субстантивовано, проте ця зміна не впливає на значення, яке залишається тим самим, а тільки розбавляє текст та зменшує обсяг другого прикладу за допомогою компресії.

Саллі Руні розповідає про ставлення Коннелла до Маріанни та звертає увагу на його відчуття поруч з нею: *"When he talks to Marianne he has a sense of total privacy between them"* (Rooney, 2018: 12) (*"Розмовляючи з Маріанною, Коннелл відчуває абсолютну довіру"*) (Rooney, 2020: 12). Експресивність створюється підсилювальним прикметником *"total"* у поєднанні з абстрактним іменником *"privacy"*, що підкреслює винятковість почуттів героя. Перекладач змістив семантичний наголос приватності, про що переймався хлопець, на більш загальний термін довіри.

Варто звернути увагу на стосунки Маріанни з її братом Аланом. Коли дівчина збирається на прогулянку, Алан говорить до неї грубо та навіть спричиняє їй фізичну шкоду. Саллі Руні передає його ставлення такими словами: *"He grabs her by the upper arm and tugs her back from the door"* (Rooney, 2018: 15) (*"Він хапає її руку й відсмикує від дверей"*) (Rooney, 2020: 15). Експресивного забарвлення реченню надають динамічні дієслова фізичної дії *"grabs"* і *"tugs"*, що передають різкість і брутальність жесту та формують негативну конотацію образу брата. Привертає

увагу частина руки, за яку схопився брат дівчини, оскільки в оригіналі чітко вказана її верхня частина, тобто від плеча до ліктя, а у вихідному варіанті ця деталь відсутня. Перекладач використав генералізацію, оскільки з культурологічного боку поняття "верхньої руки" українською не зрозуміле.

Ще один випадок зі схожою ситуацією трапляється, коли Коннелл радить Маріанні прочитати книгу "Маніфест комуністичної партії", про яку вона впевнено сказала, що знає, на що хлопець заявив: *"You're trying to act superior, but like, you haven't even read it"* (Rooney, 2018: 17) (*"Ось ти вдаєш із себе всезнайку, але ж ти навіть його не читала"*) (Rooney, 2020: 17). Експресивність створює оцінне словосполучення *"act superior"* (вдавати з себе вищого). Слова оригіналу чітко передають, що, на думку Коннелла, Маріанна намагалася показати себе вищою у статусі чи навичках за нього, проте перекладач за допомогою модуляції та конкретизації змінює наголос на її знання в порівнянні з іншими людьми, а не тільки з Коннеллом.

Після того, як у Коннелла з Маріанною почалися "таємні стосунки", хлопець все більше задумувався над рисами дівчини та відчував, що вона йому подобається. У голові лунали різні ідеї, одна з них: *"She acts so worldly at times, making him feel ignorant, but then she can be so naive"* (Rooney, 2018: 26) (*"Часом вона проявляє таку життєву мудрість, що змушує його почуватися неуком, а деколи буває страшенно наївною"*) (Rooney, 2020: 26). Лексичну експресивність тут формує антитеза – *"worldly"* і *"naive"*, що протиставляють досвідченість героїні її наївності. Вираз *"She acts so worldly"* (*"вона проявляє таку життєву мудрість"*) передано за допомогою модуляції та піднесення експресивності, що вказують не просто на досвідченість, а на розум. Своєю чергою в фразі *"making him feel ignorant"* (*"змушує його почуватися неуком"*) було використано конкретизацію, оскільки вказано не просто на необізнаність, а на невігластво, та лексичну заміну прикметника *"ignorant"* на іменник *"неук"*.

Думки про майбутнє не покидають Коннелла, він наче між двома світами. Хлопець роздумує: *"Lately he's consumed by a sense that he is in fact two separate people, and soon he will have to choose which person to be on a full-time basis, and leave the other person behind"* (Rooney, 2018: 26) (*"Останнім часом його гнітить почуття, що він – це насправді дві окремі людини, і незабаром йому доведеться вибрати, якою з них бути на постійній основі, а яку краще лишити позаду"*) (Rooney, 2020: 26). Лексичним засобом експресивності є метафора внутрішнього роздвоєння особистості *"two separate people"*, підсилена дієслівним виразом *"consumed by a sense"*, що передає інтенсивність емоційного переживання героя. Цікаво передано експресивність цього речення, оскільки більш нейтральний вираз *"he's consumed by a sense"* перекладено емоційніше *"його гнітить почуття"*. У цьому прикладі застосовано модуляцію та граматичну трансформацію, а метафоричний образ *"two separate people"* (*"дві окремі людини"*) збережено.

Головний герой і надалі продовжує вагатися між двома різними аспектами життя: *"For a moment it seems possible to keep both worlds, both versions of his life, and to move in between them just like moving through a door"* (Rooney, 2018: 27) (*"На якусь мить видається можливим зберегти обидва світи, обидві версії його життя, проходити крізь них, наче крізь двері"*) (Rooney, 2020: 27). Ця частина наповнена експресивністю завдяки поєднанню одразу кількох лексичних засобів: метафори *"both worlds, both versions of his life"*, синтаксичного повтору (анафори "both… both") та порівняння *"just like moving through a door"*. Метафора та повторення перекладені зі збереженням еквівалентних образів та ритму, які створюють атмосферу невпевненості Коннелла між двома надзвичайно різними сторонами його вибору. Порівняння *"to move in between them just like moving through a door"* (*"проходити крізь них, наче крізь двері"*) також збережено з метою розуміння, наскільки просто, на думку Коннелла, існувати між друзями та Маріанною.

Маріанна була членом комітету зборів коштів разом з популярними дівчатами школи. На одній вечірці Ліза, не могла дочекатися появи хлопців: *"The lads are fairly late, says Lisa"* (Rooney, 2018: 30) (*"Ну й де ж ті хлопці? знуджено запитує Ліза"*) (Rooney, 2020: 30). Лексичну експресивність оригіналу створює розмовно-сленговий іменник *"lads"* (типовий ірландсько-британський сленгізм на позначення хлопців/парубків). У варіанті оригіналу привертає увагу констатація факту, яка в цільовому варіанті перетворена в питання та загалом твердження є більш емоційним завдяки авторському коментарю перекладача *"знуджено запитує"* та часткам і сполучнику в *"Ну й де ж"*. У реченні реалізовано модуляцію, граматичну та прагматичну трансформації.

Дівчата продовжують обговорювати хлопців. Карен вважає, що вони будуть напідпитку: *"They'll be absolutely binned by the time they get here, says Karen"* (Rooney, 2018: 30) (*"Як з'являться, ледве на ногах стоятимуть, зауважує Карен"*) (Rooney, 2020: 30). Лексичним засобом експресивності є сленгізм *"binned"* (розмовне

значення “дуже п’яний”), підсилений інтенсифікатором *“absolutely”*. Аналіз текстового матеріалу демонструє використання української ідіоми *“ледве на ногах стояти”* замість англійського сленгового виразу *“be absolutely binned”*, у чому до того ж простежуємо модуляцію.

Маріанна вирішила дізнатись про справи Коннелла: *“Marianne writes back: I’m the new popular girl in school now”* (Rooney, 2018: 30) (*“Маріанна відписує: я нова королева школи”*) (Rooney, 2020: 30). Експресивність створює соціальний сленгізм *“popular girl”*, вжитий іронічно й самоіронічно щодо власного статусу в школі. Перекладач не використовує пряму кальку, а обирає інший шлях висловлення через розмовно-експресивну метафору *“королева школи”*, що й містить у собі нотку іронії щодо ієрархії серед соціальних класів. Використання модуляції та стилістичної компенсації відтворює текст більш експресивно та природно для українських читачів.

Висновки. Проведений аналіз лексичних засобів експресивності роману Саллі Руні “Normal People” та їхнього відтворення в українському перекладі Анастасії Коник дав змогу встановити, що експресивність художнього тексту письменниці формується передусім за допомого. розмовно-сленгової лексики, емоційно-оцінних лексем, а також стилістичних фігур – метафори, антитези, порівняння, повтору та інтенсифікаторів. Ці засоби виконують не лише емоційно-експресивну, а й характеротворчу функцію, розкриваючи внутрішній світ персонажів, їхній соціальний статус та вікові особливості мовлення.

Аналіз перекладацьких трансформацій засвідчив, що для відтворення експресивних одиниць найчастіше використовувалися модуляції та конкретизації, які дозволяють точніше передати прагматичне навантаження висловлювання відповідно до норм цільової мови. Водночас помітною є тенденція до компенсаторного посилення експресивності засобами української мови, що не завжди має прямий відповідник у оригіналі, але слугує для збереження загального стилістичного ефекту тексту. Це вказує на переважання функціонально-комунікативного підходу до перекладу над формальною еквівалентністю. Водночас окремі випадки генералізації та опущення деталей демонструють вплив культурологічних розбіжностей між мовами оригіналу й перекладу на вибір перекладацької стратегії.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо у розширенні корпусу дослідження за допомогою аналізу інших романів Саллі Руні з метою виявлення сталих перекладацьких стратегій, характерних для відтворення її ідіостилю загалом. Окремого вивчення потребує застосування корпусних методів та інструментів комп’ютерної лінгвістики для кількісного зіставлення частотності різних типів лексичних засобів експресивності в оригіналі й перекладі, що дасть змогу отримати статистично обґрунтовані висновки щодо перекладацьких тенденцій.

ЛІТЕРАТУРА

1. Асмаковська, Г. Г., & Ковальова, Г. М. (2025). Лексичні засоби експресивізації мовлення (на матеріалі сучасної літератури для дітей та підлітків). *Наукові записки. Серія: Філологічні науки*, 3(214), 164–171. https://doi.org/10.32782/2522-4077-2025-214.1-20
2. Бойко, Н. І. (2005). *Українська експресивна лексика: семантичний, лексикографічний і функціональний аспекти: монографія*. Аспект-Поліграф, 552 с.
3. Козачук, А. М. (2023). Перекладацькі трансформації та прийоми: термінологічні виклики у перекладознавстві. *Нова філологія*, 89, 129–136. https://doi.org/10.26661/2414-1135-2023-89-18
4. Лесінська, О., & Балан, Т. (2025). Способи перекладу англійського молодіжного сленгу з використанням перекладацьких трансформацій (на матеріалах американського драматично-комедійного телесеріалу «Джинні й Джорджія»). *Науковий вісник Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича. Серія: Германська філологія*, 850–851, 100–106. https://doi.org/10.31861/gph2024.850-851.99-105
5. Назарчук, Р. З., & Муха, С. А. (2024). Перекладацькі трансформації у відтворенні роману Террі Пратчетта «Відьми за кордоном». *Закарпатські філологічні студії*, 35, 220–224. https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2024.35.39
6. Alférez-Mendía, S. (2025). Vulnerability and female sexuality in Sally Rooney’s *Conversations with Friends* (2017) and *Normal People* (2018): Agent, doer or sufferer? In *The Routledge companion to Sally Rooney* (pp. 104–115). Routledge. https://doi.org/10.4324/9781032721873-7
7. Barros-Del Río, M. A. (2022). Sally Rooney’s *Normal People*: The millennial novel of formation in recessionary Ireland. *Irish Studies Review*, 30(2), 176–192. https://doi.org/10.1080/09670882.2022.2080036
8. Elaref, A. I. A. (2025). Unlocking the time-bound tale: Decoding the captivating narrative structure of Sally Rooney’s *Normal People*. *Theory and Practice in Language Studies*, *15*(6), 1775–1783. https://doi.org/10.17507/tpls.1506.06

9. Eppel, A. (2020). *Normal people*: The self-at-worst and the self-at-best. *Journal of Psychiatry Reform*, *8*(5). https://journalofpsychiatryreform.com/2020/07/05/normal-people/
10. Ingle, R. (2021, September 4). Sally Rooney: 'I'm really paranoid about my personal life. I feel self-conscious.' *The Irish Times*. https://www.irishtimes.com/culture/books/sally-rooney-i-m-really-paranoid-about-my-personal-life-i-feel-self-conscious-1.4655068
11. Rooney, S. (2018). *Normal people*. Faber & Faber, 266 p.
12. Rooney, S. (2020). *Нормальні люди* (А. Коник, Пер.). Видавництво Старого Лева, 312 с.
13. Sarıkaya-Şen, M. (2021). A relentless quest for a paradoxical normality: Sally Rooney's *Normal People*. *Çankaya University Journal of Humanities and Social Sciences*, 15(1), 79–90. https://doi.org/10.47777/cankujhss.959429

Дата першого надходження статті до видання: 23.07.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 21.08.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 01.10.2026

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу (CC BY 4.0)

УДК 81’25:81’1:001.8
DOI https://doi.org/10.32782/folium/2026.9.14

ПЕРЕКЛАДАЦЬКІ ТРАНСФОРМАЦІЇ ЛІНГВОПОЛІТИЧНОЇ СИНЕРГЕТИКИ: КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЯ ТА ТИПОЛОГІЯ

Юлія Дем’янчук
доцент кафедри перекладознавства та контрастивної лінгвістики імені Григорія Кочура, Львівський національний університет імені Івана Франка
ORCID ID 0000-0001-8722-5568
y.demianchuk@gmail.com

Ключові слова:
лінгвополітична синергетика, лінгвістика кризової медицини, кризово-медичний дискурс, перекладацькі трансформації, перекладацька самоорганізація, функціонально-смислова ампліфікація, лінгвальний автокаталіз, мовна турбулентність, семантична біфуркація, мовний аттрактор, ентропія перекладу, синергетична теорія перекладу.

Статтю присвячено концептуалізації перекладацьких трансформацій лінгвополітичної синергетики та формуванню їхньої типології в лінгвістиці кризової медицини. Це дослідження звернулось до проблеми міжмовної репрезентації кризово-медичного знання, яка попри активний розвиток медичного, військово-медичного, гуманітарного і кризового перекладу залишається недостатньо осмисленою в теорії перекладу. Аналіз наукових джерел засвідчив, що наявні підходи переважно зосереджені на окремих аспектах медичного перекладу, а система перекладацьких трансформацій кризово-медичного дискурсу досі не отримала цілісного теоретичного обґрунтування. На підставі аналізу праць вітчизняних і зарубіжних вчених виявлено теоретичну лакуну, що спричинила потребу формування нової моделі опису механізмів функціонування цього феномена. З опертям на положення лінгвополітичної синергетики та лінгвістики кризової медицини перекладацькі трансформації вперше розглянуто як систему міжмовних перетворень, що функціонує на макрорівні мови кризової медицини, мезорівні військово-медичного та воєнно-медичного дискурсів і мікрорівні відповідних комунікативних практик. У статті порушено комплекс питань, пов’язаних із функціонуванням перекладацької самоорганізації, функціонально-смислової ампліфікації, лінгвального автокаталізу, мовної турбулентності, семантичної біфуркації, мовного аттрактора та ентропії перекладу. У розрізненні між цими процесами відбито різні моделі репрезентації спеціалізованого знання у міжкультурній взаємодії. Установлено, що перекладацькі рішення у кризово-медичному дискурсі не є абсолютними, а навпаки підлягають постійній адаптації під впливом мовних, дискурсивних, когнітивних і прагматичних чинників. Перекладацька самоорганізація забезпечує впорядкування й стабілізацію системи, тоді як функціонально-смислова ампліфікація сприяє розширенню комунікативного потенціалу повідомлення. Лінгвальний автокаталіз зумовлює появу нових термінологічних відповідників. Мовна турбулентність і семантична біфуркація відображають варіативність перекладацьких рішень. Мовні аттрактори забезпечують відносну стабільність моделей міжмовної репрезентації, а ентропія перекладу фіксує збереження певного рівня смислової невизначеності. Запропонований підхід створює підґрунтя для теоретичного обґрунтування синергетичної теорії перекладу кризово-медичного дискурсу, окреслює контури нової дослідницької парадигми в сучасному перекладознавстві.

TRANSLATION TRANSFORMATIONS OF LINGUOPOLITICAL SYNERGETICS: CONCEPTUALIZATION AND TYPOLOGY

Yuliia Demianchuk
Associate Professor at Hryhorii Kochur Department of Translation Studies and Contrastive Linguistics, Ivan Franko National University of Lviv

Key words: *linguopolitical synergetics, linguistics of crisis medicine, crisis-medical discourse, translation transformations, translational self-organization, functional-semantic amplification, linguistic autocatalysis, linguistic turbulence, semantic bifurcation, linguistic attractor, translation entropy, synergetic theory of translation.*

The article is devoted to the conceptualization of translation transformations of linguopolitical synergetics and to the establishment of their typology within the linguistics of crisis medicine. This study addresses the problem of the interlingual representation of crisis-medical knowledge, which, despite the active development of medical, military-medical, humanitarian, and crisis translation, remains insufficiently theorized in Translation Studies. The analysis of scholarly sources demonstrates that existing approaches are predominantly focused on particular aspects of medical translation, whereas the system of translation transformations characteristic of crisis-medical discourse has not yet received comprehensive theoretical substantiation. Based on an analysis of the works of Ukrainian and international scholars, a theoretical gap was identified, which led to the need to form a new model for describing the mechanisms of functioning of this phenomenon. Drawing upon the principles of linguopolitical synergetics and the linguistics of crisis medicine, translation transformations are for the first time conceptualized as a system of interlingual transformations operating at the macro-level of the language of crisis medicine, the meso-level of military-medical and wartime-medical discourses, and the micro-level of corresponding communicative practices. The article addresses a range of issues related to the functioning of translational self-organization, functional-semantic amplification, linguistic autocatalysis, linguistic turbulence, semantic bifurcation, linguistic attractors, and translation entropy in crisis-medical discourse. The distinction between these processes reflects different models of representing specialized knowledge under conditions of intercultural interaction. The study demonstrates that translation decisions in crisis-medical discourse are not absolute; rather, they are subject to continuous adaptation under the influence of linguistic, discursive, cognitive, and pragmatic factors. Translational self-organization ensures the ordering and stabilization of the system, whereas functional-semantic amplification contributes to the expansion of the communicative potential of a message. Linguistic autocatalysis facilitates the emergence of new terminological equivalents; linguistic turbulence and semantic bifurcation reflect the variability of translation decisions; linguistic attractors provide relative stability to models of interlingual representation; and translation entropy preserves a certain degree of semantic indeterminacy. Furthermore, the conceptualization of translation transformations has enabled the development of an integrated theoretical model within which the translation of crisis-medical discourse is understood as an open, nonlinear process of intersystemic, interlingual, and intercultural interaction. The proposed approach provides a foundation for the theoretical substantiation of a synergetic theory of crisis-medical discourse translation and outlines the contours of a new research paradigm in contemporary Translation Studies.

Вступ. Чим глибшим стає вивчення взаємодії мови і війни, тим очевиднішою видається невичерпність дослідницького поля. Цілком виправдано говорити про те, що дослідження лінгвополітичної синергетики, результати якого висвітлено в монографії (Дем'янчук, 2026) та низці наукових праць (Дем'янчук, 2024–2026), закономірно привело до формування лінгвістики кризової медицини як напряму, покликаного пояснити механізми мовної репрезентації

війни, її наслідків і практик кризового реагування. Водночас подальше опрацювання матеріалу засвідчило, що науковий пошук безумовно не завершується аналізом кризово-медичної терміносистеми.

Актуальність такого підходу підтверджує і сплеск наукового інтересу до проблем кризового перекладу. Так, Шерон О'Браєн наголошує, що в кризових ситуаціях усний та письмовий переклад виконують ключову роль у забезпеченні доступності фахової інформації, однак сама сфера кризового перекладу перебуває на етапі активного становлення й потребує подальшого теоретичного вивчення (O'Brien, 2022).

Беручи до уваги зазначене, питання міжмовної репрезентації в умовах війни та надзвичайних ситуацій заслуговує на окреме теоретичне осмислення. Комунікативні практики такого типу насичено численними термінологічними, дискурсивними і прагматичними пермутаціями, які виникають у процесі міжмовної адаптації інформації, визначають особливості її рецепції адресатами різних мовних спільнот. Системний опис таких пермутацій становить одну із ключових передумов концептуалізації перекладацьких трансформацій і надає імпульсу для формування цілісної теоретичної моделі їх функціонування. Аналіз наукових джерел засвідчив, що механізми міжмовної репрезентації кризово-медичного знання висвітлено фрагментарно й переважно розглянуто у зв'язку з окремими аспектами медичного, військово-медичного, гуманітарного або кризового перекладу. На рівні сучасних перекладознавчих студій мовиться про окремі перекладацькі рішення, проте цілісна модель відповідних міжмовних перетворень фактично відсутня. Відтак теоретичне осмислення перекладацьких трансформацій, релевантних для сфери кризової медицини, залишається недостатньо розробленим, що відкриває перспективи для подальших наукових розвідок.

Мета цієї статті полягає у концептуалізації перекладацьких трансформацій лінгвополітичної синергетики, обґрунтуванні їх типології та з'ясуванні закономірностей функціонування у процесах міжмовної репрезентації кризово-медичного дискурсу.

Матеріал і методи дослідження. Матеріал дослідження становлять наукові праці вітчизняних і зарубіжних учених з проблем медичного, військово-медичного, гуманітарного та кризового перекладу, перекладу тактичної медицини, кризової комунікації, міжмовного посередництва в надзвичайних ситуаціях, а також застосування цифрових технологій і систем штучного інтелекту для опрацювання медичних текстів. Джерельну базу дослідження формують праці А. Агейчевої та І. Роженко, О. Муханової, Я. Тікан та І. Купчак, А. Семенюк, Г. Тригуб і О. Хникіної, А. Бехдай і Н. Гудкової, Р. Нолла, Л. С. Фрішен і М. Бекера, М. Заппаторе і Дж. Руджері, М. Терседор-Санчес, М. Онищук, А. Божука, В. Хромової, Ш. О'Браєн, П. Кедвелла, П. Болтона, В. Вайса, Ц. Лю та Л. Ці. Теоретико-методологічну основу дослідження сформували положення синергетики Г. Гакена, концепції перекладу Г. Турі, Е. Піма, Е.-А. Гутта, Ф. Галлая та Х. Р. Секейроса, а також засади лінгвополітичної синергетики й лінгвістики кризової медицини.

Для досягнення поставленої мети використано метод аналізу та синтезу наукових джерел, описовий метод, метод концептуального моделювання; додатково залучено системний і синергетичний підходи. Аналіз і синтез уможливили узагальнити сучасні підходи до медичного, військово-медичного, кризового перекладу; описовий метод – охарактеризувати особливості функціонування відповідних перекладацьких рішень; концептуальне моделювання – обґрунтувати систему перекладацьких трансформацій лінгвополітичної синергетики; системний і синергетичний підходи – розглянути механізми міжмовної репрезентації кризово-медичного знання на макро-, мезо- та мікрорівнях.

Результати та обговорення. Дослідження медичного перекладу свідчать, що міжмовне відтворення спеціалізованих текстів ґрунтується на застосуванні лексико-семантичних, термінологічних і структурно-граматичних трансформацій, покликаних забезпечити точність фахової комунікації та адаптацію термінологічних систем до норм цільової мови. Таке розуміння специфіки медичного перекладу узгоджується з позицією Інеси Роженко і Анни Агейчевої, у праці яких медичний переклад постає різновидом інформативного перекладу, спрямованого на передавання інформації з дотриманням вимог змістової адекватності без виразного естетичного чи художнього впливу на реципієнта. У студії подано огляд ключових аспектів мови медицини та виокремлено її структурно-семантичні особливості, зокрема епоніми, багатокомпонентні терміни, абревіатури, афіксальні моделі, словосполучення, явища дублетності, багатозначності й синонімії. Також проаналізовано особливості перекладу текстів, орієнтованих на професійну аудиторію. На думку науковців, визначальними рисами інформативного перекладу є чіткість і логічна впорядкованість викладу, уникнення описових перифрастичних конструкцій, активне використання усталених моделей спеціальної лексики. Водночас зіставний аналіз англійськомовних та українськомовних медичних текстів

засвідчив суттєві міжмовні стилістичні відмінності. Як зауважують дослідники, українським текстам більшою мірою властиві сувора термінологічна унормованість (Rozhenko, Ageicheva, 2019: 3). Проведений аналіз дозволяє стверджувати, що стилістична адаптація медичних текстів часто передбачає уточнення термінології, конкретизацію змісту, заміну авторських конструкцій усталеними термінологічними відповідниками, а також усунення перифрастичних способів вираження.

Слушною видається думка Олени Муханової, Яни Тікан та Інни Купчак, які зазначають, що під час роботи над медичними текстами, окрім обов'язкового використання медичних словників і довідкових джерел, важливу роль відіграють консультації з практикуючими лікарями (Мухановая, Тікан, Купчак, 2022: 71). Автори підкреслюють, що переклад науково-технічної літератури, передовсім медичної, пов'язаний із низкою труднощів жанрово-стилістичного, граматичного та лексичного характеру, які охоплюють особливості синтаксичної організації тексту. Помітне місце з-поміж цих труднощів посідає проблема перекладу неологізмів і абревіатур, а на додачу – скорочень.

На потребу врахування лексико-семантичних і контекстуально-дискурсивних чинників в процесі перекладу вказують Антоніна Семенюк, Галина Тригуб і Оксана Хникіна у праці "Особливості перекладу англомовної медичної термінології" (Семенюк, Тригуб, Хникіна, 2019), де наголошено, що сучасна медична термінологія значною мірою ґрунтується на грецькій та латинській мовних традиціях, які сформували основу медичної мови. У праці виокремлено низку ключових явищ, характерних для медичної терміносистеми, а саме: абревіатури, акроніми, синонімію, полісемію, епоніми, омоніми, пароніми, фразеологізми, метафори, запозичення. Такі явища нерідко ускладнюють роботу з текстами та потребують ретельного добору перекладацьких рішень. Зазначено, що медичні терміни-метафори можуть мати спільну або відмінну асоціативну основу в різних мовах, відображаючи специфіку національних концептуальних картин світу. Перекладацькі труднощі також пов'язані з явищами омонімії, паронімії та полісемії, коли термін реалізує кілька значень або співвідноситься з лексичними одиницями, близькими за формою, але різними за змістом. Крім того, міждисциплінарний характер сучасної медицини, яка інтегрує понятійний апарат біології, фізики, хімії та інших наук, закономірно сприяє розширенню синонімічних рядів.

Багаторівневу організацію медичного перекладу, що охоплює термінологічний і дискурсивний виміри, розкривають Анастасія Бехдай та Наталія Гудкова. Науковці наголошують, що медична терміносистема належить до найдавніших галузевих систем спеціальної лексики, формування яких відбувалося на власній мовній основі з поступовим залученням надбань світової цивілізації. Разом із тим медична термінологія не є статичною системою, оскільки її розвиток визначається потребами часу, змінами в науковому знанні. Науковці пов'язують медичну термінологію з широким колом понять, що стосуються функціонування людського організму, захворювань, методів діагностики й лікування, медичних технологій та інших компонентів сучасної медицини. У зв'язку з цим термінологічний простір цієї сфери охоплює різні галузі теоретичної й клінічної медицини, а ще суміжні науки: біологію, генетику, біофізику, біохімію. Такий підхід корелює з позицією А. Семенюк, Г. Тригуб та О. Хникіної, які наголошують на міждисциплінарному характері сучасної медицини, її здатності інтегрувати понятійний апарат різних наукових галузей.

Беручи до уваги класифікацію Н. Лі-Янке (2001), у праці "Challenges in Translating Medical Terminology: A Comprehensive Analysis of English-Ukrainian Pharmaceutical Texts" А. Бехдай та Н. Гудкової зазначено, що специфіка медичного перекладу визначається сукупністю мовних і термінологічних викликів, які можуть виникати незалежно від мовної пари. Серед них виокремлено переклад абревіатур та епонімів, використання англіцизмів, а ще розбіжності у сполучуваності мовних одиниць і структурній організації тексту. Окреслені чинники засвідчують необхідність застосування перекладацьких стратегій і трансформацій, покликаних забезпечити точність термінології й змістову адекватність тексту в іншомовному середовищі (Behdai, Gudkova, 2024).

Узагальнення результатів проведених досліджень уможливлює висновок про те, що подолання міжмовних розбіжностей становить одну з ключових умов ефективної фахової комунікації й передбачає використання різних типів перекладацьких трансформацій. Поряд із конвенційними труднощами, зумовленими постійним оновленням медичної термінології, сучасні наукові розвідки дедалі частіше апелюють до можливостей цифрових і автоматизованих технологій для опрацювання спеціалізованих текстів.

Посилення ролі цифрових технологій у роботі з медичною термінологією засвідчує праця Річарда Нолла, Лени С. Фрішен, Мартіна Бекера та інших, присвячена вивченню можливостей використання методів обробки природної мови (Natural Language Processing, NLP) і машинного перекладу (Machine Translation, MT) для

автоматизованого опрацювання медичних терміносистем. У дослідженні проаналізовано праці, індексовані в базах PubMed та Web of Science, з акцентом на термінологічні системи, мовні пари, типологію міжмовного перенесення, технології NLP і показники якості отриманих результатів. Встановлено, що найчастіше об'єктом автоматизованого опрацювання виступають уніфіковані медичні терміносистеми SNOMED CT, MeSH, ICD, UMLS. Домінуючою мовою оригіналу виявилася англійська, а серед мов перекладу провідні позиції посідала німецька. Разом із тим автори зауважують, що автоматизоване відтворення медичної термінології тривалий час ґрунтувалося переважно на статистичних моделях (Statistical Machine Translation, SMT), які нині дедалі частіше замінюють нейронні системи (Neural Machine Translation, NMT). Для визначення якості результатів дослідники активно застосовують комерційні інструменти, приміром Google Translate, а ще автоматизовані засоби перевірки, до яких належить показник BLEU (Noll, Frischen, Boeker, Storf, Schaaf, 2023).

Потребу фахового постредагування результатів машинного перекладу обґрунтовують Марко Заппаторе та Джильда Руджері, які досліджують потенціал автоматизованих мовних систем у сфері медичної комунікації. Науковці зазначають, що стрімкий розвиток відповідних технологій суттєво розширює можливості міжмовної взаємодії, однак високоспеціалізовані галузі, передовсім медицина, висувають особливо високі вимоги до термінологічної точності. За таких обставин використання автоматизованих рішень пов'язане з певними ризиками та потребує постредагування. З метою оцінки ефективності визначених технологій у медичній комунікації автори здійснили комплексний огляд наукових праць, адаптувавши методологію PRISMA до потреб комп'ютерно-лінгвістичного аналізу (Zappatore, Ruggieri, 2023). До дослідження було залучено англійськомовні публікації за 2015–2023 роки, присвячені автоматизованому опрацюванню медичних текстів у міжмовному середовищі. Результати аналізу продемонстрували перевагу англійсько-іспанських та англійсько-китайських мовних пар, а серед напрямів застосування – домінування моделей, орієнтованих на клінічну комунікацію й медичну освіту. З-поміж найуживаніших систем автори називають Google Translate, OpenNMT та Moses.

Ризики використання штучного інтелекту в медичній міжмовній комунікації аналізує Марібель Терседор-Санчес у студії "Risk in AI-mediated Medical Translation: On the Essential Role of Professionals in Providing Adequate Lexical Solutions", де наголошено на визначальній ролі фахівця у доборі адекватних лексичних відповідників. На матеріалі англійсько-іспанського перекладу текстів із галузі психічного здоров'я авторка демонструє, що застосування систем штучного інтелекту на лексичному рівні може супроводжуватися зміщенням значень, виникненням упереджень, недостатньою чутливістю до культурних і комунікативних особливостей тексту. Дослідниця підкреслює, що професійний перекладач виконує функцію мовного посередника і суб'єкта смислової адаптації, здатного враховувати специфіку цільової аудиторії. Такі завдання мають критичне значення у високочутливих галузях, де неточне передавання інформації може мати серйозні наслідки. У зв'язку з цим використання систем штучного інтелекту потребує людського контролю, адже адекватний добір мовних відповідників і трансформаційних рішень досі значною мірою залежить від фахової експертизи перекладача (Tercedor-Sánchez, 2025).

Втім, якщо питання перекладу медичного дискурсу загалом уже представлене у сучасних дослідженнях, то переклад в галузях військової медицини, тактичної медицини та медицини катастроф і далі залишається побіжно висвітленим. Це передовсім помітно з огляду на необхідність адаптації спеціалізованої термінології до військово-медичного та воєнно-медичного різновидів кризово-медичного дискурсу, що репрезентують відповідно інституційні практики медичного забезпечення, наслідки бойових дій і пов'язаних із ними надзвичайних ситуацій.

Серед праць, що заслуговують на увагу, варто виокремити дослідження Марії Онищук "Переклад тактичної медицини як особливий тип спеціалізованого перекладу". У праці висвітлено, що вивчення дискурсу на перетині медицини надзвичайних станів і військової спеціалізованої лексики сприяє глибшому розумінню мовного потенціалу аналізованих одиниць та виробленню перекладацьких рішень, спрямованих на добір адекватних і функціонально точних відповідників для забезпечення ефективної професійної комунікації та міжкультурного порозуміння (Онищук, 2023: 121).

Питання перекладу військово-медичного дискурсу та адаптації термінології тактичної медицини досліджує Антон Божук у праці "Структурні особливості англомовних термінів тактичної медицини та способи їхнього перекладу українською мовою". Автор наголошує, що робота з текстами тактичної медицини (матеріалами платформи TCCC), становить складний багаторівневий процес, який потребує ґрунтовної мовної підготовки, знання медичної термінології і розуміння військово-медичної практики. До основних перекладацьких викликів належать

забезпечення термінологічної точності, збереження функціональності тексту, чіткості інструкцій, відсутність усталених відповідників окремих англійськомовних термінів, а також необхідність адаптації медичної лексики до українських військово-медичних реалій. Автор підкреслює, що якість перекладу у цій сфері безпосередньо пов'язана з ефективністю медичної допомоги та збереженням життя в умовах бойових дій (Божук, 2024).

Подальший розвиток цієї проблематики представлено у спільній праці Антона Божука і Вікторії Хромової "Термінологічні аспекти англо-українського перекладу текстів з тактичної медицини". У статті виокремлено ключові характеристики цього типу текстів, а саме точність та інформативність, стандартизація термінології, адаптація акронімів і скорочень, наявність культурних і семантичних бар'єрів, проблема добору термінологічних відповідників та потреба кроскультурної адаптації. Автори наголошують, що адаптація термінологічних одиниць потребує врахування українського контексту, зосібна доступу до ресурсів, рівня підготовки медичного персоналу та чинних стандартів у Збройних Силах України (Божук, Хромова, 2024: 131).

Наукові розвідки засвідчують й зміщення дослідницького фокусу від суто термінологічних аспектів до ширшого кола питань кризово-медичної комунікації, роль якої істотно зростає в умовах надзвичайних ситуацій. Особливий інтерес у цьому аспекті становлять дослідження Шерон О'Браєн та Патріка Кедвелла, присвячені впливу міжмовного посередництва на доступність і розуміння кризово-медичної інформації цільовою аудиторією. На матеріалі англійськомовних текстів та їх перекладу мовою суахілі автори аналізують рівень сприйняття медичних повідомлень серед мешканців сільських і міських регіонів Кенії. Дослідження, реалізоване у співпраці з організацією Translators without Borders, мало на меті емпірично встановити вплив міжмовної адаптації на ефективність кризово-медичної комунікації. Результати засвідчили, що англійська мова, попри статус офіційної, не забезпечує належного рівня розуміння медичних повідомлень серед досліджуваної аудиторії, тоді як їх переклад мовою суахілі істотно покращує комунікативний ефект. У зв'язку з цим обґрунтовано необхідність поширення кризово-медичних повідомлень мовами, доступними для цільової аудиторії (O'Brien, Cadwell, 2017). Дослідники також встановили, що письмовий формат не завжди є найбільш ефективним способом поширення інформації у кризових ситуаціях, що актуалізує проблему вибору комунікативних стратегій кризового реагування.

Проблематику письмового та усного перекладу під час катастроф висвітлює Патрік Кедвелл на матеріалі Великого землетрусу у Східній Японії 2011 року. Спираючись на етнографічний підхід та результати інтерв'ю з іноземними резидентами різних національностей, дослідник аналізує особливості міжмовної та міжкультурної комунікації в контексті ліквідації наслідків катастрофи. Результати дослідження засвідчили, що письмове та усне міжмовне посередництво в таких ситуаціях часто забезпечують волонтери, а відповідні мовні практики не завжди мають статус перекладу у традиційному розумінні, хоча їхню ефективність визначають своєчасність і якість передавання інформації. Додаткові труднощі для міжмовної комунікації створюють обмеженість ресурсів і культурно специфічний характер комунікативного простору. Важливе місце у дослідженні посідає феномен довіри, який визначає рівень сприйняття перекладеної інформації та впливає на ухвалення рішень (Cadwell, 2015).

Потенціал перекладу як складової системи кризового реагування висвітлюють Пол А. Болтон та Вільям М. Вайс. Науковці наголошують, що переклад є одним із ключових компонентів подолання комплексних надзвичайних ситуацій (Complex Emergencies, CEs), особливо тоді, коли взаємодія між представниками гуманітарних місій і постраждалим населенням ускладнюється мовними та культурними бар'єрами. У країнах, що розвиваються, зазначена проблема набуває особливої актуальності, адже обмеженість локальних ресурсів часто зумовлює залучення іноземних гуманітарних працівників. Дослідження містить аналіз типових труднощів міжмовного посередництва, які можуть впливати на ефективність кризового реагування, а ще окреслює підходи до вдосконалення мовної підтримки в медичній та гуманітарній сферах (Bolton, Weiss, 2001).

Теоретичні засади кризового перекладу в системі комунікації, пов'язаної з надзвичайними ситуаціями та студіями катастроф, розглянуто у праці Шерон О'Браєн "Crisis Translation: A Snapshot in Time". Дослідниця зазначає, що попри тривалий розвиток студій катастроф і кризової комунікації роль міжмовного посередництва у цих сферах упродовж тривалого часу залишалася недостатньо висвітленою. Водночас сучасні наукові розвідки дедалі активніше трактують його як один із важливих інструментів реагування на надзвичайні ситуації. У праці кризовий переклад репрезентовано у взаємозв'язку з міжмовним посередництвом у конфліктних ситуаціях, громадським перекладом та мовною підтримкою процесів розвитку. Значне місце

у дослідженні посідають питання політики реагування на надзвичайні ситуації, перекладацьких технологій, підготовки громадських перекладачів й етичних засад їхньої діяльності. Дослідниця підкреслює, що переклад досі не став повноцінним складником державних стратегій реагування на надзвичайні ситуації, і наголошує на необхідності його інтеграції у системи кризової комунікації. Ш. О'Браєн доходить висновку, що кризовий переклад має значний потенціал для міждисциплінарного наукового пошуку, пов'язаного з проблемами ризику, справедливості, технологій, інфраструктури гуманітарного реагування та передачі знань. На думку дослідниці, перекладознавство здатне істотно розширити теоретичні засади й практичні механізми формування сучасних моделей кризової комунікації (O'Brien, Shanon, 2022).

Функціонування кризового перекладу у площині мовної політики та практик реагування на надзвичайні ситуації досліджують Цяолін Лю та Ліньтао Ці, які пропонують континуум "Політика – Наука – Практика" (Policy–Science–Practice, PSP) – інтегровану методологічну модель подолання розриву між формуванням мовної політики та її практичною реалізацією у багатомовному й міжкультурному середовищі. Центральне місце в цій моделі посідають наукові дослідження, що поєднують політичні рішення, академічне знання, практики кризового перекладу. На матеріалі реагування Китаю на надзвичайну ситуацію у сфері охорони здоров'я 2020 року вчені аналізують взаємозв'язок між політичними ініціативами та мовною підтримкою в умовах кризи. Результати засвідчили, що державна політика стимулювала активний розвиток служб екстреної мовної підтримки (Emergency Language Services, ELS), тоді як наукове осмислення проблем кризового перекладу (Crisis Translation) та міжмовної комунікації сприяло виробленню більш оперативних і цілеспрямованих рішень на національному і локальному рівнях. Разом із тим автори зазначають, що взаємозв'язок між практикою реагування на надзвичайні ситуації, а також науковими дослідженнями залишається недостатньо розвиненим через вплив усталених парадигм і домінування утилітарних підходів (Liu, Qi, 2025).

Важливим джерелом поповнення теоретичного й емпіричного підґрунтя досліджень перекладу в кризово-медичному дискурсі є праці вітчизняних і зарубіжних науковців, присвячені військовій медицині, кризовій комунікації, гуманітарному перекладу, медичному реагуванню на надзвичайні ситуації та міжмовному посередництву в умовах конфліктів і катастроф. До ключових досліджень цього напряму належать студії з лінгвістики кризової медицини та перекладознавчих аспектів кризово-медичної комунікації (див. праці Ю. Дем'янчук "Лінгвістика кризової медицини як напрям лінгвополітичної синергетики" (концептуалізація нового наукового напряму), "До питання сутності терміносистеми кризової медицини" (структура та понятійний апарат кризово-медичної термінології), "Когнітивно-дискурсивне моделювання воєнної семантики в терміносистемі кризової медицини" (моделювання військово-медичної та воєнно-медичної макрогруп)).

Суттєвий внесок у розвиток цього напряму становлять також праці К. М. Байші та О. М. Байші (медичний переклад у воєнний час), В. Жаховського та В. Лівінського (термінологія військової медицини), Дж. Демерс і Дж. Вайтмана (готовність до масових санітарних втрат), Н. Моханті (стійкість систем охорони здоров'я та уроки пандемії COVID-19), М. Брікнелла (теоретичні засади військової медицини), М. Шерца (кризова медицина), М. Хуссейна, Ф. Західа та З. Батул (образність у кризовій комунікації), Ш. Альшає (переклад у кризових ситуаціях), М. Бейкер (перекладачі та усні перекладачі в умовах війни), С. Крауз Квінн (ризикова й кризова комунікація під час пандемій), Ф. М. Федерічі (комунікація під час надзвичайних ситуацій та конфліктів), Ф. М. Федерічі та П. Кедвелл (підготовка громадських перекладачів для гуманітарного реагування), М. Мозер-Мерсер, Л. Хербіш і Б. Класс (усний переклад у гуманітарних місіях), Б. Рейнольдс і М. В. Сігер (інтегративна модель кризової та ризикової комунікації).

Попри те що розглянуті студії не завжди зосереджують увагу безпосередньо на типології перекладацьких трансформацій, їхні результати переконливо засвідчують вагому роль трансформаційних механізмів у процесах міжмовної адаптації медичного, військово-медичного, воєнно-медичного, кризово-медичного дискурсів. Аналіз наукових джерел уможливлює стверджувати, що ефективність перекладу в зазначених сферах значною мірою залежить від здатності забезпечити термінологічну точність повідомлення. Водночас наявні дослідження переважно висвітлюють окремі аспекти перекладацьких рішень, тоді як система міжмовних перетворень, що функціонує у кризово-медичному дискурсі під впливом мовних, політичних, правових, воєнних, медичних і гуманітарних чинників, досі не отримала цілісного теоретичного осмислення. Виявлена наукова лакуна актуалізує потребу виокремлення та концептуалізації перекладацьких трансформацій лінгвополітичної синергетики, покликаних описати механізми міжмовної репрезентації кризово-медичного знання,

пов'язаного з війною, надзвичайними ситуаціями і гуманітарним реагуванням. Зазначене визначає **актуальність** пропонованої студії.

З огляду на результати формування теоретичних засад лінгвістики кризової медицини, її терміносистеми та когнітивно-дискурсивної моделі воєнної семантики, перекладацькі трансформації доцільно розглядати не так крізь призму традиційних перекладознавчих категорій (калькування, конкретизації, генералізації тощо), як через синергетичні механізми функціонування знання про медичне реагування під час війни та надзвичайних ситуацій. Такий підхід зумовлений природою кризово-медичного дискурсу, що постає складною відкритою системою, сформованою взаємодією військово-медичного та воєнно-медичного дискурсів, військово-медичної й воєнно-медичної комунікації, а також термінології військової медицини, тактичної медицини та медицини катастроф. У розрізі пропонованого підходу синергетичні категорії набувають перекладознавчої інтерпретації. Вони слугують підґрунтям для виокремлення системи перекладацьких трансформацій лінгвополітичної синергетики, що охоплює функціонально-смислову ампліфікацію, лінгвальний автокаталіз, мовну турбулентність, семантичну біфуркацію, мовний аттрактор, ентропію перекладу та перекладацьку самоорганізацію.

Методологічною основою дослідження слугують положення синергетики Германа Гакена, яку науковець визначає міждисциплінарною галуззю знань, спрямованою на вивчення процесів самоорганізації в складних системах незалежно від природи їхніх складників. За Г. Гакеном, самоорганізація полягає у спонтанному формуванні просторових, часових або функціональних структур без зовнішнього директивного втручання. Вона реалізується у відкритих складних системах, що перебувають у постійній взаємодії з навколишнім середовищем через обмін інформацією, енергією або ресурсами (Haken, 1978; Haken, 2017; Haken, 2020).

Екстраполяція цих положень у площину лінгвістики кризової медицини дозволяє розкрити рівневу організацію відповідного дискурсивного простору. На макрорівні функціонує мова кризової медицини як система понять і термінів мовної репрезентації кризово-медичних процесів і явищ; на мезорівні – військово-медичний і воєнно-медичний дискурси; на мікрорівні – військово-медична та воєнно-медична комунікація, представлена в офіційно-ділових, публіцистичних і художніх текстах. У такій моделі перекладацькі трансформації виконують функцію механізмів міжмовної адаптації в іншомовному комунікативному просторі, а вихідною категорією виступає перекладацька самоорганізація.

Перекладацька самоорганізація лінгвополітичної синергетики – процес спонтанного впорядкування, стабілізації та адаптації кризово-медичного змісту під час його міжмовного перенесення у відкритій нелінійній системі професійної комунікації, пов'язаної з кризовими ситуаціями. Цей процес охоплює макрорівень мови кризової медицини, мезорівень військово-медичного та воєнно-медичного дискурсів і мікрорівень відповідних комунікативних практик та виявляється у виробленні перекладацьких рішень, спрямованих на збереження функціональної, термінологічної, когнітивної й прагматичної цілісності спеціалізованого знання в іншомовному середовищі.

Якщо перекладацька самоорганізація забезпечує впорядкування та стабілізацію спеціалізованого змісту в іншомовному середовищі, то наступний етап міжмовної трансформації пов'язаний із його функціональною адаптацією відповідно до комунікативних потреб адресата.

Перекладацька функціонально-смислова ампліфікація – процес міжмовної репрезентації кризово-медичного змісту, у якому термінологічні та дискурсивні одиниці військово-медичної і воєнно-медичної комунікації набувають додаткових функціональних, прагматичних і когнітивних відтінків, необхідних для збереження їхнього комунікативного потенціалу в іншомовному дискурсивному просторі. Запропоноване розуміння функціонально-смислової ампліфікації корелює з концепцією міжмовного прагматичного збагачення (interlingual pragmatic enrichment) Х. Р. Секейроса, відповідно до якої переклад охоплює міжмовне перенесення змісту та його прагматичне розгортання до рівня концептуальної визначеності з урахуванням мовних, культурних і контекстуальних чинників (Sequeiros, 2002). Узгоджується з таким підходом і когнітивно-прагматична інтерпретація перекладу в межах теорії релевантності Ф. Галлая, де перекладацька діяльність виступає процесом актуалізації експліцитних та імпліцитних смислів задля забезпечення релевантного когнітивного ефекту (Gallai, 2022).

Розширення понятійного апарату кризово-медичного дискурсу закономірно впливає на систему міжмовної репрезентації. Унаслідок цього переклад виявляє здатність виробляти нові моделі адаптації фахового змісту до потреб іншомовної аудиторії. Такий процес може бути осмислений як перекладацький лінгвальний автокаталіз.

Перекладацький лінгвальний автокаталіз – процес самогенерування нових перекладацьких

рішень у системі кризово-медичної комунікації, за якого зміни на макрорівні мови кризової медицини, мезорівні військово-медичного та воєнно-медичного дискурсів і мікрорівні відповідних комунікативних практик зумовлюють появу нових термінологічних відповідників. Наведене трактування узгоджується зі спостереженнями В. Монтальта, К. Зетсен та В. Карвацької щодо багатомовної репрезентації міжнародних медичних класифікацій, де міжмовне відтворення термінологічних систем пов'язане з формуванням концептуально еквівалентних відповідників у різних мовах. Показовим прикладом є переклад Міжнародної статистичної класифікації хвороб і проблем, пов'язаних зі здоров'ям (International Statistical Classification of Diseases and Related Health Problems, ICD-10), розробленої англійською мовою та представленої десятками мов світу. У цьому контексті Всесвітня організація охорони здоров'я використовує поняття "багатомовна репрезентація" (multilingual representation), акцентуючи на збереженні концептуальної еквівалентності медичних понять під час їхнього міжмовного відтворення (Montalt, Zethsen, Karwacka, 2018).

Додатковим підтвердженням автокаталітичного формування нових перекладацьких моделей слугують висновки, отримані на матеріалі перекладу новітньої термінології пандемії COVID-19, які засвідчують, що трансформація кризово-медичного дискурсу супроводжується появою нових міжмовних відповідників і моделей перекладацької адаптації (Alduhaim, Alkhaldy, 2023). Їх поява та закріплення зумовлюють перебудову внутрішньої організації перекладацької системи. У міру подальшого розвитку системи посилюється варіативність перекладацьких рішень, що спричиняє виникнення перекладацької мовної турбулентності.

Перекладацька мовна турбулентність – стан нестабільності перекладацької системи, що виникає під час міжмовного відтворення військово-медичного і воєнно-медичного дискурсів за відсутності усталених термінологічних відповідників, що зумовлює зростання варіативності перекладацьких рішень. Характерним приміром слугує аналіз перекладу термінології COVID-19 в офіційних документах Європейського Союзу, який засвідчив значну варіативність термінологічних відповідників, непослідовність їх використання та різний ступінь передачі інформації в перекладах (Tomaszewska, Zawadzka-Paluektau, 2020).

Накопичення варіантів міжмовної репрезентації та відсутність однозначного вибору між ними формують передумови для виникнення перекладацької семантичної біфуркації.

Перекладацька семантична біфуркація – точка розгалуження перекладацьких стратегій, у якій термін, поняття або дискурсивна конструкція кризово-медичного дискурсу допускає кілька можливих варіантів міжмовної репрезентації залежно від типу дискурсу та комунікативної ситуації. У таких точках система перекладу переходить від відносної стабільності до множинності можливих варіантів міжмовної репрезентації, кожен із яких забезпечує відмінну конфігурацію когнітивних і прагматичних ефектів. Подібне розуміння узгоджується з когнітивно-прагматичними концепціями перекладу, які пов'язують вибір перекладацького рішення з досягненням релевантного когнітивного ефекту та особливостями дискурсивної організації тексту (Dooley, 2008; Gallai, 2022).

Із множини можливих варіантів міжмовної репрезентації, що виникають у точках семантичної біфуркації, перекладацька система поступово тяжіє до найбільш стабільних моделей. Такі моделі виконують функцію перекладацьких мовних аттракторів.

Перекладацький мовний аттрактор – сукупність термінологічних, концептуальних і дискурсивних моделей міжмовної репрезентації кризово-медичного змісту, які забезпечують відносну стабільність перекладацької системи та формують орієнтири для відтворення спеціалізованого знання в різних комунікативних контекстах. Важливим джерелом для осмислення цього явища є концепція Г. Турі, відповідно до якої переклад функціонує як сфера реальної мовної практики, де поступово формуються норми, стратегії, зразки перекладацької поведінки. Відносно стабільні способи функціонування перекладацької системи визначають добір варіантів відтворення змісту серед множини потенційних альтернатив (Toury, 1995). Доповнюють таке бачення міркування Ентоні Піма, який трактує переклад як процес постійного пошуку рівноваги між різними типами еквівалентності. Науковець наголошує, що еквівалентність не є сталою категорією, а перекладацька практика передбачає вибір серед різних способів репрезентації змісту. Унаслідок цього усталені моделі міжмовного відтворення виконують роль орієнтирів, що спрямовують перекладацький вибір у конкретній комунікативній ситуації (Pym, 2014).

Попри дію перекладацьких мовних аттракторів, повне усунення варіативності та невизначеності залишається недосяжним, що зумовлює збереження певного рівня ентропії в системі перекладу.

Ентропія перекладу – ступінь смислової невизначеності, що виникає під час міжмовного відтворення військово-медичної та

воєнно-медичної комунікації внаслідок термінологічних розбіжностей, особливостей дискурсивної організації тексту, культурно зумовлених відмінностей в інтерпретації кризово-медичного знання. Ентропійний характер міжмовної репрезентації випливає з положень теорії релевантності Е.-А. Гутта, згідно з якими переклад постає інтерпретативним процесом у різних когнітивних середовищах. Відмінності у когнітивному досвіді адресатів та механізмах інференції унеможливлюють повний збіг між вихідним і цільовим повідомленнями, тому міжмовна передача спеціалізованого знання неминуче зберігає певний рівень смислової невизначеності (Gutt, 2000).

Візуалізацію перекладацьких трансформацій лінгвополітичної синергетики висвітлено на рис. 1–7.

Із викладеного вище випливає, що зазначені процеси формують систему перекладацьких трансформацій лінгвополітичної синергетики. Узагальнення їхніх характеристик уможливлює запропонувати таке визначення цього поняття.

Перекладацькі трансформації лінгвополітичної синергетики – система синергетичних механізмів міжмовної репрезентації кризово-медичного знання, що забезпечують його функціональну, термінологічну, когнітивну й прагматичну адаптацію на макрорівні мови кризової медицини, мезорівні військово-медичного та воєнно-медичного дискурсів і мікрорівні відповідних комунікативних практик.

Висновки. Проведене дослідження засвідчило, що проблема перекладацьких трансформацій у кризово-медичному дискурсі залишається недостатньо вивченою в теорії перекладу, попри значний обсяг праць. З опертям на положення лінгвополітичної синергетики та лінгвістики кризової медицини перекладацькі трансформації вперше розглянуто як систему міжмовних перетворень, що функціонує на макрорівні мови кризової медицини, мезорівні військово-медичного та воєнно-медичного дискурсів і мікрорівні відповідних комунікативних практик. Унаслідок цього запропоновано типологію перекладацьких трансформацій, до складу якої увійшли перекладацька самоорганізація, функціонально-смислова ампліфікація, лінгвальний автокаталіз, мовна турбулентність, семантична біфуркація, мовний аттрактор та ентропія перекладу. Установлено, що зазначені трансформації відображають різні аспекти міжмовної репрезентації кризово-медичного знання: перекладацька самоорганізація забезпечує впорядкування та стабілізацію системи, функціонально-смислова ампліфікація розширює комунікативний потенціал повідомлення, лінгвальний автокаталіз сприяє появі нових термінологічних відповідників, мовна турбулентність і семантична біфуркація відображають

Рис. 1. Перекладацька самоорганізація

Рис. 2. Функціонально-смислова ампліфікація

Рис. 3. Лінгвальний автокаталіз

Рис. 4. Мовна турбулентність

Рис. 5. Семантична біфуркація

Рис. 6. Мовний аттрактор

Рис. 7. Ентропія перекладу

варіативність перекладацьких рішень, мовні аттрактори забезпечують відносну стабільність моделей міжмовної репрезентації, тоді як ентропія фіксує збереження певного рівня смислової невизначеності. У розрізненні між цими процесами відбито різні механізми адаптації спеціалізованого знання. Запропоновані положення слугують підґрунтям для подальшого обґрунтування синергетичної теорії перекладу кризово-медичного дискурсу та окреслюють контури нової дослідницької парадигми. Перспективи прийдешніх студій убачаємо у верифікації запропонованої типології на матеріалі військово-медичних, воєнно-медичних, гуманітарних і кризово-медичних текстів різного функціонально-стильового маркування.

ЛІТЕРАТУРА

1. Байша, К. М., Байша, О. М. (2023). Місце медичного перекладу у військовий час. *Інноваційна педагогіка.* Вип. 57. Т. 1. С. 46–50. DOI: https://doi.org/10.32782/2663-6085/2023/57.1.8
2. Божук, А. (2024). Структурні особливості англомовних термінів тактичної медицини та способи їхнього перекладу українською мовою. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Філологія.* № 70. 146–151. DOI: https://doi.org/10.32782/2409-1154.2024.70.31
3. Дем'янчук, Ю. (2024). Лінгвополітична синергетика: становлення та перспективи дослідження. *Вісник КНЛУ. Серія Філологія,* Том 27. № 2. С. 75–102. DOI: 10.32589/2311-0821.2.2024.324160
4. Дем'янчук, Ю. (2025). Лінгвістика війни: виникнення, концептуалізація та вектори подальшого розвитку. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Філологія. Журналістика,* С. 220–233. DOI: 10.32782/2710-4656/2025.3.1/36
5. Дем'янчук, Ю. (2025). Генеза становлення мови війни в історико-політичному та історико-художньому контексті (український досвід). *Закарпатські філологічні студії,* Вип. 39. С. 171–192. DOI: 10.32782/tps2663-4880/2025.39.2.30
6. Дем'янчук, Ю. (2025). Метафори війни в експериментальній лінгвополітичній синергетиці: дисонанс між офіційною риторикою та емпіричною реальністю війни. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Філологія,* № 73. С. 39–50. DOI: 10.32782/2409-1154.2025.73.8
7. Дем'янчук, Ю. (2025). Міжнародний суд ООН в системі воєнної конфліктології: від юрисдикції до політичного впливу. *Судова експертиза: перспективи розвитку та окремі вектори змін : V Всеукраїнський форум судових експертів (м. Львів, 6 червня 2025 р.).* Одеса : Видавництво «Юридика», 572 с. https://ndekc.lviv.ua/pdf/09072025.pdf
8. Дем'янчук, Ю. І. (2025). Лінгвополітична синергія засобів мови війни в текстах офіційно-ділового, публіцистичного та художнього стилів. *Записки з*
9. *українського мовознавства,* Вип. 32, С. 170–204. DOI: 10.18524/2414-0627.2025.32.337351
10. Дем'янчук, Ю. І. (2025). Воєнно-політична та військово-політична лексика у фокусі теоретичної лінгвополітичної синергетики. *Закарпатські філологічні студії,* Вип. 41.

Том 1. С. 292–316. DOI: 10.32782/tps2663-4880/2025.41.1.46
11. Дем'янчук, Ю. І. (2025). Словосполуки з компонентом «війна» у макролінгвополітичній синергетиці воєнної комунікації. *Академічні студії. Серія «ГУМАНІТАРНІ НАУКИ»,* Вип. (3), С. 21–38. DOI: 10.52726/as.humanities/2025.3.3
12. Дем'янчук, Ю. І. (2025). Від колоніальності до неоімперського ревізіонізму: мова війни у воєнній конфліктології. *Закарпатські філологічні студії,* Вип. 42. Том 2. С. 182–207. DOI: 10.32782/tps2663-4880/2025.42.2.32
13. Дем'янчук, Ю. І. (2025). Військова vs воєнна фразеологія в системі мови війни в рамках мікролінгвополітичної синергетики. *Наукові праці Міжрегіональної Академії управління персоналом. Філологія,* С. 63–81. DOI: 10.32689/maup.philol.2025.3.8
14. Дем'янчук, Ю. (2026). Лінгвополітична синергетика мови війни : монографія / Юлія Дем'янчук. – Львів : *Львівський національний університет імені Івана Франка,* 532 с. ISBN: 9786171009684
15. Дем'янчук, Ю. (2026). Лінгвістика кризової медицини як напрям лінгвополітичної синергетики. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Філологія. Журналістика.* Том 37 (76). № 1 Том 1, С. 223–240. DOI: https://doi.org/10.32782/2710-4656/2026.1.1/35
16. Дем'янчук, Ю. (2026). До питання сутності терміносистеми кризової медицини. *Академічні студії. Серія «Гуманітарні науки».* С. 182–204. DOI:10.52726/as.humanities/2026.1.24.
17. Дем'янчук, Ю. (2026). Когнітивно-дискурсивне моделювання воєнної семантики в терміносистемі кризової медицини. *Наукові праці Міжрегіональної Академії управління персоналом. Філологія,* (1 (19), 51–74. DOI: https://doi.org/10.32689/maup.philol.2026.1.7
18. Дем'янчук, Ю. (2026). Референтно-оцінна семантика словосполук із компонентом «війна». *Науковий вісник Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича. Германська філологія.* Чернівці: Чернівец. нац. ун-т ім. Ю. Федьковича, Вип. 858–859. С.55–66. DOI: https://doi.org/10.31861/gph2026.858- 859.55-66.
19. Дем'янчук, Ю. (2026). Моделі та синтаксні функції словосполук із компонентом «війна». *Актуальні питання іноземної філології,* 24, 46-56, DOI: https://doi.org/10.32782/2410-0927-2026-24-7
20. Жаховський, В., Лівінський В. (2025). Терміни та визначення: їхні роль і значення у військовій медицині. *Наука і оборона.* С. 27–35. DOI: 10.33099/2618-1614-2025-30-3-27-35
21. Мухановая, О., Тікан, Я., Купчак, І. (2022). Способи утворення англомовної медичної термінології та її переклад українською мовою. *Advanced Linguistics,* Вип. 10, С. 67–73. DOI: 10.20535/2617-5339.2022.10.267233
22. Онищук, М. (2023). Переклад тактичної медицини як особливий тип спеціалізованого перекладу. *Актуальні проблеми романо-германської філології. Матеріали IV Міжнародної наукової конференції.* 11–12 травня 2023 року. С. 121–123.
23. Семенюк, А., Тригуб, Г., Хникіна, О. (2023). Особливості перекладу англомовної медичної термінології. *Актуальні питання гуманітарних наук.* Вип. 60, Том 5. DOI: https://doi.org/10.24919/2308-4863/60-5-14
24. Хромова, В. С., Божук, А. О. (2024). Термінологічні аспекти англо-українського перекладу текстів з тактичної медицини. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Філологія. Журналістика.* Том 35 (74) № 6. С. 126–132. DOI: https://doi.org/10.32782/2710-4656/2024.6/21
25. Alduhaim, A., Alkhaldy, M. (2023). Medical Discourse Translation during COVID-19: A Case Study of Translating Medical Discourse into Arabic. *Jordan Journal of Modern Languages and Literatures.* 15. С. 21–35. DOI: 10.47012/jjmll.15.1.2.
26. Alshaye, Sh. (2025). Translation in Crisis Situations: Reviewing Current Practices and Identifying Future Demands. *Arab World English Journal For Translation and Literary Studies.* 9. P. 61–76. DOI: 10.24093/awejtls/vol9no1.4.
27. Baker, M. (2010). Interpreters and Translators in the War Zone: Narrated and Narrators. *The Translator,* 16(2), P. 197–222. DOI: https://doi.org/10.1080/13556509.2010.10799469
28. Behdai, A., Gudkova, N. (2024). Challenges in translating medical terminology: a comprehensive analysis of english-ukrainian pharmaceutical texts. *Grail of Science,* (37), P. 278–282. DOI: https://doi.org/10.36074/grail-of-science.15.03.2024.041
29. Bolton, P. A., Weiss, W. M. (2001). Communicating Across Cultures: Improving Translation to Improve Complex Emergency Program Effectiveness. *Prehospital and Disaster Medicine,* 16(4), P. 252–256. DOI: 10.1017/S1049023X00043387
30. Bricknell, M. (2020). Fundamentals of Military Medicine: a new resource from the US Army Borden Institute. BMJ Mil Health. Aug;166(4):284. DOI: 10.1136/jramc-2019-001289

31. Cadwell, P. (2015). Translation and trust: a case study of how translation was experienced by foreign nationals resident in Japan for the 2011 great east Japan earthquake. DOI: https://doras.dcu.ie/20839/1/PHD_Thesis_Patrick_Cadwell_2015.pdf (дата звернення: 03.05.2026).
32. Crouse Quinn, S. (2008). Crisis and emergency risk communication in a pandemic: a model for building capacity and resilience of minority communities. *Health Promotion Practice,* Vol. 9 No. 4, P. 18–25. DOI:10.1177/1524839908324022
33. Demers, G., Wightman, J. (2022). Mass casualty preparedness and response. *Fundamentals of Military Medicine.* Chapt. 34. P. 503–530. DOI: https://medcoeckapwstorprd01.blob.core.usgovcloudapi.net/pfw-images/dbimages/Fund%20ch%2034.pdf (дата звернення: 28.05.2026).
34. Dooley, R. A. (2008). Relevance theory and discourse analysis: Complementary approaches for translator training. *GIALens.* Vol. 2. Iss. 3. P. 1–11. https://www.diu.edu/documents/gialens/Vol2-3/Dooley-Relevance-theory.pdf (дата звернення: 04.05.2026).
35. Federici, F. M. (2016). Introduction: A state of emergency for crisis communication, in Federici, F. M. (Ed.), Mediating Emergencies and Conflicts. *Frontline Translating and Interpreting, Palgrave Macmillan,* New York, NY, P. 1–29. DOI:10.1057/978-1-137-55351-5_1
36. Federici, F. M. and Cadwell, P. (2018). Training citizen translators: Red Cross translation needs and the delivery of a bespoke training on the fundamentals of translation, in Tesseur, W. (Ed.), *Translation in Non-governmental Organisations. Special issue of Translation Spaces,* Vol. 7 No. 1, P. 20–43. DOI:10.1075/ts.00002.fed
37. Gallai, F. (2022). Relevance Theory in Translation and Interpreting: A Cognitive-Pragmatic Approach. DOI: 10.4324/9781003183969
38. Gutt, E.-A. (2000). Translation and Relevance: Cognition and Context (2nd ed.). *Routledge.* 284 p. DOI: https://doi.org/10.4324/9781315760018
39. Haken, H. (1978). Synergetics: an introduction: nonequilibrium phase transitions and self-organization in physics, chemistry, and biology. *Berlin New York: Springer-Verlag.* ISBN 0-387-08866-0. OCLC 3966021.
40. Haken, H., Portugali, J. (2017). Information and Self-Organization. *Entropy,* 19(1), 18. DOI: https://doi.org/10.3390/e19010018
41. Haken, H. (2020). System theories: synergetics systems science and cybernetics – Vol. I. *Encyclopedia of Life Support Systems (EOLSS). Oxford: Eolss Publishers.* https://www.eolss.net/sample-chapters/c02/E6-46-01-00.pdf (дата звернення: 03.05.2026).
42. Hussain, M., Zahid, F., Batool, Z. (2025). Figurative language in crisis communication: a cross-cultural study of covid-19 health messaging. *Contemporary Journal of Social Science Review.* Vol. 3. P. 2396–2413. DOI: 10.63878/cjssr.v3i2.868
43. Lee-Jahnke, H. (2001). L'enseignement de la traduction médicale: un double défi? *Meta,* 46(1), 145–153. DOI:10.7202/003445ar
44. Liu, Q., Qi, L. (2025). Bridging Policy and Practice: The Mediating Role of China's Crisis Translation Scholarship in the 2020 Public Health Response. *Journal of Language Service Studies,* 1(2), 1–14. DOI: https://doi.org/10.63385/jlss.v1i2.368
45. Mashael, A. (2024). Language, violence, and media: Translating Russia-Ukraine 2022–2023 war from Arabic to English. *Forum for Linguistic Studies,* 6(1). DOI: https://doi.org/10.59400/fls.v6i1.2026
46. Mohanty, N. Resilience Lessons from COVID-19: Strengthening Critical Care Infrastructure and Workforce Capacity. *Medical Research Archives,* 2025. Vol. 13(8). DOI: https://doi.org/10.18103/mra.v13i8.6760
47. Montalt, V., Zethsen, K., Karwacka, W. (2018) "Medical translation in the 21st century – challenges and trends." In: Montalt, Vicent; Karen Zethsen & Wioleta Karwacka (eds.) Retos actuales y tendencias emergentes en traducción médica / *Current challenges and emerging trends in medical translation.* MonTI 10, P. 27–42. DOI: http://dx.doi.org/10.6035/MonTI.2018.10.1
48. Moser-Mercer, B., Kherbiche, L., Class, B. (2014). Interpreting conflict: Training challenges in humanitarian field interpreting, *Journal of Human Rights Practice,* Vol. 6 No. 1, P. 140–158. DOI: 10.1093/jhuman/hut025
49. Noll, R., Frischen, L., Boeker, M., Storf H., Schaaf J. (2023). Machine translation of standardised medical terminology using natural language processing: A scoping review. *Biotechnol.* P. 120–129. DOI: 10.1016/j.nbt.2023.08.004.
50. O'Brien, S., Cadwell, P. (2017). Translation facilitates comprehension of health-related crisis information: Kenya as an example. *The Journal of Specialised Translation,* 28, P. 23–51. DOI: https://doi.org/10.26034/cm.jostrans.2017.232
51. O'Brien, Sh. (2022). Crisis Translation: A snapshot in time. INContext: Studies in Translation and Interculturalism. DOI: https://www.researchgate.net/publication/360273554_Crisis_Translation_A_snapshot_in_time P. 84–108. (дата звернення: 04.06.2026).
52. Pym, A. (2014). Exploring Translation Theories. Second edition. *Routledge.* DOI: https://

parhamti.com/wp-content/uploads/2023/08/Exploring-Translation-Theories-2nd-ed.pdf (дата звернення: 17.06.2026).
53. Reynolds, B., Seeger, M. W. (2005). Crisis and emergency risk communication as an integrative model, *Journal of Health Communication,* Vol. 10 No. 1, P. 43–55. DOI: 10.1080/10810730590904571
54. Rozhenko, I., Ageicheva A. (2019). Medical texts translation peculiarities. *Молодий вчений,* 5.1 (69.1), 1–4. DOI: http://molodyvcheny.in.ua/files/journal/2019/5.1/1.pdf
55. Sequeiros, X. (2002). Interlingual pragmatic enrichment in translation. *Journal of Pragmatics.* 34. P. 1069–1089. DOI: 10.1016/S0378-2166(02)00026-7
56. Shertz M. CRISIS MEDICINE. 2026. DOI: https://www.crisis-medicine.com/about-crisis-medicine/ (дата звернення: 12.01.2026).
57. Tercedor-Sánchez, M. (2025). Risk in AI-mediated Medical Translation: On the essential role of professionals in providing adequate lexical solutions. *INContext: Studies in Translation and Interculturalism,* 5(1). DOI: https://doi.org/10.54754/incontext.v5i1.108
58. Tomaszewska, A., Zawadzka-Paluektau, N. (2020). Translating a pandemic: A corpus study of COVID-19 multi-word terminology in EU press releases. Beyond Philology. *An International Journal of Linguistics, Literary Studies and English Language Teaching.* 17. 11. DOI: 10.26881/bp.2020.4.01
59. Toury, G. (1995) Descriptive Translation Studies and Beyond. *Benjamins, Amsterdam, Philadelphia.* DOI: https://doi.org/10.1075/btl.4
60. Zappatore, M., Ruggieri, G. (2023). Adopting machine translation in the healthcare sector: A methodological multi-criteria review. DOI: 10.1016/j.csl.2023.101582

Дата першого надходження статті до видання: 25.06.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 22.07.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 01.10.2026

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу (CC BY 4.0)

UDC 811.111’42:821.111(73).09
DOI https://doi.org/10.32782/folium/2026.9.15

THE LINGUISTIC REPRESENTATION OF INDIGENOUS IDENTITY IN LOUISE ERDRICH’S *TRACKS* AND LESLIE MARMON SILKO’S *GARDENS IN THE DUNES*

Iryna Dumchak
Candidate of Philological Sciences, Assistant Professor,
University of West Bohemia in Pilsen, Czech Republic
ORCID ID 0000-0002-3491-6960
dumcira2018@gmail.com

Key words: *Indigenous identity, linguistic representation, cognitive linguistics, cultural linguistics, Native American literature, land, ethnicity, literary discourse.*

The article examines the linguistic representation of Indigenous identity in Louise Erdrich’s novel Tracks and Leslie Marmon Silko’s Gardens in the Dunes. The purpose of the study is to determine how recurrent lexical and semantic patterns construct Indigenous identity through the interconnected domains of land and ethnicity. The research combines conceptual, lexical-semantic, contextual, comparative, and quantitative methods. It also draws on Cognitive Linguistics, Cultural Linguistics, and Indigenous approaches to place and relationality. The corpus consists of the two novels, from which lexical units associated with land, territory, home, people, tribal belonging, language, ancestry, and colonial classification were selected and interpreted in context. The findings demonstrate that identity is represented not as a fixed individual attribute but as a relational formation grounded in ancestral territory, communal memory, kinship, ecological knowledge, and cultural continuity. In Tracks, the land domain is shaped primarily through the discourse of dispossession: woods, lake, reservation, allotment, paper, and taxation form a lexical network that contrasts Indigenous continuity with colonial administration. In Gardens in the Dunes, botanical and spatial vocabulary – garden, seed, river, dune, plant, and home – constructs a model of mobility, regeneration, and the transmission of ecological knowledge. The ethnicity domain is verbalized through ethnonyms, collective nouns, kinship expressions, references to Indigenous languages, and colonial labels. The opposition between self-designation and imposed naming exposes the unequal power relations involved in defining Indigenous peoples. Quantitative data support the qualitative interpretation: the most frequent units are Indian, people, Chippewa, earth, and ground, while context shows that frequency alone does not determine conceptual centrality. The novelty of the research lies in integrating lexical-semantic evidence with culturally grounded interpretation and in comparing two distinct linguistic models of Indigenous identity: Erdrich’s model of threatened territorial continuity and Silko’s model of ecological resilience. The study concludes that the two semantic domains function as an integrated network through which literary discourse preserves, negotiates, and transmits Indigenous cultural knowledge.

МОВНА РЕПРЕЗЕНТАЦІЯ ІНДИГЕННОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ В РОМАНАХ ЛУЇЗ ЕРДРІК «СЛІДИ» ТА ЛЕСЛІ МАРМОН СІЛКО «САДИ В ДЮНАХ»

Ірина Думчак
кандидат філологічних наук, доцент
Університет Західної Богемії у Пльзені, Чехія

Ключові слова: *індигенна ідентичність, мовна репрезентація, когнітивна лінгвістика, культурна лінгвістика, індигенна література США, земля, етнічність, художній дискурс.*

У статті досліджено мовну репрезентацію індигенної ідентичності в романах Луїз Ердрік «Сліди» та Леслі Мармон Сілко «Сади в дюнах». Мета статті полягає у визначенні лексико-семантичних і дискурсивних засобів, за допомогою яких ідентичність конструюється через взаємопов'язані домени землі та етнічності. Методологія поєднує концептуальний, лексико-семантичний, контекстуальний, порівняльний і кількісний аналіз із положеннями когнітивної та культурної лінгвістики, а також індигенними підходами до місця, реляційності й екологічного знання. Матеріалом слугували два англомовні романи, з яких виокремлено одиниці на позначення землі, території, дому, народу, племінної належності, мови, спорідненості та колоніальної класифікації. Результати засвідчують, що індигенна ідентичність постає не як стабільна індивідуальна властивість, а як система відносин із предковічною територією, громадою, пам'яттю, мовою та світом природи. У романі «Сліди» домен землі формується насамперед через дискурс позбавлення власності: лексеми woods, lake, reservation, allotment, paper, taxation протиставляють живу тягліcть спільноти колоніальному адмініструванню. Вислів a tribe of file cabinets демонструє перетворення живої громади на бюрократичний запис, а образ pressed trees пов'язує вирубування лісу з паперовими механізмами контролю. У романі «Сади в дюнах» ботанічна й просторова лексика garden, seed, river, dune, plant, home створює модель мобільності, відновлення та передавання екологічного знання. Метафора викорінення передає травму переміщення, однак насіння й сад водночас символізують здатність культури до повторного вкорінення. Домен етнічності вербалізується за допомогою етнонімів, колективних іменників, назв спорідненості, згадок про індигенні мови та колоніальні ярлики. Опозиція між самоназиванням і зовнішньою класифікацією виявляє нерівність влади в процесах найменування. Кількісні показники підтверджують помітність лексем Indian, people, Chippewa, earth і ground, проте контекстуальний аналіз показує, що частотність не тотожна концептуальній центральності. Наукова новизна полягає в інтеграції лексико-семантичних даних із культурно обґрунтованою інтерпретацією та в зіставленні двох моделей індигенної ідентичності: моделі загроженої територіальної тяглості в Ердрік і моделі екологічної стійкості в Сілко. Зроблено висновок, що домени землі й етнічності утворюють єдину семантичну мережу, через яку художній дискурс зберігає, переосмислює та передає індигенне культурне знання.

Introduction. Identity is one of the central categories through which individuals and communities understand belonging, continuity, and difference. In literary discourse, however, identity is not merely named or described; it is produced through recurrent lexical choices, narrative perspectives, metaphors, spatial relations, and culturally specific models of the world. This is particularly important in Indigenous writing, where language frequently carries histories of dispossession, assimilation, resistance, and cultural renewal. A linguistic study of Indigenous identity must therefore attend both to the verbal forms present in a text and to the systems of knowledge that make those forms meaningful.

The term Indigenous identity requires careful use. It does not designate a single homogeneous experience shared by all Indigenous peoples. Tribal nations possess distinct histories, languages, political statuses, and cultural traditions. In the present study, Indigenous identity is treated as a relational and historically situated formation represented in two literary texts: Louise Erdrich's *Tracks*, centred on an Anishinaabe community in North Dakota, and Leslie Marmon Silko's *Gardens in the Dunes*, whose Sand Lizard protagonist moves between Indigenous and Euro-American cultural spaces. The comparative approach does not collapse these communities into a universal model. Instead, it identifies shared linguistic tendencies while preserving the different narrative and cultural functions they acquire in each novel.

Tracks (1988) depicts the early twentieth-century erosion of Anishinaabe landholding under the combined pressure of epidemic disease, taxation, allotment, missionary intervention, and administrative control. Its alternating narrators, Nanapush and Pauline, offer competing linguistic and ethical orientations. Nanapush links land, memory, kinship, and communal survival, whereas Pauline increasingly adopts the vocabulary and classificatory logic of Christian assimilation. *Gardens in the Dunes* (1999) follows Indigo, a Sand Lizard girl separated from her family and taken into Euro-American institutions. Her encounters with gardens, plants, travel, and colonial collecting practices reveal identity as mobile but not rootless: ecological knowledge and family memory allow her to interpret unfamiliar places without surrendering her cultural orientation.

The novels have been widely examined from literary, feminist, postcolonial, ecocritical, and Indigenous-studies perspectives. Considerably less attention has been devoted to the systematic linguistic mechanisms through which identity is constructed across both works. Earlier conceptological approaches often relied on dictionary definitions and core-periphery lists detached from discourse. Such procedures are useful for identifying lexical fields, but they cannot by themselves explain why the same word acquires different cultural functions in different contexts. The present study addresses this gap by combining lexical-semantic description with contextual interpretation and culturally grounded theories of place, relationality, and conceptualization.

The aim of the article is to identify and compare the linguistic means through which Indigenous identity is represented in *Tracks* and *Gardens in the Dunes*. The objectives are: (1) to establish a theoretical framework connecting Cognitive Linguistics, Cultural Linguistics, and Indigenous approaches to land and identity; (2) to identify recurrent lexical units belonging to the semantic domains of land and ethnicity; (3) to analyze their contextual and conceptual functions; (4) to compare Erdrich's and Silko's linguistic strategies; and (5) to determine how the interaction of land, ethnicity, memory, and language constructs culturally specific models of Indigenous belonging.

The novelty of the study lies in treating land and ethnicity not as isolated 'subconcepts' but as interacting semantic domains within a broader discourse model. This shift makes it possible to move from simple lexical inventory to an explanation of how literary language organizes Indigenous experience. The central hypothesis is that Indigenous identity in the selected novels is represented through a relational semantic network: land provides spatial, ecological, historical, and spiritual coordinates, while ethnicity supplies names of collective belonging, kinship, language, and cultural difference. Their interaction produces a linguistic model of identity grounded in cultural continuity rather than individual self-definition alone.

Theoretical framework and literature review. Cognitive linguistics regards meaning as embodied, encyclopedic, and dependent on patterns of conceptualization rather than as an autonomous system of formal definitions. Categories are typically structured around more and less central members, and linguistic expressions activate domains of experience that exceed their dictionary meanings (Taylor, 2003). The concept of land, for example, may activate topography, ownership, agriculture, home, ancestry, sacredness, and political jurisdiction. Context determines which dimensions are foregrounded, while recurrent patterns reveal culturally significant conceptual associations.

Cultural linguistics extends this insight by examining cultural conceptualizations shared, negotiated, and transmitted through language. Sharifian (2017) argues that cultural schemas, categories, and metaphors are distributed across communities rather than contained only in individual minds. Literary texts can therefore be approached as sites where culturally meaningful conceptualizations are represented, contested, and reconfigured. This framework is especially productive for analysing Indigenous writing because words such as land, home, tribe, Indian, garden, and language carry histories that cannot be reduced to general English-language definitions.

Conceptual metaphor theory also clarifies the role of expressions such as Mother Earth, roots, disappearance, and the unravelling of a tribe. Metaphor is not merely ornamental; furthermore, it serves "as the basis for building emergent

experiences" (Bystrov, 2025: 81) and organizes complex experience by mapping one domain onto another. Contemporary approaches emphasize that metaphor operates in interaction with context, culture, discourse, and bodily experience (Kövecses, 2020). In *Tracks*, the conceptualization of land as mother or living relation contrasts with colonial representations of land as taxable property. In *Gardens in the Dunes*, cultivated plants and seeds become models of memory, adaptation, and survival.

Indigenous theories of place challenge the separation of land from knowledge and social relations. Watts (2013) describes Indigenous 'Place-Thought' as an understanding in which land is alive and thinking, while people are part of networks of agency rather than external observers. Tuck and McKenzie (2015) similarly emphasize that place is material, historical, political, and relational. Whyte (2018) connects settler colonialism with environmental injustice by showing how colonial disruption attacks the relationships that sustain Indigenous collective life. These approaches help explain why lexical references to woods, lake, garden, seed, reservation, and home carry epistemological and ethical significance in the novels.

The relational dimension of Indigenous identity has also been articulated through the concepts of resurgence and grounded normativity. Coulthard (2014) uses grounded normativity to describe ethical frameworks generated through long-standing relationships with land. Simpson (2017) emphasizes practices of Indigenous resurgence rooted in community, embodied knowledge, and reciprocal relations. These accounts do not imply a static return to an untouched past. Rather, identity is sustained through adaptive practices that maintain responsibilities to people, place, and future generations. This distinction is important for the comparison undertaken here: Erdrich foregrounds the violence of interrupted territorial continuity, whereas Silko foregrounds the portability and regenerative capacity of ecological knowledge.

Indigenous literary scholarship has long challenged representations of Native peoples as disappearing, inauthentic, or confined to the past. Vizenor's concept of survivance combines survival and resistance and rejects narratives of victimry and absence (Vizenor, 1999). Erdrich's and Silko's novels enact survivance differently. *Tracks* preserves communal memory through competing voices and exposes the bureaucratic mechanisms of dispossession. *Gardens in the Dunes* follows a young protagonist whose knowledge remains active across cultural borders. Both novels resist the colonial demand that Indigenous authenticity be either fixed in an imagined past or abandoned in the name of assimilation.

The present analysis therefore uses linguistic representation as its principal category. Representation refers to the patterned verbal construction of people, places, relations, and values in discourse. It includes lexical choice, repetition, semantic opposition, metaphor, naming, collocation, and narrative framing. The domains of land and ethnicity are treated as analytical groupings that organize these patterns. They overlap through such notions as homeland, reservation, tribe, ancestral territory, Indigenous language, and collective memory. This overlap is not methodological noise; it is evidence that identity is represented relationally.

Materials and Methods. The primary material consists of Louise Erdrich's *Tracks* (1988) and Leslie Marmon Silko's *Gardens in the Dunes* (1999). The novels were selected because both center Indigenous protagonists and communities while constructing identity through markedly different spatial narratives. *Tracks* is territorially concentrated and organized around the loss of Anishinaabe land. *Gardens in the Dunes* is a travel narrative in which the protagonist encounters multiple landscapes, institutions, and classificatory systems. Their comparison makes it possible to distinguish shared semantic domains from author-specific linguistic strategies.

The study employed a multi-stage procedure. First, lexical units directly or contextually associated with land and ethnicity were selected from the novels. The land domain included general spatial nouns and culturally significant expressions referring to territory, earth, ground, woods, lake, reservation, garden, field, home, country, and related places. The ethnicity domain included ethnonyms, collective nouns, tribal names, kinship-related expressions, Indigenous-language references, and colonial labels. Units were not included solely because they appeared in a dictionary synonym set; their relevance had to be supported by the narrative context.

Second, lexical-semantic analysis was used to determine relations of synonymy, hyponymy, opposition, and contextual association. Third, contextual analysis established the narrative function of each item: whether it represented belonging, memory, spirituality, dispossession, administration, assimilation, kinship, self-designation, or external classification. Fourth, conceptual analysis reconstructed the broader models activated by recurrent patterns, including LAND AS LIVING RELATION, LAND AS ANCESTRAL CONTINUITY, COLONIAL RULE AS PAPER ADMINISTRATION, GARDEN AS CULTURAL MEMORY, and IDENTITY AS RELATIONAL BELONGING. Fifth, comparative analysis identified similarities and differences between the novels.

A quantitative component was retained from the initial lexical inventory. The counts show the relative frequency of selected units within the two-novel corpus. They should be interpreted as descriptive indicators rather than as a fully lemmatized computational corpus analysis. Inflectional and naming variants were consolidated where appropriate, but the study's primary emphasis is qualitative. Frequency indicates textual salience, whereas conceptual centrality depends on contextual function. A low-frequency expression such as Mother Earth may carry greater interpretive weight than a frequent but semantically broad noun.

The study follows an interpretive linguistic design. It does not claim to reconstruct the complete conceptual systems of the Anishinaabe, Sand Lizard, or other Indigenous peoples represented in the novels. Nor does it treat literary characters as transparent ethnographic evidence. The analysis concerns the language of two works of fiction and the cultural-discursive models produced within them. The use of Indigenous scholarship reduces the risk of interpreting land only through Western categories of space and property, but the conclusions remain limited to the selected corpus.

Results and Biscussion. ***Indigenous identity as a relational linguistic construction.*** The analysis demonstrates that Indigenous identity in both novels is represented as multidimensional and relational. It emerges from connections among people, ancestral places, ecological knowledge, kinship, memory, language, and colonial institutions. Neither novel treats identity primarily as an internal psychological essence. Characters understand who they are through responsibilities and relationships, while colonial power attempts to redefine those relationships through schooling, religion, property law, ethnological classification, and administrative naming.

Two semantic domains organize this representation. The domain of land includes physical environment, home, territory, cultivated space, sacred relationship, and political dispossession. The domain of ethnicity includes collective self-naming, tribal affiliation, kinship, language, and labels imposed by outsiders. Their interaction is visible whenever a place name identifies a people, whenever the loss of territory threatens communal continuity, and whenever cultural knowledge makes it possible to interpret an unfamiliar landscape. Thus, identity is not encoded by isolated words but by networks of recurrent associations.

The novels also distinguish between Indigenous and colonial regimes of meaning. Indigenous-oriented discourse tends to represent land through continuity, reciprocity, memory, and life. Colonial discourse represents the same land through surveys, taxation, leases, schools, documents, and ownership. Similarly, Indigenous collective nouns and tribal names express belonging, while colonial labels frequently generalize, exoticize, or rank communities. The linguistic conflict is therefore epistemological: competing vocabularies define what land is, who Indigenous people are, and who possesses the authority to name them.

The semantic domain of land in Tracks. In *Tracks*, land is the principal material and symbolic condition of Anishinaabe continuity. The dominant lexical network includes land, earth, ground, woods, lake, reservation, allotment, trees, and home. These units do not simply establish setting. They connect family history, subsistence, spirituality, governance, and memory. The novel's central conflict arises because colonial administration translates a living network of relations into taxable and transferable property.

Nanapush's narration establishes temporal continuity through repeated references to what is 'last'. His account joins the disappearance of animals, trees, relatives, and land into a single structure of loss.

I saw the passing of times you will never know. I guided the last buffalo hunt. I saw the last bear shot. I trapped the last beaver with a pelt of more than two years' growth. I spoke aloud the words of the government treaty, and refused to sign the settlement papers that would take away our woods and lake. I axed the last birch that was older than I, and I saved the last Pillagers (Erdrich, 1988: 2).

The anaphoric repetition of last turns separate events into a cumulative history of colonial disruption. The objects of loss belong to different semantic categories – animals, trees, people, and territory – yet the repetition makes them parts of one ecological and communal world. The phrase our woods and lake is particularly significant. The possessive does not function only as a statement of private ownership; it marks collective belonging and responsibility. By contrast, settlement papers introduce the vocabulary of a legal system that can erase this relationship through documentation.

The opposition between living land and bureaucratic paper becomes one of the novel's most productive linguistic patterns. Nanapush later imagines the tribe as transformed into administrative text:

a tribe of file cabinets and triplicates, a tribe of single-space documents, directives, policy. A tribe of pressed trees. A tribe of chicken-scratch that can be scattered by a wind, diminished to ashes by one struck match (Erdrich, 1988: 88).

Here, the repeated noun tribe is combined with an increasingly dehumanizing series of institutional objects. File cabinets, triplicates, documents, directives, and policy replace embodied community

with records produced by the state. The metaphor a tribe of pressed trees is especially complex: trees from Indigenous land become paper, and paper becomes the instrument through which land is administered and alienated. The semantic transformation TREE → PAPER → COLONIAL CONTROL condenses the material and bureaucratic dimensions of dispossession.

The novel also represents land through the conceptual metaphor LAND AS MOTHER or LIVING RELATION. This model cannot be reduced to decorative personification. It positions human beings within a network of kinship and dependence. Land is not an inert object available for unrestricted extraction; it is the condition of birth, nourishment, memory, and social continuity. The force of this conceptualization becomes visible when the loss of land is paralleled by the fragmentation of families and the disruption of maternal relations.

Pauline's language provides a contrasting model. Her movement toward Christian assimilation is accompanied by increasing distance from Indigenous people, places, and words. She interprets Indigenous spirituality through the vocabulary of devil, purification, and inferiority. In one passage she declares that she has been assigned to *'guide Indians, to purify their minds, to mold them in my own image'* (Erdrich, 1988: 205). The verbs guide, purify, and mold encode a hierarchical model in which Indigenous identity is treated as deficient material requiring external correction. Her discourse reproduces the logic of the mission school: transformation is represented not as dialogue but as the replacement of one worldview by another.

The land domain in *Tracks* is therefore structured by a fundamental opposition. On one side stand woods, lake, earth, trees, home, kinship, and oral memory; on the other stand papers, taxes, allotments, school, policy, and institutional classification. These lexical fields repeatedly intersect. The novel shows that dispossession does not mean only the transfer of acreage. It means the attempted reorganization of identity through a new language of property and administration.

The semantic domain of land in Gardens in the Dunes. *Gardens in the Dunes* represents land through a more geographically expansive and botanically detailed vocabulary. The recurrent units garden, dune, river, plant, seed, flower, field, home, and country create a discourse in which cultural knowledge moves across places without becoming detached from its origins. Indigo's identity is tested by displacement, but her capacity to recognize, compare, cultivate, and remember plants allows her to maintain continuity.

The garden is the central spatial metaphor of the novel. In Euro-American contexts, gardens may represent ownership, display, collection, and aesthetic control. For Indigo and her family, however, cultivated space is inseparable from food, ceremony, memory, and the reciprocal care of living beings. The same lexical item therefore activates competing cultural schemas. The narrative repeatedly contrasts gardens organized as possessions or imperial collections with Indigenous cultivation based on adaptation and relation.

The image of uprooting makes the connection between place and identity explicit. A character's condition is represented through the Nopal cactus: she is *'uprooted like the Nopal, her homeland torn open by war'* (Silko, 1999: 79). The simile maps botanical displacement onto human and cultural displacement. Yet the cactus also implies survival under difficult conditions. Uprooting is violent, but plant knowledge carries the possibility of re-rooting and regeneration.

Indigo's movement through unfamiliar landscapes does not erase her cultural orientation. Botanical vocabulary becomes a cognitive instrument: she understands new environments through similarities and differences among plants, soils, water, and cultivation practices. Identity is therefore mobile without being assimilated. The novel rejects the binary in which authenticity requires geographical immobility. Knowledge learned in the dunes travels with Indigo and enables her to interpret gardens elsewhere.

Colonial spatial relations are represented through administrative expressions such as Indian land, lease, Bureau, school, and institution. The sentence *'If she didn't mind being around Indians, the cheapest way to go was to lease Indian land from the Indian Bureau'* (Silko, 1999: 89) reveals the distancing force of bureaucratic syntax. Indian appears as a classifier of land and people within an economic calculation. The possessive relation is mediated by the Bureau, while Indigenous presence is represented as an inconvenience to be tolerated for lower cost. The passage shows how grammar and lexical selection normalize unequal control.

Whereas *Tracks* foregrounds the destruction of a concentrated homeland, *Gardens in the Dunes* foregrounds the survival of knowledge across movement and separation. Silko's botanical lexicon constructs GARDEN AS CULTURAL MEMORY and SEED AS CONTINUITY. Seeds are small, portable, and capable of renewal under suitable conditions. They provide an especially effective conceptual model for cultural transmission: continuity does not depend on remaining unchanged, but on preserving the capacity to grow in relation to place.

Quantitative profile of the land domain. The lexical inventory confirms the prominence of

terrestrial and spatial vocabulary. Table 1 presents the frequencies retained from the two-novel corpus. The categories are descriptive and combine literal and contextually identity-relevant uses.

Earth and ground are the most frequent selected units, but their functions differ. Earth tends to activate ecological, material, and spiritual relations, whereas ground more often identifies physical location or contact. Territory and country introduce political and administrative dimensions. Mother Earth is less frequent, yet its metaphorical and cultural significance makes it conceptually central. Garden is similarly low in raw frequency but structurally important in Silko's novel because it organizes a large network of plants, seeds, memory, and cultivation.

The data therefore caution against equating frequency with centrality. Repetition contributes to salience, but conceptual importance also depends on collocation, narrative position, metaphorical density, and relation to the main conflict. A word may occur only a few times and still organize the interpretation of many other expressions.

The semantic domain of ethnicity: self-naming, community, and colonial classification. The ethnicity domain is verbalized through ethnonyms, collective nouns, tribal names, kinship terms, references to Indigenous languages, and labels used by colonial observers. The principal units include Indian, people, Chippewa, Ojibwe, tribe, clan, Chemehuevi, and ethnos, together with expressions such as white man, pagan, heathen, and ethnological reports. The domain is internally heterogeneous because naming may express self-identification, solidarity, external classification, insult, or administrative simplification.

The broad label Indian is the most frequent unit in the selected inventory. Its frequency reflects both the historical setting and the language of non-Indigenous institutions. Yet the term's function changes according to speaker and context. It may be used pragmatically within dialogue, imposed by state or church discourse, or contrasted with more specific tribal names. Specific ethnonyms and community names preserve distinctions that the general label erases. Consequently, the contrast between Indian and names such as Chippewa, Ojibwe, Anishinaabe, or Chemehuevi is not merely taxonomic; it concerns authority over representation.

In *Tracks*, the noun tribe combines collective belonging with the threat of institutional reduction. Nanapush's *'tribe of file cabinets'* passage demonstrates how a word of living community is appropriated by administrative discourse. Elsewhere, references to clans and relatives place identity within kinship and oral history. His opening address – *'Granddaughter, you are the child of the invisible, the ones who disappeared'* (Erdrich, 1988: 1–2) – constructs identity genealogically. The vocative granddaughter and the phrase child of connect the listener to people absent through death and epidemic. Identity is transmitted through narrative precisely because historical violence has made parts of the community *'invisible'*.

Language itself functions as an ethnic marker. Pauline recalls Fleur's cry *'in the old language'* together with the repetition of names (Erdrich, 1988: 26). The expression old language signals temporal continuity, while names preserve personal and communal presence. Colonial schooling seeks to replace this continuity with English-language institutional categories and Christian terminology. The conflict between languages is therefore also a conflict between systems of memory.

In *Gardens in the Dunes*, ethnic identity is represented through encounters among different

Table 1

Frequency and conceptual functions of selected units in the land domain

Lexical unit	Frequency	Principal conceptual function
earth	51	living relation; spirituality; material continuity
ground	43	physical location; embodied belonging
country	26	political or national space; mobility
territory	21	jurisdiction; colonial administration
North America	19	continental and geopolitical frame
terra	17	earth/land reference, often classificatory
world	9	cosmological or experiential space
Mother Earth	7	kinship metaphor; generative relation
coast	6	geographical orientation and travel
garden	3	cultivation; memory; regeneration
shore	2	boundary and orientation
field	2	cultivated or open land
fatherland	1	national-political belonging
planet	1	global spatial frame

Indigenous groups and through the ethnographic gaze of Euro-American characters. The twins' defence of the Chemehuevi people and the references to quarrels among tribes show that Indigenous collectivity does not erase internal difference. The novel refuses the category of a single undifferentiated Native people. At the same time, outsiders search for *'ethnological reports on the desert Indians'* (Silko, 1999), converting living communities into objects of study. The noun report and the modifier ethnological position knowledge within an institutional frame that claims authority over Indigenous identity.

The opposition between self and other is also lexicalized through white man and related colonial labels. In both novels, whiteness often remains unmarked as the normative perspective, while Indigenous characters are repeatedly classified. When whiteness is explicitly named, the novels expose this asymmetry. The ethnicity domain thus includes not only words naming Indigenous peoples but also the relational vocabulary through which colonial difference is produced.

Derogatory historical labels such as redskin and squaw require particular interpretive care. Their presence in a literary text should not be treated as neutral synonymy. Such words encode histories of racialization, sexualization, and dehumanization. A contemporary lexical analysis must distinguish the fact of occurrence from endorsement and identify who uses the term, toward whom, and with what narrative effect. The contextual method is therefore essential: a list that places self-designations and slurs in one undifferentiated field would reproduce the very classificatory violence the novels criticize.

Quantitative profile of the ethnicity domain. Table 2 summarizes the selected lexical units associated with ethnicity and group identification. The counts indicate textual prominence but must be interpreted according to speaker, specificity, and evaluative function.

The frequency of Indian and people confirms the importance of collective naming. However, these nouns operate at different levels. People often humanizes and collectivizes without imposing a rigid ethnic taxonomy; Indian is historically loaded and frequently connected with institutions, racial classification, or contrast with white society. Chippewa is both frequent and more specific, indicating the importance of tribal identification in *Tracks*. The evaluative terms pagan and heathen occur less often but reveal the ideological vocabulary through which Christian assimilation represents Indigenous spirituality as deficiency.

The quantitative profile also demonstrates why a simple core-periphery model is insufficient. A highly frequent label may be conceptually unstable because different speakers use it differently. Conversely, a rare tribal name may be central to a character's self-understanding. The ethnicity domain is therefore best represented as a layered network organized by specificity, speaker position, and power.

Comparative discussion: dispossession, mobility, and survivance. Both novels represent Indigenous identity through the interaction of land and ethnicity, yet they construct different models of continuity. Erdrich's model is concentrated, historical, and juridical. Identity depends on maintaining relationships with particular woods, waters, families, and stories, while colonial institutions seek to sever these relations through allotment, taxation, schooling, and documentation. The dominant semantic movement is from living land to administered property and from community to paperwork. The novel's linguistic energy is therefore directed toward recording loss without accepting disappearance.

Table 2

Frequency and discourse functions of selected units in the ethnicity domain

Lexical unit	Frequency	Principal discourse function
Indian	98	general historical label; institutional classification; contextual group reference
people	66	collective belonging; human community
Chippewa	54	specific tribal identification
ethnos	43	analytical or classificatory category
white man	21	colonial opposition and racialized power
Ojibwe Indians	19	specific group reference combined with general label
tribe	15	collective organization; belonging; administrative category
ethnicity	12	explicit analytical naming
clanspeople	6	kinship-based community
folk	5	collective cultural group
clan	4	kinship structure
pagan	3	Christian colonial evaluation
Chemehuevi	2	specific Indigenous identification
heathen	2	Christian colonial evaluation

Silko's model is mobile, ecological, and regenerative. Indigo is forcibly displaced, but the knowledge carried through plants, stories, and family memory allows her to interpret new environments and to return transformed rather than assimilated. The dominant semantic movement is from uprooting to re-rooting. Gardens can become instruments of imperial collection, but they can also preserve seeds, relationships, and practical knowledge. Mobility does not automatically equal cultural loss; its meaning depends on whether relationships are maintained or replaced.

The contrast may be summarized as threatened territorial continuity in *Tracks* and ecological resilience in *Gardens in the Dunes*. These are not mutually exclusive models. Erdrich also represents humour, narration, and political action as forms of survivance, while Silko does not minimize the violence of removal and institutional confinement. Both novels reject the colonial narrative of inevitable disappearance. Their characters preserve identity through practices of naming, remembering, cultivating, speaking, and maintaining obligations.

The findings support Cultural Linguistics by demonstrating that recurrent lexical patterns activate culturally specific conceptualizations. Land is not merely a universal spatial category. In these texts it is represented as living relation, ancestral continuity, political jurisdiction, ecological knowledge, and the target of colonial transformation. Ethnicity is not merely membership in a demographic group. It is represented through specific names, kinship, language, collective memory, and struggles over who has the right to classify.

The findings also refine a purely cognitive account by foregrounding power. Conceptualizations do not circulate under equal conditions. Colonial institutions possess the material authority to make their vocabulary consequential: paper can alter ownership, a school can punish a language, and an ethnological report can turn a community into an object. The novels demonstrate that linguistic representation participates in political reality. Naming is not only descriptive; it may recognize, erase, discipline, or resist.

Finally, the comparative evidence confirms that Indigenous identity is fundamentally relational. The lexical domains of land and ethnicity converge through memory and cultural continuity. Land without people becomes colonial territory; ethnicity without relations to place, kin, and language becomes an abstract classification. In both novels, identity remains viable when these relations are narrated and practised.

Conclusions. The study has shown that Indigenous identity in Louise Erdrich's *Tracks* and Leslie Marmon Silko's *Gardens in the Dunes* is linguistically constructed through interacting semantic domains rather than through isolated identity labels. Land and ethnicity constitute the principal domains, but their meanings emerge through connections with memory, kinship, language, ecological knowledge, spirituality, and colonial power.

In *Tracks*, the land domain is organized by the conflict between living relational space and bureaucratically administered property. Lexical units referring to woods, lake, trees, earth, and home are opposed to papers, triplicates, taxation, policy, school, and allotment. The discourse of dispossession attempts to transform both land and community into records controlled by external institutions. Nanapush's narration resists this transformation by restoring genealogical and ecological connections through story.

In *Gardens in the Dunes*, land is represented through gardens, dunes, rivers, seeds, plants, and travel. Botanical vocabulary creates a model of identity based on ecological knowledge and regenerative continuity. Indigo's mobility does not eliminate belonging because cultural memory supplies a portable interpretive framework. The novel conceptualizes survival not as unchanged isolation but as the capacity to sustain relations across displacement.

The ethnicity domain reveals a continuous tension between self-designation and imposed classification. Specific tribal names, kinship expressions, collective nouns, and references to Indigenous languages preserve difference and communal continuity. Generalizing or derogatory labels expose the racial and religious vocabularies of colonial power. The study therefore confirms that context, speaker position, and evaluative force are indispensable to lexical-semantic analysis.

Quantitative results identify Indian, people, Chippewa, earth, and ground as highly frequent units, but the analysis demonstrates that raw frequency does not equal conceptual centrality. Expressions such as Mother Earth, old language, garden, and seed may occur less often while organizing extensive networks of meaning. The combination of quantitative and contextual methods consequently offers a more reliable account than either procedure used alone.

The research contributes to cognitive linguistics, cultural linguistics, and Indigenous literary studies by demonstrating how literary discourse preserves and negotiates culturally grounded conceptualizations. Its main limitation is the restricted corpus of two English-language novels. Further studies could compare additional works by Erdrich and Silko, examine Indigenous-language elements and translation strategies, or apply

corpus-assisted discourse analysis to a larger body of Indigenous fiction. Such research should continue to distinguish between broad comparative patterns and the specific sovereignty, histories, and linguistic traditions of individual Indigenous nations.

By revealing the linguistic interaction of land, ethnicity, memory, and cultural continuity, the article demonstrates that identity in the selected novels is neither a static possession nor an abstract category. It is an ongoing relation sustained through words, places, stories, and practices of survivance.

BIBLIOGRAPHY

1. Bystrov, Y. (2025). Metaphorical Conceptualization of Travel Narrative in Kulyk Keefer's Memoir Honey and Ashes. *Записки з романо-германської філології, 1*(54), 81–95. https://doi.org/10.18524/2307-4604.2025.1(54).338545
2. Coulthard, G. S. (2014). Red skin, white masks: Rejecting the colonial politics of recognition. University of Minnesota Press.
3. Erdrich, L. (1988). *Tracks*. Henry Holt.
4. Kövecses, Z. (2020). Extended conceptual metaphor theory. Cambridge University Press. https://doi.org/10.1017/9781108859127
5. Sharifian, F. (2017). Cultural linguistics: Cultural conceptualisations and language. John Benjamins. https://doi.org/10.1075/clscc.8
6. Silko, L. M. (1999). *Gardens in the dunes*. Simon & Schuster.
7. Simpson, L. B. (2017). As we have always done: Indigenous freedom through radical resistance. University of Minnesota Press.
8. Taylor, J. R. (2003). Linguistic categorization (3rd ed.). Oxford University Press.
9. Tuck, E., & McKenzie, M. (2015). Place in research: Theory, methodology, and methods. Routledge.
10. Vizenor, G. (1999). Manifest manners: Narratives on postindian survivance. University of Nebraska Press.
11. Watts, V. (2013). Indigenous place-thought and agency amongst humans and non-humans (First Woman and Sky Woman go on a European world tour!). *Decolonization: Indigeneity, Education & Society,* 2(1), 20–34.
12. Whyte, K. P. (2018). Settler colonialism, ecology, and environmental injustice. *Environment and Society,* 9(1), 125–144. https://doi.org/10.3167/ares.2018.090109.

Дата першого надходження статті до видання: 22.07.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 28.08.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 01.10.2026

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу (CC BY 4.0)

УДК 821.14’02-21Еврипід:82.09:159.964.2
DOI https://doi.org/10.32782/folium/2026.9.16

ВІД ЕРОСУ ДО ТАНАТОСУ: ДИНАМІКА ІДЕНТИЧНІСНИХ ФРЕЙМІВ МЕДЕЇ (НА МАТЕРІАЛІ ТРАГЕДІЇ ЕВРИПІДА)

Ганна Клименко (Синьоок)
кандидат філологічних наук
Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького
ORCID ID 0000-0002-6962-1978
anna.syniook@gmail.com

Ключові слова: *когнітивна поетика, ідентичнісні фрейми, еротичний і танатичний кластери, реконфігурація фреймів, Еврипід, Медея.*

У статті здійснено когнітивно-поетологічний аналіз трагедії Еврипіда «Медея» із застосуванням фреймового підходу до студіювання ідентичності персонажки. Метою дослідження є простежити динаміку ідентичнісних фреймів головної героїні від еротичного до танатичного кластера через їхній конфлікт, реконфігурацію, дезактуалізацію та реактуалізацію. Методологічну основу дослідження становить когнітивно-поетологічний підхід із застосуванням фреймового аналізу, елементів герменевтичного, структурно-семантичного та концептуального аналізу. Особливу увагу зосереджено на взаємодії первинних (походження, сакрального значення, родинного, етнокультурного, гендерного, особистісного) і набутих (дружини, матері, мешканки Коринфа, вигнанки, месниці) ідентичнісних фреймів, їхній ієрархії, конфліктності і трансформації в перебігу драматичної дії. Доведено, що зрада Ясона стає каталізатором ідентичнісної кризи Медеї, проте її витоки закладені в первинному виборі героїні, яка свого часу зреклася батьківщини, родини та власного походження заради кохання. Встановлено, що ідентичнісні фрейми не зникають, а вступають у складні взаємозв’язки, конфліктують, змінюють ієрархічний статус, відходять на периферію або реактуалізуються залежно від розвитку сюжету. Простежено формування й функціонування ідентичнісних фреймів дружини, матері, чужинки (варварки), вигнанки, месниці, дітовбивці, а також реактуалізацію фреймів походження, родинної пам’яті й сакрального та кровного зв’язку з Геліосом. З’ясовано, що колісниця Геліоса у фіналі трагедії виконує функцію символічного маркера остаточної реактуалізації первинного фрейму походження після руйнування більшості набутих ідентичнісних моделей. Обґрунтовано, що фінал трагедії не є простою заміною одних фреймів іншими, а репрезентує їхню складну реконфігурацію, внаслідок якої танатичний кластер стає домінантним, однак фрейм матері не зникає, а зберігається на периферії ідентичнісної структури героїні. Запропонований підхід поглиблює сучасні інтерпретації трагедії Еврипіда та демонструє евристичний потенціал теорії фреймів для аналізу художньої літератури.

FROM EROS TO THANATOS: THE DYNAMICS OF MEDEA'S IDENTITY FRAMES (BASED ON EURIPIDES' TRAGEDY MEDEA)

Hanna Klymenko (Syniook)
Candidate of Philological Sciences,
Bohdan Khmelnytsky National University of Cherkasy

Key words: *cognitive poetics, identity frames, erotic and thanatic clusters, frame reconfiguration, Euripides, Medea.*

The article presents a cognitive-poetological analysis of Euripides' Medea by applying a frame-based approach to the study of the heroine's identity. The aim of the study is to trace the dynamics of Medea's identity frames from the erotic to the thanatic cluster through their conflict, reconfiguration, deactivation, and reactivation. The methodological framework is based on the cognitive-poetological approach and incorporates frame analysis, hermeneutic interpretation, structural-semantic analysis, and conceptual analysis. Particular attention is paid to the interaction between primary identity frames (origin, sacred significance, family, ethnocultural, gender, and personal identity) and acquired identity frames (wife, mother, member of the Corinthian community, exile, and avenger), as well as to their hierarchy, conflicts, and transformations throughout the dramatic action.

The study demonstrates that Jason's betrayal becomes the catalyst for Medea's identity crisis; however, its origins lie in the heroine's earlier decision to renounce her homeland, family, and ancestral identity for the sake of love. It is argued that identity frames do not simply disappear but enter into complex interactions, come into conflict, change their hierarchical status, move to the periphery, or become reactivated depending on the development of the plot. The article reconstructs the formation and functioning of the identity frames of wife, mother, foreigner (barbarian), exile, avenger, and child-killer, while also revealing the reactivation of the frames of origin, family memory, and Medea's sacred and genealogical connection with Helios. It is established that Helios' chariot in the final scene functions as a symbolic marker of the ultimate reactivation of the heroine's primary frame of origin following the collapse of most of her acquired identity models. The article argues that the ending of the tragedy should not be understood as a simple replacement of one set of identity frames with another but rather as their complex reconfiguration, in which the thanatic cluster becomes dominant, whereas the maternal frame does not disappear but remains on the periphery of Medea's identity structure. The proposed approach broadens contemporary interpretations of Euripides' tragedy and demonstrates the heuristic potential of frame theory for the analysis of literary texts.

Вступ. Разом із Есхілом і Софоклом Еврипід складає тріаду знакових давньогрецьких трагіків. На відміну від двох перших Еврипід – драматург кризи класичного полісу, афінської демократії. Тим-то йому випало творити в час посутніх суспільних і світоглядних трансформацій, критичного осмислення традиційних цінностей, що зумовило зміщення акценту в Еврипідовій драматургії з героїчного міфу на внутрішній світ людини, викликало конфлікт її ідентичності та складність морального вибору. Саме в такому перехідному історико-культурному контексті визріває образ Медеї, чия особистісна трансформація розгортається як конфлікт, здавалось би, взаємовиключних і взаємонесумісних ідентичнісних фреймів.

На відміну від творів Есхіла й Софокла трагедії Еврипіда вирізняються психологізмом, апелюванням до характерів, які, опинившись у складних обставинах, переживаючи тяжкі колізії, змушені робити вибір. Хоча ідея фатуму (наріжна у драмах Софокла) та участь богів, далебі, не оскаржені цілком, герої Еврипідових трагедій тренуються покладатися на себе, нести відповідальність за свій вибір, учинки, вчаться мотивувати власні дії.

Тож із позиції сучасної літературознавчої методології, зокрема психоаналізу та когнітивної поетики, твори Еврипіда є особливо продуктивним матеріалом для студіювань – надто «Медея» («Medea»), в епіцентрі якої трансформація героїні від закоханої жінки (Ерос) до чужинки-вигнанки та дітовбивці (Танатос), конфлікт фреймів ідентичності (закохана й кохана, дбайлива мати – ображена жінка, зраджена дружина, жертва, вигнанка, зболена мати, месниця, вбивця). Цей конфлікт не є статичним (зі сталими компонентами та їх ролями – домінантною/конфліктною), а постійно зазнає трансформації: змінюється комбінація в межах двох кластерів фреймів – еротичного й танатичного; домінантна позиція переходить від одного до іншого.

У зарубіжному літературознавстві натрапляємо на низку наукових студій, які торкаються тих чи тих аспектів драматургії Еврипіда. Так, Мікель Ді Белло, беручи за об'єкт дослідження трагедію «Гіпсіпіла» («Hypsipyle»), акцентує взаємодію материнства, втрати й ідентичності (Di Bello, 2025). Джулія Ре, апелюючи до драми «Іон» («Ion»), увиразнює просторовий вимір як ефективний комунікативний інструмент із метою трансляції ідей цивілізації, легітимності влади (Re, 2025). Франческо Молес аналізує образ Антігони з однойменної, проте майже втраченої (відомої лише у фрагментах) трагедії Еврипіда («Antigone»), зіставляючи його зі софоклівською рецепцією, що в європейській культурі набула практично канонічного статусу, та Антігоною у «Фінікіянках» («The Phoenician Women», рідше «The Phoenissae») Еврипіда (Moles, 2026). Френсіс Данн звертає увагу на новаторські художні прийоми, якими завершуються трагедії Еврипіда (йдеться про такі драматичні твори, як «Гіпполіт» («Hippolytus»), «Троянки» («The Trojan Women»), «Геракл» («Heracles»), «Єлена» («Helen»), «Орест» («Orestes»), «Фінікіянки») (Dunn, 1996). Іоанна Караману вивчає метапоетику у трагедіях Еврипіда «Антігона» та «Фінікіянки» (Karamanou, 2023), аналізує рецепцію драматургії Еврипіда Менандром (Karamanou, 2005). Інтермедіальний характер трагедії «Андромеда» («Andromeda»), яка подібно до «Антігони» збереглася лише фрагментарно, увиразнює Том Філіпс (Phillips, 2015). Деформацію сексуальних і родинних взаємин у «Фінікіянках» досліджує Лаура Свіфт (Swift, 2009).

Що ж до Еврипідової «Медеї» («Medea»), то вона є об'єктом численних зарубіжних студій. Це не лише вузькоспеціальні дослідження, в яких трагедія давньогрецького драматурга артикульована безпосереднім матеріалом аналізу, а й компаративні та рецептивні розвідки, де Еврипідова «Медея» позиціонується першотекстом (прототекстом), що визначає подальший розвиток європейської (ширше – світової) літературної (а загалом – культурної) традиції. Звідси – осмислення міфу про Медею крізь призму інтертекстуальних зв'язків і численних художніх реінтерпретацій.

Так, Мхд Агрі Амрі, Енделіна Міранда М., Наомі Таріган, Сямсул Бахрі аналізують образ Медеї в полі феміністичної критики (Amri, 2025). Патриція Елізабет Істерлінг, з одного боку, спростовує стереотип щодо неоднозначності (читаймо: суперечливості) Еврипідової «Медеї», а з іншого боку, навпаки увиразнює його. Підкреслюючи авторську відважність, композиційну цілісність, високий художній рівень, вимовну драматичну напругу, дослідниця не заперечує, що художня лаконічність і виразність генерують тривожність трагедії. Більше того, мова драматичного твору, за спостереженнями П. Е. Істерлінг, попри неприховану потужність, хибує на відсутність образної розлогості, притаманної, зосібна, трагедіям «Гіпполіт» і «Вакханки» («The Bacchae»). Образ Медеї авторка студії репрезентує диким звіром (Easterling, 1977).

Віра Церетелі й Ніно Буадзе визнають суперечливість постаті Медеї. Ця особливість, на переконання дослідниць, дозволяє студіювати міфологічний образ крізь призму транснаціонального методу та в історичній ретроспективі. В. Церетелі й Н. Буадзе схильні вважати Еврипідову візію Медеї канонічною, ба більше, зазначають, що саме така рецепція Медеї як дітовбивці сприяла популяризації образу та функціонуванню його як джерела для митців різних епох і культур (Tsereteli, 2025). Авторки вважають компаративістську методологію сприятливою для дослідження рецепції та трансформації образу Медеї в різних жанрах, мовах, історико-культурних контекстах, національних традиціях (Tsereteli, 2025). Долучаючи Медею до архетипів світової культури, В. Церетелі й Н. Буадзе артикулюють багатозначність й поліваріантність образу, його міждисциплінарну роль.

Лілі Метревелі, акцентуючи множинність прочитань образу колхідської царівни (дітовбивця, дружина-месниця, зрадниця, жінка-феміністка), вдається до компаративного аналізу Еврипідової рецепції Медеї та модерної/постмодерної інтерпретацій героїні у грузинській літературі («Маґґі, грузинська дівчина» Ґріґоли Робакідзе, «Моє і твоє серце [Медея]» Ніно Харатішвілі), тим самим потверджує функцію Медеї як традиційного образу (Metreveli, 2024).

Елена Ґонсалес Вакерісо визначає механізми опосередкованої рецепції давньогрецького міфу про Медею в сучасній грецькій поезії (на матеріалі текстів Еві Буклі, Константіни Корріванті та

Хрісси Контогеоргоп), беручи за основу реінтерпретацію образу Медеї Сильвією Плат, акцентуючи злиття останньої з образом Медеї завдяки міфологізації біографії поетки (Vaquerizo, 2026). Е. Ґ. Вакерісо виокремлює домінантні компоненти міфу, до яких апелюють грецькі авторки і які мають відповідники в біографії Сильвії Плат: зрада (імпульс до самогубства), дітовбивство (реінтерпретоване як мотив залишення дитини / аборту, але ніколи як реальне вбивство дітей), усвідомлення гендерного гноблення, осмислення статусу чужинки (Vaquerizo, 2026). Маріна Паппа аналізує драматичну поему Томаса Стерджа Мура «Медея» крізь призму сучасної теорії рецепції античного міфу; спираючись на теорію рецепції, модерністську поетику та гендерні студії, дослідниця доводить, що «Медея» англійського автора – не так безпосередня адаптація трагедії Еврипіда, як психологічна та символічна реінтерпретація античного міфу (Pappa, 2026). Барбара Клозе-Ульманн аналізує три адаптації Еврипідової трагедії «Медея», в яких образ головної героїні переосмислено як образ темношкірої жінки (об'єктом дослідження слугують новела Пауля Гейзе «Медея» (1896) та драматичні твори Ганса Генні Янна («Медея», 1925) і Ґая Батлера – «Демея», кінець 1950-х). Авторка статті акцентує різні аспекти культурної, расової й естетичної дискримінації та їх вплив на розвиток сюжету (Klose-Ullmann, 2020).

Прикметно, що образ Медеї виходить за межі власне літературознавчих студій, привертаючи увагу дослідників різних галузей гуманітарного й мистецтвознавчого кшталту, а також психології, історії, археології, астрономії, географії та медицини. На потвердження згадаємо, зокрема, розвідки Ніди Анил Казанч (іконографічний аналіз зображень Медеї) (Kazanç, 2025), Манфреда Й. Голлера й Барбари Клозе-Ульманн (компаративний аналіз Еврипідової «Медеї» та театральної постановки в мюнхенському «Residenztheater», створеної за мотивами трилогії Франца Ґрільпарцера «Золоте руно», зокрема її третьої частини – «Медея»; залучення картини Ансельма Фоєрбаха «Медея» (1873) та фільму П'єра Паоло Пазоліні «Медея» (1969) увиразнює інтермедіальний характер студії (Holler, 2025)).

Пенвей Суй, Мішель М. Лі, Шанхуа Гао, Ваньсян Шень, Валентина Джункілья, Ендрю Шень, Єпен Хуан, Чженлун Кун, Марінка Зітнік (Sui, 2026), Юйлун Ґе, Їн'їн Ван, Цін Мін (Ge, 2026), Селіс Йилдиз Шен, Борабай Ербай, Фунда Дживелекоглу (Yıldız Şen, 2026) студіюють *Medea* як програмну систему (AI-агента).

Розробниками теорії фреймів позиціонують Марвіна Мінського («A Framework for Representing Knowledge», 1974, опубл. 1975), Чарльза Філлмора («Frame Semantics», 1976; «Frame Semantics and the Nature of Language», 1982), Джорджа Лакоффа («Women, Fire, and Dangerous Things», 1987; «Don't Think of an Elephant!», 2004). Так, Ч. Філлмор явище фреймування пояснює як звернення в ході сприймання, мислення й комунікації до структурованих способів інтерпретації досвіду (Fillmore, 1976). Така візія суголосна нашому підходу до ідентичнісних фреймів Медеї: вони постають як структуровані моделі інтерпретації досвіду, що актуалізуються, конфліктують і реконфігуруються впродовж розвитку трагедії.

Теоретичним підґрунтям дослідження в руслі когнітивної поетики слугують праці Реувена Цура («Toward a Theory of Cognitive Poetics», 1992), Пітера Стоквелла («Cognitive Poetics: An Introduction», 2002, 2020; «Cognitive Poetics and Literary Theory», 2007), Елени Семіно («Language and World Creation in Poems and Other Texts», 1997; «Text Worlds» – у співавторстві з Міком Шортом), Джоанни Ґевінс («Text World Theory», 2007). Помічними стають студії з когнітивної наратології Моніки Флудернік («Towards a "Natural" Narratology»), Девіда Германа («Story Logic»; «Basic Elements of Narrative»).

Актуальність дослідження забезпечується тим, шо вперше трагедію Еврипіда «Медея» інтерпретовано крізь призму динаміки ідентичнісних фреймів, що дозволяє продемонструвати трансформацію міфологічної персонажки від еротичного кластера фреймів (закохана жінка, кохана дружина, любляча й турботлива мати) до танатичного (чужинка-вигнанка, месниця, дітовбивця). Перехід від Еросу до Танатосу розглянуто як результат послідовної реконфігурації ідентичності героїні під впливом руйнування її соціальних і особистісних ролей. Під реконфігурацією ідентичнісних фреймів розуміємо зміну їхньої ієрархії, взаємодії та ступеня актуалізації внаслідок внутрішніх і зовнішніх конфліктів, що зумовлює трансформацію цілісної моделі ідентичності персонажки.

Метою статті є дослідження динаміки ідентичнісних фреймів Медеї від еротичного до танатичного кластера шляхом аналізу їх конфлікту й реконфігурації у трагедії Еврипіда «Медея».

Матеріал і методи дослідження. Матеріалом студії є трагедія давньогрецького драматурга Еврипіда «Медея» (створена й поставлена у 431 році до н. е.; саме на цей рік припадає початок Пелопоннеської війни) в українськомовному перекладі Бориса Тена (Еврипід, 1993: 63–106), а також наукові студії, присвячені міфологічному образу Медеї, однойменній трагедії Еврипіда, інтертекстуальному й інтермедіальному аспектам, когнітивній поетиці, фреймам.

Методологічну основу статті становить *когнітивно-поетологічний підхід*, який дозволяє дослідити художній текст як систему концептів, фреймів та моделей концептуалізації досвіду. Одним із ключових методів дослідження є *фреймовий аналіз*, спрямований на реконструкцію системи ідентичнісних фреймів Медеї, виявлення їхньої взаємодії, конфлікту і трансформації впродовж розвитку драматичної дії. Для інтерпретації семантики образу помічним стає *герменевтичний метод*, що забезпечує цілісне прочитання трагедії в історико-культурному й художньому контекстах. *Структурно-семантичний аналіз* використано з метою виявлення системи бінарних опозицій (Ерос/Танатос, життя/смерть, своє/чуже (інше), любов/помста, мати/месниця), які визначають драматичну організацію твору. Елементи *концептуального аналізу* дають змогу простежити трансформацію ключових концептів і відповідних їм фреймів у процесі розвитку сюжету.

Маємо потребу застерегти, що категорії Еросу і Танатосу подаємо як бінарну інтерпретаційну модель, яка артикулює два полюси динаміки ідентичності Медеї, а не як інструмент психоаналітичної реконструкції психіки героїні.

Результати та обговорення. «Медея» Еврипіда сформувала канонічну модель художньої рецепції міфологічної персонажки Медеї. Насправді міф про Медею значно давніший за грецького драматурга, адже входить до одного з найвідоміших міфологічних циклів – аргонавтичного. Отже, зародився в усній формі задовго до 5 ст. до н.е. – ще до 8 ст. до н.е. (за архаїчної усної традиції, адже історії про Ясона та інших аргонавтів, колхідську царівну-чарівницю Медею побутували ще до письмового оформлення). Згадки про генеалогію Медеї, шлюб із Ясоном, їхнього сина Медея знаходимо в «Теогонії» («Theogony») Гесіода – автора дидактичного епосу (кінець 8 – початок 7 ст. до н.е.). Дослівно саме в цій поемі має місце одне з найдавніших письмових свідчень про Медею (рядки 956–962, 993–1002). Далі похід аргонавтів і роль Медеї в ньому артикульовані в «Піфійських одах» («Pythian Odes») автора хорової лірики Піндара (5 ст. до н.е.). Варто зазначити, що міф про Медею був утілений у втрачених епічних поемах і ранніх трагедіях. І лише 431 року до н.е. була створена трагедія Еврипіда.

Передовсім вважаємо за необхідне звернути увагу на семантику й етимологію імені «Медея», адже етимологічна семантика імені активує потенційний ідентичнісний фрейм. Етимологія імені «Медея» (традиційно пов'язують із давньогрецьким дієсловом «μήδομαι» («mēdomai») – українською «обдумувати», «замишляти», «радити», «мати намір»; а також із іменником «μῆδος» («mēdos») – себто «замисел», «план», «порада», «мудрий намір») програмує первинний ідентичнісний фрейм мудрої, далекозорої та стратегічно мислячої героїні. Щоправда, у процесі розвитку драматичної дії означений фрейм вступає в конфлікт з іншими ідентичнісними фреймами й зазнає реконфігурації. Початковий (вихідний) фрейм «мудрої стратегині», активований семантикою імені, не руйнується, а переорієнтовується: його інтелектуальний потенціал служить уже не любові й порятунку Ясона, а ретельно спланованій помсті.

У когнітивній поетиці фрейм формується, зокрема, навколо соціальної ролі, статусу, родинних зв'язків, культурної належності й особистісних характеристик персонажа. Тож цілком правомірно мовити про ідентичнісні фрейми, що репрезентують різні аспекти особистості Медеї. До первинних можемо зарахувати фрейми походження, сакрального значення, родинний, етнокультурний, особистісний. Жоден із них не є однокомпонентним, навпаки розгалуженим, полісловотвим. Перший – фрейм походження: колхідська царівна, молодша донька царя Еета, онука бога сонця Геліоса, небога чаклунки Кірки (Цирцеї), представниця царського роду, напівбогиня. Цей фрейм артикулює соціальний статус, винятковість Медеї, її надлюдську обдарованість і надприродні здібності. Другий – фрейм сакрального значення: чарівниця, знавчиня зілля, носійка таємного знання, пов'язана з магічною традицією; сюди ж можемо включити і приналежність до божественного роду (перегук із фреймом походження). Що ж до родинного фрейму, то він, на відміну від двох попередніх, зазнає істотної реконфігурації: донька, сестра, племінниця, онука (первинні слоти); згодом набуті – дружина, мати. Четвертим у цій мережі є етнокультурний фрейм: колхідянка, згодом зрадниця, чужинка, варварка. Фрейм чужинки поступово стає одним із домінантних і входить до танатичного кластера. П'ятий у цій площині фрейм (особистісний) значною мірою детермінований як семантикою імені, так і поведінкою Медеї: мудра, стратегиня, рішуча, вольова, горда, цілеспрямована, здатна підпорядковувати емоції стратегічній меті.

Відразу у пролозі, зі слів няні, вимальовується динаміка Медеї в бік Танатосу: «Ясона покохавши до безпам'яті», «на батьковбивство Пеліад підбуривши» (Еврипід, 1993: 65). Почуття «до безпам'яті» не можемо артикулювати Еросом у чистому вияві, адже воно вже несе в собі деструктивний (танатичний) компонент. Разом із тим няня наголошує, що Медеї в Коринфі вдалося здобути вселюдську любов («Її, щоправда, дуже полюбили всі / Місцеві люди, що до них

втекла відтіль»), пощастило бути закоханою і коханою, жити в гармонії з Ясоном: «І вміла догоджать вона Ясонові, / А це ж найбільше щастя, як одружені / Живуть із чоловіком жінка в злагоді» (Еврипід, 1993: 65). І все ж здатність догоджати (крайня слухняність чи то вміння підлаштовуватися) теж вносить дисонанс у простір Еросу. Вочевидь, попередній вибір приглушувати власне «я» після Ясонової зради підвищує градус помсти, хоча Медеї спершу доводиться впасти в депресивний стан, втратити снагу до життя, ба більше, спалахнути ненавистю до дітей. Зраджена, ображена, зневажена, скривджена Ясоном, Медея попервах, либонь, не плекає жодних намірів помсти: «Віддавши мукам тіло, в самоті лежить, / Не їсть, не п'є, сльозами обливається, / <…> Ані обличчя від землі, ні погляду / Не підведе, мов скеля серед хвиль морських, / Глуха до друзів, їх розради щирої» (Еврипід, 1993: 65). Зрада Ясона стає конфліктним фреймом, який запускає трансформацію системи ідентичностей Медеї. Героїня реактуалізує первинні ідентичнісні фрейми – насамперед родинний (донька) та етнокультурний (колхідянка): «За любим щиро заридає батечком, / За рідним краєм, що його покинула / Для мужа, від якого терпить кривду цю» (Еврипід, 1993: 65). Отже, фрейм закоханої та коханої дружини (Ерос) дезактуалізується, поступаючись домінантною позицією фрейму зрадженої і покинутої дружини. Саме на цьому етапі Медея, вочевидь, усвідомлює, що свого часу зреклася первинної ідентичності заради чоловіка, негідного такої жертви. Зрада Ясона змушує Медею переосмислити власний життєвий вибір. Втрата чоловіка актуалізує усвідомлення незворотної втрати (свого часу добровільної відмови від) батьківщини, родини, кровної спорідненості. Саме ця ретроспективна переоцінка стає одним із чинників реконфігурації ідентичнісних фреймів героїні. Сюжет драматичного твору будується за принципом трагічної дзеркальності: колись Медея зрадила свій світ заради чужого, тепер Ясон зраджує її заради іншої, прикриваючись (читаймо: виправдовуючи себе) «благородною», «шляхетною» метою – турботою про майбутнє дітей. Ця симетрія стає каталізатором руйнування ідентичності Медеї, адже корені деструкції слід шукати у первинному екзистенційному виборі героїні (зрада кревного). Вже тоді запущено програму внутрішнього конфлікту. Вчинок Ясона лише актуалізує та увиразнює кризу, зумовлюючи радикальну реконфігурацію ідентичнісних фреймів Медеї. Більше того, первинно любляча й турботлива мати спалахує ненавистю до дітей (актуалізація Танатосу). Підказка: «коли б чогось не заподіяла» – не лише вимальовує перспективу, а й вказує на потенційну дієвість (активність) героїні після депресивної пасивності. Згодом нянине: «Я ж бачила, як люто на дітей вона / Дивилась, мовби щось лихе намислила. / Цей гнів без жартів, знаю, не вгамується» (Еврипід, 1993: 67) – підкреслює не лише точність спостережень, а й вектор Медеї. Тим паче напруга зростає. Няня попереджає дітей, благає їх триматися якнайдалі від материних очей заради уникнення лиха.

От-от здійметься хмарою буря грізна
Її горя й страждань, що шалено ростуть
В її серці. Ой що ж то накоїть оця
Повна люті душа невгамовна,
Вся розпалена болем невпинним? (Еврипід, 1993: 68).

Рядок «Уб'є свойого мужа і володаря» далекий від відтворення майбутнього сценарію, але від того тривожність не маліє. Особистісний фрейм Медеї після зради Ясона зазнає певних змін, рухаючись у бік Танатосу: «тяжка на вдачу», страшна, роздратована, нещаслива. Утім, не нівелюються інші (сталі) слоти особистісного фрейму: рішуча, вольова, горда, цілеспрямована.

Медея позиціонує себе безпорадною, проклинаючи не лише Ясона як винуватця, а й дітей – його продовження, генетичне відгалуження; бажає загибелі дому (образ дому, вивершений до статусу архетипу, як осердя людського буття). Сенс буття Медеї втрачено, тож вона бачить спасіння у знищенні всього (всіх), заради чого (кого) свого часу зрадила свій світ. Чи прагне інтуїтивно виправдати власне ренегатство відступництвом Ясона? Дозволимо собі це припустити, але не стверджувати. У кожному разі не лише первинні, а й набуті родинні та соціокультурні фрейми зруйновано. Донька, сестра (у трагедії це прозирає епізодично, принагідно в репліках), а згодом дружина, мати… Плануючи, а потім реалізуючи помсту, Медея свідомо дезактуалізує два останні фрейми. Щоправда, колісниця Геліоса маркує реактуалізацію первинних ідентичнісних фреймів – божественного походження й сакрального значення. Після втрати домінантності сімейно-родинних фреймів (дружини, матері) та руйнування інтегрованості до коринфського соціокультурного простору реактуалізується первинний фрейм сакрального походження – онуки Геліоса. Можемо артикулювати сакрально-родинний фрейм, який домінує наприкінці драматичної дії. Унаслідок зради Ясона соціокультурний фрейм належності до коринфської спільноти дезактуалізується, натомість реактуалізуються й посилюються фрейми чужинки (варварки), родинної пам'яті.

Вихователь артикулює намір коринфського царя Креонта, батька суперниці, вигнати Медею з Коринфа, себто танатичний кластер

активізується фреймом вигнанки. Так чужість героїні ще дужче увиразнюється. Більше того, провідниця хору позиціонує Медею колхідянкою, тим самим підкреслюючи цю чужість. Важливо наголосити, що Колхіда – історико-міфологічний регіон на східному узбережжі Чорного моря, який традиційно локалізують на теренах сучасної Західної Грузії (або Джорджії, Сакартвело). Отже, можемо говорити про первинно бінарну природу соціокультурного фрейму Медеї: колхідянка (представниця східного ареалу) – дружина Ясона, грецького героя, інтегрована в еллінський простір. Образ Медеї розгортається на перетині східної та еллінської культурних традицій, що зумовлює її стійке сприйняття як «іншої» в коринфському соціумі. Варто додати, що постать Медеї маркована ламінальністю, опри-сутненою на кількох рівнях: 1) географічний (Колхіда як порубіжний ареал між еллінським і варварським (східним) світами; 2) культурний (Медея причетна відразу до двох культурних систем, але в жодну не інтегрована в абсолюті); 3) ідентичнісний (безпосередньо стосується теми дослідження – йдеться про перебування-балансування між різними фреймами: донька ↔ дружина; колхідянка ↔ мешканка Коринфа; мати ↔ месниця; людина смертна ↔ спадкоємиця божественного роду). Отже, трирівнева ламінальність генерує нестабільність Медеї, ідентичнісну зокрема.

Ще до звістки про вигнання Медея слідом за артикулюванням проклять, звернених до Ясона й дітей, бажає смерті собі: «Хай мене смерть забере / І з життям ненависним розлучить!» (Еврипід, 1993: 69). Мовлення Медеї засвідчує розвиток танатичного кластера, адже до самозаперечення додається прагнення загибелі суперниці: «Бодай би побачить його / Під уламками дому з коханкою разом…» (Еврипід, 1993: 69). Разом із тим героїня знову (вже вдруге) ретроспективно переосмислює власний екзистенційний вибір, актуалізуючи кризу родинного та соціокультурного фреймів: «О мій батьку, мій краю, що вас так ганебно / Я покинула, рідного брата убивши!» (Еврипід, 1993: 69).

Вимовним є монолог Медеї, адресований коринфським жінкам і наповнений виразними антипатріархальними судженнями, які в сучасному літературознавстві нерідко інтерпретують як протофеміністичні. Тут порушено питання шлюбного примусу, залежності жінки від чоловіка, соціальної нерівності: «Над тілом власним маємо господаря», «Тож муж, якому дома вже немиле все, / На стороні десь серцем утішається…» (Еврипід, 1993: 71). Зважаючи на зміст монологу, можемо говорити про реактуалізацію гендерного ідентичнісного фрейму. Більше того, відбувається перехід від індивідуальної до колективної ідентичності, позаяк у ході промови Медея змінює наративну модель від першої особи однини до першої особи множини («Лиш ми, жінки, на світі найнещасніші!»). Тим самим індивідуальний досвід героїні набуває універсального (колективного) характеру. Рівночасно Медея не лише озвучує намір помститися Ясонові, суперниці та Креонтові, а й шукає підтримки в жіночої спільноти Коринфа. Це дає підстави говорити про актуалізацію фрейму жіночої солідарності, який формується на основі спільного досвіду гендерної дискримінації та протиставлення патріархальному укладу.

У ході монологу Медея зіставляє своє становище чужинки зі становищем коринфських жінок, підкреслюючи власну соціальну незахищеність, вразливість і відсутність родинної опори. «А я сама, без роду; з чужини сюди / Узята мужем і жорстоко скривджена. / Ні матері, ні брата, ні рідні нема – / В біді поради дати й захистить мене» (Еврипід, 1993: 72). Ця репліка демонструє одночасну кризу кількох ідентичнісних фреймів. Родинний фрейм (донька, сестра) постає як утрачений внаслідок добровільного зречення власного роду, тоді як соціокультурний фрейм чужинки набуває максимальної актуалізації. Саме відсутність родинної й соціальної підтримки, а невдовзі й озвучене Креонтом рішення («Цей край із дітьми обома покинути / Негайно») стають спонуками до подальшої радикалізації поведінки Медеї. Ще одне спостереження: Медея не просто перераховує окремих людей (родичів), а послідовно реактуалізує елементи родинного фрейму. Вона ніби інвентаризує втрачені зв'язки, що колись визначали її ідентичність.

Героїня усвідомлює власну винятковість, про що свідчать її слова, адресовані Креонту: «Одним завидно, що я мудра, іншому – / Що я спокійна, а тому – що надто я / Сувора» (Еврипід, 1993: 73). Водночас заради права залишитися в Коринфі Медея готова тимчасово поступитися гордістю й імітує покірне схиляння голови перед царем. Однак згодом стає зрозуміло, що ця поступливість є лише елементом ретельно продуманої стратегії: кожне рішення героїні виявляється виваженим і підпорядкованим досягненню мети, хоча внутрішнього душевного спокою вона, безперечно, не має. Отже, Медея приглушує зовнішні прояви особистісного фрейму (гордість, незалежність, безкомпромісність), утім, не відмовляється від них. Домінантними лишаються мудрість, стратегічне мислення й цілеспрямованість.

Діалогічна взаємодія Медеї та Креонта увиразнює соціально приписувані (зовнішні) ідентичнісні фрейми героїні. Креонт сприймає

Медею не лише як чужинку, варварку, вигнанку, а передовсім як потенційну загрозу й небезпечного ворога. Своє рішення коринфський цар аргументує любов'ю до родини й батьківщини. Така Креонтова мотивація контрастує з давнішим життєвим вибором Медеї, увиразнюючи конфлікт її родинних і соціокультурних фреймів. Попри все Креонт здатен поступитися Медеї, коли та просить відтермінувати час вигнання, пояснюючи це турботою про дітей. «Я не родився тираном, але жалістю / Не раз собі самому вже пошкодив я. / Отак і зараз – знаю, що не те роблю, / Та будь по-твоєму…» (Еврипід, 1993: 75).

Отже, Медея вдається до хитрощів, актуалізуючи у власній поведінці семантичний потенціал свого імені, що традиційно пов'язують зі знанням і хитромудрістю. Корисливість, підступність, удаваність покори з боку героїні Креонт, безумовно, відчуває, проте все ж піддається проханням, тим самим наближаючи смерть – доньчину і власну.

Попервах Медея не знає напевно, як саме покінчити з ворогами, моделює кілька сценаріїв помсти, оцінюючи ефективність і ризики. У висліді зупиняється на отруті, бо «краще йти вже шляхом утореваним» (без експериментів), хоча й інших варіантів не відкидає цілком – ані інших інструментів, ані навіть власної смерті: «А як нічого, крім нещасть, не виграю, / Візьмусь за меч, і хоч сама загину я, / А їх уб'ю, відваги й сили сповнена» (Еврипід, 1993: 76). Так остаточно актуалізується й набуває домінантності фрейм месниці – один із ключових виявів танатичного кластера.

Натомість фрейм дружини цілком губить домінантний статус, тоді як фрейм матері не витісняється, а вступає в гострий конфлікт із фреймом месниці. Саме ця нездатність одного фрейму повністю поглинути інший і зумовлює найглибшу ідентичнісну кризу Медеї. Реконфігурація її ідентичності відбувається не шляхом простого заміщення фреймів, а через їх драматичне співіснування й боротьбу за домінантність.

Діалог Медеї та Ясона увиразнює конфлікт як родинних і гендерних, так і аксіологічних фреймів, оскільки герої керуються різними системами цінностей. Розмова Медеї з Ясоном (епізодій другий) остаточно переконує героїню у правильності її рішення щодо помсти. Безвольність, слабодухість Ясона контрастують із вольовим характером Медеї. Від чоловіка героїня чує лише докори – натомість жодного каяття. «Якби владущим вміла підкорятися», – дорікає Ясон. Репліка «Але своїх я близьких не зрікаюся» прочитується як непрямий закид Медеї за її колишню зраду первинних ідентичнісних фреймів – родинного та фрейму походження. Героїня позиціонує чоловіка найгидкішим негідником, згадуючи йому свою жертовність: «То я ж для тебе й батьківщину зрадила!», «я навіть в домі рідному / Посіяла ненависть» (Еврипід, 1993: 78). Ясон у свою чергу наполягає на власній благодійності й конструктивності. Мовляв, завдяки йому Медея, по-перше, має можливість мешкати в Елладі, а не у «варварських краях», по-друге, має добру славу серед еллінів, а не «край світу». По-третє, він (Ясон) одружується з царівною не з особистих мотивів, а «на користь» Медеї та дітям. Отже, якщо для Медеї шлюб із Ясоном уособлював любов, самопожертву, зречення батьківщини й родини, то для Ясона цей самий шлюб стає доказом того, що він «цивілізував» Медею, ввів її до еллінського світу й фактично зробив їй послугу. Це вже не просто конфлікт персонажів, а зіткнення двох когнітивних фреймів інтерпретації спільного минулого. Кожна наступна репліка Ясона дедалі виразніше демонструє його прагматичне й цинічне ставлення до ситуації: «Навіщо більш дітей тобі? / Мені ж потрібно тими, що народяться, / Тим помогти, що є вже» (Еврипід, 1993: 80). Промовистою є теза: «От коли б дітей інакше нам / Народжувать, щоб без жінок обходитись, – / Тоді не знали б люди багатьох нещасть» (Еврипід, 1993: 80).

Провідниця хору увиразнює фрейм жіночої солідарності. Як і в розмові з Креонтом, Медея знову (вже Ясонові) підкреслює власну винятковість, реактуалізуючи фрейм причетності до божественного роду: «Багато в чому від людей відмінна я» (Еврипід, 1993: 80).

Будучи царівною, Медея не вдається до підступів, підкупу чи інтриг, аби відновити власний соціальний статус або повернути собі причетність до правлячої еліти («Ні, не потрібне щастя із гіркотою / Ані достатки, що терзають серце»). Натомість Ясон безчесним вчинком хоче «опору дати домові». Ба більше: «щоб допомогти тобі, / Твоїх дітей зрівнявши з можновладними / Братами їх…» (Еврипід, 1993: 80). Показово, що Ясон говорить не про «наших», а про «твоїх» дітей. Такий вибір займенника можна інтерпретувати як мовленнєве дистанціювання від власного батьківства, коли спільні діти дедалі більше сприймаються як належні передовсім Медеї. Ясон прагне матеріально компенсувати Медеї розрив, фактично намагаючись відмежуватися від неї та всього, що пов'язане зі спільним минулим, – надто після її слів «Прокляттям буду і твоєму домові». Таким чином, конструює свою моральну невиновність. У власній інтерпретації Ясон наділяє Медею соціально приписуваними ідентичнісними маркерами – зухвалості, впертості й гордості.

Стасим другий розпочинається строфою хору, де Ерот постає вже не творчою чи життєствердною силою, а джерелом деструктивної, себто танатичної, дії.

Цареві афінському Егею Медея не просто звіряється, а фактично вербалізує реконфігурацію власних ідентичнісних фреймів: «з любої-бо стала я зневажена» (Еврипід, 1993: 84). Героїня акцентує на фреймі вигнанки, просить притулку й захисту, наполягаючи, щоб Егей закріпив свої обіцянки клятвою. «Жадана пристань для мойого задуму» (Еврипід, 1993: 87) – таким постає афінський цар для Медеї. Усвідомлення наявності безпечного прихистку стає відправною точкою реалізації помсти. Саме після зустрічі з Егеєм героїня вперше відкрито озвучує свій задум: убити суперницю за допомогою отруєного вбрання, а згодом – «звести зі світу діточок своїх, – / І вже ніхто не зможе врятувати їх» (Еврипід, 1993: 88). Отже, конфлікт між фреймами матері й месниці переходить у критичну фазу. Медея прагне перекреслити будь-який зв'язок із Коринфом як простором власної екзистенційної поразки: «Лиш дім Ясонів із корінням знищивши, / Покину край цей, найстрашнішим злочином – / Убивством любих діточок зневажений, / Не стерплю глуму ворогів я <…> Дарма! Навіщо ж жити? Ні вітчизни вже, / Ні дому, де від лиха мала захист я. / Як тяжко помиляюсь я, покинувши / Дім батьків і намові того елліна / Піддавшись! Дасть бог, він за те заплатить ще! / Дітей мойого лона вже не бачити / Йому живими, і від новошлюбної / Дружини їх не ждати – від отруйних трав / Вона, погана, й смертю вмре поганою» (Еврипід, 1993: 88). Ця репліка засвідчує остаточну дезактуалізацію фрейму належності до коринфської спільноти та реактуалізацію первинних родинного й етнокультурного фреймів, пов'язаних із утраченими батьківщиною й батьківським домом. Водночас героїня вербалізує реконфігуровану модель власної ідентичності: «За боязку й покірливу ніхто мене / Вже не вважатиме, я вдачі іншої! / До ворогів – жорстока, з другом – лагідна» (Еврипід, 1993: 88).

Провідниці хору Медея розкриває мотивацію формування фрейму потенційної дітовбивці: «Бо мужа тим у саме серце вражу я». Перспектива втрати власних дітей не стримує героїню, оскільки помста Ясонові набуває статусу домінантного аксіологічного орієнтира. Втручання хору коринфських жінок як носія колективної ідентичності не здатне змінити її рішення. Подальшу реалізацію задуму забезпечує стратегія позірного примирення з Ясоном: демонстрація покірності, вдавана готовність прийняти його шлюб із царівною та згода на вигнання нібито заради майбутнього дітей. Кульмінацією цієї стратегії стає передача дітьми отруєних дарунків нареченій, після чого трагічний сценарій набуває незворотності.

Щойно Медея дізнається від вихователя про вручення дарунку суперниці, як відразу починає сумніватися в доцільності подальшої помсти, тим самим засвідчуючи, що фрейм матері ще не поступився домінантною позицією фрейму месниці: «Хай всі гинуть задуми, – / Я заберу з собою діточок своїх! / Невже, щоб горем засмутити батька їх, / Самій собі я вдвоє більше мук завдам? / Нізащо!» (Еврипід, 1993: 95). Проте ці вагання виявляються нетривалими – й Медея вирішує реалізувати замисел сповна, попри граничний градус материнського болю: «Стать людям посміховищем, / Своїх лишивши ворогів безкарними? / Ні, зважуся. Яка ж я боягузлива, / Що полохливим піддаюсь думкам оцим!» (Еврипід, 1993: 95). Фразою «В ім'я всіх месників Аїдових» Медея остаточно артикулює домінування танатичного кластера над еротичним. Не воліючи залишати дітей «злим ворогам на поглум», героїня остаточно актуалізує ідентичнісний фрейм дітовбивці: «Вони повинні вмерти – мусить бути так, / І я, що їх родила, їх сама уб'ю» (Еврипід, 1993: 96). Саме сцена прощання з дітьми увиразнює кульмінацію конфлікту між фреймами матері й месниці. Визнаючи гнів рушійною силою власної помсти, Медея водночас виявляється неспроможною його приборкати, що остаточно закріплює домінування танатичного кластера ідентичнісних фреймів.

В епізодії шостому вісник сповіщає про подвійну смерть – суперниці та Креонта. Ця звістка не зупиняє Медею, а навпаки прискорює реалізацію її задуму: «Діток повинна якнайшвидше вбити я / Й тікать відціль, щоб ворогам, загаявшись, / На смерть жорстоку не віддать дітей своїх. / Їм смерті не минути» (Еврипід, 1993: 100). Конфлікт між фреймами матері й месниці досягає кульмінації. Домінування фрейму месниці-дітовбивці не означає зникнення фрейму матері. Останній не руйнується, а відходить на периферію, продовжуючи визначати емоційний стан героїні: «хоч уб'єш, любити їх / Не перестанеш, жінко найнещасніша!» (Еврипід, 1993: 100). Показово, що після дітовбивства Медея забирає тіла дітей із собою на колісницю Геліоса. Цей жест засвідчує, що фрейм матері не зникає навіть після скоєного злочину, а лише відходить на периферію, поступаючись домінантною позицією фрейму месниці. Водночас Медея раціоналізує дітовбивство турботою про дітей, не бажаючи залишати їх на поталу ворогам. Така аргументація не скасовує материнського фрейму, а лише демонструє його трагічну деформацію.

Фінальна з'ява героїні на колісниці Геліоса знаменує остаточну реактуалізацію первинного фрейму походження, який після руйнування більшості набутих ідентичнісних фреймів знову стає домінантним.

Не відаючи про загибель дітей, Ясон приходить, аби врятувати їх від можливої помсти коринфян. Дізнавшись про найжахливішу трагедію, він не лише проклинає Медею, перелічуючи її попередні вчинки (зрада родини, батьківщини, вбивство брата), а й увиразнює, реактуалізує соціально приписуваний ідентичнісний фрейм варварки: «З жінок елладських ні одна б не зважилась / На це» (Еврипід, 1993: 103). З реплік Ясона Медея переконується, що її задум успішно реалізовано: зрадник утратив сенс буття, тим паче позбавлений можливості поховати дітей та відвідувати їхні могили. Однак навіть після пережитої трагедії Ясон прагне зняти зі себе будь-яку відповідальність, знову покладаючи всю провину на Медею. У своїх репліках він конструює низку соціально приписуваних ідентичнісних фреймів Медеї: жахлива мати, «дітозгубице клята», «дітовбивці мерзенної з серцем левиці». Показово, що у фінальній репліці («двійко дітей загубив я навіки!» (Еврипід, 1993: 105)) Ясон знову актуалізує ідентичнісний фрейм батька. Попри попередню прагматизацію батьківства, саме втрата дітей стає для нього найтяжчим екзистенційним ударом і водночас остаточним підтвердженням перемоги Медеї в реалізації її задуму. Показово, що трагедія реконфігурує ідентичність не лише Медеї, а й Ясона.

Висновки. Підсумовуючи спостереження й результати дослідження, наголосимо, що в когнітивно-поетологічному аспекті етимологічна семантика імені «Медея» функціонує як когнітивний маркер, що активує потенційний ідентичнісний фрейм (хитро)мудрої стратегині. Уже на рівні імені формується очікування щодо персонажки, схильної до продуманих рішень і складних інтелектуальних стратегій. У трагедії Еврипіда цей потенціал не зникає, а зазнає реконфігурації: мудрість і раціональність стають інструментами реалізації помсти, себто слугують на користь танатичного кластера.

Важливо відзначити, що не всі ідентичнісні фрейми Медеї трансформуються однаковою мірою. Якщо родинні й соціокультурні фрейми зазнають глибокої реконфігурації, то особистісний фрейм героїні (мудрість, стратегічність, рішучість, вольовий первінь) залишається відносно стабільним протягом усієї трагедії. Саме ця стабільність робить переконливою еволюцію Медеї від Еросу до Танатосу: зміни торкаються не так характеру героїні, як насамперед ціннісних орієнтирів та ієрархії її ідентичнісних фреймів. Це спостереження увиразнює наукову новизну студії. Адже тут представлене не просто психологічне прочитання Медеї, а когнітивно-поетологічне обґрунтування механізму її внутрішньої трансформації.

Запропонований підхід відкриває перспективи подальшого застосування фреймового аналізу до дослідження персонажів давньогрецької трагедії, ідентичність яких формується через конфлікт, взаємодію та реконфігурацію первинних і набутих фреймів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Еврипід (1993). *Трагедії (*А. Содомора та Б. Тен, пер.). Київ: Основи. 448 с.
2. Amri, M. A. M., E. M., Tarigan, N., & Bahri, S. (2025). Feminism in Euripides' Play Medea. *International Journal of Advanced Technology and Social Sciences, 3 (7),* 973–986. DOI: 10.59890/ijatss.v3i7.43.
3. Di Bello, M. (2025). Nelle braccia della nutrice: Contatto, distacco e maternità tragica nell'Ipsipile di Euripide. *Annali Scuola Normale Superiore – Classe di Lettere e Filosofia, serie 5, 17/2,* 236-259. DOI: 10.2422/3035-3769.202502_01
4. Dunn, F. M. (1996). *Tragedy's End: Closure and Innovation in Euripidean Drama.* Oxford University Press. https://doi.org/10.1093/oso/9780195083446.001.0001
5. Easterling, P. E. (1977). The infanticide in Euripides' Medea. In *Studies in Greek literature* (pp. 177–192). Cambridge University Press. https://doi.org/10.1017/9781009501071.040
6. Fillmore, C. J. (1976). Frame semantics and the nature of language. *Annals of the New York Academy of Sciences, 280 (1),* 20–32. https://doi.org/10.1111/j.1749-6632.1976.tb25467.x
7. Ge, Y., Wang, Y., Ming, Q., Shao, L., Liao, X., Si, W. (2026). MeDeA: Decomposable Attention for Intrinsically Interpretable ECG Diagnosis. *SSRN Electronic Journal.* DOI: 10.2139/ssrn.6466330. https://doi.org/10.2139/ssrn.6466330
8. Holler, M. J., & Klose-Ullmann, B. (2025). Medea: Child Murderess or Abandoned Wife? In *Strategic Games on Stage* (pp. 11–30). Springer. DOI: 10.1007/978-3-031-82945-1_2
9. Karamanou, I. (2005). Euripides' Alcmeon in Corinth and Menander's Periceiromene. *Actas del XI Congreso Español de Estudios Clásicos* (Vol. II, pp. 337–344).
10. Karamanou, I. (2023). Antigone's 'Nearest and Dearest': Metapoetry in Euripides' Antigone and Phoenissae. In *Friendship in Ancient Greek Thought and Literature.* Brill.
11. Kazanç, N. A. (2025). Aşkın, öldürme arzusu ile ilişkisinin görsel sanatlarda temsili: Medea

resimleri. *Kayseri Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 7 (2),* 610-621. DOI: 10.51177/kayusosder.1699311
12. Klose-Ullmann, B. (2020). The Black Medea: An Introduction. *German-Greek Yearbook of Political Economy*, *3,* 63–77.
13. Metreveli, L. (2024). Three Medeas – Modernist and Postmodernist Reception of Medea Myth in Georgian Literature. *XII Congress of the ICLA.* DOI: 10.62119/icla.2.8436.
14. Moles, F. (2026). Il fr. 163 K. dell'Antigone di Euripide: esegesi e ipotesi di contestualizzazione. *Cuadernos de Filología Clásica.* DOI: 10.5209/cfcg.103425.
15. Pappa, M. (2026). Modernist Interiorization in Medea by T. Sturge Moore. *Bulletin of Taras Shevchenko National University of Kyiv. Literary Studies, Linguistics, Folklore Studies*, https://doi.org/10.17721/1728-2659.2026.39.12
16. Phillips, T. (2015). Echo In Euripides' Andromeda. *Greek and Roman Musical Studies, 3(1–2),* 53–66. DOI: 10.1163/22129758-12341025.
17. Re, G. (2025). «Anche se sono qui, la mia mente è altrove». Paesaggi drammatici nello Ione di Euripide. *Mythos, 19.* DOI: 10.4000/152u1. https://journals.openedition.org/mythos/8190
18. Sui, P., Li, M. M., Gao, S., Shen, W., Giunchiglia, V., Shen, A., Huang, Y., Kong, Z., & Zitnik, M. (2026). Medea: An omics AI agent for therapeutic discovery. DOI: 10.64898/2026.01.16.696667
19. Swift, L. (2009). Sexual and Familial Distortion in Euripides' Phoenissae. *Transactions of the American Philological Association, 139 (1),* 53–87. DOI: 10.1353/apa.0.0022
20. Tsereteli, V., & Buadze, N. (2025). Transnational and Interdisciplinary Aspects in the Phenomenon of Ancient and Modern Medea. *Intercultural Dialogues Transactions*. DOI: 10.52340/idw.2025.61
21. Vaquerizo, H. G. (2026). Medea Plath. Revisiones feministas del mito en la poesía griega contemporánea. *International Journal of the Classical Tradition.* https://doi.org/10.1007/s12138-025-00732-1
22. Yıldız Şen, S., Erbay, B., & Civelekoğlu, F. (2026). Medea in the age of AI: Reimagining the monstrous mother through adaptation and technology. *Adaptation, 19 (2).* DOI: 10.1093/adaptation/apag012

Дата першого надходження статті до видання: 27.07.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 24.08.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 01.10.2026

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу (CC BY 4.0)

УДК 81’42:316.7
DOI https://doi.org/10.32782/folium/2026.9.17

КУЛЬТУРНА ІДЕНТИЧНІСТЬ У РОДИННИХ МЕМУАРАХ ВІКТОРІЇ БЕЛІМ “THE ROOSTER HOUSE”

Катерина Кобута
асистент кафедри англійської філології,
Карпатський національний університет імені Василя Стефаника
ORCID ID 0000-0002-4032-825X
kateryna.kobuta@cnu.edu.ua

Ключові слова: *культурна ідентичність, українська ідентичність, Вікторія Белім, родинна пам’ять, «The Rooster House», транскультурна література.*

У статті розглянуто специфіку конструювання та репрезентації української культурної ідентичності в англомовному мемуарі українсько-американської письменниці Вікторії Белім «The Rooster House» («Будинок з півнями»). Аналізується концепція культурної ідентичності в умовах вимушеного та свідомого перебування в іншокультурному соціумі, де ідентичність постає як динамічний, незавершений процес «ставання», що конструюється через родинну пам’ять, мовні коди та символічні топоси. У статті розглядається потенціал лінгвокультурологічного та дискурсивного підходів до переозначення українського «Я» для глобальної англомовної аудиторії. Робота ґрунтується на концептуальному та критичному дискурс-аналізі тексту мемуару В. Белім, а також конотативному й культурологічному аналізі топосів травми. Залучено теоретичні концепції Е. Сміта, Г. Баби, З. Фройда, С. Голла та праці вітчизняних дослідників (В. Агєєвої, М. Рябчука та ін.). Доведено, що лексема «identity» у тексті відображає еволюцію свідомості авторознавтора від еміграційної гібридності «melting pot» та кризи самовизначення 2014 року (метафори родинного «гобелена») до усвідомленої деколонізації власного «Я». З’ясовано, що топос «home» трансформується з адміністративно-географічної локації (Брюссель, Чикаго) у внутрішній екзистенційний притулок (Київ, село Берег). Виявлена мовна інтерференція (зокрема у фразі «At home my husband washes the dishes») засвідчила наявність української ментальної картини світу в англомовному тексті.Систематизовано та вперше систематично проаналізовано мовні й дискурсивні засоби репрезентації української культурної ідентичності в англомовному мемуарі В.Белім «The Rooster House». Окреслено специфіку функціонування транскультурної автобіографічної прози як майданчика для перекладу специфічних українських, побутових та історичних кодів для іноземного читача.Практичне значення дослідження. Результати можуть бути використані при розробці спецкурсів із лінгвокультурології, дискурс-аналізу, теорії перекладу, транскультурної літератури та студій пам’яті, а також під час написання наукових праць, присвячених аналізу сучасної української діаспорної прози.

CULTURAL IDENTITY IN VIKTORIA BELIM'S FAMILY MEMOIR "THE ROOSTER HOUSE"

Kateryna Kobuta
Teaching Assistant at the Department of English Philology
Vasyl Stefanyk Carpathian National University

Key words: *cultural identity, Ukrainian identity, Victoria Belim, family memory, «The Rooster House», transcultural literature.*

The article examines the specifics of constructing and representing Ukrainian cultural identity in the English-language memoir «The Rooster House» by Ukrainian-American writer Victoria Belim. The concept of cultural identity is analyzed under the conditions of forced and conscious residence in a foreign cultural environment, where identity emerges as a dynamic, unfinished process of «becoming», constructed through family memory, linguistic codes, and symbolic toposes. The article considers the potential of linguoculturological and discursive approaches to redefining the Ukrainian self for a global English-speaking audience. The study is based on conceptual and critical discourse analysis of V. Belim's memoir text, as well as connotative and culturological analysis of the toposes of trauma. The theoretical concepts of A. Smith, H. Bhabha, S. Freud, S. Hall, and the works of Ukrainian researchers (V. Aheyeva, M. Riabchuk, and others) are involved. It is proven that the lexeme «identity» in the text reflects the evolution of the author's consciousness from emigrant hybridity («melting pot») and the identity crisis of 2014 (the family «tapestry» metaphor) to a conscious decolonization of her own self. It is established that the topos «home» transforms from an administrative-geographic location (Brussels, Chicago) into an inner existential refuge (Kyiv, the village of Bereh). The identified linguistic interference (specifically in the phrase «At home my husband washes the dishes») testifies to the presence of a Ukrainian mental picture of the world in an English-language text. The linguistic and discursive means of representing Ukrainian cultural identity in V. Belim's English memoir «The Rooster House» have been systematized and analyzed systematically for the first time. The specifics of the functioning of transcultural autobiographical prose as a platform for translating specific Ukrainian, everyday, and historical codes for a foreign reader are outlined. Practical significance of the study: The results can be used in developing specialized courses in linguoculturology, discourse analysis, translation theory, transcultural literature, and memory studies, as well as in writing academic papers devoted to the analysis of contemporary Ukrainian diaspora prose.

Вступ. Ідентичність як концепція завжди була і залишається одним із провідних об'єктів психологічних, соціальних, культурологічних та лінгвістичних досліджень. Поняття ідентичності є комплексним та включає широкий спектр зовнішніх та внутрішніх факторів, що впливають на формування внутрішнього «Я». Відповідно, з метою наукового осмислення постає гостра необхідність чіткого обрамлення культурної ідентичності, оскільки саме вона виступає базовою матрицею ціннісних орієнтирів особистості. У сучасній гуманітаристиці культурна ідентичність нерозривно переплітається з національною ідентичністю. У своїй фундаментальній праці «Національна ідентичність» британський соціолог Е.Сміт зазначає, що національна приналежність будується на спільному культурному підґрунті: міфах, традиціях, народній творчості, історичній пам'яті, мові та символах, що акумулюються поколіннями (Сміт, 1994). В українському науковому дискурсі питання динаміки та структури культурно-національної самосвідомості ґрунтовно досліджені у працях Івана Дзюби (зокрема, щодо механізмів збереження культурної самобутності) «Інтернаціоналізм чи русифікація?» (1965), Оксани Забужко «Філософія української ідеї та європейський контекст», Миколи Рябчука «Від Малоросії до України», які акцентують на складних процесах подолання постколоніальної травми та розщеплення

ISSN 2786-8001

свідомості. Особливого загострення проблема самовизначення набуває в умовах сучасного глобалізованого світу, де міграція виступає як простір змішування та гібридизації культур. Теоретик постколоніалізму Гомі Баба вказує, що міграційний досвід формує так званий «третій простір» – проміжну зону, у якій традиційні культурні кордони розмиваються, а суб'єкт змушений постійно передоговорюватися про власну сутність. У цьому контексті виникає виразне протистояння між громадянською ідентичністю (в деяких розуміннях – національною), тобто офіційним формальним статусом, закріпленим у документах, та глибоким внутрішнім відчуттям приналежності до певної культури, яке нерідко контрастує юридичним дефініціям (Баба, 1994). Філософсько сам термін «культура» часто сприймається як щось усталене, адже коренем терміна виступає «культ», тобто непорушний канон, збереження та шанування традиції. З іншого боку, якщо сягати етимологічного кореня слова, то культура походить від лат. cultūra «обробіток, догляд; землеробство; виховання, освіта, розвиток; поклоніння, шанування», пов'язаного з colo «турбуюсь; шаную; поважаю; обробляю, вирощую»; а отже, першочергово мова йде про те, що випрацьовується на своїй землі роками, і передається у спадок. Проте, якщо звернутися до психоаналітичного підходу, започаткованого Зигмундом Фройдом у працях «Я і Воно» 1923 та «Психологія мас і аналіз людського «Я» 1921, ідентифікація трактується не як статичний стан, а як безперервний психологічний процес. За Фройдом, це первинна форма емоційного зв'язку з іншим суб'єктом, шляхом якої особистість засвоює атрибути іншого та частково чи повністю перетворюється за його зразком. Таким чином, розгляд ідентичності як динамічного, багатошарового конструкту дає змогу глибоко проаналізувати художньо-документальні та автобіографічні тексти, у яких персональний пошук «Я» розгортається на тлі зламу історичних епох, вимушеного переміщення та розкриття родинних таємниць (Фройд, 2009).

Актуальність теми передусім зумовлена глобальними геополітичними чинниками, які буквально підняли на поверхню теми людського буття, взаємодії з соціумом та самовизначення як базової необхідності знайти своє місце у світі в період турбулентних змін. Визначення культурної ідентичності набуває особливої ваги в українському контексті, де питання про те, ким ми є, яким є наше минуле і як воно репрезентується, безпосередньо пов'язане не лише з культурою, а й з політикою пам'яті, деколонізацією, мовою, війною та боротьбою за власний простір. Українська ідентичність не постає як щось завершене, однорідне й незмінне: вона формується в умовах тривалого імперського тиску, русифікації, насаджуваних зовні образів меншовартості, розривів історичної пам'яті та постійного переозначення себе у відповідь на зовнішнє домінування. Саме тому для аналізу українського досвіду особливо продуктивним є звернення до тих теоретичних підходів, які дозволяють мислити ідентичність не як даність, а як історично зумовлений і дискурсивно сконструйований процес. Зокрема вторгнення РФ на територію України в 2014, а згодом і початок повномасштабної війни в 2022 вибуховою хвилею активували тліюче питання українського самовизначення та самопозиціювання, набуваючи не лише теоретичного, а й стратегічного значення. У культурологічній думці трансформація розуміння ідентичності розгортається від есенціалістських уявлень до конструктивістських підходів. Якщо за Н. Мадей хронологія формування ідентичності проходить етапи від родової, регіональної, соціоекономічної, релігійної та етнічної до національної й цивілізаційної, то в сучасних культурних студіях ідентичність розглядається не як готова сутність, а як історично зумовлений, незавершений процес «ставання» або «ідентифікації».

Теоретико-методологічна основа та аналіз попередніх досліджень та публікацій. Осмислення української ідентичності в умовах російсько-української війни, деколонізації та перегляду імперських режимів знання репрезентують дослідження В. Агєєвої «За лаштунками імперії. Есеї про українсько-російські культурні відносини», П. Герчанівської («Деколонізація суспільства: український поворот»), М. Рябчука («Виклики деколонізації», «Картографування «нації нізвідки». Токсичний вплив «імперського знання» та виклики деколонізації»), Є. Томпсон («Трубадури імперії. Російська література і колоніалізм») та ін. Трансформація української національної та культурної ідентичностей у вимірі культурологічних та лінгвістичних студій, автори яких інтерпретують повномасштабну війну не лише як територіальний конфлікт, а процес епістемологічної деколонізації, подолання нав'язаних імперських схем самоопису та переозначення української культурної ідентичності вивчається у численних наукових збірках, колективних монографіях та статтях, зокрема, колективній монографії О.Бігун «Ідентичність: текстуальні виміри»; Е. Мінцис, Н. Яцків «Пошуки ідентичності у просторах пам'яті» та ін. Особливу евристичну цінність для аналізу українського сьогодення має концепція репрезентації Стюарта Голла. С.Голл переосмислює ідентичність як «точки тимчасового прикріплення» до дискурсивних позицій, стверджуючи, що ідентичність

конституюється не поза, а всередині репрезентації через знакові системи, візуальні образи, мовні коди та режими істини(Голл, 1990). Осмислення цього підходу в українському науковому полі (зокрема у працях І. Петрової, А. Причиненко, С. Русакова та ін.) дозволяє підійти до аналізу культурного самоопису через призму концептуальних мап і боротьби за значення. Водночас вітчизняний постколоніальний дискурс (В. Агєєва, П. Герчанівська, М. Рябчук, Є. Томпсон) підкреслює специфіку українського контексту: на відміну від західних постколоніальних моделей, сформованих атлантично-расовим досвідом, український досвід вибудовується як подолання імперсько-русифікаційного типу колоніальності. Повномасштабна війна постає як процес епістемологічної деколонізації та переозначення українського «Я» через опір нав'язаному ззовні дискурсу меншовартості та деконструкцію токсичного імперського впливу. Проте більшість сучасних праць зосереджується на деколонізації та збереженні самосвідомості всередині українського простору, залишаючи поза належною увагою питання того, як культурна ідентичність зберігається, відтворюється та трансформується у стані фізичного й мовного віддалення: в умовах еміграції, мандрів та проживання в іншокультурному середовищі. Особливої гостроти це питання набуває у прозі авторів українського походження, які творять іноземними мовами, опиняючись на перетині декількох мовно-культурних світів. У цьому контексті винятково релевантною для дослідження постає постать Вікторії Белім та її англомовний мемуар «The Rooster House» . Життєвий шлях авторки та її родини є яскравим віддзеркаленням багаторівневого імперського тиску, радянського тоталітаризму й вимушеної віддаленості від коріння: її сім'я пройшла через деградацію родинної пам'яті, страх перед каральною системою та еміграційний розрив. Перебуваючи за кордоном, Вікторія змушена не просто зберігати свою «українськість», а заново конструювати й передоговорювати її через мову та текст. Аналіз її прози дає змогу дослідити, як іншомовний (англомовний) дискурсивний простір стає майданчиком для розкодування родинної травми, деконструкції імперських міфів і репрезентації українського сенсорного, символічного й історичного досвіду для глобальної аудиторії. ***Метою*** нашого дослідження є комплексний лінгвокультурологічний та дискурсивний аналіз засобів конструювання та репрезентації української культурної ідентичності в англомовному мемуарі Вікторії Белім «Будинок з півнями». Для досягнення поставленої мети передбачено виконання таких ***завдань*:** проаналізувати теоретико-методологічні підходи до вивчення культурної ідентичності, транскультурності та репрезентації у працях вітчизняних науковців (В. Агєєва, Н. Мадей, І. Петрова, М. Рябчук); виявити та систематизувати ключові вербальні та семантичні маркери української культурної ідентичності в англомовному тексті Вікторії Белім; дослідити лінгвостилістичну та метафоричну символіку топосу «Будинку з півнями» як простору розриву родинної пам'яті, травми радянського тоталітаризму та тоталітарного насильства.

Матеріал і методи дослідження. *Матеріалом дослідження* слугує англомовний мемуар Вікторії Белім «The Rooster House» , зокрема його мовні й дискурсивні одиниці, що репрезентують феномен української культурної ідентичності. Для реалізації поставлених завдань і розкриття специфіки лінгвістичного конструювання ідентичності використано комплекс загальнонаукових та спеціальних лінгвістичних методів. Метод концептуального аналізу задіяний для виділення та деконструкції базових концептів мемуару (*«дім»*, *«пам'ять»*, *«рід»*, *«травма»*), опис їхнього лексико-семантичного наповнення та відбудови концептуальної карти світу авторки; критичний дискурс-аналіз використовується для аналізу макроструктури тексту (на рівні контекстів і сюжетних ліній) з метою виявлення мовних практик деконструкції радянсько-імперських наративів та маркування опозицій «своє-чуже» (родинне, національне чи тоталітарне, репресивне); лінгвокультурологічний аналіз для дослідження слів-реалій, безеквівалентної лексики, топонімів в англомовному тексті, що дозволяє виявити механізми перекодування українських культурних кодів для іноземного читача; метод конотативного аналізу використаний з метою для фіксації емоційно-оцінного забарвлення мовних одиниць і визначення мовних маркерів ностальгії, травми, болю, провини й відродження та створення ідентичності, а також культурологічний аналіз для інтерпретації символіки топосів (зокрема, «Будинку з півнями» як простору тоталітарного насильства та зламу пам'яті) і прочитання прихованих смислів родинних табу та мовчань.

Результати та обговорення. Культурна ідентичність має вирішальне значення для збереження та передачі культури та водночас є невід'ємною частиною формування власного Я. Зазвичай соціум асоціює термін "ідентичність" з питанням приналежності до певної нації, і згадує цей його або при зіткненні з питанням національності або ж згадує чи чує про це під час національних святкувань. Тож, не дивно, що у розумінні більшості національна ідентичність ототожнюється з культурною ідентичністю,

хоча це не зовсім так – звісно, спільні точки перетину є (питання нації мови та культурної спадщини пов'язані напряму), але особливо цю різницю стає видно й відчутно за умови перебування в іншому національному середовищі чи будучи громадянином з набутим громадянством іншої держави. Культурна ідентичність – це не лише про офіційну приналежність до певної нації, це передусім величезний комплекс релігійних, звичаєвих, соціальних та індивідуальних цінностей, які формуються та видозмінюються протягом усього життя, але в корені тримають головне – збереження культурної традиції роду та нації. Оскільки поняття національності та громадянської ідентичності більш наближене до політичних та державних аспектів (наявність території, офіційної мови, законів тощо), то культурне збереження набуває особливої уваги та актуальності в часи змін кордонів, безперервної вимушеної чи добровільної міграції та глобальної геополітичної турбулентності.

Історичний досвід України демонструє, що через хвилі вимушеної та добровільної еміграції, передусім зумовлені політичними переслідуваннями, тоталітарними репресіями, війнами та економічними зламами, мільйони українців опинялися за межами рідного ареалу. Перебуваючи в іншокультурних та іншомовних середовищах, українська діаспора впродовж поколінь зіштовхувалася з необхідністю розв'язувати складну дилему: як інтегруватися в нове суспільство, набуваючи іноземного громадянства, і водночас зберегти зв'язок із власним корінням. У цьому контексті особливий науковий інтерес становить сучасна транскультурна література, написана емігрантами у другому чи третьому поколінні, для яких «українськість» постає не як даність через факт проживання в країні, а як наслідок свідомого інтелектуального та емоційного пошуку.

Яскравим прикладом українського автора-емігранта з надзвичайно широким мультикультурним бекграундом, кого цікавило конструювання культурної ідентичності в умовах еміграції є Вікторія Белім – українсько-американська письменниця, перекладачка та журналістка. Народившись в Україні, вона ще у дитинстві виїхала за кордон і зростала у США, де здобула фундаментальну освіту в Єльському університеті. Формування її інтелектуального світогляду відбувалося під впливом провідних західних інтелектуалів, зокрема відомого історика Тімоті Снайдера, що визначило її глибокий інтерес до деконструкції східноєвропейських тоталітарних режимів та політики пам'яті. Поліглотизм автора (володіння 18 мовами) та її професійний досвід у галузі художнього перекладу й журналістики сформували унікальну оптику сприйняття світів: В.Белім мислить як носій західного інтелектуального наративу, проте її внутрішній ціннісний каркас залишається тісно пов'язаним із родинним корінням. Релевантність постаті Вікторії Белім для дослідження культурної ідентичності полягає в тому, що її власне «Я» сформоване на перетині кількох потужних впливів: західного еміграційного досвіду, де англійська мова слугує основним інструментом самовираження та професійної діяльності; трансгенераційної травми, збереженої через родинні замовчування, страхи та розриви пам'яті, спричинені радянським тоталітарним режимом; прагнення деколонізації власної свідомості, що спонукало її повернутися до України задля розкодування родинних таємниць. Міжнародне визнання В.Белім здобула завдяки англомовному мемуару «Будинок з півнями», у якому родинна історія виступає мікрокосмосом трагічної історії України XX століття. Прослідковуючи долю власної сім'ї крізь призму радянського минулого, В.Белім здійснює спробу не просто відновити втрачені родинні зв'язки, а й перекласти специфічні українські культурні та символічні коди мовою, зрозумілою для західного читача. Таким чином, її текст постає виразним майданчиком для аналізу того, як за допомогою мовних та дискурсивних засобів відбувається збереження, реконструкція та перевизначення української культурної ідентичності в умовах тривалого перебування за кордоном.

Специфіка пошуку культурного самовизначення Вікторії Белім зумовлена насамперед унікальним мультикультурним середовищем, у якому вона зростала. Її родина поставала справжньою етнічною та мовною «мозаїкою», де перепліталися українська, російська, польська, вірменська, ромська мови та їдиш. Рідні не акцентували увагу на етнічних чи расових відмінностях, через що в юнацтві автору була притаманна певного роду розмитість національної та самоідентифікації. Виїзд у п'ятнадцятирічному віці до США та занурення в американську концепцію «melting pot» лише зафіксували у свідомості В.Белім уявлення про ідентичність як про туманну, багатогранну й рухливу категорію, що не потребує чітко окреслених кордонів.

Проте саме еміграційний досвід, тривале проживання в іншокультурному соціумі та, зрештою, російсько-українська війна виступили тими потужними екзистенційними тригерами, які змусили письменницю переосмислити власну позицію. Відчуття загрози втрати коріння та прагнення захистити пам'ять про свою родину спонукали її до активного пошуку самовизначення. Повернення В.Белім до України та її занурення в родинні архіви постали не просто як родинний візит, а як свідомий шлях трансформації: від

невизначеної, гібридної ідентичності до чіткого формування та реконструювання власного українського «Я» через інструменти мови, тексту та розкодування родинної пам'яті.

Для глибокого розуміння трансформації свідомості Вікторії Белім ключовим є аналіз репрезентації концепту «ідентичність» у художньо-документальному тексті її англомовного мемуару. У тексті книги лексема *«identity»* вживається шість разів, утворюючи динамічну систему, що відображає еволюцію авторського «Я»: від розмитого, гібридного («американського») сприйняття до болісного самовизначення під тиском геополітичних зрушень та, зрештою, до усвідомлення родинної пам'яті як базової матриці українськості.

Перше уживання даного концепту постає у «Пролозі» й оперує макрорівнем колективного досвіду, де Белім зауважує, що її книга *«reveals the complicated nature of Ukrainian identity and the country's difficult relationship with its Soviet past»* (Belim, 2023). У цьому контексті «українська ідентичність» постає як складний, багатошаровий феномен, де переважає національний вимір сприйняття та подачі (державність, національність, відношення до тоталітарного минулого) безпосередньо переплітається з історичною пам'яттю, виступаючи для західного читача орієнтиром у процесі деколонізації східноєвропейського простору.

Натомість на мікрорівні особистої автобіографії Белім висвітлює внутрішній конфлікт підлітка-емігранта. *«When we moved to Chicago, my self-identity remained as vague as ever... I absorbed the American idea of a melting pot and multifaceted identity. I didn't feel the need to define myself»* (Belim, 2023). Поєднання прикметників *vague* («туманна») та *multifaceted* («багатогранна») розкриває специфіку транскультурного стану емігрантки. Перебування в американському середовищі з його концепцією *melting pot* на перших етапах розмиває національний компонент, залишаючи культурну ідентичність у стані анабіозу, де відповідь «з Росії» слугувала зручним компромісом для суспільства, для якого Україна залишалася «білою плямою».

Переломним етапом у свідомості В.Белім, що змусив її відмовитися від комфортної «багатогранності», стають події 2014 року (анексія Криму та початок російської агресії). У цьому контексті авторка метафорично описує кризу самовизначення : *«For the first time in my life, I was expected to take sides and define myself with a tag, and yet I couldn't pull the Ukrainian or Russian threads out of the tapestry of my identity»* (Belim, 2023). Повернення до питання ідентифікації в даному випадку ілюструє глибокий розрив між політично-національною ідентичністю (яку вимагає геополітичний контекст – «обрати бік») та родинно-культурною ідентичністю – метафоричним «гобеленом» чи «візерунком» – *tapestry*), де мовні та родинні нитки були переплетені поколіннями. Саме ця суперечність спонукає В.Белім повернутися до України, щоб розмотати цей вузол через розслідування історії роду.

П'яте вживання лексеми розгортається у мовному вимірі, коли авторка намагається спілкуватися з місцевими жителями: *«Since my Ukrainian came out accented with English, our neighbours found it charming but strange. I wondered what it meant for my Ukrainian identity, worrying that I might not belong to the place where I was born...»* (Belim, 2023). Тут «українська ідентичність» переплітає національну та культурну ідентичності. Англійський акцент викликає екзистенційний страх бути «чужою» на рідній землі, проте емоційний зв'язок із милозвучністю мови та реакцією бабусі перемагає відстороненість, перетворюючи мову на головний інструмент відродження культурного «Я».

Завершальне, шосте вживання терміну репрезентовано через зіставлення з тоталітарним минулим під час прочитання записника прадіда: *«...I had so little awareness of any national identity other than being Soviet that I couldn't have made the connection... 'Brother Nikodim, vanished in the 1930s fighting for a free Ukraine,' wrote Sergiy»*. (Belim, 2023) Тут В.Белім протиставляє штучно нав'язану «радянську ідентичність» справжній «національній ідентичності», яку репресувала імперська система. Знахідка запису про Никодима перетворює родинну пам'ять на деколоніальний важіль: українська культурна ідентичність для авторів-емігрантів остаточно перестає бути абстрактною концепцією, оформлюючись в усвідомлення цінності родинного коріння та ціни, сплаченої предками за свободу.

Важливим вектором конструювання культурної ідентичності в тексті Вікторії Белім постає лінгвостилістична розробка концепту «home», який у наведених уривках набуває багаторівневого семантичного наповнення. Для автора-емігранта поняття «дому» перестає бути застиглою географічною точкою чи адресою проживання, трансформуючись у складну просторово-психологічну категорію, що розривається між європейським сьогоденням і родинним минулим.

Перше вживання концепту у фразі «...readers who wish to understand the country I call home» маркує чітку епістемологічну та емоційну прив'язку. Попри тривале проживання за кордоном, лексема home тут вживається не стосовно США чи Бельгії, а щодо України. Завдяки цій дискурсивній позиції авторка відразу заявляє про свою внутрішню суб'єктність: вона репрезентує

український простір не як чужий спостерігач, а як людина, для якої ця країна є екзистенційним середмістям її «Я». Водночас у наступних фрагментах спостерігається деконструкція та розщеплення цього концепту через опозицію «Україна -зарубіжжя». Брюссель як «новий дім» та офіційний простір («my new home, Brussels»): називаючи Брюссель «новим домом», В.Белім одночасно вказує на його чужість для її родинного оточення. У дядьковому антизахідному дискурсі Брюссель виступає осередком «євробюрократії» та причин геополітичних зрушень («document concocted at the EU headquarters down the street from my apartment»). Для самої ж авторки Брюссель слугує не просто місцем фізичного перебування, де вона зберігає матеріальні символи пам'яті, зокрема весільне фото прабабусі Асі та прадіда Сергія. Для емігрантів, дім перш за все там, де вони проживають, навіть якщо вони культурно чи національно ідентифікують себе зовсім з іншою країною чи нацією. Географічні топоси (Київ та село Берег на Полтавщині) наділяються найвищим градусом емоційної напруги як «тиха гавань» та локальний простір пам'яті («ancestral home», «second home», «my haven»): Якщо Київ постає як місце народження, то село Берег виступає «родовим гніздом» (ancestral home) та психологічним притулком (haven), який компенсував травму розлучення батьків. Водночас, Віторія називає Берег другим домом *«Bereh was my second home, and Asya and Sergiy were my second set of parents»*, тобто їй важко визначити, що ж власне вона повинна вважати своїм – місце народження, дитинства, походження, фактичного місця проживання чи місця, де проживалося найдовше. У текстах Белім Берег конструюється як сенсорний та побутовий оазис українськості.

Особливий лінгвокультурологічний інтерес становить побутовий діалог, у якому відтворюється зіткнення західної моделі цінностей та традиційного українського устрою: *«At home, my husband washes the dishes I said stubbornly. Men in the West are different.»* Займенникові конструкції та локатив «at home» у цьому контексті вже посилаються на брюссельський побут В.Белім, підкреслюючи її транскультурний статус та демонструючи західноєвропейський підхід до трактування поняття дому, адже дім там, де є передусім твоє поточне помешкання . Проте відповідь місцевої жінки «Home remains home» повертає авторку до фундаментальної істини: культурний та родинний дім неможливо скасувати зміною громадянства чи віддаленістю. Маркерами цієї нерозривності виступають деталізовані візуальні образи: *«.Under the embroidered towel covering her basket, I noticed Easter breads, eggs and a bunch of red tulips, their crimson heads clasped by rubber bands»* (Belim, 2023). Великодній кошик, вишитий рушник, великодні паски, яйця та червоні тюльпани з гумовими кільцями. Дитячий спогад про те, як прабабуся навчила її одягати зрізані кульки на бутони тюльпанів, щоб зберегти їхню свіжість, постає глибинною метафорою самого мемуару: прагненням «законсервувати», зберегти свіжість родинної пам'яті та захистити її від руйнівного впливу часу, війни та еміграційного забуття.

Своєрідним кульмінаційним підсумком мовно-просторового та емоційного пошуку авторки постає її підсумкова рефлексія: *«I wondered sometimes what it was exactly that I'd found, but at its simplest it had been my sense of self and my belonging. Ukraine remained my home»* (Belim, 2023).

У цій фінальній тезі лексема *home* остаточно позбавляється географічної чи юридичної прив'язаності до еміграційного сьогодення (США чи Бельгії). Процес занурення в родинні архіви, розкодування тоталітарних травм та подолання родинних мовчань приводять В.Белім до фундаментального усвідомлення: найвищим ступенем відновлення культурної ідентичності є віднайдення внутрішньої приналежності (*belonging*) та повернення до України як до єдиного справжнього екзистенційного «Дому».

Висновки. Проведене лінгвокультурологічне та дискурсивне дослідження англомовного мемуару Вікторії Белім «The Rooster House» дає змогу узагальнити, що в умовах еміграції та міграційних зрушень українська культурна ідентичність постає не як застигла даність, а як динамічний, незавершений процес самовизначення й деколонізації власного «Я». Аналіз лексико-семантичного розгортання концепту *«identity»* у тексті засвідчує еволюцію свідомості авторки від початкової еміграційної гібридності, сформованої під впливом американської концепції *melting pot*, через гостру кризу самовизначення під час подій 2014 року (відтворену через метафору родинного «гобелена»), до свідомого повернення до власного коріння. Ключовими важелями відновлення українськості для письменниці стають розкодування родинних тоталітарних травм, деконструкція радянської міфології та прийняття української мови як емоційно-сенсорної основи буття. Важливим вектором конструювання культурної ідентичності в тексті постає багаторівнева репрезентація концепту *«home»*, який трансформується з географічно-адміністративної категорії еміграційного сьогодення (Чикаго, Брюссель) у внутрішній екзистенційний притулок (Київ, село Берег). Виявлена мовна інтерференція та калькування (зокрема у фразі *«At home my husband washes the dishes»*) підтверджують, що попри англомовне оформлення тексту, синтаксична та

ментальна архітектура автоки залишається вкоріненою в українській мовній картині світу, де «вдома» функціонує як фундаментальний маркер приватного родинного мікрокосму. Завдяки зануренню в родинну пам'ять, етнографічні деталі та топоси травми В. Белім здійснює перекодування українського досвіду для глобальної аудиторії, утверджуючи повернення до України як до єдиного справжнього Дому. Перспективи подальших розвідок полягають у подальшому когнітивному аналізі засобів репрезентації та конструювання ідентичності в сучасній англомовній прозі авторів українського походження.

ЛІТЕРАТУРА

1. Агєєва, В. (2023). *За лаштунками імперії: Есеї про українсько-російські культурні відносини* (2-ге вид., випр.). Віхола.
2. Бігун, О. (Ред.). (2021). *Ідентичність: текстуальні виміри* : колективна монографія. Видавець Кушнір Г.М. 294 с.
3. Герчанівська, П. Е. (2024). Деколонізація суспільства: Український поворот. *Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв*, (1), 32–41. https://doi.org/10.32461/2226-3209.1.2024.301962
4. Мадей, Н. М. (б. д.). *Проблема культурної ідентичності* [курс лекцій]. 30 с. URL: http://www.franko.lviv.ua/
5. Мінцис, Е., & Яцків, Н. (2024). Пошуки ідентичності у просторах пам'яті (на основі романів Марі-Франс Клер та Вікторії Белім). *Folium*, (5), 84–90. https://doi.org/10.32782/folium/2024.5.12
6. Павліченко, Є. (2023). Сучасна візуальна культура як засіб репрезентації національної ідентичності. *Питання культурології*, (42), 57–65. https://doi.org/10.31866/2410-1311.42.2023.293704
7. Петрова, І. (2026). Культурна ідентичність як процес репрезентації: Концепція Стюарта Голла. *Українська культура: минуле, сучасне, шляхи розвитку*, (52), 343–349. https://doi.org/10.35619/ucpmk.52.1160
8. Рябчук, М. (2024). Виклики деколонізації. *Незалежний культурологічний часопис «Ї»*. https://www.ji-magazine.lviv.ua/2024/ryabchuk-vyklyky-dekolonizacii.htm
9. Рябчук, М. (2024). Картографування «нації нізвідки». Токсичний вплив «імперського знання» та виклики деколонізації. *Політичні дослідження*, (1), 86–109. https://doi.org/10.53317/2786-4774-2024-1-5
10. Сміт, Е. Д. (1994). *Національна ідентичність* (П. Таращук, пер.). Основи. 224 с.
11. Томпсон, Е. М. (2006). *Трубадури імперії: Російська література і колоніалізм* (М. Корчинська, пер.). Видавництво Соломії Павличко «Основи».
12. Урись, Т. (Ред.). (2025). *Українська культурна ідентичність у часи війни: літературно-публіцистичні, соціально-психологічні, освітні та інформаційні виміри спротиву* : аналітична записка. Вид-во Людмила. 44 с.
13. Фройд, З. (2009). Я та воно. У Л. В. Губерського (Ред.), *Філософія: хрестоматія (від витоків до сьогодення): навчальний посібник* (с. 293–302). Знання.
14. Шумицька, Г., & Круглов, А. (Ред.). (2025). *Мови та культури під час війни: Колективна монографія*. РІК-У. https://doi.org/10.14324/000.bk.10206588
15. Belim, V. (2023). The Rooster House. Laboratory. 400 p. ABRAMS The Art of Books 195 Broadway, New York, NY 10007
16. Chen, K.-H., & Morley, D. (Eds.). (1996). *Stuart Hall: Critical Dialogues in Cultural Studies*. Routledge. 522 p.
17. Giddens, A. (2003). *Runaway World: How Globalization is Reshaping Our Lives*. Routledge. 292 p.
18. Hall, S. (1990). Cultural Identity and Diaspora. In J. Rutherford (Ed.), *Identity: Community, Culture, Difference* (pp. 222–237). Lawrence & Wishart. https://warwick.ac.uk/fac/arts/english/currentstudents/postgraduate/masters/modules/asiandiaspora/hallculturalidentityanddiaspora.pdf
19. Hitlin, S. (2011). Values, personal identity, and the moral self. In S. J. Schwartz, K. Luyckx, & V. L. Vignoles (Eds.), *Handbook of identity theory and research* (pp. 515–529). Springer. https://doi.org/10.1007/978-1-4419-7988-9_20
20. Zhou, C. (2016). Research on Visual Identity of Intangible Cultural Heritage of the Li Ethnic Group in Hainan. *Seek*, (1), 181–184.

Дата першого надходження статті до видання: 31.07.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 08.09.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 01.10.2026

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу (CC BY 4.0)

УДК 82.091
DOI https://doi.org/10.32782/folium/2026.9.18

ІСТОРИЧНА ПАМ'ЯТЬ ЯК ПРОСТІР ДЕКОЛОНІЗАЦІЇ: СУЧАСНЕ ПРОЧИТАННЯ РОМАНІВ РОМАНА ІВАНИЧУКА В КОНТЕКСТІ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ

Тетяна Кондратьєва
кандидат філологічних наук,
Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка
ORCID ID 0000-0003-2092-051X
kondratievatb@gmail.com

Ключові слова: *культурна пам'ять, деколонізація, імперський дискурс, національна ідентичність, історичний роман, Роман Іваничук.*

Стаття присвячена перепрочитанню історичної прози Романа Іваничука, романів «Мальви» та «Орда», крізь призму теорій культурної пам'яті та деколоніальних студій в умовах повномасштабної російсько-української війни. Обґрунтовано, що сучасний воєнний контекст суттєво трансформує рецепцію творів письменника, які виходять за рамки виключно історико-літературної площини та набувають виразного актуального виміру, пов'язаного з проблематикою деколонізації, культурної пам'яті та опору імперському насильству.

Теоретико-методологічну базу дослідження складають підходи memory studies (концепції колективної пам'яті М. Гальбвакса, культурної пам'яті Я. та А. Ассманів, «місць пам'яті» П. Нора), постколоніальної критики (Е. Саїд, Г. Бгабга, В. Міньйоло) та наратологічного аналізу художнього тексту. На матеріалі роману «Мальви» детально розглянуто феномен яничарства як універсальну позачасову модель примусового культурного забуття, що реалізується через три типологічні стратегії поведінки персонажів: добровільну капітуляцію пам'яті (Алім), спротив через її пробудження (Селім) та компромісну двоїстість (Мальва). Проілюстровано, що жодна з них не дає колонізованому суб'єкту безпечного виходу. На матеріалі роману «Орда» проаналізовано циклічну композицію твору, побудовану навколо образу Батуринської трагедії, як художню модель незавершеної історичної травми, що постійно повертається в теперішнє.

Окрему увагу приділено зіставленню художніх структур твору з документальними свідченнями воєнних практик 2022–2026 років (примусовою русифікацією освіти, масовою депортацією українських дітей, цілеспрямованим знищенням культурної спадщини на окупованих територіях), а також соціологічними даними щодо зростання частки україномовного спілкування як акту реідентифікації. Доведено, що історична проза Іваничука функціонує як живий, дієвий інструмент осмислення колоніального минулого та сучасних викликів культурної деколонізації, пропонуючи готову, художньо випробувану мову для опису теперішньої імперської агресії проти України.

HISTORICAL MEMORY AS A SPACE OF DECOLONIZATION: CONTEMPORARY READING OF ROMAN IVANYCHUK'S NOVELS IN THE CONTEXT OF THE RUSSIAN-UKRAINIAN WAR

Tetiana Kondratieva
Candidate of Philological Sciences,
Ternopil Volodymyr Hnatiuk National Pedagogical University

Key words: *cultural memory, decolonization, imperial discourse, national identity, historical novel, Roman Ivanychuk.*

The article offers a re-reading of Roman Ivanychuk's historical fiction, the novels "Malvy" and "Orda", through the lens of cultural memory theory and decolonial studies in the context of the full-scale Russian-Ukrainian war. It has been proved that the wartime context substantially reshapes the contemporary reception of these works that go beyond a historical-literary framework and acquire a distinctly topical dimension connected to questions of decolonization, cultural memory and resistance to imperial violence.

The theoretical and methodological foundation of the study combines memory studies (M. Halbwachs's theory of collective memory, J. and A. Assmann's concept of cultural memory, P. Nora's "lieux de mémoire"), postcolonial criticism (E. Said, H. Bhabha, W. Mignolo) and narratological analysis of literary text. Drawing on "Malvy", the study examines the phenomenon of janissary-ism as a universal, timeless model of forced cultural forgetting, embodied in three typological strategies of character behavior: voluntary capitulation of memory (Alim), resistance through its awakening (Selim) and compromised duality (Malsvy). It has been illustrated that none of them offers the colonized subject a safe way out. Drawing on "Orda", the analysis focuses on the novel's cyclical composition, structured around the recurring image of the Baturyn tragedy as an artistic model of unresolved historical trauma that continually returns into the present.

Particular attention is given to comparing these literary structures with documented wartime practices of 2022–2026 (the forced Russification of education, the mass deportation of Ukrainian children, the targeted destruction of cultural heritage in occupied territories) as well as sociological data on the growing use of Ukrainian language as an act of re-identification. The study demonstrates that Ivanychuk's historical prose functions as an effective instrument for comprehending the colonial past and contemporary challenges of cultural decolonization.

Вступ. Сучасний гуманітарний дискурс в Україні дедалі більше зміщується в бік переосмислення класичної літературної спадщини в умовах російсько- української війни. Війна виступає не лише історичним і політичним чинником, але й потужним інтерпретаційним горизонтом, який змінює способи читання та розуміння художніх текстів. До цього питання зверталися О. Забужко, В. Агеєва, Я. Поліщук, О. Гнатюк та інші українські літературознавці.

У цьому контексті особливої актуальності набуває проблема перепрочитання історичної прози Романа Іваничука як одного з ключових конструкторів української національної пам'яті. Якщо раніше його твори переважно розглядалися в межах історико-літературного контексту, то сьогодні вони набувають виразного актуального виміру, пов'язаного з проблематикою деколонізації та культурної пам'яті.

У сучасному прочитанні посилюються антиімперські смисли, закладені в текстах, а імперський дискурс постає не лише як історична категорія, а як тривала культурна структура, що має сучасні прояви. Таким чином, відбувається актуалізація прихованих смислів, які раніше могли сприйматися як суто історичні.

Особливої уваги в цьому контексті потребують романи «Мальви» та «Орда», які репрезентують різні моделі взаємодії з імперською владою та колоніальним досвідом. Якщо «Мальви» зосереджуються на внутрішніх механізмах асиміляції та втрати національної ідентичності, то «Орда» розкриває імперію як систему структурованого насильства та культурного підкорення. У сучасних умовах російсько-української війни ці тексти

набувають нової інтерпретаційної перспективи, актуалізуючи антиімперські смисли та проблему культурної деколонізації.

Метою статті є дослідити історичну прозу Романа Іваничука як простір культурної пам'яті та з'ясувати, як саме сучасний воєнний контекст впливає на переосмислення імперських наративів у його романах. Досягнення поставленої мети передбачає застосування методологічного інструментарію memory studies, постколоніальної теорії та наратологічного аналізу художнього тексту.

Матеріал і методи дослідження. Теоретичним підґрунтям дослідження обрано memory studies – міждисциплінарний напрям, що сформувався у другій половині XX століття на перетині історії, соціології, філософії, культурології та літературознавства. Основи теорії колективної пам'яті заклав Моріс Гальбвакс, який розглядав пам'ять як соціально зумовлений феномен, що формується в межах певних спільнот (Halbwachs, 1992). Подальший розвиток студій пам'яті пов'язаний із працями Яна та Аляйди Ассманів, які обґрунтували концепцію культурної пам'яті як системи збереження й трансляції історичного досвіду через тексти, символи та інституції (Assman, 2011).

Вагомий внесок у розвиток memory studies зробив П'єр Нора, запропонувавши концепцію «місць пам'яті» (lieux de mémoire), у межах якої літературний текст постає простором символічної кристалізації колективного досвіду (Nora, 1989). У постколоніальному та деколоніальному дискурсах пам'ять набуває політичного виміру: Едвард Саїд акцентує на впливі імперських дискурсів на формування історичних наративів (Саїд, 2001), Гомі Бгабга наголошує на їхній гібридності та множинності (Bhabha, 1994), а Вальтер Міньйоло обґрунтовує необхідність епістемічної деколонізації пам'яті (Mognolo, 2011).

З позиції memory studies, війна виступає каталізатором трансформації культурної пам'яті, що змінює спосіб взаємодії з літературним каноном. У цьому процесі проза Іваничука функціонує як інструмент переосмислення історичного досвіду та формування нової національної оптики.

У сучасному літературознавстві memory studies застосовуються для аналізу механізмів репрезентації минулого, конструювання колективної ідентичності та осмислення травматичного досвіду. Особливо продуктивним цей підхід є щодо історичного роману, який виступає не лише формою художнього відтворення минулого, а й важливим медіумом культурної пам'яті. У цьому контексті романи Романа Іваничука «Мальви» та «Орда» функціонують як простори актуалізації історичної пам'яті та деконструкції імперських наративів, що набуває особливої значущості в умовах сучасної російсько-української війни.

У межах memory studies художній текст розглядається як носій і транслятор культурної пам'яті, який не лише відображає історичні події, але й конструює способи їхнього осмислення в колективній свідомості (Assman, 2011: 59).

Постколоніальна теорія (Е. Саїд, Г. Бгабга, В. Міньйоло) акцентує увагу на механізмах імперського дискурсу, що формують ієрархії влади, культури та ідентичності. У цьому контексті література постає як простір репродукції та деконструкції імперських наративів. Поєднання memory studies і постколоніального підходу дозволяє розглядати історичний роман як складну систему репрезентації минулого, в якій пам'ять і влада взаємопов'язані.

У цьому контексті історична проза Романа Іваничука розглядається як дискурсивний простір культурної пам'яті, що формує національні моделі історичної свідомості та вступає в діалог із сучасними процесами деколонізації.

Результати та обговорення. Серед художніх стратегій, якими Р. Іваничук досліджує природу імперського панування, особливе місце посідає феномен яничарства, розроблений у романі «Мальви» (1965–1967). Слушним є спостереження М. Ільницького про те, що заслуга письменника полягає в потрактуванні яничарства не як вузько історичного явища Османської імперії, а як «категорії філософського плану, що не вичерпується однією епохою» (Ільницький, 1989: 93). Саме ця позачасовість дозволяє прочитати яничарство як універсальну модель того, що сучасна гуманітаристика означує поняттям примусового культурного забуття – цілеспрямованого знищення колективної пам'яті поневоленого народу засобами, які не обов'язково передбачають фізичне насильство. У призмі повномасштабного вторгнення 2022 року ця теза документально підтверджена: на окупованих Росією територіях з 2022 по 2024 рік було вилучено або знищено понад 20 мільйонів українських книг і навчальних матеріалів, а в школах запроваджено обов'язкові курси «правильної» російської історії (Чурікова, 2024) – пряма інституційна реалізація того механізму, який Іваничук художньо описав як «руйнування душ, а не церков».

Ключовою для розуміння механізму такого забуття є формула, яку Іваничук вкладає в роздуми персонажів: *«Чужа віра і мова так міцно запали у свідомість дитини, що вона не вміє навіть думати матірньою мовою, хоч і розуміє її. Татари хитро борються з нами на своїй землі. Не церкви руйнують, а душі людські»* (Іваничук, 88: 476). У цій сентенції сконцентровано

саму суть імперської технології панування, яку письменник інтуїтивно описує задовго до того, як вона набула теоретичного оформлення в постколоніальних студіях: завоювання території є вторинним щодо завоювання свідомості. Імперія діє не через руйнування інституцій (церков), а через перепрограмування внутрішнього мовного й духовного коду людини – того коду, який і є носієм пам'яті роду, землі, традиції. Показово, що мова тут постає не просто комунікативним засобом, а останньою лінією оборони ідентичності: дитина, яка втрачає здатність думати рідною мовою (хоча й продовжує її розуміти), втрачає доступ до власної пам'яті, навіть зберігаючи її пасивні сліди.

Цей механізм Іваничук розгортає через три відмінні моделі реакції на примусову асиміляцію, втілені в долях трьох дітей Марії, дружини козацького полковника Самійла, що потрапила в неволю. Кожна з цих моделей може бути прочитана як самостійна стратегія співіснування індивіда з імперською машиною забуття.

Перша модель втілена в образі Аліма (Андрія) – **добровільна капітуляція** пам'яті. Старший син свідомо *«відцурався від рідного коріння, придушив в собі голос крові»* (Іваничук, 88: 440), обираючи стратегію прислужництва. Показово, що це не пасивна, а активна відмова від пам'яті: герой свідомо припиняє навіть молитися по-материнськи, тобто демонтує останній ритуальний зв'язок із материнською культурою. Кульмінацією цієї моделі стає вбивство дівчини-українки, яка благає Аліма материнською мовою про порятунок, епізод, у якому момент впізнавання (*«війнуло… запахом скошеного степу, гірким полином…»* (Іваничук, 88: 444) виявляється недостатнім, щоб зупинити дію вже інтерналізованої імперської логіки. Алім гине, проте не як жертва, а як інструмент імперії, що зрештою сам стає жертвою її внутрішніх інтриг (бере участь у змові проти султана). Це фінал, який можна прочитати як авторську тезу про те, що повна капітуляція пам'яті не гарантує навіть фізичного виживання в системі, якій людина прислужує. Цей мотив знаходить резонанс у сучасній українській критиці. Так, наприклад, О. Забужко у збірці есеїв «І знову я влізаю в танк…» (2016) простежує, як колаборація з окупантом перетворює людину на інструмент власного знищення, позбавляючи її будь-якого захисту з боку системи, якій вона служить (Забужко, 2016). Практичним підтвердженням цієї логіки стали задокументовані звіти правозахисних організацій щодо долі цивільних колаборантів на деокупованих територіях Херсонщини та Харківщини за 2022 рік: частина з них, покинута російськими силовиками при відступі, опинилася між двох вогнів – без жодного захисту ані з боку окупанта, ані з боку повернутої української влади.

Другу модель репрезентує Селім (Семен): **спротив через пробудження пам'яті крові.** На відміну від брата, молодший син не цурається рідного, а намагається дізнатися про своє коріння. У його випадку пам'ять не знищена остаточно, а радше витіснена й латентна і проявляється не через свідоме знання, а через тілесні й чуттєві сліди: рідні пейзажі, запахи, відчуття «невловимо близького» при зустрічі з козаками. Ця модель важлива методологічно: вона демонструє, що в художньому світі Іваничука пам'ять не є виключно когнітивним феноменом, який можна стерти повністю; вона має й несвідомий, тілесний вимір, що зберігається навіть тоді, коли свідомий доступ до неї заблокований мовою та вірою колонізатора. Селім гине в бою проти татар, тобто його пробуджена пам'ять реалізується через дію спротиву, хоча й трагічно завершену.

Третя модель оприявнена через образ Мальви (Соломії) – **компроміс і неуспішна трансмісія.** Доля Мальви, на відміну від братів, репрезентує не остаточний вибір, а спробу «згладити суперечності» (Ільницький, 89: 101), зберегти подвійну лояльність, не зрікаючись остаточно ні власного коріння, ні нової ролі дружини хана. Ця модель також завершується трагічно і є прикладом невдалої спроби передати пам'ять наступному поколінню.

Принципово, що жодна з трьох моделей не пропонує безпечного виходу: автор послідовно демонструє, що яничарство як система не залишає індивіду можливості нейтрального існування – кожен вибір (капітуляція, спротив, компроміс) призводить до загибелі. Це формулює важливу тезу для деколонізаційного прочитання роману: імперія руйнує не лише тих, хто їй опирається, а саму структуру вибору, перетворюючи будь-яку позицію колонізованого суб'єкта на трагічну.

У ширшому контексті творчості письменника ця теза знаходить підтвердження у формулі, яку він сам визначав як наскрізну для свого доробку – **«мисль і меч»:** фізичний спротив без збереженої здатності мислити (тобто пам'ятати, рефлексувати, передавати знання) приречений на поразку: *«Чи житиме народ, коли в нього не стане зброї, а до мислі його не привчили? Загине він»* (Іваничук, 89: 81). Яничарство в цьому сенсі постає крайнім випадком втрати «мислі», повним розривом доступу до власного культурного коду, тоді як єдиною противагою імперській технології забуття є свідоме культивування пам'яті «хоча б у головах окремих людей» (Іваничук, 89: 81).

Супротив же імперській політиці реалізується через духовну спадщину (мову, літературу, клуьтуру). Ярослав Поліщук у своїй статті наголошував, що війна радикально змінює мову мистецтва й літератури: вона стає свідченням і терапією, поєднує особисті та колективні голоси, відображає страждання й смерть, але водночас виконує гуманізуючу функцію, допомагаючи суспільству осмислити травматичний досвід та формувати нові культурні орієнтири (Поліщук, 2016).

Сучасна документація підтверджує цю тезу болісним чином: за матеріалами розслідувань Місії ООН з моніторингу прав людини в Україні (2023), щонайменше 19 тисяч українських дітей було депортовано до Росії або передано в російські прийомні сім'ї, де їх систематично навчали вважати себе «врятованими росіянами» (Національне інформаційне бюро, 2026) – тобто піддавали саме тому ідентичнісному перекодуванню, яке Іваничук художньо описав на прикладі Аліма-Андрія.

Прочитана в контексті сучасної російсько-української війни, ця модель яничарства резонансно перегукується з механізмами примусової русифікації та ідентичнісної асиміляції, які застосовуються на тимчасово окупованих територіях України: позбавлення доступу до рідної мови в освіті, нав'язування альтернативного історичного наративу, цілеспрямоване «перепрограмування» дитячої свідомості. Важливо при цьому уникати прямої алегоризації, адже Іваничук не писав «про сьогодення» в буквальному сенсі, однак структурна аналогія є показовою саме тому, що вона виявляє позачасовість самого механізму імперського панування: завоювання свідомості завжди передує (або супроводжує) завоювання території, а боротьба за збереження пам'яті через мову, обряд, тілесне відчуття коріння є тим єдиним ресурсом спротиву, який імперія неспроможна знищити остаточно, доки існує хоча б один носій цієї пам'яті. Так, сучасна літературознавиця В. Агеєва у своїх інтерв'ю та дослідженнях неодноразово наголошує, що література і мова є останньою «зброєю ідентичності», яка функціонує навіть тоді, коли всі інші культурні інституції знищено (Агеєва, 2024). Цю тезу підтверджує задокументований феномен 2022–2024 років: масовий перехід на українську мову в щоденному спілкуванні серед мешканців деокупованих міст Харківщини та Херсонщини – явище, яке соціолінгвісти кваліфікують як свідомий акт реідентифікації. За даними соціологічної групи «Рейтинг» (2024), частка тих, хто спілкується переважно українською в побуті, зросла з 41% у 2021 році до 61% у 2023-му – що свідчить: мова як «останній рубіж пам'яті» стає водночас першим символом спротиву (Бабенко, 2024).

Якщо «Мальви» досліджують механізм нав'язаного забуття на рівні індивідуальної свідомості, то роман «Орда» (1989–1991) переносить проблему пам'яті на рівень наративної структури твору як такої. Тут найважливішим інструментом аналізу постає не сюжетна колізія окремого персонажа, а композиційна організація часу, хронотоп.

Роман відкривається й завершується описом однієї й тієї самої події, а саме описом Батуринської трагедії, свідком якої був отець Єпіфаній. Між цими двома точками розгортається ціле життя героя, його мандри Україною, зустрічі з історичними постатями (Мазепа, Пилип Орлик), перебування в алегоричній «карлицькій державі», духовне дозрівання. Однак фінал повертає читача до вихідної точки: отець Єпіфаній і Мотря Кочубеївна знову опиняються на батуринському згарищі, наче все, що трапилося із ними, – це лише сон. Принципово, що це повернення не є статичним: герої не залишаються на місці трагедії, а піднімаються і, опираючись один на одного, знову вирушають у дорогу.

Ця **композиційна циклічність** може бути прочитана не просто як художній прийом, а як точна структурна модель того, що в сучасній теорії пам'яті описується як *логіка незавершеної історичної травми*: подія, яка не отримує остаточного завершення чи компенсації, не йде в минуле лінійно, а постійно «повертається» у теперішнє, переслідує свідомість окремої людини й колективну пам'ять народу, вимагаючи нового й нового переосмислення (Гундорова, 2016). Текст «Орди» буквально інсценує цю логіку: Батурин не залишається подією 1708 року, а стає точкою, до якої наратив обов'язково повертається, скільки б часу (історичного чи сюжетного) не минуло.

Цю структуру підсилює прийом конструювання подвійного соціально-історичного часу, що дозволяє автору говорити про сучасність через історичний матеріал. Роман написаний у 1989–1991 роках, у момент агонії радянської імперії, але дія його віднесена на два століття назад. Сам письменник прямо вказував на цей прийом, кажучи про намір «перенести образ більшовицької імперії в історичну площину» (Іваничук, 1993: 116). У межах цієї логіки історичні події початку XVIII століття (зруйнування Батурина, поразка під Полтавою, вимушена еміграція гетьманського уряду до Бендер) стають мовою, якою письменник промовляє про реалії підрадянської України кінця XX століття, і водночас, як засвідчує сама структура повторюваності, про логіку імперської агресії як таку, незалежно від конкретно-історичного втілення імперії.

Найбільш промовистим виявом цієї логіки є алегоричний епізод із вигаданою «карлицькою державою» – текстуальною моделлю

Радянського Союзу всередині художнього світу роману. Деталі цього епізоду (гасло *«Вірною дорогою ідете, карлики!»* (Іваничук, 1992: 66), культ «магістрів Тома і Мімі», прагнення «догнати і перегнати» інші держави однозначно прочитуються як сатира на радянську ідеологічну машину. Однак функціонально важливішим є фінал цього сюжетного відгалуження: колонія карликів гине, затоплена річкою Невою, образ, який можна тлумачити як художнє пророцтво розпаду імперії, написане буквально напередодні реального розпаду СРСР. При цьому автор додає суттєве застереження: «карлики розповзлися поміж людей і залізли у їх свідомість та душу», тобто формальний крах імперської держави не означає автоматичного знищення імперської свідомості, укоріненої в людях. Це застереження є, можливо, найбільш пророчим елементом тексту: воно фактично передбачає, що деколонізація пам'яті не завершується політичним розпадом імперії, а потребує окремого, тривалого культурного зусилля. О. Гнатюк у праці «Прощання з імперією: Українські дискусії про ідентичність» (2005) описує цю інерцію «розповзання» колоніальної свідомості як «глибинну русифікацію» – стан, за якого формальна зміна державного прапора не усуває засвоєних колоніальних рефлексів (Гнатюк, 2004). Саме цю тезу підтверджує феномен так званого «внутрішнього ворога», зафіксований у ході повномасштабної війни: частина мешканців деяких регіонів, що десятиліттями перебували в зоні активної русифікації, добровільно співпрацювала з окупантами не з примусу, а внаслідок інтерналізованої «карликової свідомості», про яку застерігав Іваничук. Показово, що цей феномен фіксує й сам текст роману: «карлики» не зникають з розпадом їхньої держави, а «залазять у душі», тобто продовжують існувати як культурний код навіть після фізичного знищення їхньої інституційної бази.

У цьому контексті єдиним джерелом протидії, яке пропонує текст, постає не політична чи військова дія, а духовне відродження. Це місія отця Єпіфанія, який, збагнувши марноту служіння «карликам», бере на себе завдання «засвітити свічки в людських душах» і будити народ не мечем, а словом. Циклічна структура роману, таким чином, не є виявом фаталістичної приреченості на повторення трагедії, а швидше моделлю того, як кожне нове покоління змушене заново здійснювати акт пам'ятання й опору, оскільки сама природа імперського насильства передбачає його повторюваність, доки залишається неподоланою колективна забудькуватість чи капітуляція.

Прочитана в перспективі повномасштабної війни 2022–2026 років, ця структурна логіка «Орди» набуває нового резонансу: образ Батурина, – зруйнованого міста, чия трагедія постійно повертається в наративі, – важко не співвіднести з логікою повторюваних воєнних злочинів Росії проти українських міст (Буча, Маріуполь, Бахмут), де кожна нова трагедія постає не як унікальна подія, а як чергове повторення тієї самої історичної моделі імперського насильства. Важливо, утім, наголосити: цінність тексту Іваничука полягає не в буквальному «передбаченні» конкретних подій, а в тому, що він художньо артикулював саму структуру повторюваності імперської агресії – структуру, яка дозволяє сьогоднішньому читачеві впізнати в історії 1708 року не архаїчний матеріал, а діючу досі модель. У 2022–2024 роках цей механізм виявив себе в культурній практиці: серія документальних проєктів (зокрема «Бабин Яр. Контекст» Сергія Лозниці, фотоархіви Бучі Маркіяна Лисейка), а також вірші Маріанни Кіяновської, Люко Дашвар та Ірини Цілик актуалізували художню мову опису руйнування, яку Іваничук розробляв для Батурина 1708 року, і яка виявилася дієвою для Маріуполя 2022-го.

Висновки. Феномен яничарства, художньо розроблений у романі «Мальви», є не вузькоісторичною категорією, а позачасовою моделлю примусового культурного забуття. Три моделі поведінки персонажів (добровільна капітуляція, спротив через пробудження пам'яті та компромісна двоїстість) репрезентують типологічні стратегії виживання колонізованого суб'єкта в умовах асиміляційного тиску. Жодна з цих стратегій не пропонує безпечного виходу: текст послідовно демонструє, що головною мішенню імперської влади є не фізична територія, а свідомість і пам'ять підкореного народу.

Роман «Орда» реалізує модель незавершеної історичної травми на рівні наративної структури твору. Циклічна композиція є художньою інсценізацією логіки, за якою нерозв'язана колективна травма постійно «повертається» в теперішнє, вимагаючи переосмислення кожним новим поколінням. Авторське застереження про те, що «карлики розповзлися поміж людей і залізли у їх свідомість та душу», виявляється пророчим: формальний розпад імперії не означає автоматичного завершення деколонізації, яка потребує окремого та тривалого культурного зусилля.

Доведено, що сучасний воєнний контекст суттєво змінює рецепцію творів Іваничука, актуалізуючи їхні антиімперські смисли. Структурні паралелі між художньо зображеними механізмами імперського панування та задокументованими практиками окупаційної політики Росії засвідчують позачасовість тих моделей, які письменник описав задовго до їх теоретичного осмислення в постколоніальних студіях. Протидією примусовій амнезії у художньому світі Іваничука

виступає насамперед збереження мнемонічних практик, таких як мова, обряд, тілесна пам'ять коріння, що корелює з актуальними даними про масовий перехід на українську мову як акт реідентифікації в умовах війни.

У світлі російсько-української війни 2022–2026 років ці тексти варто читати не як ілюстрацію минулого, а як інструмент розуміння теперішнього: вони пропонують українському читачеві й дослідникові вже готову, художньо випробувану мову для опису того, що відбувається на тимчасово окупованих територіях сьогодні, починаючи від примусової русифікації освіти до цілеспрямованого знищення українських культурних інституцій та пам'яток.

Таким чином, проза Романа Іваничука постає не лише як важлива сторінка українського літературного канону, а й як живий інструмент осмислення колоніального минулого й сучасних викликів культурної деколонізації. Перспективи подальших досліджень вбачаються в компаративному аналізі творчості письменника в контексті ширшого масиву «деколоніальної пам'яті» в українській літературі та вивченні її рецепції в умовах воєнного часу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Assmann, A. (2011). Cultural memory and Western civilization: Functions, media, archives. Cambridge University Press. 400 p
2. Assmann, J. (2011). Cultural memory and early civilization: Writing, remembrance, and political imagination. Cambridge University Press. 456 p.
3. Bhabha, H. K. (1994). The location of culture. Routledge. 440 p.
4. Halbwachs, M. (1992). On collective memory. University of Chicago Press. 244p.
5. Mignolo, W. D. (2011). The darker side of Western modernity: Global futures, decolonial options. Duke University Press. 458 p.
6. Nora, P. (1989). Between memory and history: Les lieux de mémoire. Representations, 26, 7–24.
7. Агеєва, В. (2024, 17 липня). Віра Агеєва про комплекс меншовартості та вплив літератури на ідентичність. Ukrainer. https://www.ukrainer.net/vira-aheieva/
8. Бабенко, М. (2024, 29 серпня). Як Україна за 33 роки заговорила українською – показові цифри і досвід громадян. The Page. https://thepage.ua/ua/projects/ukrayini-33-yak-cze-bulo/
9. Верифіковано майже 20 тис. фактів депортації українських дітей – Мін'юст. (б.д.). Національне інформаційне бюро. https://nib.gov.ua/news/verifikovano-majzhe-20-tis-faktiv-deportatcii-ukrainskih-ditej-minyust/
10. Гнатюк, О. (2005). Прощання з імперією: Українські дискусії про ідентичність. Критика. 528 с.
11. Гундорова, Т. (2014). Постколоніалізм. Генерації. Культура (Т. Гундорова, & А. Матусяк, Ред.). Лаурус. (Серія «Теоретичні ревізії», вип. 4). 336 с.
12. Дембіцький, С., Злобіна, О., Костенко, Н. та ін. (2023). Українське суспільство в умовах війни. Рік 2023: колективна монографія (Є. Головаха, & С. Макеєв, Ред.). Інститут соціології НАН України. 343 с.
13. Забужко, О. (2016). І знову я влізаю в танк…. Комора. 416 с.
14. Іваничук, Р. (1989). Журавлиний крик. Каменяр. 375 с.
15. Іваничук, Р. І. (1993). Благослови, душе моя, Господа…. Просвіта. 270 с.
16. Іваничук, Р. (1992). Орда. Просвіта. 200 с.
17. Іваничук, Р. (1988). Твори: В 3 т. Т. 1. Черлене вино. Манускрипт з вулиці Руської. Мальви. Дніпро. 616 с.
18. Ільницький, М. (1989). Людина в історії: Сучасний український історичний роман. Дніпро. 356 с.
19. Нестерович, Ю. (2023). Проблема яничарства у лінгвоконцептуальному висвітленні (на матеріалі роману Р. Іваничука «Мальви»). Закарпатські філологічні студії, 1(28), 60–66. https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2023.28.1.11
20. Поліщук, Я. (2016). ARS MASACRAE, або Про те, чи є поезія на війні ... Слово і час, (7), 3–12.
21. Саїд, Е. (2001). Орієнталізм (В. Шовкун, Пер.). Основи. 511 с.
22. Чурікова, Н. (2024, 9 жовтня). Окупаційна влада РФ знищила 20 млн українських книжок. У Конгресі пройшли слухання про стирання ідентичності українців. Голос Америки. https://www.holosameryky.com/a/znyshchennia-kultury-na-okupovanykh-terytorijakh/7815783.html

Дата першого надходження статті до видання: 01.07.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 24.07.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 01.10.2026

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу (CC BY 4.0)

УДК 811.111’42:81’23:316.774
DOI https://doi.org/10.32782/folium/2026.9.19

МУЛЬТИМОДАЛЬНИЙ КАСКАД: КОГНІТИВНО-ПРАГМАТИЧНА МОДЕЛЬ СМИСЛОТВОРЕННЯ У НОВИННОМУ ВІДЕОДИСКУРСІ

Тетяна Крисанова
доктор філологічних наук, професор,
Волинський національний університет імені Лесі Українки
ORCID ID 0000-0002-9456-3845
Scopus ID 57224545421
Web of Science Researcher ID OLQ-4994-2025
krysanova@vnu.edu.ua

Ключові слова: *імміграція, когнітивна прагматика, мультимодальний каскад, мультимодальна комунікація, новинний відеодискурс, силова динаміка, смислотворення.*

У статті запропоновано концепцію мультимодального каскаду як когнітивно-прагматичної моделі смислотворення у відеодискурсі новин. Необхідність її розроблення пов’язана з відсутністю аналітичної моделі, здатної пояснити динамічні процеси смислотворення у часовому розгортанні мультимодального новинного повідомлення. Метою дослідження є теоретичне обґрунтування мультимодального каскаду, визначення його структурних компонентів, базових властивостей і принципів функціонування. Методологічну основу дослідження становлять мультимодальний та критичний дискурс-аналіз, теорія силової динаміки Л. Талмі та когнітивно-прагматичний підхід. Мультимодальний каскад характеризують чотири базові властивості: темпоральність, рекурсивність, кумулятивність та здатність до реконфігурації причинності й агентності. Модель мультимодального каскаду охоплює три взаємопов’язані аналітичні виміри: темпоральну організацію смислотворення, мультимодальну взаємодію та силову динаміку, комплексний аналіз яких дає змогу пояснити механізми перерозподілу агентності й каузальності. Критичний дискурс-аналіз уможливлює інтерпретацію того, як ці процеси набувають ідеологічної легітимності. Матеріал дослідження становлять 28 відеорепортажів CBS News (2025–2026 рр.), присвячених висвітленню імміграційного контролю у США. У результаті дослідження доведено, що мультимодальний каскад функціонує як послідовність чотирьох фаз: тригера події, атрибуції агентності, розширення наслідків та інтерпретативної стабілізації. Встановлено, що перехід між фазами визначений зміною когнітивно-прагматичної функції мультимодальної конфігурації. Доведено, що кожна наступна фаза реконфігурує агентність і силові відношення, ретроспективно переосмислюючи результати попереднього. Аналіз корпусу підтвердив інваріантність функціональної структури мультимодального каскаду незалежно від варіативності використаних семіотичних ресурсів. З’ясовано, що вербальні, візуальні й аудіальні ресурси утворюють мультимодальні конфігурації, у межах яких кожний модус компенсує, конкретизує або підсилює інші. Їхня темпорально організована взаємодія забезпечує послідовну реконфігурацію силових відношень і формування нормативної інтерпретації події. Запропонована модель пропонує процесуальне пояснення механізмів смислотворення у відеодискурсі.

MULTIMODAL CASCADE: COGNITIVE-PRAGMATIC MODEL OF MEANING-MAKING IN NEWS VIDEO DISCOURSE

Tetiana Krysanova
Doctor of Philology, Professor,
Lesya Ukrainka Volyn National University

Key words: *cognitive pragmatics, force dynamic, immigration, meaning-making, multimodal cascade, multimodal communication, news video discourse.*

This article introduces the concept of the multimodal cascade as a cognitive-pragmatic model of meaning-making in news video discourse. The proposed model addresses the lack of an analytical framework capable of explaining the dynamic processes of meaning-making that unfold over the temporal progression of multimodal news narratives. The study aims to provide a theoretical foundation for the multimodal cascade by identifying its structural components, basic properties, and regularities. The methodological framework integrates Multimodal Discourse Analysis, Critical Discourse Analysis, Talmy's Force Dynamics theory, and a cognitive-pragmatic approach. The multimodal cascade is characterized by four properties: temporality, recursivity, cumulativity, and the capacity to reconfigure causality and agency. The model comprises three interrelated analytical dimensions – temporal organization, multimodal interaction, and force dynamics, whose integrated analysis explains the mechanisms underlying the redistribution of agency and causality. Critical Discourse Analysis explains the interpretation of how these processes acquire ideological legitimacy. The empirical material consists of 28 CBS News videos (2025–2026) covering immigration enforcement in the USA. The findings demonstrate that the multimodal cascade operates through four successive phases: event trigger, agency attribution, consequence expansion, and interpretive stabilization. The transition between phases is determined by shifts in the cognitive-pragmatic function of the multimodal configuration. Each successive phase reconfigures agency and force relations by retrospectively reinterpreting the outcomes of the preceding stage. Corpus analysis confirms the invariance of the functional structure of the multimodal cascade regardless of variations in the semiotic resources employed. Verbal, visual, and auditory resources form multimodal configurations in which each mode complements, specifies, or reinforces the others. Their temporally organized interaction ensures the progressive reconfiguration of force relations and the construction of a normative interpretation of the reported event. The proposed model extends existing approaches to the process-oriented explanation of the meaning-making mechanisms in video discourse.

Вступ. Сучасний динамічний розвиток мультимодальних досліджень ставить перед дослідниками завдання пошуку аналітичних моделей для пояснення процесу конструювання смислу в семіотично гетерогенному комунікативному середовищі. Попри значний поступ у вивченні мультимодальної взаємодії, сучасні наукові розвідки здебільшого фокусують увагу на описі семіотичних ресурсів та принципів їхньої композиційної організації (Martínez et al., 2013). Натомість процесуальна динаміка смислотворення, що виникає внаслідок послідовної взаємодії мультимодальних конфігурацій у часовому розгортанні повідомлення, досі не отримала належного теоретичного пояснення.

Актуальною ця проблема є в новинному відеодискурсі, де смисл виникає у процесі взаємодії вербальних, візуальних й аудіальних ресурсів, організованих у часовій послідовності. Дослідження новинного відеодискурсу традиційно зосереджені на взаємодії вербальних і візуальних ресурсів телевізійних новин, наративній структурі та ідеологічному конструюванні цінностей (Bateman & Tseng, 2023; Bednarek, 2016). Підвищений дослідницький інтерес до смислотворення в новинних відео зумовлений значною ефективністю їхнього прагматичного впливу, що є результатом поєднання раціональної аргументації, емоційної оцінки та динамічного аудіовізуального формату (Крисанова, 2025). Особливої

ваги це набуває у висвітленні імміграційних процесів, які мають високий рівень суспільної поляризації та конкуруючі способи інтерпретації подій (Wodak, 2019). Саме тому пояснення механізмів поступового формування смислу в новинному відеодискурсі має як теоретичне, так і суспільне значення.

Істотний внесок у дослідження мультимодального медіадискурсу зробили праці з критичного дискурс-аналізу та мультимодальної лінгвістики. Вони суттєво розширили можливості аналізу взаємодії семіотичних ресурсів і принципів їхньої композиційної організації (Bateman & Tseng, 2023). Окремий інтерес становлять праці, що інтегрують когнітивну семантику Л. Талмі з аналізом дискурсу, проте вони зосереджені переважно на когнітивно-семантичних механізмах концептуалізації окремих тематичних сфер (Mocini & Fenice, 2025).

Такий стан досліджень відображає ширшу теоретико-методологічну проблему: аналіз мультимодального дискурсу переважно описує вже сформовані репрезентації, недостатньо пояснюючи процесуальну природу смислотворення – яким чином відбувається конструювання, трансформація та стабілізація смислу в часовому розгортанні мультимодального повідомлення. Для розв'язання цієї проблеми у статті запропоновано концепцію мультимодального каскаду як когнітивно-прагматичної моделі, котра дає змогу пояснити механізми темпоральної організації мультимодального смислотворення.

Теоретичне підґрунтя дослідження має інтегративний характер, оскільки пояснення мультимодального смислотворення у новинному відеодискурсі потребує поєднання підходів, які висвітлюють різні аспекти цього процесу. Мультимодальна теорія дискурсу забезпечує концептуальну основу для аналізу взаємодії вербальних, візуальних та аудіальних ресурсів як єдиної семіотичної системи (Kress & van Leeuwen, 2001). Теорія силової динаміки (Talmy, 2000) надає інструментарій для моделювання конфігурацій сили та агентності між соціальними акторами. Когнітивно-прагматичний підхід розглядає смисл як результат його конструювання в конкретному комунікативному контексті (Schmid, 2012). Критичний дискурс-аналіз забезпечує теоретичну основу для аналізу взаємозв'язку між ідеологією та репрезентацією соціальних акторів у медіадискурсі (van Dijk, 2008). Інтеграція цих підходів створює концептуальну основу для розроблення мультимодального каскаду як когнітивно-прагматичної моделі, що пояснює процес послідовного смислотворення в новинному відеодискурсі.

Методологічним підґрунтям аналізу стали праці, присвячені темпоральній та мультимодальній організації відеодискурсу. Зокрема, Дж. Бейтмен і Ч.-І. Ценг розглядають новинні відео як мультимодальні наративи, у яких монтаж і закадровий текст формують когерентну темпоральну структуру новинного повідомлення (Bateman & Tseng, 2023). Модель «Three-M» пропонує методологію аналізу взаємозв'язку між мультимодальною конфігурацією, її інтерпретацією та маніпулятивним потенціалом, демонструючи, як координована взаємодія тексту, зображення й звуку спрямовує процес інтерпретації (He et al., 2026).

Проте менш дослідженим залишається те, яким чином темпоральна організація мультимодальних ресурсів спрямовує конструювання причинно-наслідкових зв'язків. У новинних відео мультимодальні елементи набувають інтерпретативної функції не лише завдяки своїй композиції чи персуазивному потенціалу. Їхня послідовна взаємодія дає змогу глядачам встановити причинно-наслідкові зв'язки між подіями, визначити, хто діє, що відбувається далі та чому це має значення. Саме темпоральне структурування забезпечує інтеграцію мультимодальних ресурсів у цілісну причинно-наслідкову інтерпретацію повідомлення.

Для пояснення цього процесу в статті запропоновано концепцію мультимодального каскаду, яка розглядає смислотворення як процес послідовної реконтекстуалізації, що відбувається через взаємодію мультимодальних ресурсів у часовому розгортанні відеоновин. Вона демонструє, як така взаємодія реконфігурує причинно-наслідкові відношення та розподіл агентності, забезпечуючи цілісне осмислення події. З огляду на це, ***метою*** розвідки є обґрунтування мультимодального каскаду як когнітивно-прагматичної моделі конструювання смислу у відеоновинах США про імміграцію.

Відповідно до поставленої мети сформульовано чотири взаємопов'язані ***завдання,*** операціоналізовані через дослідницькі запитання. По-перше, якою є темпоральна організація мультимодальних каскадів у відеоновинах? По-друге, яким чином відбувається розподіл силової динаміки та агентності між суб'єктами дії? По-третє, яку роль відіграє інтеграція вербальних, візуальних і аудіальних ресурсів у конструюванні силових відношень? По-четверте, які механізми забезпечують стабілізацію інтерпретацій у процесі мультимодального смислотворення?

Матеріал і методи дослідження. Матеріалом дослідження слугує корпус із 28 відеорепортажів американської телерадіомережі CBS News, опублікованих у 2025–2026 роках, присвячених питанням імміграційного контролю, зокрема операціям Служби імміграційного та митного

контролю США (ICE). Вибір CBS News зумовлений статусом мережі як одного з провідних національних мовників, який декларує дотримання принципів об'єктивності та редакційної неупередженості. Такий матеріал є релевантним для аналізу механізмів мультимодального конструювання смислу у висвітленні суспільно значущих проблем.

Методика дослідження охоплювала чотири етапи, котрі забезпечували операціоналізацію запропонованої моделі мультимодального каскаду: від виокремлення його темпоральної структури до аналізу мультимодальної реалізації, реконфігурації агентності та силових відношень. Для реалізації цих етапів застосовано взаємопов'язані аналітичні методи: мультимодальної транскрипції – для синхронізованої фіксації взаємодії модусів; мультимодального дискурс-аналізу – для встановлення структурної організації мультимодального каскаду та функціонального навантаження модусів; когнітивно-прагматичного аналізу – для встановлення домінантної когнітивно-прагматичної функції кожної фази каскаду та виявлення механізмів стабілізації інтерпретацій; когнітивно-семантичного аналізу (на основі моделі силової динаміки Л. Талмі) – для реконструкції агентності та аналізу конфігурацій силових відношень у процесі мультимодальної взаємодії.

На першому етапі сформовано корпус дослідження шляхом суцільної вибірки. До корпусу увійшли 28 сюжетів, які висвітлюють різні аспекти імміграційної політики (затримання мігрантів, рейди на робочих місцях, депортаційні процедури, судові рішення тощо). Усі відеорепортажі транскрибовано за системою мультимодальної транскрипції А. Болдрі та П. Тібо (Baldry & Thibault, 2006), що забезпечило синхронізовану фіксацію вербального, візуального та аудіального модусів.

На другому етапі аналізу здійснено сегментацію мультимодального каскаду на чотири послідовні фази: тригер події, атрибуція агентності, розширення наслідків та інтерпретативна стабілізація. Сегментацію виконано із застосуванням мультимодального дискурс-аналізу та когнітивно-прагматичного аналізу. Межі фаз визначені за змінами когнітивно-прагматичної функції мультимодальної конфігурації, яка сигналізувала про перехід до нової фази каскаду.

На третьому етапі визначено як кожна фаза реалізована мультимодально через взаємодію вербального, візуального й аудіального модусів. Аналіз дав змогу визначити внесок кожного модусу в реалізацію когнітивно-прагматичної функції відповідної фази та особливості їхньої інтеграції у процесі смислотворення.

На четвертому етапі дослідження застосовано модель силової динаміки Л. Талмі для визначення Агоніста й Антагоніста та типу силових відношень, представлених через Making, Hindering, Helping і Letting, а також для реконструкції агентності й каузальності у кожній фазі мультимодального каскаду. Силово-динамічні конфігурації реконструйовано на основі аналізу вербального, візуального та аудіального модусів. Специфіка застосування цієї моделі до відеодискурсу полягає в тому, що силові конфігурації можуть мати репрезентацію з різним ступенем експлікації у різних фазах мультимодального каскаду. У початковій фазі вони переважно реалізуються через узагальнені репрезентації державної політики або інституційного примусу, тоді як у наступних фазах каскаду можуть набувати безпосереднього мультимодального вияву в тілесних діях учасників, сценах затримань, акустичних сигналах та інших візуальних і аудіальних ресурсах. Такий підхід уможливлює простеження конфігурації силових відношень та їхньої послідовної реконфігурації разом зі змінами агентності та каузальності в часовому розгортанні новинного повідомлення.

Для забезпечення зіставності результатів аналіз усіх відеорепортажів здійснювали за єдиною аналітичною схемою, котра включала п'ять взаємопов'язаних параметрів: фаза каскаду – мультимодальна реалізація – силова динаміка – когнітивно-прагматична функція – смисловий результат. Такий підхід дав змогу встановити, що когнітивно-прагматичні функції фаз виявляють інваріантність, тоді як їхня мультимодальна реалізація та конкретний смисловий результат варіюють залежно від комунікативної ситуації.

Межі фаз мультимодального каскаду були визначені не тривалістю фрагментів чи особливостями монтажу, а зміною домінантної когнітивно-прагматичної функції. Саме цей функціональний перехід, від констатації події («Що сталося?») через атрибуцію агентності («Хто діє?») і масштабування наслідків («Які наслідки?») до інтерпретативної стабілізації («Як це слід розуміти?»), становить структурний інваріант мультимодального каскаду.

Результати та обговорення.

1. Мультимодальний каскад як модель смислотворення. У цій статті запропоновано концепцію мультимодального каскаду як когнітивно-прагматичної моделі смислотворення у відеодискурсі. Мультимодальний каскад визначений як динамічна система темпорально організованих фаз мультимодального смислотворення у відеодискурсі, де кожна наступна фаза реконтекстуалізує попередню. Смисл не виникає в окремому кадрі шляхом статичної комбінації

мультимодальних ресурсів, а формується через їхню послідовну кумулятивну взаємодію в часі. Цей підхід відрізняється від класичного розуміння монтажної послідовності. Якщо послідовність передбачає лінійну хронологію розгортання подій, то каскад відображає накопичення смислу: кожна нова фаза ретроспективно змінює інтерпретацію того, що відбулося раніше, і формує каузальні очікування щодо того, що відбудеться далі. У цьому розумінні кожна фаза реконфігурує попередні значення, спрямовуючи подальшу інтерпретацію події. Відповідно, мультимодальний каскад характеризують чотири базові властивості: темпоральність (послідовне розгортання смислу), рекурсивність (ретроспективне переосмислення попередніх фаз), кумулятивність (накопичення інтерпретаційного ефекту) та реконфігурація причинності й агентності (перерозподіл силових ролей між учасниками події, які у відеоновинах набувають статусу носіїв агентності).

Термін «каскад» обрано не випадково, підкреслюючи послідовне накопичення ефектів. У різних галузях науки (від моделей поширення інформації (Bikhchandani et al., 1992) до системної взаємозалежності в екології (Sahasrabudhe & Motter, 2011)) це поняття описує процес послідовного поширення впливів, за якого кожен етап виникає як наслідок попереднього та створює умови для подальших змін. У теорії дискурсу каскадний ефект також розглядають як легітимізаційну стратегію, де наслідки однієї проблеми підкреслюють терміновість дій в інших сферах (Krysanova, 2025). Перенесення цієї логіки на аналіз відеодискурсу розширює пояснювальний потенціал мультимодального аналізу, оскільки дає змогу описати смислотворення як процес послідовної реконтекстуалізації.

Для операціоналізації механізму, який «рухає» цей каскад, дослідження спирається на концепцію силової динаміки Л. Талмі (Talmy, 1988). Якщо мультимодальний каскад визначає темпоральну організацію смислотворення, то концепція силової динаміки Л. Талмі пояснює механізм реконфігурації агентності й каузальності в межах цієї організації. У запропонованій моделі можливості цієї концепції адаптовано до аналізу вербальних, візуальних й аудіальних ресурсів, що дозволило простежити реконфігурацію силових відношень у мультимодальному розгортанні відеоновин.

Запропоновану модель мультимодального каскаду раніше апробовано на матеріалі екологічного відеодискурсу (Крисанова, 2026), де її було застосовано для реконструкції силових відношень між природним балансом і руйнівним антропогенним впливом. У цьому дослідженні модель застосовано до нового комунікативного контексту – дискурсу імміграційного контролю в телевізійних новинах США. Таке розширення дозволило перевірити її пояснювальний потенціал в іншому типі соціального конфлікту та оцінити, наскільки мультимодальний каскад може функціонувати як інваріантний механізм організації смислотворення у відеодискурсі.

Отже, мультимодальний каскад постає аналітичною одиницею дослідження, оскільки процес конструювання смислу у відеоновинах відбувається не в межах окремих мультимодальних конфігурацій, а в їхньому темпоральному розгортанні. Лише аналіз послідовності взаємопов'язаних фаз дозволяє простежити, як кожна наступна мультимодальна конфігурація переосмислює попередню, формуючи домінантну інтерпретацію новинної події.

2. Фазова структура мультимодального каскаду. Емпіричний аналіз корпусу американських відеоновин про імміграцію засвідчив, що мультимодальне смислотворення організоване як інваріантний чотирифазний каскад. Критерієм виділення фаз є зміна когнітивно-прагматичної функції мультимодальної конфігурації, яка супроводжується реконфігурацією агентності, каузальності та силових відношень.

1. Тригер події. Ініціює мультимодальний каскад через уведення події або інциденту, який стає відправною точкою подальшого смислотворення. У цій фазі подію вже репрезентують як соціально значущу, однак її інтерпретація ще залишається відкритою.

2. Атрибуція агентності. Ця фаза визначає розподіл агентності між соціальними акторами, встановлюючи, хто виконує роль Агоніста, а хто – Антагоніста відповідно до конфігурації силових відношень конкретного сюжету. У більшості досліджених відеоновин Антагоністом виступають федеральні органи імміграційного контролю, тоді як Агоністом – мігранти та пов'язані з ними особи. Саме у цій фазі формується базова силова конфігурація новинного наративу. Потрібно зазначити, що у межах мультимодального каскаду агентність визначена не сталими характеристиками соціальних акторів, а їхньою позицією в силовій конфігурації кожної фази. Агентна роль одного й того самого соціального актора може змінюватися в процесі розгортання сюжету, що забезпечує реконтекстуалізацію смислу, тобто переосмислення інтерпретативного значення попередньої фази під впливом нової мультимодальної конфігурації.

3. Розгортання наслідків. У цій фазі причинно-наслідковий зв'язок виходить за межі локального інциденту. Наслідки інституційної дії поширюються на ширший соціальний контекст,

створюючи уявлення про її системний характер. Наратив розширюється, демонструючи, як інституційні рішення трансформують повсякденне життя в різних соціальних площинах.

4. Інтерпретативна стабілізація. Фінальна фаза не пропонує однозначного висновку, натомість вона спрямовує інтерпретацію шляхом специфічної селекції та компонування вербальних, візуальних і аудіальних маркерів. Залежно від мультимодальної конфігурації та редакційної стратегії новинного сюжету ця інтерпретація може як легітимізувати, так і делегітимізувати дії державних інституцій, однак в обох випадках вона завершує процес реконфігурації смислу, закріплюючи домінантну причинно-наслідкову модель події.

Аналіз корпусу засвідчив, що ця чотирифазна послідовність регулярно повторюється в усіх досліджуваних сюжетах, формуючи інваріантну темпоральну архітектуру мультимодального каскаду. Разом з тим, її компоненти не збігаються з технічними монтажними сегментами новинного сюжету, а репрезентують послідовні фази мультимодального смислотворення. Перехід між фазами настає тоді, коли мультимодальна конфігурація набуває нової функції.

3. Мультимодальний каскад у відеорепортажі «Ice Arrests Teacher At Daycare Facilities»: аналіз кейсу. Для ілюстрації того, як мультимодальний каскад конструює смисл, звернімося до репрезентативного кейсу – репортажу CBS «Ice Arrests Teacher At Daycare Facilities» (CBS News, 2025). У цьому сюжеті висвітлено затримання працівниці дитячого садка співробітниками ICE, що переносить проблему імміграційного контролю в соціально захищений простір і створює високий рівень суспільної напруги. Аналіз цього кейсу дає змогу простежити, як у процесі розгортання новинного сюжету мультимодальні ресурси послідовно реконфігурують агентність, каузальність і силові відношення, формуючи інтерпретацію події.

Перша фаза – **Тригер події** – запускає мультимодальний каскад, репрезентуючи подію як суспільно значущу ще до демонстрації самого факту затримання. Мультимодальна конфігурація цієї фази вибудувана на контрасті між афективним вербальним змістом та інституційною аудіовізуальною формою: «*There is outrage in Chicago tonight following a federal immigration arrest at a daycare center. While witnesses say it was a chaotic scene, officials say the daycare was not the primary target. Usher Kureshi has the story»* (00:00:01-00:00:12).

Вербальний модус одночасно вводить подію та задає напрям її первинної інтерпретації, актуалізуючи суспільну значущість затримання через емоційно марковані номінації *outrage* та *chaotic*. Конструювання інституційної позиції проявляється на синтаксичному рівні через протиставлення в коментарі журналіста: *«While witnesses say it was a chaotic scene, officials say the daycare was not the primary target».* Синтаксична структура з допустовим сполучником while створює прагматичну асиметрію: афективний досвід громади (*chaotic scene*) маркований як підрядна, фонова інформація, тоді як раціоналізована інституційна позиція (*not the primary target*) винесена в головну частину речення, набуваючи статусу смислового фокусу.

Аудіальний модус репрезентує стриманий інституційний стиль повідомлення: спокійний темп мовлення та нейтральна інтонація створюють ефект журналістської об'єктивності. Візуальний модус, представлений журналістами в студії, ще не демонструє самого затримання, натомість на задньому плані репрезентує зображення співробітників федеральних служб з маркуванням «*POLICE ICE*» та «*ERO*», фокусуючи увагу на державній інституції, уповноваженій застосовувати примус.

У термінах силової динаміки ще не сформовано повної конфігурації Агоніст – Антагоніст. Візуально актуалізовано лише потенційний носій інституційної сили – федеральні органи імміграційного контролю, тоді як інший учасник силових відношень залишається імплікованим через згадку про місце події (*daycare center*). Новина не репрезентує саму силову взаємодію, а формує конфігурацію потенційного примусу, у якій держава постає як легітимний суб'єкт, здатний ініціювати подальшу дію.

Когнітивно-прагматична функція цієї фази полягає у формуванні первинної інтерпретації події. Мультимодальна конфігурація конструює окремий факт затримання як суспільно значущу проблему, що потребує подальшого пояснення та інтерпретації. Жоден із модусів окремо не забезпечує такого ефекту. Лише їхня інтеграція одночасно актуалізує суспільну емоційну реакцію, репрезентує інституційну об'єктивність журналістського повідомлення та позиціонує державні органи як потенційного носія інституційного примусу.

Друга фаза – **Атрибуція агентності** – позначає перехід від повідомлення про подію до репрезентації силової взаємодії між її учасниками. Ця фаза інтегрує документальне відеосвідчення та закадровий коментар, який структурує сприйняття та категоризує учасників силової взаємодії.

This video captured the moment ICE agents dragged a pre-K teacher out of a daycare center on Chicago's north side. She can be seen pleading with the agents as she's pushed up against a waiting

sedan. At one point, she shouts in Spanish, "I have papers." ICE agents followed a teacher into the facility without a warrant and abducted her in front of her students. This woman is a trusted, loved member of her community with a work permit. Officials identified the woman as Diana Galliano, a Colombia national in the country since 2023 and seeking asylum (00:00:13-00:00:43).

Вербальний модус експлікує агентність асиметрично. Дії агентів ICE актуалізовано через активні предикати насильницького просторового переміщення (*dragged, pushed up, followed... without a warrant, abducted*), які конструюють їх як джерело каузального впливу. Натомість Агоніста (вихователькуДіану Галліано), репрезентовано як соціально інтегрованого члена громади (*a trusted, loved member of her community with a work permit*), що підсилює асиметрію між інституційною владою та індивідуальною особою.

Ця вербальна поляризація безпосередньо синхронізована з візуальним і аудіальним модусами. Візуальний модус уперше експлікує силову взаємодію через документальні кадри фізичного затримання Діани Галліано, її примусового виведення з будівлі та безпосереднього контакту з агентами ICE. Аудіальний компонент представлений закадровим голосом журналіста, який зберігає інституційну стриманість, хоча його дещо напружена інтонація та прискорений темп підсилюють драматизм події. Характерно, що вербальний опір Агоніста не поданий як безпосередній аудіозапис, а відтворений опосередковано через мовлення журналіста (*she shouts in Spanish, "I have papers."*).

У цій фазі відбувається актуалізація силово-динамічної конфігурації. Силова тенденція Агоніста спрямована на збереження поточного стану, тобто уникнення примусового затримання, що артикульовано через тілесний опір та вербальні аргументи: фраза *«I have papers»* слугує апеляцією до легального статусу. Їй протистоїть ICE як Антагоніст – утілена інституційна сила, силова тенденція якої полягає в примусовій зміні стану Агоніста шляхом його фізичного вилучення з простору дитячого садка. Силова конфігурація послідовно переходить від Hindering (блокування), коли Антагоніст перешкоджає природній тенденції Агоніста до збереження статус-кво, до Making (успішний примус), коли агенти примусово змінюють стан Агоніста шляхом фізичного затримання.

У результаті відбувається реконфігурація первинної інтерпретації. Агентність і каузальність уперше закріплюються за конкретними соціальними акторами. Подія перестає функціонувати як абстрактне адміністративне повідомлення і набуває форми персоніфікованого інституційного примусу.

Третя фаза – **Розгортання наслідків** – реконфігурує локальний силовий конфлікт у ширший соціальний контекст. Якщо попередня фаза була зосереджена на безпосередньому протистоянні між агентами ICE та вихователькою, то тепер об'єктом репрезентації стають соціальні наслідки цього втручання для колективного суб'єкта: дітей, батьків та місцевої громади.

Мультимодальна конфігурація цієї фази суттєво розширюється. Вербальний модус репрезентує це масштабування через перехід від опису окремої події до конструювання колективної травми та політичного узагальнення. Лексеми *traumatized, absurd, horrific, domestic terrorism, controversial arrests* вербалізують колективну травму та моральну оцінку. На прагматичному та синтаксичному рівнях журналістський текст інтегрує одиничний інцидент у ширший контекст: використання узагальнювальних конструкцій (*the latest in a string of controversial arrests*) та номінацій державної політики (*second Trump administration, immigration crackdown*) залучає окремий випадок у ширший наратив державної імміграційної політики.

Children, teachers, and parents inside at the time of the arrest said they were traumatized by what they saw. "What has happened today is domestic terrorism and it is absurd and horrific that they have now targeted our daycare centers." Until recently, sensitive areas like schools and hospitals were generally off limits to immigration enforcement. That changed under the second Trump administration. Today's incident, the latest in a string of controversial arrests that have been happening across Chicago as part of the Trump administration's immigration crackdown (00:00:51-00:01:24).

Ця вербальна генералізація синхронізована з візуальним та аудіальним масштабуванням. Спочатку візуальний ряд демонструє акції протесту проти арешту вихователькі, які переводять конфлікт із площини індивідуального інциденту у сферу суспільної реакції. Далі камера зміщує увагу на емоційний стан батьків, працівників закладу та дітей, які постають непрямими жертвами інституційного втручання. Повторне включення кадрів затримання Діани Галліано в поліцейському автомобілі реконфігурує каузальність, пов'язуючи індивідуальний випадок із його ширшими соціальними наслідками. Наступні кадри дитячого садка актуалізують образ порушеного безпечного простору, тоді як фінальний монтажний перехід до сцен жорстких затримань інших мігрантів під час згадки політики Д. Трампа реконфігурує окремий випадок як елемент ширшої державної практики.

Аудіальний простір організований через взаємодію трьох аудіальних компонентів:

напружений дикторський коментар задає інституційний тон, емоційне синхронне мовлення учасниці протесту вводить перспективу афективного очевидця, а фонові шуми (галас натовпу, скрип дверей) створюють акустичний ефект порушення звичного порядку. Усе це забезпечує поєднання інституційної достовірності з афективним переживанням події.

У термінах силової динаміки відбувається реконфігурація силових відношень. Агоністом тепер виступає колективний суб'єкт – діти, батьки, працівники дитячого садка та місцева громада, об'єднані спільною тенденцією до збереження безпечного, стабільного функціонування соціального простору. Їм протистоїть Антагоніст – інституційна система імміграційного контролю та імміграційна політика адміністрації Д. Трампа. У цій фазі домінує патерн Hindering, який визначає основну силову конфігурацію. На відміну від попередньої фази, де Hindering функціонував у поєднанні з Making, тут він репрезентує тривалий інституційний тиск на колективного Агоніста.

У результаті масштабування наслідків відбувається реконфігурація каузального ланцюга: арешт перестає функціонувати як ізольована подія і постає проявом ширшої політики імміграційного контролю. Саме така реконфігурація створює підґрунтя для фінальної інтерпретативної стабілізації.

Четверта фаза – **Інтерпретативна стабілізація** – завершує мультимодальний каскад шляхом ретроспективної реконфігурації попередніх фаз, унаслідок якої одна з конкуруючих каузальних моделей події отримує статус домінантної. Журналіст у студії вводить офіційну позицію Департаменту внутрішньої безпеки США, яка пропонує іншу каузальну інтерпретацію події. Унаслідок цього попередні фази переосмислюються в новій причинно-наслідковій перспективі: працівницю дитячого садка репрезентують як особу, що спочатку намагалася уникнути затримання, тоді як інституційний примус інтерпретують як реакцію на її дії. Таким чином, відбувається ретроспективна реконфігурація інтерпретації всього мультимодального каскаду.

Мультимодальна конфігурація цієї фази набуває підкреслено емоційно нейтральних форм. Вербальний модус реконфігурує каузальну логіку події, приписуючи вихователькі статус ініціатора протиправної поведінки: «*In a statement to CBS News, the Department of Homeland Security denied targeting the daycare center and said Galliano sped away from ICE agents in a car and then fled on foot into the daycare center where she was arrested.» (00:01:28-00:01:37).*

Використання дієслів активної протиправної дії (*sped away, fled on foot*) переносить відповідальність за ескалацію конфлікту на мігрантку. Ця вербальна раціоналізація підсилена аудіовізуальною нейтральністю: візуальний ряд позбавлений емоційно насичених сцен, натомість використано статичні, нейтральні кадри будівлі дитсадка та студійний план, а спокійна, відсторонена журналістська інтонація різко послаблює афективне напруження попередніх фаз.

У термінах силової динаміки відбувається реконфігурація агентності та каузальності. Агоністом знову постає Діана Галліано, однак її силова тенденція тепер отримує іншу інтерпретацію: її рух (втеча) представлено не як самозахист, а як девіантна поведінка, що порушує правопорядок. Відповідно, Антагоніст (агенти ICE) більше не постає джерелом ініціативного, непропорційного примусу. Його дії переосмислюються як реактивна сила, репрезентована як легітимний механізм відновлення контролю. Патерни Hindering і Making збережено, проте реконфігурації підлягає їхня каузальна та аксіологічна інтерпретація. Те, що у попередніх фазах постає як непропорційний інституційний примус, тепер репрезентовано як нормативно виправдану реакцію держави на неправомірні дії Агоніста. Саме ця реконфігурація силових відношень демонструє, що мультимодальний каскад організує смислотворення не через зміну самої події, а через послідовну зміну способів її осмислення.

У результаті реалізації когнітивно-прагматичної функції інтерпретативної стабілізації відбувається ретроспективна реконфігурація всього мультимодального каскаду. Каузальність змінює напрям: відповідальність перенесено з інституційної системи на окрему особу, тоді як державний примус у соціально захищеному просторі набуває статусу нормативно виправданої практики. У такий спосіб одна з можливих інтерпретацій закріплюється як домінантна, послаблюючи альтернативне бачення громади.

Отже, аналіз кейсу демонструє, що мультимодальний каскад функціонує як механізм послідовної реконфігурації смислу. Кожна наступна мультимодальна конфігурація спирається на інтерпретативний результат попередньої, переосмислюючи його через зміну силових відношень та каузальної атрибуції. Завдяки цьому кожна фаза реалізує специфічну когнітивно-прагматичну функцію, забезпечуючи послідовне переосмислення події.

4. Емпірична валідація моделі мультимодального каскаду. Застосування моделі мультимодального каскаду до корпусу із 28 відеорепортажів CBS News підтвердило її пояснювальний потенціал для аналізу новинного відеодискурсу. Незважаючи на тематичну різноманітність сюжетів, емпіричні результати засвідчили існування

закономірностей, котрі охоплюють організацію каскадної структури, реконфігурацію агентності, розподіл силових відношень та мультимодальні механізми їхньої реалізації.

Інваріантна каскадна модель описує функціональну послідовність дискурсивного розгортання події, у межах якої відбувається реконфігурація агентності через повторювані патерни силової динаміки та їхню мультимодальну актуалізацію. Усі 28 відеорепортажів реалізують цю функціональну послідовність мультимодального каскаду: Тригер події – Атрибуція агентності – Розширення наслідків – Інтерпретативна стабілізація. У кожному сюжеті простежується стабільна логіка реконфігурації смислу: від актуалізації події та персоніфікації силових відношень до масштабування наслідків і формування домінантної інтерпретації.

Разом з тим інваріантність структури каскаду поєднується з варіативністю її конкретної реалізації. У першій фазі тригером події виступає безпосередній інцидент (14 сюжетів), адміністративне рішення (10) або офіційна політична заява (4). У фазі розширення наслідків локальна подія переводиться у ширший суспільний контекст: масштабування охоплює соціальний (23 сюжети), правовий (18), політичний (15), економічний (12) та гуманітарний (9) виміри, причому більшість сюжетів інтегрують кілька з них одночасно. Фінальна фаза завершується інтерпретативною стабілізацією: у 26 із 28 репортажів домінантну інтерпретацію формулює журналіст, тоді як лише у двох фінальне слово належить безпосереднім учасникам подій. Для легітимації підсумкової інтерпретації журналісти залучають експертні коментарі (8 сюжетів), офіційні заяви (6), статистичні дані (4), політичні оцінки (5) та судові рішення (3).

У межах інваріантної каскадної структури реконфігурація агентності відбувається на трьох взаємопов'язаних рівнях.

На мікрорівні Агоніст репрезентований конкретними людьми, які безпосередньо зазнають інституційного примусу: мігрантами, громадянами США латиноамериканського походження, робітниками або членами їхніх родин. Їхня інтенція спрямована на збереження звичного способу життя та правового статусу. Антагоністом виступають службовці ICE та інших федеральних органів, які реалізують арешти, затримання, депортації та рейди.

На мезорівні агентність перестає бути індивідуальною й набуває колективного характеру. Агоністом постають сім'ї, місцеві громади, школи, дитячі садки, робочі колективи, а також адвокати, правозахисні організації та інші інституції, чиї дії спрямовані на підтримку або відновлення силової тенденції, що протистоїть інституційному примусу. Антагоніст набуває колективного характеру: відтепер його репрезентовано як координовану систему імміграційного контролю, що функціонує через регулярні рейди, міжвідомчу взаємодію та проникнення у повсякденні соціальні простори.

На макрорівні статус Агоніста зумовлений не типом соціального актора, а напрямом силової тенденції. Тому цю роль можуть виконувати як адміністративно сконструйовані категорії населення (*undocumented migrants, refugees*), так і державні чи судові інституції, якщо їхні рішення спрямовані на обмеження або нейтралізацію інституційного примусу. Натомість Антагоніст репрезентований як інституційна система державної політики, реалізована через федеральні укази, адміністративні директиви, діяльність державних органів та інституційні механізми легітимації примусу.

Реконфігурація агентності в корпусі реалізована через три повторювані патерни силової динаміки – Hindering, Making і Letting, які мають різну актуалізацію в різних фазах мультимодального каскаду. Корпусний аналіз демонструє переважання патернів Making та Hindering. У 17 відеорепортажах Hindering і Making функціонують у взаємодії: блокування дій Агоніста супроводжує його примусове переведення до нового правового чи соціального стану (затримання, арешту або депортації). Ізольовану реалізацію лише патерна Making зафіксовано у 3 сюжетах, так само як і самостійний патерн Hindering зафіксовано у 3 випадках. Такий розподіл свідчить, що в новинному відеодискурсі домінує комбінована силова конфігурація Hindering + Making. Поряд із цим у 5 сюжетах реалізовано патерн Letting, який поєднується з іншими патернами силової динаміки та репрезентує непрямі форми інституційного контролю. Отже, результати корпусного аналізу засвідчили, що реконфігурацію агентності в мультимодальному каскаді втілено через варіативне поєднання патернів Hindering, Making і Letting, актуалізація яких залежить від когнітивно-прагматичної функції відповідної фази.

Емпіричні дані також показали, що ці патерни отримують актуалізацію через інтегровану взаємодію вербального, візуального й аудіального модусів.

Вербальний модус забезпечує організацію подій через систему повторюваних лексичних груп. По-перше, це номінації соціальних акторів (*illegal immigrants, undocumented immigrants, migrants, asylum seekers; Department of Homeland Security, ICE, Trump administration*). По-друге, лексика правоохоронної діяльності (*arrest, detain, deport, remove, round up, enforcement operation*),

яка конструює державу як джерело каузального впливу. По-третє, лексика легітимації та відповідальності (*public safety, law enforcement, due process, constitutional rights, accountability*). По-четверте, лексика наслідків, що вербалізує емоційний (*fear, trauma, anxiety*), соціальний (*family separation, workplace disruption*), правовий (*court ruling, legal challenge*) і гуманітарний (*humanitarian concerns, refugee support*) виміри події. Завдяки цій системі лексичних груп вербальний модус забезпечує причинно-наслідкову зв'язність усіх фаз каскаду.

Візуальний модус залучає три повторювані групи візуальних образів: сцени безпосереднього примусу, інституційні простори та повсякденні соціальні простори. Разом із цим кожна фаза каскаду має специфічне візуальне наповнення. У фазі тригера у 16 із 28 сюжетів використано плавне наближення камери від загального студійного плану до середнього або крупного, що виконує прагматичну функцію акцентування значущості події. 12 репортажів інтегрують студійний простір із документальними фото- чи відеоматеріалами. У фазі атрибуції агентності переважає поєднання документальних фото- та відеофрагментів (21 сюжет), тоді як у 16 сюжетах залучені інтерв'ю із затриманими або членами їхніх родин, що персоніфікує інституційний примус. Під час розширення наслідків масштабування підтримують кадри житлових кварталів, місць утримання мігрантів, судових засідань, протестів, офіційних документів та статистичної інфографіки. У фінальній фазі домінують статичні студійні композиції, державні установи, інфографіка та рефлексивні крупні плани, які переводять увагу від окремого інциденту до узагальненої оцінки державної політики.

Аудіальний модус інтегрує журналістський коментар, природні шуми місця подій та пряме мовлення учасників. У всіх 28 сюжетах журналістський коментар містить переважно стриману інтонацію та розмірений темп, а також позбавлений музичного супроводу, конструюючи ефект інституційної об'єктивності. Природні шуми, репліки очевидців, виступи політиків і коментарі безпосередніх учасників забезпечують афективне переживання подій, тоді як журналістський голос підтримує смислову цілісність каскаду.

Отже, емпірична валідація мультимодального каскаду підтвердила, що варіативність між окремими сюжетами локалізована на рівні конкретних семіотичних ресурсів, тоді як функціональна організація каскаду зберігає свою інваріантність.

Висновки. Проведене дослідження засвідчує, що мультимодальне смислотворення у телевізійних новинах функціонує як послідовний процес реконфігурації каузальності, агентності та силових відношень, реалізований через мультимодальний каскад. Темпоральна організація цього каскаду має функціональну інваріантність моделі. Його чотирифазна архітектура (тригер події, атрибуція агентності, розширення наслідків та інтерпретативна стабілізація) діє за принципом кумулятивного формування смислу, де кожна наступна мультимодальна конфігурація успадковує прагматичний результат попередньої та переосмислює його. Зміна когнітивно-прагматичної функції визначає межі між фазами. Аналіз корпусу довів, що під час розгортання каскаду агентність зазнає поступової реконфігурації. Ця динаміка зумовлює зміну каузальної атрибуції та отримує вияв через повторювані патерни силової динаміки (Making, Hindering, Letting), забезпечуючи комплексне переосмислення події.

Аналіз також продемонстрував, що жоден із модусів не виконує когнітивно-прагматичної функції ізольовано. Вербальні, візуальні й аудіальні ресурси утворюють єдину мультимодальну конфігурацію, у межах якої кожний модус компенсує, конкретизує або підсилює інші. Саме їхня темпорально організована взаємодія забезпечує послідовну реконфігурацію силових відношень і поступове формування нормативного способу інтерпретації події.

Стабілізацію інтерпретацій зумовлює механізм ретроспективної реконфігурації каузальності. У більшості проаналізованих сюжетів цю функцію виконує журналістський коментар, який інтегрує інституційні вербальні та візуальні ресурси й пропонує домінантну причинно-наслідкову інтерпретацію події. Унаслідок цього фінальна конфігурація переосмислює локальний конфлікт як закономірний прояв державної політики, а інституційний примус отримує легітимацію або делегітимацію залежно від прагматичної стратегії конкретного репортажу.

Отже, отримані результати довели, що мультимодальний каскад здатний функціонувати як самостійна аналітична одиниця дослідження медіатексту. Запропонована модель розширює сучасні підходи до аналізу новинного відеодискурсу, оскільки пропонує процесуальне пояснення механізмів конструювання смислу соціальних подій.

Водночас дослідження має певні обмеження. По-перше, емпірична база охоплює відеорепортажі лише однієї телемережі та зосереджена на тематиці імміграційного контролю. По-друге, запропонована модель аналізує внутрішню мультимодальну організацію повідомлення й закладений у нього прагматичний потенціал та не оцінює реальні процеси рецепції аудиторії. По-третє, універсальність моделі потребує верифікації на матеріалі інших типів телевізійних відео.

З огляду на це, перспективи подальших досліджень убачаємо в екстраполяції розробленої аналітичної моделі на інші медійні платформи та соціокультурні контексти для перевірки її валідності й пояснювального потенціалу в різних типах мультимодального дискурсу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Крисанова, Т. А. (2025). Англомовні соціальні відео як об'єкт лінгвістичного дослідження: Дискурсивні характеристики. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія: Філологія. Журналістика, 36*(75), 2(1), 110–117. https://doi.org/10.32782/2710-4656/2025.2.1/17
2. Крисанова, Т. (2026). Мультимодальний каскад як спосіб конструювання смислу в екологічному відеодискурсі. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія: Іноземна філологія. Методика викладання іноземних мов, 103*, 22–31. https://doi.org/10.26565/2786-5312-2026-103-03
3. Baldry, A., & Thibault, P. J. (2006). *Multimodal transcription and text analysis: A multimedia toolkit and coursebook*. Equinox.
4. Bateman, J. A., & Tseng, C.-I. (2023). Multimodal discourse analysis as a method for revealing narrative strategies in news videos. *Multimodal Communication, 12*(3), 261–285. https://doi.org/10.1515/mc-2023-0029
5. Bednarek, M. (2016). Voices and values in the news: News media talk, news values and attribution. *Discourse,Context&Media,11*,27–37.https://doi.org/10.1016/j.dcm.2015.11.004
6. Bikhchandani, S., Hirshleifer, D., & Welch, I. (1992). A theory of fads, fashion, custom, and cultural change as informational cascades. *Journal of Political Economy,* 100(5), 992–1026. https://doi.org/10.1086/261849
7. CBS News. (2025). *ICE arrests teacher at daycare facilities [Video]*. YouTube. https://www.youtube.com/watch?v=b9PvbmtoXmA
8. He, K., Wildfeuer, J., Liu, J., & Guo, J. P. (2026). Diagnosing multimodal disinformation: The integrative "Three-M" framework of multimodality, manipulation, and malintent. *Information, Communication & Society*. Advance online publication. https://doi.org/10.1080/1369118X.2026.2645883
9. Kress, G., & van Leeuwen, T. (2001). *Multimodal discourse: The modes and media of contemporary communication*. Arnold.
10. Krysanova, T. (2025). From climate crisis to polycrisis: Integrating verbal, visual, and cinematic resources in environmental protection videos. In T. Parnell, T. van Hout, & D. Del Fante (Eds.), *Critical approaches to polycrisis: Discourses of conflict, migration, risk, and climate* (pp. 145–168). Palgrave Macmillan. https://doi.org/10.1007/978-3-031-76966-5_10
11. Martínez, M. A., Mujic, B. K., & Hidalgo-Downing, L. (2013). Multimodal narrativity in TV ads. In B. P. Speck & M. del Saz Rubio (Eds.), *The multimodal analysis of television commercials* (pp. 91–111). Publicacions de la Universitat de València.
12. Mocini, R., & Fenice, A. (2025). Framing environmental issues: Force dynamics and cognitive semantics in pharmaceutical corporate reports. *Cognitive Linguistics, 36*(3), 403–437. https://doi.org/10.1515/cog-2024-0116
13. Schmid, H.-J. (2012). Generalizing the apparently ungeneralizable: Basic ingredients of a cognitive-pragmatic approach to the construal of meaning-in-context. In H.-J. Schmid (Ed.), *Cognitive pragmatics* (pp. 3–22). De Gruyter Mouton.
14. Sahasrabudhe, S. and Motter, A.E. (2011). Rescuing ecosystems from extinction cascades through compensatory perturbations. *Nature Communications* 2, 170.
15. Talmy, L. (1988). Force dynamics in language and cognition. *Cognitive Science, 12*(1), 49–100. https://doi.org/10.1207/S15516709COG1201_2
16. Talmy, L. (2000). *Toward a cognitive semantics* (Vol. 1, *Concept structuring systems*). MIT Press.
17. van Dijk, T. A. (2008). *Discourse and power*. Palgrave Macmillan.
18. Wodak, R. (2019). Preface. In L. Viola & A. Musolff (Eds.), *Migration and media: Discourses about identities in crisis* (pp. vii–xi). John Benjamins Publishing Company.

Дата першого надходження статті до видання: 28.07.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 27.08.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 01.10.2026

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу (CC BY 4.0)

УДК 791.242:81’255=111=161.2
DOI https://doi.org/10.32782/folium/2026.9.20

ВІДТВОРЕННЯ АНГЛОМОВНОЇ МОВНОЇ ГРИ В УКРАЇНСЬКОМУ АУДІОВІЗУАЛЬНОМУ ПЕРЕКЛАДІ (НА МАТЕРІАЛІ СИТКОМІВ “FRIENDS” ТА “HOW I MET YOUR MOTHER”)

Ірина Малишівська
кандидат філологічних наук, доцент,
Карпатський національний університет імені Василя Стефаника
ORCID ID 0000-0002-5544-5889
Scopus Author ID 58081509900
iryna.malyshivska@cnu.edu.ua

Віра Романко
магістрантка,
Карпатський національний університет імені Василя Стефаника
ORCID ID 0009-0006-8077-3979
vira.sorokhman@gmail.com

Ключові слова: *переклад, мовна гра, ситком, калькування, смислова адаптація, комедійний дискурс.*

У статті досліджено способи відтворення англомовної мовної гри в українському аудіовізуальному перекладі на матеріалі ситкомів «Friends» та «How I Met Your Mother». Актуальність дослідження зумовлена розвитком аудіовізуального перекладу в Україні та потребою систематизувати рішення, здатні відтворити комічний ефект оригіналу за умов технічних обмежень екранного перекладу. Мета статті з’ясувати чинники, що визначають вибір перекладача між калькуванням і прагматичною адаптацією гумористичного тексту. Матеріалом слугували автентичні репліки обох серіалів та їхні українські переклади, дібрані методом суцільної вибірки; у розвідці було використано описовий, зіставний і лінгвокультурологічний методи дослідження.

Встановлено, що вибір перекладацького рішення залежить передусім від структурного й семантичного збігу між мовами. За умов ізоморфізму, тобто коли логічна структура жарту (повтор, протиставлення, парадокс) спільна для обох мов, у перекладі застосовано калькування, це підтверджують приклади тавтології, синтаксичних повторів, словотворення на основі інтернаціональних елементів, поліптотону й оксиморону. У ситуаціях анізоморфізму, зокрема фонетичних каламбурів на основі омофонії чи парономазії та спунеризмів, у перекладі спостерігаємо створення оказіоналізмів, що зберігають ігрову структуру, а не звукову форму оригіналу. Смислова адаптація застосовується в тих випадках, де дослівний переклад ідіоматичних чи атрибутивних конструкцій неможливий без втрати природності; у крайніх випадках присутня транскреація, тобто повна заміна змісту новоствореним українським оказіоналізмом.

Результати доводять, що для перекладу мовної гри в ситкомах пріоритетним є збереження прагматичного ефекту оригіналу, а не формальна точність, оскільки саме це забезпечує природне сприйняття гумору серед українських глядачів. Матеріали дослідження можуть бути використані в подальших розвідках аудіовізуального перекладу та підготовці перекладачів кіно- й телепродукції.

RENDERING ENGLISH WORDPLAY IN UKRAINIAN AUDIOVISUAL TRANSLATION (BASED ON THE SITCOMS "FRIENDS" AND "HOW I MET YOUR MOTHER")

Iryna Malyshivska
Candidate of Philological Sciences, Associate Professor,
Vasyl Stefanyk Carpathian National University

Vira Romanko
Master Student,
Vasyl Stefanyk Carpathian National University

Key words: *translation, wordplay, sitcom, calque, semantic adaptation, comic discourse.*

The article examines strategies for rendering English-language wordplay in Ukrainian audiovisual translation, based on the sitcoms "Friends" and "How I Met Your Mother". The relevance of the study stems from the rapid development of audiovisual translation in Ukraine and the need to systematize translation solutions capable of reproducing the comic effect of the original text under the technical constraints of screen translation. The aim of the article is to identify the factors that determine a translator's choice between calque and pragmatic adaptation of humorous text. The material comprises authentic lines from both series and their Ukrainian translations, selected through continuous sampling; the analysis draws on descriptive, contrastive, and linguocultural methods.

The study establishes that the choice of translation strategy depends primarily on the degree of structural and semantic correspondence between the two languages. Under conditions of isomorphism, when the logical structure of a joke (repetition, contrast, paradox) is shared by both languages, translators consistently apply calque as confirmed by examples of expressive tautology, syntactic repetition, word formation based on international elements, polyptoton, and oxymoron. In cases of anisomorphism, particularly phonetic puns based on homophony or paronomasy and spoonerisms, translators create situational nonce words that preserve the underlying play rather than the original's sound form. Semantic adaptation is applied where idiomatic or attributive constructions cannot be translated literally without loss of naturalness; in extreme cases, translators resort to transcreation a complete replacement of the original content with a newly coined Ukrainian expression.

The findings show that in translating wordplay in sitcoms, priority is given to preserving the pragmatic effect of the original rather than to formal accuracy. The results of the study may be applied in further research on audiovisual translation and in the training of translators working with film and television content.

Вступ. Сучасний розважальний медіапростір пропонує споживачам найрізноманітніший контент, який покликаний забезпечити потребу емоційної залученості від сміху до драматичної напруги чи страху. Серед різноманіття жанрів, переклад комедійних стрічок є одним з найскладніших викликів. Емоційна реакція авдиторії на іншомовний комедійний продукт здебільшого залежить від того наскільки влучно було відтворено комічний ефект оригіналу, який в багатьох випадках будується на мовній грі, тонкощі якої важко відтворити засобами іншої мови.

Актуальність дослідження зумовлена стрімким зростанням обсягів україномовного медіаконтенту і відповідним розвитком аудіовізуального перекладу. Продуктивним для дослідження перекладу мовної гри є ситкоми, які містять численну кількість прикладів, що найкраще демонструють складність збереження комічного ефекту оригіналу, зважаючи на технічні обмеження екранного перекладу. Такі обмеження включають часові та просторові ліміти субтитрування та вимого синхронності дублювання (Великорода, Тороній, 2023). Дослідження мовного потенціалу

культових серіалів «Friends» та «How I Met Your Mother» дає змогу перевірити, які перекладацькі рішення працюють для збереження мовних нюансів на яких тримаються жарти.

Головна проблема розвідки полягає в суперечності між прагненням зберегти оригінальну структуру жарту та потребою адаптувати його до культурних асоціацій українського глядача. Говорячи про теоретичне підґрунтя дослідження, то варто виокремити роботу О. О. Селіванової, яка запропонувала оновлену типологію перекладацьких трансформації (Селіванова, 2012). Загальні методологічні засадами екранного перекладу активно розробляються у зарубіжному дискурсі, зокрема Ф. Чауме (Chaume, 2004). Основи типології способів перекладу мовної гри як такої можна знайти в напрацюваннях Д. Делабістіти, який виокремив базові прийоми її відтворення від калькування до повної заміни чи компенсації (Delabastita, 2004). Специфіка перекладу гумору саме в аудіовізуальних медіа представлено у праці за редакцією Д. Чяро (Chiaro, 2010). Окремі аспекти відтворення мовної гри та гумористичного ефекту в аудіовізуальному й суміжних дискурсах, зокрема на матеріалі ситкомів та інших сатиричних текстів представлено у роботах як українських так і зарубіжних науковців (Демиденко, Козиряцька, 2018; Андрєєва, Лосєва, 2019; Владова, 2019; Юрчишин, Гарбера, 2025; Rizvić-Eminović, 2025).

Метою статті є дослідження способів відтворення англомовної мовної гри в українському аудіовізуальному перекладі на матеріалі ситкомів «Friends» та «How I Met Your Mother», зокрема з'ясування чинників, що визначають вибір перекладача між буквальним калькуванням і прагматичною адаптацією гумористичного тексту. Досягнення мети передбачає виконання певних завдань, які ми вбачаємо у виявленні й аналізі випадків калькування та дослівного перекладу за умов мовного ізоморфізму; дослідженні застосування трансформаційних прийомів (лексичних замін і смислової адаптації) у ситуаціях міжмовного анізоморфізму; окресленні випадків прагматичної компенсації, включно з елементами транскреації, у ситуаціях крайнього розходження мовних систем, коли жарт неможливо передати ні калькуванням, ні прямою заміною.

Матеріал і методи дослідження. Емпіричну базу розвідки утворюють автентичні діалоги з англомовних телевізійних ситкомів «Friends» (NBC, 1994–2004) та «How I Met Your Mother» (CBS, 2005–2014) та їх україномовні переклади. Дослідницький корпус сформовано методом суцільної вибірки з урахуванням прийомів, застосованих для відтворення кожної одиниці мовної гри в умовах екранного дискурсу. Методологія дослідження включає описовий метод, який було використано для визначення базових понять; для первинної ідентифікації комічних одиниць було застосовано метод лінгвістичного спостереження, а для порівняння оригіналу та перекладу і визначення способів відтворення культурних конотацій було використано перекладацько-зіставний та лінгвокультурологічний аналіз. Подібний методологічний принцип, тобто верифікація того, як прагматичний ефект оригіналу зберігається в перекладі через конкретні мовні засоби, застосовувався і на матеріалі художньої прози, зокрема при дослідженні відтворення ефекту драматичної напруги (Малишівська, Ріпа, 2023).

Результати та обговорення. Аналіз відібраних одиниць засвідчує, що за умов структурного й семантичного збігу між англійською та українською мовами основним інструментом відтворення комічного ефекту є калькування. Це стає можливим тому, що логічна структура жарту, яка може містити повтор, протиставлення чи парадокс є спільною для обох мов і культур, тож пряме копіювання внутрішньої форми повністю зберігає задум оригіналу.

Синтаксичні повтори ідіоматичного характеру, покликані підкреслити монотонність або специфічні риси поведінки персонажів, теж легко перекладаються через відсутність міжмовних розбіжностей у структурі висловлення. Підтвердженням цього слугує репліка *«Backup your backup»* (Friends, S6EP25) із ситкому «Friends», яка трансформувалася в українському перекладі у конструкцію *«Дублювати запасний варіант»*. Ізоморфізм логіко-семантичних зв'язків дозволяє перекладачеві відтворити прагматичне завдання без структурних розширень чи трансформаційних деформацій (Владова, 2019: 62).

Схожий принцип спостерігаємо при перекладі оказіональних слів, утворених на основі інтернаціональних терміноелементів. У ситкомі «How I Met Your Mother» оказіональний іменник *«megadate»* закономірно перекладається відповідником *«мегапобачення»*, оскільки префікс грецького походження має однакове семантичне значення інтенсифікації в обох мовах.

Калькування виявляється провідним інструментом під час відтворення повторюваних дієслівних форм, що виражають суб'єктивне ставлення мовця до певної ситуації. Наведемо приклад *«What to Expect When You're Expecting to Expect»* (How I Met Your Mother, S8EP15), який транслюється українською як *«Чого очікувати, коли очікуєш очікувати»*. Лінгвістична модель у цьому випадку базується на повному збігу засобів вираження гіпотаксису. Гумористичний ефект збережено, оскільки в епізоді мова йшла про очікування дитини, якої ще нема, тобто

обіграно страх перед тим, чого ще нема. Паралельно у ситкомі «Friends» фраза *«Do you want me to want you to care?» (Friends, S3EP20)* відтворюється як *«А ти хочеш, щоб я хотів, щоб ти хотіла?»*, показує, що навіть перехід від англійських інфінітивних конструкцій до українських підрядних речень не заважає дослівному перекладу.

Художні парадокси та прийоми персоніфікації неживих предметів або абстрактних понять демонструють високий рівень стійкості до перекладацьких трансформацій за умов використання буквальних відповідників. Звернення Фібі до Роса *«You love divorce so much you're probably gonna marry it!»* (Friends, S3EP20) інтерпретується українською мовою як *«Ти так любиш розлучення, що скоро й одружишся з розлученням».* Комізм ситуації актуалізується через поєднання полярних за значенням юридично-побутових концептів, причому дієслівне керування дозволяє відтворити логічний зсув без додаткових пояснень. Пряме копіювання образної основи забезпечує швидке декодування гумористичного підтексту україномовним реципієнтом.

Специфіка функціонування стилістичної фігури поліптотону, яка передбачає повторення того самого слова в різних граматичних формах у межах однієї предикативної синтагми, є цілком природною для морфологічної системи української мови. Дослідження реплік із ситкому «How I Met Your Mother» свідчить, що фраза *«Protesting their protest»* (How I Met Your Mother, S6EP16) закономірно перекладається як *«Протестую проти протесту»*. Транспозиція іменникової форми у дієслівну та збереження лексемного ядра дозволяють у повному обсязі передати іронічне протиставлення.

Випадки когнітивного збігу метафоризованих гіпербол, що спираються на універсальні просторові або геометричні уявлення, орієнтовані на пряме перенесення образу з метою недопущення семантичного збіднення художнього тексту. У діалозі між Чендлером та Джої чуємо фразу *«The line is a dot to you!»* (Friends, S4EP20), яка трансформуються у перекладі буквально: *«Межа злилась для тебе в крапку!»*. Концепти лінії й точки функціонують однаково в обох культурах, тож пряме калькування зберігає авторський образ та не перетворює його на кліше. Оскільки в даному випадку мова йшла про перетин межі дозволеного у стосунках з дівчатами, якщо лінія стає крапкою, то вона не помітна, тобто бачимо наголос на знецінені кордонів.

Перетворення власних назв на загальні поняття теж, як правило, калькується. Фраза *«The Mosby»* відтворюється як *«Мосбі»*, фіксуючи перетворення прізвища персонажа на назву комплексу невдалих дій у любовній сфері. Пов'язане з цим оказіональне дієслово у репліці *«She couldn't Mosby him»* (How I Met Your Mother, S4EP24) стає конструкцією *«Мосбі не можна»*. Спостерігаєм, що незважаючи на певні граматичні обмеження цільової мови щодо утворення повноцінних дієслів від антропонімів, дослівна передача кореневого елемента залишається абсолютно зрозумілою для глядача.

Аналіз мовного матеріалу доводить, що оксиморонні конструкції, побудовані на антонімічному зіставленні лексем, підлягають повному калькуванню, оскільки категорія протилежності універсальна для обох мов. Вираз *«You give the best bad massages» !»* (Friends, S3EP20) із ситкому «Friends» транслюється буквально: *«Ти робиш найкращі погані масажі»*. Зіткнення оцінних прикметників високого та низького ступенів вираження ознаки не порушує синтаксичних норм цільової мови. Тотожне явище простежується у фразі *«His stupid, lame awesome hair»*, перекладеній як *«його дурнувата, тупа, крута зачіска»*, де комізм досягається саме за рахунок прямого зіставлення суперечливих оцінок.

У межах відтворення мовних девіацій, навмисних логічних помилок або псевдологічних каламбурів калькування стає інструментом, що забезпечує збереження первинної структури висловлення. Декодування репліка батька Рейчел у розмові з Росом під час спільного обіду *«Rust is boat cancer»* (Friends, S5EP8) здійснюється через пряму відповідність концептів, утворюючи український варіант *«Іржа – це яхтовий рак»*. Смислова структура метафори не потребує прагматичних розширень, оскільки поняття руйнації та хвороби збігаються в обох мовах. Надалі жарт не втрачає своєї іронічності коли Рос каже: «*When I was a kid I lost my bike to that*» – «Коли я був малий у мене так помер велосипед», в англійській lost має значення померти, саме тому при перекладі вдалось зберегти цілісну структуру жарту.

Варто відмітити, що так само дослівно перекладаються синтаксичні інверсії та порушення узгодження, які використовуються для передачі мовленнєвого портрету чи емоційного стану ексцентричних персонажів. Порушення мовної норми сприймається як комічне в обох культурах однаково, тому перекладачі просто копіюють структуру оригіналу, не намагаючись її «виправити» чи нейтралізувати. Це дозволяє зберегти комічний ефект і стилістичну своєрідність оригіналу.

Визначальним аспектом реалізації буквального копіювання виступає ретрансляція іронічного метамовного коментування, коли об'єктом гумору стає сам процес мовлення або невдалий

вибір лексем учасниками комунікації. У ситуаціях, коли персонажі ситкомів рефлексують над лексичним значенням слів чи буквальним прочитанням ідіом, калькування залишається єдиним інструментом, який здатен відтворити інтенцію автора (Chaume, 2004: 14). Будь-яка невиправдана заміна компонентів у таких контекстах здатна повністю зруйнувати логічний ланцюжок жарту, зробивши наступні реакції та репліки персонажів прагматично немотивованими. З огляду на це, збереження семантико-синтаксичної цілісності метамовних висловлювань виступає базовою вимогою для пролонгації загальної художньої та жанрової архітектоніки аудіовізуального твору.

Наступним етапом дослідження є аналіз трансформаційних прийомів, що залучаються у випадках міжмовного анізоморфізму, коли копіювання структури оригіналу руйнує комічний ефект або порушує норми цільової мови.

Окремий аналітичний сегмент емпіричного матеріалу становлять фонетичні та фонетико-семантичні каламбури, побудовані на явищах омофонії та парономазії, відтворення яких ускладнюється суворим міжмовним анізоморфізмом. Наприклад, акустичний збіг лексем у грі *«mail» / «male»* або паронімічна атракція *«selfish» / «shellfish» («егомолюстка»)* унаочнюють неможливість збереження вихідних звукових асоціацій за умов лінійного міжмовного трансферу. У таких випадках українські перекладачі відмовляються від буквального копіювання на користь прагматичної компенсації через створення ситуативних оказіоналізмів, інтегрованих у споріднене семантичне поле цільової мови.

Вагомим чинником інтенсифікації гумористичного потенціалу екранного дискурсу виступають також інтенційні деформації слів на морфологічному та міжлексемному рівнях, зокрема явища спунеризму (навмисної чи випадкової перестановки звуків у словах). Наприклад «*Butternut squash*» → *«Squatternut buash»* (Friends, S5EP8) стає *«нарбузове гасіння»*. В даному випадку у перекладі спостерігаємо не збереження звуку оригіналу, а відтворення самої ігрової структури.

Зауважимо, що коли пряма структура оригіналу не працює у перекладі спостерігаємо смислову адаптацію, тобто переформулювання репліки так, щоб зберегти її прагматичний ефект, навіть якщо форма зовсім інша. Наприклад, у «Friends» репліка *«Burn out? Burn all out, did ya?»* (Friends, S3EP14) перекладена як *«Не витримав тиску? Згорів на роботі?»* бачимо, що замість повтору burn-burn використано усталений український вислів, який природно передає стан персонажа.

Аналогічна модифікація фіксується і під час інтерпретації виразу *«Gonna Need Stitches Ball»* (How I Met Your Mother, S9EP17) як *«порізаний м'яч»*, де замість калькування синтаксичного оказіоналізму застосовано функціональний еквівалент. Процеси семантичного перерозподілу та прагматичної переорієнтації виразно простежуються під час відтворення іронічних оказіональних найменувань. У ситкомі «How I Met Your Mother» вираз *«A very minor "blew out my knee and it hurts like hell" incident»* (How I Met Your Mother, S4EP19) зазнає смислової адаптації, набуваючи вигляду *«Трішечки пошкодив коліно, так що болить як у пеклі»*. Громіздка англомовна атрибутивна конструкція трансформується у складнопідрядне речення з порівняльним зворотом, що дозволяє зберегти іронічний евфемізм авторського тексту.

Наведемо також кілька прикладів транскреації, яку можна вважати найвищим рівнем перекладацької креативності, що передбачає повну відмову від лексико-семантичного наповнення оригіналу та створення абсолютно нового гумористичного контенту засобами української мови задля заміни безповоротно втраченого жарту. У ситкомі «How I Met Your Mother» бленд *«slappetite»* (How I Met Your Mother, S9EP14*)*, утворений від специфічної сюжетної лінії про ляпаси, трансформується у лексему *«зляпасився апетит»*. Тут не просто відтворене значення, а створене нове оказіональне дієслово, яке ідеально підходить до комедійного простору серіалу та показує високий ступінь мовної гнучкості. Схожим прикладом є вигаданий термін, який Барні вигадує під час своєї промови *«Creativity and vision... vizha-tivity*» (How I Met Your Mother, S2EP14), яка стає україномовним новоутворенням *«Творчість і проникливість. Творчоникливість»*, де новий комедійний ефект створюється шляхом злиття питомих лексем за аналогією до англійського блендингу.

Висновки. Узагальнення результатів проведеного дослідження дає підстави стверджувати, що відтворення лінгвокреативного складника англомовного комедійного дискурсу в українському аудіовізуальному перекладі визначається характером міжмовних відношень та прагматичною домінантою оригінального тексту. Системний лінгвістичний аналіз емпіричного матеріалу засвідчив, що за умов логіко-семантичного та структурного ізоморфізму провідним інструментом міжмовного трансферу виступає калькування, яке мінімізує втрати при перекладі та зберігає комунікативний намір оригіналу. Натомість у ситуаціях виразного анізоморфізму мовних систем, фахівці залучають комплексні заміни, смислову адаптацію, транскреацію. Ці рішення

покликані узгодити збереження оригінальної структури жарту з культурними асоціаціями українського глядача. Ефективність ретрансляції комічного потенціалу в ситкомах «Friends» та «How I Met Your Mother» безпосередньо залежить від гнучкості перекладацьких моделей та врахування екстралінгвальних обмежень екранного перекладу. Аналіз корпусу показав, що калькування найефективніше працює при відтворенні експресивних тавтологій, синтаксичних повторів, словоскладання на базі інтернаціональних елементів, стилістичної фігури поліптотону та оксиморонних конструкцій. Водночас виявлені тенденції використання смислової адаптації замість лінійного копіювання атрибутивних чи ідіоматичних комплексів підтверджують пріоритетність прагматичного ефекту над формальною тотожністю.

Перспективи подальших наукових розвідок у цьому напрямі вбачаємо у розширенні емпіричної бази дослідження через залучення сучасного англомовного серіального контенту інших жанрів з метою типізації новітніх трансформаційних векторів. Актуальним є також дослідження впливу культурно зумовлених чинників на вибір перекладацьких рішень під час відтворення мовної гри в аудіовізуальному дискурсі. Окремого теоретичного й практичного висвітлення потребує вивчення когнітивних механізмів сприйняття адаптованого гумору сучасними українськими глядачами різних вікових категорій.

Конфлікт інтересів: Малишівська І. є членом редакційної колегії журналу. Для забезпечення незалежності редакційного процесу рукопис розглядався редактором, який не мав конфлікту інтересів з автором. Автор не брав участі у відборі рецензентів, процесі рецензування та прийнятті рішення щодо публікації статті. Рукопис пройшов стандартну процедуру подвійного сліпого рецензування.

ЛІТЕРАТУРА

1. Андрєєва, І. О., Лосєва, Г. О. (2019). Лінгвальні засоби утворення гумористичного ефекту та їх відтворення в перекладі (на матеріалі ситкому «How I Met Your Mother»). *Нова філологія*, (75), 15–20. https://doi.org/10.26661/2414-1135/2019-75-03
2. Великорода, Ю., Тороній, Д. (2023). Відтворення авторської картини світу в аудіовізуальному перекладі: дублювання та субтитрування (на матеріалі перекладу серіалу «Відьмак»). *Folium*. Спецвипуск. 40–47. https://doi.org/10.32782/folium/2023.3.5
3. Владова, О. Г. (2019). Засоби перекладу гри слів (на матеріалі телесеріалу «Друзі»). *Збірник матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції студентів та молодих науковців*, 59–65.
4. Демиденко, О. П., Козиряцька, О. В. (2018). Деякі особливості відтворення мовної гри в українських перекладах англомовних ситкомів. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Філологія»,* 4(72), 82–85. https://doi.org/10.25264/2519-2558-2018-4(72)-82-85
5. Малишівська, І., Ріпа, Х. (2023). Особливості створення ефекту драматичної напруги в романі “Never Let Me Go” та їх відтворення в перекладі. *Folium.* Спецвипуск. 104–109. https://doi.org/10.32782/folium/2023.3.15
6. Селіванова, О. О. (2012). Нова типологія перекладацьких трансформацій. Світ свідомості в мові (с. 455–471). Черкаси: Ю. Чабаненко.
7. Юрчишин, В., Гарбера, С. (2025). Використання мовної гри та фразеологізмів у сатирі. *Folium*, (7), 268–273. https://doi.org/10.32782/folium/2025.7.38
8. Chaume, F. (2004). Film studies and translation studies: Two disciplines at stake in audiovisual translation. *Translators' Journal*, 49(1), 12–24. https://doi.org/10.7202/009016ar
9. Rizvić-Eminović, E., Šukalić, Đ., Musić, M. (2025). Are sitcoms as funny in Bosnian as they are in English – A case of translation of puns in How I Met Your Mother. *SCIENCE International Journal*, 4(1), 35–40. https://doi.org/10.35120/sciencej0401035r

Дата першого надходження статті до видання: 28.07.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 31.08.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 01.10.2026

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу (CC BY 4.0)

UDC 811.111’821.111(73):81’42
DOI https://doi.org/10.32782/folium/2026.9.21

BEYOND THE VERSE: POETIC NARRATIVITY AS A HALLMARK OF POE’S IDIONARRATION

Nika Marushchak
PhD in Philology,
Borys Grinchenko Kyiv Metropolitan University
ORCID ID 0000-0002-8435-242X
n.marushchak@kubg.edu.ua

Key words: *Poe, poetics, poetic prose, checklist on prose poeticalness, foregrounding.*

This article revisits the well-established debate over Poe’s literary identity by suggesting that viewing him as either a poet or a prose writer limits a full understanding of his style. Instead, the study approaches Poe through the concept of “poetics”, which unites his poetry and prose within a single aesthetic system. Building on our previous research on Poe’s idiolect, idiostyle, and idionarration, we examine the poeticalness of his prose and introduce poetic narrativity as a defining characteristic of his poetics. Based on Jakobson’s concept of the poetic function, Mukařovský’s theory of foregrounding, and Yemets’s conception of poetic prose, we develop a “Checklist on prose poeticalness” comprising four criteria: rhythmization through syntactic, phonological, and semantic parallelism; grammatical and graphological deviation; text fragmentation resembling poetic stanzas; and stylistic convergence. The checklist is applied to three of Poe’s short stories: “Lionizing” (1835), “The Masque of the Red Death” (1842), and “The Thousand-and-Second Tale of Scheherazade” (1845). The analysis demonstrates that all these texts systematically employ repetitive syntactic structures, sound patterning, unconventional punctuation, italics, code-mixing, and fragmented textual organisation. The convergence of these foregrounding devices produces rhythmic, aesthetically intensified prose that exhibits distinctly poetic qualities. Their recurrence across works from different periods confirms that such techniques are not isolated stylistic experiments but stable features of Poe’s. The findings show that the principles governing Poe’s poetry also organise his prose, revealing the transgeneric nature of his poetics. Consequently, poetic prose is regarded as one of the core characteristics of Poe’s idionarration.

ЗА ОБРІЯМИ ПОЕЗІЇ: ПОЕТИЧНА НАРАТИВНІСТЬ ЯК ВИЗНАЧАЛЬНА РИСА ІДІОНАРАТИВУ Е. А. ПО

Ніка Марущак
доктор філософії з філології,
Київський столичний університет імені Бориса Грінченка

Ключові слова: *Е. А. По, поетика автора, поетична проза, критерії поетизації прози, висунення.*

У статті розглядаються особливості індивідуального стилю Е. А. По, який тривалий час залишається предметом наукових дискусій. Обґрунтовується теза, що інтерпретація творчості автора винятково в межах поезії або прози не забезпечує цілісного розуміння специфіки його художнього мислення. Натомість запропоновано концептуалізацію творчості митця крізь призму його поетики, яка інтегрує поетичний і прозовий дискурси в єдину естетичну систему. Спираючись на результати попередніх досліджень ідіолекту, ідіостилю та ідіонараративу Е. А. По, у статті досліджено поетичність прози автора та запропоновано поняття «поетичного наративу» як одну з визначальних характеристик його поетики. Розроблено перелік ознак поетизації прози, який охоплює чотири взаємопов'язані критерії: ритмізацію тексту, реалізовану через синтаксичний, фонологічний і семантичний паралелізм; граматичні та графологічні девіації; фрагментацію текстової організації, що візуально наближає прозовий текст до поетичного; а також стилістичну конвергенцію. Запропонований підхід застосовано під час аналізу трьох оповідань Е. А. По: «Lionizing» (1835), «The Masque of the Red Death» (1842) та «The Thousand-and-Second Tale of Scheherazade» (1845). Результати засвідчують систематичне використання в усіх трьох текстах повторюваних синтаксичних конструкцій, звукових патернів, неконвенційної пунктуації, графічного висунення, курсиву, іншомовних вкраплень і фрагментації речень. Стилістична конвергенція формує прозу, якій притаманні виразні ознаки поетичності. Послідовна репрезентація цих прийомів у творах різних періодів творчості Е. А. По свідчить про їхній системний характер і дає підстави розглядати їх не як окремі стилістичні експерименти, а як компоненти його поетики. Отримані результати підтверджують, що критерії, які визначають поетичну творчість Е. А. По, є водночас фундаментальними засадами його прозового письма, що доводить міжжанровий характер його поетики. Таким чином, поетичний наратив розглядається як одна з ключових характеристик ідіонараративу автора.

Introduction. This study enters the long-standing scholarly debate over whether the American Romantic author Edgar Allan Poe is primarily a poet or a prose writer and argues that such a perspective ultimately limits a full appreciation of his literary work. By shifting the focus to Poe's poetics, this research bridges the gap between his poetry and prose, offering a unified framework for appreciating his genius as a universal author. Poe made his mark throughout his life not only as a poet, prose writer and essayist, but also as a literary critic. From 1835, he worked as an assistant editor at "The Messenger", later at "Burton's Gentleman's Magazine", and subsequently became editor-in-chief of "Graham's Magazine" (Thomas & Jackson, 1987). Given Poe's professional experience, we assume that he was able to analyse readers' preferences and, consequently, had a thorough understanding of the techniques involved in writing texts of various forms and genres.

Poe writes about his expectations and the process of creating one of his most famous works of poetry, namely "The Raven", in his essay "The Philosophy of Composition" (CTH: 60–71), explaining each stylistic device, theme and issue addressed in the poem. The author also honestly sets out his views on the two literary forms: poetry and prose. He asserts that only "Beauty" is the true and legitimate realm of poetry:

"Now I designate Beauty as the province of the poem, merely because it is an obvious rule of Art that effects should be made to spring from direct causes – that objects should be attained through

ISSN 2786-8001

means best adapted for their attainment – no one as yet having been weak enough to deny that the peculiar elevation alluded to, is *most readily* attained in the poem." (CTH: 63).

Instead, Poe defines the realm of prose as "Truth" and "Passion":

"Now the object, Truth, or the satisfaction of the intellect, and the object Passion, or the excitement of the heart, are, although attainable, to a certain extent, in poetry, far more readily attainable in prose. Truth, in fact, demands a precision, and Passion, a homeliness <…> which are absolutely antagonistic to that Beauty which, I maintain, is the excitement, or pleasurable elevation, of the soul. <…> but the true artist will always contrive, first, to tone them into proper subservience to the predominant aim, and, secondly, to enveil them, as far as possible, in that Beauty which is the atmosphere and the essence of the poem." CTH: 63).

In other words, Poe asserts that it is important to avoid any deviations within the genre, strictly adhering to the structure of the work. Furthermore, the author emphasises that poetry and prose are mutually exclusive in their effects on the reader. Whilst the aim of the former is to "convey" the text (poetry) to a person's heart or soul, the latter "satisfies" the intellect.

Poe's theoretical works gained widespread recognition during the final years of his life (Thomas & Jackson, 1987), though contemporary scholars note certain contradictions and inconsistencies in his claims. While researching the embedding of poetic lines into Poe's short stories (case studies of "The Haunted Palace" in "The Fall of the House of Usher" and "The Conqueror Worm" in "Ligeia"), Elena Anastasaki (Anastasaki, 2013/14) suggests that such a technique may disrupt the structural coherence of the narrative. At the same time, this can be interpreted as a deliberate attempt by the author to merge two literary forms, ultimately resulting in a more cohesive and accomplished narrative (Anastasaki, 2013/14: 208). The researcher also questions the function of the poetic elements incorporated into Poe's prose, arguing that, although "Truth" is attributed to prose, it is poetry that ensures the "truthfulness" of the narrative, circumventing both the narrator's unreliability and the limitations of the narrative's rationality (Anastasaki, 2013/14: 212). This leads us to conclude that, in "The Fall of the House of Usher", Poe seeks to achieve perfection in the genre and in the elements of literary form, as he asserts in "The Philosophy of Composition" (CTH: 63), leaving no room for doubt as to the truthfulness and beauty of the story.

We claim that the research of Poe's poetics opens a deeper interpretation of the author's poetry and prose. Until now, his work has predominantly been studied from a single perspective (merely as a poet or a prose writer) (Dawidziak, 2023; Gilmore, 2019; Grimstad, 2019; Grusser, 2019; Kennedy, 2019; Knott, 2023; Mills, 2019; Moreland, 2019; Turpin, 2025 – to name just a few), therefore precluding from a comprehensive understanding of his individual authorial style. Thus, it is necessary to determine the elements that shape Poe's poetics as a universal author. In our research, such components are idiolect (Marushchak, 2025b, 2025e), idiostyle (Marushchak, 2025a), and idionarration (Marushchak, 2025d). This article is a companion to our "Transgeneric Narratological Vista" (Marushchak, 2025d), which focuses on the narrativity in poetry. Thus, this study ***aims*** to demonstrate Poe's universality as an author by broadening the boundaries of the traditional dichotomy between his poetry and prose and by revealing the elements of his poetics that unify both literary forms.

To achieve this aim, the primary *objective* is to carry out a thorough analysis of Poe's prose from the standpoint of poeticalness, offering a unified framework for interpreting his literary legacy beyond the poet/prose-writer division.

Material and Methods. Before proceeding to the characteristic features of Poe's idionarration as a component of his poetics, it is worth considering a broader interpretation of the concept of "poetics". According to Roman Jakobson (1960), it is a branch of linguistics whose central concept is poetic language. Researchers from the Prague School of Structuralism (R. Jakobson & Y. Mukaržovský) distinguish between the aesthetic function of poetic language and the pragmatic orientation of standard (or non-poetic) language. It should be noted that "poetic" in the theory of foregrounding is used to denote "literary", with an emphasis on contrasting it with the "non-poetic", or the "non-literary" (Jakobson, 1960: 350; Mukařovský, 1964/2014: 42). In his study of the poetic function of language, Jakobson (1960) asserts that it is realised not only in poetry but also beyond its boundaries (Jakobson, 1960: 359) and considers parallelism to be the main feature of poetic language (Jakobson, 1960: 368). Similarly, Yan Mukařovský (1964/2014) identifies this function as automatization, that is, the foregrounding of the speech act, the aim of which is to draw the reader's attention to the essence conveyed by the foregrounded expressive means (Mukařovský, 1964/2014: 44). Thus, poetic language is characteristic not only of poetic but also of prose texts, and one of the leading features of poeticalness in a literary work is foregrounding.

Research into the poetic prose began with the publication of works by Olexander Yemets (Ємець, 2000; 2021; 2024; Ємець & Захарчук, 2020;

Yemets & Zakharchuk, 2021). The scholar identifies mythological thinking, the establishment of tropes, stylistic convergences, various types of repetition, the paradigmatisation of the text, and intertextual allusions as the main techniques creating the poeticalness of prose (Ємець, 2000: 20). The author emphasises the mutual influence and interconnection of the two literary forms, focusing on the concept of "the poet's prose" while analysing the short stories of the British poet and prose writer Dylan Thomas.

According to Yemets (Ємець, 2000), the first three techniques of prose poeticalness share a common device – tropes (Ємець, 2000: 24), which are also one of the characteristic features of Poe's idiolect (Marushchak, 2025b; 2025e), and thus a defining feature of both the author's poetry and prose. The paradigmatic relationships in the text are the interactions of tropes in parallel constructions, which, in turn, are dominant aspects of Poe's idiostyle (Marushchak, 2025a; 2025c; 2025d) and are employed by the author across both literary forms. Such relationships are classified according to the nature of the connection between tropes: intratextual and intertextual (Ємець, 2000: 86). The latter may manifest themselves both in different texts by the same author (intratextual tropes) and in works by different authors (intertextual tropes). In the context of our study, the presence of intratextual connections between tropes demonstrates the transgeneric nature of Poe's stylistic preferences.

In contrast, intertextual tropes, based on intertextual allusions (the final technique of prose poeticalness by Yemets), lend the text a symbolic character and poeticise the prose through its polysemy (Ємець, 2000: 86). Finally, the last idiostylistic component of Poe's poetics is the convergence of linguistic and stylistic devices and techniques within a text or its fragment, which, according to the researcher's conclusions, is considered one of the leading techniques of prose poeticalness (Ємець, 2000: 19). Thus, the convergence of the key principles of poeticalness with the characteristics of Poe's idiostyle (Marushchak, 2025a; 2025c; 2025d) demonstrates their transgeneric nature and the interconnection between literary forms within an individual author's work. At the textual level, this convergence is particularly evident in the recurrent grammatical and graphological deviations employed across both literary forms. Thus, they are manifested through unconventional punctuation, the use of italics to highlight words, phrases or sentences, and the author's graphic deviations from the margins – to name just a few (Marushchak, 2025d). Thus, the author's texts acquire additional expressiveness and encourage the reader to engage in a deeper interpretation of the foregrounded text. Since foregrounding is considered one of the key features of the poetic nature of a literary text (Mukařovský, 1964/2014; Ємець, 2000; Schmid, 2014), we consider not only parallelism but also deviation as an equally significant feature of poetic prose.

Therefore, in line with the argument regarding the criteria for narrativity in poetry (Marushchak, 2025d), we propose using the following *Checklist on prose poeticalness* for the purpose of identifying and analysing poetic elements in prose (in our study, in Poe's works):

1. Rhythmization of the text structure achieved through syntactic (repetition of syntactic constructions), phonological (alliteration, consonance, assonance, etc.), and/or semantic parallelism.
2. Grammatical and graphological deviation (unconventional punctuation, highlighting of text fragments using italics, authorial graphic deviations).
3. Text fragmentation (use of the text fragments resembling poetic stanzas).
4. Stylistic convergence.

Let us examine these criteria using several of Poe's short stories from different periods of his life to demonstrate the systematic nature of the author's use of techniques for creating poetic prose.

Results and Discussion. The study of the dominant characteristics of Poe's idiostyle as a component of his poetics involves analysing the tropes in his texts (both poetic and prose). The stylistic techniques and devices employed by the author are not unique or innovative; however, we can discern the author's preferences in his choice of particular tropes. It is worth noting that Poe does not favour any single stylistic device but combines several within a single poem or prose fragment. It is precisely this authorial approach that sets Poe apart from other authors, and the flexibility of the methods he employs in both poetry and prose points to the transgeneric nature of his work.

One of the author's early short stories, "Lionizing" (1835), is about Robert Jones, who becomes a celebrity thanks to his large nose and his expertise in the so-called "nosology" (the science of the nose), but loses it after accidentally shooting off his rival's nose during a duel. In such a way, Poe emphasises the fleeting nature of undeserved fame. The first poetic device, namely syntactic parallelism, manifests itself in the repetition of the pattern "*Oh* + Adj + V(ed) + N" (*"'Oh, beautiful!' sighed her Grace. 'Oh my!' lisped the Marquis. 'Oh, shocking!' groaned the Earl. 'Oh, abominable!' growled his Royal Highness."* (TS_1: 179)). Thirteen consecutive paragraphs begin with the phrase "*There was*" (TS_1: 180–182), overstructuring the text and creating an effect of predictability. Furthermore, a combination of syntactic and semantic parallelism is observed in the following sentences:

"'Bête!' said the first.
'Fool!' said the second.
'Dolt!' said the third.
'Ass!' said the fourth.
'Ninny!' said the fifth.
'Noodle!' said the sixth." (TS_1: 183)

The former is achieved through the "N + *said* + ordinal numeral" pattern, whilst the latter stems from the semantic similarity of the nouns at the beginning of the sentence, as they carry a negative connotation and emphasise the dismissive attitude of all his friends towards the protagonist. Furthermore, in the last example, the author begins each sentence on a new line, which visually resembles verse lines. At the same time, the thirteen consecutive paragraphs, each beginning with a syntactically similar sentence structure, can be compared to the stanzas of a poem. This organisation of the text contributes to an additional, at times excessive, rhythmization of the prose fragment, which is a poetic feature.

The names of secondary characters, in which alliteration can be observed, serve as striking examples of phonological parallelism (*"**B**liss **B**as-**B**leu", "Earl of **Th**is-and-**th**at"* (TS_1: 179), *"Sir **P**ositive **P**aradox"* (TS_1: 180), *"**Th**eologos **Th**eology», «**B**ibulus O'**B**umper"* (TS_1: 181), *"**F**erdinand **F**itz-**F**ossillus **F**eltspar", "**C**ount **C**apricornutti"* (TS_1: 182)). This technique enhances the impact of the lexical units, emphasises the author's sarcasm and, overall, lends poeticalness to the text.

The next poetic element, deviation, is equally represented in both Poe's poetry and prose, and thus has a transgeneric nature and contributes to the poeticalness of prose. In the short story "Lionizing", italicised words predominate at the graphological level (here – in bold): *«He mentioned Muriton of red tongue; cauliflowers with **velouté** sauce; veal **à la** St. Menehoult; marinade **à la** St. Florentin; and orange jellies **en mosaïques**.»* (TS_1: 181), whilst the grammatical level is peculiar with the unconventional dashes and code-mixing. Remarkably, the lexemes or word phrases highlighted in the short stories in italics are borrowed by the author from French, thus combining two levels of deviation (graphological and lexical). This creates a sense of strangeness that prompts the reader to pause mid-sentence, look up the meaning of the word, and interpret the significance of the highlighted passage.

Taken together, the excessive rhythmic structure of the text achieved through parallelism, the use of deviation to capture the reader's attention, and the text fragmentation form a stylistic convergence which, in turn, demonstrates the presence of all poetic features in accordance with the above-proposed *Checklist*. Thus, the analysis allows us to assert the mutual influence of literary forms in Poe's work and to identify the poetic narrative as a characteristic of the author's idionarration.

Let's consider one more fragment from Poe's short story "The Masque of the Red Death" (1842):

…through the blue chamber to the purple – through the purple to the green – through the green to the orange – through this again to the white – and even thence to the violet, ere a decided movement had been made to arrest him (TS_1: 676).

First, the reader's attention is drawn to the excessive frequency of phrases following the *"through the ... to the ..."* pattern. The repetition of the final word of one phrase at the beginning of the next constitutes the stylistic device of anadiplosis, which serves to enhance the rhythm of the passage. The additional separation of parallel syntactic constructions by dashes contributes to sentence fragmentation, which visually resembles verse lines. Finally, the accumulation of all these techniques within a single text fragment indicates stylistic convergence. Consequently, the short story "The Masque of the Red Death" can also be considered an example of poetic narrative.

We shall now analyse another of Poe's short stories from the later period of his career – "The Thousand-and-Second Tale of Scheherazade" (1845). The story is a partly humorous sequel to the famous collection of tales, "One Thousand and One Nights". It recounts how, the day after escaping death, Scheherazade attempts to tell the king yet another story about Sinbad the Sailor's eighth and final voyage, as well as the various mysteries he and his crew encounter. However, the king dislikes the tales Scheherazade has just invented so much that he has her executed the very next day. The first thing that catches our attention is the text's structural organisation. Scheherazade's story is interrupted eighteen times by the king's exclamations, and this is reflected in the text by the pattern *"'Hum!' said the king"* (TS_2: 1160), where instead of *"Hum"* there are various semantically similar lexemes (such as *"Hoo", "Humph", "Pooh", "Pshaw"* (TS_2: 1161–1162) – to name just a few).

The phonological level of parallelism is characterised by consonance (the repetition of the sounds [ʃ], [s], [g], [d]) and assonance (the repetition of the sound [ɪ]), which is clearly evident in the phrase: *"Wa**sh**i**sh** squa**sh**i**sh** **s**queak, **S**inba**d**, hey-di**d**dle di**d**dle, **g**runt unt **g**rumble, hi**ss**, fi**ss**, whi**ss**"* (TS_2: 1158). Here, this stylistic device contributes to excessive rhythmization, further enhancing the text's poeticness.

According to the next criterion of poeticalness in prose, a graphological deviation can be observed here. Apart from the last example, which is italicised in the text, the author foregrounds individual

lexemes or entire sentences, in particular code-mixing ("*dénouement*" (TS_2: 1152), "*Le mieux <…> est l'ennemi du bien*", "*verbatim*" (TS_2: 1154)), or emphasises certain words spoken by the king (here – in bold) (*"It is, in fact,* ***very*** *surprising, my dear"* (TS_2: 1159), *"****That****, now, I believe"* (TS_2: 1165)). After all, the final scene depicting the ruler's irritation and his decision to execute his wife is marked in the text by an excessive use of dashes, which in turn fragmentises the passage and emphasises the character's unstable emotional state:

"Stop!" said the king – "I can't stand that, and I won't. How long have we been married? – my conscience is getting to be troublesome again. And then that dromedary touch – do you take me for a fool? Upon the whole, you might as well get up and be throttled" (TS_2: 1169).

As illustrated by the analysis of Poe's short stories presented above, based on the *Checklist on prose poeticalness*, we observe in all three texts a stylistic convergence of various types of emphasis that leads to the fragmentation of the text and, at times, structurally mimics verse lines. Thus, the presence of the listed criteria in Poe's prose enables us to assert the poetic qualities of the author's prose, since the works under consideration span different periods of his work. On this basis, we consider poetic narrative to be one of the leading characteristics of the author's idionarration and, consequently, of his poetics.

Conclusions. The analysis of Poe's short stories demonstrates that the poeticalness of his prose is not an occasional stylistic phenomenon but a systematic characteristic of his poetics. The application of the proposed ***Checklist*** to "Lionizing", "The Masque of the Red Death", and "The Thousand-and-Second Tale of Scheherazade" reveals the recurrent use of rhythmization through syntactic, phonological, and semantic parallelism, grammatical and graphological deviation, text fragmentation, and stylistic convergence. With these devices, the textual form is foregrounded, the aesthetic function is heightened, and prose acquires poetic features. The techniques identified correspond to the dominant characteristics of Poe's idiolect, idiostyle, and idionarration and corroborate their transgeneric nature. Rather than belonging exclusively to either poetry or prose, these features constitute an integrated system of expressive means that fills Poe's entire style. Consequently, poetic narrative is regarded as one of the defining characteristics of Poe's idionarration and, more generally, of his poetics. The findings also contribute to resolving the question posed at the outset of this study. Poe's literary legacy should not be divided into separate poetic and prose domains, since the same poetic principles organise both literary forms.

A further perspective for exploring Poe's literary legacy lies in examining his poetics in contrast to those of Ukrainian authors, with the aim of identifying common universal categories. We also consider it worthwhile to analyse the evolution of the author's poetics across the different stages of his creative career. Identifying the main components of the author's poetics and developing a methodology for its study within an interdisciplinary framework is also relevant to further research into the poetics of other transgeneric authors.

BIBLIOGRAPHY

1. Anastasaki, E. (2013/2014). Embedded and embodied poetry in Edgar Allan Poe's "Ligeia" and "The Fall of the House of Usher". Connotations: A Journal for Critical Debate, 23(2), 207–229.
2. Dawidziak, M. (2023). *A mystery of mysteries: The death and life of Edgar Allan Poe.* St. Martin's Griffin.
3. Gilmore, P. (2019). Poe and the sciences of the brain. In J. G. Kennedy & S. Peeples (Eds.), *The Oxford Handbook of Edgar Allan Poe* (pp. 752–772). Oxford University Press. https://doi.org/10.1093/oxfordhb/9780190641870.013.43
4. Grimstad, P. (2019). Poe and science fiction. In J. G. Kennedy & S. Peeples (Eds.), *The Oxford Handbook of Edgar Allan Poe* (pp. 735–751). Oxford University Press. https://doi.org/10.1093/oxfordhb/9780190641870.013.47
5. Gruesser, J. C. (2019). *Edgar Allan Poe and his nineteenth-century American counterparts.* Bloomsbury Academic. https://doi.org/10.5040/9781501334542
6. Jakobson, R. (1960). Closing statement: linguistics and poetics. In T. A. Sebeok (Ed.), *Style in Language* (pp. 350–377). MIT Press
7. Kennedy, J. G. (2019). Poe's terror analytics. In J. G. Kennedy & S. Peeples (Eds.), *The Oxford Handbook of Edgar Allan Poe* (pp. 809–828). Oxford University Press. https://doi.org/10.1093/oxfordhb/9780190641870.013.46
8. Knott, K. (2023). "Sort of E. A. Poeish": Edgar Allan Poe and female pulp writers. In A. B. Armiento & T. Montgomery (Eds.), *Poe and Women: Recognition and Revision* (pp. 133–150). Lehigh University Press. http://dx.doi.org/10.5040/9781611463958.ch-7
9. Marushchak, N. (2025a). Blurring the boundaries of poetics: A stylistic and narrative analysis of Poe's "The Fall of the House of Usher" and "The Haunted Palace". *Acta Humanitatis, 3*(1), 25–40. https://doi.org/10.5709/ah-03.01.2025-02

10. Marushchak, N. (2025b). Exploring Poe's Idiolect: A Linguistic Study of Grammatical Preferences. *Закарпатські філологічні студії, 44*(2), 70–75. https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2025.44.2.12
11. Marushchak, N. (2025c). To feel is to be human? The empirical study of reader response to original and AI-generated texts. *DIALOGICA: Journal of Human and AI Language Interaction, 1*(1), 64–87. http://dx.doi.org/10.5709/dialogica-01.01.2025-04
12. Marushchak, N. (2025d). Transgeneric narratological vista: (Poe)tics readdressed. *StudiaLinguistica,26*,63–76.http://dx.doi.org/10.17721/StudLing2025.26.63-76
13. Marushchak, N. (2025e). Unpacking Poe's idiolect: A study of authorial lexical choices. *Актуальні питання гуманітарних наук, 93*(1), 271–277. https://doi.org/10.24919/2308-4863/93-1-39
14. Mills, B. (2019). Conversations on the Body and the Soul: Transcending Death in the angelic dialogues and "Mesmeric Revelation". In J. G. Kennedy & S. Peeples (Eds.), *The Oxford Handbook of Edgar Allan Poe* (pp. 406–423). Oxford University Press. https://doi.org/10.1093/oxfordhb/9780190641870.013.24
15. Moreland, S. (2019). Ancestral piles: Poe's gothic materials. In J. G. Kennedy & S. Peeples (Eds.), *The Oxford Handbook of Edgar Allan Poe* (pp. 520–541). Oxford University Press. https://doi.org/10.1093/oxfordhb/9780190641870.013.30
16. Mukařovský, J. (2014). Standard language and poetic language. In J. Chovanec (Ed.), *Chapters from the History of Czech Functional Linguistics*. (pp. 41–53). Masarykova Univerzita. (Original work published 1964)
17. Schmid, W. (2014). Poetic or ornamental prose. In P. Hühn, J. Meister, J. Pier & W. Schmid (Eds.), *Handbook of Narratology* (pp. 720–725). De Gruyter. https://doi.org/10.1515/9783110316469.720
18. Thomas, D., & Jackson, D. K. (1987). *The Poe log: A documentary life of Edgar Allan Poe, 1809–1949.* G. K. Hall & Co.
19. Turpin, Z. (2025). Eureka!: A survey of women discovering, and rediscovering, Poe. *Poe Studies, 58*, 16–45. https://dx.doi.org/10.1353/poe.2025.a971626
20. Yemets, A., & Zakharchuk, A. (2021). Strategies of investigating and translating poetical prose of the classical and contemporary English short stories. *SHS Web of Conferences, 105*, 01003. https://doi.org/10.1051/shsconf/202110501003
21. Ємець, О. В. (2000). Семантика, синтактика та прагматика тропів в аспекті поетизації художньої прози (на матеріалі оповідань Ділана Томаса). [Неопубл. дис. канд. філол. наук]. Київський національний лінгвістичний університет.
22. Ємець, О. В. (2021). Роль стилістичного аналізу у перекладі поетичної прози. *Актуальні проблеми філології та перекладознавства,* 21(2), 24–28. https://doi.org/10.31891/2415-7929-2021-21-33
23. Ємець, О. В. (2024). Синтактика тропів у художній прозі: семантичний та прагматичний аспекти. *Вісник науки та освіти,* 7(25), 251–259. https://doi.org/10.52058/2786-6165-2024-7(25)-251-259
24. Ємець, О. В., & Захарчук, А. (2020). Значення художньої деталі як фактора поетичності прози в оповіданнях американських і канадських письменників. *Філологічні науки*, 33, 20–24. https://doi.org/10.33989/2524-2490.2020.33.228197

SOURCES

1. CTH: Levine, S., & Levine, S. F. (2009). *Critical theory. The major documents.* University of Illinois Press.
2. TS_1: Poe, E. A. (2000b). *Tales and sketches. Volume 1: 1831–1842.* (T. O. Mabbott, E. D. Kewer, & M. C. Mabbott, Eds.). University of Illinois Press. (Original work published 1978)
3. TS_2: Poe, E. A. (2000c). *Tales and sketches. Volume 2: 1843–1849.* (T. O. Mabbott, E. D. Kewer, & M. C. Mabbott, Eds.). University of Illinois Press. (Original work published 1978)

Дата першого надходження статті до видання: 23.07.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 17.08.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 01.10.2026

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу (CC BY 4.0)

УДК 821.161.2.09-047.37
DOI https://doi.org/10.32782/folium/2026.9.22

АНТИІМПЕРСЬКА СПРЯМОВАНІСТЬ ОСОБИСТОСТІ ПИСЬМЕННИКА: ПСИХОЛОГІЧНІ МАРКЕРИ РЕКОНСТРУКЦІЇ (НА МАТЕРІАЛІ БАГРЯНОЗНАВСТВА)

Ігор Михида
аспірант кафедри української філології та журналістики,
Центральноукраїнський державний університет імені Володимира Винниченка
ORCID ID 0009-0006-5498-3155
imykhyda@cuspu.edu.ua

Ключові слова: *І. Багряний, антиімперська спрямованість, антитоталітарний, особистість письменника, психологічні маркери, національна ідентичність, психопоетика, екзистенційні виклики.*

У статті осмислюються підходи до розуміння психологічних чинників та внутрішніх механізмів формування антиімперської спрямованості особистості письменника із використанням здобутків психологічної науки на матеріалі багрянознавства. Актуальність студії зумовлена необхідністю теоретичного осмислення феномену спротиву тоталітарному тиску та деколонізації української літератури в умовах сучасних екзистенційних викликів. Запропоновано комплексний методологічний підхід, що синтезує здобутки психопоетики, постколоніальної критики, аналітичної психології, психоаналізу та концепцій когнітивної й гуманістичної психології.

Антиімперську спрямованість визначено як інтегральну властивість творчої особистості, що виявляється у стійкій етичній та світоглядній опозиції до колоніального дискурсу, моральній автономії, внутрішній свободі й активній культурній відповідальності. Доведено, що протистояння імперській системі починається із внутрішнього світоглядного вибору митця. На основі аналізу концепцій Е. Фромма, Дж. Холліса, Г. Лебона та З. Фройда, К. Г. Юнга з'ясовано взаємодію індивідуального травматичного досвіду, архетипних структур колективного несвідомого та тиску масової свідомості у процесі формування психотипу письменника-нонконформіста.

З орієнтацією на дослідження науковців та попередні власні студії окреслено антиіперські ознаки спрямованості Івана Багряного та їхній вплив на творчість. Зазначено, що його художній доробок демонструє трансформаційний шлях подолання колективного та індивідуального «комплексу жертви», переплавлення екзистенційної травми в життєствердну, волюнтаристську позицію. Антитоталітарний дискурс митця постає як утвердження позитивної моделі людини, базованої на свободі й гідності. Запропоновані прийоми реконструкції психологічних маркерів розширюють інструментарій психопоетики та відкривають перспективи для аналізу творчості інших письменників, які творили в умовах тоталітарного тиску.

ANTI-IMPERIAL ORIENTATION OF THE WRITER'S PERSONALITY: PSYCHOLOGICAL MARKER OF RECONSTRUCTION (BASED ON MATERIALS FROM BAGRIAN STUDIES)

Ihor Mykhyda
Postgraduate Student at the Department of Ukrainian Philology and Journalism, Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State University

Key words: *I. Bahrianyi, anti-imperial orientation, anti-totalitarian, writer's personality, psychological markers, national identity, psychopoetics, existential challenges.*

The article conceptualizes approaches to understanding the psychological factors and internal mechanisms shaping the anti-imperial orientation of a writer's personality, utilizing the achievements of psychological science based on Ivan Bahrianyi studies. The relevance of the study stems from the necessity for a theoretical comprehension of the phenomenon of resistance to totalitarian pressure and the decolonization of Ukrainian literature amidst contemporary existential challenges. A comprehensive methodological framework is proposed, synthesizing the advancements of psychopoetics, postcolonial criticism, analytical psychology, psychoanalysis, as well as concepts of cognitive and humanistic psychology.

Anti-imperial orientation is defined as an integral attribute of a creative personality, manifested in a steadfast ethical and worldview opposition to colonial discourse, moral autonomy, inner freedom, and active cultural responsibility. It is proven that resistance to the imperial system begins with the artist's internal worldview choice. Based on the analysis of concepts by E. Fromm, J. Hollis, G. Le Bon, S. Freud, and C. G. Jung, the study elucidates the interaction among individual traumatic experience, archetypal structures of the collective unconscious, and the pressure of mass consciousness in forming the psychotype of a nonconformist writer.

Building upon scholarly research and previous personal studies, the anti-imperial traits of Ivan Bahrianyi's orientation and their impact on his creative output are delineated. It is noted that his literary oeuvre demonstrates a transformational path of overcoming the collective and individual «victim complex,» reshaping existential trauma into a life-affirming, voluntaristic stance. The artist's anti-totalitarian discourse emerges as an affirmation of a positive human model grounded in freedom and dignity. The proposed techniques for reconstructing psychological markers expand the analytical toolkit of psychopoetics and open up prospects for examining the works of other writers who created under conditions of totalitarian pressure.

Вступ. Як не прикро це визнавати, але нова й новітня українська література від XIX до 80-х років XX століття майже безперервно функціонує у двох просторово-культурних вимірах: у межах російської імперії / радянського союзу як імперського державного утворення та поза ними. Якщо для XIX століття йдеться передусім про місце видання художніх творів і можливість їхнього поширення, то для XX і XXI століть ця проблема набуває вже екзистенційного виміру, адже стосується фізичного перебування письменників, інтелектуалів та інших учасників літературного процесу як в Україні, так і в еміграції. У сучасних умовах російсько-української війни ця подвійність знову стає визначальною характеристикою функціонування української культури, а отже, потребує нового теоретичного осмислення.

Разом із географічним розмежуванням української літератури можна говорити і про співіснування двох принципово відмінних художніх моделей. З одного боку, це модерністська традиція у всіх її історичних модифікаціях – від потужного вибуху модернізму на межі XIX–XX століть, розквіту літератури 1920-х років, її часткового відродження в добу шістдесятництва до постмодерних і метамодерних художніх практик сучасності. З іншого – соціалістичний реалізм як офіційна естетична доктрина радянської імперії, покликана не лише регламентувати мистецьку творчість, а й забезпечувати відтворення імперського світогляду через художнє слово. Навіть після формального зникнення цієї системи її ідеологічні рудименти продовжують існувати у вигляді наративів про «позаполітичність

мистецтва», концепції «какая разніца», спроб відокремити культуру від історичної відповідальності та національної пам'яті.

Українська література впродовж двох останніх століть постає не лише сферою естетичного освоєння дійсності, а й одним із головних механізмів самозбереження нації. Саме вона значною мірою компенсувала відсутність власної державності, підтримувала культурну тяглість, формувала історичну пам'ять і виробляла моделі національної самоідентифікації. Тому художній текст нерідко виконував функції, які в незалежних країнах реалізуються політичними, освітніми чи суспільними інституціями. У цьому контексті антиімперський дискурс є не випадковою тематичною лінією української літератури, а одним із її фундаментальних структуротворчих принципів.

Разом із тим антиімперський характер українського письменства не можна зводити лише до відкритої політичної полеміки або історичної тематики. Значно глибшим є психологічний рівень цього явища, оскільки спротив імперії починається не з художнього тексту, а з внутрішнього світоглядного вибору особистості митця. Саме тому однакові історичні умови породжували принципово різні творчі реакції: від конформізму й адаптації до активного опору, духовної незалежності та мистецького нонконформізму. Відтак постає питання не лише про історію антиімперського дискурсу, а й про психологічні передумови його виникнення.

У сучасному українському літературознавстві дедалі активніше розвиваються постколоніальні студії, дослідження культурної пам'яті, національної ідентичності, колоніальної травми, проблем деколонізації гуманітарного знання. Водночас психологічні механізми формування антиімперської свідомості письменника залишаються розробленими лише фрагментарно. Концепція осмислення літератури крізь призму психопоетики, започаткована у працях сучасних дослідників, відкрила перспективний напрям реконструкції творчої особистості митця, однак питання окреслення психологічних маркерів антиімперської спрямованості особистості ще не стало предметом окремого системного дослідження.

Особливої ***актуальності*** ця проблема набуває сьогодні, коли російська військова агресія остаточно засвідчила безперервність імперської політики щодо України. За цих умов антиімперський дискурс перестає бути виключно історико-літературною категорією й перетворюється на одну з ключових моделей осмислення української культури загалом. Аналіз творчості письменників, які послідовно вибудовували власну художню систему спротиву імперській свідомості, дозволяє не лише точніше зрозуміти природу їхньої творчості, а й простежити психологічні закономірності формування особистості, здатної протистояти тоталітарному тиску.

Однією з найрепрезентативніших постатей такого типу є Іван Багряний. Його художній світ, вагомо представлений в дослідницькій площині, демонструє унікальне поєднання особистісної травми, високої моральної відповідальності, екзистенційної свободи та національної самосвідомості. Саме тому аналіз його творчості під кутом зору осягнення психологічних маркерів створює продуктивне підґрунтя для реконструкціїмоделі антиімперсько спрямованої особистості, яка формується на перетині індивідуального досвіду, архетипних структур культури та історичної пам'яті.

Площина розуміння причин і наслідків імперської політики, в цілому, й на матеріалі творчості того чи того письменника, зокрема, не може не перебувати в сфері постійних наукових пошуків, оскільки дає змогу окреслення перспективи існування колишньої колонії та утвердження її самостійності й щасливого функціонування. При цьому значимим є визначення місця окремої особистості в цьому процесі. Ось чому поставлена проблема потребує осмислення як мінімум у трьох площинах, здобутки в яких варто враховувати: сфери суб'єкта дослідження, для нас – багрянознавства в цілому, психологічної науки та постколоніальної критики. У першій – найсучасніші студії належать В. Працьовитому (Працьовитий, 2024), К. Годік (Годік, 2024). При цьому не можна не спиратися на посібник Н. Колощук (Колошук, 2010), монографію Л. Михиди (Михида, 2014), концептуальні праці Г. Костюка (Костюк, 1983), М. Неврлого (Неврлий, 2003), М. Балаклицького (Балаклицький, 2005), Г. Клочека (Клочек, 1998) та О. Шугая (Шугай, 2013), котрий надрезультативно присвятив багрянознавству своє наукове життя. Психологічний інструментарій цієї студії базуватиметься на працях класиків психоаналізу й аналітичної психології та найсучасніших виданнях Г. Лебона (Лебон, 2024), Е. Фромма (Фромм, 2019), Дж. Холліса (Холліс, 2024). У постколоніальній критиці орієнтири визначають тексти В. Агеєвої (Агеєва, 2011), М. Павлишина (Павлишин, 1997, 2009), С. Павличко та ін. дослідників (Постколоніалізм. Генерації. Культура, 2014).

Окреслення психологічних засад антиімперської спрямованості особистості письменника є важливою й недостатньо розробленою проблемою сучасного літературознавства. У межах цієї статті курс на її розв'язання сприятиме не лише новому прочитанню творчості Івана Багряного,

а й виконанню локальних завдань: виробленню моделі осмислення психологічної природи спротиву колоніальному тиску, наближенню до створення психологічного портрета українського письменника з антиімперським світоглядом, що й визначають ***мету*** цього дослідження.

Матеріал і методи дослідження. Матеріалом для цієї студії стали багарянознавчі праці, у яких осмислюються особистісні характеристики письменника і його творчі інтенції, спрямовані на опір радянській системі. Узагальнення, зроблені на рівні герменевтичного та постколоніального методів, дали підстави обрати психологоспрямовані концепції, передусім, психопоетику, яка дозволяє говорити про кореляцію особистісних характеристик, зокрема спрямованості, на художній результат та особливості його поставання – поетику твору. Велике значення для одержання результатів дають здобутки когнітивної психології, класичного психоаналізу й аналітичної психології, які сприяють окресленню впливів індивідуального й колективного підсвідомого на вибір життєвої та художньої позиції письменника.

У статті закладаються основи методологічної концепції, покликаної розкрити особливості антиімперської спрямованості Івана Багряного, як імпульсу, що породив потужну енергію спротиву радянській системі. Водночас уможливлює її використання при підході до особистості й творчості будь-якого митця, котрий, перебуваючи під впливом та тиском, не став її заручником, а навпаки сприяв утвердженню ідеалів свободи, самодостатності, як складових національної ідентичності.

Результати та обговорення. Літературний вимір антиімперського/антитоталітарного дискурсу, як і інших когнітивно й естетично спрямованих художніх явищ, завжди пов'язаний із особистістю митця як джерела, носія та ретранслятора відповідного наративу. Попри зовнішню історичну зумовленість спротиву, в його основі завжди перебуває індивідуальна внутрішня позиція, сформована внаслідок глибокого переживання несправедливості як системного феномену. Необхідною передумовою цього є підвищена чутливість до деформацій гуманістичного порядку речей, яка за наявності достатнього рівня обдарованості, творчої спрямованості, активності та продуктивності (Михида, 2012: 57) набуває публіцистичних або художніх форм і, відповідно, породжує «високу енергію художнього слова» (Клочек, 2007).

При цьому спрямованість особистості – є одним із ключових факторів вибору матеріалу і формування авторського задуму, який відповідно художньо трансформується в тексті. Це дозволяє дослідити, за яким вектором рухається творча енергія митця, зокрема на особисте чи суспільне, внутрішнє чи зовнішнє вона спрямована.

Водночас спрямованість особистості не слід розуміти лише як сукупність мотивів або систему життєвих пріоритетів. У психологічному сенсі вона є інтегральною характеристикою особистості, що визначає спосіб сприйняття дійсності, характер оцінювання подій і готовність до певного типу діяльності. Саме спрямованість забезпечує відносну сталість поведінки людини незалежно від зміни зовнішніх обставин. Для письменника вона стає своєрідною внутрішньою системою координат, яка визначає не лише тематику творчості, а й моральний вибір, художню манеру, систему образів і домінантні цінності.

У літературній творчості спрямованість особистості проявляється насамперед у характері художнього моделювання світу. Автор не лише відображає реальність, а й конструює власну модель взаємодії людини, суспільства й історії. Саме тому різні письменники, переживаючи однакові історичні події, створюють принципово відмінні художні світи. Для одних визначальною стає адаптація до історичних умов, для інших – їхнє критичне осмислення, а для третіх – активне духовне протистояння. У цьому контексті антиімперська спрямованість постає не просто реакцією на окремі політичні події, а стійкою психологічною властивістю творчої особистості.

Це має пояснення в різних психологічних концепціях, які прагнемо синтезувати для визначення певного типу особистості, здатного до превалювання суспільного / національного над особистим у творчості, аби дати відповідь на питання, а що саме дозволило І. Багряному збалансувати ідейність та художність у переважній більшості доробку, що визначило пафос його творчості?

У сучасній когнітивній психології спрямованість особистості трактується як фокус свідомої й несвідомої активності, що зумовлює усталені тенденції вибору, поведінки, інтерпретації реальності. Джон Генрі Голланд, зокрема, говорив про спрямованість як про систему внутрішніх орієнтирів, яка формує не тільки професійні переваги, а й світоглядні позиції (Holland, 2000: 67). Це цілком релевантно до аналізу особистості митця, чия провідна діяльність пов'язана з формуванням смислів. У цьому сенсі вагомими є міркування Еріха Фромма про спрямованість як типологію характеру, що визначає систему взаємин людини зі світом: наприклад, етичної, продуктивної чи авторитарної (Фромм, 2019: 87). З огляду на це, спрямованість антиімперського митця можна розглядати як продуктивну етичну орієнтацію, що трансформує особистий досвід у культурно значущий дискурс.

З погляду аналітичної психології, спрямованість особистості визначає специфіку зв'язку між свідомим «Я» та архетипними структурами колективного несвідомого. Вона визначає, які саме архетипи будуть активізовані у творчості, які символи стануть домінантними, а які залишаться витісненими. Як зауважує Дж. Холліс, юнгіанський аналітик і дослідник культури, спрямованість митця – це його здатність транслювати великі архетипні істини в особистій формі, не розчиняючи себе в міфі, але і не протиставляючи себе йому цілком (Холліс, 2024: 45).

І. Багряний, у цьому сенсі, демонструє поміркованість. Його художній світ сповнений архетипного вмісту; письменник свідомо творить власну міфологічну систему, в якій уживаються концепти християнської релігії (історія зради в Гетсиманському саду) з образами, корені яких криються в європейській казковій традиції – дракон в «Тигроловах» тощо. При цьому в художньому світі письменник зберігаю стійку волю та індивідуальність, не зливаючись із несвідомими компонентами. Власне, це і може слугувати однією з причин домінування публіцистичності навіть у деяких художніх творах.

Таким чином, спрямованість особистості письменника ґрунтується на опрацьованому життєвому досвіді під впливом несвідомого та вроджених рис. Формування психотипу антиімперського/антитоталітарного письменника зумовлюється низкою взаємопов'язаних факторів, які охоплюють як індивідуальну, так і колективну психологію. Передусім, йдеться про взаємодію з масовими соціальними процесами, які детермінують і трансформують свідомість митця в умовах кризи. Гюстав Лебон у праці «Психологія натовпу» визначив, що в масовій свідомості домінують емоційні й імпульсивні ідеї, які нівелюють раціональну індивідуальність. Більше того, вони є тяжко викорінюваними, адже «людство завжди відчайдушно чіплялося за мертві ідеї і мертвих богів» (Лебон, 2024: 4), якими протягом століть були імперська вищість, а в нашому дискурсі її зворотній бік – малоросійство.

У контексті тоталітаризму ця психологія набуває загрозливих форм: маса підпорядковується авторитетові, вимагає спрощених істин і виявляє нетерпимість до Іншого. З одного боку, це неорганічне утворення, тож воно обійшло природні психічні захисти й подіяло швидше, ніж здорові ідеї розвитку суспільства, для яких потрібен дуже тривалий час (Лебон, 2024: 20). З іншого, російська імперія якраз таки століттями створювала плідний ґрунт для свого нащадка – єрср. Письменник, що прагне зберегти індивідуальну автономію в таких умовах, опиняється в екзистенційній опозиції до домінантного афективного режиму, що сприяє врощенню спротиву в його самоідентифікацію. Це все ще окрема особистість, яку рухають власні стимули, але елемент загального протистояння (частка «анти-») стає її невід'ємною частиною. І. Багряний руйнує стереотип малороса, утверджує тип сильної особистості, спроможної до спротиву. У більшості творів є підстави говорити про ніцшеанську надлюдину, котра постає в жорстких умовах тоталітаризму й перемагає систему.

Фройдівська психоаналітична традиція також дає низку ключових інструментів для розуміння внутрішньої природи такого письменника. Передусім – це концепція витіснених травм дитинства, які можуть знаходити сублімоване вираження в мистецтві. Багато письменників, чия творчість носить ознаки супротиву системі, мають за собою досвід екзистенційної втрати, насильства, вигнання або розчарування в образі батька як уособлення влади. Це відповідає психоаналітичній схемі конфлікту між Ід, Его і Супер-Его, де Супер-Его – інтерналізована фігура авторитету – в умовах тоталітаризму є гіпертрофованою, репресивною, гнітючою. Митець у цьому випадку – це суб'єкт, що змушений або узгодитися з цим внутрішнім диктатором, або вступити в боротьбу за право говорити від власного імені.

Однак продуктивною така боротьба є лише за умови уникнення глибинного ототожнення з образом жертви. Комплекс жертви в українській культурі – глибокий, історично обґрунтований, але небезпечний у своїй пасивотворчій дії. Як зазначають дослідники травматичних наративів, постійне повернення до теми жертовності без етапу сублімації й реконструкції ідентичності призводить до «застиглого болю» та перманентного стану фрустрації.

Саме тому постать антиімперського митця цікава не як втілення пасивного страждання, а як зображення трансформації травми: символічного «переплавлення» травматичного досвіду в життєствердну позицію. У цьому сенсі важливим є контекст постколоніальної критики. Залучення постколоніального дискурсу до осмислення української літератури обґрунтовується тим, що історичний досвід імперської залежності спричинив глибокі деформації у сфері культури, мови, колективної психіки. Проте, на відміну від класичних моделей постколоніалізму, де комплекс жертви часто перетворюється на наративну основу, українська традиція репрезентує низку прикладів виходу з цього комплексу завдяки таким психологічним чинникам: переважання трансформаційного шляху над сублімаційним; залучення архетипів Культурного героя й Трикстера; тяжіння до волюнтаризму як

наслідок внутрішнього прагнення в поєднанні з ідеями надлюдини Ніцше та волюнтаризму Шопенгауера; подолання комплексу жертви й активна переробка травматичного досвіду, які є вагомими чинниками розуміння антитоталітарної спрямованості І. Багряного, однією з моделей осмислення його творчого доробку.

Висновки. Проведене дослідження засвідчує, що антиімперська спрямованість особистості є складним психокультурним феноменом, який формується внаслідок взаємодії індивідуального досвіду, архетипних структур колективного несвідомого, моральних цінностей, національної пам'яті та історичних обставин. Застосування психопоетикального підходу у поєднанні з положеннями сучасної психології особистості та постколоніальної критики дозволяє перейти від аналізу окремих художніх мотивів до реконструкції внутрішньої структури творчої свідомості письменника.

У статті обґрунтовано доцільність розгляду антиімперської спрямованості як інтегральної психологічної характеристики творчої особистості, що виявляється у стійкій моральній автономії, внутрішній свободі, високому рівні рефлексії, здатності до критичного осмислення імперських наративів, культурній відповідальності та творчому переосмисленні історичної травми. Саме поєднання цих характеристик формує психологічний тип письменника, здатного не лише відображати історичну реальність, а й активно впливати на процеси національного самоусвідомлення.

Окреслення рис особистості Івана Багряного під цим кутом зору потенційно продуктивне. Адже його художній доробок демонструє, що антиімперська творчість ґрунтується не лише на запереченні тоталітарної системи, а й на утвердженні позитивної моделі людини, заснованої на свободі, гідності, особистій відповідальності та вірності національним цінностям. Саме ці психологічні чинники забезпечують художню цілісність і світоглядну переконливість його творів, аналіз яких із використанням запропонованого підходу є завданням на перспективу.

Запропонований алгоритм створення моделі антиімперської спрямованості особистості не претендує на вичерпність, однак окреслює перспективний напрям подальших літературознавчих студій. Його застосування уможливлює пошук новий граней в осягненні особистості й творчого доробку митців слова, чия художня свідомість формувалася в умовах імперського чи тоталітарного тиску. Це, своєю чергою, сприятиме подальшому розвитку психопоетики, поглибленню постколоніальних досліджень і виробленню нових методологічних підходів до осмислення української літератури.

Підхід сприятиме глибшому осмисленню антиімперської риторики Івана Багряного на рівні доробку в цілому та менш вивчених під цим кутом зору творів. Зокрема, це стосується романів «Огненне коло», «Людина біжить над прірвою», «Маруся Богуславка». Написані зрілим митцем, вони потребують розуміння особистісних інтенції, які формувалися в нових умовах, і, відповідно, виявили нову якість поетики.

ЛІТЕРАТУРА

1. Агеєва, В. (2011). Апологія модерну: обрис ХХ віку: статті та есеї. Грані-Т.
2. Балаклицький, М. (2005). «Нова релігійність» Івана Багряного. Смолоскип.
3. Годік, К. (2024). Моделі інтерпретації історичної пам'яті в романах Івана Багряного «Тигролови» та «Сад Гетсиманський». *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Філологія. Журналістика*, 35(74)(6), 174–178. https://doi.org/10.32782/2710-4656/2024.6/28
4. Клочек, Г. (1998). Романи Івана Багряного «Тигролови» і «Сад Гетсиманський». Степова Еллада.
5. Клочек, Г. (2007). Енергія художнього слова: збірник статей. РВВ КДПУ.
6. Колошук, Н. (2010) Іван Багряний: домінанти творчості та проблеми вивчення : навч. посіб. для студентів вищ. навч. закл. Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки.
7. Костюк, Г. (1983) Іван Багряний. У світі ідей та образів : вибране : критич. та іст.-літ. роздуми 1930–1980. Сучасність.
8. Лебон, Г. (2024). Психологія натовпу. Арій.
9. Михида, Л. (2014). Іван Багряний: таємниці творчої лабораторії. Мала проза. Український пріоритет.
10. Михида, С. (2012). Психопоетика українського модерну: Проблема реконструкції особистості письменника. Поліграф–Терція.
11. Неврлий, М. (2003). Маланюк і Багряний: дві концепції визволення України. *Слово і час*, (10), 28–34.
12. Павлишин, М. (1997). Козаки в Ямайці: постколоніальні риси в сучасній українській культурі. Канон та іконостас: Літературно-критичні статті (с. 223–237).
13. Павлишин, М. (2009, 8 жовтня). Постколоніальна критика і теорія. *Вперед.*
14. Постколоніалізм. Генерації. Культура. (2014) (Т. Гундорова, А. Матусяк, ред.) Лаурус.

15. Працьовитий, В. (2024). Національна ідентичність образів-характерів у романі «Маруся Богуславка» Івана Багряного. *Вісник Львівського університету. Серія філологічна*, (76), 224–234. https://doi.org/10.30970/vpl.2024.76.12575
16. Фромм, Е. (2019). Втеча від свободи (М. Яковлев, пер.). Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля».
17. Холліс, Дж. (2024). Міфологеми. Втілення невидимого світу. Видавництво Ростислава Бурлаки.
18. Шугай, О. (2013). Іван Багряний: нове й маловідоме. Есеї, документи, листи, спогади, нотатки, фактори (Кн. 1). Смолоскип.
19. Holland, J. H. (2000). Emergence: From chaos to order. Oxford University Press.

Дата першого надходження статті до видання: 28.07.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 01.09.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 01.10.2026

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу (CC BY 4.0)

УДК 821.112.2»19/20»
DOI https://doi.org/10.32782/folium/2026.9.23

ХУДОЖНЯ ІДЕНТИЧНІСТЬ «Я» В НІМЕЦЬКІЙ ЛІТЕРАТУРІ XX – ПОЧАТКУ XXI СТОЛІТЬ: ДИНАМІКА ТА ТРАНСФОРМАЦІЇ

Тетяна Монолатій
кандидат філологічних наук, доцент,
Карпатський національний університет імені Василя Стефаника
ORCID ID 0000-0002-9336-0819
tetiana.monolatii@cnu.edu.ua

Ключові слова: *німецька література, художня ідентичність «Я», наративи пам'яті, література «Повороту» (Wendeliteratur).*

У статті проаналізовано еволюцію та модуси художнього моделювання категорій індивідуальної й колективної ідентичності в німецькій прозі та драматургії XX – початку XXI століття. На основі дослідження теоретичної тріади ідентичності як елемента свідомості, продукту соціальних інтеракцій та вербально-символічного конструкту, простежено генезу цієї проблематики у творчості Г. Гессе, Г. Белля та Б. Брехта. Особливу увагу приділено трансформаціям літературного дискурсу в добу «Повороту» (Wende-Literatur) 1990-х років (В. Гільбіг, Д. Грюнбайн, Л. Куше) та в прозі «нульових» років (Г. Й. Шедліх, К. Лянґе-Мюллер, Е. Гумель, Й. Тавада, Дж. Ерпенбек). З'ясовано, що утворенню феномену «збентеженої» тотожності періоду зламу віків передував раптовий крах ідеологічних маркерів НДР, який спричинив дифузію суб'єктивності та деформацію міметичних засад реалізму. Водночас у творчості авторів XXI століття ідентичнісні парадигми зміщуються у площину квазібіографічних і родинних рефлексій, де ключовим чинником самоідентифікації стає подолання трансгенераційних психотравм. Доведено, що провідним чинником конструювання ідентичності «Я» в німецькому письменстві виступають нарації пам'яті (індивідуальної, родинної та культурної), які актуалізуються у відповідь на історичні травми, зумовлені функціонуванням тоталітарних режимів (нацизму, радянського комунізму) та геополітичними зламами межі століть. Через призму такої ретроспекції зафіксовано «парадокс домівки» та метафорику вимушеного переміщення, що детермінують фрагментарність свідомості сучасного індивіда. Феномен ідентичності концептуалізовано крізь призму дихотомії «Свій – Чужий», екзистенційного страху, дезорієнтації, а також детермінантів «збентеженої» та «квазі-ідентичності» в художньому просторі сучасної європейської літератури.

LITERARY REPRESENTATIONS OF IDENTITY IN GERMAN LITERATURE OF THE 20TH AND EARLY 21ST CENTURIES: DYNAMICS AND TRANSFORMATIONS

Tetiana Monolatii
Candidate of Philological Sciences, Associate Professor,
Vasyl Stefanyk Carpathian National University

Key words: *German literature, literary representations of identity, narratives of memory, Wendeliteratur ("literature of change").*

The article analyzes the evolution and modes of artistic modeling of individual and collective identity categories in German prose and drama of the 20th and early 21st centuries. Based on the study of the theoretical triad of identity as an element of consciousness, a product of social interactions, and a verbal-symbolic construct, the genesis of this problem is traced in the works of H. Hesse, H. Böll, and B. Brecht. Particular attention is paid to the transformations of literary discourse during the "Turn" era (Wende-Literatur) of the 1990s (W. Hilbig, D. Grünbein, L. Kusche) and in the prose of the 2000s (H. J. Schädlich, K. Lange-Müller, E. Hummel, Y. Tawada, J. Erpenbeck). It is established that the formation of the phenomenon of "blurred" identity at the turn of the century was preceded by the sudden collapse of the GDR's ideological markers, which triggered a diffusion of subjectivity and a deformation of the mimetic foundations of realism. At the same time, in the works of 21st-century authors, identity paradigms shift toward quasi-biographical and family reflections, where the overcoming of transgenerational psychological traumas becomes a key factor in self-identification. It is proved that the leading factor in constructing the identity of the "Self" in German literature is the narratives of memory (individual, family, and cultural), which are actualized in response to historical traumas caused by the functioning of totalitarian regimes (Nazism, Soviet communism) and geopolitical disruptions at the turn of the century. Through the prism of such retrospection, the "paradox of home" and the metaphor of forced displacement, which determine the fragmented consciousness of the modern individual, are captured. The phenomenon of identity is conceptualized through the lens of the "Self-Other" dichotomy, existential fear, disorientation, as well as the determinants of "blurred" identity and "quasi-identity" in the artistic space of contemporary European literature.

Вступ. Сучасний етап розвитку зарубіжного літературознавства характеризується виразним антропологічним та націоцентричним поворотом, у межах якого особливої ваги набуває проблема художнього моделювання ідентичності. Наприкінці XX – на початку XXI століття геополітичні катаклізми, руйнація біполярної системи світу та наслідки тоталітарних диктатур актуалізували питання про межі людського «Я», його лінгвістичну, етнічну та загальнонаціональну тотожність. Німецькомовне письменство цього періоду стало унікальним художнім майданчиком для рефлексії над колективними й приватними травмами, оскільки німецьке суспільство пережило кілька фундаментальних ідентичнісних зламів: від нацистського тоталітаризму до розщеплення країни й подальшого стрімкого возз'єднання в добу «Повороту» *(Wende)*. Не зважаючи на те, що дослідження того, як художній текст вербалізує процеси самоідентифікації індивіда в координатах «Свій – Чужий» і є критично важливим для розуміння загальноєвропейського літературного контексту сучатності, дослідники фактично не зверталися до вивчення еволюції модусів індивідуальної й колективної ідентичності, а тому потреба у системному аналізі німецької прози та драматургії XX – початку XXI століття залишається актуальною. Поодиноким дослідженням, яке має стосунок до нашої теми є студія українського літературознавця О. Чертенка, присвячена історичному дискурсу в німецькій прозі після 1989 р. (Чертенко, 2012). Важливими є також теоретичні праці зарубіжних науковців М. Ґольки та Р. Пападопулоса, присвячені індивідуальній й колективній ідентичності (Ґолька, 2022; Пападопулос, 2023).

Метою **статті** є комплексне дослідження еволюції та модусів художнього моделювання

категорій індивідуальної й колективної ідентичності в німецькій прозі та драматургії XX – початку XXI століть. Для досягнення цієї мети поставлено такі завдання: простежити генезу проблематики ідентичності у творах класиків німецької літератури XX століття; охарактеризувати особливості трансформації літературного дискурсу в добу «Повороту» і прозі 2000-х років; з'ясувати родинні й культурні наративи пам'яті як ключові чинники конструювання ідентичності «Я» в умовах історичних травм та геополітичних зламів.

Матеріал і методи дослідження. Матеріалом дослідження стали твори німецької літератури кінця XX – початку XXI ст., зокрема тексти Г. Гессе («Три липи», «Облога Кремни»), Г. Белля («Подорожній, коли ти прийдеш у Спа…», «Біла ворона», «Мовчання доктора Мурке»), Б. Брехта («Страх і злидні у Третій імперії», «Добра людина з Сичуані», «Пан Пунтіла і його слуга Матті»), а також репрезентативну прозу доби «Повороту» та 2000-х років, зокрема твори В. Гільбіга, Д. Ґрюнбайна, Г. Й. Шедліха («Інші»), К. Лянґе-Мюллер («Останні»), Е. Гумель («Риби з Берліна»), Й. Тавади («Де починається Європа») та Д. Ерпенбек («Сибір»). Вибір матеріалу зумовлений потребою простежити динаміку художньої ідентичності «Я» в умовах історичних травм, політичних трансформацій та глобалізаційних процесів. Методологічна основа статті ґрунтується на комплексній стратегії, що поєднує історико-літературний метод (для контекстуалізації творів у межах культурних парадигм) та дискурс-аналіз (для вивчення ідентичності як продукту вербальних символічних структур). Застосування герменевтичного підходу уможливило інтерпретацію екзистенційних станів персонажів, тоді як наратологічний аналіз дозволив простежити механізми конструювання «Я» в автобіографічних і квазібіографічних наративах.

Результати та обговорення. Художні тексти Германа Гессе, Генріха Белля та Бертольда Брехта стали визначальними орієнтирами, що закладають підґрунтя дослідження ідентичності «Я» у німецькому письменстві новітнього часу. Зокрема Г. Гессе концептуалізує «Я» як діалектичне поєднання статичного відчуття себе та змінності під тиском історії, тоді як Г. Белль актуалізує проблему ідентичності «малої людини», гублячи її в лабіринтах ностальгічної дезорієнтації та повоєнної травми. Натомість Б. Брехт радикалізує цю проблематику, викриваючи штучність ідеологічних тотожностей, що нівелюють індивідуальність, та стверджуючи пошук людяності як головний етичний імператив у світі, де соціальні ролі часто домінують над автентичним «Я».

Найперше у новелістиці Г. Гессе артикульовано авторську візію європейської ідентичності, що ґрунтується на діалектиці подібності й відмінності, статики та динаміки. Письменник наділяє історію статусом фундаментального чинника, що детермінує моделі поведінки та ідентифікаційні стратегії його персонажів. У новелі «Три липи» автор звертається до тем злочину та відплати, травматичного досвіду та жертви, описуючи випробування трьох берлінських братів, які, попри обставини, залишаються фактично невинними. Фігура судді у творі стає ключовою для розуміння ідентичності «Я», оскільки саме він приймає рішення покликати самого Бога суддею для трьох вірних братів, аби піддати їх Його вирокові, наголошуючи на неможливості звільнити підозрюваного за наявності факту насильницького позбавлення людини життя (Сім німецьких новель, 1962 :10). Фактично, у творі розкривається сутність ідентичності як властивого кожному відчуття самого себе, яке залишається незмінним незалежно від того, є воно позитивним чи негативним, відповідним чи ні, що в науковому дискурсі визначається як «психологічна влаштованість» (Пападопулос, 2023: 197).

У новелі «Облога Кремни» акцентується увага на значенні вчинку в контексті історичних подій. Автор розглядає дихотомію природи героя та антигероя на прикладі Лідія та Гефайстіона, які, маючи різні здібності до управління, змагаються за владу. Фінал життя Гефайстіона постає логічним і трагічним: коли він помирає і його грізний погляд згасає, люди, наче звільнившись від якихось чар, починають зневажати, проклинати покійного та безчестити його тіло, віддаючись на милість загарбників (Сім німецьких новель, 1962: 25). Звертаючись до античних паралелей, Г. Гессе вказує на суспільні трагедії та поліморфну людську безпорадність, які, на його думку, визначають формування ідентичності «Я» в складних історичних умовах, а також сприяють виникненню парадоксу домівки через призму локальних та етнічних ідентичностей.

Творчість Г. Белля сповнена гуманістичного бачення долі «малої» людини, оскільки його тексти значною мірою є рефлексією над травмами Другої світової війни та ідентичністю її жертв. Зокрема у новелі «Подорожній, коли ти прийдеш у Спа…» наратор наприкінці оповіді наголошує на варіативності ідентичності «Я», вказуючи на те, що споглядання власного почерку є куди переконливішим доказом реальності особистості, ніж відображення у дзеркалі, тож він не має жодних сумнівів у справжності власного письма (Бель, 1969: 48). Новела «Біла ворона» позначена ідентичністю «внутрішнього» вигнанця. Зокрема, на самому початку твору оповідач зауважує, що

доля, очевидно, обрала його для того, аби в черговому поколінні їхньої родини не перервалася ниточка «білих ворон» (Бель, 1969: 122). Розповідаючи драматичну історію свого роду, наратор завершує роздуми думкою про неминучу приреченість пошуку нової «білої ворони» – того, хто з розпашілим обличчям наважиться постати перед родичами та заявити про свою відмову від їхніх традиційних звичаїв (Бель, 1969: 132). У цій новелі поєднуються як самоприйнятна реальність, так і засвідчена іншими, проте найважливішим її аспектом є ностальгічна дезорієнтація, притаманна одночасно і наратору, і протагоністу.

Однак найяскравіше риси ідентичності виявляються у новелі «Мовчання доктора Мурке», у центрі якої перебуває дилема екзистенційного страху, що позірно виникає перед кабіною ліфта в будівлі радіо. Для головного героя цей страх є настільки ж буденною і невід'ємною частиною життя, як для інших людей вівсяна каша чи овочевий сік (Бель, 1969: 275). Автор також підкреслює, що Мурке був занадто молодим та інтелігентним, щоб відчувати схильність до ненависті (Бель, 1969: 281). Оскільки в тексті порушуються питання туги за колишнім виміром буття й окреслюються риси пересічного громадянина в обставинах трансформації державного ладу, новела ілюструє письменницьке нівелювання особистісної унікальності та спроби сформувати власну філософію життя.

Художня ідентичність «Я» в контексті глобальних конфліктів та ролі в них звичайної людини розкривається у п'єсах Б. Брехта. Зокрема, у творі «Страх і злидні у Третій імперії» проблематика ідентичності охоплює питання національної єдності, зради, судочинства, забезпечення робочими місцями, проведення народного референдуму, а також відображає єврейське питання. Фігури ідентичностей у цій п'єсі є досить складними та конфронтаційними для сприйняття автором і читачем крізь призму художнього простору. Автор відтворив дійсність нацистської Німеччини, зображуючи життєві шляхи представників різних суспільних прошарків. Алегоричними образами, які символізують ідентичність, стають «крейдяний хрест» і «торф'яні солдати», тоді як ключовою місією есесівців визначено селекцію та пошук «справжніх німців», адже, за їхніми словами, спочатку необхідно було очистити націю, виокремивши справжніх німців серед загалу, який вони зневажливо називали набродом із нижчих рас (Брехт, 2021: 9). Цей твір Б. Брехта є пересторогою щодо штучності тотожностей в умовах нацизму, де домінувало прагнення підпорядкувати громадян єдиній політичній ідеології, партії та вождеві, а також намір знецінити національну й конфесійну приналежність окремої особистості. У п'єсі наголошується на тому, що в Німеччині А. Гітлера кожен мав бути задіяний у системі, а будь-яка бездіяльність була неприпустимою, водночас держава у своїй риториці намагалася привласнити собі виключне право на ресурси та владу, вдаючись до антисемітської пропаганди та риторики виключення (Брехт, 2021: 107).

Німецький драматург досліджує ідентичність «Я» у п'єсі «Добра людина з Сичуані». Зокрема, актуальними видаються авторські застереження про те, що слова чоловіка в присутності інших не мають вагомого значення, оскільки він часто прагне видаватися великим, могутнім і впливовим, що підводить до запитання, чи вистачить сил дошукатися доброти в такій людині (Брехт, 2021: 239). У цьому творі ідентичність «Я» постає радше «збентеженою», аніж «множинною», як це було в попередній п'єсі, оскільки питання морального вибору, зумовлені соціальними чи бізнесовими інтересами, переважають над індивідуальними прагненнями героїв. Таким чином Бертольд Брехт порушує центральне для німецької та всієї європейської літератури XX століття питання про життєві орієнтири, вплив режимів на повсякденне життя, а також про конструювання ідеологічних міфів та опір їм.

Аналогічні паралелі притаманні й третій «еміграційній п'єсі» – «Пан Пунтіла і його слуга Матті». Наскрізна ідея твору полягає в тому, що протагоніст бачить лише половину світу, а під час нападів бездумної тверезості опускається до тваринного рівня, де його вже нічого не стримує (Брехт, 2021: 322). Герой підкреслює, що адекватна людина стає непередбачуваною, втрачає здатність дбати про благо власної дитини, забуває про дружбу та готова йти навіть по власному трупові (Брехт, 2021: 322). Очевидно, що автор порушує дилему сучасної цивілізації, яка полягає у конфлікті пам'яті та забуття, що веде до зіткнення ідентичнісних парадигм «своїх» і «чужих». Ідентичність героїв цієї п'єси визначається «пошуком людини» – давнім євангельським принципом віднайдення власного «Я» серед зовнішніх впливів та міжлюдських стосунків, які зазвичай наперед зумовлені часовими й просторовими межами. У фіналі Б. Брехт наголошує, що доброго господаря можна знайти лише тоді, коли людина зуміє зробити господарем саму себе (Брехт, 2021: 438).

Як бачимо, ці автори через різні художні стратегії – від філософської дихотомії до соціально-критичної парадоксальності – визначають парадигму ідентичності як безперервний процес самоствердження особистості в умовах агресивного історичного простору. Натомість у художніх

текстах 1990 – 2000-х рр. акцентується увага на моделі світу, в якій поняття «Чужий» зникає, оскільки кожен індивід сприймається як «Інший». Адже будь-яка пам'ять, чи то особиста, чи групова, є формою самоусвідомлення себе як окремої особистості та водночас як частини певної спільноти; при цьому почуття тотожності людини обмежується лише тим досвідом, який зафіксований у її свідомій пам'яті (Ґолька, 2022: 63). Тож німецький літературний процес зумовлений кількома фундаментальними чинниками: руйнацією біполярної системи координат та її світоглядних орієнтирів, безпосереднім проживанням авторами різних генерацій історичних трансформацій, а також нагальною потребою у конструюванні оновленої загальнонаціональної ідентичності. Важливу роль відіграє повернення до історичного минулого в контексті зміни культурних парадигм, що в поєднанні зі зростанням кількості літературних репрезентацій пам'яті формує специфіку сучасного художнього дискурсу (Чертенко, 2012: 63-65).

Відтак художня ідентичність «Я» також знаходить своє відображення у «літературі Повороту» 1990-х років, автори якої зосереджуються на критичному осмисленні викликів, що постали перед тогочасним німецьким суспільством. Ключовими темами цього дискурсу стають соціальна адаптація східних земель, викриття їхньої інертності, а також критика споживацьких настроїв та упередженого ставлення, притаманних Заходу, тенденція до втечі в колективну безликість, яка призводить до поступового розмивання індивідуальних ідентичностей.

Зокрема Вольфґанґ Гільбіг в романі «Я» описував ці аспекти як відсторонення від минулого, що сприймалося ним як ірреальний період, сповнений божевільних ідей та самоомани: спогади поступово стиралися, а реальність, яка колись його підкорила, з часом перетворилася на фікцію. Така оповідна стратегія підкреслює переплетення автобіографічних елементів із нестабільним образом наратора, чиє «Я» постійно перебуває у стані внутрішнього розщеплення. Опинившись у ситуації множинної абсурдної симуляції через роль агента штазі, головний герой-письменник змушений постійно взаємодіяти з додатковим рівнем фікції – власною квазі-ідентичністю (Гільбіг, 2011: 223-224). Героя роману В. Гільбіга не покидають спогади про воєнне дитинство, хоча він і припускає, що самі образи бомбувань можуть бути лише симуляцією пам'яті (Гільбіг, 2011: 227). Проте реалії сучасності витісняють цей травматичний досвід, оскільки соціум демонструє повну нетерпимість до привидів минулого, відмовляючи у співчутті та визнанні тіням, що прагнуть світла (Гільбіг, 2011: 229). У такий спосіб письменник дає ствердну відповідь на неможливість поєднання творчої діяльності з роботою на службу державної безпеки. На переконання автора, подібний досвід є несумісним із письменницьким покликанням, оскільки неминуче спричиняє розмивання та дифузію ідентичності суб'єкта.

Подібні інтонації характерні й для Дурса Ґрюнбайна, для якого ідентичність нерозривно пов'язана з ціннісним виміром буденності німецької столиці. В есе «Транзит Берлін» він зауважував, що статична топографія європейського Сходу, глибоко вкарбована в пам'ять мешканців, поступово поступається місцем «динамічному та циклічному західному світу з його різновекторними економічними, політичними й моральними силами» (Ґрюнбайн, 2011: 27). Письменник констатував, що в безлюдній симетрії Сходу та Заходу, у холоді фронтового міста, залишається лише нездолання прірва між поколіннями. Він ставив риторичне питання про те, чи не є ідентичність лише картинкою-ребусом, складеною з ілюзорних фантазмів. За висновком автора, прихованим кредо тогочасної людини була постійна пильність у світі речей, де власне «Я» втрачало цілісність, розкладаючись на безліч частинок і розпорошуючись у множинності монад (Ґрюнбайн, 2011: 30-31).

Героїзація образу східного німця дала змогу Лотару Куше висвітлити проблеми ідентифікації в об'єднаній Німеччині, що набули особливої актуальності в літературі доби «Повороту». Письменник вказував у своїх оповіданнях на руйнацію усталеної системи ідентифікаційних символів, відкриваючи перспективу для співчуття до колективного уявного Сходу та етнізації цінностей. Куше зауважував, що певні явища не варто пов'язувати з раптовістю змін, адже поряд із професійними експертами існують громадські оцінювачі – люди, які самопризначилися на роль арбітрів і активно, навіть агресивно, висловлюють свою думку з приводу болючих суспільних питань (Куше, 2011: 142, 152). Зрештою, те, що наприкінці 1980-х років ще маркувалося як «соціалізм у барвах НДР», до середини 1990-х років у творчому переосмисленні автора трансформувалося в поняття ідентичності як форми самоімітації (Куше, 2011: 149-153).

У німецькій літературі 2000-х рр. провідною темою стає ідентичність «Я», що найчастіше розкривається через родинні наративи. Переважання автобіографічних та квазібіографічних мотивів перетворює пам'ять на наскрізний стрижень оповіді. Водночас фрагментарність ідентичності зумовлюється суспільним та індивідуальним безпам'ятством, яке розглядається як своєрідний «гріх неуважності» (Ґолька, 2022: 148–149).

Цей комплекс проблем, що включає діалектику «свого» й «чужого», пошук «Іншого» та динаміку змінних ідентифікацій, залишається визначальним атрибутом як сучасного німецького письменства, так і ширшого європейського літературного дискурсу.

У романі Ганса Йоахіма Шедліха «Інші» оповідь значною мірою детермінована родинним досвідом, зокрема через постать матері. Героїня твору висловлює сумніви щодо власної належності, запитуючи, чи справді вона втратила батьківщину, і зізнаючись, що забула, де саме вона знаходиться (Шедліх, 2015: 243, 244). Історія цієї жінки, яку переповідає Ава, відображає драматичну долю цілого покоління, що доживає віку в геріатричному пансіонаті. Рідні героїні, зокрема її діти, змушені долати власні недуги та життєві негаразди, майже не звертаючи уваги на присутність матері та бабусі. Прикметно, що єдиним засобом збереження приватної пам'яті для старенької стає фотографія, оскільки її власна пам'ять поступово й неминуче згасає (Шедліх, 2015: 244, 247). Емоційної гостроти сюжету додає реакція героїні на звістку про те, що її 65-річний син відчуває страх перед будинком для літніх людей – вона пропонує буквально «вирізати» цей страх (Шедліх, 2015: 249). Через роздуми своїх персонажів автор підкреслює ілюзію людської впевненості у власній безпеці: зазвичай люди переконані, що біда стається лише з іншими, проте в один момент кожен може сам стати тим самим «Іншим».

Тему художньої ідентичності «Я» продовжує Катя Лянґе-Мюллер у романі «Останні», де лейтмотивом стає сповідь головного героя перед сестрою Ідою про рішення покинути матір. Твір розгортається як родинна сага про повоєнні випробування німецької сім'ї, що виявилася замкненою в колі незмінних обставин, де життя у дворі зупинилося, а продуктовий дефіцит контрастував із примарними надіями на майбутнє (Лянґе-Мюллер, 2015: 148). Протагоніст, Гайнц Ґрюнебаум, описуючи свою монотонну працю в друкарні, наголошує на відчутті глибокої безвиході, спричиненої виснажливою залежністю від матері (Лянґе-Мюллер, 2015:163).

Натомість у творах Елеонори Гумель постаті батька й матері постають для героїв симулякрами приватної пам'яті. Повернення до Німеччини як «далекої країни» стає для персонажів і оповідачки водночас таємним кодом та ознакою колективного дефекту мовлення (Гумель, 2015: 35). Людська трагедія, спричинена воєнно-політичними конфліктами XX століття, суперництвом тоталітарних режимів та депортаціями, глибоко зачіпає героїв роману «Риби з Берліна»: поки одні з них живуть у постійному відчутті загроз, інші продовжують жити у вимірі «гри у війну» (Гумель, 2015: 53). Роздуми про родинні сподівання та марні спроби повернутися на батьківщину мають трагічний присмак. Спроба віднайти ідентичність «Я» символічно увиразнюється образом «трьох валіз» як сховища пам'яті та множинних ідентичностей; оповідачка, роздумуючи над їхнім змістом, ставить риторичне питання про те, що саме могло бути важливішим за родинні фотоальбоми багатьох поколінь Ці ідентичнісні наративи доповнюються роздумами героїні про матір, яка ніколи не полишала надії на повернення батька, адже, попри вразливість, людська надія здатна раз у раз воскресати після будь-яких ударів долі (Гумель, 2015: 50–51).

Текст Йоко Тавади «Де починається Європа» має радше характер внутрішнього запитання, аніж розповіді. Хоча на початковому етапі твір скидається на травелог, де подорож бабусі асоціюється з ризиком споживання «чужої води», насправді він розгортається як історія трансформації людської ідентичності в умовах вимушеного переміщення (Тавада, 2015: 221). Центральним мотивом стає сприйняття «матриці домівки» – того місця, яке символізує одночасно колиску та могилу, початок і завершення життєвого шляху (Пападопулос, 2023: 163). Попри домінування таких топосів пам'яті, як Москва чи Сибір, авторка постійно звертається до метафори родинної заборони – перестороги щодо «чужої води» (Тавада, 2015: 240, 240). Батька протагоністки, який залишив рідні краї, родина звинувачувала в тому, що він «підхопив червону заразу», натякаючи на згубний вплив комуністичної ідеології (Тавада, 2015: 226). Визначаючи Сибір як межу між «тут» і «там», авторка підтверджує думку про те, що ідентичність є не лише найінтимнішим відчуттям власного «Я», а й неминуче формується через взаємодію з іншими та їхнє сприйняття особистості (Тавада, 2015: 227; Пападопулос, 2023: 183).

Тему вимушеного переміщення та формування ідентичності продовжує Джені Ерпенбек у новелі «Сибір». Нараторка розпочинає розповідь із трагічної історії своєї матері, яка, за словами батька, виявилася надзвичайно витривалою: вона пережила жахливу депортацію до Сибіру, долаючи голод, холод, тиф, фізичне насилля та нелюдські умови, а згодом зуміла повернутися до Німеччини під чужим іменем (Ерпенбек, 2015: 69). У фіналі твору герої намагаються віднайти власну ідентичність, звертаючись до символічного сховища родинної пам'яті, проте сам процес роботи з минулим постає як виснажлива та деструктивна дія. Сидячи серед речей, одягу, книг та старих документів, нараторка разом із батьком безкінечно перебирає, розгортає та

відкладає предмети, які вкриті пилом і зрештою втрачають своє значення, доходячи навіть до знищення (Ерпенбек, 2015: 79). Таким чином, «Сибір» Дж. Ерпенбек слугує не лише глибоким аналізом родинної травми, спричиненої політичним насильством та катастрофами XX століття, а й дослідженням складної взаємодії між особистим «Я» та колективним «Ми».

Висновки. Аналіз художньої репрезентації ідентичності «Я» у німецькій літературі XX – початку XXI ст. засвідчує, що категорія суб'єктності в цій літературі є динамічним конструктом, що трансформується залежно від ідеологічних та геополітичних обставин. У творчості класиків німецької літератури XX ст. ідентичність «Я» формується через діалектичну взаємодію з історією. Якщо Г. Гессе шукає «психологічну влаштованість» особистості через філософську дихотомію статики й динаміки, то Г. Белль зосереджується на екзистенційній дезорієнтації «малої людини», а Б. Брехт радикалізує дискурс, викриваючи штучність ідеологічних тотожностей. У цей період ідентичність постає як спроба збереження людяності в умовах тоталітарного тиску. Література в добу «Повороту» (Wende) та 1990-х рр. акцентує на посткомуністичній дійсності, де ідентичність розмивається через тотальну симуляцію життя та наслідки політичних заборон. Автори (В. Гільбіг, Д. Ґрюнбайн, Л. Куше) фіксують кризу автентичності, де «Я» розпадається на фрагменти, а пам'ять про минуле перетворюється на фікцію або інструмент політичної маніпуляції. Натомість у текстах початку XXI ст. (Г. Й. Шедліх, К. Лянґе-Мюллер, Е. Гумель, Й. Тавада, Д. Ерпенбек) ідентичність «Я» стає «родинним наративом». Пам'ять про предків перетворюється на головний механізм самопізнання, проте водночас вона стає травматичним багажем. Виникає концепт «крихкої ідентичності», де індивідуальне безпам'ятство сприймається як етичний виклик, а «Чужий» стає невід'ємною частиною внутрішнього «Я». Відтак еволюція німецького літературного дискурсу рухається від пошуку цілісного суб'єкта в умовах історичних катастроф до визнання ідентичності як множинного, фрагментарного та залежного від пам'яті процесу. Сучасне німецьке письменство фіксує перехід від «ідентичності-ідеології» до «ідентичності-пам'яті», де «Я» постійно конструюється заново у просторі діалогу з родинним та колективним минулим.

Перспективним напрямом подальшого дослідження є глибше вивчення того, як новітні міграційні процеси та транскультурні трансформації в сучасній Європі впливають на сучасну німецькомовну прозу, розширюючи межі традиційних родинних і культурних наративів пам'яті. Окремої уваги потребує аналіз того, яким чином нові покоління німецькомовних авторів вербалізують гібридні форми ідентичності в умовах сучасних глобальних викликів та криз.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бель, Г. (1969). *Біла ворона та інші новели* (Є. Горева, пер.). Дніпро.
2. Брехт, Б. (2021). *Три п'єси з екзилю* (М. Ліпісівіцький, пер.). Книги-XXI.
3. Ваховська, Н., & Клаппер, Д. (2011). Біла голубка Повороту. В Н. Ваховська & Д. Клаппер (упор.), *Вертиголов та інші політичні тварини. Антологія німецької літератури 90-х років XX ст.* (с. 8–15). Грані-Т.
4. Гільбіг, В. (2011). «Я» (О. Бєлозьорова, пер.). В Н. Ваховська & Д. Клаппер (упор.), *Вертиголов та інші політичні тварини. Антологія німецької літератури 90-х років XX ст.* (с. 218–232). Грані-Т.
5. Гумель, Е. (2015). Риби з Берліна (уривок із роману) (М. Іваницька, пер.). В М. Іваницька & Т. Супрун (Упор.), *Історії про кохання, насильство і пам'ять: Із сучасної німецької прози* (с. 33–53). Критика.
6. Ґолька, М. (2022). *Суспільна пам'ять та її імпланти* (В. Ф. Саган, пер.). Ніка-Центр.
7. Ґрюнбайн, Д. (2011). Транзит Берлін (К. Міщенко, пер.). В Н. Ваховська & Д. Клаппер (упор.), *Вертиголов та інші політичні тварини. Антологія німецької літератури 90-х років XX ст.* (с. 26–34). Грані-Т.
8. Ерпенбек, Дж. (2015). Сибір (О. Кравчук, пер.). В М. Іваницька & Т. Супрун (упор.), *Історії про кохання, насильство і пам'ять: Із сучасної німецької прози* (с. 69–79). Критика.
9. Куше, Л. (2011). Східний салат із західною заправкою (С. Саюк, пер.). В Н. Ваховська & Д. Клаппер (упор.), *Вертиголов та інші політичні тварини. Антологія німецької літератури 90-х років XX ст.* (с. 142–153). Грані-Т.
10. Лянґе-Мюллер, К. (2015). Останні (уривок із роману) (М. Ліпісівіцький, пер.). В М. Іваницька & Т. Супрун (упор.), *Історії про кохання, насильство і пам'ять: Із сучасної німецької прози* (с. 147–165). Критика.
11. Пападопулос, Р. (2023). *У чужому домі. Травма вимушеного переміщення: шлях до розуміння і одужання* (І. Бодак & Н. Яцюк, пер.). Лабораторія.
12. *Сім німецьких новель* (Герман Гессе, Якоб Вассерман, Густав Майнрінк, Райнер Марія Рільке, Казімір Едшмід). (1962). (М. Орест, пер.). Інститут літератури.

13. Тавада, Й. (2015). Де починається Європа (О. Кравчук, пер.). В М. Іваницька & Т. Супрун (упор.), *Історії про кохання, насильство і пам'ять: Із сучасної німецької прози* (с. 221–240). Критика.
14. Чертенко, О. (2012). Вигнання примар: історичний дискурс у німецькій прозі після 1989 року (загальні зауваги). *Слово і час*, (6), 60–76.
15. Шедліх, Г. Й. (2015). Інші (уривок із роману) (Т. Супрун, пер.). В М. Іваницька & Т. Супрун (упор.), *Усі інші. Історії про кохання, насильство і пам'ять : Із сучасної німецької прози* (с. 243–254). Критика.

Дата першого надходження статті до видання: 10.07.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 05.08.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 01.10.2026

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу (CC BY 4.0)

УДК 811.161.2’22:004.738.5
DOI https://doi.org/10.32782/folium/2026.9.24

СЕМІОТИКА СУЧАСНОГО ІНТЕРНЕТ-СПІЛКУВАННЯ

Ірина Овчиннікова
кандидат філологічних наук, доцент,
Український державний університет імені Михайла Драгоманова
ORCID ID 0009-0000-3132-2406
i.i.ovchynnikova@udu.edu.ua

Олександр Леута
доктор філологічних наук, професор
Український державний університет імені Михайла Драгоманова
ORCID ID 0009-0007-6125-6324
o.i.leuta@udu.edu.ua

Ключові слова:
соціальна семіотика, мультимодальність, інтернет-комунікація, цифровий дискурс, емодзі, меми, цифрова прагматика, графіко-лексичні гібриди, онлайн-комунікація, українська мова.

У цій статті досліджується семіотична організація сучасної україномовної інтернет-комунікації з акцентом на взаємодії вербальних, візуальних, графічних і платформоспецифічних ресурсів у процесі конструювання значення в цифровому дискурсі. Дослідження ґрунтується на принципах соціальної семіотики та мультимодальності, розглядаючи онлайн-комунікацію як інтегровану семіотичну систему, а не як послідовність ізольованих мовних одиниць. Особливу увагу приділено емодзі, нечисловому використанню цифр, графіко-лексичним гібридам, ігровому фонетичному написанню, англійським запозиченням, цифровому сленгу, абревіатурам, варіативності пунктуації та мемній комунікації як взаємопов’язаним компонентам сучасного цифрового семіозису.

Емпіричний матеріал становить корпус із 360 загальнодоступних одиниць україномовної цифрової комунікації, зібраних із Telegram, Instagram, X та Facebook у період із січня 2024 року по березень 2025 року. У дослідженні застосовано мультимодальний семіотичний аналіз, дискурс-аналіз, прагматичний аналіз і контекстуальну інтерпретацію для виявлення комунікативних функцій різних семіотичних ресурсів і принципів, що регулюють їхню взаємодію в автентичному цифровому середовищі.

Результати дослідження засвідчують, що значення в сучасній українській онлайн-комунікації рідко формується виключно вербальними засобами. Натомість інтерпретація повідомлення виникає внаслідок скоординованої взаємодії мовних, візуальних, графічних та інтерфейсних знаків. Емодзі функціонують не лише як маркери емоцій, а й як прагматичні засоби, що модифікують іллокутивну силу висловлення та спрямовують його інтерпретацію. Графічні трансформації, ігрова орфографія, англомовні лексичні запозичення, цифрові скорочення та відхилення від нормативної пунктуації виконують важливі функції конструювання ідентичності, експресивності та міжособистісної взаємодії, а не свідчать про недостатню мовну компетентність. Мемна комунікація виступає ефективним механізмом семантичної компресії, активізуючи спільні культурні знання та забезпечуючи швидке конструювання значення в онлайн-спільнотах. Аналіз також показує, що семіотична організація українського цифрового дискурсу відображає ширші когнітивні трансформації, пов’язані з мультимодальною обробкою інформації та кліповим сприйняттям, за якого різні комунікативні модуси інтерпретуються одночасно, а не послідовно.

Дослідження робить внесок у сучасні студії із соціальної семіотики, цифрового дискурсу та мультимодальної лінгвістики, пропонуючи цілісний опис механізмів, за допомогою яких значення розподіляється між різними семіотичними рівнями в україномовній інтернет-комунікації. Воно також поглиблює сучасне розуміння того, як цифрове середовище трансформує комунікативні практики, не підриваючи адаптивного потенціалу української мови.

SEMIOTICS OF MODERN INTERNET COMMUNICATION

Iryna Ovchynnikova
Candidate of Philological Sciences, Associate Professor,
Dragomanov Ukrainian State University

Oleksandr Leuta
Doctor of Philology, Professor.
Dragomanov Ukrainian State University

Key words: *social semiotics, multimodality, Internet communication, digital discourse, emojis, memes, digital pragmatics, graphic-lexical hybrids, online communication, Ukrainian language.*

This article examines the semiotic organization of contemporary Ukrainian-language Internet communication, focusing on the interaction of verbal, visual, graphic, and platform-specific resources in the construction of meaning within digital discourse. The study is grounded in the principles of social semiotics and multimodality, treating online communication as an integrated semiotic system rather than a sequence of isolated linguistic units. Particular attention is paid to emojis, non-numeric use of digits, graphic-lexical hybrids, playful phonetic spelling, English borrowings, digital slang, abbreviations, punctuation variation, and meme-based communication as interconnected components of contemporary digital semiosis.

The empirical material consists of a corpus of 360 publicly available Ukrainian-language digital communication units collected from Telegram, Instagram, X, and Facebook between January 2024 and March 2025. The research employs multimodal semiotic analysis, discourse analysis, pragmatic analysis, and contextual interpretation to identify the communicative functions of different semiotic resources and the principles governing their interaction within authentic digital environments.

The findings demonstrate that meaning in contemporary Ukrainian online communication is rarely generated by verbal language alone. Instead, communicative interpretation emerges through the coordinated interaction of linguistic, visual, graphic, and interface-based signs. Emojis function not merely as emotional markers but as pragmatic devices that modify illocutionary force and regulate interpretation. Graphic transformations, playful orthography, English lexical borrowings, digital abbreviations, and punctuation deviations perform important identity-building, expressive, and interpersonal functions rather than representing departures from linguistic competence. Meme-based communication operates as an efficient mechanism of semantic compression, activating shared cultural knowledge and facilitating rapid meaning construction within online communities. The analysis further indicates that the semiotic organization of Ukrainian digital discourse reflects broader cognitive transformations associated with multimodal information processing and clip-like perception, where different communicative modes are interpreted simultaneously rather than sequentially.

The study contributes to contemporary research in social semiotics, digital discourse studies, and multimodal linguistics by providing an integrated

description of the mechanisms through which meaning is distributed across multiple semiotic layers in Ukrainian-language Internet communication. It also expands current understanding of how digital environments reshape communicative practices without undermining the adaptive potential of the Ukrainian language.

Вступ. Цифрове середовище змінило не лише швидкість комунікації, а й саму структуру комунікативного повідомлення. У соціальних мережах, месенджерах, коментарних стрічках і тематичних каналах текст функціонує як динамічний комплекс різнорідних знаків. Вербальні, візуальні, графічні та інтерфейсні компоненти такого повідомлення часто сприймаються не послідовно, а синхронно. На початку 2025 року в Україні інтернетом користувалися 31,5 млн людей, а кількість соціальних медіа-ідентичностей сягала 21,6 млн (DataReportal, 2025). За таких умов вербальний компонент зберігає важливе значення, однак уже не є єдиним центром цифрового повідомлення (Kress, 2010).

Перерозподіл семіотичного навантаження між мовними й немовними ресурсами засвідчує недостатність суто лінгвістичного підходу до аналізу інтернет-спілкування. У мультимодальній соціальній семіотиці, запропонованій Г. Крессом, знак розуміється не як готова одиниця, що лише переноситься в нове середовище, а як результат соціально вмотивованого добору ресурсу; із цього погляду цифрова комунікація виявляється не «текстом плюс ілюстрацією», а зібраною щоразу наново конфігурацією різних модусів – письма, макета, кольору, шрифту, руху, просторового розміщення, зображення, інтерфейсної організації (Kress, 2010). У «Reading Images» Г. Кресс і Т. ван Левен доводять цю думку до аналітичної чіткості: візуальний дизайн має власну граматику, а отже, й власний внесок у творення значення, який не зводиться до вербального коментаря чи ілюстративного дубляжу (Kress & van Leeuwen, 2021). Для мережевих платформ це особливо промовисто, бо там навіть мінімальна репліка майже ніколи не функціонує ізольовано: її обгортають реакції, прев'ю, аватари, мемні шаблони, емодзі, скріншоти попередніх повідомлень, хештеги, кнопки перепоширення. Сукупність цих компонентів визначає спосіб сприйняття та інтерпретації повідомлення (Kress, 2010; Kress & van Leeuwen, 2021).

Ще раніше Д. Крістал, описуючи мову Інтернету, наполягав на тому, що мережа не створює якоїсь окремої «не-мови», а радше різко прискорює й оголює ті процеси, які в інших умовах розгортаються повільніше: графічне експериментування, змішування регістрів, економію, гри з нормою, переозначення інтонації в письмі (Crystal, 2006). Ця думка сьогодні не втратила сили, але цифровий матеріал останніх років змушує її розширити. Сучасні цифрові практики не обмежуються модифікацією письма: вербальний компонент взаємодіє з іншими знаковими ресурсами, функції яких виходять далеко за межі емоційного доповнення тексту. М. Заппавінья, аналізуючи соціальні медіа, переконливо показала, що мережевий дискурс формується через механізми афіліації, пошуку спільності, спільного налаштування емоцій та оцінок; і ці механізми підтримуються не тільки словами, а й метадискурсивними та візуально-інтерфейсними засобами (Zappavigna, 2012). Пізніші студії соціальних платформ іще виразніше наголосили, що мережеве мовлення має переплетену, а не лінійну будову: окремі повідомлення з'єднуються через хештеговість, цитування, платформні ланцюги, повтори шаблонів, співрозміщення зображень і коментарів, через саме архітектонічне «як» цифрового простору (Rathnayake & Suthers, 2025). Саме тому описувати сучасне інтернет-спілкування як послідовність написаних фраз – уже мало (Crystal, 2006; Zappavigna, 2012; Rathnayake & Suthers, 2025).

Найвиразніше ця зміна проявляється там, де комунікація здається нібито найпростішою: в емодзі, мемах, реакційних картинках, графічних відхиленнях, коротких підписах, які легко прийняти за периферію повідомлення. Насправді периферійними вони бувають далеко не завжди. Систематичний огляд досліджень емодзі ще кілька років тому показав, що вони виконують не лише емоційну, а й семантичну та контекстуально-регулятивну функцію, а їхнє тлумачення залежить від платформи, культури, позиції в повідомленні та комунікативної ситуації. Експериментальні праці останнього часу пішли далі: емодзі описують уже не як наївний сурогат міміки, а як окремий шар значення, що породжує різні типи інференцій залежно від місця щодо тексту – до нього, в ньому або після нього (Tieu et al., 2024). Паралельно з цим Т. Голтґрейвз показав, що емодзі можуть сприйматися як засоби виконання мовленнєвих актів навіть без вербального супроводу, хоча успішність такого спілкування жорстко залежить від спільного тла учасників (Holtgraves, 2024). Отже, у цифровій комунікації значення не просто доповнює вербальне висловлення, а розподіляється між

різними компонентами повідомлення. (Tieu et al., 2024; Holtgraves, 2024).

Схожа ситуація й з мемами, хоча вони вимагають іще обережнішого опису. Нові праці з мемології й цифрової прагматики фактично демонструють, що мем – це не просто жартівлива картинка з написом, а повноцінний мультимодальний жанр із власними правилами композиції, інтертекстуальності, позиціювання мовця й адресата, а також із високою чутливістю до контексту спільноти (Dancygier & Vandelanotte, 2025). Те, що в побутовому сприйнятті виглядає як легкий, одноразовий цифровий об'єкт, на аналітичному рівні виявляється складною структурою, де працюють прецедентні імена, уже знайомі візуальні матриці, синтаксично усічені конструкції, дейктика, інтонаційні сурогати й оцінні позиції. Не випадково сучасні дослідження розглядають меми як артефакти легітимації, делегітимації, групової самоідентифікації та культурного фреймування (Dynel, 2025). В українськомовному цифровому дискурсі мем функціонує як засіб реакції на суспільні події, групового позиціювання та стислого оформлення спільного досвіду (Dancygier & Vandelanotte, 2025; Dynel, 2025).

Українська лінгвістика на ці процеси реагує дедалі активніше, і ця активізація сама по собі симптоматична. І. Шевченко, працюючи з українськими та англомовними телеграм-каналами, описує мультимодальну концептуальну метафору як спосіб впливу на світобачення користувачів через поєднання вербальних, візуальних і кінематографічних ресурсів (Shevchenko, 2024). Л. Ковальчук та Ю. Літкович, аналізуючи воєнний медіадискурс, говорять про невербальні засоби й креолізовані меми як про специфічні інструменти психологічного розвантаження та спрямованого впливу на аудиторію (Kovalchuk & Litkovych, 2022). У працях, присвячених мемам, увага фокусується або на лексичних інноваціях і сленгу в соціальних мережах (Nazarenko & Rebenok, 2024), або на прагмалінгвістичній і мультимодальній природі самого мему, його ілокутивній та перлокутивній силі, його вкоріненості в прецедентних феноменах, або на функціях українських мемів у воєнному інформаційному просторі – від емоційної підтримки до протидії дезінформації (Mahuriak & Voitovych, 2025). Це вагомі напрацювання. Але, якщо дивитися на них не ізольовано, а сукупно, добре видно інше: опис переважно рухається від окремого феномена – мему, метафори, лексичної інновації, агресивного медійного маркера – тоді як саме поле українськомовного інтернет-спілкування, у якому ці елементи постійно співпрацюють, ще не отримало цілісного семіотичного прочитання (Шевченко, 2024; Kovalchuk & Litkovych, 2022; Nazarenko &Rebenok, 2024; Mahuriak & Voitovych, 2025).

Для сучасного українськомовного Інтернету ще не вироблено достатньо деталізованого опису того, як у межах одного цифрового висловлення взаємодіють вербальні, графічні, візуальні та платформно зумовлені знаки; як перерозподіляється між ними смислова вага; у який момент емодзі перестає бути додатком до фрази, а мем – лише фоном для репліки; коли графічне порушення норми сигналізує іронію, групову належність або афективну інтенсивність; яким чином сам інтерфейс підштовхує адресата до певної інтерпретації. Ця лакуна особливо відчутна тепер, коли український цифровий простір розвивається під тиском воєнного досвіду, інформаційного спротиву, високої меметичності публічної комунікації й прискореного вироблення нових знакових конвенцій. Тому предмет уваги має зміститися з простого переліку нових одиниць на механізми їх спільної роботи (Tieu et al., 2024; Dancygier & Vandelanotte, 2025; Shevchenko, 2024; Mahuriak & Voitovych, 2025; Bjola & Coplen, 2025).

Мета статті полягає у виявленні принципів семіотичної організації сучасного українськомовного інтернет-спілкування та в описі тих механізмів, через які смисл у ньому розподіляється між різними знаковими пластами.

Матеріал і методи дослідження. Емпіричну основу дослідження становить корпус із 360 публічно доступних одиниць українськомовного цифрового спілкування, відібраних із Telegram, Instagram, X та Facebook за період від січня 2024 року до березня 2025 року. До корпусу ввійшли дописи, мемні зображення, картки новин, підписи до візуального контенту, треди, коментарі й репліки-відповіді, але лише ті, у яких значення формується не одним вербальним ланцюгом, а щонайменше двома семіотичними шарами – вербальним і візуальним, вербальним і графічним, вербальним та інтерфейсним, або ж їх комбінацією. Матеріал відбирався за кількома критеріями: публічність доступу; домінування української мови; наявність мультимодальної організації; тематична розмаїтість; відсутність механічних дублікатів одного і того самого шаблону. Окремо відсіювалися автоматичні репости без власного коментаря й випадки, де зображення не мало смислотворчої функції. Вибір платформ зумовлений відмінностями в організації цифрового висловлення: переважанням інформаційних карток у Telegram, візуального контенту в Instagram, коротких полемічних повідомлень у X та поєднанням розгорнутих текстів із мультимедійними компонентами у Facebook (DataReportal, 2025; Shevchenko, 2024; Rathnayake & Suthers, 2025).

Методологічно робота спирається на соціально-семіотичне розуміння мультимодальності (Kress, 2010) та візуальної граматики (Kress & van Leeuwen, 2021), що дає змогу аналізувати не окремі «ефекти», а відношення між знаками всередині цифрового цілого. Базовим є мультимодальний семіотичний аналіз, поєднаний із дискурс-аналізом і прагматичним прочитанням повідомлень: фіксувалися типи вербальних одиниць, графічні деформації, емодзі, мемні шаблони, способи цитування, іронічні рамки, інтертекстуальні сигнали, дейктичні маркери солідарності чи дистанціювання, а також інтерфейсні елементи, що модифікують сприйняття. Для опису емодзі враховувалася їх позиція щодо тексту та функція в структурі висловлення, адже нові праці доводять, що вони здатні не лише супроводжувати, а й змінювати комунікативний тип репліки (Tieu et al., 2024; Holtgraves, 2024). Під час аналізу мемів бралися до уваги їх прецедентна база, композиційний шаблон, спосіб поєднання тексту й зображення та ілокутивна спрямованість (Dancygier & Vandelanotte, 2025). (Kress, 2010; Kress & van Leeuwen, 2021; Tieu et al., 2024; Holtgraves, 2024; Dancygier & Vandelanotte, 2025).

Етичні межі корпусу були задані від початку: аналізувалися лише відкриті сторінки, пости й коментарі без залучення приватної переписки, закритих чатів або персональних даних, не потрібних для інтерпретації. Застосована методика дає змогу розглядати українськомовне інтернет-спілкування як систему взаємопов'язаних вербальних, візуальних, графічних та платформних ресурсів.

Результати та обговорення. Аналіз корпусу виявив системну взаємодію вербальних, графічних, візуальних та інтерфейсних ресурсів у структурі українськомовних цифрових повідомлень. Таке трактування дає змогу простежити не лише функціонування окремих знаків, а й механізми їхньої взаємодії, трансформації значень і формування нових моделей соціальної взаємодії. Відтак основну увагу зосереджено на аналізі найбільш репрезентативних семіотичних ресурсів сучасної українськомовної цифрової комунікації та специфіці їхнього функціонування в реальному комунікативному середовищі.

Результати аналізу не підтверджують уявлення про цифрове повідомлення як винятково лінійну мовну конструкцію. Навіть тоді, коли зовнішньо воно складається лише з кількох слів, комунікативний ефект майже ніколи не визначається винятково вербальним компонентом. Репліка існує в полі взаємодії різних знакових ресурсів, які не просто супроводжують текст, а беруть участь у конструюванні його змісту. Саме ця взаємодія виявилася найбільш стійкою рисою проаналізованого українськомовного матеріалу. У досліджених повідомленнях інтерпретація залежить від поєднання вербального змісту з графічними, візуальними та інтерфейсними сигналами. Така організація цифрового повідомлення цілком узгоджується із соціально-семіотичним трактуванням мультимодальності, відповідно до якого різні модуси функціонують як рівноправні носії смислу, а не як допоміжні компоненти письма (Kress, 2010; Kress & van Leeuwen, 2021).

Показово, що навіть мінімальні за обсягом повідомлення нерідко демонструють високу семіотичну насиченість. Лаконічна репліка, яка в ізольованому вигляді могла б сприйматися як нейтральне повідомлення, після поєднання з емодзі, реакційним зображенням або мемним шаблоном змінює не лише емоційне тло, а й прагматичний статус. Адресат уже не просто читає текст – він реконструює комунікативний намір, співвідносячи вербальний зміст із візуальними маркерами, платформними конвенціями та попереднім досвідом взаємодії в конкретній цифровій спільноті. Ця особливість добре корелює з висновками дослідників цифрової прагматики, які наголошують, що сучасне мережеве повідомлення дедалі рідше функціонує як автономна текстова одиниця, натомість постає елементом ширшої мультимодальної конфігурації (Yus, 2011; Jones et al., 2015).

Найвиразніше зміна семіотичної організації простежується у функціонуванні емодзі. Попри поширене уявлення про них як про декоративний або суто емоційний додаток до письма, аналіз українськомовного матеріалу демонструє істотно складнішу картину. Емодзі регулярно беруть участь у формуванні ілокутивної сили висловлення, модифікують оцінку повідомлення, сигналізують про іронічне прочитання, пом'якшують категоричність або, навпаки, підсилюють експресію. Причому їхній внесок у смислотворення залежить не стільки від конкретного символу, скільки від його позиції щодо тексту та характеру взаємодії з іншими компонентами повідомлення. Одна й та сама графема, розташована перед висловленням, після нього або замість словесної реакції, продукує різні інтерпретаційні сценарії, що узгоджується з експериментальними спостереженнями Тью та ін. (2024) і прагматичними моделями Дейнас і Геррінг (2021).

У дослідженому матеріалі емодзі часто виконують прагматичну функцію, спрямовуючи інтерпретацію висловлення. Значно частіше вони функціонують як інструменти керування інтерпретацією. Усміхнений символ після різко сформульованої критики не стільки повідомляє про позитивний емоційний стан автора, скільки

сигналізує необхідність переосмислення буквального значення репліки. Аналогічно реакційні емодзі у відповідях нерідко замінюють повноцінний мовленнєвий акт, виконуючи функцію погодження, схвалення, співчуття або колективної підтримки без використання вербальних конструкцій. Саме тому говорити про емодзі лише як про графічні маркери емоцій уже недостатньо. У цифровому дискурсі вони дедалі частіше виступають окремими прагматичними знаками, що беруть участь у конструюванні комунікативної дії (Ge & Herring, 2018; Holtgraves, 2024).

Не менш показовою є тенденція до серійного використання емодзі. У проаналізованих повідомленнях послідовності однакових або семантично споріднених символів регулярно виконують функцію інтенсифікації висловлення, однак їхнє значення не зводиться до простого підсилення емоційності. Серія однакових знаків створює ритм повідомлення, формує особливу інтонацію письма, сигналізує про ступінь залученості мовця до ситуації. В окремих випадках саме послідовність емодзі стає головним носієм оцінки, тоді як словесний компонент набуває другорядного характеру. Подібна перебудова смислової ієрархії підтверджує спостереження про поступове розширення функціонального навантаження візуальних знаків у цифровій комунікації (Barinaga-López et al., 2022).

Зміни торкаються не лише невербальних компонентів. Аналіз корпусу показує, що цифрове письмо дедалі активніше використовує графічні ресурси самої писемної системи як засіб створення додаткового змісту. Одним із найхарактерніших проявів цього процесу стає нечислове використання цифр. Хоча подібні конструкції давно описані в англомовному цифровому просторі, українськомовний матеріал демонструє їхню поступову адаптацію до локальних комунікативних практик. Цифра перестає виконувати виключно кількісну функцію й починає працювати як фонетичний або графічний елемент, який забезпечує економію письма, стилістичну гру чи маркує належність автора до цифрової культури. Подібні утворення трапляються переважно у змішаних україно-англомовних контекстах, що свідчить не про руйнування мовної системи, а про взаємодію кількох семіотичних кодів у межах одного повідомлення (Crystal, 2006; McCulloch, 2019).

У цьому випадку економія мовних засобів не є самодостатньою метою. Значно важливішим видається прагнення продемонструвати обізнаність із цифровими комунікативними конвенціями. Нетипове використання цифри сприймається адресатом не лише як спосіб скорочення написання, а й як сигнал включеності до певної мережевої спільноти. Семіотична функція таких конструкцій виявляється подвійною: вони одночасно оптимізують процес письма й виконують роль соціального маркера, який дозволяє ідентифікувати «свого» учасника цифрової взаємодії. Саме тому їх доцільно розглядати не як випадкові графічні відхилення, а як елементи сучасної цифрової семіосфери, що поступово інтегруються у структуру українськомовного інтернет-дискурсу (Crystal, 2006; Tagg, 2015).

Ще однією закономірністю, яка систематично простежується в досліджуваному корпусі, є поява графіко-лексичних гібридів. Йдеться про мовні одиниці, у яких традиційна словесна форма модифікується шляхом інтеграції латинських літер, символів інтерфейсу, цифр, хештегів або інших графічних компонентів. У цифровому середовищі такі конструкції вже не сприймаються як випадкове порушення орфографічної норми. Навпаки, вони дедалі частіше виконують самостійну семіотичну функцію, забезпечуючи швидке розпізнавання певних смислів, культурних асоціацій або групової ідентичності. Саме тому графіко-лексичний гібрид доцільно розглядати не як деформоване слово, а як окрему мультимодальну одиницю, у якій взаємодіють кілька кодів одночасно (Kress, 2010; McCulloch, 2019).

Особливість таких конструкцій полягає у відсутності чіткої межі між письмом і візуальним дизайном. Якщо традиційний текст організований переважно лінійно, то цифровий знак сприймається комплексно. Під час інтерпретації адресат співвідносить форму написання, використані символи та графічне оформлення з вербальним змістом повідомлення. Через це навіть незначна зміна графічної структури слова здатна суттєво змінити його прагматичний потенціал. Аналіз корпусу показує, що українськомовні користувачі активно використовують подібний механізм для створення жартівливих ефектів, іронії, демонстрації цифрової компетентності або стилізації повідомлення під певний інтернет-дискурс.

Показово, що переважна частина таких трансформацій не ускладнює розуміння повідомлення. Навпаки, вони активізують когнітивну діяльність адресата, оскільки процес декодування передбачає одночасне використання мовної компетенції, цифрового досвіду та знання актуальних інтернет-конвенцій. Іншими словами, адресат не читає окремі символи послідовно, а практично миттєво реконструює задум автора, використовуючи накопичений культурний досвід функціонування аналогічних знаків у цифровому просторі. Саме тому ефективність графіко-лексичних гібридів безпосередньо залежить від спільного комунікативного досвіду учасників

взаємодії, що цілком відповідає соціально-семіотичному підходу до аналізу цифрового дискурсу (Kress & van Leeuwen, 2021).

Водночас подібні конструкції поступово виходять за межі суто молодіжного спілкування. У проаналізованому матеріалі вони регулярно з'являються в рекламних повідомленнях, інформаційних дописах, заголовках новин, комерційній комунікації та навіть в офіційних акаунтах установ. Це свідчить про поступову інституціоналізацію нових способів письма. Якщо ще кілька років тому такі графічні експерименти сприймалися як характерна риса неформального інтернет-сленгу, то сьогодні вони дедалі активніше інтегруються до ширшої цифрової мовної практики. Відповідно, межа між нормативним письмом і цифровою стилізацією стає дедалі менш чіткою.

Не менш характерною рисою сучасного українськомовного інтернет-спілкування є активне використання ігрової фонетизації письма. Аналіз матеріалу показує, що відхилення від нормативної орфографії далеко не завжди пов'язане з недостатнім рівнем мовної компетенції. У більшості випадків воно має свідомий характер і використовується як стилістичний прийом. Автор повідомлення навмисно модифікує написання слова, імітуючи особливості живого мовлення, діалектної вимови, дитячої артикуляції або емоційного стану співрозмовника.

Такі трансформації істотно змінюють характер цифрової комунікації. Текст починає відтворювати не лише зміст висловлення, а й його акустичні характеристики. Візуальна форма слова стає засобом передачі інтонації, темпу мовлення, емоційної напруги або жартівливого забарвлення. Саме тому подібні написання не можна трактувати як звичайні орфографічні помилки. У цифровому дискурсі вони виконують функцію додаткових просодичних маркерів, компенсуючи відсутність безпосереднього усного контакту між комунікантами (Crystal, 2006; Tagg, 2015).

У проаналізованому корпусі регулярно простежуються випадки навмисного подовження голосних, дублювання приголосних, фонетичного спрощення окремих форм, використання дитячих або розмовних варіантів вимови. Попри відхилення від літературної норми, значення таких форм зазвичай можна реконструювати з контексту та графічної структури повідомлення. Більше того, саме відхилення від норми часто стає головним носієм експресії. Емоційне забарвлення формується не стільки лексичним значенням слова, скільки способом його графічного відтворення.

Подібний механізм демонструє характерну особливість цифрової семіотики. Значення виникає не лише через словниковий зміст мовної одиниці, а й через її матеріальну форму. Написання поступово перетворюється на самостійний семіотичний ресурс, здатний передавати емоції, оцінки та прагматичні установки без додаткових пояснень. Саме ця тенденція свідчить про розширення функціональних можливостей сучасного письма, яке дедалі активніше відтворює властивості усної комунікації, не втрачаючи при цьому власної графічної специфіки (McCulloch, 2019).

Особливого значення ігрова фонетизація набуває у взаємодії з іншими семіотичними ресурсами. Поєднання модифікованого написання, емодзі, реакційних GIF-зображень, мемів або нестандартної пунктуації створює складні мультимодальні конструкції, у яких кожен компонент лише частково несе інформаційне навантаження. Повне значення повідомлення формується лише внаслідок інтеграції всіх використаних знаків. Саме ця взаємозалежність різних модусів є однією з визначальних характеристик сучасної цифрової комунікації, що неодноразово підкреслюється в новітніх дослідженнях мультимодальності (Kress, 2010; Jones et al., 2015; Herring & Dainas, 2020).

Однією з найпомітніших тенденцій розвитку українськомовного цифрового дискурсу є інтенсивне проникнення англомовних елементів. Проте аналіз корпусу дозволяє говорити не про механічне запозичення іншомовної лексики, а про значно складніший процес формування нового семіотичного простору, у якому українська та англійська мови функціонують у постійній взаємодії. У більшості проаналізованих повідомлень англіцизми вже не сприймаються як чужорідні одиниці. Вони інтегруються в українське мовлення настільки органічно, що нерідко підпорядковуються українським словотвірним і граматичним моделям.

Характерною особливістю є поява дієслів, утворених від англійських основ: залайкати, заблокувати, заскрінити, зарепостити, задонатити, зашерити, забустити. Наприклад:

Я вже задонатив, тепер ваша черга.

Скинь скрін, бо я не вірю.

Мені випадково зашерило зовсім не той пост.

У наведених прикладах англійська основа поєднується з українськими словотворчими афіксами та граматичними показниками. З погляду класичної лексикології подібні утворення можна розглядати як адаптовані запозичення, однак у цифровому середовищі вони виконують ще одну важливу функцію – сигналізують належність мовця до сучасної мережевої культури. Сам факт використання таких одиниць демонструє обізнаність із цифровими практиками та платформною культурою (Crystal, 2006; McCulloch, 2019).

Не менш продуктивними залишаються англомовні іменники, що практично не мають усталених українських відповідників або ж співіснують із ними. Серед проаналізованого матеріалу регулярно трапляються слова фід, сторіс, рилс, чат, чатик, пост, бан, донат, хейт, спойлер, стрім, контент, фейк, бот. Вони легко входять до українських синтаксичних конструкцій:

Побачив це у сторіс.

Алгоритм знову не показує мої рилс.

Цей пост уже третій день у моєму фіді.

У цих випадках іншомовна одиниця функціонує як повноправний елемент українського речення. Семіотично важливо те, що використання саме англійської назви часто пов'язане не лише з мовною економією, а й із прагненням максимально точно назвати явище цифрової культури. Українські відповідники нерідко або ще не сформувалися, або не передають специфіки платформного функціонування відповідного об'єкта.

Паралельно із запозиченнями активно функціонують цифрові абревіації. Їхня роль виходить далеко за межі звичайного скорочення тексту. Аналіз матеріалу показує, що вони поступово перетворюються на окремі прагматичні сигнали, які дозволяють адресатові майже миттєво інтерпретувати комунікативну ситуацію.

Наприклад:

LOL – реакція на комічну ситуацію;

OMG – маркер сильного здивування;

AFK – повідомлення про тимчасову відсутність.

Українськомовні користувачі нерідко комбінують їх із кириличним текстом:

Я, чесно, LOL після такого.

OMG, це вже занадто.

AFK хвилин на десять.

У межах окремих цифрових спільнот такі абревіатури функціонують без перекладу, оскільки їхнє значення підтримується спільними комунікативними конвенціями. Їхнє розуміння забезпечується не мовною компетенцією в традиційному розумінні, а належністю до глобальної інтернет-культури. Як наслідок, абревіатура функціонує одночасно як мовний знак і як культурний індекс, що активізує спільний цифровий досвід співрозмовників (Tagg, 2015).

Окремої уваги заслуговує цифровий сленг. На відміну від класичного молодіжного жаргону, він надзвичайно динамічний і майже повністю залежить від актуальних інтернет-платформ. Регулярно простежується поява лексем, які за короткий час проходять шлях від вузького мемного використання до масового функціонування, після чого поступово втрачають актуальність. Саме така швидкість оновлення є принциповою характеристикою сучасної цифрової семіотики.

Показовими є слова *крінж, краш, вайб, токсік, імба, база, рофл, скіпнути*. Наприклад:

Це був такий крінж, що я навіть не додивився.

У цього кафе дуже приємний вайб.

Це буквально база.

Я це просто скіпнув.

Семантика подібних одиниць майже ніколи не збігається повністю зі словниковими відповідниками. Наприклад, слово *вайб* описує не лише атмосферу, а й емоційний комплекс вражень, який важко передати одним українським еквівалентом. Аналогічно *крінж* уже давно перестав означати лише сором або незручність. У цифровій культурі ця лексема активізує ширший культурний сценарій, що включає іронічне дистанціювання, оцінку чужої поведінки та колективне переживання соціальної незручності.

Саме тому сучасний цифровий сленг доцільно розглядати не як периферійний пласт лексики, а як повноцінний інструмент концептуалізації цифрової реальності. Він не просто називає нові явища, а формує нові способи їх осмислення. У цьому виявляється одна з фундаментальних рис сучасної інтернет-комунікації: семіозис відбувається одночасно на лексичному, культурному та прагматичному рівнях, а значення окремої одиниці визначається її місцем у цифровій культурі, а не лише словниковою дефініцією (McCulloch, 2019; Holtgraves, 2024)

Одним із найбільш показових результатів аналізу корпусу стало переосмислення функцій пунктуації в українськомовному цифровому дискурсі. Якщо в традиційному письмі розділові знаки забезпечують передусім граматичне членування тексту, то в комунікації соціальних мереж їхня роль істотно розширюється. Регулярно простежується тенденція, за якої пунктуація дедалі рідше виконує нормативно-регулятивну функцію й дедалі частіше стає окремим семіотичним інструментом передачі інтонації, емоційного стану, оцінки або комунікативного наміру автора. Іншими словами, адресат інтерпретує не лише сам текст, а й спосіб його графічного оформлення. Саме тому відсутність певного знака або, навпаки, його надлишкове використання вже не сприймаються як випадкове порушення орфографічних правил, а виступають елементами цифрової прагматики (Crystal, 2006; Tagg, 2015).

Найбільш очевидною є трансформація функції крапки. У більшості проаналізованих повідомлень завершення короткої репліки крапкою не виконує лише синтаксичної ролі. Воно нерідко інтерпретується як сигнал завершеності розмови, категоричності або навіть прихованого невдоволення. Порівняймо:

Добре
Добре.

Формально зміст обох повідомлень однаковий. Проте прагматична інтерпретація суттєво різниться. Перше повідомлення найчастіше сприймається як нейтральне погодження, тоді як друге може сигналізувати холодність, дистанціювання або небажання продовжувати взаємодію. Подібна різниця виникає не на лексичному рівні, а виключно завдяки графічному оформленню висловлення. Таким чином, крапка починає функціонувати як окремий прагматичний знак, що модифікує ілокутивну силу повідомлення. Аналогічні явища описують дослідники цифрової комунікації, наголошуючи, що інтерпретація пунктуації дедалі більше залежить від соціальних конвенцій онлайн-спілкування (McCulloch, 2019; Holtgraves, 2024).

Не менш показовим є використання знаків оклику. Якщо нормативне письмо рекомендує уникати їх надмірного накопичення, цифровий дискурс демонструє протилежну тенденцію. Регулярно трапляються конструкції на зразок:

Дякую!!!!
Ми перемогли!!!!!!
Нарешті!!!!!!

У таких випадках повторення знаків оклику не збільшує інформаційний зміст повідомлення, проте істотно посилює його експресивність. Візуальне накопичення однакових символів виконує роль графічної інтонації, яка частково компенсує відсутність просодичних характеристик усного мовлення. Важливо, що адресат майже миттєво інтерпретує ступінь емоційної напруги саме через кількість використаних знаків, а не через лексичний склад висловлення. Подібний механізм функціонує і щодо знаків питання. Наприклад:

Ти де?
Ти де???

У другому випадку багаторазове повторення питання сигналізує вже не потребу отримати інформацію, а нетерпіння, здивування або занепокоєння. Фактично графічна форма знака починає передавати емоцію, яка в усному мовленні була б реалізована інтонацією.

Особливе місце займає трикрапка. У дослідженому матеріалі трикрапка нерідко виконує функції, що виходять за межі її нормативного пунктуаційного використання. Натомість її семіотичний потенціал значно ширший. Трикрапка може сигналізувати нерішучість, вагання, недомовленість, сумнів, іронію або очікування реакції співрозмовника.

Наприклад:

Можливо...
Ну не знаю...
Ти сам усе зрозумів...

У кожному випадку саме трикрапка створює той прагматичний ефект, який неможливо пояснити лише словниковим значенням використаних слів. Вона залишає повідомлення відкритим для подальшої інтерпретації, спонукаючи адресата самостійно реконструювати прихований зміст.

Не менш цікавою виявилася тенденція до повної відмови від пунктуації. У проаналізованому матеріалі регулярно трапляються повідомлення типу:

я вже вдома все добре
не переживай скоро буду
бачив це сьогодні дуже смішно

Такі конструкції майже не ускладнюють розуміння змісту. Навпаки, відсутність розділових знаків часто сприймається як ознака невимушеного, швидкого й максимально наближеного до усного мовлення спілкування. У цьому випадку саме порушення пунктуаційної норми виконує стилістичну функцію, сигналізуючи неформальність взаємодії.

Водночас окремі користувачі навмисно застосовують надмірно нормативне оформлення повідомлень для створення комічного ефекту. Наприклад:

Доброго дня. Прошу повідомити, чи будете Ви сьогодні онлайн. Дякую.

У неформальній цифровій взаємодії подібне повідомлення може сприйматися як стилізація під офіційно-діловий стиль або як засіб іронічного дистанціювання. Отже, дотримання мовної норми також набуває семіотичного значення, адже його інтерпретація визначається комунікативною ситуацією, а не лише правилами пунктуації.

Ще однією закономірністю, яка систематично простежується в українськомовному матеріалі, є поступова мемифікація письма. Йдеться не лише про використання готових інтернет-мемів, а про значно ширший процес, за якого окремі слова, мовні конструкції або синтаксичні моделі починають функціонувати як самостійні культурні знаки. Їхнє значення вже неможливо пояснити виключно лексичною семантикою, оскільки воно формується завдяки колективній пам’яті цифрової спільноти та знанню попередніх комунікативних ситуацій (Dynel, 2025; Dancygier & Vandelanotte, 2025).

Наприклад, висловлення:

Це база.
Не на часі.
Все стабільно.
Ну таке...

Фраза «це база» використовується для позначення очевидної або беззаперечної істини

й майже завжди супроводжується позитивною оцінкою висловленої думки. Натомість конструкція «ну таке» давно перестала означати невизначеність. У більшості випадків вона функціонує як м'яка форма критики або скептичної оцінки.

Особливістю мемних конструкцій є їхня надзвичайно висока інтертекстуальність. Адресат повинен впізнати джерело відповідного висловлення, пригадати контекст його популяризації та лише після цього правильно інтерпретувати повідомлення. Саме тому одна й та сама фраза може залишатися абсолютно незрозумілою для стороннього читача й водночас викликати миттєву реакцію всередині певної цифрової спільноти.

У проаналізованому корпусі регулярно простежуються випадки, коли навіть коротка репліка активізує цілий культурний сценарій. Наприклад:

Потужно.

Це вже класика.

План надійний як швейцарський годинник.

Подібні конструкції є своєрідними семіотичними «ярликами». Вони значно економлять мовні ресурси, оскільки замість розгорнутого пояснення активізують уже відомий адресатові набір смислів. Саме через це мемифікація письма є одним із найефективніших механізмів інформаційної компресії в сучасній цифровій комунікації.

Водночас меми не лише скорочують повідомлення, а й формують відчуття спільної культурної належності. Використовуючи впізнавану мемну конструкцію, автор фактично демонструє свою включеність до певної інтернет-спільноти, тоді як адресат підтверджує це взаємне знання шляхом правильного декодування повідомлення. Саме ця спільність інтерпретації забезпечує успішність цифрового семіозису, у якому окремий знак функціонує не ізольовано, а як елемент ширшої мережі культурних асоціацій (Dancygier & Vandelanotte, 2025; Dynel, 2025).

Висновки. Узагальнення результатів аналізу дозволяє стверджувати, що всі розглянуті вище явища – емодзі, графіко-лексичні гібриди, англіцизми, мемні конструкції, нестандартна пунктуація та фонетична гра – не функціонують ізольовано. Вони є проявами глибших когнітивних змін, які дедалі активніше визначають характер цифрової комунікації. Однією з таких змін є формування кліпового способу опрацювання інформації. У сучасному українськомовному інтернет-просторі він виявляється не лише на рівні споживання контенту, а й безпосередньо впливає на способи породження повідомлень, їхню структуру та принципи семіотичної організації.

Значна частина досліджених повідомлень має стислу форму, проте характеризується високою семіотичною насиченістю. Це не означає спрощення змісту. Навпаки, інформаційне навантаження дедалі частіше концентрується у компактних семіотичних блоках, які активізують широкий спектр культурних асоціацій.

Швидкість цифрової комунікації забезпечується не скороченням змісту, а його семіотичною компресією. Один знак дедалі частіше репрезентує інформаційний масив, який у традиційному письмі потребував би кількох речень. Цей процес особливо помітний у мемній комунікації, коли окрема фраза або зображення викликає у свідомості адресата цілий набір уже відомих сценаріїв.

Особливістю кліпового семіозису є також зміна самого принципу читання повідомлення. У більшості випадків адресат уже не рухається послідовно від першого слова до останнього. Погляд миттєво охоплює емодзі, хештеги, виділення великими літерами, GIF-зображення, реакції, кількість переглядів, аватар автора, після чого відбувається інтеграція всіх отриманих сигналів у єдину когнітивну модель повідомлення. Саме такий спосіб декодування добре узгоджується із сучасними соціально-семіотичними концепціями мультимодальності, згідно з якими смисл формується не окремими знаками, а взаємодією різних модусів комунікації (Kress & van Leeuwen, 2021).

Отримані результати дозволяють також уточнити характер взаємодії між мовною системою та цифровим середовищем. Поширеною залишається думка, що інтернет-комунікація призводить до деградації письма через зростання кількості скорочень, порушень орфографічних і пунктуаційних норм, використання іншомовної лексики та графічних експериментів. Проте матеріал дослідження не підтверджує такої однозначної оцінки. У більшості проаналізованих повідомлень нестандартні мовні форми не свідчать про незнання літературної норми. Вони є результатом свідомого вибору автора, який адаптує мовні засоби до специфіки цифрового середовища, прагнучи максимально ефективно реалізувати комунікативний намір.

Отже, сучасне українськомовне інтернет-спілкування демонструє не руйнування мовної системи, а її високу адаптивність. Змінюється не лише словниковий склад або графічне оформлення повідомлень. Трансформується сама модель семіозису. Проведений аналіз засвідчив, що значення українськомовного цифрового повідомлення формується через функційну взаємодію вербальних, графічних, візуальних і платформних ресурсів. Актуальність подібних досліджень зумовлена безупинним збільшенням частки інтернет-комунікації у житті суспільства, особливо молоді. Перспектива продовження розвідки полягає у розширенні аналізу специфіки мовленнєвої організації різних жанрів інтернету,

виявлення особливостей прагмалінгвістичного потенціалу цифрового середовища.

ЛІТЕРАТУРА

1. Kovalchuk, L., & Litkovych, Y. (2022). Psycholinguistic aspects of representing aggression in wartime media discourse. *East European Journal of Psycholinguistics*, 9(2), 67–81. https://doi.org/10.29038/eejpl.2022.9.2.kov
2. Шевченко І. (2024). Мультимодальна концептуальна метафора в політичному медійному дискурсі. *Мовознавчий вісник*. Черкаси. ЧНУ імені Богдана Хмельницького. (36), 132–138. https://doi.org/10.31651/2226-4388-2024-36-132-138
3. Barinaga-López, B., Puente-Bienvenido, H., & Navarro Newball, A. A. (2022). A systematic review of trends and gaps in the production of scientific knowledge on the sociopolitical impacts of emojis in computer-mediated communication. *Cogent Social Sciences,* 8(1), Article 2151096. https://doi.org/10.1080/23311886.2022.2151096
4. Bjola, C., & Coplen, M. (2025). The Ukrainian meme machine: digital diplomacy and 'quantum humour'. *European Journal of International Relations*, Vol. 25, No. 1. P. 3–29. https://doi.org/10.1177/13540661251382854
5. Crystal, D. (2006). Language and the Internet (2nd ed.). Cambridge University Press. https://doi.org/10.1017/CBO9780511487002
6. Dainas, A. R., & Herring, S. C. (2021). Interpreting emoji pragmatics. In C. Xie, F. Yus, & H. Haberland (Eds.), Approaches to Internet pragmatics: Theory and practice (pp. 107–144). John Benjamins Publishing Company. https://doi.org/10.1075/pbns.318.04dai
7. Danesi, M. (2009). Explaining change in language: A cybersemiotic perspective. *Entropy*, 11(4), 1055–1072. https://doi.org/10.3390/e11041055
8. Dancygier, B., & Vandelanotte, L. (2025). The Language of Memes ([edition unavailable]). Cambridge University Press. Retrieved from https://www.perlego.com/book/5321719/the-language-of-memes-patterns-of-meaning-across-image-and-text-pdf (Original work published 2025).
9. Dynel, M. (2025). Beyond social polarisation: Memetic (de)legitimisation and quasi-legitimisation of non-fungible tokens. *European Journal of Communication*, 40(1), 37–54. doi: 10.1177/02673231241300903.
10. Ge, J., & Herring, S. C. (2018). Communicative functions of emoji sequences on Sina Weibo. *First Monday*, 23(11). https://doi.org/10.5210/fm.v23i11.9413
11. Herring, S. C., & Dainas, A. R. (2020). Gender and age influences on interpretation of emoji functions. ACM *Transactions on Social Computing,* 3(2), Article 10, 1–26. https://doi.org/10.1145/3375629
12. Holtgraves T. (2024) Emoji, Speech Acts, and Perceived Communicative Success. *Journal of Language and Social Psychology.* January 2024. 43(1):83-103 DOI:10.1177/0261927X231200450
13. Jones, R. H., Chik, A., & Hafner, C. A. (Eds.). (2015). Discourse and digital practices: Doing discourse analysis in the digital age. Routledge. https://doi.org/10.4324/9781315726465
14. Kress, G. (2010). Multimodality: A social semiotic approach to contemporary communication. Routledge. 10.4324/9780203354889 [1]
15. Kress, G., & Van Leeuwen, T. (2021). *Reading Images: The Grammar of Visual Design.* Routledge. https://doi.org/10.4324/9781003099857
16. Mahuriak, I., & Voitovych, N. (2025). Ukrainian memes during the full-scale war: Social and informational aspects. *Visnyk of the Lviv University. Series Journalism*, 57, 239–249 https://doi.org/10.30970/vjo.2025.57.13309
17. McCulloch, G. (2019). Because Internet: Understanding the new rules of language. Riverhead Books. ISBN-13: 978-0735210936
18. Nazarenko O., Rebenok V. (2024). Features of using lexical innovations and slang in international memes (on the example of social networks). *Advanced Linguistics,* 14, ISSN2663-6646(Online)12DOI:https://doi.org/10.20535/.2024.14.315940
19. Rathnayake, C., and Suthers, D. (2025). Towards a pluralist approach for examining structures of interwoven multimodal discourse on social media. *New Media and Society,* 27(2), 1172–1192.https://doi.org/10.1177/14614448231157668
20. Tagg, C. (2015). *Exploring digital communication: Language in action*. Routledge. https://doi.org/10.4324/9781315727165
21. Tieu V, Sotillo E, Bjelajac at al.(2024) A versatile CRISPR-Cas13d platform for multiplexed

transcriptomic regulation and metabolic engineering in primary human *T cells. Cell.* Feb 29;187(5):1278-1295.e20. doi:10.1016/j.cell.2024.01.035. Epub 2024 Feb 21. PMID: 38387457; PMCID: PMC10965243.

22. Yus, F. (2011). Cyberpragmatics: Internet-mediated communication in context. John Benjamins Publishing Company. https://doi.org/10.1075/pbns.213
23. Zappavigna M. (2012) Discourse of Twitter and Social Media: How we use language to create affiliation on the web. Bloomsbury. Continuum International Publishing Group, 240 p. DOI:10.5040/9781472541642

Дата першого надходження статті до видання: 24.07.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 04.09.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 01.10.2026

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу (CC BY 4.0)

УДК 811.133.1’373.49
DOI https://doi.org/10.32782/folium/2026.9.25

ЕВФЕМІЗАЦІЯ ЯК СТРАТЕГІЯ ПОЛІТКОРЕКТНОСТІ В СУЧАСНІЙ ФРАНЦУЗЬКІЙ МОВІ

Марія Палій
магістрантка факультету іноземних мов,
Карпатський національний університет імені Василя Стефаника
ORCID ID 0009-0000-7968-1379
mariia.palii.21@pnu.edu.ua

Ольга Бігун
доктор філологічних наук, професор,
Карпатський національний університет імені Василя Стефаника
ORCID ID 0000-0003-3977-3361
Scopus Author ID 57222545762
Web of Science ID AAY-1111-2020
olhu.bihun@cnu.edu.ua

Ключові слова: *евфемізми, інклюзивна мова, мовна картина світу, семантика, лексика, соціолінгвістика.*

Статтю присвячено комплексному дослідженню евфемізації як лінгвокультурної стратегії формування політкоректного мовлення в сучасній французькій мові. Актуальність розвідки зумовлена інтенсивним оновленням соціально чутливої лексики, посиленням уваги до недискримінаційних способів номінації та суперечностями між інклюзивними мовними практиками, кодифікованою нормою і прагматикою публічного дискурсу. Мета статті полягає у визначенні семантичних, прагматичних і структурно-словотвірних закономірностей евфемізації та з’ясуванні її ролі у конструюванні політкоректних номінацій. Матеріалом дослідження слугували французькі лексеми, словосполучення й перифрастичні конструкції, зафіксовані в публічному, медійному, адміністративному та інклюзивному дискурсах. Методологічну основу становлять описовий, семантичний, компонентний, контекстуальний і словотвірний аналізи, а також елементи дискурс-аналізу. Теоретичне підґрунтя сформовано з урахуванням положень М. Бреаля, С. Ульмана, Ф. де Соссюра, Ш. Баллі, С. Семчинського та сучасних студій табу й політкоректності. У результаті систематизовано основні механізми евфемізації: семантичну генералізацію, метонімічне перенесення, лексичну субституцію, запозичення, термінологізацію, абревіацію та описові конструкції. Виокремлено тематичні сфери, в яких евфемістичне оновлення є найпродуктивнішим: інвалідність і стан здоров’я, етнічне та міграційне походження, гендер, вік, зовнішність, соціально-економічний статус і професійна діяльність. Проаналізовано функції евфемізмів, зокрема превентивну, солідаризуючу, маскувальну й перформативну, а також їхню здатність не лише пом’якшувати висловлення, а й приховувати соціально значущі факти. Простежено дію «ескалатора евфемізмів», за якого нейтральна номінація поступово набуває негативних конотацій і потребує заміни. Наукова новизна полягає в поєднанні семасіологічного, словотвірного та соціолінгвістичного ракурсів аналізу французької політкоректної лексики. Зроблено висновок, що евфемізація є динамічним механізмом адаптації мови до суспільно-етичних змін, ефективність якого залежить від контексту, інституційної підтримки та готовності мовної спільноти прийняти нову норму.

EUPHEMIZATION AS A STRATEGY OF POLITICAL CORRECTNESS IN MODERN FRENCH

Maria Palii
Master's Student, Faculty of Foreign Languages
Vasyl Stefanyk Carpathian National University

Olga Bigun
Doctor of Philological Sciences, Professor,
Vasyl Stefanyk Carpathian National University

Key words: *euphemisms, inclusive language, linguistic worldview, semantics, vocabulary, sociolinguistics.*

The article presents a comprehensive study of euphemization as a linguocultural strategy for shaping politically correct discourse in modern French. The relevance of the research is determined by the rapid renewal of socially sensitive vocabulary, growing attention to non-discriminatory naming practices, and tensions between inclusive usage, codified norms, and the pragmatics of public communication. The purpose of the article is to identify the semantic, pragmatic, structural, and word-formational patterns of euphemization and to clarify its role in constructing politically correct nominations. The material comprises French lexemes, phrases, and periphrastic constructions attested in public, media, administrative, and inclusive discourses. The methodology combines descriptive, semantic, componential, contextual, and word-formation analysis with elements of discourse analysis. The theoretical framework draws on the works of M. Bréal, S. Ullmann, F. de Saussure, Ch. Bally, S. Semchynskyi, and contemporary studies of taboo and political correctness. The findings systematize the principal mechanisms of euphemization: semantic generalization, metonymic transfer, lexical substitution, borrowing, terminologization, abbreviation, and descriptive constructions. The most productive thematic domains are identified as disability and health, ethnic and migration background, gender, age, appearance, socio-economic status, and professional activity. The study describes the preventive, solidarity-building, masking, and performative functions of euphemisms and demonstrates that they can both mitigate potentially offensive expression and obscure socially significant facts. Particular attention is paid to the "euphemism treadmill", a cyclical process in which a formerly neutral designation gradually acquires negative connotations and is replaced by a new form. The analysis also considers the interaction of euphemization with taboo, reclamation, inclusive writing, and the institutional codification of linguistic norms. The scholarly contribution of the article lies in combining semasiological, word-formational, and sociolinguistic perspectives in the analysis of French politically correct vocabulary. It is concluded that euphemization is a dynamic mechanism through which language adapts to social and ethical change; its effectiveness depends on context, institutional support, and the readiness of the speech community to accept a new norm.

Вступ. Актуальність дослідження зумовлена особливою роллю евфемізації у формуванні політкоректного мовлення: вона забезпечує баланс між потребою називати предмети та явища дійсності й етичною вимогою уникати образливих, дискримінаційних або стигматизувальних номінацій. Соціальні трансформації кінця XX – початку XXI ст., пов'язані з посиленням захисту прав людини, утвердженням гендерної рівності й переглядом усталених моделей репрезентації соціальних груп, спричинили інтенсивне оновлення французької лексики. Водночас швидка зміна рекомендованих найменувань породжує дискусії щодо меж мовної норми, ефективності евфемістичних замін і можливості їх інституційного регулювання.

Постановка проблеми полягає у необхідності розмежувати евфемізацію як етичний засіб

недискримінаційної номінації, мовну ввічливість і маніпулятивне маскування небажаної інформації. У сучасному французькому дискурсі ці функції часто реалізуються тими самими лексико-семантичними моделями, проте мають різні комунікативні наслідки. Недостатньо описати окремі заміни; важливо простежити зв'язок між семантичною структурою нової номінації, соціальною оцінкою референта, сферою вживання та здатністю форми зберігати нейтральність у часі.

Аналіз попередніх досліджень і публікацій засвідчує, що теоретичні передумови вивчення евфемізації закладено у працях М. Бреаля, С. Ульмана, Ф. де Соссюра та Ш. Баллі, у яких розкрито закономірності семантичної зміни, пейорації, меліорації й афективного значення. У працях С. Семчинського, М. Кочергана та О. Тараненка уточнено загальнолінгвістичні засади зміни номінацій, тоді як К. Аллан і К. Беррідж систематизували зв'язки між табу, евфемізмом і контекстом. Сучасні франкомовні інклюзивні практики, зокрема їх використання в копірайтингу, розглянуто В. Богович та О. Бігун. Водночас бракує цілісного опису, який поєднав би семасіологічні механізми, тематичні сфери, словотвірні моделі та діахронну динаміку французьких політкоректних евфемізмів.

Метою **статті** є комплексний аналіз евфемізації як провідного механізму політкоректності в сучасній французькій мові – від теоретичного обґрунтування явища у межах семасіології до опису його конкретних лексико-семантичних і словотвірних реалізацій. Для досягнення мети необхідно виконати ряд ***завдань****:* уточнити поняття евфемізму та евфемізації; розкрити механізми пейорації, меліорації й семантичного перерозподілу; систематизувати класифікаційні підходи; виокремити тематичні групи французьких політкоректних номінацій; описати структурно-словотвірні способи їх творення; проаналізувати «ескалатор евфемізмів» як закономірність динаміки соціально чутливої лексики. Об'єктом дослідження є евфемізми сучасної французької мови у політкоректному дискурсі, а предметом – їхні семантичні механізми, прагматичні функції та структурно-словотвірні особливості.

Матеріали та методи дослідження. Матеріалом слугували французькі лексеми, словосполучення, абревіатури й перифрастичні конструкції, що функціонують у публічному, медійному, адміністративному та інклюзивному дискурсах. Приклади добиралися за ознаками наявності нейтральнішої заміни, соціальної чутливості референта й варіативності номінації. Теоретичне підґрунтя становлять концепції М. Бреаля, С. Ульмана, С. Семчинського, Ф. де Соссюра та Ш. Баллі. Застосовано описовий і контекстуальний методи, семантичний та компонентний аналіз, словотвірний аналіз і елементи дискурс-аналізу; зіставлення послідовних номінацій використано для простеження діахронної динаміки евфемістичних замін.

Результати та обговорення. Як відомо, термін «евфемізм» походить від грецького εὐφημισμός («добре мовлення») і історично позначав уникнення слів, здатних образити богів чи накликати нещастя. Сучасне мовознавство визначає евфемізм ширше – як мовну одиницю, що замінює пряму, небажану чи табуйовану номінацію нейтральнішим відповідником (Allan & Burridge, 2006). У межах семасіології евфемізм постає не ізольованою лексемою, а результатом динамічного семантичного процесу; засадничий внесок у розуміння цього процесу зробив М. Бреаль (Bréal, 1897), який пов'язав зміни значень слів із соціальними та етичними причинами, а не лише з механічними трансформаціями звукової форми. Евфемізм варто відрізняти від евфемізації: перший – це зафіксований у мові результат, друга – постійно відновлюваний механізм. Із часом конкретний евфемізм може втратити нейтральність і поступитися місцем новому відповіднику – це явище детально проаналізовано в практичній частині статті як «ескалатор евфемізмів».

Теоретичне підґрунтя явища евфемізації складають кілька концепцій. За законом розподілу (*loi de répartition*) М. Бреаля (Bréal, 1897), мова уникає абсолютної синонімії: новий евфемізм не дублює значення попередньої номінації, а витіснена лексема натомість набуває додаткових пейоративних конотацій. С. Ульман (Ullmann, 1959) пов'язує з цим процес пейорації – поступової деградації значення, і протилежний йому процес меліорації; дослідник також виокремлює *vox media* – нейтральні лексеми, найпридатніші для евфемістичного оновлення.

Довільність мовного знака (Saussure, 1959) є передумовою самої можливості евфемізації: якщо зв'язок між формою і змістом конвенційний, а не природний, суспільство може його переглядати. С. Семчинський (Семчинський, 1988) пояснює це через розрізнення інформи (смислового навантаження) та екстероформи (зовнішньої оболонки) знака: негативні конотації спершу накопичуються навколо екстероформи, а евфемістична заміна оновлює саме її, залишаючи референт незмінним. У тлумаченнях Ш. Баллі (Bally, 1909) наголошується на афективній домінанті мовної одиниці: слово стає «небажаним» передусім через емоційний, а не раціональний компонент значення. Синтез цих положень окреслює циклічну модель евфемізації, застосовану в практичному аналізі нижче.

У політкоректному дискурсі евфемізація виходить за межі звичайної мовної ввічливості й перетворюється на свідому стратегію подолання дискримінаційних практик, закодованих у мові. На відміну від традиційних евфемізмів, спрямованих передусім на уникнення фізіологічних або інтимних тем, політкоректні номінації мають захищати гідність соціальних груп і функціонують як мовний індикатор суспільних змін (Кочерган, 2006; Тараненко, 2013). Окремим напрямом є *écriture inclusive* – сукупність графічних і граматичних практик, покликаних забезпечити видимість осіб різної гендерної ідентичності. Найдискусійнішим засобом залишається *point médian*, наприклад *les étudiant•e•s* замість les étudiants. Циркуляр прем'єр-міністра Франції від 21 листопада 2017 р. не рекомендував такі графічні форми в текстах Journal offic*iel*, водночас вимагаючи фемінізації назв посад, які обіймають жінки (Premier ministre, 2017). У 2021 р. Міністерство національної освіти Франції окремо заборонило використання *point médian* в адміністративних актах і навчальних практиках свого відомства (Ministère de l'Éducation nationale, 2021). Поява займенника *iel* у цифровій версії словника Le Robert у 2021 р. водночас засвідчила поступове входження інклюзивних форм до лексикографічного опису сучасної мови (Богович, Бігун, 2026).

Аналіз матеріалу дає змогу виокремити чотири основні лінгвістичні операції, на яких ґрунтується евфемізація політкоректного дискурсу (табл. 1).

Семантична генералізація полягає в заміні конкретного, часто стигматизованого позначення абстрактнішим поняттям, яке нівелює небажані конотації. Метонімічне перенесення зміщує акцент із вади на особистість, замінюючи пряме найменування позначенням за суміжною ознакою. Запозичення з інших мов надає терміну ефекту науковості й нейтральності, а описові конструкції дають змогу точно, але делікатно описати явище, уникаючи лаконічних стигматизованих лексем. Спільна мета цих операцій – позначити референт, не активуючи в свідомості співрозмовника негативних стереотипів (Смущинська, 2016).

З прагматичного погляду евфемізм виконує превентивну, маскувальну, солідаризуючу та перформативну функції. Остання є найпоказовішою: коли суспільство закріплює за групою новий, шанобливий термін, мова не просто відображає зміну ставлення, а активно її формує, виступаючи інструментом конструювання соціальної дійсності, а не лише її дзеркалом. Утім прагматична ефективність евфемізму залежить від авторитету джерела, контексту вживання й готовності суспільства прийняти нову норму (Allan & Burridge, 2006).

Тематична класифікація ґрунтується на виокремленні сфер, у яких евфемізація виявляється найпродуктивнішою (табл. 2).

Аналіз лексичного матеріалу сучасної французької мови дає змогу виокремити кілька продуктивних тематичних груп політкоректних евфемізмів, кожна з яких відображає специфічну ділянку суспільної чутливості.

Найбільш розвиненою є група евфемізмів, пов'язаних з інвалідністю та станом здоров'я. Історична номінація *infirme* ("каліка") поступово поступилася місцем термінам *handicapé*, а згодом – розгорнутій перифрастичній конструкції *personne en situation de handicap* ("особа з інвалідністю"). Показово, що остання номінація свідомо змінює граматичну перспективу: інвалідність постає не постійною,

Таблиця 1

Основні механізми евфемізації

Механізм	Операція	Приклад
Семантична генералізація	конкретне → абстрактне	les *pauvre*s → les personnes à faibles revenus
Метонімічне перенесення	частина → ціле	un *handicapé* → une *personne en situation de handicap*
Запозичення	питоме → іншомовне	nègre → black / *afro-descendant*
Описові конструкції	лаконічне → розгорнуте	un *vieux* → une personne du *troisième âge*

Таблиця 2

Тематичні сфери евфемізації

Сфера	Об'єкт номінації	Приклади
Етнічність / походження	етнічне або міграційне походження	*personne issue de l'immigration*, *afro-descendant*
Гендер	професії, звертання, займенники	*autrice*, *iel*, *droits humains*
Інвалідність	фізичний або ментальний стан	personne en situation de handicap
Вік	літні люди	*senior*, personne du *troisième âge*
Соціальний статус	бідність, безробіття	*personne à faibles revenus*, *demandeur d'emploi*

іманентною ознакою особи (як у прикметниковій моделі *handicapé*), а тимчасовою ситуацією, у якій особа перебуває під впливом зовнішніх бар'єрів. Це яскравий приклад того, як структурно-граматична організація евфемізму відображає ідеологічну переорієнтацію суспільного дискурсу – від медичної моделі інвалідності до соціальної моделі.

Друга продуктивна група пов'язана з етнічною та расовою приналежністю. Французька мова уникає прямого використання расових категорій в офіційному дискурсі, натомість оперуючи термінами на кшталт *personne issue de l'immigration* ("особа з імміграційним походженням") або *Français d'origine étrangère* ("француз іноземного походження"). Ці перифрази виконують подвійну функцію: з одного боку, вони нейтралізують потенційно стигматизувальну пряму номінацію, з другого – підкреслюють належність референта до французької національної спільноти, що узгоджується з республіканською моделлю громадянської (а не етнічної) нації, характерною для Франції.

Третя тематична група охоплює вік і старіння. Замість прямої номінації *vieux* ("старий") сучасна французька мова дедалі частіше послуговується термінами personne âgée («літня особа») або, у ще делікатнішому варіанті, *senior* – запозиченням з англійської, яке зазнало у французькому вжитку позитивної семантичної переорієнтації, набувши конотацій досвідченості й соціальної активності на противагу конотаціям немічності, притаманним прямій номінації.

Четверта група стосується зовнішності й ваги. Термін obèse замінюється м'якшим *personne en surpoids* (особа з надлишковою вагою"), а в неформальному й медійному дискурсі дедалі активніше використовується перифраз *personne de forte corpulence*. Показово, що в цій тематичній групі евфемізація стикається з протилежним рухом – рухом "позитивного привласнення", коли активісти руху *body positivity* свідомо повертають у вжиток більш прямі номінації, наповнюючи їх позитивним, а не стигматизувальним змістом, що є прикладом рекламації (семантичної переоцінки), розглянутої в межах ширшої теорії політкоректності.

П'ята група пов'язана із соціально-економічним статусом. Номінація *pauvre* ("бідний") в офіційному дискурсі систематично замінюється термінами *personne en situation de précarité* ("особа в ситуації нестабільності") або *personne à faibles revenus* ("особа з низькими доходами"). Ці евфемізми зміщують акцент з константної характеристики особи на змінну соціально-економічну обставину, що узгоджується із загальною тенденцією до "ситуативізації" стигматизувальних ознак, виявленою також у групі, пов'язаній з інвалідністю.

Шоста досліджувана тематична група охоплює професійну сферу. Тут евфемізація тісно переплітається з процесами фемінізації професійних назв: традиційні форми, що мали лише чоловічий рід (auteur, professeur, docteur), доповнюються фемінітивами (*autrice*, *professeure*, *docteure*) або гендерно-нейтральними формами. Паралельно спостерігається евфемізація назв низькостатусних професій: *agent d'entretien* замість *femme de ménage*, *technicien de surface* замість balayeur, що демонструє прагнення підвищити символічний статус професії через її мовне "ушляхетнення".

Кожна заміна номінації активує концептуальний фрейм. Наприклад, перехід від les *vieux* до les *seniors* актуалізує не "занепад, немічність", а фрейм "досвід, повага, активне довголіття". Так політкоректна евфемізація свідомо втручається в категоризацію дійсності, намагаючись змінити ті фрагменти мовної картини світу, які відтворюють дискримінаційні уявлення, хоч цей когнітивний зсув потребує часу й суспільного консенсусу (Sarfati, 2011).

Аналіз способів творення французьких політкоректних евфемізмів дає змогу виокремити кілька продуктивних структурно-словотвірних моделей. Лексична субституція – найпростіший і найпоширеніший спосіб, за якого стигматизована лексема повністю замінюється іншою, семантично спорідненою, але конотативно нейтральнішою одиницею (aveugle → *non-voyant* "незрячий", sourd → *malentendant* "з порушенням слуху"). Показово, що в цих прикладах заміна відбувається не через повну зміну денотативного значення, а через модифікацію способу морфологічного вираження ознаки: префікс non- та компонент mal- у поєднанні з дієприкметниковою формою пом'якшують категоричність прямої констатації ознаки, представляючи його як відносну, градуйовану характеристику (*malentendant* буквально означає "той, хто погано чує", а не "той, хто не чує").

Перифраз, тобто заміна лексеми розгорнутою описовою конструкцією, є другим за продуктивністю способом. Як зазначалося вище, конструкції на кшталт *personne en situation de handicap*, *personne d'origine étrangère*, *personne en situation de précarité* систематично замінюють в офіційному й медійному дискурсі лаконічні, але стигматизовані прямі номінації. Синтаксичне ускладнення перифрази виконує прагматичну функцію уповільнення сприйняття: розгорнута конструкція вимагає від слухача більшої когнітивної обробки, що знижує ризик автоматичного, стереотипного сприйняття референта.

Абревіація та ініціальні скорочення становлять окремий спосіб формальної нейтралізації соціально чутливих номінацій, особливо в адміністративному та інституційному дискурсах: PSH (*personne en situation de handicap*), PMR (*personne à mobilité réduite*), SDF (sans domicile fixe). Скорочена форма не усуває денотативного змісту, проте зменшує безпосередність називання й наближає одиницю до термінологічного регістру. Водночас абревіатури не можна автоматично ототожнювати з евфемізмами: їхній пом'якшувальний ефект визначається контекстом і ставленням самих груп, яких вони позначають.

Запозичення з англійської мови є продуктивним способом евфемістичного оновлення, особливо у сферах віку (*senior*), самоідентифікації (*queer*), зовнішності (*body positive*) та етнічного походження (black). На початковому етапі засвоєння іншомовна лексема часто сприймається як менш емоційно навантажена, оскільки не має тривалої історії вживання у французькому мовному середовищі. Однак така нейтральність є тимчасовою: у процесі поширення запозичення також може набути оцінних конотацій, характерних для позначуваного соціального явища.

Метафоризація як спосіб творення евфемізмів представлена значно рідше в термінологічній, офіційно-діловій сфері, проте активно використовується в публіцистичному й політичному дискурсі: метафори *mosaïque culturelle* ("культурна мозаїка"), *arc-en-ciel social* ("соціальна веселка") формують образну альтернативу прямим номінаціям етнічного чи соціального різноманіття, підкреслюючи цінність кожного окремого елемента в межах цілісної системи.

Термінологізація є способом, за якого повсякденна номінація замінюється науковим або адміністративним терміном, що підвищує стилістичний регістр і послаблює побутове негативне забарвлення. Перехід від історичних позначень на кшталт *retard mental* до сучаснішого *déficience intellectuelle* ілюструє, як термінологічна точність дає змогу відмовитися від лексем, що набули виразної пейоративності. Водночас нейтральність фахового терміна залежить від коректного контексту його вживання та дотримання принципу першості особи.

Діахронна послідовність замін яскраво ілюструє циклічність евфемізації (табл. 3).

Явище, відоме в лінгвістичній літературі як «ескалатор евфемізмів» (Pinker, 1994), випливає з циклічності оцінних змін: евфемізм із часом може набути тих самих негативних конотацій, що й номінація, яку він замінив, а тому поступається новому відповідникові. Показовою є історія термінів на позначення інтелектуальної інвалідності: колишні медичні номінації idiot, débile, arriéré та *retard mental* поступово стали образливими в загальномовному вжитку; натомість у сучасному фаховому й інклюзивному дискурсах перевагу надають конструкціям *déficience intellectuelle* та *personne ayant une déficience intellectuelle*. Така послідовність підтверджує, що стабільність нейтрального найменування залежить не лише від його форми, а й від суспільного ставлення до референта.

Механізм "ескалатора евфемізмів" можна пояснити через призму описаної вище моделі інформи й екстероформи: оскільки денотативний референт (конкретна група осіб, конкретне соціальне явище) залишається незмінним, а суспільне ставлення до цього референта в короткостроковій перспективі також суттєво не змінюється, негативні асоціативні зв'язки, що виникли навколо попередньої номінації, з часом «переносяться» на нову номінацію просто через її стійку референтну прив'язку до того самого об'єкта. Відповідно, евфемізм не усуває стигму як таку, а лише тимчасово маскує її мовними засобами, відкладаючи, а не розв'язуючи глибинну соціальну проблему.

Разом із тим важливо зазначити, що ескалатор евфемізмів не є однаково активним для всіх тематичних груп. Швидкість оновлення евфемізмів прямо пропорційна інтенсивності суспільної стигматизації відповідного явища: у сферах з високим рівнем соціальної напруги (психічні захворювання, расова приналежність) цикл оновлення евфемізмів є значно коротшим, ніж у сферах з нижчим рівнем стигматизації (наприклад, вік). Це підтверджує гіпотезу про те, що не сама мовна форма, а глибинне суспільне ставлення є первинним чинником, який визначає динаміку евфемізації.

Таблиця 3

Динаміка евфемістичних процесів

Початкова номінація	Проміжна номінація	Сучасна нейтральніша номінація
infirme	*personne handicapée*	*personne en situation de handicap*
vieux	personne âgée	*senior* / personne du *troisième âge*
chômeur	*demandeur d'emploi*	*personne en recherche d'emploi*
pauvre	*personne défavorisée*	*personne en situation de précarité*
femme de ménage / balayeur	*agent d'entretien*	technicien(ne) de surface

Окремої уваги заслуговує прагматичний парадокс ескалатора евфемізмів: надто часте оновлення політкоректної лексики може спричиняти втому від постійних мовних змін і, як наслідок, критичне або іронічне ставлення до самої практики евфемізації. У французькому публіцистичному дискурсі такий стан описують як *lassitude langagière* («мовна втома»). Це не усталена лінгвістична категорія, а радше характеристика реакції частини мовців на швидку зміну рекомендацій і норм.

Евфемізація тісно пов'язана з табуюванням: лексеми, що підлягають заміні, фактично стають соціальним табу, уживання яких у публічному просторі може спричиняти суспільний осуд. На відміну від табу з релігійним чи містичним підґрунтям заборона тут має соціально-етичну мотивацію – прагнення захистити гідність і запобігти дискримінації, – проте психологічний механізм лишається подібним: заборонене слово набуває підвищеної емоційної ваги, а його вживання перетворюється на акт мовної трансгресії (Maldidier, 1990).

Важливим є й зворотний до ескалатора евфемізмів процес – рекламація – свідоме привласнення стигматизованого терміна групою референтів із метою нейтралізації його образливого потенціалу. У французькомовному просторі запозичене з англійської слово *queer* ілюструє як стигматизована номінація може набути статусу легітимного самовизначення спільноти, зупиняючи в такий спосіб дію ескалатора евфемізмів принаймні на певний історичний період. Це свідчить про те, що динаміка евфемізації не є суто лінійною, детермінованою виключно негативною пейорацією, а залежить також від активної мовної та соціальної агентності самих груп референтів. У французькому контексті подібну траєкторію пройшло слово *beur* – спочатку розмовне, подекуди стигматизувальне позначення молоді північноафриканського походження, утворене за моделлю *verlan*, яке згодом було свідомо привласнене самою спільнотою й набуло нейтральнішого, місцями навіть маркованого гордістю звучання, хоча стилістично і лишається зниженим порівняно з офіційними перифразами.

Амбівалентність евфемізації виявляється в її здатності не лише пом'якшувати, а й спотворювати дійсність. У політичному та бюрократичному дискурсі евфемізми нерідко приховують неприємні факти або знімають відповідальність: воєнні дії описують як *opération de maintien de la paix* ("миротворча операція"), загибель мирного населення – як *dommages collatéraux* ("супутні втрати"), масові звільнення – як *plan social* чи *optimisation des effectifs* ("оптимізація штату"). У таких випадках евфемізація втрачає етичний вимір і перетворюється на інструмент пропаганди (Breton, 2018).

Висновки. Проведений аналіз засвідчив, що евфемізація є системотвірним і водночас динамічним механізмом політкоректного мовлення в сучасній французькій мові. Виявлено семантичну генералізацію, метонімічне перенесення, лексичну субституцію, запозичення, абревіацію, термінологізацію та перифраз як основні способи евфемістичного оновлення. Найпродуктивнішими тематичними сферами є інвалідність і стан здоров'я, етнічне та міграційне походження, гендер, вік, зовнішність, соціально-економічний статус і професійна діяльність. Установлено, що вибір нейтральнішої номінації змінює не лише форму висловлення, а й концептуальну перспективу: увага переноситься зі стигматизованої ознаки на особу, ситуацію або соціальні бар'єри. Водночас евфемізм не гарантує тривалого усунення негативної оцінки. Механізм «ескалатора евфемізмів» підтверджує, що за незмінного суспільного ставлення нова форма може поступово перебрати конотації попередньої. Евфемізація має амбівалентний прагматичний потенціал: вона підтримує інклюзивну комунікацію й захищає гідність, але в політичному або бюрократичному дискурсі може маскувати відповідальність і спотворювати оцінку подій. Тому кодифікація нових норм має враховувати мовний узус, позицію позначуваних спільнот, комунікативну ситуацію та потребу в змістовій прозорості.

Перспективи подальших досліджень убачаємо у корпусному зіставленні частотності та контекстів політкоректних номінацій у різних тематичних сферах французької мови, а також у вивченні впливу цифрового середовища й соціальних мереж на прискорення або уповільнення «ескалатора евфемізмів». Окремого аналізу потребує рецепція нових номінацій самими соціальними групами та співвідношення інституційних рекомендацій із реальним мовним ужитком.

Конфлікт інтересів: Бігун О. є членом редакційної колегії журналу. Для забезпечення незалежності редакційного процесу рукопис розглядався редактором, який не мав конфлікту інтересів з автором. Автор не брав участі у відборі рецензентів, процесі рецензування та прийнятті рішення щодо публікації статті. Рукопис пройшов стандартну процедуру подвійного сліпого рецензування.

ЛІТЕРАТУРА

1. Алексієвець, О. М. (2013). Точка зору в сучасних наукових інтерпретаціях. *Мови професійної комунікації: лінгвістичний, соціокультурний та дидактичний аспекти.* 283–287
2. Богович, В., & Бігун, О. (2026). Інклюзивні стратегії французького копірайтингу. *Сучасні дослідження з іноземної філології*, *1*(29), 62–69. https://doi.org/10.32782/2617-3921.2026.29.62-69
3. Кочерган, М. П. (2006). *Загальне мовознавство.* Академія.
4. Семчинський, С. В. (1988). *Загальне мовознавство: підручник для вузів.* Вища школа.
5. Смущинська, І. В. (2016). *Суб'єктивна модальність у французькій мові.* Видавничий центр КНЛУ.
6. Тараненко, О. О. (2013). Евфемізми. *Українська мова: Енциклопедія (4-те вид.)* / Ред. кол.: В. М. Русанівський, О. О. Тараненко, М. П. Зяблюк та ін. Видавництво «Українська енциклопедія» ім. М. П. Бажана.
7. Allan, K., & Burridge, K. (2006). *Forbidden words: Taboo and the censoring of language.* Cambridge University Press. https://doi.org/10.1017/CBO9780511617881
8. Bally, C. (1909). *Traité de stylistique française* (Vol. 1). C. Winter.
9. Bourdieu, P. (1991). *Language and symbolic power.* Harvard University Press.
10. Bréal, M. (1897). *Essai de sémantique (science des significations).* Hachette.
11. Breton, P. (2020). *La parole manipulée.* La Découverte. https://doi.org/10.3917/dec.breto.2020.01
12. Guillaume, M. (2020). *Norme et créativité dans la langue française contemporaine.* Presses Universitaires de France.
13. Pêcheux, M. (1990*). L'inquiétude du discours: Textes de Michel Pêcheux* (D. Maldidier, Ed.). Éditions des Cendres.
14. Pinker, S. (1994, April 5). The game of the name. *The New York Times*, p. 21.
15. Safrati, G.-É. (2011). Analyse du discours et sens commun: institutions de sens, communautés de sens, doxa, idéologie. In J. Guilhaumou & Ph. Schepens (Eds.), *Matériaux philosophiques pour l'analyse du discours* (pp. 139–173). Presses Universitaires de Franche-Comté.
16. Saussure, F. de. (1959). *Course in general linguistics.* Philosophical Library.
17. Ullmann, S. (1959). *Précis de sémantique française* (2nd ed.). A. Francke.

Дата першого надходження статті до видання: 07.07.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 08.09.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 01.10.2026

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу (CC BY 4.0)

УДК 811.161.2’282:811.112.2’373
DOI https://doi.org/10.32782/folium/2026.9.26

МОДЕЛЮВАННЯ ШЛЯХІВ ПОШИРЕННЯ НІМЕЦЬКИХ ЛЕКСИЧНИХ ЗАПОЗИЧЕНЬ В УКРАЇНСЬКУ МОВУ Й СТАТУС ЗАПОЗИЧЕНИХ СЛОВОФОРМ[1]

Тарас Пиц
кандидат філологічних наук, доцент,
Львівський національний університет імені Івана Франка,
ORCID ID 0000-0002-8988-2753
Scopus-Author ID 37069889600
Web of Science ResearcherID IST-7871-2023
taras.pyts@lnu.edu.ua

Ключові слова: *лексичне запозичення, шлях поширення, мова-джерело, мова-посередниця, мова-реципієнтка, статус словоформ, асиміляція.*

Статтю присвячено проблемі шляхів поширення лексичних запозичень із німецької мови чи через неї в українську. Зроблено огляд попередніх досліджень у цій галузі й змодельовано шість основних шляхів поширення іншомовних слів з німецької мови чи за її посередництвом в українську. Два з них передбачають запозичення саме німецьких лексичних елементів безпосередньо з німецької мови чи опосередкованим шляхом. Для інших чотирьох шляхів німецька мова слугує своєрідним мостом у поширенні лексичних одиниць та їхніх форм на схід, попередньо зазнавши асиміляції. Саме роль німецької мови як мови-джерела чи мови-посередниці у німецько-українських мовних контактах дозволяє простежити три типи посередництва третіх мов у міжмовних контактах, що дозволяє чіткіше розрізнити етапи можливих шляхів запозичення і ймовірних мов-посередниць. Для дослідження запозичених лексем з німецької мови, необхідно враховувати не лише асимільовані форми у мовах-посередницях, але й вихідні форми поширення, їхню семантику в наріччях та окремих діалектах німецької мови, а також можливість поширення іншомовних лексичних одиниць з «мовних острівців» Карпат. Функціонування декількох форм однієї лексеми в німецькій мові пояснюється тим, що вона упродовж багатьох віків існувала в формі низки дрібних діалектів. Також виходячи з теорії плюрицентричності німецької мови можна виділяти національні варіанти німецької мови запозичені слов’янськими мовами, а врахування історичних та діалектологічних студій є важливою компонентою у дослідженні німецьких запозичень в діахронії.

Простежуючи шляхи запозичення форм кожної лексеми з німецької мови, доцільно розглянути статус засвоєних словоформ, а також спосіб їхнього засвоєння в мові-джерелі, мові чи мовах-посередницях та мові чи мовах-реципієнтках, адже часто неоднакові форми стають літературними в різних мовах. Частина виходить з ужитку, а деякі поповнюють лексичний склад територіальних чи соціальних діалектів слов’янських мов.

[1] Ця робота стала можливою завдяки стипендії Німецької служби академічних обмінів (DAAD).

MODELING THE PATHWAYS OF GERMAN LEXICAL BORROWINGS INTO THE UKRAINIAN LANGUAGE AND THE STATUS OF BORROWED WORD FORMS

Taras Pyts
Candidate of Philological Sciences, Associate Professor,
Ivan Franko National University of Lviv

Key words: *lexical borrowing, path of dissemination, source language, intermediary language, recipient language, status of word forms, assimilation.*

The article is devoted to the problem of the ways of spreading lexical borrowings from or through the German language into Ukrainian. A review of previous research in this field is made and six main ways of spreading foreign words from German or through it into Ukrainian are modeled. Two of them involve borrowing German lexical elements directly from German or indirectly. For the other four ways, German serves as a kind of bridge in the dissemination of lexical units and their forms eastwards, having first undergone assimilation. It is the role of German as a source language or intermediary language in German-Ukrainian language contacts that allows us to trace three types of mediation of third languages in interlingual contacts, which allows us to more clearly distinguish the stages of possible borrowing paths and probable intermediary languages. To study borrowed lexemes from German, it is necessary to take into account not only the assimilated forms in intermediary languages, but also the original forms of distribution, their semantics in dialects and individual dialects of German, as well as the possibility of the distribution of foreign lexical units from the "language islands" of the Carpathians. The functioning of several forms of one lexeme in the German language is explained by the fact that it existed for many centuries in the form of a number of small dialects. Also, based on the theory of the pluricentricity of the German language, it is possible to distinguish national variants of the German language borrowed from Slavic languages, and taking into account historical and dialectological studies is an important component in the study of German borrowings in diachrony.
Tracing the ways of borrowing the forms of each lexeme from the German language, it is advisable to consider the status of the learned word forms, as well as the method of their assimilation in the source language, the intermediary language or languages, and the recipient language or languages, because often different forms become literary in different languages. Some fall out of use, and some replenish the lexical composition of territorial or social dialects of Slavic languages.

Вступ. Дослідження шляхів поширення запозичень із німецької мови у східнослов'янські становить важливий складник вивчення німецько-слов'янських мовних контактів через те, що, аналізуючи вихідні німецькі та опосередковані форми запозичень із третіх мов, а також розмаїті форми фіксації в мові чи мовах-посередницях та мові чи мовах-реципієнтках, можна розкрити певну сукупність історичних змін у системі консонантизму та вокалізму, яких зазнає німецька мова як мова-джерело чи мова-посередниця лексичних запозичень; простежити їх у запозичених та засвоєних слов'янськими мовами словоформах; відмежувати характерні для німецької мови історичні фонетичні процеси від асиміляційних перетворень, що притаманні кожній мові-посередниці, залученій до поширення лексичних запозичень; докладніше розглянути форми засвоєння в мові чи мовах-реципієнтках. Тобто це допомагає краще охопити локалізацію розмаїтих запозичених слов'янськими мовами вихідних форм лексем у німецькомовному діалектному масиві, простежити їх у пам'ятках слов'янських мов і ліпше зрозуміти, яких фонетичних, морфологічних та семантичних змін і на якому етапі надалі вони зазнали. А згодом, простежуючи шлях їхнього поширення в динаміці, можна розглянути питання обсягу та причин запозичення іншомовних лексичних одиниць на різних історичних етапах, тривалості фіксації та причин виходу з лексичного складу слов'янських мов, а також статусу засвоєних запозичених

форм кожної лексеми в різних мовах-реципієнтках і порівняти їх. Усе це й обґрунтовує актуальність цієї наукової розвідки.

Проблемі запозичення німецьких слів в українську мову присвячено чимало наукових праць. Багато дослідників наводять приклади запозичених слів в українській з їхніми німецькими відповідниками, констатуючи факт запозичення і не звертаючи увагу на питання мовного посередництва в міжмовних контактах. Інша частина мовознавців виокремлює впливи окремих мов, зокрема польської (Шелудько, 1931; Кобилянський, 1976, Костюк, 1982, Боруцький, 1997, Tymchenko, 2001, Пиц, 2013b, Царалунга 2014), чи наводять приклади декількох мов-посередниць, що сприяли проникненню німецьких лексичних елементів в українську мову чи її певне наріччя (Ліперовська, 1934; Сімович, 1937; Горбач, 1997a; Кочерган, 1997; Акуленко, 1997; Пиц, 2003; Лопушанський & Пиц, 2011; Гвоздяк 2011) або окремий діалект (Онишкевич, 1970; Major 1999). Натомість теоретичним аспектам шляхів поширення запозичень присвячено не так багато наукових розвідок, серед них публікації Ю. Бестерс-Дільгер (Besters-Dilger, 2002; Besters-Dilger, 2006), Еґґерса й Ґ. Гентшеля (Eggers & Hentschel, 1987), останнього автора також (Hentschel, 2009) й передмова до словника «Wörterbuch der parallelen Lehnwörter aus dem Deutschen im Polnischen und in den ostslavischen Sprachen» (WbLwDPO).

Мету статті вбачаємо в розробці загальної схеми поширення лексичних запозичень з німецької мови чи через неї в українську та наголошенні на неоднаковому статусі запозичених словоформ у мові-джерелі, мові-посередниці й мові-реципієнтці. Завдання цієї публікації такі: а) опрацювання й обґрунтування шести шляхів поширення німецьких слів в українську мову на основі аналізу попередніх наукових розвідок і власних досліджень; б) розмежування безпосередньої та опосередкованої ролі німецької мови в поширенні лексичних запозичень; в) врахування аспекту плюрицентричності німецької мови для визначення точнішого джерела запозичення; г) обґрунтування наявності розмаїтих форм однієї лексеми в німецьких історичних джерелах; д) наголошення на врахуванні фактору німецькомовних «острівців» Карпат як можливого джерела запозичення лексем з німецької мови; е) аналіз статусу окремих словоформ у мові-джерелі, мові-посередниці й мові-реципієнтці.

Матеріал і методи дослідження. Матеріалом дослідження є німецькі лексичні запозичення (лексеми та їхні конкретні словоформи), що проникли в українську мову безпосередньо або через треті мови-посередниці.

Виконання намічених завдань потребуватиме апелювання до таких методів, аналізів й підходів до наукових розвідок: описового (для характеристики та вивчення лексичного матеріалу дослідження), зіставного (для порівняння статусів і словоформ у мові-джерелі, мові-посередниці та мові-реципієнтці), лінгво-географічного методів (для аналізу поширення запозичень у межах конкретних географічних зон, зокрема південно-західного мовного ареалу, й врахування впливу «мовних острівців»), методу моделювання (для розроблення й обґрунтування графічних моделей (схем) для візуалізації складних багатоступеневих шляхів міграції слів), діахронічного (для порівняння давніх запозичених форм слів з сучасними літературними нормами), етимологічного аналізу (для простеження походження запозичених лексем та їхніх історичних змін), компонентного аналізу семантики (для розрізнення зміни значень (сем) та форм запозичених одиниць на різних етапах їхнього шляху) й соціолінгвістичного підходу (для аналізу функціонування слів у межах соціальних діалектів та врахування впливу культурно-історичних чинників).

Результати та обговорення. Аналізуючи ймовірні шляхи поширення запозичень із мови-джерела (Q) у мову-реципієнтку, Ґ. Гентшель зазначає, що передусім необхідно розрізняти чи запозичення поширилося безпосередньо, наприклад з німецької мови (A) у польську (B) чи опосередковано, наприклад, через чеську мову (X) (Hentschel, 2009: 158). Загалом науковець розрізняє чотири основні шляхи поширення запозичень, які він зобразив так:

I			A	→	→	→	B
II			A	→	X	→	B
III	Q[2]	→	A	→	→	→	B
IV	Q	→	A	→	X	→	B

Схема 1. Шляхи поширення запозичень із німецької мови в польську (Hentschel, 2009, с. 159; Eggers, Hentschel G., 1987: 217)

Власне, шляхи I та III позначають безпосереднє запозичення польською мовою з німецької, а II і IV – опосередковане запозичення через мову-посередницю (X). Спільне для шляхів I і II те, що відправною точкою запозиченого слова є саме німецька мова (точніше один з етапів її історичного розвитку), а для шляхів III та IV – те, що німецька мова не становить мову-джерело (Q) запозичення, а сама запозичує лексеми з третіх мов – латинської, романських чи ін. Варто зауважити, що у фокусі дослідження Ґ. Гентшеля саме німецькі лексичні запозичення в польській мові.

[2]Q – нім. Quelle «джерело».

Тому, якщо врахувати роль німецької мови як мови-посередниці ширше, схему I можна доповнити так:

V	Q	→	X	→	A	→	→	→	B
VI	Q	→	X	→	A	→	X	→	B

Водночас мовознавець розрізняє активне й пасивне посередництво в запозиченні іншомовних слів із німецької мови (A) (Hentschel, 2009: 158). Пасивне посередництво він розуміє як шлях II (лексеми з мови A через мову X запозичує мова B), а перше – як шлях III (мова A – посередник у запозиченні слів мовою B з мови Q). Водночас шлях IV поєднує характеристики активного й пасивного мовного посередництва в запозиченні іншомовних лексичних одиниць, а шлях I становить єдиний безпосередній спосіб запозичення лексем, що не передбачає посередництва інших мов.

На основі попередньої схеми Ґ. Гентшеля та запропонованого Ю. Бестерс-Дільґер (Besters-Dilger, 2002: 26) схематичного зображення безпосередньої й опосередкованої ролі німецької мови (A) у запозиченні нових слів українською (C) можна окреслити такі основні шляхи запозичення німецьких лексичних елементів в українську мову:

I					A_1	→	→
II					A_1	→	X_1
III	Q	→	→	→	A_2	→	→
IV	Q	→	→	→	A_2	→	X_3
V	Q	→	X_2	→	A_2	→	→
VI	Q	→	X_2	→	A_2	→	X_3

Схема 2. Шляхи поширення запозичених лексем та їхніх форм із німецької мови або через неї в українську

Схема 2 передбачає поширення лише вихідних словоформ із німецької мови чи асимільованих у ній форм лексем із мови-джерела. Вона не відображає можливого паралельного шляху поширення форм та ймовірного майже синхронного утворення подібних форм у мовах-посередницях і/чи мовах-реципієнтках, але розрізняє три типи посередництва в запозиченні лексичних елементів із німецької мови чи через неї: посередництво третьої мови чи мов між німецькою та українською (X_1) шляху II. У цьому разі вихідна німецька словоформа, зазнаючи розмаїтих трансформацій у мові чи мовах-посередницях, запозичується східнослов'янською мовою (C); в іншому разі передбачене мовне посередництво на різних етапах шляхів IV, V, VI, коли німецька мова не становить вихідну мову запозичень: між мовою-джерелом (Q) та німецькою мовою (X_2) і між німецькою й українською мовами (X_3). Необхідність розмежувати X_1 та X_3 зумовлена тим, що в цьому разі розрізняються дві ролі німецької мови в поширенні лексичних одиниць: пряма (A_1) та опосередкована (A_2). Відповідно A_1 опосередковано позначає також вихідні німецькі словоформи, а A2 – іншомовні форми, що проникли у слов'янські мови через німецьку. Також лише посередництво X_1 передбачає запозичення саме німецьких лексичних одиниць (крім безпосереднього шляху I), тобто німецькі словоформи вихідні для слов'янських, а X_3 передбачає посередницьку роль третіх мов у поширенні асимільованих у німецькій мові словоформ в українську. Натомість X_2 передбачає посередництво лексичних елементів з мови-джерела в німецьку мову з подальшим поширенням у слов'янські мови. Безперечно, перелік можливих мов-посередниць для X_1 та X_3 може бути однаковим, але відмінність між ними саме в ролі німецької мови. Якщо для X_2 як початкового етапу опосередкованої ролі німецької мови в поширенні іншомовних лексичних одиниць мовою-джерелом (Q) запозичення стає грецька мова, то мовою-посередницею (X_2) може бути латинська чи романські мови, а роль X_3 найчастіше виконують західнослов'янські мови. Хоча, зважаючи на географічне розташування етнічних українських земель лише одного південно-західного мовного ареалу та їхню суміжність із неоднаковими мовами-сусідами, можемо зауважити, що запозичення з німецької мови проникали сюди не лише безпосереднім шляхом і за посередництвом польської, чеської та словацької, але також румунської, угорської мов та їдишу (X_3). Джерелом запозичень (Q), які через німецьку мову проникли в південно-західні говори, були латинська, грецька, французька, італійська, іспанська, англійська, арабська, перська, нідерландська, гебрейська мови (Лопушанський & Пиц, 2011; Пиц, 2011; Пиц, 2013a). Також необхідно взяти до уваги те, що в ролі X_1, X_2, X_3 може бути не одна, а кілька мов.

Зважаючи на концепцію плюрицентричності німецької мови, Ю. Бестерс-Дільґер виділяє окремо німецькі лексичні запозичення у словнику південно-західних українських говорів, притаманні саме австрійському різновиду німецької мови (австріацизми): *байзиль, геца, дека, карфіол, матура, па-па, сервус, трафік, фіакр, шпиталь, штрудель* та ін. (Besters-Dilger, 2006: 39–40). Тобто, досліджуючи запозичення з огляду на плюрицентризм німецької мови, до показника A_1 чи A_2 можна також додати

розширення (a–c). Актуальним для виокремлення й дослідження власне лексичних австріацизмів у складі слов'янських мов є аналіз австрійських лексикографічних джерел і слов'янських пам'яток від кінця XVIII ст.

Досліджуючи запозичення з німецької мови, Ґ. Гентшель у передмові до «Словника паралельних запозичень з німецької мови у польській та східнослов'янських мовах» (WbLwDPO) зазначає, що не в усіх випадках вдається чітко встановити опосередковану чи безпосередню роль мов у запозиченні іншомовних слів, адже прямий шлях запозичення й мовне посередництво інших мов інколи накладаються. Також у згаданому словнику Ґ. Гентшель відходить від «голістичної» перспективи поширення запозичень (слово W потрапило в мову Z з мови X). Тобто тут уже наголошено на потребі розмежовувати шляхи запозичень різноманітних значень полісемічних слів і/або розмаїтих форм поширення слів. Однак, на нашу думку, загальне схематичне зображення основних шляхів має сенс, якщо запозичення розуміти не як лексеми із сукупністю зафіксованих в історичних словниках словоформ, а як їхні окремі форми, що можуть поширюватися з однаковою семою тим самим або неоднаковими шляхами до однієї чи кількох мов-реципієнток. Відповідно така схема (схеми 1 і 2) не може відобразити повноти семантичного аспекту запозичень. Щоб врахувати всі форми й семи запозичень, потрібно укладати окремі схеми, як це й пропонують автори «Словника паралельних запозичень з німецької мови у польській та східнослов'янських мовах» (WbLwDPO). Для дослідження запозичених лексем з німецької мови, необхідно враховувати їхні форми поширення і семантику у наріччях та окремих діалектах і зіставляти їх з поширеними формами у мові чи мовах-посередницях та мові чи мовах-реципієнтках, простежувати ареал поширення, словотвірні та семантичні зміни у мові-посередниці, враховувати історичний розвиток усіх мов, а також закономірності адаптації іншомовних лексичних елементів у новому мовному середовищі. Тобто необхідно простежити весь шлях запозичень від форми поширення у мові-джерелі до форми засвоєння у мові-реципієнтці.

Функціонування кількох форм однієї лексеми в німецькій мові можна пояснити тим, що вона впродовж багатьох віків існувала як низка дрібних діалектів, а перші імпульси стандартизації виявили себе лише в XVI ст., у період Реформації, що пов'язано з діяльністю М. Лютера, чиї тези вирізнялися високою мовною та стилістичною довершеністю й поширилися далеко за межами Верхньої Саксонії. Його мовні зразки в XVII ст. підхопили «Плодоносне товариство» (Fruchtbringende Gesellschaft), Й. К. Ґоттшед, Й. К. Аделунґ, надалі вони були закріплені у творах Веймарської класики. Натомість перші паростки кодифікації німецької мови з'явилися лише після заснування Німецької імперії 1871 р. (Kellermeier-Rehbein, 2014: 145). Саме тому врахування історичних та діалектологічних студій становить важливий етап у дослідженні німецьких запозичень у діахронії. Особливо, якщо вивчати територію та процес поширення з мови-джерела (через мову чи мови-посередниці) і засвоєння в мові чи мовах-реципієнтках, а не лише констатувати факт іншомовного походження лексем у найрізноманітніших сферах рідної мови. Саме з цією метою доцільно спочатку вивчити та проаналізувати поширення лексем і їх форм певної тематичної групи в німецьких діалектах, особливо наголосивши на східносередньонімецькому наріччі та задокументувавши період і локалізацію їх фіксації, і простежити подальший рух та різноманітні зміни запозичених словоформ у фонетиці, словотворі й семантиці у слов'янських мовах (Пиц, 2022).

Коли досліджуєш шляхи поширення запозичень із німецької мови, варто мати на увазі, що вони не обов'язково прокладали шлях із «материка» німецької мови, тобто цілісного німецькомовного ареалу, що охоплює сучасні Німеччину, Австрію, Ліхтенштейн, німецькомовну частину Швейцарії, історично також Південний Тіроль (північ Італії), Ельзас-Лотарингію (Франція), східну частину Бельгії, частину Польщі, Чехії, країн Балтії, а також із німецьких мовних острівців Карпат, що існували посеред іншомовного оточення, вихідці з яких походять із території верхньо- чи середньонімецьких діалектів (Яцюк, 1996: 6). Отже, і шлях поширення може бути коротшим, наприклад зі Спишу чи Семигороду, де з XIII ст. проживають вихідці з Тюрингії (Türingen) (Горбач, 1997a: 51) та Швабії (Schwabenland) (Горбач, 1997a: 56), через словацьку та румунську мови в закарпатський і покутсько-буковинський говори. Зважаючи на те, що для різних українських земель характерні не лише відмінні шляхи поширення німецьких лексем, але й неоднакові вихідні форми лексеми-джерела запозичення, подальший аналіз шляхів запозичення німецькомовної лексики в українські діалекти лишається перспективним напрямком дослідження німецько-українських мовних контактів.

Якщо простежувати шляхи запозичення форм різних лексем із німецької мови, то доцільно розглянути їхній статус у мові-джерелі, мові-посередниці й мові-реципієнтці. Це дає змогу відзначити не лише те, що у слов'янських мовах утверджені як літературні норми давні застиглі

німецькі діалектні форми апелятивів, але й те, що в них засвідчені частково неоднакові запозичені діалектні форми. Натомість у німецькій мові літературними стають вже новіші словоформи, які також можуть бути відображені в діалектах слов'янських мов. Наприклад, сн. *slusser* лягає в основу польського літературного *ślusarz* та українського *слюсар*. Інша середньонімецька форма slesser чи slösser стає літературною нормою в білоруській (*слесар*) та російській мовах (*слесарь*). А вже в німецькій – форма зі зміною /s/ на початку слова перед /l/ в /ʃ/ – Schlosser, натомість в українській мові *шлюсарь* (Неґрич, 2008, с. 188), а також *шлосарія* 'власна слюсарна майстерня на господарстві' (Горбач, 1997b: 235) – діалектизми.

Також ціла низка форм апелятива на позначення слюсаря, фіксовані в попередніх століттях у пам'ятках слов'янських мов, стають архаїзмами. Іншим прикладом є укр. *штельмах* (Горбач, 1965: 101), *штильмах* (Онишкевич, 1984: 2, 389), що початковим /шт/ відповідає сучасному нвн. *Stellmacher*, на противагу літературному – *стельмах* 'майстер, що виробляє вози', що ще зберігає давню вимову /s/ початкового <s> перед <t>; тоді як *шнайде^{и}р* 'кравець, товариш' – арготизм в арго нововижівських кожухарів на Волині, що з нвн. *Schneider* 'кравець' з можливим посередництвом їд. *šnajdər* (Дзендзелівський, 1996: 278). Цілком можливо, що в цьому разі форми з початковим /ʃl/, /ʃt/ запозичені вже безпосередньо з австрійського мовного варіанта або і/чи паралельно через польське мовне посередництво (п. *sztelmach, szlosarz*). Однак помилковим буде припущення, що всі запозичені німецькі форми слів у східнослов'янських мовах зі зміною /s/ на початку слова перед приголосними в /ʃ/ можуть підпадати під вплив австрійського варіанта німецької мови. Наприклад, *сницар* і *шницар* 'різьбяр, столяр', датовані як паралельні форми в українській мові ще в першій половині XVII ст., мають польські відповідники (*snycarz* і *sznicarz*) (Пиц, 2022b: 150–151). Але і в цьому разі саме давніша німецька форма з початковим <сн> лягає в основу літературних форм української та білоруської мов.

Висновки. Отже, виокремлено шість основних шляхів поширення іншомовних слів з німецької мови в українську чи через неї. Два з них передбачають запозичення саме німецьких лексичних елементів безпосередньо з німецької мови чи опосередкованим шляхом. Для інших чотирьох шляхів німецька мова слугує своєрідним мостом у розповсюдженні лексичних одиниць та їхніх форм на схід, попередньо зазнавши асиміляції. Саме роль німецької мови як мови-джерела чи мови-посередниці в німецько-українських мовних контактах дозволяє простежити три типи посередництва третіх мов (X_1, X_2, X_3) у міжмовних контактах, що дозволить чіткіше розрізнити етапи можливих шляхів запозичення і ймовірних мов-посередниць. Виходячи з теорії плюрицентричності німецької мови можна виділяти національні варіанти німецької мови запозичені слов'янськими мовами, а врахування історичних та діалектологічних студій є важливою компонентою у дослідженні німецьких запозичень в діахронії. Не можна залишати також без уваги поширення німецьких слів з німецьких мовних острівців.

Простежуючи шляхи запозичення форм кожної лексеми з німецької мови, варто розглянути статус засвоєних словоформ, а також спосіб їх засвоєння в мові-джерелі, мові чи мовах-посередницях та мові чи мовах-реципієнтках, адже часто в них неоднакові форми стають літературними. Частина виходить з ужитку, а деякі поповнюють лексичний склад територіальних чи соціальних діалектів слов'янських мов.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо в поступовому тематичному аналізі німецьких лексичних запозичень та їхніх форм у мові-джерелі та шляхів їхнього поширення в українську мову з врахуванням історичних фонетичних, морфологічних, семантичних змін і набутого статусу з метою охоплення вичерпного реєстру німецьких запозичених слів в українській мові.

УМОВНІ ПОЗНАЧЕННЯ

їд. – їдиш
нвн. – нововерхньонімецьке
п. – польське
сн. – середньонімецьке

ЛІТЕРАТУРА

1. Акуленко В.В. (1997). Німецький вплив на розвиток української мови: проблеми методології. *Мовознавство,* 1, 12–19.
2. Боруцький А. (1997). Засвоєння українською та білоруською мовами лексем через польське посередництво в XV-XVII ст. *Słowo. Tekst. Czas. Materiały z II Międzynarodowej Konferencji Naukowej*. Szczecin. 298–303.
3. Гвоздяк О.М. (2011). Німецькі лексичні запозичення в українських закарпатських говірках. *Studia Linguistica*. Вип. 5. 362–368.
4. Горбач О. (1965). Північно-наддністрянська говірка й діялектний словник с. Романів Львівської области. *Наукові записки=Wissenschaftliche Mitteilungen*. Український технічно-господарський інститут. Vol. VII.
5. Горбач О. (1997a). Німецькі позичені слова в українській мові. *Зібрані статті. Т. VIII:*

Історія мов. Діялектологія. Лексикологія = Horbatsch O. Deutsche Lehnwörter in der ukrainischen Sprache. *Gesammelte Aufsätze. Bd. VIII: Ukrainische Sprachgeschichte. Dialektologie. Lexikologie.* УВУ. 50-73.

6. Горбач О. (1997b). Південнобуковинська гуцульська говірка й діалектний словник с. Бродина, повіту Радівці. *Зібрані статті. Т. VIII: Історія мов. Діялектологія. Лексикологія* = Horbatsch O. Deutsche Lehnwörter in der ukrainischen Sprache. *Gesammelte Aufsätze. Bd. VIII: Ukrainische Sprachgeschichte. Dialektologie. Lexikologie.* УВУ. 123–275.
7. Дзендзелівський Й.О. (1996). Арго нововижівських кожухарів на Волині. Українське і слов'янське мовознавство. НТШ. 245–285.
8. Кобилянський Б. В. (1976). До вивчення германізмів і полонізмів в українській мові. *Мовознавство*. 1976. № 6. 31–35.
9. Костюк Д. В. (1982). Польська мова – посередник германізмів в українській мові у XVII ст. *Лексика української мови в її зв'язках з сусідніми слов'янськими і неслов'янськими мовами : тези доповідей*. Ужгород. 131–132.
10. Кочерган М. П. (1997). Німецькі лексичні запозичення в південно-західних говорах української мови. *Мовознавство*. № 1. 19–24.
11. Ліперовська Н. (1934). Націоналізм в етимології. *Мовознавство*. № 2. С. 83–92.
12. Лопушанський В.М. & Пиц, Т.Б. (2011). Німецькомовні лексичні запозичення у південно-західних говорах України. Навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів. Посвіт.
13. Неґрич М. (2008). Скарби гуцульського говору: Березовúй. Інститут українознавства НАН ім. І. Крип'якевича.
14. Онишкевич М. Й. (1970). Германізми в бойківському діалекті. *Іноземна філологія*. Вип. 21. С. 38–45.
15. Онишкевич М.Й. (1984). Словник бойківських говірок. Наукова думка. Т. 2. 516.
16. Пиц Т.Б. (2011). Посередництво німецької мови у запозиченні іншомовних лексем південно-західними говорами української мови. *Сучасні дослідження з іноземної філології: Збірник наукових праць*. Vol. 9. 374–379.
17. Пиц Т.Б. (2013). До проблеми дослідження німецьких запозичень в українській говірковій лексиці. *Наукові записки. Сер. : Філологічна*. Vol. 35. 281–284.
18. Пиц Т.Б. (2013). До проблеми посередництва польської мови у запозиченні німецьких слів українською мовою. *Наукові записки. Сер.: Філологічна (мовознавство)*. Кіровоград : РВВ КДПУ ім. В. Винниченка. Вип. 119.
19. Пиц Т.Б. (2022b). Східнонімецькі назви ремісників в ареалі слов'янських мов XIV–XVII ст. Пóсвіт.
20. Пиц Т. (2003). Шляхи проникнення німецькомовних лексичних запозичень у південно-західні говори України. *Матеріали V конгресу Міжнародної асоціації україністів. Мовознавство: Збірник наукових статей*. Чернівці : Рута, 233–237.
21. Сімович В. (1937). [Рецензія на науковий збірник: Збірник комісії для дослідження історії української мови, Т. І. за редакцією акад. А. Кримського та проф. М. Драй-Хмари, Всеукраїнська Академія Наук, Київ, 1931, ст. 340]. *Записки Наукового Товариства імени Шевченка*. Т. CLV, 328-342.
22. Царалунга І. Б. (2014). Роль польської мови у засвоєнні германізмів на українському мовному ґрунті. *Поділля. Філологічні студії : зб. наук. пр*. Вип. 6. Ч.1. 193–200.
23. Шелудько Д. (1931). Німецькі елементи в українській мові. *Збірник комісії для дослідження історії української мови*. Київ. Т. 1. С. 1–60.
24. Яцюк І. (1996). Німецькі діалекти Карпатського регіону. Діахронія й синхронія (на матеріалі говірок Закарпаття, Галичини та Буковини) : автореф. дис. … канд. філол. наук: 10.02.04. Київ. 24 с.
25. Besters-Dilger J. (2002). Deutsche lexikalische Entlehnungen im Ukrainischen. Zur Frage der polnischen Vermittlung und heutigen Aktualität. *Crossroads of Cultures: Central Europe*. Masarykova univerzita. 25–51.
26. Besters-Dilger J. (2006). Deutsch-galizische lexikalische Sprachbeziehungen (mit besonderer Berücksichtigung der Austriazismen). *Wiener slawistischer Almanach*. Vol. 65. 29–42.
27. Eggers E. Hentschel G. (1987). Lehnwort – Sprachkontakt – Etymologie. *Kultur- und Sprachkontakte im Polnischen* / hrsg. von Hentschel, G., G. Ineichen, A. Pohl. München. 217–225.
28. Hentschel G. & Anders-Marnowsky S. & Tesch S. (2019). Zur russischen Vermittlung von Germanismen ins Polnische während der Zeit der polnischen Teilungen. *Prace Filologiczne*. Vol. LXXIV. 351–363. DOI: https://doi.org/10.32798/pf.473
29. Hentschel G. & Anders-Marnowsky S. & Tesch S. (WbLwDPO) Wörterbuch der parallelen Lehnwörter aus dem Deutschen im Polnischen und in den ostslavischen Sprachen. URL : http://lwp-neu.ids-mannheim.de/portal?dict=Wander#

30. Hentschel G. (2009). Intensität und Extensität deutsch-polnischer Sprachkontakte von den mittelalterlichen Anfängen bis ins 20. Jahrhundert am Beispiel deutscher Lehnwörter im Polnischen. *Unsere sprachlichen Nachbarn. Die Kontaktbeziehungen zwischen Deutsch und seinen Grenznachbarn.* Brockmeyer. 157–173.
31. Kellermeier-Rehbein B. (2014). Plurizentrik: Einführung in die nationalen Varietäten des Deutschen. Schmidt.
32. Major O. (1999). Germanische Interferenzen in den ukrainischen Mundarten. *Studien zu deutsch-ukrainischen Beziehungen*. München : Ukrainische Freie Universität, Bd. 3. 59–67.
33. Tymchenko Y. (2001). Polnisch als Vermittlungssprache bei den Entlehnungen aus dem Deutschen ins Ukrainische. *Tausend Jahre polnisch-deutsche Beziehungen. Sprache – Literatur – Kultur – Politik. Materialien des Millennium-Kongresses* 5.-8. April 2000, Warszawa. Warszawa : Graf-Punkt. 318–325.

Дата першого надходження статті до видання: 25.06.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 23.07.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 01.10.2026

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу (CC BY 4.0)

УДК 811.111’37:81’23
DOI https://doi.org/10.32782/folium/2026.9.27

ОСОБЛИВОСТІ ВЕРБАЛІЗАЦІЇ КОНЦЕПТУ *СМЕРТЬ* У РОМАНІ ТЕРРІ ПРАТЧЕТТА «МОРТ»

Ігор Помазан
кандидат філологічних наук, доцент,
Київський інститут Національної гвардії України
ORCID ID 0000-0002-1997-648X
igorpomazan29@gmail.com

Ключові слова: *концепт, концептуальний аналіз, номінативне поле, СМЕРТЬ, Террі Пратчетт, художній дискурс, когнітивна лінгвістика, вербалізація.*

У статті досліджено особливості вербалізації концепту СМЕРТЬ у романі «Морт» видатного англійського майстра слова Террі Пратчетта. У результаті дослідження встановлено, що концепт СМЕРТЬ у романі реалізується у двох взаємопов’язаних, але функціонально різних аспектах: як персоніфікований персонаж і як процес припинення життя. Для кожного з аспектів виокремлено окреме номінативне поле, що складається з ядра, ближньої та дальньої периферії. Проаналізовано лексичні одиниці, символічні образи, фразеологізми, графічні засоби, метафоричні моделі та індивідуально-авторські номінації, які беруть участь у формуванні концепту. Особливу увагу приділено особливостям графічної організації мовлення персонажа СМЕРТІ, символічному значенню авторських образів, а також функціонуванню традиційних і новаторських мовних засобів у структурі концепту. Проведений квантитативний аналіз дозволив визначити частотність уживання окремих мовних одиниць, встановити закономірності організації номінативних полів та простежити взаємозв’язок між їхніми структурними компонентами.

З’ясовано, що в художньому світі роману СМЕРТЬ постає не лише як традиційний символ завершення життя, а й як функціонально необхідний елемент світового порядку, носій соціальної ролі та професійної функції. Установлено, що персоніфікація концепту, графічне оформлення мовлення персонажа, система символічних номінацій і авторські метафоричні образи формують індивідуально-авторську модель осмислення смерті, яка суттєво відрізняється від її традиційного культурного сприйняття. Здобуті результати поглиблюють розуміння індивідуально-авторської концептосфери Террі Пратчетта та можуть бути використані в подальших когнітивно-дискурсивних, лінгвокультурологічних і компаративних дослідженнях художнього тексту.

FEATURES OF THE VERBALIZATION OF THE CONCEPT *DEATH* IN TERRY PRATCHETT'S NOVEL *MORT*

Ihor Pomazan
Candidate of Philological Sciences, Associate Professor,
Kyiv Institute of the National Guard of Ukraine

Key words: *concept, conceptual analysis, nominative field, death, Terry Pratchett, literary discourse, cognitive linguistics, verbalization.*

The article examines the peculiarities of the verbalization of the concept DEATH in Mort, a novel by the outstanding English writer Terry Pratchett. The study demonstrates that the concept DEATH is realized through two interrelated yet functionally distinct dimensions: DEATH as a personified character and death as the process of the cessation of life. A separate nominative field consisting of the core, near periphery, and far periphery has been identified for each dimension. The analysis encompasses lexical units, symbolic images, phraseological expressions, graphical devices, metaphorical models, and author-specific nominations contributing to the conceptualization of DEATH. Particular attention is paid to the graphical organization of DEATH's speech, the symbolic significance of the author's imagery, and the functioning of both conventional and innovative linguistic means within the conceptual structure. A quantitative analysis was conducted to determine the frequency of individual linguistic units, identify the organizational patterns of the nominative fields, and reveal the relationships between their structural components.

The findings indicate that within the fictional world of the novel, DEATH functions not only as a traditional symbol of the end of life but also as a functionally indispensable element of the universal order, embodying both a social role and a professional function. The study establishes that the personification of the concept, the graphical representation of the character's speech, the system of symbolic nominations, and the author's metaphorical imagery construct an individual conceptual model of death that substantially differs from its conventional cultural interpretation. The findings contribute to a deeper understanding of Terry Pratchett's individual conceptual worldview and may serve as a basis for further cognitive-discursive, linguocultural, and comparative studies of literary discourse.

Вступ. У сучасній лінгвістиці виникає все більше досліджень, що пов'язані з вивченням концептів як ключових елементів картини світу. Мова давно вже не тільки засіб комунікації, а й інструмент відображення, осмислення дійсності, у тому числі й найглибших філософських ідей людського життя. Одним із універсальних концептів є концепт *СМЕРТЬ*.

Поняття смерті супроводжує людство протягом усієї історії. У лінгвістичному аспекті вивчення цього концепту є важливим для розуміння того, як мова фіксує та ретранслює суспільні уявлення про кінець життєвого шляху.

Актуальність дослідження зумовлена зростанням інтересу сучасної когнітивної лінгвістики до вивчення концептів як засобів репрезентації мовної картини світу та індивідуально-авторської концептосфери. Концепт *СМЕРТЬ* належить до універсальних культурних концептів, однак його лінгвальна реалізація істотно варіюється залежно від художнього світобачення автора. Особливий інтерес у цьому аспекті становить роман Террі Пратчетта «Морт», у якому традиційне осмислення смерті поєднується з її персоніфікацією, переосмисленням соціальної ролі та авторською системою символічних образів. Незважаючи на наявність окремих літературознавчих і лінгвістичних праць, присвячених творчості Террі Пратчетта, комплексний аналіз вербалізації концепту *СМЕРТЬ* із позицій когнітивної лінгвістики та польового моделювання номінативних засобів залишається недостатньо розробленим.

Метою роботи постає дослідити мовне вираження концепту *СМЕРТЬ* в романі Террі Пратчетта «Морт».

Матеріал і методи дослідження. Матеріалом дослідження слугував роман Террі Пратчетта «Морт» (український переклад видавництва Старого Лева, 2018). Для досягнення поставленої мети застосовано комплекс

загальнонаукових і спеціальних лінгвістичних методів. Метод суцільної вибірки використано для виявлення лінгвальних одиниць, що репрезентують концепт *СМЕРТЬ*. За допомогою концептуального аналізу встановлено структуру концепту та визначено його основні складники. Метод польового моделювання дав змогу виокремити ядро, ближню й дальню периферію номінативних полів. Компонентний аналіз застосовано для дослідження семантичних особливостей лексичних одиниць, а описовий метод – для їхньої систематизації та інтерпретації. Квантитативний аналіз використано для визначення частотності мовних одиниць і встановлення закономірностей організації номінативних полів. Комплексне використання зазначених методів забезпечило всебічний аналіз лінгвальної репрезентації концепту *СМЕРТЬ* у художньому дискурсі роману.

Результати та обговорення. Роман Террі Пратчетта «Морт» є одним із творів, у якому концепт *СМЕРТЬ* набуває не лише філософського чи екзистенційного сенсів, а й постає як мовно-художній елемент.

Творчість Террі Пратчетта привернула увагу мовознавців, таких як Т. Бандурова (Бандурова, Биндас, 2020), А. Гемович (Gemović, 2024), О. Дунєва (Дунєва, 2023) тощо. Як зазначають дослідники, художні образи в текстах майстра слова часто не збігаються із загальноприйнятими уявленнями про міфологічних чи символічних істот, оскільки автор надає їм власного потрактування (Бандурова, Биндас, 2020: 72).

На думку дослідників, у творах Пратчетта *Смерть* не виступає виключно негативним образом. Навпаки, вона може символізувати певний початок або трансформацію, а також проявляє співчуття до людей та котів (Бандурова, Биндас, 2020: 72). Така інтерпретація значною мірою змінює традиційне сприйняття образу. Щоб краще зрозуміти людську природу, СМЕРТЬ-персонаж у романі «*бере собі учня, що дозволяє певною мірою наслідувати людську поведінку*» (Gemović, 2024: 98).

Дослідниця О. Дунєва звертає увагу на те, що в романах Т. Пратчетта відбувається чітке розмежування між поняттям смерті як «природного чи насильницького процесу» і СМЕРТЮ-персонажем, що постає, як «персоніфікована сутність, яка просто виконує свої професійні обов'язки» (Дунєва, 2023: 49).

З огляду на функціональні особливості концепту в романі для подальшого аналізу номінативне поле було поділено на два окремі різновиди: 1) смерть як припинення життєдіяльності, загибель організму; 2) СМЕРТЬ-персонаж як антропоморфне уособлення.

Кожне із цих потрактувань формує власне номінативне поле, що має ядро, ближню та дальню периферію.

Розпочнімо із СМЕРТІ-персонажа та його концептуального номінативного поля.

У художньому світі Террі Пратчетта СМЕРТЬ-персонаж має чоловічий гендер, що є нетиповим для української мовної картини світу. Така концептуалізація ґрунтується на англійській лінгвокультурній традиції, у якій «смерть завжди зображувалась у вигляді чоловіка, вдягненого у плащ з косою» (Джеріх, 2018: 66). На відміну від української культури, де персоніфікована смерть переважно осмислюється як жіноча постать, у романі Пратчетта чоловічий образ СМЕРТІ формує іншу систему асоціацій, що позначається як на художній характеристиці персонажа, так і на мовних засобах його репрезентації. Саме тому гендерна специфіка образу є важливим елементом концептуального аналізу.

Важливою особливістю авторської концептуалізації є те, що СМЕРТЬ у романі не функціонує як власне ім'я персонажа. Це радше титул або соціальна функція, яку виконує певна сутність. У тексті двічі наголошується, що СМЕРТЮ не стають у звичайному розумінні цього слова –нею потрібно бути, адже вона не є посадою чи професією, яку можна опанувати, а особливим способом існування (Пратчетт, 2018: 43, 256).

Одним із ключових засобів вербалізації СМЕРТІ-персонажа є графічне оформлення його мовлення. Усі репліки героя автор подає винятково великими літерами, що створює додатковий семіотичний рівень репрезентації концепту. Завдяки цьому мовлення СМЕРТІ візуально протиставляється реплікам інших персонажів, сигналізуючи про його надприродну природу та особливий статус у художньому світі роману. Отже, графічний прийом виконує не лише експресивну, а й концептотвірну функцію, оскільки бере участь у формуванні індивідуально-авторського образу СМЕРТІ. Як слушно зазначає О. Дунєва, таке оформлення реплік «не лише відіграє важливі сюжетні функції, а й «звучить» голосніше за інших» (Дунєва, 2023: 50).

СМЕРТЬ-персонаж як істота є ключовим словом й одночасно всім ядром.

Ядром номінативного поля виступає лексема *смерть* яка репрезентує персоніфікований образ персонажа. До ближньої периферії належать лексеми, що характеризують його зовнішність та атрибути. Насамперед це іменники *скелет* і *скелетина*. У романі Террі Пратчетт описує СМЕРТЬ як скелета з *гладенькими, полірованими* й *пожовклими* кістками, в очницях якого світяться *синюваті зорі*, що визирає з-під капюшона перед головним героєм (Пратчетт, 2018: 18).

Характерною особливістю авторської мовної репрезентації є неодноразове використання прикметника *полірований* на позначення кісток і черепа. Така ознака не є традиційною для опису смерті в художньому дискурсі, тому виступає індивідуально-авторським засобом конкретизації образу. До ближньої периферії також належать прикметники *кістлявий* і *кістяний*, які підсилюють уявлення про СМЕРТЬ як про антропоморфний образ живого скелета.

Ще одним традиційним атрибутом СМЕРТІ-персонажа є лексема коса, яка також належить до ближньої периферії номінативного поля. Вона є одним із найстійкіших елементів європейської культурної традиції, що супроводжує персоніфікований образ смерті.

До дальньої периферії номінативного поля належать лексеми, які мають опосередкований зв'язок із концептом або набувають відповідного значення лише в межах авторської картини світу. Однією з таких є лексема меч. У загальнокультурному значенні меч традиційно символізує владу, справедливість, покарання або військову силу. Проте в романі Террі Пратчетта він функціонує як ще один атрибут СМЕРТІ-персонажа, доповнюючи традиційний образ коси. Автор пояснює це особливостями «професійної» діяльності персонажа: королів СМЕРТЬ забирає саме мечем, тоді як коса використовується в інших випадках:

«– Думав, ви тільки ***косою*** *орудуєте, – прошепотів Морт.*

– КОРОЛІ ДІСТАЮТЬ ***МЕЧ****, – сказав Смерть. – ТАКА ЇХНЯ КОРОЛІВСЬКА… ЗАБУВ СЛОВО… А, ТОЧНО, ПРЕРОГАТИВА*» (Пратчетт, 2018: 56).

Окрему групу дальньої периферії становлять індивідуально-авторські образи, пов'язані з космічною символікою. Лексеми *зоря, наднова, зірчастий* використовуються для характеристики очей СМЕРТІ-персонажа, формуючи образ істоти, що виходить за межі людського світу. Така метафорика підкреслює космічний масштаб персонажа та його відмінність від звичайної людини. Опис синіх відтінків найчастіше теж пов'язаний із поглядом проте ще окутує синім інші атрибути смерті, наприклад, зброю: «*Смерть ще раз по-своєму підморгнув –* ***синенькою надновою*** *глибоко в очниці*» (Пратчетт, 2018: 133).

Також у тексті фігурує образ *мідяків*. Але в тексті це жарт, що СМЕРТЬ-персонаж отримує їх *парами*. У культурному контексті *пари мідяків* асоціюється зі стародавнім звичаєм, що властивий багатьом народам, затуляти померлим очі мідяками, аби ті могли заплатити смерті. Про це також згадує редактор у примітках (Пратчетт, 2018: 33).

До дальньої периферії вирішено додати ім'я головного героя *Мортимер*, скорочено *Морт*, якого СМЕРТЬ бере собі в учні. Його ім'я має символічне значення. Із цим знайомить українського читача примітка перекладача: «*Mort – є рідковживаним англійським словом, що одночасно означає Смерть тварини на яку полюють і сигнал мисливського ріжка, яким сповіщають цю подію*» (Пратчетт, 2018: 19).

Таким чином, ім'я персонажа має прямий семантичний зв'язок із концептом *СМЕРТЬ*. Фонетично й семантично воно зіставне з латинським коренем *mort*, що означає «смерть» у багатьох європейських мовах.

Причиною чому віднесено ім'я *Морт* саме до номінативного поля СМЕРТІ-персонажа – у романі герой, переймаючи роботу Смерті уподібнюється самій СМЕРТІ: вигляд, погляд на життя й навіть репліки великими літерами. Це підтверджує думку, що СМЕРТЬ у Террі Пратчетта не ім'я героя, а рід заняття, як було згадано раніше.

Тепер перейдімо до ключового слова *Смерть*.

Ядром цього поля будуть лексеми, які безпосередньо позначають процес припинення життя й найчастіше згадуванні в романі: *смерть, вмирати, померти, мерти, вбивати, убивати*.

До ближньої периферії належать лексеми, які не позначають сам факт смерті безпосередньо, але тісно пов'язані з нею за змістом. Вони можуть описувати результат смерті, стан після неї, осіб пов'язаних із цим явищем або обставини загибелі: *убивство, убивця, труп*. Інші слова описують стан, що настає після смерті. Наприклад, прикметник *смертельний, дохлий, мертвий, померлий*, *смертний*. У романі «Морт» ці лексеми виступають не тільки як прикметники, а й субстантивуються.

До цієї групи належить також слово *привид*. Ця лексема репрезентує уявлення про можливе існування людини після смерті.

Окрему підгрупу ближньої периферії становлять лексеми, що описують способи або обставини смерті. До них відносимо дієслова *гинути, загинути*, *тонути*, *задихатися*, *стратити, прикінчити, відрубати голову*.

Ще одну групу формують лексеми, пов'язані з похованням і післясмертними процедурами: *морг, кладовище, надгробок, катафалк, похорон*, *гробарство*, *кат*.

Важливу роль у репрезентації концепту *СМЕРТЬ* відіграють і фразеологічні одиниці: *накласти на себе руки*, *вкоротити собі віку*. До цієї ж групи належать вирази *на смертному одрі, смертне ложе, настав час, припинити життєвий шлях*.

До дальньої периферії зараховуємо лексеми, що мають більш опосередкований або символічний зв'язок із концептом смерті або є авторською ідеєю. Одним із таких образів є *клепсидра* – прилад для вимірювання часу, що складається з двох посудин, через які пересипається пісок або переливається вода. У символічному значенні клепсидра – образ плину часу та обмеженість людського життя, оскільки поступове висипання піску асоціюється із завершенням життєвого шляху. Синонімом та авторською лексемою в романі є *життєлічильники*, які прирівнюються в тексті до клепсидр та вказують на час сплину життя й чіткий момент життя людини, у який має її зустріти СМЕРТЬ.

До дальньої периферії також належать образи потойбічного світу. Наприклад, вираз *на той світ* у фразеологічному словнику визначається як потойбічне життя, те що чекає після смерті. Подібне значення мають і словосполучення *край мертвих та царство смерті*, які позначають уявний простір, де перебувають померлі.

Одним із символічних образів, що формують дальню периферію концепту, є метафора останньої сторінки. Вона репрезентує смерть як закономірне завершення людського життя. У художньому світі роману СМЕРТЬ опікується бібліотекою, де зберігаються книги життя кожної людини. Завершальна сторінка цих книг містить опис смерті їхнього власника, а тому виступає символом наперед визначеного завершення життєвого шляху. Навіть у випадках порушення природного перебігу подій («аномалій») фінальний запис залишається незмінним, підкреслюючи неминучість смерті як універсального закону світобудови.

Окрім цього до цієї категорії додано *карту Смерті* в гадальних колодах. У традиції карткового ворожіння та системі Таро *карта Смерті* символізує завершення певного етапу життя, трансформацію або неминучі зміни: «*Гаразд. Звісно,* ***карта Смерть*** *не завжди означає саме смерть*» (Пратчетт, 2018: 125).

Частотність уживання лексем відіграє важливу роль у формуванні концептуального поля.

Рисунок 1 стосується номінативного поля СМЕРТІ-персонажа. Ядром поля є ключове слово-ім'я та лексема *Морт*. Лексеми ближньої периферії згадуються рідше й періодично замінювались займенниками. Причини цьому можна пояснити тим, що Морт – головний герой роману, тож його згадок більше за СМЕРТЬ. Меч частіше згадується за косу з тої ж причини: Мечем орудувала не тільки СМЕРТЬ, Морт також.

Рисунок 2 демонструє схожий патерн: ядро згадується рідше за ближню й тим більш дальню периферію. Проте обсяг номінативного поля набагато більший.

Квантитативний аналіз показує, що найбільш уживаними є лексеми, безпосередньо пов'язані

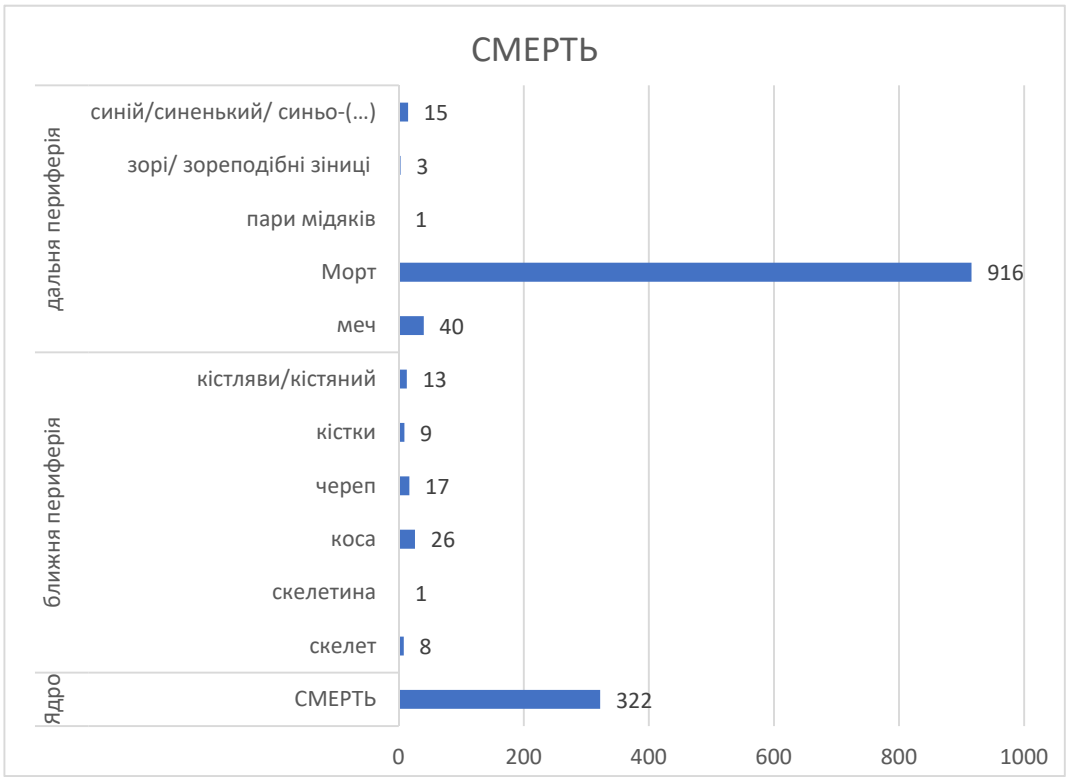

Рис. 1. Частотність лексем номінативного поля СМЕРТІ-персонажа

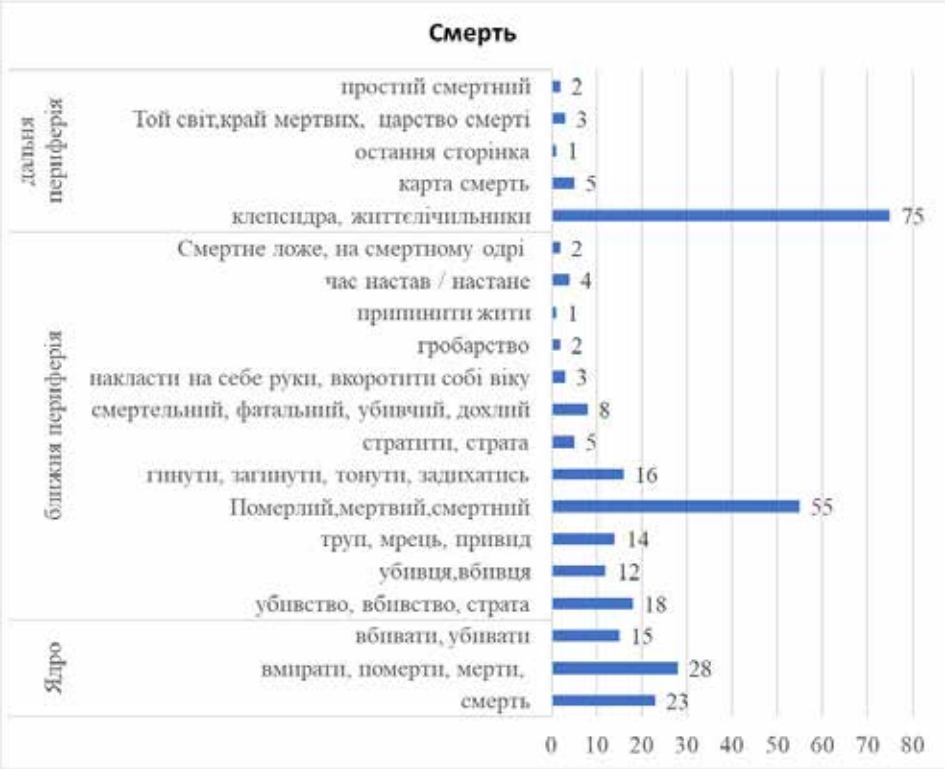

Рис. 2. Частотність лексем номінативного поля концепту СМЕРТЬ як процесу

з станом після смерті – *померлий, мертвий* та *смертний*.

У цілісному вигляді концепт *СМЕРТЬ* у художньому просторі роману постає як складна когнітивна модель, яка поєднує два взаємопов'язані, але функціонально різні аспекти: СМЕРТЬ-персонаж як персоніфіковану сутність і Смерть як процес припинення життя. На базовому, онтологічному рівні обидва аспекти належать до універсальних категорій людського досвіду, оскільки репрезентують граничну межу існування. Проте в межах авторського дискурсу вони зазнають трансформації, унаслідок чого концепт обростає індивідуально-авторськими потрактуваннями.

Цілісність концепту забезпечується його багаторівневою організацією. Чуттєвий рівень формується через стабільні образи, пов'язані насамперед із візуалізацією СМЕРТІ: скелетна форма, коса, а також згадки синього спектра та тематика космосу, здебільшого саме зірки, хоч і не чітко закріплена саме за СМЕРТЮ: «*Він гайнув до постаті, що впала, й підхопивши незнайомця під руку, зрозумів, що тримається за самі* ***поліровані кістки*** *– гладенькі й пожовклі, мов стара більярдна куля. Капюшон спав з голови незнайомця, і на Морта глянули порожні очниці голого* ***черепа****. Хоча не такі вже й порожні вони були. Десь глибоко в них, мов у вікнах на безкраю чорноту космосу, світилися дві крихітні* ***синюваті зорі***» (Пратчетт, 2018: 18).

У полі СМЕРТІ як персонажа домінує не лише ядерна лексема *смерть*, а й периферійні елементи, зокрема *Морт*, частотність якого значно перевищує інші одиниці. Це свідчить про те, що концепт активно реалізується через зв'язок подій історії, тобто через включення у сюжетну структуру. Натомість у полі концепту СМЕРТЬ як процесу, спостерігається інша тенденція: поряд із ядерними дієслівними лексемами (*вмирати, померти*) вагому роль відіграють метафоричні номінації, передусім *клепсидра* та *життєлічильники*. Це вказує на те, що процес смерті не лише подія, а й детермінованість всього живого.

На графічному рівні СМЕРТЬ-персонаж маркується через повну Caps Lock, тобто виключно через заголовні літери, побудову реплік. Такий прийом виконує не лише функцію візуального виділення, а й формує специфічний когнітивний ефект: мовлення сприймається як поза-звукове, спрямоване безпосередньо до свідомості. У результаті графічна форма набуває семантичного навантаження, підкреслюючи інший онтологічний статус мовця. Окрім того це метод показу переходу головного героя Морта в СМЕРТЬ через стилістику речень. У наведеній нижче цитаті ми бачимо, частковий перехід

головного героя як СМЕРТІ, але поки в керованому стані:

– ЩО?

– Із тобою щось не те.

– ЗНАЮ, – сказав він. – Та мені здається, що можу цим керувати (Пратчетт, 2018: 230).

На семантичному рівні СМЕРТЬ функціонує як позначення не індивідуального суб'єкта, а ролі або функції. Це підтверджується структурою номінативного поля, де поряд із ядерною лексемою представлені елементи, що описують атрибути (*коса, меч*) та зовнішні характеристики (*скелет, череп кістки, зорі* тощо), а також сюжетно значуща одиниця *Морт*, яка відображає можливість переходу функції до іншого носія. Таким чином, концепт передбачає ідею стабільності функції при варіативності її реалізації.

Натомість смерть як процес реалізується переважно через дієслівні та іменникові структури, що позначають припинення життя, стан після смерті або насильницькі дії (*вмирати, померти, гинути, убивство, труп*). Важливо, що ці лексеми формують окреме номінативне поле, у якому відсутня пряма прив'язка до СМЕРТІ-персонажа. Це означає, що в когнітивній моделі роману процес смерті є автономним, а СМЕРТЬ-персонаж не виступає джерелом дії, а лише супроводжує або фіксує її. Така дистанція руйнує традиційний зв'язок між смертю й насильством.

Синтаксично це проявляється в перевазі безособових або нейтральних конструкцій у випадках опису процесу смерті. Відсутність конструкцій, у яких СМЕРТЬ-персонаж є підметом дієслів на позначення вбивства, закріплює розмежування між функцією та процесом. Не СМЕРТЬ вбиває, інші люди, отрути, старість тощо. Він приходить забрати *на той світ*. У результаті формується нова когнітивна схема, у якій *Смерть* постає як детермінований етап, а не як дія конкретного суб'єкта.

Індивідуально-авторський компонент проявляється через поєднання абстрактного та конкретного. Персоніфікація СМЕРТІ, наявність атрибутів і включення у сюжетну динаміку створюють ефект конкретизації. Водночас процесуальний аспект концепту зберігає абстрактність, що забезпечує баланс між образністю та узагальненням.

Окремого розгляду потребують авторські інновації, які суттєво розширюють структуру концепту. Однією з ключових є метафора, реалізована через образ *клепсидри* та *життєлічильників*, які займають значне місце у номінативному полі Смерті як процесу. Ця модель дозволяє поєднати абстрактну категорію часу з конкретною візуальною формою, створюючи наочне уявлення про обмеженість та крихкість життя. Прикладом цього можна назвати наступні цитати: «*Смерть загрозливо зважував косу в руках і випадково зачепив плечем* ***клепсидру****… у Фест Пелартіку головний придворний кат послизнувся і впав у власноруч вириту яму з негашеним вапном…»* (Пратчетт, 2018: 291), *«Різко замахнувшись навмання, він розрубав полицю, і клепсидри одна за одною почали з'їжджати на підлогу. Не цілком усвідомлюючи побачене, Морт боковим зором помітив, як Ізабелл кинулася повз нього ловити* ***клепсидри****. …четверо людей в різних кінцях Диска дивом* ***уникли смерті*** *через падіння з висоти…»* (Пратчетт, 2018: 281-290).

Висновки. Узагальнюючи результати аналізу, можна стверджувати, що концепт *СМЕРТЬ* у романі «Морт» є складною багаторівневою когнітивною структурою, яка формується на перетині універсальних і індивідуально-авторських смислів. Його специфіка полягає в чіткому розмежуванні персоніфікованого та процесуального аспектів, що закріплюється як на рівні номінативних полів, так і на рівні мови тексту.

У результаті *Смерть* постає не як хаотичне або виключно негативне явище, а як функціонально необхідний елемент світобудови, інтегрований у систему порядку, часу та соціальних відносин.

До перспектив дослідження належить можливість вивчення мовного вираження концепту *СМЕРТЬ* в інших текстах автора, а також здійснення компаративних студій на матеріалі кількох авторів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бандурова, Т. М., & Биндас, О. М. (2020). Стилістично-символічні особливості творів Террі Пратчетта. Романо-германські мови в сучасному міжкультурному просторі: збірник матеріалів VII Всеукраїнської студентської науково-практичної інтернет-конференції. Старобільськ : ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка». С. 73.
2. Батюк, Н. О. (1966). Фразеологічний словник. Київ : Радянська школа. 238 с.
3. Джеріх, О. (2018). «Концепт» у сучасній когнітивній лінгвістиці та лінгвокультурології: поняття та структура. Типологія мовних значень у діахронічному та зіставному аспектах, Вип. 35–36. С. 55–61. DOI: https://doi.org/10.31558/2075-2970.2018.35-36.7
4. Дунєва, О. І. (2023). Персонаж «Смерть» крізь призму постіронії (на матеріалі серії романів Террі Пратчетта «Дискосвіт»). Львівський філологічний часопис, № 12. С. 46–53. DOI https://doi.org/10.32447/2663-340X-2022-12.8

5. Паламарчук, Л. С. (Ред.). (1993). Фразеологічний словник української мови. Київ : Наукова думка. 840 с.
6. Пратчетт, Т. (2018). Морт. Львів : Видавництво Старого Лева. 304 с.
7. Gemović, A. (2024). The nostalgia behind the deconstruction of Death and its personification in Terry Pratchett's Discworld. Annual Review of the Faculty of Philosophy, 48(3). P. 89–103. DOI:10.19090/gff.v48i3.2396

Дата першого надходження статті до видання: 08.07.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 31.07.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 01.10.2026

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу (CC BY 4.0)

UDC 003`398=811.161.2:811.11
DOI https://doi.org/10.32782/folium/2026.9.28

MYTHOPOETIC AND POSTCOLONIAL DIMENSIONS IN THE ENGLISH TRANSLATION OF VIKTOR NEBORAK'S "*THE FLYING HEAD*"

Anastasiia Romanchuk
Candidate of Philological Sciences,
Prosecutor`s Training Center of Ukraine
ORCID ID 0009-0004-2895-6693
anastasiiaromanchuk11@gmail.com

Key words: *mythopoetics, postcolonialism, poetic translation, Viktor Neborak, cultural translation, translation strategies.*

The paper explores the mythopoetic and postcolonial dimensions of Viktor Neborak's poem "The Flying Head" through a comparative analysis of its English translations by Michael M. Naydan and Wanda Phipps and Virlana Tkacz. As one of the key representatives of the Bu-Ba-Bu literary group, V. Neborak constructs a distinctive poetic universe in which mythological archetypes, folklore and postmodern experimentation intersect with reflections on Ukrainian historical memory and postcolonial identity.

The study examines how these culturally embedded meanings are reproduced in English and analyses the translators' strategies for rendering symbolic imagery, intertextual references and nationally marked cultural codes. Particular attention is paid to the translation of cultural motifs and the representation of postcolonial discourse, which challenge translators to balance semantic accuracy with the preservation of the poem's aesthetic complexity. The article argues that the translators adopt complementary translation approaches that maintain the polyphonic and experimental nature of V. Neborak's poetry while making it accessible to Anglophone readers. Their translations preserve the poem's mythopoetic structure and contribute to the international reception of contemporary Ukrainian literature by transmitting its cultural specificity and postcolonial perspective. The findings confirm that literary translation functions as an act of cultural mediation through which Ukrainian poetic discourse enters the global literary space without losing its symbolic and ideological depth.

The comparative analysis demonstrates that differences in the translators' interpretative choices reflect distinct approaches to reconstructing the poem's mythopoetic imagery and postcolonial meanings while preserving its cultural specificity for the English-speaking readers.

МІФОПОЕТИЧНІ ТА ПОСТКОЛОНІАЛЬНІ ВИМІРИ АНГЛОМОВНОГО ПЕРЕКЛАДУ ПОЕЗІЇ ВІКТОРА НЕБОРАКА «ЛІТАЮЧА ГОЛОВА»

Анастасія Романчук,
кандидат філологічних наук,
Тренінговий центр прокурорів України

Ключові слова: *міфопоетика, постколоніалізм, поетичний переклад, Віктор Неборак; культурний переклад, перекладацькі стратегії.*

У статті досліджуються міфопоетичні та постколоніальні виміри поезії Віктора Неборака “Літаюча голов” крізь призму його англомовних перекладів, виконаних Майклом М. Найданом, та Вандою Фіппс і Вірляною Ткач. Поезія В. Неборака розглядається як складний художній простір, у якому поєднуються культурні архетипи, фольклорні елементи та постмодерністська поетика, що репрезентують українську культурну пам’ять і постколоніальний досвід. Особливу увагу приділено відтворенню у перекладі англійською мовою символічної образності, інтертекстуальності та культурно маркованих елементів першотвору. Проаналізовано перекладацькі стратегії, спрямовані на збереження естетичної багатозначності тексту та його національно-культурної специфіки в англомовному середовищі. Доведено, що перекладачі Майкл М. Найдан та Ванда Фіппс і Вірляна Ткач послуговуються різними підходами для відтворення авторської поетики, ідіолекту та культурного компоненту першотвору, прагнучи досягти балансу між змістовою точністю міфопоетичної структури поетичного тексту з врахуванням його постколоніальної інтертекстуальності для англомовного читача.

Порівняльний аналіз засвідчує, що відмінності в інтерпретаційних рішеннях перекладачів відображають різні підходи до відтворення міфопоетичної образності та постколоніальних смислів твору, водночас забезпечуючи збереження його культурної специфіки для англомовного читача. Отримані результати підтверджують, що поетичний переклад є важливим інструментом міжкультурної комунікації, який забезпечує міжнародну рецепцію української літератури та сприяє збереженню й актуалізації її культурної пам’яті в глобальному літературному просторі.

Introduction. The increasing international visibility of Ukrainian literature has significantly intensified academic interest in its English translations, particularly in the context of the ongoing reassessment of Ukraine’s cultural and poetic heritage. Poetic translation has become an essential means of introducing Ukrainian poets to global readerships while simultaneously facilitating intercultural dialogue and expanding the international circulation of Ukrainian literary, and poetic works. Within this context, the translation of contemporary Ukrainian poetry presents particular challenges due to its complex interplay of linguistic experimentation, intertextuality, cultural symbolism, and historical references. These features require translators not only to reproduce semantic meaning but also to preserve the aesthetic, ideological, and cultural dimensions of the source text.

Among the leading representatives of contemporary Ukrainian postmodernism, Viktor Neborak occupies a distinctive place through his innovative poetic language, mythopoetic imagination, and engagement with historical and cultural memory. His poem “The Flying Head” exemplifies the characteristic features of postmodern poetics, combining mythological archetypes, cultural background, and intertextual play with reflections on Ukrainian identity and postcolonial experience.

Materials and Methods. The present study investigates the mythopoetic and postcolonial dimensions of the English translations of “The Flying Head” by Michael M. Naydan and Wanda Phipps together with Virlana Tkacz.

The novelty of this research lies in its integrated approach, combining close reading, translation analysis, and postcolonial theory to demonstrate that the mythopoetic code of Ukrainian postmodern poetry of Viktor Neborak is not simply transferred, but reproduced in the English through diasporic mediation. By foregrounding both successful

strategies and zones of transformation or loss, the study contributes to a more differentiated understanding of translation as a site of cultural negotiation.

The aim of this article is to investigate how the mythopoetic code of Viktor Neborak's poetry is reproduced in English translations by Michael M. Naydan and Virlyana Tkach and Wanda Phipps, within a postcolonial and diasporic framework.

Results and Discussion. The translation of contemporary Ukrainian poetry cannot be separated from its postcolonial context. As Robert Phillipson observes, language is "one of the most durable legacies of colonial and imperial expansion" (Phillipson, 2010: 1). This statement is particularly relevant to Ukrainian literature, whose historical development was profoundly influenced by imperial policies aimed at restricting the use of the Ukrainian language and diminishing its cultural visibility. Consequently, translating Ukrainian poetry into English extends beyond linguistic transfer and becomes an act of cultural representation that challenges inherited imperial narratives and introduces Ukrainian literary voices into international discourse.

The growing international interest in Ukrainian literature has intensified discussions concerning its place within the Anglophone literary canon. According to Uilleam Blacker, one of the leading translators of Ukrainian literature into English, the inclusion of Ukrainian classics in the Western canon remains a gradual and complex process. Reflecting on the British literary context, Blacker notes that literary discourse in English-speaking countries continues to revolve around a relatively limited group of canonical authors, while works written in other languages often remain outside mainstream literary imagination. At the same time, he emphasizes that the literary canon is not fixed but constantly evolving, creating new opportunities for Ukrainian literature to gain international recognition through high-quality translation (Neborak, Pavlov, 2025).

The poetry of Viktor Neborak should also be considered within the broader framework of postmodern aesthetics. As T. Bodnarchuk argues, the postmodern individual appears as a marginal figure situated at the intersection of different historical epochs; "it is the product of a crisis of existence, and this crisis affects its inner state" (Bodnarchuk, 2011: 94). Such characteristics are reflected in Neborak's poetic universe, where mythological imagery, grotesque, irony, and historical memory coexist within a highly experimental poetic discourse.

These features correspond to broader tendencies of contemporary postmodern poetry. Joosten and Vaessens argue that the democratization of literary culture has produced an unprecedented plurality of poetic forms in which traditional stylistic boundaries have become increasingly blurred. Rather than developing within clearly defined literary movements, contemporary poetry functions within a multidimensional cultural space characterized by stylistic hybridity and experimentation (Joosten and Vaessens, 2006: 15). V. Neborak's poetry *"*The Flying Head" exemplifies these tendencies through its synthesis of mythopoetic symbolism, postmodern playfulness, and culturally embedded historical references.

The complexity of such poetry inevitably creates substantial challenges for translators. Zhao Dan emphasizes that "the poetic spirit or flavour is responsible for the most difficult part in poetry translation" (Dan, 2021: 167), since the aesthetic qualities of poetry are deeply rooted in the linguistic and cultural structures of the source language. Consequently, preserving the mythopoetic imagery and symbolic density of V. Neborak's poetry requires much more than lexical equivalence; it demands careful reconstruction of its aesthetic and cultural dimensions.

The translator's role therefore extends beyond linguistic mediation. As Michael M. Naydan observes, contemporary publishers increasingly recognize translators as co-authors of translated literary works, acknowledging their creative contribution to the production of meaning (Naydan, 2024: 129). This shift reflects the growing recognition of literary translation as an interpretative and creative practice in which translators actively reconstruct the aesthetic, cultural, and semantic dimensions of the source text rather than merely transferring its linguistic content. Such an understanding places greater emphasis on the translator's individual expertise, literary competence, and cultural awareness. Furthermore, M. Naydan argues that translators must balance the sensibilities of both source and target cultures, since only a deep sensitivity to the author's style, vocabulary, imagery, and linguistic nuances enables them to recreate the complex texture of the original text (Naydan, 2024: 134). This principle is particularly relevant to the English translations of Viktor Neborak's "The Flying Head"*,* where the preservation of mythopoetic symbolism and postcolonial meanings depends largely upon translators' interpretative competence rather than literal correspondence.

The analysis below focuses on Viktor Neborak's poem "The Flying Head" and two of its English translations by Virlana Tkacz and Wanda Phipps and Michael M. Naydan, which are presented in Table 1.

First of all, it should be noted that Viktor Neborak's "The Flying Head" represents one of the

Table 1

Comparative Presentation of Viktor Neborak's poem "*The Flying Head*" and its English translations

Viktor Neborak	Translation by Virlana Tkacz and Wanda Phipps	Translation by Michael M. Naydan
ВОНА ПІДНІМАЄТЬСЯ, ЯК ГОЛОВА, відрубана голова волоцюги. Вона промовляє уперше, і вдруге, і втретє свої потойбічні слова: Я ЛІТАЮЧА ГОЛОВА!	It lifts up like a head, a head, a phantom, a derelict. It speaks, and then again I AM THE FLYING HEAD!	It rises up like a head, the lopped off head of a vagrant. It utters words from the beyond once, twice, and for the third time: I AM THE FLYING HEAD!
Над юрмищем площі нависло навскіс її всевидюще летюче бароко. Кров гусне в повітрі, розчахнутий зріз тінь відкидає, важку і глибоку: Я ЛІТАЮЧА ГОЛОВА!	Its all-seeing flying baroque-eye crowded square, streams from the sky, the cut is ragged. Blood thickens in the sky, the cut is ragged. I AM THE FLYING HEAD!	The all-seeing flying Baroque hangs above the city square's horde. Blood clots drip in the air, the torn cut casts a deep and heavy shadow: I AM THE FLYING HEAD!
Сокира невидима в місто ввійшла, стягнути з помостів тіла безголові, роззяви напились дешевої крові, та зішкребе слід іржавий з чола ПРИВИД ЛІТАЮЧА ГОЛОВА!	An invisible ax hits the city. The guillotine handles bodies off the scaffold, so gaping fools can drink blood cheap. Scrape that rusty mercy of the dead. A PHANTOM… A FLYING HEAD!	An invisible ax has entered the city, headless bodies are thrown from the scaffold, gawkers have drunken their fill of cheap blood, and will scrape off the rusty smudge from the forehead A GHOST THE FLYING HEAD!
Жереш мелодрами телевізійні? Ти розглядаєш драконів за склом! Стіну тобі проламає чолом ожила куля з Оркестру Фелліні –	You devour television melodrama. You're watching monsters under glass! The wrecking ball from Fellini's *Orchestra*[SEP]*Will* *Rehearse* you'll wear upon your head first-	Are you devouring TV soaps? You gaze at dragons behind the glass! The wrecking ball from Fellini's Orchestra* has come to life and breaks through your wall-
Я ЛІТАЮЧА ГОЛОВА! Запам'ятай, не сховатись ніде! Площа приходить у схови, площа! Бруківку темну свято полоще і в Реберітаційне небо гряде	I AM THE FLYING HEAD! Remember, there's nowhere to hide in the square! The dark pavement is ritually washed, the best splotches and the Renaissance hymn	I AM THE FLYING HEAD! Remember, you can't hide anywhere! The square is coming to the hiding places, the square! The feast rinses the dark cobblestones and moves to the heavens of the Renaissance
МАСКА – ЛІТАЮЧА ГОЛОВА Я ЛІТАЮЧА ГОЛОВА Я ГО ЛОВА ЛІТА ЮЧА ГОЛО ВАЯ ЧАГОЛО Ю АЯ АО А О	A MASK – A FLYING HEAD I AM THE FLYING HEAD I AM THE HE AD FLY ING HEAD AM I ING HEAD FLY I FLY I LY I	A MASK – THE FLYING HEAD I AM THE FLYING HEAD I AM THE HE AD FLY ING HE AD I ING HEA I AM AYO AY O
(Luchuk O. & M. Naydan; 630)	(Luchuk O. & M. Naydan: 631)	(Неборак В., 2005: 20)

most culturally saturated examples of Ukrainian postmodern poetry that has quite rare experimental poetic form. Rather than constructing a coherent lyrical narrative, the poem functions as a semiotic space in which cultural memory is continuously deconstructed and reconstructed.

The comparison of two English translations – by Virlana Tkacz and Wanda Phipps and by Michael M. Naydan – demonstrates two distinct models of cultural translation. Although both translations remain generally faithful to the semantic content of the original, they differ considerably in their treatment of Ukrainian cultural codes, symbolism, and postmodern poetics.

One of the dominant ethnosymbolic images of the poem is the recurring figure of the Flying Head, repeatedly proclaimed through the refrain: *"Я ЛІТАЮЧА ГОЛОВА!"*

Within Ukrainian cultural discourse, the severed head carries multiple layers of meaning. It simultaneously evokes the memory of political executions, Cossack martyrdom, Soviet terror, and the grotesque theatricality characteristic of the Bu-Ba-Bu literary movement. Rather than

functioning as a purely surrealistic image, the Flying Head becomes a metaphor for cultural memory refusing to disappear despite repeated historical attempts at symbolic decapitation.

All the translators preserve the refrain almost identically: "*I AM THE FLYING HEAD!"*.

The decision to retain the lexical simplicity of the phrase successfully preserves its performative function. Since the refrain resembles a political slogan, theatrical proclamation, and ritual incantation simultaneously, any attempt at stylistic embellishment would diminish its symbolic force. In this case, both translations employ a strategy of formal equivalence, allowing the repetitive structure itself to produce the intended effect.

A greater divergence appears in the next image: "*відрубана голова волоцюги"*(Luchuk, O., M., Naydan, 2000: 630). V. Tkacz and W. Phipps translate the line as "*a phantom, a derelict"* (Luchuk, Naydan, 2000: 631), whereas M. Naydan renders it as "*the lopped off head of a vagrant"* (Неборак, 2005: 20).

The difference illustrates two fundamentally different approaches to cultural translation. V. Tkacz and W. Phipps partially neutralize the physical violence by replacing the explicit image of decapitation with the metaphorical "phantom." The emphasis shifts from bodily execution toward spectral existence, creating a more universal image of social exclusion. Such a solution corresponds to what S. Bassnett defines as cultural mediation, where semantic modification facilitates accessibility for the target readership.

M. Naydan retains the materiality of violence through the expression "*lopped off head"* (Неборак, 2005: 20). This choice preserves the corporeal grotesque characteristic of Neborak's poetics while simultaneously maintaining historical associations with political executions. Following Venuti's concept of foreignization, Naydan deliberately resists domestication, allowing the cultural trauma embedded in the original to remain visible to the English-speaking reader.

The poem's symbolism provides another significant example of divergent translation strategies. V. Neborak writes: "*всевидюще летюче бароко"* (Luchuk, Naydan, 2000: 630).

The phrase represents a striking example of semantic hybridity. Ukrainian Baroque occupies a unique position within national cultural memory as both an artistic style and an epistemological framework associated with the Cossack Hetmanate, Orthodox spirituality, and excessive visuality. By transforming Baroque into a flying, all-seeing entity, V. Neborak simultaneously monumentalizes and parodies one of Ukraine's foundational cultural myths.

V. Tkacz and W. Phipps translate the phrase as "*Its all-seeing flying baroque-eye"* (Luchuk, Naydan, 2000: 631). The introduction of *eye* functions as an interpretative expansion, making explicit the metaphor of omniscience only implied in the original. While this strategy increases semantic transparency for readers unfamiliar with Baroque iconography, it simultaneously narrows the symbolic openness of the source text. The abstract cultural category "Baroque" becomes reduced to a single visual image.

M. Naydan instead translated: "*The all-seeing flying Baroque"* (Неборак, 2005: 20). This version preserves the ontological ambiguity of the original. Baroque itself remains the acting subject rather than being transformed into an object possessing an eye. From the perspective of cultural translation, M. Naydan more successfully reproduces the conceptual indeterminacy characteristic of Ukrainian postmodern discourse.

The symbol of historical violence might be interpreted in the next line: "*Сокира невидима в місто ввійшла"*. V. Tkacz and W. Phipps translated: "*An invisible ax hits the city"* (Luchuk, Naydan, 2000:631), M. Naydan translated: "*An invisible ax has entered the city"* (Неборак, 2005: 20).

Although both translations appear semantically close, the difference between *hits* and *has entered* significantly alters the symbolic dynamics. The Ukrainian verb *увійшла* emphasizes gradual invasion rather than immediate destruction. The invisible axe functions less as an instrument than as an allegory of totalitarian violence infiltrating public space. M. Naydan reproduces this spatial movement, whereas V. Tkacz and W. Phipps foreground the result of violence rather than its process.

Another culturally significant reference appears in the allusion to Federico Fellini: *"ожила куля з Оркестру Фелліні"* (Luchuk, Naydan, 2000: 630).

Both translations *"The wrecking ball from Fellini`s Orchestra"* and *"The wrecking ball from Fellini`s Orchestra"* correctly preserve the intertextual reference to Federico Fellini's film *"Orchestra Rehearsal"* (1978). According to the plot, a film crew arrives at a historic chapel for shooting a documentary about a group of musicians during rehearsal. However, what begins as a routine filming session soon descends into complete chaos: the musicians stage a rebellion, challenge the conductor's authority, and turn the rehearsal into anarchy. The film serves as a brilliant metaphor for society, politics, and the dynamics of power. V. Neborak recontextualizes this cinematic image within post-Soviet urban experience, transforming F. Fellini's metaphor into an allegory of historical catastrophe. Since both translations retain the original reference without explanatory additions, they preserve the intertextual openness of the

source text while relying upon the reader's cultural competence.

Perhaps the greatest translational challenge concerns the poem's visual ending, where the refrain gradually disintegrates into fragmented letters and isolated phonetic units. This typographic decomposition recalls both concrete poetry and the visual experiments of the historical avant-garde. More importantly, it symbolically performs the collapse of language itself under historical pressure.

Both translations preserve this graphic structure with remarkable precision. Rather than reconstructing syntactic coherence, both translators reproduce the gradual dissolution of textual integrity. Such a decision reflects an understanding that the poem communicates not solely through lexical meaning but also through visual semiotics. In this respect, both versions successfully achieve multimodal equivalence.

Conclusions. From the perspective of diaspora studies, however, the translations reveal different philosophies of representing Ukrainian culture abroad. Although W. Tkacz and V. Phipps (that are not representatives of Ukrainian diaspora) themselves occupy a distinctive position within the North American Ukrainian cultural milieu, their translation demonstrates a tendency toward performative readability and intercultural accessibility. Their rendering frequently clarifies implicit metaphors and privileges the communicative effect experienced by the English-speaking audience.

M. Naydan adopts a different translational ethos. Rather than reducing cultural opacity, he consistently preserves lexical ambiguity, historical violence, and symbolic density. His translation positions the reader within the unfamiliar cultural landscape of Ukrainian postmodernism instead of adapting that landscape to Anglo-American literary expectations. Consequently, his work exemplifies a foreignizing model of cultural translation in which alterity remains visible rather than assimilated.

The comparison ultimately demonstrates that the two translations construct different international representations of Ukrainian literature. American translators W. Tkacz and V. Phipps emphasize intercultural communication, whereas translator of Ukrainian origin M. Naydan foregrounds cultural specificity. Neither strategy should be considered universally superior; instead, each reflects a distinct understanding of translation as cultural practice. Nevertheless, with regard to the preservation of ethnosymbolic complexity, historical memory, and postmodern semantic multiplicity, M. Naydan's version more consistently reproduces the cultural architecture of V. Neborak's original. His translation allows the English-language reader to encounter Ukrainian postmodernism not as a domesticated literary product but as an autonomous cultural discourse whose symbolic complexity resists complete assimilation into the target culture.

BIBLIOGRAPHY

1. Dan, Z. (2021). Difficulties in Poetry Translation. *Sino-US English Teaching*, June 2021, No. 6. https:// doi:10.17265/1539-8072/2021.06.006.
2. Joosten, J., Vaessens T.L. (2006). Postmodern Poetry Meets Modernist Discourse. Contemporary Poetry in the Low Countries. In Th. D'haen & P. Vermeulen (eds.), *Postmodern Writing and Cultural Identity*. Amsterdam-New York: Rodopi.
3. Luchuk, O., M., Naydan (2000). A Hundred Years of Youth: A Bilingual Anthology of 20th Century Ukrainian Poetry. Litopys.
4. Naydan, M. M. (2004). The Translator's Sensibility in Making Sense out of Texts. *Науковий вісник Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича. Германська філологія*, 848, 128–136. https://doi.org/10.31861/gph2024.848.128-136.
5. Neborak, B., Pavlov, D. (02.05.2025). Uilleam Blacker: "My understanding of postcolonialism came through Ukrainian literature". *The Ukrainians Media.* URL: https://theukrainians.org/en/uilleam-blacker-eng/.
6. Phillipson, R. (2010). Linguistic Imperialism Continued. Routledge.
7. Боднарчук, Т. (2011). До питання про модель людини і світу у культурі постмодернізму. *Культура і сучасність.* № 1.
8. Неборак, В. (2005). "Літаюча голова" та інші вірші (переклад англійською мовою, передмова та примітки Михайла Найдана). Срібне слово.

Дата першого надходження статті до видання: 08.07.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 29.07.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 01.10.2026

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу (CC BY 4.0)

UDC 811.111’276.6:34
DOI https://doi.org/10.32782/folium/2026.9.29

THE ILLUSION OF NEUTRALITY IN LEGAL ENGLISH AS A LINGUA FRANCA

Iryna Rudik
Candidate of Philological Sciences, Associate Professor,
Odesa I.I. Mechnikov National University
ORCID ID 0000-0001-6121-8060
Scopus ID 59371810900
i.rudik@edu.onu.ua

Key words: *English as a legal lingua franca, legal discourse, convergence and conflict, linguistic neutrality, common law and civil law, contract interpretation, ESP pedagogy.*

This article analyses linguistic neutrality in legal English as a lingua franca. It examines two dynamics of transnational legal discourse that operate at once: the convergence of linguistic form and the conflict over doctrinal content. Conventional English drafting formulae, reused as templates, are analysed to show the mechanism that produces an appearance of neutrality. The aim is to define how the standardisation of legal English creates an impression of neutrality that its own doctrinal effects do not support. Three tasks follow. The first integrates research on English as a legal lingua franca, on interference in legal translation, and on the critique of neutrality in international arbitration into a single analytical framework. The second applies that framework to three common-law concepts routinely written into contracts governed by civil law: the entire agreement clause together with the parol evidence rule, consideration, and the duty of good faith in performance. The third sets out what the framework means for teaching English for Specific Purposes and legal English. The methods are critical discourse analysis, after Fairclough, and the functional comparative method, after Merryman and Pérez Perdomo. The analysis supports the following conclusions. Standardised English drafting forms converge across jurisdictions at the level of linguistic surface, while the doctrine they are assumed to carry stays anchored in the common law that produced them. Divergence forms a gradient: a recital of consideration remains inert under civil-law governing law, an entire agreement clause is weakened or displaced, and a duty of good faith may be read in despite the silence of the text. This decoupling of formal from doctrinal convergence sustains the illusion of neutrality. The claim that its interpretive costs fall unevenly is offered as a hypothesis for empirical testing, not as an established finding. Neutrality, then, is an artefact of standardisation rather than a property of English as a medium, which makes contrastive doctrinal literacy inseparable from terminological and generic competence in legal English curricula.

ІЛЮЗІЯ НЕЙТРАЛЬНОСТІ В ЮРИДИЧНІЙ АНГЛІЙСЬКІЙ ЯК ЛІНГВА ФРАНКА

Ірина Рудік
кандидат філологічних наук, доцент
Одеський національний університет імені І. І. Мечникова

Ключові слова: *англійська мова як правова лінгва франка, юридичний дискурс, конвергенція та конфлікт, мовна нейтральність, загальне і континентальне право, тлумачення договору, методика ESP.*

У статті досліджено питання мовної нейтральності в юридичній англійській як лінгва франка. У центрі уваги є взаємодія двох динамік транснаціонального юридичного дискурсу: конвергенції мовної форми та конфлікту доктринального змісту. Предметом дослідження є конвенційні англомовні договірні формули, що циркулюють як шаблони; їх аналіз дав змогу виявити механізм, який породжує враження нейтральності. Мета дослідження – визначити механізм, за допомогою якого стандартизація юридичної англійської створює враження нейтральності, не підтверджене доктринальними наслідками її застосування. Завдання дослідження: інтегрувати в межах єдиної аналітичної рамки дослідження англійської мови як правової лінгва франка, праці про інтерференцію в юридичному перекладі та критику нейтральності в міжнародному арбітражі; перевірити цю рамку на трьох поняттях загального права, які регулярно переносяться в договори, що регулюються континентальним правом, – застереженні про повноту договору разом із правилом про усні докази, зустрічному наданні та обов'язку добросовісності у виконанні договору; виявити наслідки запропонованої рамки для викладання англійської мови для спеціальних цілей та юридичної англійської. Відповідно до мети й завдань роботи використано критичний дискурс-аналіз за Fairclough та функціональну порівняльно-правову методику за Merryman і Pérez Perdomo. Аналіз результатів став підставою для таких узагальнень: стандартизовані англомовні договірні форми конвергують між юрисдикціями на рівні мовної поверхні, тоді як доктрина, яку ці форми нібито передають, залишається вкоріненою в традиції загального права. Розходження утворюють градієнт: рецитація зустрічного надання залишається інертною за континентального застосовного права, застереження про повноту договору послаблюється або витісняється, а обов'язок добросовісності може бути доданий попри мовчання тексту. Саме це роз'єднання формальної та доктринальної конвергенції підтримує ілюзію нейтральності, інтерпретаційні витрати якої, як припускається, розподіляються нерівномірно; це положення сформульовано як гіпотезу для емпіричної перевірки. Отже, нейтральність – не властивість англійської мови як засобу, а артефакт стандартизації, що робить контрастивну доктринальну грамотність компетентністю, невіддільною від термінологічної та жанрової майстерності в програмах юридичної англійської.

Introduction. This study matters for two reasons. English is increasingly central to transnational legal practice, and there is still no linguistic account of the neutrality that role is assumed to carry. Cross-border commercial, judicial and arbitral activity has grown over the past three decades. English has become the de facto working language of that practice, including where none of the parties, drafters or adjudicators speaks it natively. International commercial contracts are routinely drafted in English whatever the parties' domiciles. Empirical surveys of arbitration practice report English as the predominant language of institutional proceedings under the rules of the International Chamber of Commerce (ICC), the London Court of International Arbitration (LCIA) and comparable bodies (Queen Mary University of London & White & Case, 2021). The European Union, for all its formal commitment to multilingualism, relies on English as a working

language of drafting and negotiation in its legislative and judicial institutions (Mori, 2018; Biel, 2014).

This dominance is rarely treated as a deliberate choice. It is naturalised as a pragmatically neutral default. English is taken to maximise efficiency and assumed to carry legal meaning across languages and jurisdictions without changing it. That assumption is what this study examines.

Legal meaning is system-bound in a way that much of the general content studied in research on English as a Lingua Franca (ELF) is not. A legal term does not simply translate a concept. It carries a doctrinal architecture: a mechanism of contract formation, a theory of interpretation, and a rule on who bears the burden of good faith. Each developed within a particular tradition (Tiersma, 1999; Cao, 2007). When common-law terminology becomes the lingua franca of deals between civil-law parties, the language is not an empty vessel. It imports interpretive defaults that may have no counterpart in the systems of the parties bound by them. English converges legal communication at the level of form while conflicting with it at the level of substance. The neutrality that convergence produces is, on inspection, an illusion, and it is sustained by the very efficiency it enables.

Research on English as a legal lingua franca (LELF) grew out of the wider ELF paradigm, which has moved through several phases. Early work described the phonological and lexicogrammatical features of interaction among non-native speakers (Seidlhofer, 2011). A second phase treated ELF pragmatically, as a communicative resource negotiated locally (House, 2003; Mauranen, 2012). A third reframes English as one resource among several within multilingual, translanguaging repertoires (Canagarajah, 2013; Jenkins, 2015). In parallel, forensic and professional discourse analysis has shown that legal texts are shaped by highly conventionalised generic structures (Bhatia, 1993; Gibbons, 2003).

Within legal studies the body of work is small. Anesa (2019) moves towards a formal account of legal English as a lingua franca and asks whether the idea of a lingua franca, which presupposes that concepts are relatively interchangeable, can apply to a discourse as tied to doctrine as law. A second strand documents interference in legal translation. Sustained exposure to English drafting conventions reshapes legal texts in the target language, often in ways that do not preserve the interpretive intentions of the receiving civil-law system (Šarčević, 1997; Cao, 2007; Biel, 2014). A third, thinner strand looks at spoken legal ELF, including courtroom and arbitral proceedings where litigants and counsel translanguage between English and their first languages.

A related debate runs through arbitration scholarship. It asks whether neutrality of forum, procedure or language is achievable at all, or whether it is better read as a constructed, performative claim that institutions and drafters actively produce (Bernini, 1989; Park, 1995). Recent work extends the same scepticism to international criminal justice, treating professional neutrality as a strategic posture rather than an inherent property (Mehta, 2025). Historical work on "neutral English" in language teaching makes a parallel point about the construction of an unmarked variety (Lowe & Smith, 2020). This debate has rarely met ELF-informed discourse analysis, though it approaches from the doctrinal side the same question LELF research approaches from the linguistic side.

Three gaps sit at the intersection of these strands. The work on convergence and the work on conflict stay disconnected; because they belong to different subfields, they are rarely read as two faces of one mechanism. The critique of neutrality as performative has not been joined to discourse analysis of legal English, so the claim of an illusion of neutrality is under-theorised in linguistic terms. And the pedagogical consequences for ESP and legal English teaching are undeveloped, even though such teaching routinely presents common-law terminology as culturally unmarked technical vocabulary.

The aim is to define the mechanism by which the standardisation of legal English creates an impression of neutrality that its doctrinal effects do not support. Convergence and conflict are treated as simultaneous, mutually constitutive dynamics of legal ELF, not as consecutive stages.

The following tasks have been set:

1) to integrate within a single analytical framework the research on English as a legal lingua franca, on interference in legal translation and on the critique of neutrality in international arbitration;

2) to test that framework against three documented doctrinal divergences in contract interpretation;

3) to reveal the consequences of the proposed framework for the design of ESP and legal English curricula.

The novelty here is conceptual, not empirical. The three doctrinal contrasts examined below are established comparative-law material, not new findings. What is new is the framework that connects them to ELF theory, and the account of neutrality as an artefact of standardisation that this connection makes available.

Material and Methods. This study is conceptual and integrative. It reports no corpus study, and no new interactional data were collected. The analysis works by critical synthesis of scholarship, plus two

analytical procedures applied to conventional textual and doctrinal material.

Three kinds of material are used. The first is the scholarly literature on ELF and LELF, on legal translation, and on neutrality in international arbitration; it grounds the framework. The second is the repertoire of conventional drafting formulae that circulate as boilerplate in English-language commercial contracts: recitals of consideration, entire agreement clauses, and clauses on governing law and dispute resolution, along with the model clauses published by arbitral institutions. These formulae are treated as type specimens of a textual convention, not as attributed extracts from individual contracts, because it is their detachment from any single transaction that makes them evidence of convergence. The third is doctrinal secondary literature on the comparative law of contract interpretation, together with reported English case law, used as an evidentiary case study rather than as an object of independent legal inquiry.

The first procedure is a discourse-analytical reading after Fairclough (2003). It identifies the markers through which convergence is enacted in the text: standardised terminology, formulaic clause syntax, the patterning of deontic modality in obligation clauses, and hedging devices that project procedural neutrality. It then traces how those markers relate to the doctrinal content they are assumed to carry.

The second procedure is functional comparison in the tradition of Merryman and Pérez Perdomo (2007), adapted to a linguistic rather than a strictly doctrinal purpose. It maps three common-law concepts onto their nearest civil-law equivalents or functional analogues. The question is not which system is doctrinally better. It is what happens, communicatively, when a term that encodes one system's assumptions is used as if it were a neutral default good across systems.

The analysis runs in five stages, matching subsections 3.1 to 3.5. It first documents convergence at the level of surface linguistic behaviour. It then documents conflict at the level of doctrinal content, using three concepts as test cases. The two readings are brought together to reconstruct the mechanism that produces an appearance of neutrality. Next comes the strongest counter-argument, that autonomous international instruments already remove the problem. The last stage sets out the pedagogical consequences.

Three limitations follow from this design, and I state them here rather than only in the conclusions. The study rests on documentary and secondary material, so its claims are conceptual and need empirical testing. The case base is three concepts within contract law; it does not exhaust contract doctrine, let alone either legal tradition, and the analysis should not be read as a general survey. The claim in subsection 3.3 about the uneven distribution of interpretive costs is a hypothesis, not a result established by the material used here.

Results and Discussion.

Convergence: English as an engine of standardisation

Convergence is the most visible effect of the dominance of English. Decades of institutional arbitration have produced a recognisable repertoire of boilerplate. Entire agreement clauses, force majeure clauses, and clauses on governing law and dispute resolution circulate across jurisdictions with little variation, whatever the parties' domestic legal system. Arbitral institutions reinforce this directly: the model clauses of the ICC, the LCIA and UNCITRAL work as templates that non-native-speaker drafters reproduce with minor changes. The European Union shows a comparable pattern, where English has become a working language of legislative drafting despite the formal equality of the official languages. Research on EU legal language calls the resulting text type a "Eurolect", shaped by translation-driven standardisation and by drafting originals in English (Mori, 2018; Biel, 2014).

Through the discourse-analytical procedure above, this convergence shows up in four recurrent markers. The first is a closed terminological inventory: a small set of terms of art, most of them common-law in origin, reused across unrelated transactions. The second is formulaic clause syntax, as in the recital "in consideration of the mutual covenants herein contained" or the declaration "This Agreement constitutes the entire agreement between the Parties with respect to the subject matter hereof". Both are reproduced with high fidelity and little variation. The third is a stable pattern of deontic modality: "shall" marks obligation and "may" marks permission with a consistency rarely seen in general English. The fourth is a set of hedging and reservation devices, such as "unless otherwise agreed in writing" or "save as expressly provided herein", which project procedural completeness and, with it, the impression that the text governs itself.

These markers work at the level of linguistic form and pragmatic routine, not legal content. Parties reproduce a shared clause structure, terminology and discourse convention well before, and often without ever, checking that the doctrine those forms are assumed to carry is shared too. Convergence works here as a device of efficiency: it lowers the transaction costs of cross-border legal communication by supplying a predictable surface. The gap between that surface and the doctrine beneath it is the subject of the next subsection.

Conflict: three doctrinal test cases

The clearest evidence that convergence in legal ELF works independently of doctrinal convergence comes from three concepts routinely transplanted, through standardised English drafting, into contracts governed wholly or partly by civil law. They appear here in ascending order of interpretive consequence.

The entire agreement clause and the parol evidence rule. Under English law, and under the contract law of much of the United States, a written instrument meant as the complete and final expression of the bargain generally excludes evidence of prior or contemporaneous negotiations. The text is treated as sufficient in itself. Civil-law systems usually take the opposite default. They allow, and in some traditions require, the adjudicator to look past the text to the parties' actual common intention, including pre-contractual negotiations. The entire agreement clause is built on the common-law assumption. Copied verbatim by non-native-speaker drafters as part of convergent practice, under civil-law governing law it may prove much weaker, or give way to an independent inquiry into intent. The clause converges in language across jurisdictions while diverging in legal effect.

Consideration. In the common law a promise binds only where something of legal value is exchanged for it: a detriment or benefit bargained for and given by the promisee. Civil-law systems generally require no such exchange. The historical requirement of cause in French law and the German reliance on the declared intention of the parties, or Willenserklärung, do partly overlapping but distinct work, and several civil-law jurisdictions drop any exchange-based requirement of formation altogether. When an English-language contract opens with a recital of consideration in a civil-law transaction, that wording does nothing under the governing law. It survives as a formal residue of an inherited drafting habit. This is the least consequential of the three cases, because the clause is inert rather than misleading. It earns its place because that inertness shows how far form has travelled from function.

The duty of good faith in performance. Civil-law codes usually impose a general, codified duty of good faith across formation, performance and termination. Article 1104 of the French Code civil and paragraph 242 of the German Bürgerliches Gesetzbuch are the standard examples. English common law has long resisted any general free-standing duty of good faith in performance, preferring piecemeal doctrines such as estoppel or the implied term. Case law has since moved some way towards context-specific duties in relational contracts, notably Yam Seng Pte Ltd v International Trade Corp Ltd [2013] EWHC 111 (QB) and Bates v Post Office Ltd (No 3) [2019] EWHC 606 (QB), though the movement is contested and fact-sensitive. Where an English-language contract says nothing about good faith, silence being the common-law default, an adjudicator trained in a civil-law system and applying civil-law governing law may still read a general duty of good faith into the relationship. That outcome is one the common-law-trained drafter did not expect, and one the ostensibly neutral English text gave no sign of.

The same pattern recurs in all three cases. Convergent English drafting reproduces a stable linguistic surface across legal systems, while the interpretive content that surface is taken to encode does not travel with it. The contract looks identical whether drafted for a common-law or a civil-law deal; its legal operation is not. This is how convergence and conflict are simultaneous rather than sequential. One clause is at once a site of linguistic standardisation and a site of doctrinal incommensurability. Table 1 summarises the three cases.

Read as a series, the three rows of Table 1 show a gradient rather than a uniform effect. Divergence ranges from the merely inert, through the weakened, to the reversed. The gradient matters for teaching: it shows that contrastive treatment cannot be reduced to a single warning about false friends, since each clause type fails in different ways.

The illusion of neutrality: how convergence manufactures an appearance

The analysis so far lets me specify the mechanism, rather than just assert it, by which legal ELF holds up an appearance of neutrality its own doctrinal effects fail to support. In the arbitration literature, neutrality is best read as a constructed, performed status produced through recurrent, standardised behaviour, rather than as an inherent property of a language, forum, or procedure. Bernini (1989) separates neutrality in this operational sense from impartiality, a subjective, relational status tested case by case. Park (1995) frames the appeal of a lingua franca in transnational dispute resolution, historically French and now English, as resting on its capacity to project predictability, not on any culturally unmarked status. In practice predictability and neutrality are treated as interchangeable, although the second does not follow from the first.

Convergence is what produces this appearance of predictability. Because the same clauses, terms and conventions recur across a huge volume of transactions, whatever the parties' legal backgrounds, English in legal ELF takes on the feel of a stable, universal medium. Its repetitiveness reads as evidence of its neutrality. Yet the cases above show that the repetitiveness sits almost entirely at the level of form. The interpretive content remains anchored in the tradition that produced it and diverges once

Table 1

Convergent English form and divergent doctrinal effect in three test cases

Concept / clause type	Common-law default	Civil-law default	Effect of the convergent English form under civil-law governing law
Entire agreement clause / parol evidence rule	Prior and contemporaneous negotiations excluded; the written text is self-sufficient	Adjudicator may, and sometimes must, establish the parties' actual common intention, including pre-contractual negotiations	Weakened or displaced: the clause is read against an inquiry it was drafted to exclude (reversal of effect)
Consideration	Exchange of something of legal value is a condition of enforceability	No equivalent exchange requirement; cause (France) and Willenserklärung (Germany) perform partly overlapping functions	Inoperative: the recital survives as a formal residue with no function under the governing law (inertness)
Duty of good faith in performance	No general free-standing duty; piecemeal doctrines, with context-specific movement in relational contracts	General codified duty across formation, performance and termination (Code civil, art. 1104; BGB, para. 242)	An unstated obligation may be read into the contract despite the silence of the text (addition of effect)

civil-law governing law or an adjudicator trained in it enters the picture.

On this account, neutrality is an artefact of convergence rather than a property of English as a medium. The more standardised and widely reproduced a form becomes, the more neutral it looks, whether or not the doctrine beneath it has converged at all. That is what makes "illusion" the right word rather than an overstatement. The problem is not simply that English legal terminology is less neutral than assumed. The mechanism that produces the assumption, standardisation through repetition, is structurally decoupled from the doctrinal question the assumption claims to answer. This parallels what has been said about the construction of an unmarked "neutral English" in teaching (Lowe & Smith, 2020) and about the strategic uses of professional neutrality in international justice (Mehta, 2025).

A further consequence concerns who bears the cost. Common-law interpretive defaults built into convergent forms are, by hypothesis, less visible to drafters working outside that tradition, because the clauses read as generic, technical and culturally unmarked. If that holds, interpretive surprises such as an inoperative recital of consideration, a weakened entire agreement clause, or an unexpected duty of good faith would fall more heavily on non-native-speaker, civil-law-trained parties and counsel. On this reading the illusion of neutrality is also a distributive problem, with consequences for legal certainty and for fair access to a transnational legal order that practice in English is presumed to make available to everyone. I want to be clear that this study does not establish the distributive claim. It follows from the mechanism described above and stands as a hypothesis, testable against the outcomes of disputes where such clauses were contested.

A counter-argument: do autonomous instruments dissolve the problem?

The framework invites an obvious objection, which I take up here to mark the limits of the claim. One might say the problem is already solved. Autonomous international instruments exist precisely to supply an interpretive frame that belongs to neither tradition. The United Nations Convention on Contracts for the International Sale of Goods, the UNIDROIT Principles of International Commercial Contracts and the Principles of European Contract Law all set out autonomous rules on interpretation, and the latter two on good faith. Where such an instrument governs, the objection runs, the divergences in Table 1 do not arise.

The objection has force but does not dissolve the mechanism, for three reasons. Parties often exclude these instruments; opting out of the Convention is itself standard boilerplate, and the exclusion is usually drafted in the same convergent English. Autonomous rules still have to be applied by adjudicators trained in national traditions, and the literature on their application records a steady pull back towards domestic interpretive habits. Most important for this argument, the instruments act on the applicable law, not on the drafting register. The clause repertoire from subsection 3.1 keeps circulating unchanged and keeps projecting the same self-sufficiency. The illusion of neutrality belongs to the textual surface, and an instrument that changes the governing law leaves that surface intact.

Implications for ESP and legal English pedagogy

These findings bear directly on teaching English for Specific Purposes and legal English, where common-law terminology is routinely presented, openly or by default, as culturally unmarked

vocabulary to be mastered rather than as doctrine-laden content that needs contrastive treatment. Competence-based curricula built around vocabulary lists, template clauses and genre conventions risk reproducing the very illusion this article sets out to dismantle. They train learners to reproduce convergent forms fluently and leave the assumptions those forms encode unexamined.

A curriculum built on this framework would treat contrastive doctrinal awareness as a core competence next to terminological and generic competence. A learner drafting or reading an entire agreement clause would need its conventional wording, and also how its legal effect shifts with the governing law, and why. This matters most in programmes preparing students for jurisdictions that combine active legal harmonisation, through instruments shaped by the common law, with a substantively civil-law framework. Ukraine is a clear example, given its approximation to EU law and its growing engagement with international commercial arbitration and cross-border litigation.

The proposal can be made concrete. Here is a single task sequence of about two contact hours for an upper-intermediate legal English course. Learners first take a standard entire agreement clause in English and paraphrase its effect in their own words. They then get two short scenarios where the same clause operates under English and under Ukrainian governing law, and predict the outcome in each. They read a short doctrinal note on the two interpretive defaults and revise their predictions. Last, they redraft the clause so its intended effect survives under civil-law governing law, and justify each change. The language work, on nominalisation, deontic modality and the syntax of exclusion, stays on the same text throughout, so formal and doctrinal learning are not split apart.

Mapped onto Ukrainian educational programme descriptors, the sequence develops general competences, above all analysis and synthesis; special competences, above all the ability to use a foreign language in professional legal communication; and programme learning outcomes for producing and interpreting professional texts. It needs no redesign of the existing competence framework, only a rereading of what mastering a clause type involves. The result is a pedagogy that treats fluency in legal ELF and contrastive doctrinal literacy as inseparable objectives, not sequential ones.

Conclusions. The analysis supports the following generalisations. Convergence and conflict are not consecutive or alternative results of English's role as a legal lingua franca. They are simultaneous, mutually constitutive dynamics, and their interaction produces an illusion of neutrality. Across three doctrinal test cases, the analysis has shown that the standardisation of drafting forms works largely independently of the doctrine those forms are assumed to carry. It is that independence, not anything inherent in English as a medium, that manufactures the appearance of neutrality documented in both the ELF and the arbitration literatures.

Three contributions follow. The first is an integrative framework that connects three bodies of work developed in isolation: the conceptualisation of LELF, research on interference in legal translation, and the critique of neutrality in arbitration scholarship. The second shows that claims of linguistic neutrality can be tested against doctrinal evidence instead of asserted in theory, using comparative contract doctrine as the test instrument. The third turns that critique into a concrete pedagogical proposal, with a worked task sequence for legal English programmes in civil-law jurisdictions that are harmonising their law.

The limitations point to the next steps. The analysis rests on documentary and secondary material, so its central mechanism is established conceptually, not empirically. One natural extension would look at how convergence and conflict surface in real time in arbitral hearings and cross-border negotiations, through the pragmatic and prosodic markers, such as hedging, epistemic stance and mitigation, by which an absence of neutrality tends to become visible in interaction before it becomes doctrinally consequential. The distributive hypothesis from subsection 3.3 still needs testing against the outcomes of disputes where such clauses were contested, which would show whether interpretive costs really do fall unevenly. The case base is only three concepts in contract law, so the generality of the mechanism is an open question; extending the analysis to tort, restitution or arbitral procedure would test it. And existing LELF research is still concentrated in Western European settings, so jurisdictions in transition, Ukraine among them, offer an underexplored site for testing the framework against a live case, with matching implications for curriculum design.

Bibliography

1. Anesa, P. (2019). Towards a conceptualisation of Legal English as a Lingua Franca? *International Journal of English Linguistics,* 9(6), 14–21. https://doi.org/10.5539/ijel.v9n6p14
2. Bernini, G. (1989). Cultural neutrality: A prerequisite to arbitral justice. *Michigan Journal of International Law,* 10(1), 39–56.
3. Bhatia, V. K. (1993). Analysing genre: Language use in professional settings. Longman.

4. Biel, L. (2014). Lost in the Eurofog: The textual fit of translated law. Peter Lang. https://doi.org/10.3726/978-3-653-03986-3
5. Canagarajah, S. (2013). Translingual practice: Global Englishes and cosmopolitan relations. Routledge.
6. Cao, D. (2007). Translating law. Multilingual Matters.
7. Fairclough, N. (2003). Analysing discourse: Textual analysis for social research. Routledge.
8. Gibbons, J. (2003). Forensic linguistics: An introduction to language in the justice system. Blackwell.
9. House, J. (2003). English as a lingua franca: A threat to multilingualism? *Journal of Sociolinguistics,* 7(4), 556–578. https://doi.org/10.1111/j.1467-9841.2003.00242.x
10. Jenkins, J. (2015). Repositioning English and multilingualism in English as a Lingua Franca. *Englishes in Practice,* 2(3), 49–85. https://doi.org/10.1515/eip-2015-0003
11. Lowe, R., & Smith, R. (2020). L. A. Hill's "neutral English": A historical counterpoint to ELF. *ELT Journal,* 74(1), 20–28. https://doi.org/10.1093/elt/ccz054
12. Mauranen, A. (2012). Exploring ELF: Academic English shaped by non-native speakers. Cambridge University Press.
13. Mehta, K. (2025). Challenging the myth of neutrality: Strategic litigation and professionalism in international criminal law. *Journal of International Criminal Justice,* 23(3–4), 617–633. https://doi.org/10.1093/jicj/mqaf048
14. Merryman, J. H., & Pérez Perdomo, R. (2007). The civil law tradition: An introduction to the legal systems of Europe and Latin America (3rd ed.). Stanford University Press.
15. Mori, L. (Ed.). (2018). Observing Eurolects: Corpus analysis of linguistic variation in EU law. John Benjamins. https://doi.org/10.1075/scl.86
16. Park, W. W. (1995). Neutrality, predictability and economic cooperation. *Journal of International Arbitration,* 12(4), 99. https://doi.org/10.54648/joia1995032
17. Queen Mary University of London, & White & Case. (2021). 2021 international arbitration survey: Adapting arbitration to a changing world. School of International Arbitration, Queen Mary University of London. https://www.qmul.ac.uk/arbitration/research/2021-international-arbitration-survey/
18. Šarčević, S. (1997). New approach to legal translation. Kluwer Law International.
19. Seidlhofer, B. (2011). Understanding English as a lingua franca. Oxford University Press.
20. Tiersma, P. M. (1999). Legal language. University of Chicago Press.

CASES

1. *Bates v Post Office Ltd (No 3)* [2019] EWHC 606 (QB).
2. *Yam Seng Pte Ltd v International Trade Corp Ltd* [2013] EWHC 111 (QB).

Дата першого надходження статті до видання: 23.07.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 13.08.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 01.10.2026

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу (CC BY 4.0)

УДК 811.111’32’36’42:811.161.2
DOI https://doi.org/10.32782/folium/2026.9.30

ЧАСТОТНИЙ ПРОФІЛЬ СПОНУКАЛЬНИХ КОНСТРУКЦІЙ У СУЧАСНОМУ АНГЛІЙСЬКОМОВНОМУ ТА УКРАЇНСЬКОМОВНОМУ МЕДІАДИСКУРСІ: ЛІНГВОСТАТИСТИКА ТА АЛГОРИТМ АВТОМАТИЗОВАНОГО ВІДБОРУ

Олена Рупа
студентка магістерського рівня кафедри прикладної лінгвістики,
Національний університет «Львівська політехніка»
ORCID ID 0009-0002-3266-3506
olena.rupa.mflpl.2025@lpnu.ua

Ірина Карамишева
кандидат філологічних наук,
Національний університет «Львівська політехніка»
ORCID ID 0000-0001-8683-2040
Scopus Author ID 56979297100
iryna.d.karamysheva@lpnu.ua

Ключові слова:
спонукальні конструкції, дієслово-предикат, ужитковобазований підхід, медіадискурс, лінгвостатистика, обробка природної мови, синтаксична компресія.

У статті розглянуто функціональні та лінгвостатистичні особливості спонукальних конструкцій у сучасному англійськомовному та українськомовному медіадискурсі. Актуальність дослідження зумовлена необхідністю об’єктивного вивчення синтаксичних структур у великих текстових масивах із застосуванням інструментарію автоматизованої обробки природної мови (NLP). Методологічну основу становить ужитковобазований підхід. Спираючись на нього, ми трактуємо частотність ужитку як ключовий чинник формування граматичних моделей. Метою дослідження є виявлення частотного профілю та прагматики цільових дієслів-предикатів на основі вибірки обсягом 1000 речень. Для агрегації та обробки макротекстового масиву (понад 43 тис. вебпублікацій) ми розробили та застосували інноваційний алгоритм мовою Python (із залученням бібліотеки spaCy та модуля DependencyMatcher), який уможливив точний автоматизований синтаксичний аналіз із подальшою експертною валідацією. Результати аналізу засвідчують виразну міжмовну асиметрію: відносна частотність дієслів-предикатів, що виражають переконання/прохання та примус/наказ, в англійськомовному медіадискурсі у 3–4 рази перевищує показники українськомовних відповідників. Встановлено, що в англійській мові нефінітна комплементація функціонує як високопродуктивний засіб синтаксичної компресії. Натомість в українській мові інфінітивний комплекс слугує маркером інституційної директивності у формально-діловому регістрі новин. Крім того, виявлено показову тенденцію до використання конструкцій із неживими та абстрактними ініціаторами дії в обох мовах. У висновках зазначено, що вибір спонукальних конструкцій є дієвим інструментом прагматичного позиціонування, а розроблений алгоритм створює підґрунтя для автоматизованого аналізу дискурсивних моделей із залученням великих текстових масивів.

FREQUENCY PROFILE OF CAUSATIVE CONSTRUCTIONS IN CONTEMPORARY ENGLISH AND UKRAINIAN MEDIA DISCOURSE: LINGUOSTATISTICS AND AUTOMATED SELECTION ALGORITHM

Olena Rupa
Master's Student of Applied Linguistics Department,
Lviv Polytechnic National University

Iryna Karamysheva
Candidate of Philological Sciences,
Lviv Polytechnic National University

Key words: *causative constructions, complement-taking predicate, usage-based approach, media discourse, linguostatistics, natural language processing, syntactic compression.*

The article deals with a functional and linguostatistical analysis of causative constructions in contemporary English and Ukrainian media discourse. The relevance of the study lies in the need for an objective investigation of syntactic structures across macro-textual arrays using natural language processing (NLP) tools. The methodological framework integrates the usage-based approach. Drawing on this, we interpret usage frequency as a key determinant in the formation of grammatical patterns. The purpose of the study is to identify the frequency profile and pragmatics of target predicate verbs based on a 1,000-sentence sample. To aggregate and process a macro-textual array (over 43,000 web publications), we developed and applied an innovative Python-based algorithm (utilizing the spaCy library and DependencyMatcher), enabling precise automated syntactic parsing followed by expert validation. The analysis reveals a distinct cross-linguistic asymmetry: the relative frequency of predicate verbs expressing persuasion/requests and coercion/commands in English media discourse is three to four times higher than that of their Ukrainian counterparts. The research establishes that non-finite complementation serves as a highly productive mechanism of syntactic compression in English. Conversely, in Ukrainian, the infinitive complex functions as a marker of institutional directiveness in the formal news register. Furthermore, an indicative trend toward employing constructions with inanimate and abstract causers is identified in both languages. The conclusions indicate that the choice of causative constructions serves as an effective tool for pragmatic positioning, while the developed algorithm lays the groundwork for automated analysis of discourse patterns in large textual arrays.

Вступ. Дослідження синтаксичних структур у великих текстових масивах вимагає інтеграції традиційних методів лінгвістичного аналізу з інструментарієм автоматизованої обробки природної мови (NLP). У межах ужитковобазованого підходу постулюється (usage-based approach)[1], що на формування та засвоєння граматичних конструкцій значною мірою впливає частота їхнього вживання, відтак "корпусні дані слугують незамінним інструментом для виявлення та аналізу синтаксичних моделей" (Horsch, 2023b: 18; Karamysheva, 2025a: 136). Автоматизований збір вебданих (web scraping) та алгоритми обробки природної мови (NLP) забезпечують оперування репрезентативними вибірками, усуваючи суб'єктивізм ручного відбору фактологічної бази.

Одним із ключових об'єктів корпусноорієнтованого аналізу є категорія предикації, з типами якої пов'язані фундаментальні характеристики речення – його здатність виражати відносно закінчену думку та слугувати основним засобом репрезентації повідомлення (Кульбабська, 2011: 12).

[1] Джоан Байбі, одна із засновниць ужитковобазованої лінгвістики (Usage-Based Linguistics), стверджує, що "Визнання ролі частотності вживання у процесах засвоєння, створення та зміни мовної структури часто вважають визначальною характеристикою теоретичної моделі, орієнтованої на вживання (usage-based approach)" (J. Bybee, 2023, с. 18). На важливості частоти вживання (frequency effects) також наголошують провідні представники конструкційної граматики (Usage-Based Construction Grammar) Адель Е. Голдберг (A. E. Goldberg 2006, 2019), Томас Гоффманн (Th. Hoffmann et all, 2019), Анатоль Стефанович та Штефан Т. Гріс (S. T. Gries, & A. Stefanowitsch, 2004; S. T. Gries, 2023).

Спираючись на концепцію В. Крофта, конструкцію трактуємо як усталене поєднання форми та функції, що слугує для вираження певної комбінації семантичного змісту та інформаційного структурування (information packaging) (Croft, 2022: 17; Karamysheva, 2025a: 134). Водночас оформлення семантичного змісту безпосередньо реалізується через предикативні відношення, оскільки саме предикація є механізмом його синтаксичного структурування (Karamysheva, 2025b: 32).

У цьому річищі особливий дослідницький інтерес становлять синтаксичні конструкції, що виражають маніпулятивні події. У типології М. Нунана розрізняють предикати, які дозволяють подіям функціонувати як аргументи, – complement-taking predicates або CTPs (Noonan, 2007: 53; Karamysheva, 2025b: 32). Предикати, що репрезентують маніпулятивні події, поділяються на каузативні та пермісивні підтипи (Karamysheva, 2024: 3). Маніпулятивні предикати експлікують відношення між агенсом, що функціонує як причина, афективом (affectee) та результативною ситуацією, неодмінним учасником якої є сам афектив (Karamysheva, 2025b: 33). Відповідно, каузативні конструкції за своєю синтаксичною природою належать до структур вторинної предикації (Karamysheva, 2025a: 135). У межах нашого дослідження терміни "спонукальні" та "каузативні" конструкції вживаються як синоніми для позначення єдиного синтаксичного феномену, однак надаємо перевагу українському відповіднику "спонукальні конструкції".

Попри ґрунтовну теоретичну базу, лінгвостатистичні параметри спонукальних конструкцій у певних видах дискурсу залишаються маловивченими. Зокрема, детального з'ясування потребує частотний профіль цих одиниць у сучасному медіадискурсі (editorial news), де вони слугують дієвим синтаксичним інструментом впливу на реципієнта. Для забезпечення релевантності контрастивного аналізу англійськомовних та українськомовних текстів виникає потреба розрізняти абсолютну (raw) частотність, нормалізовану частотність, частотність токенів (token frequency), що безпосередньо корелює з укоріненням (entrenchment)[2] у ментальній структурі мовця та відображається через кількість мовних структур у корпусі, та частотність типів (type frequency), яка визначає продуктивність граматичної моделі (Karamysheva, 2024: 3).

З огляду на це, **актуальність** статті полягає в необхідності комплексного лінгвостатистичного аналізу спонукальних конструкцій із застосуванням інноваційної методології автоматизованого збору фактологічної бази.

Мета дослідження – виявити функціональні та лінгвостатистичні особливості спонукальних конструкцій у сучасному англійськомовному та українськомовному медіадискурсі на основі вибірки обсягом 1000 речень (500 англійськомовних та 500 українськомовних текстів новин), згенерованої шляхом автоматизованого синтаксичного аналізу із застосуванням розробленого програмного алгоритму мовою Python. Для досягнення мети передбачено розв'язання таких завдань: описати алгоритм NLP-фільтрування з використанням бібліотеки spaCy та алгоритму DependencyMatcher; проаналізувати абсолютну та відносну частотність цільових дієслів-предикатів (із детальним поясненням високої частотності дієслова *have* в загальному контексті); визначити специфіку функціонування та синтаксичні критерії відбору виокремлених конструкцій із нефінітною комплементацією в текстах новин.

Матеріал і методи дослідження. Традиційна методологія ручного відбору текстів виявляється недостатньо ефективною для опрацювання макротекстових масивів. Опрацювання масштабних масивів даних вимагає мінімізації суб'єктивного чинника. Це є фундаментальною умовою для отримання об'єктивних лінгвостатистичних показників. Дослідники конструкційної граматики наголошують на критичній залежності результатів від обсягу аналізованого матеріалу: "[…] кількість прикладів, необхідних для аналізу коваріантних колексем (covarying collexemes), є надзвичайно великою: навіть корпус BNC зі своїми 100 мільйонами слів не забезпечив достатньої кількості збігів для їхнього аналізу; обсяг корпусу довелося збільшити вчетверо, перш ніж з'явилися значущі результати. Отже, деякі конструкції можна аналізувати лише на базі газетних корпусів або ж доведеться чекати на появу збалансованих гігакорпусів" (Gries & Stefanowitsch, 2004: 235). З огляду на це, концептуальною основою нашого дослідження стала розробка оптимізованого алгоритму вебскрейпінгу (scraper_EN_thesis, scraper_UK_thesis) мовою Python. Використання відкритого алгоритму автоматизованого пошуку, на відміну від готових корпусних менеджерів, продиктоване необхідністю створення гнучкого інструмента. Він потрібен для багаторівневого автоматизованого синтаксичного аналізу складних синтаксичних дерев (Dependency Trees) у неструктурованих інформаційних масивах.

[2] Термін "*entrenchment"* (дотримуємось українського відповідника "укорінення") був уведений у когнітивну лінгвістику Рональдом Ленекером (R. Langacker, 1987) як теоретичний конструкт для пояснення того, як мовні структури створюються та формуються в процесі вживання, припускаючи, що збільшення частотності вживання поглиблює закріплення тої чи іншої мовної структри у пам'яті/свідомості мовця.

Формування джерельної бази розпочалося з укладання реєстру предикатів, що виражають каузативну семантику. Цей перелік ґрунтується на лексико-семантичних класифікаціях, верифікованих у попередніх дослідженнях. Загальний список містить 27 англійських дієслів. Вони диференціюються на дві підгрупи: конструкції примусу/наказу до дії (coercive constructions, 11 дієслів-предикатів), та конструкції переконання/прохання (persuasive constructions, 16 дієслів-предикатів). Відповідний масив українських маніпулятивних предикатів налічує 23 базові каузативні дієслова, що вводять спонукальні конструкції, та 6 додаткових лексико-граматичних варіацій. Відібрані лексеми репрезентують широкий спектр інтенсивності впливу: від потужної маніпулятивної сили (*примусити, змусити, спонукати, наказувати*) до м'якого переконання (*попросити, порадити, порекомендувати*) (Karamysheva, 2026: 103). Водночас периферійна лексика залучалася з урахуванням частотних обмежень. Дієслова з виразним діалектним або архаїчним забарвленням (наприклад, *веліти* чи *раяти*, див. Karamysheva, 2026: 103) виключалися з основного фокуса, аби не спотворювати лінгвостатистичний профіль сучасного медіадискурсу.

Масиви новинних текстів було отримано шляхом автоматизованого збору даних за період 2021–2026 років. На етапі агрегації генеральна сукупність проаналізованих вебджерел склала 43 274 одиниці (20 892 англійськомовні та 22 382 українськомовні публікації). Для уникнення джерельного зміщення застосовано алгоритм ітеративного рівномірного відбору вебсторінок. Водночас автоматизований алгоритм було налаштовано на пріоритетне опрацювання розгорнутих переконливих текстів (editorial), де спонукальні конструкції функціонують найефективніше. Алгоритм вилучав винятково автентичні контексти, що мінімізувало ризик джерельного зміщення. Це дозволило інтерпретувати відсутність певних рідкісних дієслів як об'єктивний лінгвістичний факт нульової частотності.

Ядром методології стала автоматизована ідентифікація спонукальних конструкцій, реалізована через формалізацію лінгвістичної моделі за допомогою бібліотеки обробки природної мови spaCy та алгоритму DependencyMatcher. Пошукова архітектура ґрунтувалася на розпізнаванні чотирьох обов'язкових компонентів: ініціатора дії (S1), каузативного предиката (P1), виконавця другої дії / афектива (S2) та нефінітного комплемента (P2). Оптимізований Python-скрипт здійснював автоматизований аналіз дерева синтаксичних залежностей, де каузативне дієслово ідентифікувалося за тегами частин мови (POS-тегами) як стрижневий вузол (ROOT). За допомогою алгоритму DependencyMatcher інші компоненти виокремлювалися за синтаксичними зв'язками (DEP-тегами): ініціатор дії (S1) як номінативний суб'єкт (nsubj), афектив (S2) як додаток (dobj або obj), а нефінітний комплемент (P2) як відкрите дієслівне доповнення (xcomp). Його безпосередня наявність у межах однієї поліпредикативної клаузи формувала базовий синтаксичний шаблон (шаблон "Pattern A"). Для обробки синтаксично ускладнених явищ (наприклад, в умовах еліпса номінативного суб'єкта) було розроблено розширений алгоритм (шаблон "Pattern B"), який відновлював логічного ініціатора з макроконтексту шляхом аналізу кореферентності. Конструкції з пасивним станом головного дієслова автоматично відхилялися.

Розроблений автоматизований алгоритм передбачав вилучення щонайменше 1500 речень для кожної мови, з яких переважна більшість мала відповідати жорсткому шаблону (шаблон "Pattern A"). Оскільки сучасні інструменти автоматизованого синтаксичного аналізу не здатні безпомилково розпізнавати глибинні метафоричні зміщення або контекстуально зумовлену десемантизацію предикатів, до методології було включено етап інтерактивної експертної валідації. Здійснювався ручний семантичний аналіз попередньо зібраного масиву з вилученням нерелевантних результатів. Цей підхід дозволив сформувати еталонну збалансовану вибірку (по 500 англійськомовних та українськомовних речень).

Результати та обговорення. Реалізація розробленого алгоритму видобування даних дозволила сформувати репрезентативний масив для лінгвостатистичного та прагматичного аналізу. Загальний обсяг електронних адрес (URL-посилань) склав 43 274 одиниці, з яких 20 892 припадало на англійськомовні, а 22 382 – на українськомовні джерела. Алгоритм цілеспрямовано відібрав визначену квоту – по 1500 речень для кожної мови, серед яких щонайменше 1000 одиниць відповідали базовому синтаксичному шаблону (Pattern A).

У результаті автоматизованого синтаксичного аналізу та подальшої експертної валідації було сформовано лінгвостатистичний профіль цільових предикатів у медіадискурсі. Загальна кількість опрацьованих токенів для англійської мови склала 2 248 493 лексеми. Найвищу відносну частотність продемонстрували предикати, що виражають переконання/прохання, *ask* (0,7249 на 10 тис. слів) та *urge* (0,6493). Висока частотність дієслів *have* (0,6760) та *make* (0,2224) як дієслів-предикатів, що виражають примус/наказ, підтверджує їхню частотність у новинних текстах. Точне виокремлення конструкцій із цими дієсловами стало можливим виключно завдяки автоматизованій лематизації та POS-тегуванню: без морфологічної розмітки розрізнення *have* як

каузативного предиката та *have* як допоміжного дієслова чи дієслова володіння було б неможливим. Кількісні параметри англійської мови наведено в *Таблиці 1.*

Для україномовного масиву загальна кількість проаналізованих текстових одиниць виявилася вдвічі більшою та склала 4 555 761 лексему. Попри розширену емпіричну базу, абсолютна та відносна частотність спонукальних конструкцій із нефінітним комплементом в українській мові є суттєво нижчою порівняно з англійською. Лідером серед українських маніпулятивних предикатів виявилося дієслово *просити* (відносна частотність 0,2173), за яким ідуть *змусити* (0,1602) та *запропонувати* (0,1449). Зведені дані представлено в *Таблиці 2.*

Зіставний аналіз кількісних параметрів виявляє виразну міжмовну асиметрію. Відносна частотність провідних англійських предикатів у 3–4 рази перевищує показники найуживаніших українських відповідників. Ця диспропорція зумовлена не лише структурно-типологічними властивостями досліджуваних мов, а й глибинними прагматичними стратегіями конструювання медіадискурсу. В англійськомовному новинному тексті, що функціонує в умовах жорстких вимог до економії простору та динаміки подачі інформації, нефінітна комплементація виступає як високопродуктивний механізм синтаксичної компресії. Ця модель дозволяє безперешкодно інтегрувати дві пропозиції (акт каузації та результативну подію) в межах однієї клаузи, утворюючи нерозривний причинно-наслідковий ланцюг.

Перехід від констатації кількісних метрик до якісного лінгвопрагматичного розбору став можливим завдяки здатності алгоритму *DependencyMatcher* автоматично відсіювати синтаксичний шум і вилучати контексти з десемантизованими дієсловами. Отриманий у такий спосіб еталонний масив, який пройшов фінальну стадію ручної експертної валідації, дозволив здійснити точну верифікацію статистичних показників і дослідити глибинні механізми синтаксичного оформлення (syntactic packaging).

Англійськомовні приклади ілюструють високу частотність прототипних персуазивних моделей, де ініціатором виступає інституційний агент: (1) *“Initially these consultations were required to be bulk billed, but the AMA has now persuaded the government to remove this requirement”* (The

Таблиця 1

Частотний профіль англійських спонукальних предикатів

№	Мова	Лексема	Абсолютна частотність	Загальна кількість слів	Відносна частотність на 10 тис. слів
1	EN	ask	163	2248493	0,7249
2	EN	have	152	2248493	0,6760
3	EN	urge	146	2248493	0,6493
4	EN	encourage	96	2248493	0,4270
5	EN	force	60	2248493	0,2668
6	EN	lead	50	2248493	0,2224
7	EN	make	50	2248493	0,2224
8	EN	prompt	50	2248493	0,2224
9	EN	advise	24	2248493	0,1067
10	EN	persuade	12	2248493	0,0534

Таблиця 2

Частотний профіль українських спонукальних предикатів

№	Мова	Лексема	Абсолютна частотність	Загальна кількість слів	Відносна частотність на 10 тис. слів
1	UK	просити	99	4555761	0,2173
2	UK	змусити	73	4555761	0,1602
3	UK	запропонувати	66	4555761	0,1449
4	UK	пропонувати	58	4555761	0,1273
5	UK	попросити	54	4555761	0,1185
6	UK	рекомендувати	48	4555761	0,1054
7	UK	спонукати	21	4555761	0,0461
8	UK	радити	20	4555761	0,0439
9	UK	заохочувати	15	4555761	0,0329
10	UK	переконувати	8	4555761	0,0176

Conversation, 2021). (2) *"Jersey Police are urging football fans to enjoy watching the England-Norway World Cup match 'responsibly'"* (BBC News, 2026b). У наведених прикладах каузативні предикати (*persuaded, are urging*) експлікують чіткий вектор впливу на афективів (*the government, football fans*). Використання інфінітива безпосередньо маркує очікувану подію як логічний і безальтернативний наслідок маніпулятивного акта. Висока синтаксична щільність характерна і для конструкцій із заперечним інфінітивом, які ефективно кодують каузацію заборони (чи наполегливу рекомендацію утриматися від дії): (3) *"It [Cambridge Water] urged people not to call 999 if they see someone using a hosepipe"* (BBC News, 2026a).

Критично важливим показником валідності розробленого програмного комплексу стала його здатність ідентифікувати ускладнені синтаксичні моделі (шаблон "Pattern B"), у яких ініціатором маніпулятивного впливу виступає абстрактне поняття, подія чи неістота (inanimate agent), а логічні зв'язки реалізуються через анафоричні елементи або відносні займенники: (4) *"Aggressive coverage of the Trump administration often led the former president to attack it..."* (AP News, 2021a). (5) *"It's not uncommon to hear shootings in the courthouse area that force government employees to go home early..."* (AP News, 2021b). (6) *"In 1936, Lambert published his findings in a book... This prompted Sir Cecil Levita to seek Lambert's dismissal..."* (The Conversation, 2022). У прикладі (4) абстрактний концепт *coverage* (висвітлення подій) метафорично концептуалізується як активний агенс, що спричиняє реакцію об'єкта. У реченні (5) алгоритм коректно розпізнав відносний займенник *that* як номінативний суб'єкт, автоматично відновивши його кореферентність із лексемою *shootings* (стрілянина), яка й виступає маніпулятивною силою. Нарешті, у прикладі (6) каузатором є вказівний займенник *This*, що конденсує в собі усю попередню макропропозицію. Здатність алгоритму фіксувати такі складні топологічні відношення доводить, що англійська мова системно використовує вторинну предикацію для кодування комплексних подій, перетворюючи їх на дієві агенти впливу.

Водночас якісний аналіз корпусу виявив абсолютну необхідність інтерактивної експертної валідації (human-in-the-loop) після автоматизованого синтаксичного аналізу. Алгоритм [S1 + V + S2 + Vinf] очікувано фіксував хибнопозитивні результати (false positives), у яких дієслово *make* функціонувало не як каузативний предикат, а як компонент десемантизованої конструкції (light verb construction): (7) *"... they're making rational choices based on their economic circumstances..."* (The Guardian, 2026). (8) *"...England were well on course to make it 11 from 12 in Wellington."* (BBC News, 2026c). Вилучення подібних контекстів на фінальному етапі очищення даних убезпечило результати від статистичних викривлень та підтвердило тезу про те, що суто формального автоматизованого аналізу без семантико-прагматичного фільтрування недостатньо для точного аналізу граматики конструкцій.

Переходячи до аналізу українськомовного масиву, варто зазначити, що суттєво нижча частотність інфінітивної комплементації свідчить про гостру конкуренцію цієї моделі зі складнопідрядними з'ясувальними реченнями. Перевага, яку українські медіа віддають підрядним конструкціям (*"*змусив когось, щоб він зробив щось*"*), створює ефект прагматичного дистанціювання, дозволяючи журналістам розмежувати зони відповідальності та пом'якшити категоричність тверджень. Відповідно, використання українськими медіа жорсткої моделі нефінітної комплементації є завжди стилістично й прагматично маркованим кроком.

Так, модель інфінітивного комплемента безальтернативно обирається для опису каузації, що виражає примус/наказ, коли необхідно підкреслити неминучість дії або акт насильства. Відсутність підрядного зв'язку тут навмисно усуває будь-яку синтаксичну дистанцію: (9) *"На півдні Франції масштабна лісова пожежа змусила владу евакуювати тисячі мешканців..."* (Ukrainska Pravda, 2026b). (10) *"У відповідь на це Перевозкін наказував тюремникам бити її..."* (Suspilne, 2026a).

Проте аналіз розширеної вибірки дозволив виявити ще одну показову тенденцію – інституційну формалізацію предикатів м'якого переконання. У формально-діловому, дипломатичному та юридичному регістрах новинних текстів дієслова типу *просити* або *запропонувати* втрачають своє первинне значення необов'язкової поради і набувають статусу безапеляційного інституційного запиту чи прихованої директиви: (11) *"Компанія Apple просить суд призупинити виконання рішення про зміни правил..."* (Hromadske, 2021b). (12) *"Через це вони [прокурори] просять суд заарештувати депутата з можливістю вийти під заставу..."* (Suspilne, 2026d). (13) *"Водночас Міністерство оборони та посольство Південної Кореї попросили владу Ірану підтвердити безпеку екіпажу та якомога швидше звільнити судно."* (Hromadske, 2021a). У цих прикладах вторинна предикація (*призупинити, заарештувати, підтвердити, звільнити*) нерозривно прив'язує очікувану дію до інституційного афектива (*суд, влада Ірану*). Використання у цьому випадку підрядного речення знизило б статус

офіційності та перетворило б правову вимогу чи дипломатичний демарш на побутове прохання.

Ця ж трансформація характерна для предиката *запропонувати*, який у політичному та економічному дискурсі кодує спонукання до стратегічних кроків: (14) *"Україна запропонувала Хорватії укласти спеціальну угоду і, продавши яхту Медведчука, розділити кошти між країнами."* (Suspilne, 2026c). (15) *"...очільник ОП запропонував Кличку самому подати у відставку."* (Tyzhden, 2021). Якщо приклад (14) репрезентує офіційну міжнародну пропозицію, то контекст (15) демонструє використання спонукальної конструкції для передачі політичного ультиматуму, формально замаскованого під "пропозицію". Така прагматична багатовимірність підтверджує, що інфінітивний комплекс в українській мові є точним інструментом медіаманіпуляції. Високий рівень синтаксичної деталізації простежується і в конструкціях із запереченням, де предикат ініціює стримування від хибної оцінки: (16) *"Він радив Штілерману не недооцінювати детективів бюро."* (Suspilne, 2026b).

Важливо підкреслити, що розроблений алгоритм (шаблон "Pattern B") успішно ідентифікував ускладнені каузативні моделі з неживими та абстрактними ініціаторами дії і в україномовному корпусі. Це спростовує уявлення про те, що такі структури є винятковою прерогативою аналітичних мов: (17) *"...феноменально позитивне відчуття спільноти й усвідомлення власної співучасті у творенні мистецтва спонукає публіку раз у раз голосувати за театр"* (Tyzhden, 2024). (18) *"Але зараз маємо не просто мовчання: ЄС фінансово стимулює Київ робити антиреформи..."* (Ukrainska Pravda, 2026a). У прикладі (17) абстрактні ментальні концепти (*відчуття, усвідомлення*) алгоритм безпомилково розпізнав як суб'єкти спонукання. У реченні (18) інституційний актор (*ЄС*) виступає каузатором дії через предикат *"стимулювати"*, що формує виразну оцінно-маніпулятивну рамку. Українська мова, як й англійська, ефективно застосовує вторинну предикацію для кодування когнітивних і макрополітичних процесів, наділяючи абстрактні феномени дієвою силою.

Підсумовуючи, лінгвопрагматичний аналіз корпусу повністю підтверджує валідність і евристичний потенціал розробленого NLP-алгоритму. Інструментарій *DependencyMatcher* дозволяє не лише акумулювати масштабні частотні показники, що відповідають засадам ужитковобазованого підходу, а й виявляти найтонші нюанси синтаксичного структурування інформації. Зібрані дані доводять, що конфігурація граматичних конструкцій безпосередньо зумовлюється комунікативними стратегіями: від максимальної синтаксичної компресії в англійській мові до інституційної директивності та тонкого прагматичного маневрування в українській. Розподіл каузативних моделей та їхніх комплементів не є випадковим, а слугує дієвим лінгвопрагматичним інструментом, за допомогою якого медіа конструюють причинно-наслідкові зв'язки та маніпулюють сприйняттям реципієнта.

Висновки. Розроблений спеціалізований алгоритм на базі мови Python та NLP-бібліотеки spaCy дав змогу розв'язати методологічну проблему автоматизованої ідентифікації низькочастотних спонукальних конструкцій. Одержані емпіричні дані безпосередньо підтверджують тезу про вичерпаність евристичного потенціалу традиційних лінгвістичних баз даних обмеженого обсягу, а також доводять неефективність нерозмічених масивів для глибинного синтаксичного пошуку. Завдяки розробці та застосуванню алгоритмів автоматизованого сегментування й ітеративного обслуговування джерел удалося нейтралізувати діахронічне та джерельне зміщення, що дозволило сформувати високорепрезентативний інформаційний корпус, який охоплює понад 43 тисячі медіапублікацій.

Застосування інструментів автоматизованого синтаксичного аналізу в поєднанні з етапом експертної валідації довело свою методологічну перевагу над стандартним лексичним пошуком, уможлививши формування збалансованої вибірки з високою точністю.

Лінгвостатистичний аналіз цієї вибірки зафіксував виразну міжмовну асиметрію синтаксичного структурування. Відносна частотність провідних англійських маніпулятивних предикатів суттєво перевищує показники їхніх найуживаніших українських відповідників, що ілюструє високу продуктивність нефінітної комплементації як засобу економного структурування семантичного змісту в англійськомовному медіадискурсі. Водночас показники автоматизованого синтаксичного аналізу підтверджують, що українські спонукальні конструкції є цілком функціональними синтаксичними одиницями, які активно використовуються в новинних текстах для передачі ієрархічних і причинно-наслідкових відношень. Зафіксована частотна дистрибуція предикатів природно узгоджується з постулатами ужитковобазованого підходу, підтверджуючи, що конфігурація граматики безпосередньо зумовлюється регулярністю вжитку в реальному комунікативному середовищі.

Крім того, виокремлені предикати формують суворо детерміновані семантичні кластери в межах каузативної моделі (фізичний примус, вербальне переконання), що віддзеркалюють лексико-синтаксичну солідарність і регламентують

вибір дієслова залежно від вектора маніпулятивного впливу як в англійській, так і в українській мовах.

Отже, розроблена NLP-методологія не лише підтвердила свою ефективність в опрацюванні макротекстів, а й дозволила довести, що вибір спонукальних граматичних конструкцій є ключовим інструментом медіаманіпуляції та прагматичного позиціювання в сучасному інформаційному просторі. Перспективи подальших наукових розвідок полягають в екстраполяції розробленого NLP-алгоритму на збалансовані гігакорпуси, що є безумовною методологічною вимогою для детального аналізу коваріантних колексем.

ЛІТЕРАТУРА

1. Кульбабська, О. В. (2011). *Вторинна предикація у простому реченні: монографія*. Чернівецький нац. ун-т.
2. Кульбабська, О. В. (2025). Кореферентність засобів вторинної предикації в інтелектуально-комунікативній діяльності мовців. *Вчені записки, 39*, 39–44. https://doi.org/10.32782/2710-4656/2025.3.1/07
3. Bybee, J. (2023). What is usage-based linguistics? In M. Díaz-Campos & S. Balasch (Eds.), *The handbook of usage-based linguistics* (pp. 9–29). Wiley-Blackwell. https://doi.org/10.1002/9781119839859.ch1
4. Croft, W. (2022). *Morphosyntax: Constructions of the world's languages*. Cambridge University Press. https://doi.org/10.1017/9781316145289
5. Davies, M. (2012). Expanding horizons in historical linguistics with the 400-million word Corpus of Historical American English. *Corpora, 7*(2), 121–157. https://doi.org/10.3366/cor.2012.0024
6. Goldberg, A. E. (2006). *Constructions at work: The nature of generalization in language*. Oxford University Press.
7. Goldberg, A. E. (2019). *Explain me this: Creativity, competition and the partial productivity of constructions*. Princeton University Press.
8. Gries, S. T. (2023). New technologies and advances in statistical analysis in recent decades. In M. Díaz-Campos & S. Balasch (Eds.), *The handbook of usage-based linguistics* (pp. 561–579). Wiley-Blackwell. https://doi.org/10.1002/9781119839859.ch31
9. Gries, S. T., & Stefanowitsch, A. (2004). Co-varying collexemes in the into-causative. In M. Achard & S. Kemmer (Eds.), *Language, culture, and mind* (pp. 225–236). CSLI.
10. Hoffmann, T., Horsch, J., & Brunner, T. (2019). The more data, the better: A usage-based account of the English comparative correlative construction. *Cognitive Linguistics, 30*(1), 1–36. https://doi.org/10.1515/cog-2018-0036
11. Horsch, J. (2023a). From corpus data to constructional networks: Analyzing language with the Usage-based Construction Grammar framework. *Journal of Linguistics, 74*(3), 701–740. https://doi.org/10.2478/jazcas-2024-0019
12. Horsch, J. (2023b). *The comparative correlative construction in World Englishes: A usage-based construction grammar approach* [Doctoral dissertation, Catholic University of Eichstätt-Ingolstadt]. https://doi.org/10.17904/ku.opus-833
13. Karamysheva, I. (2024). Challenges of corpus-based contrastive studies: A case study of the English "make"-construction and its Ukrainian counterpart. *2024 IEEE 19th International Conference on Computer Science and Information Technologies (CSIT)*, 1–4. https://doi.org/10.1109/CSIT65290.2024.10982618
14. Karamysheva, I. (2025a). The choice of corpora for contrastive analysis: A case study of the English causative construction with "encourage" and its Ukrainian counterpart. *Inozemna Filologia*, 138, 133–147. https://doi.org/10.30970/fpl.2025.138.5074
15. Karamysheva, I. (2025b). A corpus-based approach to the study of permissive constructions in English and Ukrainian. *Journal of Linguistics/Jazykovedný časopis, 76*(1), 31–40. https://doi.org/10.2478/jazcas-2025-0003
16. Karamysheva, I. (2026). Corpus-based, usage-based and construction-based approaches towards teaching of Ukrainian nonfinite complement constructions in contrast with their English counterparts. *Teorija i Praktyka Vykladannja Ukrajins'koji Movy jak Inozemnoji*, 21, 96–110. https://doi.org/10.30970/ufl.2026.21.5147
17. Langacker, R. W. (1987). *Foundations of cognitive grammar, volume I, theoretical prerequisites*. Stanford University Press.
18. Noonan, M. (2007). Complement-taking predicates. In T. Shopen (Ed.), *Language typology and syntactic description* (pp. 52–150). Cambridge University Press. https://doi.org/10.1017/CBO9780511619434

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. AP News. (2021a, 26 січня). Washington Post's Marty Baron says he's retiring next month. https://apnews.com/article/liev-schreiber-newspapers-ed9a919e05e4d80b00d6e72aa168cfc7
2. AP News. (2021b, 28 січня). Strikes, violence overwhelm Haiti's crumbling judiciary. https://apnews.com/article/port-au-prince-prisons-judiciary-latin-america-united-nations-86043172b27e2fa42cd105a097ae3380

3. BBC News. (2026a, 10 липня). What does a hosepipe ban mean for the UK's driest region. https://www.bbc.co.uk/news/articles/c1wyxgl72pro
4. BBC News. (2026b, 11 липня). Fans asked to enjoy World Cup match 'responsibly'. https://www.bbc.com/news/articles/c4gy1l6mp7do
5. BBC News. (2026c, 12 липня). The highs and lows of Bazball. https://www.bbc.com/sport/cricket/articles/c4grpj0lz7ro
6. Hromadske. (2021a, 4 січня). Іран захопив танкер під південнокорейським прапором у своїх водах. Сеул вимагає звільнити судно. https://hromadske.ua/posts/iran-zahopiv-tanker-pid-korejskim-praporom-v-ormuzkij-protoci-seul-vimagaye-zvilniti-sudno
7. Hromadske. (2021b, 9 жовтня). Apple хоче призупинити рішення у справі проти Epic Games, поки його оскаржують. Це може відтягнути зміни в Apple Store. https://hromadske.ua/posts/apple-hoche-prizupiniti-rishennya-u-spravi-proti-epic-games-poki-jogo-oskarzhuyut-ce-mozhe-vidtyagnuti-zmini-v-apple-store
8. Suspilne. (2026a, 6 червня). Слідство.Інфо: у російському СІЗО, де загинула Вікторія Рощина, почали краще годувати полонених. https://suspilne.media/1324413-slidstvoinfo-u-rosijskomu-sizo-de-zaginula-viktoria-rosina-pocali-krase-goduvati-polonenih/
9. Suspilne. (2026b, 19 червня). Як Fire Point стала незамінним постачальником Сил оборони – і фігурантом розслідувань. Історія компанії. https://suspilne.media/1328696-ak-fire-point-stala-nezaminnim-postacalnikom-sil-oboroni-i-figurantom-rozsliduvan-istoria-kompanii/
10. Suspilne. (2026c, 29 червня). Кошти від продажу яхти Медведчука Україна планує ділити з Хорватією. https://suspilne.media/1342752-kosti-vid-prodazu-ahti-medvedcuka-ukraina-planue-diliti-z-horvatieu/
11. Suspilne. (2026d, 4 липня). "Дайте мені константу, і я буду інструментом". Як і за що суд призначив нардепу Тищенку 10 мільйонів гривень застави. https://suspilne.media/1347198-dajte-meni-konstantu-i-a-budu-instrumentom-ak-i-za-so-sud-priznaciv-nardeputisenku-zastavu-v-10-miljoniv/
12. The Conversation. (2021, 13 серпня). Media and politicians often defer to the AMA on COVID policies. But what role should the doctors' group have in the pandemic? https://theconversation.com/media-and-politicians-often-defer-to-the-ama-on-covid-policies-but-what-role-should-the-doctors-group-have-in-the-pandemic-165074
13. The Conversation. (2022, 6 квітня). 100 years of the BBC: the rebels who reshaped broadcasting – and paid the price. https://theconversation.com/100-years-of-the-bbc-the-rebels-who-reshaped-broadcasting-and-paid-the-price-173784
14. The Guardian. (2026, 12 липня). Dining across the divide: 'She's fine with billionaires – I would call them hoarders'. https://www.theguardian.com/lifeandstyle/2026/jul/12/dining-across-the-divide-emma-alys-billionaires-defence-welfare-tax
15. Tyzhden. (2021, 25 листопада). Битва за Київ 2.0. https://tyzhden.ua/bytva-za-kyiv-2-0/
16. Tyzhden. (2024, 2 січня). 2023 рік: культурні підсумки. https://tyzhden.ua/2023-rik-kulturni-pidsumky/
17. Ukrainska Pravda. (2026a, 6 липня). Два варіанти покарання України. Як ЄС опинився перед складним вибором через судову «реформу». https://www.eurointegration.com.ua/articles/2026/07/6/7241001/
18. Ukrainska Pravda. (2026b, 6 липня). У Франції через масштабні лісові пожежі евакуювали понад 10 тисяч людей. https://www.eurointegration.com.ua/news/2026/07/6/7241058/

Дата першого надходження статті до видання: 21.07.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 12.08.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 01.10.2026

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу (CC BY 4.0)

UDC 811.111+811.161.2’42:316.77
DOI https://doi.org/10.32782/folium/2026.9.31

RISK COMMUNICATION IN ENGLISH- AND UKRAINIAN-LANGUAGE EORE MATERIALS: A DISCURSIVE AND MULTIMODAL ANALYSIS

Sergiy Sydoriv
PhD in Education, Associate Professor,
Vasyl Stefanyk Carpathian National University
ORCID ID 0000-0001-6707-0052
serhii.sydoriv@cnu.edu.ua

Svitlana Yatsiv
Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor,
Vasyl Stefanyk Carpathian National University
ORCID ID 0000-0002-5849-7705
svitlana.yatsiv@cnu.edu.ua

Key words: *risk communication, Explosive Ordnance Risk Education, critical discourse analysis, multimodality, humanitarian communication, behavioural regulation, inclusive communication.*

The large-scale contamination of Ukrainian territories with landmines, unexploded ordnance, and other remnants of war has significantly increased the importance of Explosive Ordnance Risk Education (EORE) as a component of humanitarian mine action. While EORE has been widely studied from technical and operational perspectives, its linguistic and communicative dimensions remain insufficiently explored. This paper examines discursive and multimodal strategies employed in English- and Ukrainian-language EORE materials produced by international and national organizations, governmental institutions, and humanitarian actors. The study draws upon Critical Discourse Analysis, pragmatic analysis, and multimodal discourse analysis to investigate how risk is communicated and how safe behaviour is promoted among affected populations.

The findings indicate that EORE discourse represents a specialized form of institutional risk communication characterized by a strong behavioural orientation. Three major communicative dimensions are identified: danger construction and behavioural regulation, risk minimization and personalization, and inclusion-oriented multimodal communication. The analysis demonstrates that multimodal resources, including colour coding, warning symbols, photographs, and infographics, play a crucial role in enhancing message effectiveness. Particular attention is devoted to the growing emphasis on accessibility and inclusive communication in EORE campaigns.

The study contributes to discourse studies and humanitarian communication research by demonstrating how linguistic and visual resources interact to influence risk perception, support behavioural change, and ensure equitable access to life-saving information.

КОМУНІКАЦІЯ РИЗИКУ В АНГЛОМОВНИХ ТА УКРАЇНОМОВНИХ МАТЕРІАЛАХ ІНФОРМУВАННЯ ПРО РИЗИКИ ВИБУХОНЕБЕЗПЕЧНИХ ПРЕДМЕТІВ: ДИСКУРСИВНИЙ І МУЛЬТИМОДАЛЬНИЙ АНАЛІЗ

Сергій Сидорів
доктор філософії, доцент,
Карпатський національний університет імені Василя Стефаника

Світлана Яців
кандидат педагогічних наук, доцент,
Карпатський національний університет імені Василя Стефаника

Ключові слова: *комунікація ризику, інформування про ризики вибухонебезпечних предметів, критичний дискурс-аналіз, мультимодальність, гуманітарна комунікація, поведінкова регуляція, інклюзивна комунікація.*

У статті досліджуються дискурсивні та мультимодальні стратегії комунікації ризику в англомовних та україномовних матеріалах інформування про ризики вибухонебезпечних предметів (Explosive Ordnance Risk Education, EORE). Актуальність дослідження зумовлена масштабним забрудненням території України мінами та іншими вибухонебезпечними предметами, що підвищує значення ефективної ризик-комунікації як складової гуманітарного реагування та захисту цивільного населення.

Теоретичну основу дослідження становлять критичний дискурс-аналіз, прагматичний аналіз та мультимодальний аналіз дискурсу. Матеріалом дослідження слугували близько 100 англомовних та україномовних матеріалів, створених міжнародними та вітчизняними організаціями, державними установами, гуманітарними операторами протимінної діяльності та службами цивільного захисту у 2022–2026 роках.

У результаті аналізу виокремлено три основні комунікативні виміри EORE-дискурсу: конструювання небезпеки та регуляцію поведінки, персоналізацію і мінімізацію ризиків, а також інклюзивно орієнтовану мультимодальну комунікацію. Встановлено, що мовні засоби функціонують у тісній взаємодії з візуальними засобами, зокрема кольоровим кодуванням, піктограмами, фотографіями, наративними персонажами та інфографікою. Порівняльний аналіз показав, що англомовні матеріали тяжіють до стандартизованої та пояснювальної моделі комунікації ризику, тоді як україномовні матеріали характеризуються більшою контекстуалізацією, директивністю та орієнтацією на реалії воєнного часу.

Результати дослідження свідчать, що сучасні матеріали EORE виконують не лише інформаційну, а й поведінково-регулятивну, освітню та інклюзивну функції. Отримані результати можуть бути використані для розроблення більш ефективних і доступних стратегій гуманітарної комунікації в умовах збройних конфліктів та післявоєнного відновлення.

Introduction. The ongoing russian invasion of Ukraine has created the most severe explosive ordnance contamination crises in the world (United Nations, 2025). Large areas of residential communities, agricultural land, and public infrastructure remain affected by landmines, unexploded ordnance and other hazards. Thus, protecting civilians requires not only clearance operations but also effective communication strategies capable of reducing risk through behavioural change. Consequently, Explosive Ordnance Risk Education (EORE) has become an essential component of humanitarian mine action and public safety efforts (Kristensen, 2021).

According to the International Mine Action Standards (IMAS), EORE encompasses activities designed to reduce the risk from explosive ordnance through "raising awareness of women, girls, boys and men in accordance with their different vulnerabilities, roles and needs, and promoting behavioural change" (GICHD, 2020). Unlike purely informational communication, EORE seeks to influence how individuals perceive danger, make decisions, and respond to hazardous situations.

Its primary objective is behavioural rather than informational: individuals are expected not only to understand risks but also to adopt practices that reduce their exposure to explosive threats and prevent unsafe behaviours (Boyd et al., 2018: 10).

The effectiveness of EORE depends on communication. Risk messages must be understandable to diverse audiences while encouraging safer responses to explosive hazards. IMAS emphasizes that EORE messaging should be tailored to specific target groups, address risk-taking behaviours, and be tested for clarity and relevance in order to achieve behavioural change (GICHD, 2020). Thus, language functions as an instrument through which institutions communicate danger, provide and encourage compliance with safety recommendations (National Research Council, 1989).

Research on risk communication has demonstrated that successful communication depends not only on the accuracy of information but also on audience perceptions, sociocultural context, and message design (Glik, 2007; WHO, 2017). Within linguistics, these issues have frequently been explored through Critical Discourse Analysis (CDA), which examines how language constructs social realities and regulates behaviour. Fairclough (2010) conceptualizes discourse as a form of social practice through which institutions establish authority, shape perceptions, and influence social action. In this sense, "spoken or written utterances are seen as performing speech acts such as promising, asking, asserting, or warning" (Pham, 2024: 174). Studies emphasize that communication not only conveys information about risks but also actively constructs their meaning and shapes socially appropriate responses (Rickard, 2021; Zinn & Müller, 2022). From a disaster-management perspective, communication influences trust, decision-making, and behavioural responses under conditions of uncertainty (Khan et al., 2017). These observations are particularly relevant to EORE materials, which are produced by authoritative institutions and designed to guide behaviour in situations involving potentially fatal risks.

Another important framework for analysing EORE materials is multimodal discourse analysis. Modern public communication relies on the interaction of multiple modes, including text, images, colours, symbols, typography, and layout. Meaning emerges through the combined operation of these resources rather than through language alone (Van Leeuwen, 2015). Recent studies show that visual elements perform important communicative and persuasive functions, shaping audience interpretation, engagement, and comprehension in public information materials (Li et al., 2023; Agbozo, 2023). Similarly, research on digital discourse demonstrates that communicative effectiveness depends on the strategic integration of linguistic and non-linguistic resources to establish credibility and influence perception (Melnyk et al., 2026). EORE materials extensively employ photographs, warning signs, pictograms, logos, and infographics alongside textual instructions in order to communicate risk effectively and encourage safe behaviour.

Recent developments in humanitarian communication have also highlighted the importance of inclusion, accessibility, and diversity. Research and policy frameworks recognize that risk is experienced differently by women, men, girls, boys, older adults, displaced persons, unemployed, and persons with disabilities whose needs, mobility, and exposure to hazards may vary significantly (UNIDIR, 2024; Vovk, 2024: 26). Moreover, persons with disabilities and special educational needs often face barriers in accessing emergency warnings and safety information, increasing their vulnerability during crises (European Disability Forum, 2022). Contemporary EORE programmes therefore seek to ensure equitable access to life-saving information through accessible communication channels and inclusive visual and textual representation.

Despite the growing importance of EORE in Ukraine and other conflict-affected regions, linguistic and multimodal analyses of EORE communication remain scarce. Existing studies primarily focus on operational effectiveness, programme implementation, or behavioural outcomes (Baaser et al., 2009; Boyd et al., 2020; Vovk, 2024), while discourse-analytic and multimodal perspectives remain largely underrepresented (Shabila & Saleh, 2025).

This paper addresses this gap by examining EORE materials as a specific form of institutional risk discourse. The study aims to identify and compare the discursive and multimodal strategies employed in English- and Ukrainian-language EORE materials, with attention to behavioural regulation, inclusiveness, and the role of multisensory resources in communicating risk. It argues that EORE materials constitute a specialized communicative genre in which linguistic and visual resources are combined to influence behaviour, strengthen resilience, and reduce exposure to hazards. Understanding these communicative mechanisms may contribute both to discourse studies and to the development of more effective risk education practices.

Materials and Methods. Our study employs a qualitative comparative research design integrating CDA, pragmatic analysis, and multimodal discourse analysis. The combination of these approaches helps

examine both linguistic and visual mechanisms through which EORE materials communicate risk and promote safe behaviour.

The corpus included resources we found on the websites run by GICHD, UNMAS, UNICEF, the Danish Refugee Council, the Ukrainian Deminers Association, Prometheus, StopMina, and related humanitarian initiatives. The selected materials include online educational resources and courses, brochures, infographics, websites and social media publications. These formats represent the most common channels through which explosive hazard awareness messages are disseminated to civilian populations. We also made sure to analyse resources produced by the State Emergency Service of Ukraine and the National Police, which have played a crucial role in maintaining the resilience of Ukrainian society (Swedish Civil Contingencies Agency, 2023:22).

Critical Discourse Analysis was used to identify recurring communicative strategies and examine how institutions construct danger, authority, responsibility, and behavioural norms. Pragmatic analysis focused on speech acts such as warnings, prohibitions, recommendations, and instructions. Multimodal discourse analysis was applied to investigate the interaction between verbal and non verbal elements, including colour coding, pictograms, photographs, and graphic design. Finally, comparative analysis enabled the identification of similarities and differences between English-language and Ukrainian-language communication practices.

Results and Discussion. The analysis identified three dominant dimensions of EORE communication across English- and Ukrainian-language materials: danger construction and behavioural regulation, risk minimization and personalization, and inclusion-oriented multimodal communication. Although all three dimensions were present throughout the corpus, their linguistic realization varied according to target audience, context, and communication purpose.

An important contextual factor concerns the institutional origin of the analysed materials. Most English-language resources in the corpus were produced by international humanitarian and mine-action organizations and therefore reflect a standardized global risk-communication discourse. Their language tends to be more universal and transferable across different contexts. Ukrainian-language materials, by contrast, are primarily intended for those directly exposed to explosive hazards and therefore exhibiting stronger contextualization, including references to everyday wartime experiences and local peculiarities. Table 1 summarizes the principal characteristics identified in the analysed EORE materials. While these features represent the most salient patterns observed in the corpus, they do not exhaust the full range of communicative strategies present in the materials.

The construction of danger constitutes the central communicative function of EORE discourse. Across the corpus, explosive hazards are represented as unpredictable and lethal threats requiring behavioural adaptation.

English-language EORE materials produced by international organizations predominantly employ standardized technical terminology, including explosive hazard, unexploded ordnance (UXO), explosive remnants of war (ERW), abandoned explosive ordnance (AXO), contaminated area, and suspicious object. In contrast, Ukrainian-language materials more frequently combine technical terms such as вибухонебезпечний предмет, нерозірваний боєприпас, and замінована територія with everyday vocabulary (небезпека, підозрілий предмет, небезпечна знахідка, заброшка), making risk communication more accessible to non-specialist audiences.

Danger is rarely communicated as abstract information. In both language groups, hazards are embedded within behavioural scenarios that establish relationships between unsafe actions and potential harm. English-language materials employ explanatory formulations such as may explode at any time, can cause severe injury or death, or poses a serious risk to civilians. Ukrainian-language materials similarly emphasize unpredictability and fatal consequences but often employ more emotionally immediate language reflecting urgent realities of ongoing war: *безпека покоління, що підростає – пріоритетний напрям роботи; навіть звичайні літні забави дітей можуть перетворитися на випробування для їхнього життя та здоров'я*.

The analysis suggests a difference between the two language groups. English-language materials typically follow a communicative sequence consisting of hazard identification – explanation – behavioural instruction**.** Readers are informed not only what actions should be avoided but also why specific behaviours are dangerous. By contrast, Ukrainian-language materials often employ a more direct hazard identification – instruction, emphasizing immediate behavioural responses. This difference may reflect the higher public awareness of explosive hazards in Ukraine and the urgent need for rapid behavioural guidance.

The comparison suggests that English-language EORE materials tend to emphasize explanation and standardization, whereas Ukrainian-language materials rely more heavily on directive communication, emotional immediacy,

Table 1

Discursive and multimodal features of selected EORE materials

EORE Material	Target Audience	Danger Construction and Behavioural Regulation	Risk Minimization and Personalization	Inclusion-Oriented Communication and Multimodal Features
Safe Summer Rules Quest (SESU–UNICEF)	Teenagers (11–14). Risk-loving youth. Preferably offline.	Safe/unsafe behaviour scenarios; peer responsibility, critical choices	Character-based identification (Kit Nechipun); emphasis on personal choice	Age-adapted language and activities. Quest format, mascot, illustrations, tests, interactive tasks
EORE Information Portal (UDA)	General public, separate age groups (6-11, 12-18, adults)	Safety rules. Description of explosive hazards and reporting procedures.	Direct appeal to adolescents and their caregivers. Behavioural practical guidance	Publicly accessible information. Website, videos, sign language hotos, instructional graphics, ifographics
GICHD EORE Resources	International audiences. IMAS Professionals. EOD service	Standardized terminology; procedures; hazard recognition; behavioural instructions. Community liason	Minimal. Relies on institutional authority and practitioner expertise. Community-based risk reduction.	References to vulnerable populations and inclusive approaches. Infographics, videos, diagrams, online resources
StopMina Course (Danish Refugee Council)	Years 6-11, 12-17, adults.	Recognition of hazardous objects and locations. Safe behavior algorithms	Everyday risk scenarios; decision-making guidance. Awareness	Accessible online learning environment; audio narration. Interactive modules, videos, quizzes
Prometheus: Training on Explosive Risk Prevention. Prometheus: Recognize Danger	General public. Teachers, parents, community activists, volunteers, managers, prospective EORE trainers	Direct behavioural instructions and hazard identification. Community-oriented safety messaging	Practical examples from wartime contexts. Personal and collective responsibility. Behaviour-oriented learning and adaptation to social roles	Open-access format. Video lectures, tests, illustrations. Community engagement emphasis. Case studies, infographics, interactive tasks. Sign language and subtitle support
Watch Your Step! (East Europe Foundation)	General public, internally displaced persons, residents of affected regions	Behavioural guidance; warning discourse. Hazard recognition and directive safety communication.	Everyday mobility-related risk situations. Contextualized scenarios; safety (personal-family).	Broad accessibility and public outreach. Online course, maps, photographs, warning signs. Role modelling.

and references to everyday wartime realities. These differences reflect the distinct institutional and sociocultural environments in which EORE communication is produced.

Behavioural regulation is achieved primarily through directive speech acts. Imperative constructions constitute one of the most characteristic linguistic features of EORE discourse. Typical English-language examples include Stay away, Do not touch, Leave the area immediately, and Report suspicious objects. Ukrainian-language materials employ equivalent formulations such as НЕ підходь, НЕ чіпай, Відійди на безпечну відстань, Телефонуй 101 або 112, and Повідом відповідні служби (дорослих).

An additional linguistic feature concerns the use of modality. IMAS distinguish between shall, should, and may to indicate different levels of compliance where shall denotes mandatory requirements, should indicates recommended practices, and may refers to optional courses of action. This standardized use of modality reflects the behavioural orientation of mine-action communication and establishes a linguistic framework subsequently reproduced in training materials, operational guidelines, and educational resources. While public-facing EORE materials rely predominantly on imperatives, institutional documents employ modal constructions to communicate varying degrees of obligation, responsibility, and procedural flexibility.

The prevalence of imperatives and modal expressions demonstrates that EORE discourse extends beyond information transmission and functions as a mechanism of behavioural regulation. The representation of explosive hazards creates the conditions under which behavioural recommendations acquire legitimacy and persuasive force.

The second dimension of EORE communication focuses on transforming awareness into practical

action. Whereas danger construction emphasizes threats, ***risk minimization*** seeks to provide persons with strategies for reducing exposure to risks.

Across the corpus, vehavioural recommendations are often organized as procedural sequences that simplify decision-making. Typical instructions follow a recognizable pattern: identify a suspicious object, avoid contact, move to a safe place, and report the hazard to adults or authorities. We found such sequences in GICHD resources, StopMina courses, Prometheus educational programmes, and Ukrainian humanitarian communication campaigns. The procedural structure reduces uncertainty and converts abstract knowledge into actionable behavioural algorithms.

The findings correspond with contemporary approaches to behavioural change communication, which emphasize practical decision-making and self-efficacy rather than information transfer alone. Instead of merely warning audiences about danger, EORE materials provide specific behavioural patterns.

Personalization enhances communicative effectiveness. English-language resources often employ second-person references such as you, your family, encouraging recipients to perceive risk as personally relevant. Similar strategies are found in Ukrainian-language materials, where communication often emphasizes the protection of peers, family members, friends, neighbours.

The analysis revealed particularly strong personalization strategies in materials targeting children and adolescents. Educational resources designed for youngsters rely on simplified vocabulary, narratives, interactive activities, and fictional characters. One notable example is the Ukrainian “Safe Summer” campaign, which employs the character Kit Nechipun and interactive quests to communicate mine-risk awareness among adolescents aged 11–14. Rather than framing safety exclusively through fear or prohibition, the campaign presents responsible behaviour as a sign of maturity and courage. The slogan “Сміливість – вміння сказати «Ні» небезпечній поведінці” illustrates a shift from fear-based communication toward positive behavioural framing.

This tendency is also evident in contemporary international EORE practice. Recent campaigns increasingly avoid excessive reliance on fear appeals and instead focus on informed decision-making, resilience, and community safety. Consequently, risk communication becomes not only a mechanism of warning but also a process of empowering individuals to act safely and confidently in hazardous environments.

The corpus additionally demonstrates audience adaptation. Separate communication products are developed for children, adolescents, teachers, emergency workers, police officers, and residents of frontline communities. Such adaptation reflects broader understandings of inclusion as a context-sensitive process that responds to the social, cultural, and educational realities (Sydoriv & Sydoriv, 2025).

The third major dimension concerns inclusion and multimodality. Contemporary EORE programmes recognize that explosive hazards affect population groups differently and that effective communication requires adaptation to diverse audiences varying in age, educational background, gender, mobility, and location.

Children’s materials provide a good example of audience adaptation. Compared with resources intended for adults, they employ shorter sentences, simplified vocabulary and grammar, colourful illustrations, storytelling, interactive exercises, and game-based learning elements. Educational content focuses on recognition, avoidance, and reporting behaviours rather than technical explanations of explosive devices. Such adaptations increase accessibility while maintaining behavioural effectiveness.

The analysis demonstrates growing attention to gender-responsive communication. Contemporary English-language and Ukrainian-language EORE materials increasingly depict women, men, girls, and boys as active participants in risk reduction efforts. Visual representations generally avoid stereotypical assumptions concerning vulnerability or responsibility and reflect international guidance emphasizing gender and diversity considerations in mine action.

Accessibility is another important component of contemporary EORE communication. Many materials employ simplified language, sign language support, subtitling, visual redundancy, high-contrast design, pictogram-based communication, and multimodal presentation of key information. These features support audiences with different cognitive and sensory abilities while also facilitating communication in multilingual contexts.

The multimodal analysis indicates that visual resources perform communicative functions that extend beyond illustration. Colour coding represents one of the most consistent semiotic systems across the corpus. Red is systematically associated with danger, prohibition, and urgency, yellow functions as a marker of heightened awareness, whereas green means safety and desired behaviour. These visual conventions enable rapid recognition of risk before textual information is processed.

Pictograms constitute another important communicative resource. Warning triangles, skulls with crossbones and explosive hazard symbols, prohibition signs, arrows, sounds, and sequential

visual instructions communicate information across linguistic and educational boundaries. Their effectiveness is evident in communication aimed at children as well as individuals with learning disabilities and limited literacy.

Photographs and realistic visual representations strengthen message effectiveness. Images depicting typical mines, unexploded ordnance, booby traps, improvised explosive devices, contaminated landscapes, and safe behavioural practices provide concrete visual references that support hazard recognition in real-world environments. Similarly, infographics transform behavioural procedures into accessible visual sequences, reducing cognitive demands and improving comprehension and memory retention.

Awareness-raising activities that incorporate edutainment formats contribute to safer behavioural choices. UNICEF research (2024) found that adolescents who received mine-risk information through cartoons and activity books demonstrated the highest levels of safe behaviour, with 59% classified as low-risk and only 9% as high-risk. These findings support the view that multimodal EORE communication enhances attention, comprehension, behavioural response, and compliance with safety recommendations. Consequently, contemporary EORE materials function not merely as informational texts but as integrated communicative systems designed to influence perception, guide action, and strengthen individual and community resilience.

Conclusions. The study examined discursive and multimodal strategies employed in English- and Ukrainian-language Explosive Ordnance Risk Education materials. The findings demonstrate that EORE represents a specialized form of institutional risk communication aimed at promoting safe behaviour and reducing exposure to explosive hazards.

Three major communicative dimensions were identified: the construction of danger and behavioural regulation, the personalization and minimization of risk, and inclusive multimodal communication. These strategies operate together to increase risk awareness, support behavioural change, and improve access to safety information. The analysis shows that audiovisual resources play a crucial role in EORE communication. Future studies may explore audience responses to EORE materials and examine the effectiveness of digital and social-media-based risk education campaigns.

The comparison revealed that English-language materials generally employ more standardized and explanatory forms of risk communication, whereas Ukrainian-language materials demonstrate stronger contextualization and greater reliance on direct behavioural guidance shaped by wartime realities.

Future research may expand the corpus of EORE materials, incorporate audience reception studies, and examine the effectiveness of digital communication formats, including social media campaigns, interactive learning platforms, and mobile applications used in humanitarian mine action.

BIBLIOGRAPHY

1. Agbozo, G. E. (2023). Multimodal Critical Discourse Analysis for Technical Communication Research. *Technical Communication Quarterly, 32*(4), 381–394. https://doi.org/10.1080/10572252.2022.2144950
2. Baaser, S., Laurenge, H., Filippino, E. (2009). Mine-risk Education in Mine Action: How is it Effective?. *The Journal of ERW and Mine Action, 13*(1), Article 18. https://commons.lib.jmu.edu/cisr-journal/vol13/iss1/18
3. Boyd, A.T., Becknell, K., Russell, S. (2018). Risk factors for unsafe behaviors toward grenades among rural populations affected by explosive devices in Colombia. *Confl Health, 12*(4). https://doi.org/10.1186/s13031-018-0141-5
4. Boyd, H., Kasack, S., Nielsen, N. F. (2020). Measuring Behavior Change Resulting from EORE and the Need for Complementary Risk Reduction Activities. *The Journal of Conventional Weapons Destruction, 24*(1), Article 6. https://commons.lib.jmu.edu/cisr-journal/vol24/iss1/6
5. European Disability Forum. (2022, April 28). *Situations of risk and humanitarian emergencies*. https://www.edf-feph.org/situations-of-risk-and-humanitarian-emergencies/
6. Fairclough, N. (2010). Critical Discourse Analysis: The Critical Study of Language (2nd ed.). Routledge. https://doi.org/10.4324/9781315834368
7. Geneva International Centre for Humanitarian Demining [GICHD]. (2020). International Mine Action Standard (IMAS) 12.10: Explosive ordnance risk education (EORE) (2nd ed., Amend. 3). International Mine Action Standards. https://www.mineactionstandards.org/standards/12-10/
8. Glik, D. C. (2007). Risk communication for public health emergencies. *Annual Review of Public Health, 28*, 33–54. https://doi.org/10.1146/annurev.publhealth.28.021406.144123
9. Khan, S., Mishra, J. L., Lin, K.-H. E., & Doyle, E. E. H. (2017). Rethinking communication in risk interpretation and action. *Nat Hazards, 88*, 1709–1726. https://doi.org/10.1007/s11069-017-2942-z
10. Kristensen, K. K. (2021). Report on Knowledge, Attitude and Practices (KAP) Survey for Explosive Ordnance Risk Education. UNDP Ukraine.

11. Li, M., Gibbons, J., & Pham, Q. N. (2023). Re-exploring writer-reader interaction: Analyzing metadiscourse in EAP students' infographics. *Journal of English for Academic Purposes, 66*, 101303. https://doi.org/10.1016/j.jeap.2023.101303
12. Melnyk, I., Datsko, Y., & Devitska, A. (2026). Discourse strategies and linguistic identity in British lifestyle blogs: a multimodal analysis of digital self-presentation. *Folium*, (8), 125–132. https://doi.org/10.32782/folium/2026.8.15
13. National Research Council. (1989). Recommendations for improving risk communication. In *Improving risk communication* (pp. 143–182). National Academies Press. https://doi.org/10.17226/1189
14. Pham, T. Q. (2024). A Synopsis of the three most influential approaches of critical discourse analysis. *VNU Journal of Foreign Studies, 40*(3), 172–181. https://doi.org/10.63023/2525-2445/jfs.ulis.5217
15. Rickard, L.N. (2021), Pragmatic and (or) Constitutive? On the Foundations of Contemporary Risk Communication Research. *Risk Analysis, 41*, 466-479. https://doi.org/10.1111/risa.13415
16. Shabila, N.P., Saleh, A.M. (2025). Evaluation of landmine risk education programs: a scoping review. *Med Confl Surviv, 41*(1), 41-58. https://doi.org/10.1080/13623699.2024.2437820
17. Swedish Civil Contingencies Agency (MSB). (2023). Building resilience for the future: Lessons from Ukraine. MSB. https://www.msb.se/siteassets/dokument/publikationer/english-publications/building-resilience-for-the-future – lessons-from-ukraine.pdf
18. Sydoriv, S. and Sydoriv, L. (2025). Applying National Identity Narratives in Training Inclusive Teachers. *Journal of Vasyl Stefanyk Precarpathian National University, 12*(1), 119–134. https://doi.org/10.15330/jpnu.12.1.119-134
19. UNICEF. (2024, June 6). 53% of Ukrainian teenagers engage in risky behaviour despite being well informed about mine risks. https://www.unicef.org/ukraine/en/press-releases/53-ukrainian-teenagers-engage-risky-behaviour-despite-being-well-informed-about
20. UNIDR. (2024). *How do gender and diversity relate to mine action?* Gender and Disarmament Programme and the Geneva International Centre for Humanitarian Demining. https://unidir.org/publication/how-do-gender-and-diversity-relate-to-mine-action/
21. United Nations. (2025, April). *Ukraine: Mine contamination is lethal legacy of Russia's invasion*. UN News. https://news.un.org/en/story/2025/04/1161956
22. Van Leeuwen, T. (2015). Multimodality. In *The Handbook of Discourse Analysis* (eds D. Tannen, H.E. Hamilton and D. Schiffrin). https://doi.org/10.1002/9781118584194.ch21
23. Vovk, N. (2024). Emergency Explosive Ordnance Risk Education: Lessons Learned from Ukraine. *The Journal of Conventional Weapons Destruction, 28*(1), Article 5. https://commons.lib.jmu.edu/cisr-journal/vol28/iss1/5
24. WHO. (2017). *Communicating risk in public health emergencies: A WHO guideline for emergency risk communication policy and practice*. World Health Organization. https://www.who.int/publications/i/item/9789241550208
25. Zinn, J. O., & Müller, M. (2022). Understanding discourse and language of risk. *Journal of Risk Research, 25*(3), 271–284. https://doi.org/10.1080/13669877.2021.2020883

Дата першого надходження статті до видання: 14.07.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 07.08.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 01.10.2026

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу (CC BY 4.0)

УДК 821.161.2 Стус
DOI https://doi.org/10.32782/folium/2026.9.32

ПРО «ТЕМНІ МІСЦЯ» У ЗБІРЦІ ВАСИЛЯ СТУСА «ВЕСЕЛИЙ ЦВИНТАР»

Олег Соловей
кандидат філологічних наук, доцент,
Донецький національний університет імені Василя Стуса
ORCID ID 0000-0003-3254-3483
o.solovey@donnu.edu.ua

Ключові слова: *місія поета, нереферентна лірика, апокрифічна аура, профетизм, експресіонізм, осяяння.*

У статті розглянуто апокрифічні маркери у поетичній збірці Василя Стуса «Веселий цвинтар». Передовсім, мова про «темні місця» та відчутно ускладнену семантику нереферентної лірики поета-інтелектуала. Саме в третій хронологічно збірці поета нереферентна лірика складається у чітко відчутну систему, оповиту відвертою та очевидною апокрифічною аурою. І саме ця аура дозволяє глибше проникати в насичений експресивними образами текст і розуміти, що між ліричним суб'єктом цієї поезії та людиною фактично немає найменшої шпарини. Морально-етична концептологія поета є міцним ґрунтом, а водночас і джерелом для витворення розкішної інтелектуальної лірики. Стус був не першим поетом XX століття, хто відмовився бути зрозумілим усім після першого поверхового прочитання, здійснивши таким чином черговий для світової поезії прорив до актуальної та зрілої лірики, удосконалюючи водночас відому та добре розвинуту поетику експресіонізму, яка ґрунтується на протиставленні, парадоксі й оновленому погляді на світ і людину. Для прочитання таких поетів дослідники літератури цілком слушно шукають інших рецептивних шляхів, витворюючи продуктивні та інноваційні інтерпретаційні концепції. Нові пропозиції, часто зіперті на раптові осяяння самого дослідника є справою ризикованою й залежать від його внутрішньої готовності долучитися до ризиків поета-новатора. Втім, без подібних ризиків пробитися крізь щільні та часто несподівані образи до апокрифічних джерел такої лірики – неможливо. Стус є поетом «не для дітей», як міг би сказати Віктор Петров. Це поезія із вертикальним зануренням у людські страждання й, водночас, у потаємні розкоші життя людини-творця. Саме завдяки розумінню апокрифічности подібної лірики дослідникові відкривається істинна біографія письменника, хай навіть і без протокольної верифікації.

ABOUT «DARK PLACES» IN VASYLY STUS'S COLLECTION «THE CHEERFUL CEMETERY»

Oleh Solovei
Candidate of Philological Sciences, Associate Professor,
Vasyl' Stus Donetsk National University

Key words: *the poet's mission, non-referential lyrics, apocryphal aura, prophecy, expressionism, enlightenment.*

The article examines apocryphal markers in Vasyl Stus's poetry collection «The Cheerful Cemetery». First of all, it is about «dark places» and the noticeably complicated semantics of the non-referential lyrics of the intellectual poet. It is in the poet's third chronological collection that the non-referential lyrics are formed into a clearly tangible system, shrouded in a frank and obvious apocryphal aura. And it is this aura that allows us to penetrate deeper into the text saturated with expressive images and understand that there is actually not the slightest gap between the lyrical subject of this poetry and man. The poet's moral and ethical conceptualism is a solid ground, and at the same time a source for the creation of luxurious intellectual lyrics. Stus was not the first poet of the 20th century who refused to be understood by everyone after the first superficial reading, thus making another breakthrough for world poetry into relevant and mature lyrics, while improving the well-known and well-developed poetics of expressionism, which is based on opposition, paradox, and a renewed view of the world and man. To read such poets, literary researchers quite rightly seek other receptive ways, creating productive and innovative interpretative concepts. New proposals, often based on the sudden insights of the researcher himself, are a risky business and depend on his inner willingness to join the risks of the poet-innovator. However, without such risks, it is impossible to break through the dense and often unexpected images to the apocryphal sources of such lyrics. Stus is a poet «not for children», as Viktor Petrov might say. This is poetry with a vertical immersion in human suffering and, at the same time, in the secret luxuries of the life of a human creator. It is thanks to the understanding of the apocryphal nature of such lyrics that the true biography of the writer is revealed to the researcher, even without protocol verification.

Вступ. Актуальність дослідження полягає у спробі проникнути в так звані «темні місця» у неочевидно референтній ліриці Василя Стуса та пояснити їх смислове навантаження. Саме поезії з неочевидним адресатом дають зможу не лише відчути, але й зрозуміти феномен апокрифічної (істинної) аури деяких поезій із збірки «Веселий цвинтар» (1970). Ця збірка є хронологічно третьою та неймовірно важливою у творчості Василя Стуса. Це перша збірка, яку поет уже не намагався подавати до видавництв, натомість удавшись до самвидаву та розповсюдивши її серед найближчих друзів. Ця збірка демонструє максимальну свободу автора, відтак, у ній значна частина віршів належить до нереферентної лірики зі складною для розуміння семантикою образів. Складнощі інтерпретації водночас дозволяють дослідникові наблизитись до розуміння не лише естетичних феноменів, але й біографічних, позаяк у такому типі лірики творець відбивається своїм внутрішнім життям ніби у потаємною дзеркалі. Про збірку «Веселий цвинтар», досліджуючи різноманітні її аспекти, свого часу писало чимало українських дослідників літератури (Гончарук, 1994; Павлишин, 1997; Соловей, 1998; Криловець, 2006; Руда, 2015; Пуніна, 2008; Пуніна, 2019 b; Пуніна, 2020; Пуніна, 2022; Тхорук 2023). Особисто мені так само вже доводилося про неї писати, вивчаючи передовсім стильову специфіку збірки (Соловей, 2006; Соловей, 2008; Соловей, 2015; Соловей, 2017), або фокусуючи увагу на окремих характеристичних віршах, як от «Над осіннім озером» (Соловей, 2018). Водночас, варто зауважити, що саме про цю збірку написано значно менше, ніж про «Палімпсести» або «Зимові дерева».

Метою статті є створення рецептивної пропозиції щодо прочитання складних поезій В.Стуса, таких як «Над осіннім озером» або «Зазираю в завтра – тьма і тьмуща…». Мета визначає завдання, а саме: розкриття (коментування) метафор і активне зіставлення художніх образів

із фактами реальної біографії письменника, на перетині яких і формується розуміння переконливої апокрифічности текстів поета, які від початку не передбачали швидкої та легкої взаємодії із читачем.

Матеріал і методи дослідження. У збірці «Веселий цвинтар» є чимало так званих «темних місць», пов'язаних із нереферентною лірикою, яка досить складна для інтерпретації навіть у форматі академічних досліджень. Пильний погляд на такого кшталту лірику відкриває надзвичайно цікавий її аспект, а саме – апокрифічність, яка дозволяє максимально глибоко збагнути параметри письменницької життєтворчости. У статті є спроба привернути увагу саме до цього аспекту інтерпретації. Методологічну основу статті становить історико-літературний метод, застосований для максимально поліфонічного осмислення нереферентної лірики В. Стуса, а також елементи герменевтичного та аксіологічного аналізу для виявлення стильових і ціннісних маркерів поетичного тексту.

Результати та обговорення. Невдовзі після першого арешту, 25-го лютого 1972-го року, Василь Стус записав у тюремній камері невеличкий вірш на вісім рядків:

Що не рядок – то день життя.
Що не строфа – то два.
О Господи, коли б знаття,
що близько до рова,
тоді писав би день і ніч,
пустивши кров із вен.
Зорі палахкотить тирлич,
неначе автоген (Стус, 1995: 51).

Із цих простих і прозорих рядків можна легко виснувати думку про життєве призначення або, інакше кажучи, *місію поета*. Ця місія максимально зрозуміла, але водночас – нестерпна. Поет має писати вірші, якщо він направду поет, а не принагідний імітатор (якому необхідно чимось надихатися, чекаючи на натхнення та потерпаючи від його відсутности). Д. Стус щодо цього зауважує: «На відміну від багатьох інших письменників, які у "пошуках теми" подавалися інколи навіть до Сибіру, Василь Стус ніколи, здається, не мав жодної проблеми з натхненням і творчими ідеями. Вони ніби фонтанували з нього і бракувало лише одного – часу, часу, який ще від дитинства усвідомлювався як найвища цінність» (Стус, 2005: 150). Позаяк вірші – головне виправдання його тимчасового перебування у цьому світі. Поза віршами, як етико-естетичним феноменом, із хаосу якого народжується велика гармонія іншої реальности, нібито доступної людям і, водночас, заказаної для великих поетів, – *нічого немає*. Амбівалентна (шизофренічна) природа творчої особистости – вже сама по собі є джерелом неабиякого морально-психологічного напруження та дискомфорту. Бути поетом і разом із тим звичайною людиною (сином, братом, чоловіком, батьком) – означає перманентно перебувати у вирі шаленої турбулентности, щоразу постаючи перед болючим вибором: бути поетом чи бути *просто людиною*. Згадаймо і відому репліку Василя Стуса зі статті про специфіку творчої робітні Володимира Свідзінського: «Творити – чутися в клінічній ситуації» (Стус, 1994: 346). Славетний польський есеїст Юзеф Чапський у розлогій ґрунтовній статті про Марселя Пруста дійшов до «остаточного розуміння того, що справжнім буттям, єдиною реальністю є лише творчість» (Чапський, 2022: 103). Можливо, для когось такої апорії взагалі не існує. Інша справа, – для чого це все, – поети та їх поезія? Мартін Гайдеґґер, відповідаючи на питання Гельдерліна «... і навіщо поети в убогий час?», – зокрема пояснював: «Суть поета, що в такий час є справді Поетом, полягає у тому, що для нього з убогости часу першою проблемою стає письменство і поетичне покликання. Тому саме "поети в убогий час" мусять творити саму суть поезії, і там, де це відбувається, можна сподіватися поезії, що включається в долю епохи» (Гайдеґґер, 2001: 230). Запам'ятаймо ці слова. (Позаяк вони стосуються українського поета другої половини XX століття значно повнішою мірою, аніж Гельдерліна. Нічого парадоксального в цьому немає, просто автор інтерпретації виявився на своєму природному місці, продемонструвавши відповідний рівень занурення у проблему). А до них можна додати перший рядок із поезії В.Стуса «Доба апокрифів і схизм...» (Стус, 1994, т. 1, кн. 2: 55). Очевидно, що свою добу поет не обирав, вона йому дісталася у цілком об'єктивний спосіб. Утім, він доволі категорично й чітко її означив, визначивши водночас і своє місце у ній, – поміж апокрифів і схизм. Тобто, не поруч, не над, не на марґінесі від найголовнішого, а всередині своєї доби. Це буде доведено і життям (біографією), і мученицькою смертю, і – що найголовніше, – всією творчістю поета. Д. Стус, у зв'язку з фінальною поезією «Веселого цвинтаря» та, зазираючи у поетикальне майбутнє свого батька, згадує «пружну стилістику *нібиапокрифічних* "Палімпсестів"» (Стус, 2005: 235) (курсив мій. – *О.С.*). Апокрифічна аура присутня у творчості В.Стуса в цілому, але у ліриці вона найвідчутніша. Але і в прозі так само, все визначає фізіологія та метафізика (як писав Ю. Чапський, «мені ніколи не заважало, навпаки, приваблювало це поєднання щоденника, незначних приватних пригод і великих питань, ця близькість фізіології й метафізики» (Чапський,

2022: 139)) витворюють не лише риштування прози письменника (особливо, коли мати на увазі не лише художні твори, а увесь відомий нам корпус прозових текстів: епістолярій, щоденники, сценарії, «З таборового зошита»), але й проєктують її внутрішні приховані імпульси та цілком завершені (наповнені) змістові інтер'єри.

З позиції вічности, сенс життя поета полягає передовсім у написанні віршів. Будучи водночас живою людиною, поет змушений відволікатися на профанне, другорядне й факультативне, втрачаючи чимало ненаписаних рядків, строф, або й цілих збірок. Саме на цьому наголошує український поет у цитованих вище рядках – повторюся, – простих і прозорих настільки, що навряд чи хтось їх сприйме за маніфест. Маніфести потребують мови, якщо не барокової, то хоча б дадаїстичної, аби ніхто нічого не міг зрозуміти. Василь Стус писав інакше, хоча так званих «затемнених» (відверто складних для поверхової однозначної інтерпретації) віршів у його доробку не бракує, починаючи одразу з післяармійського періоду, ще до переїзду до Києва. Задля ефективнішої рецепції творчости письменника Д. Стус ще багато років тому пропонував докорінну зміну дослідницьких стратегій: «Зараз перед стусознавцями нові виклики – праця не "вшир", а "вглиб", у коментарі, примітки, пояснення невідомих реалій і неочевидних мотивацій, розкриття рухомих пружин розвитку особистості» (Стус, 2008: 7). Випадок В. Стуса направду неможливо збагнути, без відчутної концентрації дослідницьких зусиль і вертикальних занурень у чітко локалізовані наукові проблеми. Яскравим прикладом такої дослідницької стратегії слугують публікації Ольги Пуніної (Пуніна, 2019a; Пуніна, 2019b; Пуніна, 2020) та її ж ґрунтовне монографічне дослідження, присвячене проблемі психотипу письменника «Людина без шкіри: Психотип Василя Стуса» (Пуніна, 2022).

Суттєва концентрація відчутно затемнених віршів спостерігається саме у третій хронологічно збірці В. Стуса «Веселий цвинтар» (1970). Утім, як на мене, не йдеться про остаточну неможливість інтерпретації цих віршів. Радше мова про читацьке здивування, бо він, читач, навіть теперішній, до *такого* не звик, а відтак і – захоплення, позаяк рівень семантичного та емоційного очуднення у цих віршах сягає далеко за межі звичного або й прийнятного. У передмові до власних перекладів Жорж Ніва, який дізнався про Василя Стуса лише в 1999-му році, зокрема писав: «Працюючи з текстами Стуса, я поступово відчув сильну присутність у них чогось священного. Горить свічка, перетворюючи потворний світ на скинію / простір молитви. Тому часто втаємничене значення деяких висловлювань у його віршах, занурене в метафізичну напівтьму, наче на картині Жоржа де Ла Тура, починає немов сяяти посеред ночі. Темрява є частиною його поетики, точніше, її накладено на очевидні речі» (Ніва, 2022: 11). Починаючи вже з першого вірша збірки «Над осіннім озером», який був написаний передостаннім, але композиційно – волею автора, – відкриває збірку. Те саме відбудеться і в хронологічно наступній збірці віршів і перекладів «Час творчості» (1972), яку відкриває вірш «Напевне, так і треба...», створений 30.09.1972 р. Саме цією датою поет позначив фініш праці над збіркою віршів і перекладів, розташувавши фінальний вірш у позиції вірша-заспіву до всієї збірки. Враховуючи, що так уже було у збірці «Веселий цвинтар», подібний композиційний жест поета навряд чи є випадковістю та, можливо, знайшов своє місце у глобальній поетовій концепції антиномій, яка простежується впродовж усієї творчости В.Стуса. 1970-й рік був насиченим і дуже непростим у житті та творчості Василя Стуса. Це був рік непоправної втрати духовно близької поетові мисткині Алли Горської. Втім, навряд чи має рацію Д. Стус, коли стверджує у своїй, поза сумнівом, ґрунтовній і важливій праці: «За *кілька місяців після похорону* поет закінчив упорядкування *експериментальної* збірки "Веселий цвинтар". Книги, що стає краще зрозумілою, коли знаєш, що поштовхом до її створення була смерть Алли Горської <...>» (курсив мій. – *О.С.*) (Стус, 2005: 230). Щодо цих «кількох місяців після похорону», то Генріх Дворко в інтерв'ю 24-го лютого 1991-го року розповів наступне: «В сімдесят першому році з дружиною ми були на дні народження Василя. Це шостого січня. Ми прийшли зі Світличними туди. Світличні до нас зайшли і ми пішли до них. Була там, здається, Михайлина ще. І цей Селезненко був. Я не пам'ятаю, хто ще був. Пройшов спокійно вечір. Розмовляли на одну тему, на другу, на третю, на четверту. Василь всім подарував, хто був, збірочку "Веселий цвинтар". Він сам виготовив декілька екземплярів. У КГБ зафіксовано, що він десять виготовив. На тонкому папері видруковано. І він переплів сам. Коричнева така палітурочка. На півсторінки була. І він сам подарував ці книжечки. Мені вона дуже сподобалася. Я дуже своєрідно сприйняв це. Фахівці розібралися, що *це був час становлення, коли він міняв підхід до поезії, коли він іншим ставав. А для мене це був ребус*» (курсив мій. – *О.С.*) (Дворко, 2003: 201). Як бачимо, насправді між останнім хронологічно написаним віршем «Ярій, душе. Ярій, а не ридай...» (07.12.1970) зі збірки «Веселий цвинтар» і 6-м січня 1971-го року – відстань лише в один місяць. Та й семантично й формально

ускладнена (*експериментальна*, – за Д. Стусом) збірка, що засвідчила серйозні поетикальні зміни у творчості В.Стуса (про що зауважує й далекий від літературознавства Г. Дворко, називаючи збірку *ребусом*), – навряд чи могла постати з причини загибелі конкретної, хай і направду дорогої людини. І зовсім, мабуть, зайве додавати, що всі вірші цієї збірки, крім одного, були написані ще за життя Алли Горської.

Спробуємо наблизитися до «темних місць», важко відчитуваної семантики й інших проблемних нюансів збірки «Веселий цвинтар», що поруч із ґротескними віршами містить чимало очевидно нереферентної лірики. Відкривається збірка поезією «Над осіннім озером», що була написана 20-го листопада 1970-го року. Відома точна дата написання принаймні одного з чернеткових автографів цієї поезії, що у випадку з творами В. Стуса є рідкістю. Важливим є той факт, що цей вірш відкриває збірку «Веселий цвинтар», виступаючи одночасно певним камертоном і резонатором для більшости інших творів збірки, анонсуючи її основні емоційно-семантичні колізії та інтонації. Цікаво, що чернеткові варіанти тексту мали назви, від яких поет пізніше відмовився на користь найбільш ємкої та узагальнюючої, яка й відкриває таку важливу (в розумінні як етико-ідеологічному, так і в суто художньому, поетикальному) для нього збірку «Веселий цвинтар». Так, один із чернеткових автографів цієї поезії мав первісну назву «Передчуття» (з дещо лобовою, прозорою презентацією семантики тексту), а інший – «Осінній пейзаж», пізніше виправлену на «Над осіннім озером». Потрапивши до найповнішого (незавершеного київського) корпусу «Палімпсестів», ця поезія взагалі втратила назву, що своєю чергою прибирає конкретно-темпоральний сезонний (осінній) маркер із тексту, тим самим поглиблюючи його філософічний та відверто профетичний (і навіть ледве не містичний), провіденціяльний зміст. У аспекті поетикальному збірка «Веселий цвинтар» представлена двома жанрово-стильовими парадигмами – публіцистичними віршами та віршами-осяяннями, семантика та найглибші сенси яких відкривалися реципієнтові, м'яко кажучи, не одразу, а поступово, через ознайомлення з багатьма іншими поетичними зчепленнями.

Поезія «Над осіннім озером» належить до віршів, у певному сенсі, затемнених у власній складно відчитуваній семантиці, яку практично неможливо збагнути, не володіючи повнотою інформації про перипетії життя і творчости письменника як у певний конкретний період, так і загалом. Має рацію Д.Стус, коли зауважує з приводу специфіки поетичної творчости В.Стуса: «Річ у тому, що особливістю поетичного мислення Василя Стуса є "поетичні зрощення", на які звернув увагу один із перших текстологів Стусової творчости М. Л. Гончарук. Вірші були для Василя Стуса чимось більшим за окремий твір, у своїй купності витворюючи поетичну хронологію духовного знеплоченого життя» (Стус Д., 2009: 661). Згаданий Микола Гончарук чи не першим спостеріг цю характеристичну специфіку Стусового поетичного письма: «Для творчості В.Стуса цього періоду притаманне досить виразно окреслене тяжіння до концентричної організації творчого матеріалу, зокрема при підготовці його до друку. Кожний окремий вірш у поета, як правило, не існував цілком самостійно, а був пов'язаний, прямо чи опосередковано, з іншими за принципом циклізації, глибинної тематично-образної спорідненості, створюючи у такий спосіб ширші можливості для панорамного розкриття тієї чи іншої теми, що в композиційному плані виявлялось через групування творів у відповідні тематичні цикли або й значно ширші, місткіші концентри, а відтак і збірки. Причому, формування таких концентрів здійснювалось на основі уже раніше написаних, безвідносно до даних циклів творів, без дотримання їх хронологічної послідовности. Основною формою організації творчого матеріалу для поета у цей період (від кінця 1950-х років і до першого арешту в січні 1972 р. – *О.С.*) став, таким чином, цикл, і як його логічне продовження – збірка, яка набувала значення певної художньо-образної цілісности» (Гончарук, 1994: 353). Мова про те, що продуктивність дослідницької інтерпретації може бути безпосередньо пов'язана із розумінням специфічної письменницької інтенціональности В. Стуса.

Свого часу мені вже доводилось указувати на визначальну рису нереферентної лірики зі збірки «Веселий цвинтар»: «Профетизм поезії В. Стуса недвозначно натякає на зв'язок із вагомими етичними первнями (простими та зрозумілими, – на кшталт відповідальности людини перед собою і світом), які своєю чергою відсилають свідомість реципієнта до поняття релігії у її первісному, конфесійно та політично незамуленому розумінні» (Соловей, 2018: 96). У Ігоря Костецького зустрічаємо таке принципове твердження: «Окрема людина стає людиною, коли перестає почувати себе тільки примхою сперми, а усвідомлює особистий зв'язок із Творцем усіх мітів. Зв'язок дослівно означає: ре-лігія» (Костецький, 1954: 7). Звідси така увага поета до розуміння людини виключно як добродія: «Поет – це людина. Насамперед. А людина – це, насамперед, добродій» (Стус, 1994, т. 1, кн. 1: 42). Але повернімося до поезії, що відкриває «Веселий цвинтар», і містить основні концепти і мотиви

«зрілої» творчости В. Стуса, та у зчепленні з кількома іншими поезіями цієї збірки витворює специфічну *апокрифічну ауру*, яка, своєю чергою, багато чого пояснює, коли мова заходить про «темні місця», що і є, власне, квінтесенцією творчости поета. У вірші-заспіві до збірки завдяки екстатично-загрозливим образам читач одразу потрапляє до ситуації нетривіяльної, страшної – у суті своїй. Ліричний суб'єкт постає перед осіннім озером, ніби правдивим магічним дзеркалом. У людини є така незбагненна потреба – зазирати в чорну воду, аби спробувати розчути відповіді на свої питання. А питань уже було багато, передовсім – щодо найближчого майбутнього, і поет у своїх передчуттях не помилився. *Високогорлі сосни* є образом у певному сенсі унікальним, але водночас повторюваним у поезії Стуса: «Ви не дивуйтеся, що в мене багато сосон – то Святошин, то подвір'я, де я живу і де зависає глибоке небо» (Стус, 1997, т. 6, кн. 2: 56), – писав В. Стус до Віри Вовк, пояснюючи присутність сосон у вірші «Учора, як між сосон догоряв...», який презентує адресатці у цьому ж листі. І *антрацит*, і *кремінь*, – усе – цілком очікуване у випадку В. Стуса. І навіть «вороння майбутнього», позаяк ворон (крук) – це птах, який устигає чимало побачити на своєму віку, виступаючи у людській свідомості ледве не посередником між минулим і майбутнім. І, врешті-решт, – *неприхищенний* із *протягом у душі*. Найголовніше, що він не просто відчуває цей протяг століть, але й усвідомлює, – у всій його невблаганній повноті та неминучості. А, усвідомивши, виходить із цієї ситуації, – не так побутової, як екзистенційної, – міцнішим і опірнішим; таким, яким ми його побачимо вже невдовзі, на початку 1972-го року. Цей вірш, поза сумнівом, пов'язаний із фінальним віршем збірки «Веселий цвинтар». Ці поезії утворюють рамки, в межах яких розігрується драма не лише окремої людини або народу, але трагедія тяглістю в десятки поколінь:

Над осіннім озером
Цей став повісплений, осінній чорний став,
як антрацит видінь і кремінь крику,
виблискує Люципера очима.

П'янке бездоння лащиться до ніг.

Криваво рветься з нього вороння
майбутнього. Летить крилатолезо
на утлу синь, високогорлі сосни
і на пропащу голову мою.

Охриплі очі збіглися в одне –
повторення оцього чорноставу,
насилу вбгане в череп.
Неприхищенний,
а чуєш, чуєш протяг у душі!?
(Стус, 1994, т. 1, кн. 1: 154)

У фінальній поезії збірки розгортаються та конкретизуються попередні картини-видіння, а за рахунок тавтології та емоційної ґрадації поет досягає максимально експресивного ефекту, витворюючи прообраз *небуття*. Тьма все густіша, вже, власне, нічого, крім тьми, й немає, хіба що чорна водь і чорна пуща, як суцільне чорне тло, а «Святошина – нема», немає життя. Того життя у рідному колі, яке було одним із двох-трьох сенсів і стимулів існування для цієї людини й поета:

Зазираю в завтра – тьма і тьмуща,
тьма. І тьмуща тьма. І тьмуща тьма.
Тільки чорна водь. І чорна пуща.
А твого Святошина – нема.
Ні сестри, ні матері, ні батька.
Ні дружини. Синку, озовись.
Поніміли друзі. Чорна гатка
в теміні. Пітьмою – хоч залийсь.
(Стус, 1994, т. 1, кн. 1: 196)

Висновки. Поетикальна ситуація, представлена у збірці «Веселий цвинтар», буде екстрапольована поетом і до наступних збірок, – «Час творчості» та «Палімпсести». (Це може, зокрема, свідчити про те, що вже у «Веселому цвинтарі» поет знайшов себе і свій упізнаваний – передовсім для себе самого, – голос, – із усіма вражаючими осяяннями, передбаченнями та іншими перед-знаннями). У «Палімпсестах», приміром, є вірш, який починається такими рядками: «Ще кілька літ – і увірветься в'язь. / Забутий світ увійде в сни диточі, / і всі назнаменування пророчі / захочуть окошитися на нас» (Стус, 2009: 435). Тут виразно вчувається відлуння поезії зі збірки 1970-го року. Профетизм образотворення В.Стуса зраджує апокаліптичний світогляд експресіоніста. Апокрифічність творів (не лише поетичних, що засвідчує коротка повість «Дзвінок») В. Стуса є чи не найбільш яскравою рисою або й квінтесенцією його творчости. При всьому цьому, як не дивно, про збірку «Веселий цвинтар» дослідники писали менше, ніж про «Зимові дерева» або «Палімпсести». Це можна пояснити публіцистичністю ґротескних віршів збірки, а також наявністю нереферентної лірики, яку складно аналізувати. Тому у найближчому майбутньому я планую звернутися до аналізу й інших «темних» віршів: «В мені уже народжується Бог…» і подібних. Зокрема, у найближчій перспективі є написання статті про важливий 1970-й рік у житті та творчості В.Стуса. Серед іншого, чимало уваги буде приділено й збірці «Веселий цвинтар», а відтак і феномену кореляції між подіями у житті людини й написаними

того року, іноді досить складними для читацького розуміння, поезіями.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гайдеґґер М. (2001). Навіщо поети? Антологія світової літературно-критичної думки XX ст. / За ред. Марії Зубрицької. 2-ге видання, доповнене. Львів: Літопис.
2. Гончарук М. (1994). Примітки. Стус В. Твори: у 4 т., 6 кн. Львів: Просвіта. Т. 1, кн. 1.
3. Дворко Г. (2003). [Спогад]. Нецензурний Стус. Книга у 2-х частинах. Частина 2. Упоряд. Богдана Підгірного. Тернопіль: Підручники і посібники, 2003. С. 195–221.
4. Криловець Р. (2006). Філософська поезія Василя Стуса (на матеріалі збірок «Веселий цвинтар» і «Палімпсести»). *Молода нація*: Альманах. № 1. Київ: Смолоскип. С. 163–176.
5. Костецький І. (1954). Етюди українсько-європейські. Машинопис. Мій особистий архів.
6. Ніва Ж. (2022). Передмова. Стус В. Вибране. Видання-білінгва / упорядкування та переклад французькою Жоржа Ніва. К.: Дух і Літера.
7. Павлишин М. (1997). Квадратура круга: пролегомени до оцінки Василя Стуса. Канон та іконостас: Літературно-критичні статті / Вступна стаття Івана Дзюби. Київ: Видавництво «Час». С. 157–174.
8. Пуніна О. (2008). «Три маски...» (субстрат «театрального дійства» і надсубстратна конфігурація в поезіях збірки Василя Стуса «Веселий цвинтар»). *Актуальні проблеми української літератури і фольклору*: наук. збірник. Випуск 12. Донецьк: Норд-Прес. С. 334–351.
9. Пуніна О (2019a). Характер Василя Стуса як основа психотипу письменника. *Слово і Час*. № 10. С. 3–13.
10. Пуніна О. (2019b). Оборонна система Василя Стуса: етика і творчий процес. *Актуальні проблеми української літератури і фольклору*: Науковий збірник. Вип. 27. – Вінниця: ДонНУ імені Василя Стуса. С. 137–146.
11. Пуніна О. (2020). Психотип Василя Стуса. *Стусознавчі зошити*: Науковий альманах. Зошит шостий / за ред. Олега Солов'я й Ольги Пуніної. Вінниця: Простір Літератури. С. 5–31.
12. Пуніна О. (2022). Людина без шкіри: Психотип Василя Стуса: Розвідка-нарис. Брустури: «Дискурсус». 160 с.
13. Руда О. (2015). Духовний простір художнього світу збірки Василя Стуса «Веселий цвинтар»: спроба християнського прочитання поезії «В мені уже народжується Бог». *Художнє слово Василя Стуса в контексті української та світової літератури*: Матеріали V Міжнародної науково-теоретичної конференції, присвяченої вшануванню пам'яті письменника, літературознавця, мислителя і громадянина (Донецьк, 28 листопада 2013 р.). Донецьк – Вінниця: Донецький національний університет. С. 168–182.
14. Соловей Е. (1998). Проблема автентичного буття (В.Стус). Українська філософська лірика: Навч. посібник із спецкурсу. Київ: Юніверс. С. 253–290.
15. Соловей О. (2006). Василь Стус і адекватність літератури. *Актуальні проблеми української літератури і фольклору*: Науковий збірник. Вип. 10. Донецьк: Донецький національний університет. С. 452–462.
16. Соловей О. (2008). Збірка Василя Стуса «Веселий цвинтар» і питання стильової динаміки. *Актуальні проблеми української літератури і фольклору*: Науковий збірник. Вип. 12. Донецьк: Донецький національний університет. С 279–294.
17. Соловей О. (2015). Поезія зупиненого руху (до розуміння базової концептології модернізму в ліриці В. Свідзінського та В.Стуса). *Художнє слово Василя Стуса в контексті української та світової літератури*: Матеріали V Міжнародної науково-теоретичної конференції, присвяченої вшануванню пам'яті письменника, літературознавця, мислителя і громадянина (Донецьк, 28 листопада 2013 р.). Донецьк – Вінниця: Донецький національний університет. С. 93–108.
18. Соловей О. (2017). «Неприхищенний, а чуєш, чуєш протяг у душі?» Відлуння і наближення: Науково-популярний нарис / О. Є. Соловей, О. В. Пуніна, М. В. Жилін. Вінниця: Донецький національний університет імені Василя Стуса. С. 73–94.
19. Соловей О. (2018). «Над осіннім озером» Василя Стуса: наближення і відлуння. *Василь Стус: Життя, ідеологія, творчість, соціополітичний і літературний контекст*: Матеріали VI Міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої вшануванню пам'яті відомого українського поета, перекладача, літературознавця і правозахисника. Вінниця: ТОВ «Твори». С. 94–100.
20. Стус В. (1994). Двоє слів читачеві. Твори: у 4 т., 6 кн. Львів: Просвіта, 1994. Т. 1, кн. 1.
21. Стус В. (1994). Веселий цвинтар. Твори: у 4 т., 6 кн. Львів: Просвіта. Т. 1, кн. 1.
22. Стус В. (1994). Твори: у 4 т., 6 кн. Львів: Просвіта. Т. 1, кн. 2: Поетичні твори, що не ввійшли до збірок (1958–1971).
23. Стус В. (1994). Зникоме розцвітання. Твори: у 4 т., 6 кн. Львів: Просвіта. Т. 4.

24. Стус В. (1995). Час творчості. Твори: у 4 т., 6 кн. Львів: Просвіта. Т. 2.
25. Стус В. (1997). Твори: У 4 т., 6-ти кн. Львів. Т. 6 (додатковий)., кн. 2.
26. Стус В. (2009). Палімпсести (Найповніший незавершений корпус). Зібрання творів: У 12 т. К.: Факт. Т. 5.
27. Стус Д. (2005). Василь Стус: Життя як творчість. Видання друге. К.: Факт. 368 с.
28. Стус Д. (2008). [Стенограма виступу]. «... Народе мій, до тебе я ще верну...»: Ювілейна вчена нарада Інституту літератури ім. Т.Г. Шевченка НАН України, присвячена 70-літтю Василя Стуса. *Слово і Час*. № 3.
29. Стус Д. (2009). Примітки. Стус В. Зібрання творів: У 12 т. К.: Факт. Т. 5.: Палімпсести (Найповніший незавершений корпус) / Ред., упоряд. та коментарі Дмитра Стуса.
30. Тхорук Р. (2023). Просторові характеристики художнього світу збірки Василя Стуса «Веселий цвинтар». *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. Острог: Вид-во НаУОА. Вип. 17 (85). С. 307–311.
31. Чапський Ю. (2022). Пруст у Грязовці. «Я». Читаючи / З польської переклала Жанна Слоньовська. Львів: Літопис. С. 96–148.

Дата першого надходження статті до видання: 28.07.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 01.09.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 01.10.2026

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу (CC BY 4.0)

УДК 821.111(73)
DOI https://doi.org/10.32782/folium/2026.9.33

РОЛЬ МЕТАФОРИ В ХУДОЖНЬОМУ ТВОРІ: ПРАГМАТИЧНИЙ АСПЕКТ (НА МАТЕРІАЛІ ОПОВІДАННЯ Ф. С. ФІЦДЖЕРАЛЬДА «БАГАТИЙ ХЛОПЕЦЬ»)

Наталія Телегіна
кандидат філологічних наук,
Карпатський національний університет імені Василя Стефаника
ORCID ID 0000-0002-3181-6745
Scopus Author ID 56269012200
Wed of Science Researcher ID IAR-0160-2023
natalia.telegina@pnu.edu.ua

Марія Волощук
магістрантка
Карпатський національний університет імені Василя Стефаника
ORCID ID 0009-0002-7600-6073
mariia.voloshchuk.21@pnu.edu.ua

Ключові слова: *метафора, функції, емотивна, переконлива, когнітивна, контекстуальний, концептуальний, психологічний стан.*

У статті розглядається питання функціонування метафори в літературному дискурсі. Аналіз функцій метафор проводиться на базі класифікації Франкліна Рудольфа Анкерсміта та Яна Йоганна Моя.
Метою статті є комплексний аналіз контекстуальної та концептуальної основи метафор та механізмів їх впливу на когнітивні процеси.
З розглянутого оповідання було вибрано 89 метафор. Аналіз функцій цих метафор показав, що 47 з них мають емотивну функцію, 35 – когнітивну і 7 – переконливу. Отже, всі метафори, введені автором в текст, мають чітке прагматичне спрямування.
Метафори розглядаються в контексті паралельно з аналізом оповідання. В розглянутому оповіданні вони є не просто засобами яскравого художнього зображення, а цеглинками в системі побудови образів. За допомогою метафор розкриваються риси характеру героїв (безмежна впевненість в собі Енсона Гантера, його бажання все тримати під контролем, включаючи близьких йому людей, нестача психологічної зрілості Доллі, її схильність завжди прагнути недосяжного). Метафоризується також психологічний стан героїв, зокрема психологічний стан Енсона в різних ситуаціях і в різні періоди його життя. Метафори, які передають психологічний стан героїв виконують емотивну функцію, передаючи впевненість Енсона в своїй правоті, розчарування, бажання повернути контроль над ситуацією. Саме через метафору, по суті, розкривається життєва позиція Енсона і причина його втручання в життя його тітки Едни, що спричинило смерть Кері Слоана. Багатство в оповіданні концептуалізується як руйнівна сила, оскільки саме багатство дало Енсону абсолютну впевненість в собі і в тому, що ніщо від нього нікуди не дінеться. Через метафори у підтекст закладено меседж автора, що саме ця впевненість завадила Енсону стати щасливим і призвела до втрати тих, кого він любив. Через когнітивні метафори автор передає читачам своє бачення природи багатства та його впливу на формування особистості. Через метафори вибудовуються певні логічні ланцюжки, забезпечується стисла легка для запам’ятовування передача інформації, що сприяє формуванню певної картини світу.

THE ROLE OF METAPHOR IN A LITERARY WORK: THE PRAGMATIC ASPECT (BASED ON FRANCIS SCOTT FITZGERALD'S SHORT STORY «THE RICH BOY»)

Nataliya Telegina
Candidate of Philological Sciences,
Vasyl Stefanyk Carpathian National University

Mariia Voloshchuk
Master's Student
Vasyl Stefanyk Carpathian National University

Key words: *metaphor, functions, emotive, persuasive, cognitive, contextual, conceptual, psychological state.*

The article examines the functioning of metaphor in literary discourse. The analysis of functions of metaphor is based on the classification proposed by Franklin Rudolf Ankersmit and Jan Johann Mooij.

The aim of the article is to provide a comprehensive analysis of the contextual and conceptual foundations of metaphors and the mechanisms through which they influence cognitive processes.

A total of 89 metaphors were identified in the short story under analysis. The functional analysis of these metaphors revealed that 47 perform an emotive function, 35 a cognitive function, and 7 a persuasive function. Thus, all metaphors introduced by the author into the text exhibit a clear pragmatic orientation.

The metaphors are examined in parallel with the analysis of the short story. In the storyunder consideration, they function not merely as devices of vivid artistic expression but as fundamental building blocks in the construction of the characters' images. Through metaphors, the author reveals the protagonists' character traits (Anson Hunter's boundless self-confidence, his desire to keep everything under control, including the people closest to him, and Dolly's lack of psychological maturity, her constant tendency to pursue the unattainable). Metaphors are also used to represent the characters' psychological states, particularly Anson's state of mind in different situations and at various stages of his life.

The metaphors that convey the characters' psychological states perform an emotive function, expressing Anson's conviction that he is right, his disappointment, and his desire to regain control of the situation. It is through metaphor that Anson's outlook on life and the reasons behind his interference in the life of his Aunt Edna – which ultimately led to Cary Sloane's death – are revealed. Wealth is conceptualized in the story as a destructive force, since it is wealth that gives Anson absolute confidence in his own judgment and in the belief that nothing and no one can ever slip beyond his control. Through metaphor, the author implicitly conveys the message that this very confidence prevented Anson from achieving happiness and caused him to lose those he loved. By means of cognitive metaphors, the author communicates a particular vision of the nature of wealth and its influence on the formation of personality. Metaphors establish logical connections and enable concise, memorable communication of information, thereby contributing to the formation of a particular worldview.

Вступ. Сучасне мовознавство і літературознавство розглядають метафору як багатопланове явище, що має когнітивний, комунікативний, стилістичний і філософський виміри. Прагматичний підхід вбачає в метафорі засіб впливу на читача. Метафора транслює емоцію, забезпечує певний ракурс бачення, формує ставлення читача до об'єкта, події, персонажа, впливає на світосприйняття читача. Через асоціативні зв'язки та образність здійснюється вплив на когнітивні процеси.

Природа метафори та її роль в переосмисленні дійсності, та забезпеченні унікальності стилю письменника залишається популярною темою сучасних наукових розвідок.

Аналіз попередніх досліджень показав, що довгий час дослідження метафори мало в більшості випадків лінгвістичний характер. У другій половині 20 століття спостерігається поступове осмислення метафори як засобу пізнання реальності, формування нових значень. Основою сучасних досліджень метафори став когнітивний підхід Дж. Лакоффа і М. Джонсона у праці «Metaphors We Live By», що фокусується на метафорі як засобі мислення та пізнання. Дослідження, проведені в цьому напрямку, показали, що метафора, крім стилістичного забарвлення, забезпечує комунікативну ефективність, а сприйняття метафор вимагає розуміння їх контекстуальної та концептуальної основи. В. В. Воскобойник наголошує, що метафора впливає на сприйняття читача, навіть якщо це стосується рекламних текстів чи текстів масової інформації (Воскобойник, 2023).

Класифікація метафор у науковій літературі зазвичай здійснюється за кількома критеріями: походженням, структурою, функцією, рівнем узагальнення та семантичною природою (Kövecses, 2000).

Відповідно до їх функцій П. Ньюмарк ділить метафори на ті, які виконують референційну функцію та ті, які мають прагматичну функцію. Референційна функція, на його думку, покликана відтворити ментальний процес або стан, поняття, особу, предмет, якість чи дію більш повно й стисло, ніж це можливо в межах буквальної мови (Newmark, 1988). Прагматична функція орієнтована на читача чи слухача, маючи на меті не лише передати інформацію, але й справити на нього певний вплив. Ця функція спрямована на те, щоб задіяти органи чуття, викликати інтерес, надати яскравого пояснення, викликати захоплення або здивування. П. Ньюмарк розмежовує основне призначення метафори на два аспекти: когнітивний та естетичний. У вдалій метафорі ці дві складові зливаються так само органічно, як єдність змісту й форми (Newmark, 2008: 292).

Франклін Рудольф Анкерсміт та Ян Йоганн Моя виділяють 3 основні функції метафор: емотивну, переконливу та когнітивну (Mooij & Ankersmit, 1993). В їх розумінні, емотивна функція використовується для вираження почуттів, ставлення героя або автора до ситуації. Вона впливає на читача, пробуджує емоції, співзвучні переживанням героя. Переконлива функція полягає у нав'язуванні певної думки. Когнітивна функція допомагає зрозуміти складні поняття через конкретні образи. Оскільки всі три функції мають прагматичне спрямування, в дослідженні спираємося на цю класифікацію.

Актуальність дослідження забезпечується тим, що дослідження прагматичного аспекту метафоризації відкриває можливість проникнення в глибинні аспекти твору та закодовані сенси.

Мета статті – комплексний аналіз контекстуальної та концептуальної основи метафор та механізмів їх впливу на когнітивні процеси.

Відповідно до мети поставлені такі **завдання:**

– здійснити вибірку метафор з тексту оповідання;

– визначити функції метафор, враховуючи контекст;

– виявити механізми їх впливу на читача;

– визначити роль метафор в розглянутому оповіданні.

Матеріал і методи дослідження. Матеріалом даного дослідження є оповідання Френсіса Скотта Фіцджеральда «Багатий хлопець». В процесі написання статті було використано наступні методи: аналітичний метод, порівняльний метод, системний метод.

Результати та обговорення. Френсіс Скотт Фіцджеральд є видатним американським письменником, який яскраво передав дух 20-х років XX століття у США, «епохи джазу», за його власним визначенням. Його твори характеризуються глибоким психологізмом і насиченістю художніми засобами, що забезпечує витонченість стилю. Одним з улюблених стилістичних засобів цього автора є метафора.

Американський літературознавець Метью Брукколі, який досліджував творчість Фіцджеральда стверджує, що автор часто використовує метафори для створення швидкоплинних почуттів, адже він прагнув до «стилістичного блиску» (Bruccoli, 2002: 128-129). Пізніше, у зрілій прозі автора метафори стають частиною цілої системи образів (Bruccoli, 2002: 202-204).

Оповідання «Багатий хлопець» («The Rich Boy») є одним з найглибших творів автора про природу багатства та його вплив на формування особистості. На початку розповіді оповідач, який багато років спостерігає за життям героя оповідання Енсона Гантера зауважує, що багаті люди відрізняються від інших. Оповідач вважає, що заможні люди з дитинства відчувають перевагу над іншими людьми, тому вони стають м'якими в тих ситуаціях, в яких звичайні люди проявляють твердість, і цинічними, коли звичайні люди є довірливими:

«…**it makes them soft where we are hard and cynical where we are trustful…**» (Fitzgerald, 2017: 3). Метафора в стислій формі дає зрозуміти, що багатство не сприяє набуттю навичок

виживання, воно робить людей, з одного боку, вразливими, а з іншого боку – цинічними. Дана метафора виконує когнітивну функцію, аналізуючи соціальний аспект багатства і його вплив на формування особистості.

Головний герой оповідання Енсон Гантер належить до людей, яких автор описує the very rich. Він зростав у комфорті і розкоші та належить до еліти Нью-Йорка. Енсон – старший син в сім'ї, діти якої з юних років знають, що успадкують 15 мільйонів, які ділити між ними буде Енсон. Період економічного зростання США став важливим фактором впливу на формування особистості Енсона. Період технічного прогресу характеризує оригінальна метафора:

«…at the beginning of the century when **young women were already gliding along the Fifth Avenue in electric mobiles**» (Fitzgerald, 2017: 4). Дана метафора дає можливість коротко описати і передати дух періоду змін в стилі життя, який приніс з собою технічний прогрес. Метафора виконує когнітивну функцію, показуючи динаміку змін, які вплинули на формування особистості Енсона, як і багатьох інших молодих американців з фінансовими можливостями, які в першу чергу отримували плоди нових технічних досягнень. Привілеї, які Енсон мав через величезне багатство, виховали в ньому впевненість в собі та зверхність по відношенню до інших людей.

Ще до закінчення Єльського університету, Енсон опиняється в центрі світського життя Нью-Йорка. Він має традиційні прагнення в житті, які пов'язані з абсолютною впевненістю в тому, що все в житті піде за планом. В ці прагнення входить одруження в майбутньому:

«**His aspirations** were conventional enough – they **included even the irreproachable shadow he would someday marry…**» (Fitzgerald, 2017: 6). Метафора показує, що одруження для Енсона – це бездоганний додаток до його соціального статусу. Ця оригінальна метафора виконує емотивну функцію, демонструючи, що Енсон внутрішньо знецінює шлюб. Він веде розгульний спосіб життя. Він впевнений в собі та в тому, що нічого від нього нікуди не дінеться. Саме привілеї, забезпечені багатством, дають йому цю впевненість, яка визначила його життєву позицію. Він вважає природніми свої можливості і статус. Тому Енсон відкладає, ніби в сейф, своє перше кохання.

На здивування його оточення, Енсон по-справжньому закохується в Полу Леджендре. Замість гучних вечірок із друзями він тепер проводить більшість часу з Полою, спілкуючись на різні теми. Оповідач описує їхні розмови, як гіпноз, де зовнішній світ перестає існувати поряд із цією дівчиною:

«**It was a sort of hypnosis**» (Fitzgerald, 2017: 7). Ця метафора передає психологічний стан Енсона в період закоханості в Полу. Виконуючи емотивну функцію, метафора описує внутрішній стан героя як такий, який неможливо пояснити логічно, створюючи відчуття тимчасовості його захоплення.

Енсон прагне володіти думками і долями людей. Його дратує оточення, якщо він в ньому не на першому місці в плані грошей і статусу. Він спілкується тільки з тими, кого собі підкорює, хто ним захоплюється. Проте, як тільки влада над людиною досягнута, він втрачає інтерес і зневажливо ставиться до цієї людини. Цього не уникла і Пола, коли вона пробачила йому п'яну витівку.

Пола та її матір поїхала з Енсоном до його маєтку. Вони були вражені статками Енсона. Запланувавши вечерю за містом, Енсон зустрічається з друзями та пиячить з ними. Цю витівку Пола прагне приховати від матері, проте, вона все одно дізнається. Пола відчуває розчарування та сором за свого коханого. Після того, як Енсон протверезів, він зрозумів наслідки своїх дій та бажає врятувати залишок вечора.

Метафора «..Anson was nevertheless determined **to save the débris of the evening…**» (Fitzgerald, 2017: 13) проводить паралель між зіпсованим вечором та уламками (débris). Незважаючи на те, що Енсон був винен у цій ситуації, він рішуче та впевнено налаштований на те, що Пола його пробачить. Виконуючи переконливу функцію, метафора додає до образа Енсона ще одну рису – прагнення зберегти обличчя та тримати все під контролем за будь-яких обставин. Коли Пола пробачила його, вона для нього стала все одно, що капітал в банку, за який можна не хвилюватися, і тому він не поспішав із одруженням.

Складну психологію героя допомагає зрозуміти метафора, яка виконує когнітивну функцію:

«**He had one of those invaluable minds with partitions in i**t…» (Fitzgerald, 2017: 16). Дана оригінальна метафора пояснює вміння Енсона відсікати емоційні навантаження так, щоб вони не заважали його роботі на Wall Street, яка підвищувала його дохід. Він вважає Полу своєю і тому в діловій поїздці за кордон не бачить ніякої загрози їхнім відносинам, але після його повернення характер їх спілкування змінюється. Це чітко показано в оригінальній метафорі:

«...**the secret weaving of their temperaments came between them…**» (Fitzgerald, 2017: 15). Енсон знову починає вживати алкоголь, через що Пола висунула вимоги щодо його поведінки. Гордість Енсона виявилась сильнішою, ніж почуття до Поли, тому їхні заручини було розірвано. Метафора виконує емотивну функцію,

підкреслюючи згасання пристрасті через усвідомлення невідповідності їхніх психотипів.

Час від часу Енсон та Пола обмінюються листами, в яких вона часто згадує імена чоловіків, щоб викликати ревнощі, але Енсон не сприймає це серйозно. Він впевнений, що Пола кохатиме тільки його. Дізнавшись про її заручини, він йде до неї і переконавшись, що його власність все ще йому належить, знову не поспішає з одруженням. Він ставиться до Поли як до будь-якої речі, якою він володіє. Самовпевненість заважає йому побачити в ній особистість. Це ламає Полу, вона більше не витримує зневажливого ставлення до себе і вирішує більше не повертатися до Енсона.

З часом Енсон зустрічає Доллі Карґер. Вона є яскравою дівчиною, яка з дитинства постійно у когось закохувалась. З тими, хто відповідав взаємністю, їй ставало нудно, а хто проявляв байдужість – був для неї цікавий.

Оригінальні метафори: «It never occurred to **this gypsy of the unattainable** that there was a certain resemblance in those who refused to love her – **they shared a hard intuition that saw through to her weakness, not a weakness of emotion but a weakness of rudder»** (Fitzgerald, 2017: 23) створюють виразний образ дівчини, яка прагне недосяжного. Проблемою Доллі є нестача внутрішнього стрижня, психологічної зрілості. Саме цю слабкість Енсон використовує, щоб заволодіти дівчиною. Ці метафори виконують переконливу функцію, адже формують уявлення про Доллі як особистість, приречену на поразку. Доллі щиро закохується в Енсона, адже він володіє тими рисами, які її приваблювали – недосяжністю та загадковістю. Проте Енсон ставиться до неї зверхньо, поводиться холодно та відштовхує її, оскільки його почуття до Поли були набагато сильнішими. Ставлення Енсона до Доллі передано через метафору-кліше «to take the commanding position»:

«Then he dropped her abruptly and forgot – immediately **he took up the commanding position in her heart**» (Fitzgerald, 2017: 23). Як тільки йому вдається спокусити дівчину, він її відштовхує. Замість того, щоб викликати в Доллі негативні емоції, байдужість Енсона створює протилежний ефект – він займає особливе місце у її серці. Метафора виконує переконливу функцію, допомагаючи читачам усвідомити, що Енсон має змогу керувати всіма емоціями дівчини та бачити її слабкості.

Згодом Енсон відчуває відповідальність за те, що спокусив Доллі без серйозних намірів, тому вирішує закінчити стосунки з нею, але Доллі випередила його. Надіславши лист, дівчина розповіла, що їй освідчилися. Зневірившись дочекатися від Енсона рішучих дій, вона робить спробу викликати його ревнощі. Оригінальна метафора: «Like most compromises, **it had neither force nor vitality but only a timorous despair**» (Fitzgerald, 2017: 26) передає сприйняття Енсоном маніпуляцій Доллі. В її словах йдеться про одруження з іншим чоловіком, але Енсон справедливо бачить тільки відчай. Він чітко усвідомлює, що дана записка насправді приховує слабкість та страх залишитися самотньою. Метафора виконує емотивну функцію, адже показує роздратування головного героя та його зверхність щодо маніпуляцій Доллі.

Раптом Енсона охоплює злість, він прагне володіти Доллі та хоче, щоб вона кохала тільки його, тому він вирішує зустрітися з нею. Під час наступної зустрічі стається непередбачувана ситуація – Енсона охоплюють шалені почуття до Поли після того, як він побачив її портрет. Це остаточно ламає Доллі, вона розуміє, що Енсон ніколи не одружиться із нею. Втомившись від невизначеності, вона виходить заміж за іншого чоловіка.

Після повернення в Нью-Йорк, Енсон стає співвласником фірми. Незважаючи на нестачу вільного часу через робочі питання, Енсон все ще відвідує Єльський клуб та дає поради іншим приятелям щодо того, як правильно жити. Часто Енсон вирішує питання молодят та стає свідком багатьох розлучень. Однак він вірить в існування щирого шлюбу:

«…nothing he had seen would change his belief, his **cynicism dissolved upon** it like air» (Fitzgerald, 2017: 33). Цією оригінальною метафорою Фіцджеральд зображує вразливість героя. Коли розмова заходить про шлюб, його звичний цинізм миттєво зникає. Фіцджеральд адаптує опис емоційного стану до фізичного процесу розчинення. Метафора виконує емотивну функцію, забезпечуючи ефект вразливості героя, та вказує, що шлюб по коханню для Енсона залишається бажаним.

Метафорою-кліше «When I'm forty…**I'll be ripe**. I will fall for some chorus girl like the rest» (Fitzgerald, 2017: 33) автор іронічно показує готовність героя до власного емоційного занепаду. В його розумінні дозріти означає втратити віру в щасливий шлюб та відмовитися від пошуків справжнього кохання. Незважаючи на те, що ця фраза звучить як жарт, вона розкриває самотність та жаль героя. Емотивна функція передає емоційне примирення з неминучою долею. Енсон не бачить для себе шансу на шлюб по коханню та прогнозує власний моральний занепад в 40 років.

Нездатний навести лад у своєму особистому житті, Енсон тим не менше вважає за можливе скеровувати життя інших. Дізнавшись про роман тітки Едни, яка зраджує дядьку Роберту

з молодим чоловіком Кері Слоаном, він втручається у ці відносини. Енсону притаманна занадто розвинута звичка володіти, він всіх вважає своєю власністю, тому втручається в життя Едни і вимагає, по суті, підкорення його волі. Він вважає, що рятує шлюб дядька, але насправді діє з власних прихованих мотивів – він не хотів, щоб ім'я родини Гантерів було приниженим. Це передано через оригінальну метафору:

«Resourcefulness and a powerful will – for his threats in weaker hands would have been less than nothing – had beaten **the gathering dust from his uncle's name, from the name of his family…**» (Fitzgerald, 2017: 40). Енсон порівнює репутацію дядька та його сім'ї з цінним предметом, який треба почистити від бруду, тобто від зради тітки Едни. Під час розмови з Едною та Кері, Енсон ставить свої умови щодо розірвання їхніх стосунків, з якими повинні погодитись коханці. В іншому випадку, про цю ситуацію дізнається дядько Роберт та батько Кері. Переконлива функція метафори дає зрозуміти читачам, що для Енсона репутація є цілком реальним об'єктом, який треба очистити, а його дії зроблені не з співчуття до дядька, а для захисту репутації сім'ї. В результаті морального тиску на Кері та Едну, молодий коханець вкорочує свій вік.

Минають роки і Енсон усвідомлює, що більшість його знайомих та друзів мають сім'ї, власні клопоти та більше не потребують його в ролі радника. В 30 років він перетворюється на людину самотню і спустошену розгульним життям і пияцтвом. Під час прогулянки він випадково зустрічає Полу, вагітну та щасливу у шлюбі. Пола щиро зраділа зустрічі та запросила Енсона на вечерю у свій новий будинок. Коли вони залишилися на самоті, Пола зізнається, що теперішній чоловік – це її справжнє кохання. Це зізнання сильно зачепило гордість Енсона. Його емоції передає оригінальна метафора:

«He didn't answer, shocked at **the treachery of her remembrance**» (Fitzgerald, 2017: 50). Фіцджеральд наділяє пам'ять людською рисою – здатністю до зради. Енсон розуміє, що Пола щаслива та повністю викреслила його зі свого життя. Виконуючи емотивну функцію, метафора передає спантеличений внутрішній стан Енсона, адже він сприймає здатність Поли забути його як жорстокий та навмисний удар. Пола ділиться з Енсоном спогадами про їхнє минуле кохання. Вона розповідає, якою сильною була її закоханість, проте уточнює, що щасливими вони б не були через його здатність все ускладнювати. Крім цього, Пола промовляє, що Енсон ніколи ні з ким не одружиться. Ці слова сильно вразили його:

«The **phrase struck at him from behind…**» (Fitzgerald, 2017: 51). Метафора, в якій звичайні слова перетворюються на нападника, передає психологічний стан героя. Енсон завжди все контролює та вважає себе вищим за інших, але дана фраза стає раптовим ударом по його самовпевненості та ілюзіях. Метафора виконує емотивну функцію, показуючи момент беззахисності Енсона. Він намагається повернути собі сильну позицію, стверджуючи, що жінки мають безліч недоліків (наприклад, відсутність гордості).

Чотири місяці після зустрічі з Полою Енсон знаходиться у напруженому, просякнутому песимізмом психологічному стані. На роботі колеги сприймають Енсона як тягар, тому пропонують йому взяти відпустку. Енсон відправляється в подорож до Європи на кораблі. За декілька днів до відпустки він дізнається, що Пола померла під час пологів. Оповідач проводить багато часу з Енсоном на кораблі. Він вражений, що Енсон не розповідає про свої переживання та душевний стан після смерті Поли. Він надалі веде безтурботне та розгульне життя багатого хлопця і стає душею компанії:

«At dinner we had champagne, and were very joyous – afterward **Anson ran the pool with infectious gusto**... » (Fitzgerald, 2017: 53). Емотивна функція метафори забезпечує передачу динаміки життєвої сили головного героя. Зовні він випромінює радість і безтурботність, але ними він прагне прикрити внутрішню пустоту.

Оповідання зображує трагедію життя Енсона – багатого хлопця, який вважає себе вищим за інших людей через власні статки. Заміжжя Поли – перший серйозний удар по його впевненості в собі. Стверджуючи свою владу над людьми, він приносить в жертву Полу, Доллі, Едну, Кері Слоана, прикриваючись лицемірними розмовами про те, що це заради їхнього блага. Він втрачає кохання, дружбу, вірність в угоду тим принципам, які виховало в ньому велике багатство. Чарівний і розумний, він ламає життя інших, але і сам залишається самотнім і нещасливим. Через метафори багатство в оповіданні концептуалізується як руйнівна сила, оскільки саме багатство дало Енсону впевненість, що він може вирішувати долі інших і що ніщо від нього нікуди не дінеться.

Висновки. З розглянутого оповідання було вибрано 89 метафор. Аналіз функцій цих метафор відповідно до класифікації функцій метафор Франкліна Рудольфа Анкерсміта та Яна Йоганна Моя показав, що 47 з них мають емотивну функцію, 35 – когнітивну і 7 – переконливу. Отже, всі метафори, введені автором в текст, мають чітке прагматичне спрямування. Вони є не просто засобами яскравого художнього зображення, а цеглинками в системі побудови образів. За допомогою метафор розкриваються риси

характеру героїв, передаються їх психологічні стани, створюється підтекст, транслюється ставлення автора до проблем і вчинків героїв та формується сприйняття читача. Крім того через когнітивні метафори реалізуються концептуалізація, вибудовуються певні логічні ланцюжки, забезпечується стисла легка для запам'ятовування передача інформації, що все в комплексі сприяє формуванню певної картини світу.

Подальші дослідження могли би зосередитися на механіці забезпечення переконливості меседжів, закладених в метафорах та механіці прихованих маніпуляцій автора свідомістю читача через метафори.

ЛІТЕРАТУРА

1. Воскобойник, В., Сухачова, Н. (2023). Метафора як стилістичний засіб впливу на адресата (на прикладі англомовних рекламних текстів). Лінгвістика, 1(47), 96–107. doi: 10.12958/2227-2631-2023-1-47-96-107.
2. Bruccoli, M. J. (2002). Some sort of epic grandeur: The life of F. Scott Fitzgerald (2nd rev. ed.). Columbia: University of South Carolina Press. 714 p.
3. Fitzgerald, F. S. (2017). The Rich Boy and Other Stories. Kyiv: Znannia. 270 p.
4. Kövecses, Z. (2000). Metaphor and Emotion. Cambridge University Press. 223 p. Doi:10.2277/0521641632
5. Mooij, J. J. A., Ankersmit, F. R. (1993). Metaphor and truth: A liberal approach. In Knowledge and Language. Netherlands: Springer. P. 67–80. Doi:10.1007/978-94-011-1844-6_5
6. Newmark, P. (1988). A textbook of translation. New York: Prentice Hall. 292 p.
7. Newmark, P. (2008). A textbook of translation. Harlow: Pearson Education Limited. 292 p.

Дата першого надходження статті до видання: 08.07.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 04.08.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 01.10.2026

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу (CC BY 4.0)

УДК 82.09:821.111(73)-31-055.2
DOI https://doi.org/10.32782/folium/2026.9.34

МІЖГЕНЕРАЦІЙНИЙ ДІАЛОГ ЯК ТРАВМАТИЧНИЙ ДОСВІД У РОМАНІ ЕЛІЗАБЕТ ҐІЛБЕРТ «STERN MAN»

Юлія Фертіль
аспірантка кафедри французької філології,
Карпатський національний університет імені Василя Стефаника
ORCID ID 0000-0002-2057-5501
yuliia.khorobchuk@cnu.edu.ua

Ключові слова: *культурна пам'ять, міжгенераційний діалог, травма, наратив, топос, жіноча проза, літературний образ, ідентичність, Елізабет Ґілберт.*

У статті досліджено особливості функціонування міжгенераційного діалогу як засобу передачі травматичного досвіду в сучасній жіночій прозі. На прикладі роману Елізабет Ґілберт «Stern men» проаналізовано механізми трансгенераційної трансляції травми, зумовленої патріархальним тиском, гендерною нерівністю та соціальною ізоляцією закритих острівних спільнот.

Теоретичне підґрунтя розвідки базується на студіях пам'яті (Я. Ассман, А. Ассман, А. Ерлл) та теорії травми (А. Мюллер). З'ясовано, що в жіночій літературі травма часто виходить за межі «неословленого» топосу, піддаючись активній наративізації. Виявлено, що центральним аспектом міжгенераційної травми в аналізованому творі постає феномен «мовчання», спадкової нездатності вербалізації почуттів, який передається від батьків до дітей як деструктивна модель виживання та визначає характер їхньої взаємодії. Простежено, що замовчування сімейного минулого стає чинником формування емоційної відчуженості, повторення конфліктних моделей поведінки та втрати можливості відкритого діалогу між поколіннями.

Особливу увагу приділено аналізу жіночих образів трьох поколінь (Джейн Сміт-Елліс, Мері Томас, Рут Томас), крізь який простежено дію міжгенераційної травми та її вплив на формування особистісної ідентичності героїнь. Доведено, що конфлікт героїнь із патріархальною родиною Еллісів є ключовою ланкою відчуття меншовартості та залежності. Встановлено, що подолання цієї травми головною героїнею Рут Томас відбувається через опрацювання родинного минулого та трансформацію статусу жертви в активну суб'єктність. Міжгенераційний діалог у романі постає простором зустрічі з власним «Я», де через ословлення замовчуваного болю, відновлення пам'яті та переоцінку родинного досвіду стає можливим розрив циклу деструктивної спадковості й утвердження нової моделі міжпоколіннєвої взаємодії.

INTERGENERATIONAL DIALOGUE AS A TRAUMATIC EXPERIENCE IN ELIZABETH GILBERT'S NOVEL «STERN MEN»

Yuliia Fertil
Postgraduate Student at the Department of French Philology
Vasyl Stefanyk Carpathian National University

Key words: *cultural memory, intergenerational dialogue, trauma, narrative, topos, women's prose, literary image, identity, Elizabeth Gilbert.*

The article examines the peculiarities of the functioning of intergenerational dialogue as a means of transmitting traumatic experience in contemporary women's prose. Using Elizabeth Gilbert's novel «Stern Men» as a case study, the research analyzes the mechanisms of transgenerational trauma transmission caused by patriarchal pressure, gender inequality, and the social isolation of closed island communities.

The theoretical framework of the study is based on memory studies developed by J. Assmann, A. Assmann, and A. Erll, as well as trauma theory proposed by A. Müller. The study demonstrates that, in women's literature, trauma often transcends the realm of the «unspeakable» and becomes subject to active narrativization. It is revealed that the central aspect of intergenerational trauma in the analyzed novel is the phenomenon of «silence» – an inherited inability to verbalize emotions that is transmitted from parents to children as a destructive survival strategy. It has been demonstrated that the silencing of the family past becomes a factor contributing to emotional alienation, the reproduction of conflictual patterns of behaviour, and the loss of opportunities for open dialogue between generations.

Particular attention is paid to the analysis of female characters representing three generations (Jane Smith-Ellis, Mary Thomas, and Ruth Thomas), through which the functioning of intergenerational trauma and its influence on the formation of the heroines' personal identity is explored. The study proves that the heroines' conflict with the patriarchal Ellis family constitutes a key source of their feelings of inferiority and dependence. It is established that the overcoming of this trauma by the protagonist, Ruth Thomas, occurs through the working-through of the family past and the transformation of victimhood into active agency. In the novel, intergenerational dialogue emerges as a space for encountering one's authentic self, where articulating the previously silenced pain of earlier generations, restoring memory, and re-evaluating the family's past make it possible to break the cycle of destructive inheritance and establish a new model of intergenerational interaction.

Вступ. У сучасному глобалізованому світі питання спадковості, передачі культурної пам'яті та травми набувають дедалі більшої актуальності у багатьох сферах соціального життя. Суспільство дедалі глибше усвідомлює вплив історичних подій, зокрема травматичного досвіду у межах однієї родини, що може впливати на формування ідентичності наступних поколінь. Процес цього успадкування, відомий як міжгенераційна/трансгенераційна передача, є однією з ключових тем у гуманітарних науках. У цьому контексті діалог між поколіннями є відкритим або прихованим, він виступає центральною формою, через яку культурна пам'ять, спільні цінності, «непропрацьовані» травми переходять від старших генерацій до молодших. Особливо цікавим є вивчення передачі культурної пам'яті та травми у сучасній жіночій літературі. Жіночий досвід часто маргіналізований та є прихованим у великих історичних наративах, нерідко зберігається саме у формі сімейних історій, побутових спогадів та особистих свідчень.

Матеріал і методи дослідження. Матеріалом розвідки є роман Елізабет Ґілберт «Stern men» (2000), у якому виразно проступають механізми впливу минулих травм та міжгенераційних стосунків. Авторка не лише описує процеси тяглості травматичного досвіду, але й переосмислює його, виводить на поверхню такі аспекти, як мовчання, неословлені епізоди та «привиди» минулих

поколінь, що впливають на життя персонажів. ***Метою*** дослідження є розкриття особливостей механізму передачі культурної пам'яті й травматичного досвіду через міжгенераційний діалог.

Взаємозв'язок між пам'яттю та літературою вивчається відносно недовго. Це співвідношення є інструментом для реалізації індивідуальних спогадів та способом зберігання і формування уявлення суспільства про колективне минуле. Саме тому інтерпретація літературного тексту, що складається з аналізу його художнього, естетичного потенціалу, концентрується на перформативному вимірі, тобто здатності твору формувати нову фікційну реальність і впливати на читача (Довганич, 2020). Ключовим для студій пам'яті стало введення поняття «культурна пам'ять». Цей термін позначає активне знання про минуле, яке знаходить своє втілення та передається за допомогою культурних медіумів, одним із провідних серед яких є література (Assmann, 2008). Зокрема, існує різниця між комунікативною пам'яттю (пам'ять про недавнє минуле, яка передається через безпосередню комунікацію) та культурною пам'яттю (пам'ять про більш віддалене минуле, закарбована через символи, інституції, тексти). У сучасному літературознавчому дискурсі А. Ерлл та А. Нюннінг вивчають поєднання пам'яті та літератури через три ключові підходи: пам'ять літератури, що охоплює інтертекстуальні зв'язки, жанрову систему, канон та історію літературного процесу; пам'ять у літературі, яка виявляється у мімезисі, тобто здатності художнього тексту формувати нові фікційні світи на основі реальної дійсності; література в ролі медіума колективної пам'яті, що зумовлює формування уявлень спільноти про минуле та впливає на конструювання колективної ідентичності. Вчені наголошують на смислотвірному потенціалі літератури, оскільки тексти відображають концепт культурної, національної, релігійної ідентичності разом з колективними спільними цінностями (Erll & Nünning, 2005). У межах цієї теорії відбувається розширення функціонального розуміння літератури: від зосередження на засобах репрезентації індивідуальної пам'яті до усвідомлення її ролі як інструменту збереження, наділення смислом та трансляції колективних уявлень про минуле.

Сучасні дослідження підтверджують, що травматична пам'ять відіграє важливу роль та є предметом аналізу студій травми. Наприкінці XX ст. студії травми почали активно входити в наукове поле, змінюючи дослідницьку оптику від аналізу суто фізичного болю до дослідження травми як культурного феномену втрати (Данилюк & Бігун, 2023). У центрі уваги опинилася антропологічна трансформація особистості під дією стресових подій. Багатим матеріалом студій стала художня література, яка відображає цей процес та допомагає суб'єкту звільнитися від деструктивного впливу минулого (Pennebaker, 1997). А. Мюллер зазначає, що в сучасних художніх текстах травма часто фігурує як багатогранний і складний мотив (Müller, 2017). Попри поширену тенденцію сприйняття травми лише як метонімії «невимовного» чи «незображеного» знаку відсутності спогадів, сучасна жіноча проза заперечує такий спрощений підхід та демонструє, що травма не є просто «білою плямою» пам'яті, а виступає як багаторівневий психологічний феномен, що докорінно змінює структуру особистості персонажів. У жіночих романах цей досвід піддається активній наративізації, що дозволяє авторам сягати меж репрезентації болю та частково переступати їх. Важливо що події, які раніше маркувалися як нерепрезентативні, нарешті отримують право бути розказаними. Відомо, що лише через часткове розуміння травматичної події можливе її етичне осмислення. Для реалізації цього завдання література залучає широкий арсенал засобів: від невербальних знаків до специфічного графічного оформлення тексту, що буквально візуалізує внутрішній розлам героїн (Müller, 2017).

Щодо міжгенераційного діалогу, то його розглядаємо як літературний і культурологічний феномен, комунікацію та «розмову» між поколіннями за допомогою текстів, спогадів, символів, через які успадковуються цінності, досвід, традиції. Діалог поколінь відображає та творить культурну пам'ять, передає травми попередніх генерацій: молодше покоління приєднується до колективного/родового минулого, переосмислює його і «продовжує» далі (Довганич, 2020). Також звертаємо увагу на поняття ідентичності поколінь. Завдяки діалогу між поколіннями формується нова комбінована ідентичність, яка спирається на минуле та адаптується до сучасності.

Результати та обговорення. Вважають, що пам'ять виконує одну з першорядних функцій у художньому світі літературного твору. Особливо це помітно в сучасній жіночій прозі. Саме через категорію пам'яті авторки опрацьовують замовчувані раніше пласти досвіду, трансформуючи індивідуальні спогади в колективні свідчення. Завдяки пам'яті можна непомітно розмивати часові і просторові виміри, минуле проєктувати в теперішнє та майбутнє. Тому пам'ять стає інструментом осмислення буття та засобом занурення тексту в онтологічний і філософський дискурс

сучасності. Такий підхід дозволяє досліджувати феномен пам'яті як простір зустрічі з власним «я» та як спосіб осмислення травматичного досвіду і водночас як засіб утвердження жіночої суб'єктності у мінливому культурному контексті (Bigun, Kovbaniuk, & Smushak, 2025).

Показовим прикладом репрезентації міжгенераційної травми в художній літературі є роман «Stern men» Елізабет Гілберт. Письменниця прагне виразити колективну гендерну ідентичність, надаючи голосу тисячам жінок, травмованих патріархальним тиском, професійною дискримінацією та вимушеним мовчанням. До цих тем авторка звертається глибоко усвідомлюючи травматичне й часто неословлене минуле жіночих поколінь, які були змушені підпорядковувати власні прагнення жорстким соціальним очікуванням.

Центральним аспектом передачі культурної пам'яті та травми в романі Е. Ґілберт постає феномен «невимовного», що реалізується через тотальну емоційну герметичність острівної спільноти. У межах закритого соціуму островів Форт-Найлзі та Курт-Хавен мовчання трансформувалося із засобу виживання в суворих морських умовах на деструктивну модель виховання, яка передається поколіннями: «*The island men were silent and respectful, but their faces did not suggest personal devastation at this event*» (Gilbert, 2009)*; They did not trust experts, and they were not interested in the opinions or the appearance of strangers. Over the years, the islands were, on different occasions and for various reasons, incorporated into several inland counties, one after another. These political mergers never ended well. Each arrangement ultimately became unsatisfactory to the islanders, and by 1900 Courne Haven and Fort Niles were left to form an independent township»* (Gilbert, 2009). Стен Томас, батько головної героїні, чия нездатність до вербалізації почуттів, стає для Рут першим досвідом відчуження: «*She drifted out of the conversation, such as it was, and considered how odd it was that her father, who had not seen her in several months, did not think to ask about her graduation ceremony. Not that she cared. But it was odd*» (Gilbert, 2009); *«The boat ride back to Fort Niles took more than four hours, during which Ruth and her father did not converse much…»* (Gilbert, 2009)*; «Now, don't go using your x-ray vision on it, Ruth»* (Gilbert, 2009)*; ««Do whatever you want,» Stan Thomas said. «I don't care who you spend your time with»* (Gilbert, 2009). Його любов до доньки виражається не через слова чи обійми, а через сувору спільну працю, жарти та скупі побутові жести, що змушує Рут змалечку вчитися «зчитувати» емоції за напруженням м'язів чи зміною погляду.

Це породжує феномен «мовчання», яке стає колективним: мешканці острова десятиліттями замовчують образи, втрати та страхи, що призводить до накопичення внутрішньої напруги, яка зрештою вибухає у формі безглуздої територіальної ворожнечі з сусідами: *«The fishermen of Courne Haven Island and Fort Niles Island fought for a decade. They fought from 1903 to 1913. Not steadily, of course. Lobster wars, even back then, are not steady fights. They are slow territory disputes, with spasmodic acts of retaliation and withdrawal. But during a lobster war, there is constant tension, constant danger of losing gear to another man's knife»* (Gilbert, 2009). У творі підкреслюється, що ніхто достеменно не пам'ятав, з чого все почалося. Можливо, була якась суперечка про межі вилову в 1800-тих роках, яка за століття перетворилася на священну війну, що передавалась поколіннями. Для Рут Томас подолання цієї травми починається з усвідомлення того, що «суворість» її оточення є симптом задавненого болю, який не має іншої мови вираження, окрім роздратування чи мовчання. Таким чином, авторка демонструє, що бездіяльність слова в одному поколінні перетворюється на психологічний вакуум для наступного, змушуючи героїню шукати власну ідентичність поза межами «німої» родової пам'яті.

Протягом усієї історії також розкриваються взаємини Рут з багатою та впливовою родиною Еллісів. Колись на Форт-Найлзі, де живе Рут, правила компанія «Ellis Granite Company» і на момент дії роману ця родина має старий маєток на острові. Елліси усиновила бабусю Рут, Джейн, щоб та була подругою для ігор та служницею для доньки Віри. Бабуся Джейн та мати Рут, Мері, жили практично в рабстві у родині Елліс. Рут також потрапляє у тенета цієї родини, яка оплачує навчання в приватній школі-інтернаті в Делавері та контролює її поведінку в багатьох інших аспектах. Передача культурної пам'яті та травми функціонує завдяки певним персонажам: бабуся (Джейн Сміт-Елліс), матір (Мері Сміт-Елліс Томас) та донька (Рут Томас) проти родини Елліс. Кожне покоління жінок стикається з трагічною долею та відчайдушно бореться за краще життя. Бабуся Джейн Сміт-Елліс була першою жертвою символічного насильства Еллісів, що заклало фундамент для міжгенераційної травми: *«Ruth Thomas's grandmother – her mother's mother – had been an orphan with the uninspired, hastily invented name of Jane Smith. In 1884, as a tiny baby, Jane Smith was left on the steps of the Bath Naval Orphans' Hospital»* (Gilbert, 2009). Водночас текст акцентує на невизначеності її соціального походження: *«It is possible that the baby who came to be known as Jane Smith was the daughter of a sailor, perhaps even a naval officer,*

but there were no clues whatsoever on the baby to indicate this. There was no note, no telling object, no distinctive clothing. Just a healthy enough baby, swaddled tightly and set quietly on the orphanage steps» (Gilbert, 2009).

Подальша доля Джейн пов'язана з родиною Еллісів, до якої вона формально входить після удочеріння: *«In 1894, when the orphan called Jane Smith turned ten, she was adopted by a certain gentleman by the name of Dr. Jules Ellis. Jules Ellis was a young man, but he had already made a good name for himself. He was the founder of the Ellis Granite Company, of Concord, New Hampshire»* (Gilbert, 2009). Джулз Елліс як останній представник впливової династії Елліс репрезентує соціальну групу, що історично контролювала економічні ресурси, політичні процеси та земельні володіння острова Форт-Найлз. Попри формальний статус родички, реальне становище Джейн у цій родині наближається до позиції служниці, зокрема щодо Віри Елліс. Така ситуація є показовою для механізмів символічного насильства: номінальне включення до сім'ї маскує фактичну соціальну підпорядкованість. Так Джейн опиняється в стані внутрішнього конфлікту між необхідністю прийняття нав'язаної ролі та прагненням до особистісної автономії. Кульмінацією цього конфлікту стає її вагітність, яка порушує усталені соціальні норми: «*In late 1925, the quiet orphan whom the Ellises had adopted from the Bath Naval Orphans' Hospital was pregnant. Jane was forty-one years old. It was unthinkable. Needless to say, she was unmarried, and no one had considered the possibility that she might take a suitor. Nobody in the Ellis family, of course, had thought of Jane Smith-Ellis for a moment as a woman for intimacy. They'd never expected her to acquire a friend, no less a lover. It was nothing they had ever given thought to»* (Gilbert, 2009). Це стає актом власного вибору, але суперечить очікуванням родини Еллісів і підриває встановлений соціальний порядок щодо уявлень про «правильну долю». Згодом донька Мері стає заручницею цього конфлікту.

Зрештою, нездатність подолати соціальну та екзистенційну залежність призводить до трагічного фіналу – самогубства, хоча багато хто думав, що так Джейн спробувала втекти від рабства: *«It was Ruth Thomas's grandmother who kept Miss Vera Ellis tight in her buttons, who sorted her kidskin gloves, who tended to the plumes of her hats, who rinsed her stockings and lace. It was Ruth Thomas's grandmother who selected, arranged, and packed the corsets, slips, shoes, crinolines, parasols, dressing gowns, powders, brooches, capes, lawn dresses, and hand purses necessary for Miss Vera Ellis's summer sojourn on Fort Niles Island every year. It was Ruth Thomas's grandmother who packed Miss Vera's accoutrements for her return to Concord every autumn, without misplacing a single item»* (Gilbert, 2009). Смерть Джейн є радикальною формою втечі від контролю родини Еллісів і водночас від соціального осуду. Такий вчинок закріплює в родинній історії уявлення про те, що звільнення від патріархального та класового тиску можливе лише через крайній розрив із системою.

Травма Джейн трансформується в передачу досвіду доньці Мері*: «Mary is technically Miss Vera's niece. But she's really her slave. It's a family tradition. It was the same thing with her mother, and that poor woman only got out of the slavery by drowning. Mary's mother was the one who got swept off by the wave back in twenty-seven. They never found her body. You heard about that?»* (Gilbert, 2009). Мері Сміт-Елліс Томас успадковує життєву модель своєї матері, відтворює той самий сценарій залежності від родини Еллісів. Конфлікт між Мері та Еллісами, передусім із Вірою Елліс, виступає ключовою ланкою у формуванні міжгенераційної травми: *«Ruth's mother is Miss Vera Ellis's devoted niece,» Cal Cooley explained. «Ruth's mother lives with Miss Vera Ellis in the Ellis mansion in Concord»* (Gilbert, 2009);*«My mother is Miss Vera Ellis's handmaid," Ruth said, her voice level…»* (Gilbert, 2009). У цьому діалозі виявляється розрив між номінальним і фактичним статусом: зовнішньо Мері постає як родичка, тоді як у реальності вона також виконує функції служниці. Так соціальна позиція героїні визначається не формальною належністю до сім'ї, а прихованими ієрархічними відносинами підпорядкування. У символічному насильстві П.Бурдьє вирізняв домінантну групу, яка реалізує владу не через примус, а через нав'язування норм і уявлень, що легітимізують залежність (Bourdieu, 1991). Елліси, використовуючи свою економічну та соціальну перевагу, формують у Мері відчуття обов'язку та меншовартості, що зумовлює її згоду на підлегле становище. Показовим є те, що сама Мері сприймає своє становище як нормативне, навіть позитивне: *«Your grandmother,» Ruth's father had always said, «was a slave to that goddamn family.» «Your grandmother,»Ruth's mother had always said, «was fortunate to have been adopted by a family as generous as the Ellises»* (Gilbert, 2009). З одного боку бачимо усвідомлення залежності як форми підпорядкування, з іншого – її виправдання як єдино можливої соціальної траєкторії.

Спробою вийти за межі цієї системи стає одруження Мері зі Стеном Томасом, яке постає актом індивідуальної автономії та символічного розриву з владою Еллісів: *«I missed your mother when she ran off and married your father,*

Ruth. Did you know that?» Ruth said nothing. Her mother looked at her nervously and said, in a low voice, «I'm sure Ruth knows that» (Gilbert, 2009); *«I remember her walking out of the house after she told me she was marrying a fisherman. I watched her walk away. I was upstairs in my bedroom. You know that room, Ruth? How it looks out over the front walk? Oh, my little Mary looked so small and brave. Oh, Mary. Your little shoulders were so square, as if to say, I can do anything! You dear girl, Mary. You poor, dear, sweet girl. You were so brave»* (Gilbert, 2009). Однак цей жест сепарації виявляється нестійким. Трагедія, пов'язана з хворобою сина Рікі, змушує Мері повернутися до Еллісів, які, забезпечуючи фінансову підтримку та освітні можливості для Рут, повертають модель залежності у стосунки. Індивідуальна спроба звільнення зазнає поразки, а міжгенераційна модель підпорядкування не лише відтворюється, а й ще більше закріплюється у вигляді травми.

Рут Томас акумулює наслідки нерозв'язаних конфліктів двох попередніх поколінь, опиняючись у центрі міжгенераційної напруги. Взаємодію з родиною Еллісів героїня інтерпретує як форму примусу та втручання у власне життя, спрямовану на її витіснення з острова. Зокрема, фінансування її навчання у приватній школі стає не підтримкою, а механізмом контролю: *«Ruth Thomas grew into a teenager, and she was sent away to a private school for girls, located in the far-off state of Delaware. She was a good student but not the firecracker she should have been, with her brains. She worked exactly as hard as it took for her to get adequate grades, and not one bit harder. She resented having been sent away to school, although clearly something had to be done with her»* (Gilbert, 2009). У свідомості Рут цей крок набуває значення символічного вигнання. Її поведінка упродовж твору позначена принциповим спротивом: *««You should be with your mother if that's what she wants. There's nothing keeping you here. People out here, Ruth, they're not really your people.» «I'll tell you what. I'm not going to do a single thing with my life that the Ellises want me to do. That's my plan»* (Gilbert, 2009). Систематичний тиск з боку Еллісів спрямований на те, щоб схилити Рут до переїзду та інтеграції у звичну для цієї родини модель соціальної залежності. Героїня усвідомлює, що йдеться не лише про освіту чи добробут, а про повернення до тієї травми підпорядкування, яка визначила долю її матері та бабусі.

Показовою є сцена, в якій Ленфорд Елліс намагається вплинути на рішення Рут через матеріальну підтримку її матері. Як представник старшого покоління та носій усталеної соціальної ієрархії, він використовує фінансовий ресурс. Натомість Рут сприймає цей жест як прояв зверхності та прихованого контролю, що викликає внутрішній спротив і емоційне відчуження. Водночас отримання грошей підсилює внутрішню амбівалентність героїні, оскільки поєднує відчуття приниження з вимушеною залежністю. Особливу роль у цьому конфлікті відіграє Кел Кулі, посередник між Рут і Еллісами, який виконує функцію комунікатора та наглядача. Саме через нього відбувається більшість контактів із родиною Еллісів, що підкреслює дистанційований характер їхньої влади. У взаємодії з Келом простежується відверта напруженість і взаємна неприязнь: *«You are so goddamned pissed off about being here,» Cal said, and laughed. «You hate me so much»* (Gilbert, 2009); *«You took that tusk out of Webster's hands and sent him away? Well, that's a downright horrible thing to do. And typical»* (Gilbert, 2009), додатково акцентує підзвітність і контроль, які супроводжують життя героїні.

Кульмінація травматичного досвіду настає тоді, коли Рут, уже як доросла і самодостатня особистість, переосмислює баланс влади і використовує його на власну користь: *«I don't want you to sell me your land, Mr. Ellis. I want you to give it to me.» Now it was Mr. Ellis who stopped blinking. Ruth tilted her head and returnedhis gaze. «Yes?» she said. «Do you understand?» He did not answer. She gave him time to think about what she'd said, and then explained it, with careful patience. «Your family owes a great debt to my family. It is important and proper that your family make some restitution to my family for the lives of my mother and my grandmother. And for my life, too. Surely you understand?» [...] «You and Cal should both return to Concord now. Don't you think?» He nodded. He was still looking at the fire. He said, «When the weather is good enough to set sail in the Stonecutter . . .» «Oh, there's no hurry. You don't have to leave here today. But I don't want you dying in this house, do you understand? And I do not want you dying on this island. That would not be appropriate, and it would unsettle everyone too much. I don't want to have to deal with that. So you do have to leave…»* (Gilbert, 2009). Фінальний вчинок Рут набуває символічного значення визволення трьох поколінь жінок: вона трансформує ресурс провини Еллісів у матеріальний капітал і водночас здійснює радикальний розрив із моделлю залежності. Таким чином, героїня долає міжгенераційну травму та закладає підґрунтя для нової, автономної ідентичності, що більше не визначається патріархальними та класовими обмеженнями.

Висновки. Міжгенераційний діалог у сучасній жіночій прозі постає не лише як сюжетний елемент, а як фундаментальний механізм трансляції та опрацювання культурної пам'яті й травми. У романі «Stern men» Елізабет Гілберт

оприявнює приховані пласти жіночого досвіду, що тривалий час залишалися на периферії патріархальних наративів. Травма поколінь реалізується не через глобальні історичні катастрофи, а через системне «символічне насильство», гендерну нерівність та культуру «мовчання». Емоційна герметичність острівної спільноти детермінує деструктивну модель виховання, де мовчання стає спадковим тягарем, що розриває живий зв'язок між батьками та дітьми. Низка жіночих образів (Джейн Сміт-Елліс, Мері Томас, Рут Томас) демонструє дію трансгенераційної травми залежності. Через фінансову та соціальну маніпуляцію з боку родини Еллісів, яка виступає інструментом контролю, кожне наступне покоління жінок повторювати сценарій втечі або служіння, закріплюючи почуття меншовартості. Фінал роману символізує перехід від статусу жертви до суб'єкта історії, що уможливлює продуктивну наративізацію травми, перетворюючи пам'ять на ресурс для змін.

ЛІТЕРАТУРА

1. Данилюк, М. &, Бігун О. (2023). Постколоніальні підходи до теорії травми в сучасному літературознавстві. *Grail of Science*, 26, 345–351. https://doi.org/10.36074/grail-of-science.14.04.2023.060
2. Довганич, Н. (2020). Пам'ять, травма і література: способи репрезентації та інтерпретації. *Українське літературознавство*, 85, 51–59.
3. Assmann, J. (2008). Communicative and cultural memory. In A. Erll & A. Nünning (Eds.), *Cultural memory studies: An international and interdisciplinary handbook* (pp. 109–118). Walter de Gruyter.
4. Bigun, O., Kovbaniuk, M., & Smushak, T. (2025). Identité de genre dans l'oeuvre de Françoise Sagan. *Folia Linguistica et Litteraria, 50*, 25–44. https://doi.org/10.31902/fll.50.2025.2
5. Bourdieu, P. (1991). *Language and symbolic power*. Polity Press.
6. Erll, A., & Nünning, A. (2005). Where literature and memory meet: Towards a systematic approach to the concepts of memory used in cultural studies. In H. Grabes (Ed.), *Literature, literary history, and cultural memory* (Vol. 21, pp. 261–295). Gunter Narr Verlag.
7. Gilbert, E. (2009). *Stern men: A novel*. Penguin Publishing Group.
8. Müller, A. (2017). *Trauma und Intermedialität in zeitgenössischen Erzähltexten*. Winter Verlag.
9. Pennebaker, J. W. (1997). Writing about emotional experiences as a therapeutic process. *Psychological Science, 8*(3), 162–166.

Дата першого надходження статті до видання: 22.07.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 20.08.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 01.10.2026

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу (CC BY 4.0)

УДК 82.091
DOI https://doi.org/10.32782/folium/2026.9.35

ГАСТРОНОМІЧНИЙ ДИСКУРС МАЛОЇ ПРОЗИ Є. КОНОНЕНКО

Інна Юрова
кандидат філологічних наук,
Національна музична академія України
ORCID ID 0000-0001-6053-7609
iiurova@gmail.com

Ключові слова:
гастрономічний дискурс, хронотоп, феміністичний дискурс, культурний код, густативи, ієрархія, гендерні штампи, гендерна політика.

У статті зазначено, що гастрономічна складова української літератури є її важливою частиною вже не одне століття. Особливо уважно до цієї проблеми підходять письменники сучасної української літератури. Причому гастрономічна складова наявна як у серйозній, так і в ігровій масовій літературі. У творчості Євгенії Кононенко гастрономічний складник виступає багатофункціональним. Він допомагає охарактеризувати культурний код через протиставлення національної та іноземної їжі, приготованої та сировини, створити хронотоп новел, увиразнити ієрархію та способи побудови відносин всередині родини; показати кохання, зраду, прощення, стати виразником пам'яті, втіленням соціальних проблем тощо. Відтак метою дослідження стає аналіз особливостей використання гастрономічних елементів у текстах Є. Кононенко. У статті визначено особливості використання гастрономічних елементів як культурного коду. Також буде окреслено використання гастрономічних елементів як способу творення хронотопу. Крім того, буде проаналізовано специфіку реалізації гастрономічних елементів як ієрархії та способу побудови відносин всередині родини. Ще одним аспектом дослідження стане визначення гастрономічних елементів як способу зображення стосунків, кохання, заборонених почуттів, примирення тощо. Також у дослідженні буде розглянуто роль гастрономічних елементів як прояву фемінізму, гендерної політики, гендерних штампів тощо. Окрема увага буде приділена зображенню їжі як ознаки історичного часу, способу характеристики складної та буремної епохи 1990-тих та 2000-них років. Матеріалом дослідження стане мала проза письменниці: «У неділю рано», «На ліву ногу», «Режим», «П'ять хвилин ніжності», «Драні колготки», «Діалоги та непорозуміння», «Нема раю на всій землі» тощо.

GASTRONOMIC DISCOURSE OF SHORT PROSE BY E. KONONENKO

Inna Yurova
Candidate of Philological Sciences,
National Musical Academy of Ukraine

Key words: *gastronomic discourse, chronotope, feminist discourse, cultural code, gustatives, hierarchy, gender stereotypes, gender politics.*

The article determines gastronomic component of Ukrainian literature has been an important part of it for more than one century. Writers of modern Ukrainian literature have been particularly attentive to this problem. Moreover, the gastronomic component is present in both serious and playful mass literature. One of the writers who is suitable for depicting this problem is Yevgenia Kononenko. In the writer's works, the gastronomic component acts as a multifunctional component. It helps to characterize the cultural code through the contrast of national and foreign food, cooked and raw materials, create a chronotope of short stories, express the hierarchy and ways of building relationships within the family; show love, betrayal, forgiveness, become an expression of memory, the embodiment of social problems, etc. Therefore, the purpose of our study will be to analyze the features of the use of gastronomic elements in the texts of Yevgenia Kononenko. The materials of the article will determine the features of the use of gastronomic elements as a cultural code. The use of gastronomic elements as a way of creating a chronotope will also be outlined. In addition, the specifics of the implementation of gastronomic elements as a hierarchy and a way of building relationships within the family will be analyzed. Another aspect of the study will be the definition of gastronomic elements as a way of depicting relationships, love, forbidden feelings, reconciliation, etc. The study will also consider the role of gastronomic elements as a manifestation of feminism, gender politics, gender stereotypes, etc. Special attention will be paid to the depiction of food as a sign of historical time, a way of characterizing the complex and turbulent era of the 1990s and 2000s. The material for the study will be the writer's short prose: «Early on Sunday», «On the Left Leg», «Regime», «Five Minutes of Tenderness», «Torn Tights», «Dialogues and Misunderstandings», «There is No Paradise on Earth», etc.

Вступ. Актуальність роботи пов'язана з тим, що гастрономічна складова української літератури є важливою частиною її дискурсу. Упродовж XIX та XX століття велика кількість українських письменників активно звертається до використання різних гастрономічних елементів у своїх текстах, наділяючи їх різноманітними функціями. Сучасна українська література продовжує дотримуватися цих традицій. І Євгенія Кононенко стає однією з таких авторів.

Євгенія Кононенко – українська письменниця, чиє ім'я давно увійшло в історію сучасної української літератури. Цю письменницю без перебільшення можна назвати літописцем 1990-х та 2000-х років українського культурного поля. Вона у своїх текстах показує важкі, проблемні часи та тих, хто переживає глибоку світоглядну та психологічну кризу, змушений виживати у переламну епоху. Така різнобіжність проявляється через сюжети, типи персонажів, топоси та гастрономічний дискурс.

Для Є. Кононенко їжа та напої є вагомою частиною її текстів. Гастрономічні елементи використовуються письменницею як спосіб характеристики персонажів, їхнього життя, настрою, ставлення до оточення, взаємодії зі світом тощо. Також вони стають засобом творення хронотопу. Окремо варто зауважити, що письменниця звертається до гастрономічних елементів як ознак часу: буремного, становлення та розвитку нової держави, історичних змін, переломних культурних моментів.

Є. Кононенко не можна назвати авторкою, яку обійшли увагою дослідники сучасної української літератури. Її звернення до гендерної проблематики, місця жінки в суспільстві, феміністичного дискурсу забезпечили їй гідне місце. Дослідженням творчої спадщини Є. Кононенко займалися Н. Зборовська, Л. Антипова, І. Бондар-Терещенко, Н. Лебідь, М. Стріха, Г. Токмань та інші. Проте не всі аспекти творчості авторки на сьогодні потрапили до поля зору дослідників. Зокрема, серед таких проблем можна назвати

особливості гастрономічного дискурсу в малій прозі Є. Кононенко.

Особливості використання гастрономічної складової у творчості українських письменників вже давно є предметом аналізу національних вчених. Зокрема, варто загадати такі роботи, як «Пристрасть і їжа: особиста драма Михайла Коцюбинського» С. Павличко, «Семантика їди та їжі в романі В. Домонтовича «Дівчина з ведмедиком» Н. Гордонюк, «Література плюс кулінарія: формування нового жанру масового письменства» С. Філоненко, «Рецепція образів страв і напоїв у художньому тексті малої прози В. Даниленка» Н. Заверталюк «Поетика густативів (на матеріалі сучасної української прози)» С. Ковпік, «Мотиви їжі та символіка національної кухні в системі феміністичного дискурсу української прози» Л. Чернявської та Л. Костецької, «Поетика густативів (на матеріалі сучасної української прози)» С. Ковпік тощо.

Також можна говорити і про те, що сьогодні українська література відповідно до вимог часу та особливостей свого розвитку починає активно використовувати не тільки гастрономічні елементи, але й створюється цілий окремий пласт «кулінарної прози»: «*З'ява «кулінарної прози» на початку XXI століття, на наш погляд, спричинена формуванням масової літератури та поступовим заповненням усіх її без винятку ніш*» (Філоненко, 2014: 142). Як наслідок, активного розвитку набуває і поетика густативів, оскільки сучасна література частотно зображує «*процес вишуканого приготування страв, способи оригінального підбору назв цим стравам, тонкощі їх презентації та частування ними у певні моменти життя людини*» (Ковпік, 2020: 659).

Незважаючи на те, що особливості гастрономічної складової української літератури написано немало робіт, питання гастрономічного дискурсу у малій прозі Є. Кононенко практично не розкрите.

Метою нашого дослідження буде проаналізувати особливості використання гастрономічних елементів у текстах Є. Кононенко.

Завдання поданого дослідження:

– визначити особливості використання гастрономічних елементів як культурного коду;

– окреслити використання гастрономічних елементів як способу творення хронотопу;

– проаналізувати специфіку реалізації гастрономічних елементів як ієрархії та способу побудови відносин всередині родини;

– визначити гастрономічні елементи як спосіб зображення стосунків, кохання, заборонених почуттів, примирення тощо;

– зазначити роль гастрономічних елементів як прояву фемінізму, гендерної політики, гендерних штампів тощо.

Матеріал та методи дослідження. Матеріалом представленого дослідження є мала проза української письменниці Є. Кононенко. Це тексти, написані протягом усього творчого життя авторки та опубліковані в різних збірках, періодичних виданнях тощо: «У неділю рано», «На ліву ногу», «Режим», «П'ять хвилин ніжності», «Драні колготки», «Діалоги та непорозуміння», «Нема раю на всій землі» тощо. Методами дослідження представлених текстів стали біографічний, компаративний, історико-культурний, проблемно-тематичний, типологічний методи, метод зіставлення тощо. Зазначені методи дозволяють побачити творчість авторки в контексті епохи, у загальній сукупності її творів тощо.

Результати та обговорення. Гастрономічні елементи, які використовує у своїх текстах Є. Кононенко, можна умовно поділити на дві групи: українські та іноземні.

Українські напої та їжа в контексті новел письменниці не дорівнюють національним. Тут швидше можна говорити про звичні гастрономічні елементи, недорогі, часто вживані, закріплені радянською традицією. Відповідно, в текстах письменниці вони асоціюються із буденністю, побутом, важким щоденним життям, часто злиднями та негараздами у родині. Новели із виключно українською, побутовою їжею та відповідними напоями – історії про нещасливе життя жінок, родинне та побутове насильство, важкі часи. У таких текстах змальований важкий перехідний період 1990-х та подальших років. Їжа стає причиною сварок як серед членів однієї родини, так і з іншими людьми в чергах. Така їжа несмачна, часто існує у вигляді сировини. Така їжа примітивна, неприємна на смак, часто вчорашня. Їжа тут не купується у магазинах – її потрібно діставати у чергах, шукати, відвойовувати. Потрібна кмітливість, сила, спритність, везіння. Люди стають заручниками такої їжі, вони змушені знаходитися в її постійному пошуку, її пошук стає сенсом та способом їх життя: «*Людей майже немає. Вони десь там у гастрономах, у чергах, до яких записалися ще вночі*» (Кононенко, 2006: 53).

Натомість іноземні напої та їжа, навпаки, мають ознаки заможного життя, асоціюються зі святом, кращим життям, надіями тощо. У багатьох новелах протиставляються ситуації із вживанням українських та іноземних страв. Поява іноземних гастрономічних елементів пов'язана із небуденними ситуаціями, подорожами, конференціями, гостинами тощо.

Так, наприклад, у новелі «Нема раю на всій землі» іноземна їжа має присмак пригод та фантазій, вона позаземна, далека. Її походження обов'язково незвичайне, казкове, пов'язане

з фільмами, книгами, подорожами: «*Червоне вино – з Провансу? з Перигору? з долини Рони? з долини Луари?*» (Кононенко, 2004: 63). При цьому таке вино має особливу ауру, незвичні наслідки: «*Який шляхетний хміль від коштовних вин*» (Кононенко, 2004: 65).

У новелі «Немає раю на всій землі» купована, іноземна, дорога їжа виводить персонажів за межі сталого життя, звички, ворожнечі та стає атрибутом примирення тимчасової родинної злагоди, можливості порозумітися, згадати щасливі часи взаємного кохання: «*А потім махнула рукою – живемо один раз – і взяла банку іспанських олив, данських мідій і пляшку французького вина… А ще – довгий багет та іноземний кекс у целофані. А ще – пляшечку соусу, віскі та бляшанку солодкої кукурудзи. Живемо один раз!*» (Кононенко, 2004: 62).

Гастрономічні елементи стають засобом окреслення часопростору текстів Є. Кононенко. Це відбувається на різних рівнях.

Іноземна їжа часто позначає чужий простір, небуденний, незвичайний. Це може бути, наприклад, та сама країна та місто, але інше помешкання та інший контекст життя. Така ситуація, зокрема, змальована у новелі «П'ять хвилин ніжності», де головна героїня приїжджає до свого одруженого коханця та він частує її білим мартіні та чорними оливками. У новелі «Драні колготки» персонажі потрапляють на міжнародну конференцію, організовану їх іноземними колегами. Відповідно, також змінюється простір перебування персонажів, перетворюючись із звичного, буденного на нетривіальний. І найяскравішим способом це продемонструвати стає їжа. Вона тут різноманітна, вишукана, приготована та подана вправними офіціантами, набуває символу багатого вільного життя, яке недосяжно персонажам у побутовому, повсякденному існуванні.

У новелі «Діалоги та непорозуміння» протиставляються іноземці та українці, Україна та Західна Європа, відповідно, українська та іноземна їжа. Їжа, яку персонажі вживають в Україні, виступає символом бідності, різноманітних проблем, непорозуміння, неприлаштованості тощо: «*Вони їли алюмінієвими виделками в ресторані на вокзалі шницелі з вермишеллю*» (Кононенко, 2004: 22). Натомість іноземні блюда, які персонажі куштують на території Німеччини, є частиною щасливої історії стосунків, багатого та вільного життя: «*Блюдо з шатобріаном було вміщено на марміт, а одинадцять тарілок з розмаїтими гарнірами розташувалися по колу*» (Кононенко, 2004: 22), «*… подає морозиво … та свіжі тропічні фрукти*» (Кононенко, 2004: 27). Іноземна їжа зазвичай є дуже диверсифікованою, різноманітною, вона не набридає, постійно дивує: «*Яке ви бажаєте вино? Біле? Рожеве? Червоне? Чи «Мартіні»? Чи «Чері»? – А можна шампанське?*» (Кононенко, 2004: 28), «*… Зашовхав до кімнати столика, на якому, окрім пляшки, лежали розкладені віялом плитки шоколаду*!» (Кононенко, 2004: 29).

Також гастрономічні складові стають способом хронологічного окреслення історичного періоду, в якій відбувається дія текстів, та створення відчуття неблагополучного, буремного, складного часу, оскільки згадуються черги, висока ціна на їжу, дефіцит їжі тощо. Подібні функції гастрономічна складова виконує у новелах «У неділю рано», «На ліву ногу», «Нема раю на землі» тощо.

Гастрономічні елементи також у текстах Є. Кононенко використовуються як спосіб побудови відносин всередині родини, одна з ланок побудови ієрархії. Так, наприклад, у новелі «У неділю рано» через їжу свекруха намагається вписатися у систему взаємин квартири своєї невістки, де її відверто не хочуть слухати. Свекруха подає себе як людину, яка приносить та вирощує продукти харчування, а через це отримує можливість давати поради та вказівки: «*Я їй [невістці – І.Ю.] кажу: чом ти так грубо картоплю чистиш? ти її садила? Ти її копала? Ти біля неї догори задом стояла?*» (Кононенко, 2006: 6). З тією самою метою свекруха цілий день витрачає на пошуки продуктів, які потім готують для всієї родини: «*На Лук'янівці були кури по дев'ять… А капусту взяла на Бісарабці*» (Кононенко, 2006: 12).

У новелі «Режим» подано аналогічну функцію гастрономічних елементів. У цьому тексті змальована ситуація, коли залежним від тещі та її квартири стає чоловік (зять). Тут гастрономічні елементи існують для окреслення родинного неспокою, незлагоди, проблем, домінування, приниження, нерівних родинних стосунків: «*І, незважаючи на високий інтелект, фантастично пекла пиріжки, від яких його безпідставно нудило*» (Кононенко, 2006: 18). Така їжа за умовчанням не може бути смачною. Вона протиставляється вуличній їжі, яка є вільним вибором героя: «*Пельмені все-таки мали присмак свободи, а пиріжки й крученики – смак рабства*» (Кононенко, 2006: 18).

У новелі «Нема раю на всій землі» гастрономічні елементи також стають способом демонстрації родинного непорозуміння серед різних членів сім'ї. Так, наприклад, протистояння невістки та свекрухи подається в парадигмі протиставлення домашньої, власноруч приготовленої їжі та їжі купленої, готової до вживання. Емансипована жінка, яка має можливість заробити гроші самостійно більше не має

обслуговувати свого чоловіка так, як колись це робила його мама: «*Сирна бабка з родзинками за бабусиним рецептом? А сир ти місиш дерев'яною ложкою чи перекручуєш на м'ясорубці?*» (Кононенко, 2004: 58).

Складні стосунки між чоловіком та дружиною також проявляються через їжу. Не маючи можливість заробити, чоловік втрачає свій статус у родині, дружина перестає готувати на нього їжу, він змушений ходити їсти до своєї матері, таким чином ніби повертаючись у статус сторонньої особи у родині: «*Вони ніколи не їли того, що він приносив від своєї матері, непрямо натякаючи, що то для нього*» (Кононенко, 2004: 71). Гастрономічні складові також можуть ставати еквівалентом фінансового стану персонажів, а їжа зазвичай поділяється на звичайну, буденну, дешеву, та іноземну, недешеву, святкову.

Фінансова бідність родини та пов'язані з нею постійні внутрішні конфлікти показані через протиставлення типових, побутових, дешевих страв та їжі дорогої, якої немає; відповідно, вони подаються через протиставлення варених сосисок та смажених рябчиків: «*Сосиски їстимеш? – А ти можеш запропонувати мені смажених рябчиків?»* (Кононенко, 2006: 50).

У новелі «Нема раю на всій землі» їжа стає аналогом грошей, їх наявності та кількості, відповідно, символом існування. Аналогічна фінансова функція (функція розрахунку) закріплена за іноземною їжею і в новелі «Драні колготки».

У тексті «Немає раю на землі» ставиться питання про те, що недешева, іноземна їжа (та гроші як можливість її придбати) важливіша за внутрішні стани людини. Відсутність фінансів автоматично робить людину нещасливою, знижує або нівелює її цінності, здібності: «*Сидіти з не менш голодною подругою з чашечками холодної слабкої кави і обговорювати новини філософської літератури*» (Кононенко, 2004: 57). Натомість фінансова можливість поїсти дозволяє думати про високе мріяти, відчувати себе людиною: «*Зайти до пристойної кав'ярні, взяти п'ятдесят грамів і дві хороші цукерки і, замріяно всотуючи бурштинову рідину, думати про життя взагалі, а не про те, як жити далі*» (Кононенко, 2004: 58).

Гроші у новелі відповідно реалізуються можливістю купувати їжу вільно, причому їжу недешеву і не найпростішу: «*З'явився той додатковий вимір життя, який надає можливість вибору. Можна купити кіло сосисок, а можна – півкіло шинки*» (Кононенко, 2004: 57).

Ще однією функцією, яку має гастрономічний складник у новелах Є. Кононенко, стає функція зображення заборонених стосунків, зради, іноді кохання чоловіка та жінки загалом.

Так, наприклад, у новелі «П'ять хвилин ніжності», де піднімається тема забороненого кохання, символом нетривких, але яскравих стосунків головної героїні із її коханцем стають біле мартіні та чорні оливки, підкреслено іноземні елементи, які одночасно символізують гріх та короткотривале свято: «*… Він радо почастував би її білим мартіні та чорними оливками*» (Кононенко, 2003). Згадані оливки та мартіні мають кінематографічне чорно-біле, а тому яскраве та символічне зображення.

У новелі «Драні колготки» через гастрономічну складову подається зрада: «*П'ють коньяк, … він кладе їй до рота квадратики швейцарського шоколаду*» (Кононенко, 2004: 30). Подарунком та способом розрахунку у цій новелі також стає іноземна їжа: «*Вкладає туди подарунки: пляшку, цукерки…*» (Кононенко, 2004: 31).

У новелі «Нема раю на всій землі» через їжу показане примирення чоловіка та дружини: «*А тепер вона, хоч і повернулася пізно, але вирішила нагодувати і його*» (Кононенко, 2004: 63).

Гастрономічна складова також стає способом озвучення гендерних проблем, соціального та фінансового неблагополуччя. У складні часи першою завжди страждає жінка. Їй важче буває вижити у складних умовах, на неї лягає важкий побут тощо. Є. Кононенко часто показує проблеми жінки у своїх текстах, у тому числі через її стосунки із їжею. Так, наприклад, у новелі «На ліву ногу» показано, що чоловіки традиційно мають більше можливостей у складні часи. Для чоловіка з його маскулінною силою, суспільними привілеями можливість дістати їжу, завоювати її, донести до дому більша: «*Стоять дві торби, з яких стирчать пташині ноги*» (Кононенко, 2006: 57). У чоловіка більше можливостей забезпечити родину, гарантувати її виживання: «*З грудки насмажимо котлет, … з крилець наваримо бульйону, а ніжку… потушкуємо у сметані. Сметани я теж узяв, оно трилітрова банка. Курей узяв, сиру, масла..*» (Кононенко, 2006: 58). Натомість жінка знову опиняється у слабкій позиції, коли вона змушена весь день витратити на спроби щось купити, які виявляються марними: «*Я весь день стояла в чергах, правда, нічого не купила*» (Кононенко, 2006: 57). Відповідно, у складні часи жінка стає залежною від чоловіка, його сили та інших навичок.

Натомість у кращі часи часто чоловік стає тягарем для жінки, оскільки не завжди може дати їй щось більше за мінімум, відповідно, родинне життя стає символом поневолення та голоду, а вільне позашлюбне символом свободи та ситості: «*А хтось тим часом смакує м'ясо маренго*» (Кононенко, 2004: 59).

Гастрономічна складова також може втілювати пам'ять про певні події. Наприклад, у новелі «Драні колготки» після всіх буремних подій спогадами про вечір все одно стають ті самі іноземні страви, які довелося куштувати героям: «*Приємно згадуються вирізка, маслини і швейцарський шоколад*» (Кононенко, 2004: 31).

Висновки. Таким чином, гастрономічний складник у текстах Є. Кононенко дуже багатофункціональна. Вона допомагає охарактеризувати культурний код через протиставлення національної та іноземної їжі, створити хронотоп текстів, увиразнити ієрархію та способи побудови відносин всередині родини, а також показати кохання, зраду, прощення тощо.

Гастрономічний дискурс як елемент сучасної української літератури хоч і стає об'єктом уваги науковців, все одно залишається недостатньо вивченим. Відповідно, аналізувати його є надзвичайно актуальним для сьогоднішніх дослідників через його багатофункціональність, культурну особливість, важливість для збереження історичного духу епохи тощо. Перспективним видається як дослідження гастрономічного дискурсу сучасних українських письменників, так і порівняння особливостей використання гастрономічної складової Є. Кононенко та іншими авторами.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ковпік, С.І. (2020). Специфіка функціонування термінологічного апарату гастрономічного дискурсу масової літератури. *Молодий вчений*. № 4 (80). С. 658–660. DOI: https://doi.org/10.32839/2304-5809/2020-4-80-136
2. Кононенко, Є. (2004) *Повії теж виходять заміж*. Львів : Кальварія. 230 с.
3. Кононенко, Є. (2006) *Новели для нецілованих дівчат*. Львів : Кальварія, 2006. 192 с.
4. Кононенко, Є. (2003) *П'ять хвилин ніжності*. Режим доступу: URL https://e-bookua.org.ua/love/1300-5-hvilin-nzhnost.html (дата звернення 28.06.2026)
5. Філоненко, С. (2014) Література плюс кулінарія: формування нового жанру масового письменства. *Наукові записки Бердянського державного педагогічного університету*. Випуск 1. С. 141–151.

Дата першого надходження статті до видання: 06.07.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 31.07.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 01.10.2026

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу (CC BY 4.0)

УДК 811.111’81’42
DOI https://doi.org/10.32782/folium/2026.9.36

ГРА ЗА ВЛАСНИМИ ПРАВИЛАМИ: ЛІНГВОПРАГМАТИКА УХИЛЕННЯ ВІД ПРЯМОЇ ВІДПОВІДІ

Віта Юрчишин
доктор філософії (філологія), доцент,
Карпатський національний університет імені Василя Стефаника
ORCID ID 0000-0001-8481-1174
Scopus ID 58951842000
vita.yurchyshyn@cnu.edu.ua

Олександр Вовчук
студент магістратури факультету іноземних мов,
Карпатський національний університет імені Василя Стефаника
ORCID ID 0009-0008-4027-2111
oleksandr.vovchuk.21@pnu.edu.ua

Ключові слова:
лінгвопрагматика ухилення, політичний дискурс, комунікативна імплікатура, позитивне обличчя, негативне обличчя, прагматична тактика.

У статті здійснено комплексне дослідження лінгвопрагматичних особливостей тактики ухилення від прямої відповіді в сучасному політичному дискурсі. Встановлено, що ухилення від прямої відповіді є прагматичною тактикою, яка свідомо використовується політиками задля збереження стратегічного контролю над діалогом, збереженням власного політичного іміджу та просування особистого порядку денного в умовах складної комунікативної ситуації. Методологічну базу досліджень становлять дискурс-аналіз, конверсаційний та прагмалінгвістичний аналізи, а також метод суцільної вибірки. Емпіричний матеріал дібраний з англомовних медіаресурсів Forbes Breaking News та Sky News. Теоретичним підгрунтям слугують «Теорія мовленнєвих актів» Джона Остіна та Джона Серля, «Принцип кооперації» Пола Грайса та «Теорія ввічливості» Пенелопи Браун та Стівена Левінсона. Аналіз практичного матеріалу продемонстрував різноманіття використання інструментів ухилення: Дональд Трамп вдається до агресивного відхилення від теми акцентуючи увагу на непрофесіоналізмі журналіста. Порушуючи максиму релевантності та використовуючи стратегію непрямого повідомлення він нейтралізує загрозу своєму негативному обличчю та демонструє повний контроль над ситуацією, тим самим укріплюючи свою лідерську позицію. Такий крок руйнує очікуваний перехід від журналістського директиву до асертиву політика, підміняючи його непрямим мовленнєвим актом. Ріші Сунак інформаційно перевантажує текст задля ухилення від прямої відповіді. Також використовує двозначності, тим самим свідомо порушуючи максими кількості та способу. Задля уникнення відповідальності за політичні помилки Сунак додатково застосовує речення у пасивному стані, яке дозволяє знеособити провину та захистити як позитивне так і негативне обличчя. Доведено, що умисне ухиляння від прямої відповіді є свідомою тактикою заради власного іміджу, який дозволяє політичним діячам зберігати гнучкість комунікативної поведінки та проектувати особисті цілі на масову аудиторію.

PLAYING BY ONE'S OWN RULES: THE LINGUOPRAGMATICS OF EVADING A DIRECT ANSWER

Vita Yurchyshyn
PhD in Linguistics, Associate Professor,
Vasyl Stefanyk Carpathian National University

Oleksandr Vovchuk
Master's degree Student,
Vasyl Stefanyk Precarpathian National University

Key words: *linguopragmatics of evasion, political discourse, communicative implicature, positive face, negative face, pragmatic tactic.*

The article provides a comprehensive study of the linguopragmatic characteristics of the evasion tactic in contemporary political discourse. It establishes that evading a direct answer is an intentional pragmatic tactic consciously employed by politicians to maintain strategic control over the dialogue, preserve their political image and promote their personal agenda in complex communicative situations. The methodological framework of the research comprises discourse analysis, conversation analysis, pragmalinguistic analysis and the continuous selection method. The empirical data is sourced from English language media outlets Forbes Breaking News and Sky News. The theoretical foundation is built upon John Austin and John Searle's Speech Act Theory, Paul Grice's Cooperative Principle, and Penelope Brown and Stephen Levinson's Politeness Theory. An analysis of the practical material demonstrates a diverse application of evasive tools. Donald Trump resorts to aggressive topic shifting, emphasizing the journalist's lack of professionalism. By violating the maxim of relation and employing an indirect communication strategy he neutralizes threats to his negative face and demonstrates total control over the situation, thereby reinforcing his leadership position. This move disrupts the expected transition from a journalistic directive to the politician's assertive, replacing it with an indirect speech act. Rishi Sunak, on the other hand, utilizes information overload to evade direct answers. He also employs ambiguity, thereby intentionally violating the maxims of quantity and manner. To avoid accountability for political missteps Sunak additionally uses passive voice constructions, which allow him to depersonalize blame and protect both his positive and negative face. It is proved that intentional evasion of direct answers is a deliberate self-image tactic that allows political figures to maintain flexibility in their communicative behavior and project their personal goals onto a mass audience.

Вступ. У політичному дискурсі особливе місце посідає політичне інтерв'ю, яке відбувається у формі діалогу між журналістом та політичним діячем. Особливість цього жанру полягає у його публічності, орієнтації на масову аудиторію, зокрема на потенційний електорат, а також включає в собі чітку асиметрію ролей. Оскільки журналіст має першочергове право ініціювати розмову, направляти комунікацію в певне русло, задавати питання, визначати теми та порядок діалогу, це часто створює певні *«виклики»* для респондента. Політик, у свою чергу, прагне перехопити ініціативу на себе задля збереження власного порядку денного та просування власних ідей для слухачів, а також заради збереження власного політичного іміджу. Конфлікт інтенцій у площині політичного інтерв'ю найкраще проявляється у тактиці ухилення від прямої відповіді. З лінгвопрагматичної точки зору таке ухилення розглядається не як незнання певної теми чи відповіді на запитання, а як цілеспрямована прагматична тактика на свідомому рівні заради збереження контролю та переваги у діалозі. Саме тому дослідження використання прямого ухилення політиків у сучасному політичному світі є вкрай важливим, адже це поглиблює розуміння справжніх намірів політиків, надаючи слухачеві можливість *«читати між рядками»*.

Теоретичні засади дослідження ухилення від прямої відповіді сформовано у працях

Дж. Остіна (Austin, 1962) та Дж. Серля (Searle, 1979), у яких розроблено теорію мовленнєвих актів; П. Грайса (Grice, 1975), який обґрунтував принцип кооперації та механізм комунікативних імплікатур; П. Браун і С. Левінсона (Brown and Levinson, 1987), які запропонували модель позитивного й негативного «обличчя» та стратегії ввічливості. Подальший розвиток прагматичного підходу представлено у працях С. Левінсона (Levinson, 1983), А. О'Кіфф, Б. Кленсі та С. Адольфс (O'Keeffe, Clancy, Adolphs, 2011), Н. Ішихари й Е. Коена (Ishihara and Cohen, 2021), а також І. Семенюк Зюмрютдал (2023). У цих дослідженнях висвітлено роль контексту, непрямих мовленнєвих актів, імплікатур і прагматичної компетентності, однак комплексне застосування зазначених підходів до аналізу ухилення від прямої відповіді в сучасних англомовних політичних інтерв'ю потребує подальшої конкретизації.

Метою нашого дослідження є визначити лінгвопрагматичні механізми ухилення від прямої відповіді в сучасному англомовному політичному дискурсі та з'ясувати їхню роль у збереженні стратегічного контролю й політичного іміджу мовця. Для досягнення мети поставлено такі завдання: окреслити теоретичні засади аналізу непрямих відповідей; встановити, які максими принципу кооперації порушуються в досліджуваних фрагментах; простежити взаємодію непрямих мовленнєвих актів, комунікативних імплікатур і стратегій захисту «обличчя»; зіставити способи реалізації ухилення у висловлюваннях Дональда Трампа та Ріші Сунака; визначити прагматичні наслідки цих тактик для перебігу політичного інтерв'ю.

Матеріал і методи дослідження. Для аналізу тактик ухилень від прямої відповіді використовувався дискурс аналіз задля критичного дослідження комунікації у соціальному контексті; конверсаційний аналіз для вивчення соціальної взаємодії між учасниками комунікації; прагмалінгвістичний аналіз для того щоб дослідити як мова функціонує в реальному спілкуванні та метод суцільної вибірки. Матеріали для проведення дослідження були взяті з сайту новин *Forbes Breaking News* та *Sky News*.

Результати та обговорення. Дослідження лінгвопрагматичного аспекту ухилення від прямої відповіді є досить комплексним напрямом у сучасній лінгвістиці, оскільки поєднює аналіз мовних засобів та вивченням комунікативних намірів мовця. Теоретико-методологічною основою для вивчення непрямих відповідей у політичній площині є теорія мовленнєвих актів (John L. Austin, 1962; John R. Searle, 1979). Мовленнєві акти – це дії, які людина виконує за допомогою висловлювань. Коли ми говоримо, ми не лише повідомляємо інформацію, а й можемо обіцяти, наказувати, просити, попереджати, вибачатися або оголошувати певне рішення. Засновником теорії мовленнєвих актів вважають британського філософа Дж. Остіна, який у праці "How to Do Things with Words" показав, що деякі висловлювання самі є вчинками. Наприклад, промовляючи «я обіцяю», людина не описує обіцянку, а безпосередньо дає її (Austin, 1962).

Дж. Остін розрізняв три складники мовленнєвих актів: локутивний, ілокутивний і перлокутивний. Локутивний акт (locutionary act) полягає у вимовлянні осмисленого висловлювання, тобто це буквальне значення сказаного; іллокутивний акт (illocutionary act) відображає комунікативний намір мовця, наприклад, прохання, наказ, обіцянку чи застереження; перлокутивний акт (perlocutionary act) – вихідний ефект на слухача. Його результат досягається за допомогою локутивного та іллокутивного акту, наприклад надихання до чогось чи переконання (John L. Austin, 1989; O'Keeffe, Clancy, Adolphs, 2011: 85; John R. Searle, 1979).

Американський філософ Джон Серль розвинув і систематизував ці положення у книзі "Speech Acts: An Essay in the Philosophy of Language", наголошуючи, що успішне здійснення мовленнєвого акту залежить від певних правил, намірів мовця та обставин спілкування (Searle, 1969). Дж. Серль у своїх працях виділяє п'ять типів іллокутивних мовленнєвих актів: асертиви, квеситиви, директиви, комісиви та експресиви. Асертиви – твердження щодо наявності якихось фактів, подій тощо. Асертиви описують певний стан речей у реальності. Директиви виражають різного роду накази, команди, вимоги та спонукають інших учасників комунікації до дії. Комісиви – висловлювання, які реалізують обіцянки, прийняття обов'язків, визначаючи очікування співрозмовника. Експресиви – об'єктивована репрезентація внутрішніх станів індивіда, його оцінок поведінки інших людей (коректно – некоректно, правильно – неправильно). Декларативи – висловлювання, спрямовані на зміну деякого існуючого стану справ (Searle, 1979).

Дж. Серль звертає увагу на те, що запитання журналіста в інтерв'ю слід трактувати як директиви, оскільки в процесі розмови реалізовується акт запиту, коли журналіст задає питання, спонукаючи політика надати чітку та пряму відповідь (Searle, 1979: 13-14). Прогнозуючою реакцією на директив має бути асертив – висловлювання, за допомогою якого ми стверджуємо, повідомляємо чи передбачаємо. Ключовою ознакою є те, що мовець представляє сказане як факт. Отже, у своїй основі асертив є мовленнєвим актом,

який фіксує відповідальність мовця за істинність сказаного (Searle, 1979: 12-13). Проте, коли журналіст використовує директив, тобто запитує, політик замість акту надавання відповіді, тобто асертиву, часто використовує непрямий мовленнєвий акт, іллокутивна сила якого спрямована на захист власної позиції чи просто заради зміни теми. Саме таким чином виникають твердження та структури для непрямої відповіді заради власного ж блага.

Подальшого розвитку теорія мовленнєвих актів набула у працях Пола Грайса (Grice, 1975: 217–237), який запропонував механізм мовленнєвого імплікування. Згідно з його концепцією, інформацію, що передається в межах мовленнєвого акту, можна поділити на дві частини. Перша становить логічний зміст висловлювання, тобто мінімальний обсяг інформації, необхідний для визначення умов його істинності. Друга охоплює додаткові смисли, які слухач може вивести з конкретного висловлювання. Такі смисли П. Грайс назвав імплікатурами.

Учений розрізняв конвенційні та неконвенційні імплікатури, зокрема, «імплікатури спілкування» та «імплікатури дискурса» (Grice, 1975; Семенюк Зюмрютдал, 2023). Конвенційні імплікатури охоплюють ті компоненти інформації, які передаються завдяки усталеним значенням використаних слів і граматичних конструкцій. Вони безпосередньо пов'язані зі змістом висловлювання. Натомість комунікативні імплікатури співвідносяться з буквальним значенням речення опосередковано. Вони виводяться слухачем на основі змісту висловлювання, контексту та припущення, що учасники комунікації прагнуть досягти спільної мети й дотримуються принципу кооперації (cooperative principle) (Grice, 1975; Семенюк Зюмрютдал, 2023).

Із загального принципу кооперації випливають конкретні правила мовленнєвої взаємодії, які П. Грайс назвав комунікативними постулатами, або максимами спілкування (conversational maxims). Згідно з П. Грайсом, ефективна комунікація та кооперація у спілкуванні відбувається на основі чотирьох максим: кількості (quantity) – будь інформативним; якості (quality) – говори правду; доречності, або релевантності (relevance) – будь відповідним; та способу (manner) – говори чітко та зрозуміло (Grice, 1975: 45-46). У політичному дискурсі ці максими не просто ігноруються, а свідомо порушуються. Коли політик різко змінює тему чи ухиляється від відповіді, таке ухилення класифікується як порушення максими релевантності. Або ж коли надається надмірна кількість інформації, часто непотрібної чи не актуальної, або наоборот – надмірної, розглядається порушення максими кількості. У випадку свідомого порушення будь-якої максими виникають комунікативні імплікатури – прагматичне висловлення, яке дозволяє слухачеві інтерпретувати почуте на власний розсуд, часто «читаючи між рядками». Для політика це є можливість передати прихований зміст (Levinson, 1983: 97-98). Імплікатура, на відміну від асертивів, які прямо вказують на стан ситуації, базується на здатності слухача виводити власні висновки та розуміти сказане на власний розсуд та на основі власного досвіду, оскільки слова та значення трактуються з загального контексту. У політичній площині імплікатура є ключовим механізмом ухилення від прямої відповіді для політика, оскільки формально він дотримується «правил гри», проте використовує імплікатури, щоб ухилитися від директивних запитань журналіста. Як результат, політик уникає власної відповідальності за свої слова, оскільки остаточна та реальна інформація залишається «між рядками», яка інтерпретується слухачем на власний розсуд. Оскільки політичний дискурс не завжди є кооперативним, ухилення від прямої відповіді розглядається як свідоме порушення максим П. Грайса. Тому формально політик залишається в межах діалогу, проте в реальності не надає відповіді на запитання. Така стратегія є важливою прагматичною навичкою у політичному середовищі.

Репутаційна та психологічна мотивація політика вдаватись до ухилення від прямої відповіді аналізується за допомогою Теорії ввічливості П. Браун та С. Левінсон (Brown and Levinson, 1987). Ключовим поняттям у межах теорії ввічливості є «обличчя» (face) – позитивний соціальний образ індивіда, який він прагне утвердити та представити перед людьми під час комунікації (Brown and Levinson, 1987: 311-312). У своїх працях П. Браун та С. Левінсон розрізняють два типи обличчя – позитивне обличчя (positive face) та негативне обличчя (negative face). Вимога визнати помилку є загрозою для позитивного обличчя – бажання учасника в суспільстві бути схваленим, щоб оточуючі підтримували його прагнення, цінності та особистість загалом. Позитивне обличчя – це потреба відчувати себе частиною соціуму, це відчуття солідарності та визнання, а також збереження іміджу успішного лідера в очах громадян. А вимога надати однозначну обіцянку чи відповідь розглядається як загроза негативному обличчю – прагнення людини до автономії власних дій та до того, щоб інші люди не обмежували її вчинки. Це також потреба у наявності власного простору та незалежність від думок та поглядів інших (Brown and Levinson, 1987: 312). Ухилення від відповіді в такому контексті класифікується як

непряма стратегія «off-record» (непряме повідомлення), яка в своїй основі визначається як непрямий спосіб реалізації комунікативного наміру, який загрожує «обличчю» опонента. Ключовою особливістю цієї стратегії є неоднозначність (ambiguity), оскільки мовець формує відповідь так, що її зможуть інтерпретувати по-різному, а в результаті існує можливість заперечити конкретний комунікативний намір. Засобами непрямої (off-record) комунікації можуть слугувати іронія, метафора, риторичні питання, натяки та применшення (O'Keeffe, Clancy, Adolphs, 2011: 65).

Таким чином, ухилення від прямої відповіді мотивує політиків захищати своє «обличчя», як позитивне, так і негативне в умовах публічної ситуації. Використовуючи непрямі відповіді та непрямі повідомлення політик мінімізує ризики для позитивного та негативного обличчя, а також дозволяє уникати відповідальності за категоричні чи однозначні висловлення. Також така стратегія дозволяє у майбутньому коригувати чи інтерпретувати свої попередні заяви по-іншому в залежності від контексту чи реакції аудиторії. Як результат, мовець постійно контролює власне «обличчя» та імідж, підтримуючи образ відповідального та сильного лідера, водночас тримаючи стратегічну гнучкість комунікативної поведінки.

Емпіричний аналіз показує, що найагресивнішою формою ухилення від прямої відповіді є повне відхилення від тематичного вектору, який заданий журналістом, та перенесенням розмови з основної теми на особисту площину. Розглянемо ситуацію такої прагматичної ситуації на прикладі президента США Дональда Трампа. Журналістка запитує: ***"Do you have any plan to change Afghanistan's situation? Are you able to recognize the Taliban? Because I'm an Afghan journalist, an Afghan-suffered woman. Any comment about Afghanistan? What's your future plan toward Afghan people, especially Afghanistan?"*** (The White House, 2025, 30:28–30:48) Цей мовленнєвий акт є директивом (акт запиту), який у своїй меті має накласти на респондента зобов'язання асертиву – чіткої відповіді про геополітичні плани держави. Проте Трамп миттєво руйнує структуру діалогу, вдаючись до непрямого мовленнєвого акту: "***I have a little hard time understanding you. Where are you from, actually?"*** (The White House, 2025, 30:48), а також: ***"Actually, it's a beautiful voice and a beautiful accent. The only problem is, I can't understand a word you're saying. . . . But – but I'd just say this: Good luck. Live in peace. Go ahead, please"*** (The White House, 2025, 30:54). У цій ситуації бачимо очевидне та грубе порушення максими релевантності П. Грайса. Замість того, щоб надати відповідь щодо майбутніх дій США на Близькому Сході президент повністю відхиляється від теми, фокусуючи увагу аудиторії на фонетичних здібностях журналістки (***"beautiful voice", "beautiful accent"),*** в даному випадку використовуючи сарказм. Як наслідок, виникає комунікативна імплікатура, перлокутивний ефект якої зводиться до того, що президент категорично відмовляється відповідати та надавати будь-яку фактичну інформацію на запитання журналістки.

З погляду Теорії мовленнєвих актів цікавою є фінальна фраза-ухилення ***"...good luck, live in peace."***, оскільки існує протистояння між локутивним та іллокутивним актами: на локутивному, тобто буквальному рівні, ця фраза є простим, стандартним висловлюванням побажання миру та добра. Проте в реальності, на іллокутивному рівні це висловлювання перетворюється на жорстке, безапеляційне припинення розмови, без подальшого розвитку подій. Фактично ця фраза означає: розмову закінчено, жодної відповіді не буде.

Згідно з концепцією П. Браун та С. Левінсона, запитання щодо майбутніх планів президента на геополітичній арені створює загрозу негативному обличчя політика, оскільки вимагає чіткої відповіді та конкретних обіцянок, які б суттєво обмежили його майбутню свободу дій та висловлювань щодо міжнародної політики, особливо в контексті Афганістану. Проте завдяки стратегії «off-record» (непрямого повідомлення) Д. Трамп успішно зберігає власне *«обличчя»*. Політик, не маючи можливості відповісти на запитання, перекидує увагу аудиторії на саму журналістку, піддаючи під сумнів її професіоналізм, акцентуючи на тому, що він не може зрозуміти запитання через акцент ("***I have a little hard time understanding you..."***). Таким чином президент маневрує та повністю знімає відповідальність від прямої відповіді, демонструючи повний контроль над ситуацією у власний бік.

Розглянемо також тактики ухилення від прямої відповіді у ще одного політика – колишнього прем'єр-міністра Великої Британії Ріша Сунака. Конфлікт інтенцій між журналісткою та політиком спостерігається від самого початку розмови. Журналістка реалізовує мовленнєвйи акт, який є класичним директивом, тобто спонуканням до мовленнєвої дії: ***"Liz Truss told me in September she was prepared to be unpopular to push through her economic plan. Are you?"*** (Sky News, 2022, 00:11). Очікуваною відповіддю з боку політика могло б бути просте *«так»* або *«ні»*, який й би вказав на чітку істинність його позиції. Проте Ріші Сунак повністю змінює хід подій відповідаючи: ***"I think I demonstrated over the summer that I'm prepared to be honest with the country..."*** (Sky

News, 2022, 00:15). У цей момент ми бачимо, що локутивно, політик вказує на свою чесність, проте іллокутивно, він відмовляється приймати на себе образ *«непопулярності»*.

Коли журналістка продовжує свій запит щодо непопулярності політика, говорячи: ***"Do you accept what you're going to do this week will be unpopular?"*** (Sky News, 2022, 00:37). Ріші Сунак вдається до мовного перенавантаження та надання надмірної інформації: ***"Well, no. I actually think that what people will see on Thursday is that the government is being upfront with people about the challenges that we face. It's right that we get a grip of inflation, it's right that we limit the increases in mortgage rates, and that means having public finances that are more sustainable and that command the confidence of international markets. That's also going to be good for people at home. But what people will also see is that the way we've gone about that is fair"*** (Sky News, 2022, 00:41-01:05). У його розлогій відповіді, здавалось би на просте питання, яке знову ж вимагає простого *«так»* або *«ні»*, ми бачимо системне та свідоме порушення максими кількості, оскільки політик надає забагато, прагматично нерелевантної кількості інформації, а також порушується максима способу, оскільки він навмисно використовує двозначність та будує текст, який втрачає чіткість та ясність. Порушення максим призводить до виникнення комунікативних імплікатур. Формально політик *«грає за правилами»,* оскільки він говорить, а не мовчить, цим самим змушуючи слухачів самим робити висновки щодо сказаного, тобто *«читати між рядками»*. Це дозволяє йому зняти з себе відповідальність за непопулярні висновки щодо партії та самого ж себе.

Протягом усього інтерв'ю журналістка неодноразово намагається отримати визнання того, що правляча партія наробила багато помилок та змусити тодішнього прем'єр-міністра вибачитися за ці помилки та провали: ***"… if you want to move on for this don't you need to start by saing sorry to the British people about what's just passed?"*** (Sky News, 2022, 01:33), ***"no one would apologize"*** (Sky News, 2022, 01:47), ***"in terms of what happened none apologized"*** (Sky News, 2022, 02:22), ***"no one now has taken responsibility…were you now say to the British people "I am sorry they've massed up. I am going to try to fix it"*** (Sky News, 2022, 02:31-02:36), ***"...can you just say you are sorry about what happened?"*** (Sky News, 2022, 03:44), що може призвести до *«руйнування»* позитивного обличчя політика. Така вимога до вибачення є також загрозою для негативного обличчя лідера, оскільки обтяжує його майбутніми репутаційними та політичними зобов'язаннями. Ріші Сунак захищається, використовуючи стратегію непрямого повідомлення, використовуючи речення в пасивному стані задля видалення агента дії, тим самим узагальнюючи провину, не називаючи винуватця: ***"And I've acknowledged, from the steps of Downing Street in the first statement that I made to the country, an acknowledgment that mistakes were made"*** (Sky News, 2022, 03:55). Таким чином, завдяки прагматичній неоднозначності конструкції *«mistakes were made»* політик знищує загрозу для обох обличь. Він не визнає провину особисто, тим самим захищаючи власне позитивне обличчя і не обтяжує себе майбутніми наслідками, тим самим захищаючи своє негативне обличчя. В результаті політик повністю зберігає стратегічну гнучкість у комунікації протягом всього інтерв'ю.

Висновки. Отже, у статті досліджено тактики ухилення від прямої відповіді, яке у політичній площині не рахується як необізнаність чи незнання відповіді на запитання, а як свідома прагматична тактика задля збереження контролю над діалогом. Політики порушують комунікативні максими Грайса (кількості, якості, релевантності та способу) створюючи комунікативні імплікатури. Така тактика допомагає їм перекласти інтерпретацію сказаного на слухача та уникнути прямої відповідальності за свої слова. Головною причиною порушень максим полягає у захисті власного «обличчя» – як позитивного так і негативного. Через стратегію непрямих повідомлень та прагматичну неоднозначність політики уникають небажаних зобов'язань на майбутнє чи визнання помилок. Емпіричний аналіз підтверджує різноманітність використання цих тактик в політичній площині: від агресивного зміщення основного тематичного акценту на особистість журналіста задля висвітлення непрофесіоналізму останнього до інформаційного перевантаження заради збереження власного «обличчя». Таким чином, ухилення від прямої відповіді постає ефективним інструментом збереження стратегічного контролю та лідерського іміджу в очах публіки.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо в розширенні емпіричного корпусу за рахунок інтерв'ю політиків різних країн, партій і комунікативних культур, що дасть змогу перевірити універсальність виявлених тактик. Доцільним є також поєднання якісного прагмалінгвістичного аналізу з кількісним корпусним підходом для встановлення частотності окремих типів ухилення та їхнього зв'язку з жанром, темою й ступенем конфліктності запитання. Окремим напрямом може стати дослідження реакції аудиторії на непрямі

відповіді, зокрема того, як такі висловлювання впливають на сприйняття компетентності, щирості та лідерського іміджу політика.

ЛІТЕРАТУРА

1. Семенюк Зюмрютдал, І. (2023). Теорії мовленнєвих актів у XXI столітті. *International Science Journal of Education and Linguistics.* Vol. 2, No. 5. DOI: 10.46299/j.isjel.20230205.02
2. Austin, J. L. (1962). How to Do Things with Words. Oxford: University Press.
3. Brown, P., & Levinson, S. C. (1987). Politeness: Some universals in language usage. Cambridge University Press. DOI: https://doi.org/10.1017/cbo9780511813085
4. Grice, H. P. (1975). Logic and conversation. In P. Cole & J. L. Morgan (Eds.), *Syntax and semantics:* Vol. 3. Speech acts (pp. 41–58). Academic Press. DOI: https://doi.org/10.1163/9789004368811_003
5. Ishihara, N., & Cohen, A. D. (2021). Teaching and learning pragmatics: Where language and culture meet (2nd ed.). Routledge. DOI: https://doi.org/10.4324/9781003168188
6. Levinson, S. C. (1983). Pragmatics. Cambridge University Press. DOI: https://doi.org/10.1017/cbo9780511813313
7. O'Keeffe, A., Clancy, B., & Adolphs, S. (2011). Introducing pragmatics in use. Routledge. DOI: https://doi.org/10.4324/9780203830949
8. Searle, J. R. (1979). Expression and meaning: Studies in the theory of speech acts. Cambridge University Press. DOI: https://doi.org/10.1017/CBO9780511609213
9. Sky News. (2022, November 15). *EXCLUSIVE: PM refuses to apologise for economic turmoil caused by Liz Truss* [Video]. YouTube. https://www.youtube.com/watch?v=mnt__xBsGU4
10. The White House. (2025, February 5). *President Trump holds a press conference with Prime Minister Netanyahu of Israel* [Video]. https://www.whitehouse.gov/videos/president-trump-holds-a-press-conference-with-prime-minister-netanyahu-of-israel/

Дата першого надходження статті до видання: 24.07.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 31.08.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 01.10.2026

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу (CC BY 4.0)

FOLIUM

№ 9, 2026

Періодичність видання: 2 рази на рік

Мови публікацій: українська, англійська, німецька, польська, іспанська, французька, болгарська.

Комп’ютерна верстка – О.І. Молодецька
Коректура – Я.І. Вишнякова

Дата розміщення онлайн: 01.10.2026. Дата друку: 08.10.2026.
Формат 60×84/8. Гарнітура Times New Roman.
Папір офсет. Цифровий друк. Ум. друк. арк. 35,10.
Замов. № 0926/741. Наклад 100 прим.

Видавництво і друкарня – Видавничий дім «Гельветика»
65101, м. Одеса, вул. Інглезі, 6/1
Телефони: +38 (095) 934 48 28, +38 (097) 723 06 08
E-mail: mailbox@helvetica.ua
Свідоцтво суб’єкта видавничої справи
ДК № 7623 від 22.06.2022 р.